

HORVÁTH ÁGNES

A pesti főtemplom zenei élete a XIX. század közepén,
Bräuer Ferenc karnagyi működésének
tükrében (1839–1871)

DLA Doktori értekezés

Budapest, 2012

10.18132/LFZE.2012.1

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem
28. számú művészet- és művelődéstörténeti tudományok
besorolású doktori iskola
(7.6 Zeneművészet)

A pesti főtemplom zenei élete a XIX. század közepén,
Bräuer Ferenc karnagyi működésének tükrében
(1839–1871)

HORVÁTH ÁGNES

TÉMAVEZETŐ: DR. BERLÁSZ MELINDA

DLA Doktori értekezés

Budapest, 2012

Köszönetnyilvánítás

E helyen szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik valamilyen formában támogatták a doktori értekezés létrejöttét.

Mindenekelőtt köszönöm konzulensemnek, Dr. Berlász Melinda zenetudósnak, a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézet tudományos főmunkatársának gondos, irányt mutató támogatását és gondolatébresztő konzultációit, melyek hozzájárultak a dolgozat helyes arányainak a megtalálásához. Engedélyével betekintést nyerhettem a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézet Magyar Zenetörténeti Osztályának XIX. századi plakát-gyűjteményébe is. Zenei konzulensem, prof. Párkai István tanár úr értékes és lényegretörő megállapításaival segítette Bräuer Ferenc regens chori egyházi zeneműveinek megértését. Dr. Jeney Zoltán tanár úr alapvető tanácsokkal látott el Bräuer Ferenc miséinek kompozíciós módszereit és hangszerelési jellegzetességeit kutató felfedező utamon. Dr. Paul Merrick tanár úr a XIX. század egyházi zenéjéről folytatott beszélgetéseink alkalmával a kismesterek életművének értékeire hívta fel a figyelmemet, s alkotásaik mélyebb megismerésére, valamint előadásukra ösztönzött. A Liszt Ferenc Emlékmúzeum és Kutatóközpont tudományos igazgatója, Eckhardt Mária eredeti Liszt-kéziratok, és az emlékmúzeum tulajdonában lévő korabeli könyvek és kották tanulmányozását engedélyezte. Somogyi Klára, a kutatókönyvtár vezetője a XIX. századi zeneműkiadáshoz kapcsolódó, a kutatómunkához nélkülözhetetlen külföldi adatbázisokra hívta fel a figyelmemet.

Bősze Ádám zenetörténész-antikvárius bocsátotta rendelkezésemre a Belvárosi Főplébániatemplom kottatárának egykori, Liszt sajátkezű ajánlásával ellátott partitúráját és szólamanyagát, mely az antikvár piacon bukkant fel. Köszönettel tartozom az MTA Zenetudományi Intézet Magyar Zenetörténeti Osztály munkatársainak: Sas Ágnesnek, aki értékes megjegyzéseivel támogatott kutatómunkámban; Gupcsó Ágnesnek, aki a XIX. századi magyar egyházzene témaköréhez tartozó, az intézet tulajdonában lévő, kiadatlan dolgozatokat tette számomra hozzáférhetővé, továbbá

Szacsvai Kim Katalinnak, aki a repertoár-vizsgálat terén adott értékes tanácsokat. Rennerné Várhidi Klárával, a templom XVII–XVIII. századi zenei életének jeles kutatójával sajnos már nem volt módom a személyes kapcsolatfelvételre. Köszönöm továbbá Watzatka Ágnesnek, a Liszt Ferenc Emlékmúzeum és Kutatóközpont munkatársának, hogy a XIX. századi egyházzenevel kapcsolatos új kutatási eredményeit önzetlenül rendelkezésemre bocsátotta. Ecsedy Juditnak, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársának a nehezen olvasható gótbetűvel írt német szövegű levéltári dokumentumok értelmezésében tartozom köszönettel. A disszertáció latin és német nyelvű forrásidézeteinek lektorálásáért Rokay Zoltán atyának, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kara professzorának (volt dékánjának), Dul Ritának, valamint Bago Renátának tartozom köszönettel. Földváry Miklós, az ELTE BTK és a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem adjunktusa a Canonica Visitatiókban ismertetett templomi liturgikus rendek értelmezésében volt segítségemre.

A Dobszay László tanár úr vezette doktorkollégiumok inspiráló légköre, a disszertációból felolvasott fejezetek részletes megvitatása a doktori értekezés megírásának fontos határköveivé váltak. Értékes információkkal gazdagította munkámat Farkasné Dobszay Ágnesnek, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem docensének a XVIII–XIX. század fordulója magyarországi offertóriumait vizsgáló disszertációja, valamint a témakörrel kapcsolatos személyes beszélgetéseink is.

A Székesfehérvári Püspöki és Káptalani Levéltárban dr. Mózessy Gergely, az Esztergomi Prímási Levéltárban Dr. Hegedűs András, Budapest Főváros Levéltárában pedig Jancsó Éva főlevéltáros volt segítségemre. A Budavári Nagyboldogasszony (Mátyás) templom történeti kottatárának és Historia Domusának megtekintését Tardy László karnagy és Mátéffy Balázs tették lehetővé. Németh Bélának az igényes kottagrafikáért tartozom köszönettel. Végül köszönöm férjem, Oberrecht Ádám segítségét egyrészt az incipites jegyzék kottaképeinek elkészítésében, másrészt az értekezésben bemutatott művek újkori előadásának létrejöttében, mely közös alapítású

kamarakórusunk, valamint az abból kinőtt Musica Divina Művészeti Egyesület nevéhez fűződik.

Horváth Ágnes
2012. március 6.

Tartalomjegyzék

Köszönetnyilvánítás	I
Tartalomjegyzék.....	IV
Bevezetés – kutatástörténeti áttekintés.....	VIII
I. Történeti háttér.....	1
1. Zenei élet Pest-Budán a XIX. század első felében	6
2. A XIX. század magyar egyháztörténeti áttekintése (jozefinizmus, liberalizmus és katolikus megújulás).....	11
3. Az egyházi zene intézményrendszere Magyarországon a XIX. században...	15
4. Egyházzenei élet Pest-Buda néhány rangos templomában a XIX. század első felében.....	20
A) Pest.....	24
b) Buda	30
II. A templom zenei életének XIX. század eleji előzményei.....	38
1. A templom rövid bemutatása	38
2. A templom zenei élete a XIX. század első harmadában.....	41
III. A templom zenei élete Bräuer Ferenc regens chori működése alatt (1839–1871)	57
1. Első időszak (1839–1846).....	58
a) A templomi együttes összetétele.....	70
b) A templom liturgikus rendje.....	78
α) Vasár- és ünnepnapli liturgikus rend	79
β) Hétköznapi liturgikus rend	82
c) A repertoár.....	83
2. Második időszak (1846–1871).....	117

a) A templomi együttes összetétele.....	135
b) A templom liturgikus rendje.....	141
c) A repertoár.....	145
IV. Egy szerves életmű: Bräuer Ferenc karnagy, zeneszerző, zongoraművész és tanár	172
1. Életrajzi adatok.....	172
2. A Nemzeti Zenede aligazgatója.....	177
3. A zeneszerző.....	179
a) Egyházi művei	186
α) Miséi.....	186
β) Kisebb egyházi művei	235
b) Világi művei.....	240
4. Liszt Ferenc és Bräuer Ferenc személyes kapcsolata.....	244
5. A zongoratanár	246
6. Bräuer Ferenc közéleti és publicisztikai munkássága.....	248
V. Összegzés	252
1. Az áttekintett három évtized (1839–1871) jelentősége a templom XIX. századi zenei életében	252
2. Bräuer Ferenc jelentősége a XIX. századi magyar zeneéletben.....	254
3. Kitekintés a templom századvégi és XX. századi karnagyaira	256
VI. A templomi kottatár Bräuer-korabeli állományának tematikus műjegyzéke (II. kötet).....	259
A rövidítések jegyzéke (II. kötet).....	266
Irodalomjegyzék (II. kötet).....	327
1. Levéltári források jegyzéke	327
a) Canonica Visitatiók.....	327
b) Inventáriumok.....	327
c) További levéltári kéziratok források jegyzéke.....	328
2. Elsődleges irodalom.....	331

a) Önálló kiadványok, lexikonszócikkek	331
b) Korabeli folyóiratok, napilapok.....	332
3. Másodlagos irodalom.....	333
MELLÉKLETEK (II. kötet)	342
I. A Belvárosi Főplébániatemplom muzsikusai 1839–1871	342
II. Forrásszövegek	345
III. Bräuer Ferenc magyarországi karnagy-kortársai a XIX. században.....	364
IV. Képek.....	367
A képek forrásjegyzéke	403

„*Confitebor Domino nimis in ore meo: **

et in media multorum laudabo eum.

*Quia astitit a dextris pauperis, **

ut salvam faceret animam meam.”

Ps. 108. 29–30.

„*Nagy hálát adok ajkammal az Úrnak, **

és a sokaság közepette dicsérem őt.

*Mert a szegénynek jobbjára felől állott, **

hogy megszabadítsa az én lelkemet.”

108. zsoltár 29–30.

(idézet Bräuer Ferenc *Confitebor Domino* című a cappella motettájának szövegéből)

Bevezetés – kutatástörténeti áttekintés

Az értekezés ideájának megszületése

A doktori értekezés témaválasztását a Budapest-Belvárosi Nagyboldogasszony Főplébániatemplomhoz való személyes kötődésem motiválta. Több mint egy évtizede, 2000 húsvétja óta rendszeres közreműködője vagyok a templom egyházzenei életének. Gyakran teljesítek kántori szolgálatot, és részt veszek a kórus életében is, mint az együttes orgonakísérője és continuo-játékosa. Pest legősibb templomának zene- és művészettörténeti múltja iránti érdeklődésem kezdettől fogva kutatásokra ösztönzött, így természetes volt számomra, hogy disszertációm témája is e templom zenei múltjához kapcsolódjék.

Amikor tájékozódni kezdtem a téma kutatástörténeti előzményeiről, meglepődve tapasztaltam, hogy az egyházi zene egyik irányadó, példaként szolgáló fővárosi temploma egyházzenei múltjának tudományos igényű feldolgozása még nem fejeződött be. A templom zenei életével foglalkozó tanulmányok a XIX. század harmadik-negyedik évtizedénél lezárultak, és a későbbi időszakról máig nem állt rendelkezésre összefoglaló írás.

Kutatástörténeti áttekintés

A XIX. századi Magyarország egyházi zenéjének átfogó, rendszeres és intézménytörténeti kutatásai mind a mai napig nem indultak meg. Az elmúlt két évtizedben folytatott zenetudományi kutatások eredményeként elsősorban a XVIII. századra vonatkozó zenetörténet terén jelentkeztek komoly előrelépések, melyek a *Magyarország Zenetörténete* című sorozat III. kötetének összefüggésében készültek.

A kutatónak a XIX. századi magyar musica sacra történetét tárgyaló, összegző kötet mellett – néhány kivételtől eltekintve – nélkülöznie kell a túlnyomórészt kézirat-

ban (és szólamokban) fennmaradt XIX. századi egyházi zeneművek modern kiadásait is.¹ Ezen ismeretek nélkül nehéz értékelést adni a XIX. század templomi zenéjéről és egyházi terméséről. Jelen értekezés konzekvenciáinak érvényességét, az apró adatmozaikokból és összehasonlító elemzésekből megrajzolt történeti kép hitelességét csak további kutatási eredmények igazolhatják. Újabb felfedezések kérdésessé tehetik a doktori értekezés némely részét. Ezért tartottam elsődleges kötelességemnek a történeti főszöveg mellett a témához tartozó korabeli dokumentumok (inventáriumok, műsorrendek, zeneszerzői műlisták és elsősorban a Bräuer-korabeli kottatár incipites jegyzékének) közlését.

A század zenei életének egyes területeit tekintve viszont részletes szakirodalom áll rendelkezésre. Főként a korszak három legjelentősebb magyar zenetörténeti alakjáról, Liszt Ferencről, Erkel Ferencről és Mosonyi Mihályról számos kötet, illetve tanulmány jelent meg, ezzel szemben a kismesterek életművéről szinte teljesen hiányos ismeretekkel rendelkezünk. Amíg a világi zene területei, mint a színházi- és koncertélet, a zeneoktatás és a dalármozgalom a kutatás előterében állnak, addig az egyházzene területén szinte kizárólag Liszt és Mosonyi művészetének feldolgozásával számolhatunk.

A magyarországi városok XIX. századi műzenéjének történetével három alapvető munka foglalkozott: Bárdos Kornél két, a XIX. századba is átnyúló várostörténeti monográfiája (*Eger zenéje 1687–1887*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1987 és *Székesfehérvár zenéje 1688–1892*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1993.) és Dobszay László *Magyar zenetörténete* (Második, bővített kiadás. Planétás Kiadó, Budapest 1998.). A felkutatott zeneművek tudományos igényű kiadása, a *Musicalia Danubiana* sorozat a középkortól a XIX. század elejéig jelentet meg írásos forrásokat. Egyházi zeneműveket azonban csupán a XVIII. század második feléig közöl, így a XIX. század egyházi

¹ G. J. Werner himnuszai és egy miséje az *Egyházzenei Füzetek* kiadványban jelentek meg, Dobszay Ágnes és Mezei János közreadásában. (III/16. *Polifon himnuszok*, III/20. *Négyszólamú himnuszok* és III/24. *Missa in contrapuncto, Missa Contrapunctata «1756»*). Lásd: Dobszay Á. 2005., Dobszay Á. 2007. és Mezei 2009.

műzenéjére vonatkozóan nem szolgálhat támaszul.² A XVIII. század második fele és a századforduló egyházzenei termése nemcsak számszerűleg, hanem tartalmában is tekintélyes értéket képvisel, melyből – Istvánffy Benedek, G. Druschetzky, J. Bengraf, J. N. Hummel műveiből – több CD-felvétel is készült. Említést érdemel, hogy a Győri és a Veszprémi Székesegyház az egykori kismesterek műveinek a liturgikus repertoárba történő beemelésére is vállalkozott.³

A főváros, Pest-Buda zenei életéről még a XX. században, 1926-ban, Isoz Kálmán szerzőségében készült egy alapvető monográfia (*Buda és Pest zenei művelődése [1686–1873]*), melynek azonban csak a XVIII. századot tárgyaló, első kötete jelent meg. Gépiratban fennmaradt második kötete – bár címében a városegyesítés évszámát jelöli meg végpontjául – az egyházi zene feldolgozása tekintetében sajnálatosan csak a XIX. század első fele zenei életének a bemutatására korlátozódik. Néhány pesti és budai templom XVIII. századi zenei életéről értékes tanulmányok jelentek meg az 1980-as évektől a *Zenetudományi Dolgozatok* című tanulmánykötet-sorozatban, Rennerné Várhidi Klára szerzőségében.⁴ Legány Dezső két kötetes munkája (*Liszt Ferenc Magyarországon 1869–1873*. Zeneműkiadó, Budapest 1976. és *Liszt Ferenc Magyarországon 1874–1886*. Zeneműkiadó, Budapest 1986.) a fővárosi zeneélet két évtizedéről nyújt átfogó képet. Ugyanő szerkesztette *A magyar zene krónikája* című értékes dokumentumgyűjteményt is. XIX. századi egyházzenevel foglalkozó tanulmányok jelentek meg továbbá a *Magyar Zene*, a *Magyar Egyházzene* és a *Studia Musicologica* című folyóiratban, és néhány kéziratot dolgozat található

² A sorozatban megjelent magyarországi egyházzenei termés a XVIII. század második feléből: Istvánffy Benedek 2 miséje, 2 offertórium és kisebb egyházi művei (3. 13. és 19. kötet), valamint Valentin Deppisch *Te Deuma*, *Magnificatja* és *Vesperása* (11. kötet).

³ E téren kiemelendő Szefcsik Zsolt és az általa alapított Erdődy Kamarazenekar úttörő munkássága.

⁴ A Rennerné Várhidi Klára által feldolgozott templomok: a Budavári Nagyboldogasszony-templom (1988, 1989), a vízivárosi Szent Anna-templom (1988, 1989), a pesti főtemplom (1992–1994) és a pesti szerviták Szent Anna-temploma (2000).

még a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetének gyűjteményében is.⁵

A XIX. századi magyar egyházzenevel kapcsolatos szakirodalom áttekintése után a Budapest-Belvárosi Nagyboldogasszony Főplébániatemplom zenei múltjának kutatástörténeti leírása következik.

A Belvárosi Főplébániatemplom múltjának első kutatója Isoz Kálmán zenetörténész volt, aki a XVII. század végének dokumentálható kezdeteitől a XIX. század közepéig, Bräuer Ferenc (1799–1871) karnagyi kinevezéséig (1846) dolgozta fel a templom zenei történetét.⁶ Munkájához több mint fél évszázaddal később Rennerné Várhidi Klára 1994-ben megjelent tanulmánya kapcsolódott, amely újabb levéltári forrásokat feldolgozva az 1830-as évekig, Cibulka Alajos karnagyságának végéig ismerteti a templom zenei történetét.⁷ Értékes adatok találhatóak még Liszt és a templom kapcsolatáról a fent említett, Legány Dezső szerzőségében készült kötetekben, valamint Sebestyén Ede könyvében.⁸

A templom zenei életének kutatását a fenti szakirodalmak áttanulmányozása után az 1839-től szolgálatot teljesítő Bräuer Ferenc időszakától folytattam. Eredetileg egészen a századfordulóig kívántam feldolgozni a templom történetét, azonban azt tapasztaltam, hogy a század utolsó harmadában működött karnagyok (Engeszer Má-

⁵ Az említett folyóiratokban lásd Farkas Zoltán, Gupcsó Ágnes, Rennerné Várhidi Klára, Sas Ágnes, Szacsvai-Kim Katalin, Szefcsik Zsolt és Watzatka Ágnes cikkeit. Az MTA Zenetudományi Intézetének gyűjteményében megtalálható dolgozatok: Fazekas Ágnes: *Misék a XIX. század magyar egyházi zenéjében I. II. T. 185. sz.*, P. Kollár Éva: *A magyar kórusművészet a XIX. század második felében /a cappella/*, Szkladányi Péter: *Adatok a pécsi székesegyház 19. századvégi zenetörténetéről*. 1983 és Tompa Istvánné – Renner Gáborné: *A pesti ferences templom zenei élete – XIX. század*.

⁶ *Buda és Pest zenei művelődése (1686–1873) I. kötet (A 18.-ik század)*. Budapest 1926. és *II. kötet* (gépirat: a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára Ms 5661/41–43).

⁷ Rennerné Várhidi Klára: „A pesti belvárosi főplébániatemplom zenei élete a 18. században”, in *Zenetudományi dolgozatok 1992–1994*. Budapest 1994.

⁸ Sebestyén Ede: *Liszt Ferenc hangversenyei Budapesten*. A Liszt Ferenc Társaság kiadása, Budapest 1944. A templom történetét dolgozza fel a kezdetektől 1752-ig Némethy Lajos könyve (*A pesti főtemplom története I. köt. Alapításától 1752-ig*. Budapest 1890.). Lásd Némethy 1890. Némethy a templom káplánja volt az 1880-as években. Tervezte egy II. kötet kiadását is, azonban ez nem valósult meg.

tyás és Szauner Zsigmond) időszakának a bemutatása (különösen a Liszt-Egylet templomi működésének ismertetése) meghaladta volna a disszertáció formai kereteit. Így a doktori értekezés a jelentékeny szerepet betöltő Bräuer Ferenc működési idejére (1839–1871) koncentrált. A feldolgozott három évtized határvonalait azonban nem tekintetem éles határnak. Mivel kutatómunkám során nemcsak a templom XIX. századi zeneéletével foglalkoztam, hanem áttekintésként a templom korábbi és későbbi történetével is, a fenti időszakot tágabb perspektívában, intézménytörténeti összefüggésekben kívánom értékelni.⁹ A pesti főtemplom XIX. századi zenei életét összehasonlítottam a jelentősebb fővárosi és vidéki templomok, valamint a bécsi udvari kápolna (Hofkapelle) gyakorlatával is.¹⁰

A kutatás módszere

A téma feldolgozásának módszerét tekintve elsősorban Bárdos Kornél várostörténeti monográfiáinak felépítése volt számomra az irányadó példa. A levéltári forrásokból, a korabeli folyóiratokból és egyéb írásos emlékekből feltárt információkat az általa alkalmazott módon rendeztem alfejezetekbe.¹¹ Sajnálatos módon a templom zenei életének legfontosabb forrása, a *Historia Domus* elveszett.

⁹ A tágabb történeti összefüggésekre (XVIII. és XX. századi perspektívában) általában lábjegyzetek formájában utalok, például azon hagyományra, melyet Bräuer Ferenc vezetett be (halottak napján Cherubini „Nagy” *c-moll* miséjének előadása), s melyhez még az 1940-es években, Berg Ottó kar nagyságának idején is ragaszkodtak. A templom XIX–XX. századi zenetörténetének egyes időszakait feldolgozó tanulmányaim a *Magyar Egyházzene* folyóiratban jelentek meg.

¹⁰ A pesti főtemplom egyházzenejének a kortárs hazai mintával való összehasonlításában Isoz Kálmán és Bárdos Kornél várostörténeti monográfiái, a kortárs bécsi mintával való összevetésében pedig Gabriela Krombach *Die Vertonungen liturgischer Sonntagsoffertorien am Wiener Hof* című, a bécsi császári udvar XVII–XIX. századi repertoárját vizsgáló disszertációja volt segítségemre.

¹¹ A leggazdagabb forrásállománnyal Budapest Főváros Levéltára szolgált, de hasznosnak bizonyult az Országos Levéltár, valamint egyházi levéltárak (az Esztergomi Prímási Levéltár, a Kalocsai Főegyházmezei Levéltár és a Székesfehérvári Püspöki és Káptalani Levéltár) anyagának megtekintése is. Fontos dokumentumokat őriz a templomi kottatár egykori anyagából az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtára, a Liszt Ferenc Kutatókönyvtár és az Österreichische Nationalbibliothek. A fent említett írásos emlékek a következők: a Belvárosi Főplébániatemplom kottatárában található inventáriumok és a kottaanyagban olvasható kéziratos bejegyzések, melyeket részletesen átvizsgáltam. A

A templom XIX. századi zenéjére vonatkozó adatok közlésének tekintetében természetesen vállalnom kellett bizonyos egyenetlenségeket: ugyanis a század 50-es és 60-as éveiben – a források csekély száma miatt – meg kellett elégednem a legfontosabb információk közlésével.

A templom zenei életéből feltárt korszak (1839–1871) első éveinek bemutatásában Isoz Kálmán fent idézett, kiadatlan munkájára támaszkodtam.¹² Isoz a Belvárosi Főplébániatemplom zenei történetét 10 oldal terjedelemben ismerteti az 1839–1846-ig terjedő időszakban.¹³ Az egyes levéltári iratok tartalmát néhány sorban foglalja össze, a tanulmány „Adattár” című részében pedig két inventáriumot (1839 és 1846) és egy fizetési jegyzéket is közöl (1841-ből). Az utóbb említetteket az eredeti levéltári dokumentumokkal összehasonlítva feltűnt, hogy néhány helyen több sornyi adat hiányzik (például az 1839-es inventáriumnál), és olykor apró, a gótbetűs német szöveg félreolvasásából származó tévedéseket tartalmaz. Ebből kifolyólag szükségessé vált az Isoz által felkutatott levéltári dokumentumok ismételt áttanulmányozása, újraolvasása és magyarra fordítása. Az említett dokumentumokat a disszertációban mindig az eredeti helyesírással közlöm, megjelölve az értelmezést zavaró hibákat. A személynevek írásánál (mint például Bräuer Ferenc, Engeszer Mátyás) ahhoz a szóalakhoz ragaszkodtam, melyet a karnagyok a magyar nyelven írt autográf beadványaikban használtak (kivételt jelentenek ez alól a forrásokból, vagy kottákról idézett adatok).

főváros legrégebbi templomainak kottatárát és *Historia Domus*át is átnéztem. (A vonatkozó templomok: a Pesti ferencesek Alkantrai Szent Péter temploma, a Szerviták temploma, a Angolkisasszonyok temploma, a Szent Rókus templom, a Terézvárosi Szent Teréz plébániatemplom, a Szent István Bazilika, a Budavári Nagyboldogasszony (Mátyás)-templom, a vízivárosi Szent Anna-templom, a Budai ferencesek temploma és az Egyetemi templom). A témára vonatkozó alapvető katalógusokban is tájékozódtam: a RISM gyűjteményében és a Zenetudományi Intézet Major Ervin által összeállított cédu-lakatalógusában.

¹² *Buda és Pest zenei művelődése [1686–1873] II. kötet* [gépirat: a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára Ms 5661/41-43]

¹³ Lásd: Isoz 41–48. és 51–52.

Mivel a templom zenei életének 1846 utáni időszakára vonatkozólag már nem áll rendelkezésre szakirodalom, ezért az 1871-ig terjedő negyed évszázad bemutatása teljes mértékben a saját alapkutatási eredményeimen alapszik. A disszertáció azonban nemcsak erről a korszakról, hanem az Isoz által nagymértékben feldolgozott időszak (1839–1846) tekintetében is számos egyéni kutatási eredményt tartalmaz, az inventáriumok és a fennmaradt műsorrendek alapján készített részletes repertoár-vizsgálat terén.¹⁴

A disszertáció felépítése:

A disszertáció középpontjában a templom zenei életének a feltárása áll (III. fejezet). Bräuer Ferenc regens chori egyházkarnagyi működése azonban számos szállal kapcsolódott zenei tevékenységének egyéb területeihez, így – rövid áttekintésben – említésre kerül zongoraművészi, aligazgatói, tanári, valamint közéleti munkássága is. Zeneszerzői életműve (elsősorban egyházi zenéje) ezzel szemben részletesebb vizsgálatot igényelt. A XIX. század első felének egyházi terméséről alkotott képünk ugyanis még igen hiányos, s egy későbbi, összegző értékelés nem nélkülözheti majd a kismesterek életművének számbavételét. Kodály Zoltán szavait idézzük: „... nem ismerjük, nem érthetjük egészen egy kor történetét, ha zenéjéből semmit sem ismerünk” – nyilatkozta Kodály egy magyar vonatkozású zenei kézirat bemutatásakor 1951-ben.¹⁵

Bräuer Ferenc és Engeszer Mátyás életművéből egyetlen kompozíció sem jelent meg modern kiadásban. Ez indokolta a zenei analízisek megvilágítására szánt kottapéldáknak a főszövegbe történő beillesztését.

¹⁴ Isoz Kálmán két fejezetben foglalja össze a pesti főtemplom zenéjét, az elsőben annak zenészeiről, a másodikban a hangszerekről ad számot. Az énekelt repertoárral főként felsorolás szintjén foglalkozik, ritkán értékeli.

¹⁵ Bónis Ferenc: *A Budapesti Filharmóniai Társaság százötven esztendeje 1853–2003*. Budapesti Filharmóniai Társaság, Balassi Kiadó, Budapest 2005. 5.

Pest főtemplomának példaértékű zenei élete mintát jelentett a magyarországi székesegyházak, nagyobb plébániatemplomok számára. Feltárása és elemzése hozzájárul a XIX. századi magyar egyházzeneről kialakítandó kép teljesebbé tételéhez.

10.18132/LFZE.2012.1

I. Történeti háttér

(...) a zenetörténet a magyar történelem szerves része. Sajátságai a magyar politikai, társadalmi, kulturális élet következményei; törekvései e nemzet szellemi erőfeszítéseinek részét teszik.¹

Dobszay László szavai a zenetörténet és a történelem intenzív kölcsönhatásának fontosságára hívják fel a figyelmet. A pesti főtemplom zenei életének vizsgálata e gondolat értelmében nem nélkülözheti annak történelmi távlatból történő szemlélését, történeti háttérének utalás szintű összefoglalását.²

Magyarország a XIX. században

A doktori értekezésben vizsgált időszak (1839–1871) Magyarország, illetve a Habsburg Birodalom történetének abba a korszakába illeszkedik szervesen, amelyet a magyar történészek „hosszú XIX. századnak” neveznek, s amelynek nyitánya a felvilágosult abszolutizmus időszaka volt, záróakkordja pedig a Monarchia felbomlása

¹ Lásd: Dobszay 1998. 8.

² Az összefoglaláshoz az alábbi művek vonatkozó részeit használtam fel: Bácskai Vera – Gyáni Gábor – Kubinyi András: *Budapest története a kezdetektől 1945-ig*. Budapest Főváros Levéltára, Budapest 2000., Csorba László: *A tizenkilencedik század története*. Magyar Századok. Pannonica, h. n. 2000., Dobszay László: *Magyar zenetörténet*. Második, bővített kiadás. Planétás Kiadó, Budapest 1998., Gergely Jenő: *Katolikus egyház, magyar társadalom 1890–1986*. Tankönyvkiadó, Budapest 1989., Katus László: „A magyar katolicizmus a XVIII. és XIX. században (Jozefinizmus, liberalizmus és katolikus megújulás)”, in: *A katolikus egyház Magyarországon*. Szerk. Somorjai Ádám és Zombori István. A Magyar Katolikus Püspöki Kar Egyháztörténeti Bizottsága, Budapest 1991. 59–75., Kosáry Domokos: „Újjáépítés és polgárosodás 1711–1867”, in: Glatz Ferenc (szerk.): *Magyarok Európában III. Háttér* Lap- és Könyvkiadó, Budapest 1990., Nagy Lajos: „Budapest története 1790–1848”, in: Kosáry Domokos (szerk.): *Budapest története III*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1975. 255–556., Vörös Károly: „Pest-Budától Budapestig 1849–1873”, in: Vörös Károly (szerk.): *Budapest története IV*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1978. 117–321., Vajdady Emil (szerk.): *A József főherceg Ő fensége fővédnöksége alatt álló Nemzeti Zenede története. Az intézet 50 éves jubileuma alkalmára*. Rózsa K. és neje könyvnyomdája, Budapest 1890. Tari Lujza – Iványi-Papp Mónika – Sz. Farkas Márta – Solymosi Tari Emőke – Gulyásné Somogyi Klára: *A Nemzeti Zenede*. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Budapesti Tanárképző Intézete, Budapest 2005.

1918-ban.³ A pesti főtemplom történetének néhány évtizedét ebből a történeti távlatból szemlélem; történelmi, kulturális-zenei és egyháztörténeti szempontból egyaránt.

A XIX. század kitűnő örökséggel kezdte meg történetét, hiszen a magyar történelem egyik legtermékenyebb százada előzte meg. A XVIII. században – a török kiűzését követően – újjáépült az ország településhálózata, intézményrendszere és infrastruktúrája. A többrendbeli betelepítések a korabeli Európa egyik legszínesebb etnikai és felekezeti összetételű országát hozták létre.⁴ Magyarország XVIII. századi történelmi helyzetét Katus László így fogalmazta meg: „A «magyar szent korona országai» a Habsburg ház uralma alatt ismét egyesültek, megtartva különállásukat és rendi intézményeiket a Habsburgok birodalmán belül, de uniót alkotva annak többi országaival”.⁵

A XIX. század első felében az európai forradalmak és a gazdasági fejlődés hatására a társadalmi-politikai rendszer gyökeresen megváltozott. 1830-ban Magyarországon kezdetét vette a reformkor. Ebben az évben jelent meg gróf Széchenyi István *Hitel* című, nagyhatású műve; ebben az évben tört ki Párizsban egy újabb forradalom, mellyel megkezdődött a liberális eszmék előretörése Európában. A folyamat magyarországi végpontja az 1848/49-es forradalom és szabadságharc volt, amely a korszak leghaladóbb jogszabályainak sorát alkotta meg (például az Eötvös József nevéhez köthető oktatási törvényt).⁶

A reményekben gazdag reformkor után, a szabadságharc leverését követően majd két évtizedig tartó önkényuralom nehezedett Magyarországra.⁷ Az 1867-es kiegyezés után létrehozott dualista állam, az Osztrák-Magyar Monarchia keretei között teljese-

³ A kifejezést Katus László használja *A magyar katolicizmus a XVIII. és XIX. században (josefizmussal, liberalizmussal és katolikus megújulással)* című tanulmányában. Lásd: Katus 1991. 59.

⁴ Gergely 1989. 25.

⁵ Katus 1991. 59.

⁶ Kosáry 1990. 255–267.

⁷ Az 1850-es évek, a Bach-rendszer önkényuralma után a politikai helyzet egy rövid időre kedvezővé vált. 1861-ben újra ülésezhetett a magyar országgyűlés, mely mind az októberi diplomát, mind a februári pátenst elutasította.

dett ki a polgári fejlődés Magyarországon.⁸ Az áttekintett „hosszú XIX. századot” a századforduló politikai válsága, majd az I. világháború drámai évei zárták.⁹

Budapest a XIX. században

Pozsony egészen a XVIII. század utolsó harmadáig megőrizte a kormányzati és a kulturális életben betöltött vezető szerepét, azonban Pest-Buda jelentősége egyre növekedett a politikai és kulturális intézmények fokozatos áttelepülésének köszönhetően. A folyamat kiindulópontja a Királyi Kúria Pestre telepítése volt 1723-ban, zárkövei pedig a század 70–80-as éveiben bekövetkezett intézményi változások. A Magyar Udvari Kamarát és a Helytartótanácsot Pozsonyból Budára helyezték (1784), a Nagyszombati Egyetemet pedig először Budára (1777), majd Pestre költöztették (1784). Mindezek következtében a század végére Pest-Buda vált az ország közigazgatási-politikai és egyúttal szellemi-művelődési központjává.¹⁰

A XIX. században a testvérvárosok fejlődése egyre nagyobb léptékűvé vált. József nádor Pest tervszerű fejlesztésével, gróf Széchenyi István pedig nagyszerű kulturális és közlekedési kezdeményezéseivel járult hozzá Pest-Buda európai nagyvárossá válásához.¹¹ Budapest látványos fejlődése a kiegyezés után indult meg. Gróf Andrássy Gyula miniszterelnök idején – Széchenyi törekvéseinek folytatásaként – 1872-től a

⁸ A dualizmus rendszere Tisza Kálmán, „Magyarország örökös miniszterelnöke” 15 éves kormányzása alatt (1875–1890) szilárdult meg véglegesen, ezért miniszterelnökségét a történészek a dualizmus nyugalmi időszakának tekintik. Csorba 2000. 194.

⁹ Tisza István visszavonulása után egyre inkább megmutatkoztak a dualista rendszer gyengeségei. Jelentős problémaként jelentkezett a nemzetiségi kérdés kiéleződése és a munkásmozgalom erősödése. Az egymást követő magyar kormányok bukása indikátorként utalt a mélyülő politikai válságra.

¹⁰ Az országgyűlés (1848-ig) továbbra is Pozsonyban ülésezett.

¹¹ Széchenyi nevéhez fűződik az ún. Budapest-gondolat: a két várost egyetlen egységként képzelte el, és nemzeti fővárosként országos forrásokból, kiemelten kívánta fejleszteni. A Budapest (Buda-Pest) név megszületése is az ő nevéhez fűződik (*Világ* 1831, *Buda-pesti por és sár* 1866). Lásd: Bácskai 2000. 127. Néhány, még ma is meglévő szellemi-tárgyi értékünk, mely az ő nevéhez köthető: a Tudós Társaság (Akadémia) megalakítása (1825/27-es pozsonyi országgyűlés), a Pesti Kaszinó (1827), a Pesti Magyar Színház (a későbbi Nemzeti Színház) megépítésének kezdeményezése, az Alagút (1853) és a Lánchíd (1849).

„nagy városrendezési terv” keretében Budapest a Monarchia egyik fővárosaként Bécs méltó társa lett.¹² A császárváros is ekkor érte el fejlődésének csúcspontját, birodalmi pompáját. I. Ferenc József osztrák császár és magyar király hosszú, 68 évig tartó uralkodása a folytonosság biztosítója volt, személye pedig a Monarchia egyik fő összetartó erejének bizonyult.

Pest-Buda lakossága a XIX. század első harmadának végén, 1838-ban 95000 fő volt. Ez a szám a kiegyezés után csaknem megháromszorozódott (1869-ben 269000 fő),¹³ s a század második felében Budapest lett Európa leggyorsabban növekvő nagyvárosa. 1910-ben lakosainak száma – a külvárosokkal együtt – meghaladta az egymilliót.¹⁴

Buda lakosságát főként a főúri, főpapi és magas hivatalnoki réteg alkotta, míg Pesten a kereskedő és iparos polgárok laktak. Nemzetiségi összetételét tekintve a fővárosi lakosság a XIX. század közepén, az 1851. évi összeírás adatai szerint többségében németajkú volt (40000 magyar és 62000 német lakos). A magyar és a német mellett jelentős számú zsidó (18000 fő), ezen kívül szlovák (5000 fő), szerb (2000 fő), valamint csekély létszámú román, horvát-illír és cigány nemzetiségű (100–200 fő) lakosa volt Pest-Budának.¹⁵ A városok vallási arculata a római katolikus felekezetűek nagyarányú túlsúlyát mutatta, jelentős izraelita kisebbséggel.¹⁶

¹² Andrassy döntő lépése volt a városeyesítés felé a Fővárosi Közmunkák Tanácsának létrehozása (londoni mintára). E szerv irányította és felügyelte a leendő egyesített Budapest „nagy rendezési tervét”. A tudatos városépítés első nagyszabású eredménye a Sugárút (1885-től Andrassy út) kiépítése volt. A várostervezésben Párizs és Bécs városszerkezete is mintául szolgált. Az előbb említett reprezentatív Sugárút után elkészült Nagykörút a bécsi Ringstrasse mintájára nyerte el végső alakját. Preisich 2004. 131–138.

¹³ Kerekített adatok. Forrás: Nagy 1975. 373. és Vörös 1978. 185.

¹⁴ Katus 1991. 72.

¹⁵ A népesség 1851. évi összeírása csak a városi lakhatási vagy polgárjogot szerzett személyeket vette számba, az ún. idegen népességet nem. A számok nem tartalmazzák a távollevők és a városokban tartózkodó katonák adatait sem. Amíg Pesten a magyar és a német nemzetiségű lakosság létszáma egyensúlyban volt, addig Budán a magyarság kisebbségbe szorult (28000 német és 7500 magyar lakosa volt 1851-ben Budának).

¹⁶ 1857-ben Pest-Budán 126000 római katolikus, 25000 izraelita, 9000 evangélikus, 4000 református és 1000 görögkeleti lakos élt. Lásd: Vörös 1978. 240.

A kulturális fejlődés a történelmi adottságok következtében németes színezetű volt, osztrák (bécsi) mintát követett. Bár 1844-től a magyar lett a hivatalos nyelv, az ügyintézés a hivatalokban még évtizedekig német nyelven folyt.¹⁷ A század végén, 1890-ben a Nemzeti Zenede évkönyvében Vajdafy Emil szerkesztő, az intézmény titkára így emlékezett vissza a német kultúra befolyására:

A hangászegyesület megalakulásakor [1836-ban] még nemzeti színházunk nem volt s azon korban a magyar szellemű zeneművek vagy magyar szövegű daloknak nyilvános hangversenyeken előadása nagy ritkaság volt, de ép oly ritka volt egyesületek s magánvállalatoknál a magyarnak, mint ügyviteli nyelvnek használata. A lakosságnak túlnyomó többsége németajkú volt (...) a tiszta magyarajkú közönségből csak igen kevesen csatlakoztak az egyesülethez; a műértők közt pedig oly kevés magyar volt Buda-Pesten, hogy csak nagynehezen lehetett egykettőt bevonni az igazgató választmányba.¹⁸

A zenével ellentétben az irodalmi élet magyar alapokon nyugodott. Fellendülése az 1830-as években indult meg. A „nagy reformnemzedék” alkotói – Vörösmarty Mihály, Kölcsey Ferenc, Toldy Ferenc, Kisfaludy Károly, Bajza József, Arany János és Petőfi Sándor – a hazai zeneszerzők törekvéseihez hasonlóan a nemzeti irányt keresték, és „egy megnemesített népiben” kívánták „föltalálni a nemzetit”.¹⁹ A század utolsó harmadában indult meg a modern értelemben vett irodalmi élet, mely a XX. század elejének irodalmi forradalmához s a *Nyugat*-nemzedék kiugró tehetségeinek korához vezetett.

¹⁷ Az első magyar nyelvű hangversenyplakátok megjelenése Liszt Ferenc nevéhez kötődik. Liszt átérezvén a magyar nyelv hivatalos bevezetésének jelentőségét a nemzet fejlődése szempontjából, 1839–40-ben adott pesti hangversenyeinek plakátját csak magyar nyelven nyomtatta. Dömötör – Kovács 1980. 28–29. és Sebestyén 1940. 102.

¹⁸ Vajdafy 1890. 14.

¹⁹ Dobszay 1998. 277.

1. ZENEI ÉLET PEST-BUDÁN A XIX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

A XVIII. században, a török kiűzése után nagy építő lendülettel kapcsolódott be az európai vérkeringésbe a magyar zenei élet, és– idegen származású muzsikusok segítségével – teremtette meg a működéséhez szükséges kereteket. Ezen a termékeny talajon bontakozott ki – Pest-budai központtal – a zeneélet, az állandó zeneoktatást és a rendszeres hangversenyéletet beleértve, és erre a szilárd alapra építette fel a XIX. század ma is álló, rangos zenei intézményeinek sorát: a Nemzeti Zenedét, a Filharmoniai Társaságot és az Országos Magyar Királyi Zeneakadémiát. Alapításuk során, majd felelős tisztségeik betöltésében a pesti főtemplom XIX. századi karnagyai is, mint Bräuer Ferenc, Engeszer Mátyás és Szauner Zsigmond jelentős szerepet vállaltak. E személyi-intézményi összefonódások megismeréséhez nélkülözhetetlen a fővárosi zenei élet rövid áttekintése.

A műzene művelésének korábbi, XVIII. századi központjai – a főúri rezidenciák, a püspöki székhelyek, a nagyobb városi templomok és különböző oktatási intézmények (gimnáziumok, evangélikus iskolák) – 1848 után veszítettek jelentőségükből, és fokozatosan felváltották őket a fejlődő polgárság zeneéletének kialakuló új formái.

A század zenei életének szimbolikus nyitánya volt J. Haydn és L. van Beethoven budai hangversenye. 1800-ban Haydn maga vezényelte *Teremtés* című oratóriumát, Beethoven pedig a Várszínházban adott hangversenyt.²⁰

A polgári zeneélet új formáinak (például nyilvános hangversenyek, egyletek) gyakorlata már a XVIII. század végén elindult, azonban csak a XIX. század derekán vált jelentőssé. A kezdetben szűk körű „muzsikai akadémiákból”, a színházi felvonások közötti hangversenyformából „modern, nyilvános, a polgári értelemben vett hangversenyélet bontakozott ki”.²¹ A különböző egyletek (a szabad és egyenlő polgárok ön-

²⁰ Kereszty 1936. 201–202.

²¹ Dobszay 1998. 319.

kéntes társulásai) a modern polgári társadalom szülöttei voltak. Szaporodásuk és fejlődésük Pajkossy Gábor történész megállapítása szerint „a civil társadalom fejlettségének indikátora”.²² A „hangászegyletek” (vagyis zeneegyletek) a század első felében kettős feladatkört láttak el, a hangversenyrendezés mellett általában zeneoktatással is foglalkoztak, azonban később e funkciók szétváltak.²³ Az első pesti zeneegyletek megalapításában a pesti főtemplom regens chorijai aktívan közreműködtek. Cibulka Alajos az 1818-ban alapított első pesti zeneegylet karmestereként tevékenykedett, Bräuer Ferenc pedig 1824-ben maga alapított zeneegyesületet.²⁴

A zeneegyletek közül kiemelendő a Pest-budai Hangászegyesület, mely – jogutód intézménye, a Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskola formájában – még ma is fennáll. Szlovén és osztrák mintára alakult 1836-ban, Schedius Lajos egyetemi tanár vezetésével.²⁵ Az intézmény a hangversenyrendezés mellett 1840-től énekiskolával, később hangszeroktatással bővült.²⁶ Az iskola 1851-ben felvette a Pest-budai Hangászegyleti Zenede, majd 1867-ben a Nemzeti Zenede nevet. Kiváló tanárai (például

²² Pajkossy 1993. 103.

²³ Néhány jelentősebb pesti és budai egyletet sorolok fel az alapítás évszámával (a teljesség igénye nélkül): Pest-budai Hangászegyesület (1836), Budai Dalárda (1863), Magyarhonban élő zenészeket segélyező egylet (1864), Pesti Zenekedvelők Egylete (1867) és Budai Zeneakadémia (1867). Az egyletek ének- és zenekarának élén olykor neves zenészek álltak. Csupán egyetlen példát említve: a Pesti Zenekedvelők Egylete 1873-ban Richter Jánost választotta meg karnagyául, aki el is fogadta az ajánlatot. *Apolló* 1873. I. évf. 8. sz. 71.

²⁴ Vajdafy 1890. 7–8. és MK 1824. VIII. 31. 138.

²⁵ A szlovén minta Közép-Európa első filharmóniai társasága, az 1794-ben alapított laibachi (ma: Szlovénia, Ljubjana) Filharmóniai Társaság, a bécsi a „Gesellschaft der Musikfreunde des österreichischen Kaiserstaates in Wien” alapszabályzata volt. Az egyesület igazgatói választmányának névsorában Bräuer Ferenc pesti főtemplomi orgonista (később regens chori) neve is olvasható. Lásd: Tari 2005. 12–13, 20–21. Az egyesület igazgatói választmányának névsorában Bräuer Ferenc pesti főtemplomi orgonista (később regens chori) neve is olvasható.

²⁶ Az iskola kezdettől fogva adományokból tartotta fenn magát, állami támogatást nem kapott. Liszt Ferenc január 4-i koncertjének bevételeit (1377 frt 12 krt-t) az énekiskola céljaira ajánlotta fel. A zenedét támogatta többek között Madách Imre, Toldy Ferenc, Clara Wieck, Anton Rubinstein, Henry Vieuxtemps, Luisa Lesniewska, Joachim József és Reményi Ede. Lásd: Tari 2005. I. 4–6. Az iskola fejlődését jól mutatja, hogy a növendékek száma a kezdeti 91-ről tíz év alatt 325-re bővült. Lásd: Tari 2005. 32, 47. A hangszeroktatás terén a Zenede hiánypótló szerepet töltött be: a népiskolai közoktatásról szóló törvény (1868. évi XXXVIII. tc. 74. §) ugyanis kötelezte a polgári iskolákat arra, hogy a vokális mellett hangszeres zenét is tanítsanak, a valóságban azonban ez nem történt meg. Lásd: Vajdafy 1890. 117.

Engeszer Mátyás, Gobbi Alajos, Hubay Jenő, Huber Károly, Mátray Gábor, Székely Imre, Szuk Lipót és Thern Károly) oktató munkájának, és magas színvonalú hangversenyeinek eredményeként a budapesti polgárság zenei nevelésében és a kulturális életben fontos szerepet töltött be.²⁷

Zeneiskolák már a XVIII. század utolsó évtizedeitől működtek Budán és Pesten, az 1830-as években azonban jelentős szaporodásuknak lehetünk tanúi.²⁸

A nemzeti öntudatra ébredés önálló Magyar Színházat (1837, később Nemzeti Színház) adott a magyar kultúrának, mely fontos szerepet játszott a magyar műzene életfeltételeinek biztosításában. Nemcsak a korai hangversenyéletet tartotta életben, hanem belőle nőtt ki két időtálló intézményünk: a színházi zenekar tagjaiból megalakult a Filharmóniai Társaság (1853, alapítója Erkel Ferenc), a színház operarészlege pedig 1884-ben a Magyar Királyi Operaházban lelt önálló otthonra. 1875-ben a régóta óhajtott Országos Magyar Királyi Zeneakadémia is megnyílt.²⁹ Osztrák-német mintára bontakozott ki a dalármozgalom, mely a kiegyezés évében Aradon megalakította az Országos Magyar Daláregyesületet. Országos dalárünnepélyeiken Erkel Ferenc, Liszt Ferenc és Mosonyi Mihály is részt vett.

²⁷ Major Ervin megállapítása szerint „már a legelső tanévtől kezdve a magyar középosztály zeneiskolájává lett”. Zenede Ék. 1940. 4.

²⁸ Ekkor nyílt meg – többek között – a Pestvárosi énekiskola, Merkl József magániskolája és Bartay András énekiskolája is, főként osztrák-cseh mintára. Lásd: Vajdady 1890. 4–6. Utóbbi növendékei 1830. október 19-én „a Pesti Fő Plébánia Egyházában egy Misét a hallgatók tellyes elégedésére adtak elő”. Tanáruk Menner Lajos volt. Lásd.: HMú 1830. II. Fél. 33. sz.

²⁹ Engeszer Mátyás, pesti főtemplomi karnagy (1871–1885) jelentős szerepet játszott a Zeneakadémia megalapításában (egyik aláírója volt 1870-ben az intézmény alapítása ügyében a belügyminiszterhez benyújtott kérvénynek, melyet a zenei élet legjelesebb képviselői fogalmaztak, majd a zeneakadémia működési tervzetét bíráló „nagy bizottság” egyik tagja lett 1873-ban. Legány 1976. 148–149. Engeszerről részletesebb adatok olvashatók az értekezés 123–128. oldalán. Engeszer utódja, Szautner Zsigmond karnagy (1886–1910) a Zeneakadémia tanára volt. Szautner Zsigmond zeneakadémiai tanári működéséről részletesebb adatok az V. 3. alfejezetben olvashatók.

Az említett események és a létrejött új intézmények a zenepedagógiai irodalom gazdagodását és a zenei sajtó fellendülését hozták magukkal. 1860-ban útjára indult az első zenei szaklap, a *Zenészet* *Lapok*, Ábrányi Kornél szerkesztésében.³⁰

A zenetudomány kezdetei is a XIX. században bontakoztak ki. 1817-ben indult el a *Tudományos Gyűjtemény* című lap. Ebben a lapban publikálta zenetörténeti tárgyú tanulmányait a magyar zenetudomány alapvetője Mátray (Rothkrepf) Gábor.³¹ Bartalus István a magyar zenetörténeti kutatásban a népdalkutatás és kiadás, valamint a hangjegyes források feltárása terén hozott létre maradandó értékeket.³²

A fejlődő zeneélet azonban nem támaszkodhatott elég széles rétegre, ugyanis „a tanult magyarok zöme zenei igényeit inkább az egyszólamú dallal, a nótával elégítette ki”, és a nótaszerzőket (például Simonffy Kálmánt, Egressy Bénit és Szentirmai Elemért) kultiválta.³³ Ez a népies műzene volt – Kodály Zoltán szavai szerint – közeposztályunk „zenei bibliája”.³⁴ A reformkori fellángolás az egységes magyar műzene megteremtését nemzeti üggyé avatta, melynek létrehozásán Erkel Ferenc, valamint a Mosonyi Mihály köré csoportosuló, ún. „műzenei párt” zeneszerzői nemes szándékkal, kitartóan munkálkodtak.³⁵ E magyaros alapanyag, a népies műdal és a verbunkos egyesítéséből megszületett új zenei nyelv azonban csak Liszt Ferenc zeneszerzői műhelyében tudott stílusalkotó erővé érlelődni és egyetemes jelentőségűvé

³⁰ A *Zenészet* *Lapok* 1860 és 1876 között jelent meg, 1876 után *Zenelap* néven tudósít még néhány évig a fővárosi zeneéletről.

³¹ Mátray Gábor (1797–1875) 1828 és 1832 között írta *A' Musikának Közönséges Története* című tanulmányát. A *Magyar Népdalok egyetemes gyűjteményét* 1852 és 1858 között adta ki. Saját alapítású folyóirataiban (a *Regélő* és melléklapja, a *Honművész*) zenekritikákat jelentetett meg. Munkásságának jelentősége elsősorban a magyar zenetörténeti források feltárásának megkezdésében áll, azonban úttörő munkát végzett a népdalkutatás területén is. Lásd: Szabolcsi – Tóth 1965. II. 561–562.

³² Bartalus István (1821–1899) néhány főbb munkája: *Magyar Népdalok* (7 kötetes gyűjtemény 1873 és 1896 között), *A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században* (1869) és *Magyar Orpheus* zenegyűjtemény (1869). Lásd: Szabolcsi – Tóth 1965. I. 155.

³³ Dobszay 1998. 325.

³⁴ Kodály 1964. 262.

³⁵ Többek között Bertha Sándor, Bräuer Ferenc, Ábrányi Kornél és Bartalus István. Szabolcsi 1951. 63–68.

válni. „Dárdáját legmesszebbre hajítva” Liszt, „a jövő zenésze” ültette el azt a fát, melyen a XX. század zenéje, benne Bartók művészete virágba borult. Dobszay László így értékelte Liszt máshoz nem fogható hatását a magyar zenei életben:

A magyar zene Liszt közvetett és közvetlen segítségével sohasem juthatott volna el sem az előadóművészet századvégi szintjére, sem a zeneszerzés XX. századi feltündöklésére. Szinte nincsen a modern magyar zeneéletnek olyan intézménye, amely magában (vagy jogi elődjében) ne érezte volna Liszt jóakarató figyelmét és támogatását.³⁶

A zenei életben a XIX. század folyamán idegen áramlat uralkodott: az arisztokrácia Bécsből vagy Prágából hozatta zenetanítóit, a színházi zenekarokban és a templomi együttesekben számos osztrák, német és cseh zenész működött, s a zeneoktatás is idegen nyelven és irányban fejlődött.³⁷ „A magyar [zene]művészet idegen volt saját hazájában s csak az utszéli vándorhoz volt hasonló” – írta Ábrányi Kornél az 1830-as évek elejének jellemzésekor.³⁸

A magyar műzene mellett – a korabeli német, osztrák, cseh és sziléziai zenekultúra függvényeként – természetesen tovább élt a török kiűzése után megtelepített korszerű egyházi és világi műzene kompozíciós gyakorlata is.³⁹

A magyar zenei központ, Pest-Buda zenei életének a fejlődése a század derekára már számos tekintetben lépést tartott a birodalom fővárosával, Béccsel.⁴⁰

³⁶ Dobszay 1998. 313.

³⁷ A leírt helyzet a Monarchia felbomlásáig hasonló maradt. 1904-ben jellemző sorok olvashatók a *Zenevilág* című lapban (július 1-i szám): a Zeneakadémia és a Zenede, „e két kiváló intézet derék munkájának eredményeképpen hazai zenekaraink személyzeti szükségletét rövid időn belül import nélkül lehet fedezni”. Sz. Farkas 2005. I. 152.

³⁸ Ábrányi 1895. 12.

³⁹ Lásd: Dobszay 1998. 428. A XVIII. századi kismesterek (például J. Bengraf, G. J. Lickl, G. J. Werner) „németes irányát” folytatta többek között Adler György, Bräuer Ferenc, Cibulka Alajos és Seyler József.

⁴⁰ A Budapesti Filharmóniai Társaság első bérleti hangversenyeit az 1853–54-es évadban adta, és ezzel megelőzte Bécsset, ahol 1860-ban rendezték az első bérleti hangversenyeket. Breuer 1978. 19. Az egyletek létszámának növekedése tekintetében is lépést tartott a béccsel a Pest-budai fejlődés. Pajkossy 1993. 107.

Dobszay László a következőkben látta a század jelentőségét: a „XIX. század egy felnőtt korú zenei intézményrendszert” teremtett meg a XVIII. század által lefektetett alapokon, „vagyis kialakította egy XX. századi modern zeneélet feltételeit”.⁴¹

2. A XIX. SZÁZAD MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE (JOZEFINIZMUS, LIBERALIZMUS ÉS KATOLIKUS MEGÚJULÁS)

A felvilágosult abszolutizmus időszakától a Monarchia felbomlásáig, 1918-ig terjedő korszak egyháztörténeti változásait a történészek egyetlen, összefüggő egységként szemlélik, három történelmi irányzatot különböztetve meg: a jozefinizmust, a liberalizmust és a katolikus megújulás mozgalmát.⁴²

A XVIII. század nemcsak a magyar történelem, hanem a magyar katolicizmus történetének is egyik legtermékenyebb évszázada volt. A török kiűzését követően kiépültek a magyar egyház nagyrészt ma is meglévő szervezeti keretei, intézményei és anyagi létesítményei. A népesség a század eleji 4 millióról a század végére 10 millióra növekedett. Ez a folyamat szükségessé tette a régi nagy területű egyházmegyék felosztását, új püspökségek szervezését.⁴³ A népességnövekedésben jelentős szerepe volt a nagyarányú bevándorlásnak és betelepítésnek, mely elsősorban a római katolikusok (németek) és a görögkeletiek (szerbek, románok) számát növelte meg.⁴⁴ A nem katolikusok vallásgyakorlata a XVIII. század folyamán még korlátozott volt, az 1790–91. évi országgyűlés azonban a reformátusokat, az evangélikusokat és a görögkeletieket törvényesen elfogadott vallásokká nyilvánította, és szabad vallásgya-

⁴¹ Dobszay 1998. 272.

⁴² Lásd: Katus 1991. 59.

⁴³ A középkortól meglévő 11 egyházmegye mellé 7 új püspökség – többek között a szombathelyi és a székesfehérvári – szerveződött. Katus 1991. 60.

⁴⁴ Katus 1991. 59–60.

korlatot biztosított számukra. A katolicizmus államvallás jellege 1868-ban szűnt meg, amikor törvénybe iktatták a bevett vallások teljes egyenjogúságát.⁴⁵

Az oktatás a XIX. század első feléig teljes egészében az egyházak feladata volt, bár a Ratio Educationis (1777) óta állami felügyelet és irányítás alatt állt.⁴⁶

A XVIII. század nemcsak az intézményi megújulás, hanem a vallási élet minőségét tekintve is a magyar egyháztörténet egyik kiemelkedő időszakának tekinthető. A kor kiemelkedő intézményi és lelkeségi felkészültségét jól szemlélteti Giuseppe Garampi bécsi nuncius 1776-os magyarországi útjáról készült beszámolója, mely nagy elismeréssel szól a hazai körülményekről:⁴⁷

Elmondhatom, hogy a klérust mindenütt a legjobb rendben találtam, kitűnő intézményekkel ellátva. A papság képzettsége és buzgósága kielégítő, a püspökök nagy figyelmet szentelnek lelképásztori kötelességeiknek, s a szerzetesek is nagyon hasznosak a lelkek szolgálatában. (...) A katolikus nép igen jámbor és vallásos.

Jozefinizmus

A magyar katolicizmus e kibontakozását a század utolsó negyedében a felvilágosult abszolutizmus államegyházi politikája törte meg, mely a katolikus egyházat államegyházzá kívánta tenni. Ezt a politikát, mely a katolikus egyházat teljesen az állam felügyelete és irányítása alá vonta, Mária Terézia kezdeti törekvései után radikális

⁴⁵ A római katolikus vallás államegyház jellege már korábban, az 1848: XX. törvénycikk értelmében megszűnt (ún. bevett felekezet jellegét kapott), azonban társadalmi-közéleti pozícióit illetően továbbra is megőrizte kiemelkedő szerepét. 1848 után elfogadott felekezet lett a római és a görög szertartású katolikus, a református, az ágostai evangélikus, az unitárius és a görögkeleti egyház. Gergely 1989. 25. A zsidó vallás törvényesen elfogadott, egyenrangú vallássá csak 1895-ben lett (1895: XLII. tc.), azonban a zsidók polgári és politikai egyenjogúsítása már 1849-ben, illetve 1867-ben megtörtént. Katus 1991. 60. és Gergely 1989. 28.

⁴⁶ A XVIII. században a felsőoktatás (és a középoktatás nagy része) a jezsuiták irányítása alatt állt, egészen a rend 1773. évi eltörléséig. A oktatásban megemlítendő még a piaristák, a ferencesek és a pálosok tevékenysége is. Katus 1991. 62–64.

⁴⁷ Magyarul idézi Katus 1991. 62. Forrása: Tóth, Ladislaus: *Zwei Berichte des Wiener Nuntius Garampi über die kirchlichen Verhältnisse um 1776*. Budapest 1926. 20–21.

formában II. József császár (1780–1790) valósította meg. Róla nevezte a magyar egyháztörténet ezt a XIX. század közepéig uralkodó rendszert „josefinizmusnak”. A josefinizmus néhány pozitív intézkedése (például új egyházmegyék szervezése, templomok építése, a vallási tolerancia érvényesítése) mellett mérhetetlen károkat okozott: többek között előírta a papképzés tananyagát, igyekezett elvágni a magyar egyház római kapcsolatait, korlátozta a mindennapi vallásgyakorlatot, és feloszlatt számos szerzetesrendet. A püspököket az uralkodó nevezte ki politikai megbízhatóság alapján. Mindennek következtében a vallási élet terén a XVIII–XIX. század fordulóján, és az azt követő évtizedekben jelentős hanyatlásról számoltak be a kortársak.⁴⁸ A bécsi nunciusok jelentéseikben „szomorú”-nak minősítették a Monarchia vallási helyzetét. A püspökök politikai ügyekkel voltak elfoglalva, a papság elhanyagolta egyházi kötelességeit. E folyamatok természetes következménye volt a nép hitéletének megromlása. Bár a falusiak és a városi kispolgárság körében a tilalom ellenére tovább éltek a népi vallásosság hagyományos formái, a nemesség és az értelmiség hitéletét a XIX. század közepe már gyengülni találta. Nemcsak a külföldi, hanem a hazai megfigyelők is beszámolnak a társadalom vallástalanságáról. Eötvös József írta Charles de Montalembert grófnak (a francia liberális katolikusok egyik vezéralakjának) 1867-ben: „Azt hiszem aligha van még egy ország Európában, ahol a katolikusok között olyan általános volna a közömbösség, mint nálunk”.⁴⁹

A hitélet megújítására eredményes lépések történtek az 1850–1860-as években, melyek törvényes alapja az 1855-ben a Szentszék és az Osztrák Császárság között megkötött konkordátum volt. Ezen intézkedések köré tartozott többek között a papképzés reformja, a katolikus könyvkiadás megszervezése (a ma is működő Szent

⁴⁸ A magyar katolicizmus kutatástörténete még nem rendelkezik tudományos módszerű feldolgozásokkal a XIX. század magyar katolikus hitéletéről, így főként kortárs beszámolókra támaszkodhat. Katus 1991. 64.

⁴⁹ Lásd: Concha Győző: *Eötvös és Montalembert barátsága. Adalék a magyar katolikusok autonómiájának kezdeteihez*. Budapest 1918. 298. Idézi Katus 1991. 65.

István Társulat megalapítása), katolikus egyetek alapítása és a jezsuiták visszatelepítése.⁵⁰

Liberalizmus

A hitélet elsorvadása Katus László történész szerint nem kizárólagosan a jozefinizmus intézkedéseinek a következménye, azonban az államegyházi rendszer nagymértékben felelőssé tehető azért, hogy a magyar katolikus egyház a XIX. század gazdasági és politikai modernizációs folyamataiban, valamint a polgári átalakulásban nem tudott alakító tényezővé válni.

A XVIII. században kibontakozó szekularizációs folyamat jelei Magyarországon is mutatkoztak. Egyház- és vallásellenes röpiratok láttak napvilágot, a nemesség és az értelmiség gondolkodását egyre inkább a felvilágosodás, majd a liberalizmus eszméi határozták meg. A XIX. század első felében kibontakozó nemzeti reformmozgalom célul tűzte ki Magyarország állami önállóságának helyreállítását. A törekvés azonban nemcsak a bécsi kormányzat ellen, hanem a jozefinista rendszerben azzal szorosán összefonódott magyar katolikus egyház ellen is irányult.⁵¹

Katolikus megújulás

A XIX. század első felében kibontakozó európai katolikus megújulási mozgalmak (francia, belga, német és olasz) hatása Magyarországon alig volt érezhető. Egyetlen mozgalomnak, a liberális katolicizmusnak volt komolyabb hazai hatása az 1840–1870-es években. Az irányzat a „szabad egyház szabad államban” elvét vallotta. Leg-

⁵⁰ A konkordátum vallási és iskolai ügyekben egyaránt biztosította az egyház szabadságát. Hatása azonban nem lehetett széleskörű, ugyanis csupán egy bő évtizedig (1867-ig) volt érvényben. Katus 1991. 66, 70.

⁵¹ A katolikus főpapság gondolkodásában a vallás helyett a politika dominált, ahogy a korabeli római mondás is tudósít: „Episcopi Hungarici sunt magis politici quam catholici”. Katus 1991. 67.

jelentősebb képviselője báró Eötvös József volt, aki 1867-ben vallás- és oktatásügyi miniszterként kezdeményezte a katolikus autonómia megvalósítását, melynek kidolgozott szabályzatát azonban sem Róma, sem a magyar kormány nem hagyta jóvá.⁵²

A katolikus megújulás – az 1850–1860-as évek pozitív törekvései után – csak az 1890-es években bontakozott ki Magyarországon, a nyugat-európai országokhoz képest fél évszázados késéssel. Katolikus politikai pártok alakultak (Néppárt, Keresztényszocialista Párt), bővült a katolikus sajtó. Megjelent a szociális katolicizmus eszméje, melynek elméleti megalapozója Prohászka Ottokár volt. A vallási élet újjáéledt, százával szerveződtek új vallásos egyesületek, melyek összefogására 1907-ben megalakult a Katolikus Népszövetség.⁵³ A papság lelki megújulása mellett nagy súlyt helyeztek az ifjúság vallási nevelésére (Regnum Marianum papi egyesület, cserkészet, szerzetesrendek). A katolikus reneszánsz tartós eredményeit annak köszönhetjük, hogy a megújulás – a gyakorló vallásosság egyéni felújítása mellett – a keresztény élet valamennyi területén végbement.

3. AZ EGYHÁZI ZENE INTÉZMÉNYRENDSZERE MAGYARORSZÁGON A XIX. SZÁZADBAN

A Tridenti Zsinat liturgikus rendelkezéseit a magyar egyház a XVII. század első harmadának végén adaptálta a hazai liturgiára. A Pázmány Péter által 1629-ben összehívott nagyszombati egyházmegyei, majd az 1630-ban megrendezett nemzeti zsi-

⁵² Az autonómia gondolata már 1848 áprilisában felmerült, azonban a szabadságharc veresége miatt ennek megvalósítására nem kerülhetett sor. A kiegyezés után kidolgozott szabályzatban a világiak túlzott befolyása (kétharmados többségük az autonómia szerveiben), és különböző radikális megnyilatkozások (például civil ruha és magyar nyelvű liturgia) a püspöki kart, és Rómát is nyugtalanította. A század végén még egy kísérlet történt az autonómia visszaállítására, azonban ez sem járt sikerrel. Erdélyben ugyanakkor létezett katolikus autonómia. Katus 1991. 67–69.

⁵³ 1904-ben több mint 1400 katolikus egyesület működött Magyarországon. A hazai katolikus megújulásról részletesebben lásd Katus 1991. 70–73.

nat – feladva a több mint félezer éves ősi esztergomi rítust – a kuriális liturgia és repertoár bevezetését határozta el a magyar szentek ünnepeinek megtartásával.⁵⁴

A század végén, a török kiűzése után megindult az egyház újjászervezése. A XVIII. században épült fel a nagyrészt még ma is meglévő egyházi-vallási infrastruktúra: templomok, iskolák, új plébániák létesültek, új püspökségek szerveződtek. Az újjáépített intézményi-szervezeti kereteken élénk vallási élet bontakozott ki. Megjelentek a népi vallásosság különböző formái: a körmenetek, a zarándoklatok és a vallásos színjátékok, valamint vallásos társulatok alakultak.⁵⁵ A püspöki székesegyházakban, a nagyobb városi templomokban és a szélesebb műveltségű főúri udvarokban igényes műzenei gyakorlat bontakozott ki. A zenészek túlnyomó része – a magyarországi zenészképzés és a zeneművelés folyamatosságának megszakadása miatt – külföldről érkezett (osztrák, német és cseh) muzsikus volt.⁵⁶ A XVIII. század második felében a nagyobb városok (például Pest, Eger, Győr és Szombathely) templomi együttese csekély létszámú volt: a karnagyon és az orgonistán kívül mindössze két felnőtt énekesből (tenorista és basszista), diszkantistából és altista fiúkból, valamint 5 hangszeres zenészből állt. A zenészek a várostól kapták fizetésüket. A XVIII–XIX. század fordulóján új munkalehetőségek nyíltak számukra: a templomi és városi szolgálat mellett a meginduló színházi- és koncertéletben is részt vettek.⁵⁷

A jozefinizmus fent említett államegyházi politikája, valamint a francia forradalmat és a napóleoni háborúkat követő szekularizáció következtében az egyház intézményes alapjai gyökeres változáson mentek keresztül (például szerzetesrendek felszámolása, az oktatási privilégium és a mindennapi vallásgyakorlat korlátozása), melyek az egyházi zenére is hatással voltak. Az újfajta vallásos tudat, mely a hittételek helyett a jámbor érzületben igyekezett megragadni a vallási igazságokat, átértelmezte

⁵⁴ A Tridenti Zsinat a kétszáz évnél régebbi hagyománnyal rendelkező egyházmegyéket nem kötelezte a helyi rítus feladására, mégis egyre több országban vezették be a római rítust.

⁵⁵ Katus 1991. 60–62.

⁵⁶ Dobszay Á. 2003. 19.

⁵⁷ Dobszay 1998. 246.

az egyházzene feladatait. Az egyházzene fő céljának nem Isten dicséretét és az igehirdetést tekintették, hanem az áhítatos, vallásos érzések felkeltését.⁵⁸

A műzenei gyakorlat mellett fontos szólni a népéneklés és a népének-hagyomány XIX. századi helyzetéről is, hiszen a katolikus nép vallásosságát – az imádságok mellett – főként ez az énekrepertoár táplálta. A figurális zene előadása ugyanis csak a vásár- és ünnepnap celebrált nagymisére korlátozódott, a többi (vasárnapi és hétköznapi) szentmisén a nép énekelt orgonakísérettel.⁵⁹ Bár a XIX. század első felében számos népénekeskönyv jelent meg, „hivatalos” énekeskönyvről nem beszélhetünk.⁶⁰ „Egyházi énekünk alapvető életformája a XIX. század közepéig a szájhagyomány volt, és népdalainkhoz hasonlóan népénekeink is több tucat egyenrangú eltérő változatban éltek.”⁶¹ Az egyéni kezdeményezésre létrejött népénekgyűjteményekben a kor újító tendenciája érvényesült: egyre csekélyebb volt bennük a korábbi századok öröklött énekanyaga, s egyre több az új kántorkompozíció.⁶² A templomi énekgyakorlatra legnagyobb hatással a század közepén, 1855-ben megjelent Tárkányi-Zsaskovszky énekkönyv volt, amely újabb kiadásai révén igen elterjedtté vált, s melyben Mosonyi már 1861-ben meglátta katolikus egységes éneklésünk megteremtőjét.⁶³ Az énektárnak értékei mellett „nem lebecsülhető felelőssége volt a katolikus énekízlés megrontásában”.⁶⁴

⁵⁸ Wörner 2007. 432. A leírtakkal összhangban áll a pesti főtemplom XIX. századi karnagyának, Bräuer Ferencnek a kijelentése, mely szerint az egyházi zene rendeltetése az, hogy „vallásos érzelmeket keltsen és a jelenlévők szíveit az áhítatra hangolja”. Föv. Lt. IV. 1202. c. Intim. a. n. 8457.

⁵⁹ A litániákon és a körmeneteken szintén népénekeket énekeltek.

⁶⁰ Első hivatalos énekeskönyvünk, a *Szent vagy Uram* csak a XX. században (1931-ben) jelent meg, Sík Sándor és Harmat Artúr szerkesztésében. Lásd: Dobszay 2006. 29.

⁶¹ Watzatka 2005. 1.

⁶² A XVIII. század végén és a XIX. század első felében kiadott énekeskönyvek (a teljesség igénye nélkül): Bozóki Mihály énekeskönyve (1797), Szentmihályi Mihály szöveges énekkönyve (1798), Kovács Márk énekeskönyve (1842). A felsoroltakon kívül számos énekkönyv volt használatban, s fontos szerepet játszottak a kéziratos kántorkönyvek (például a Stampay-énekkönyv) is. Lásd: Dobszay 2006. 27–28.

⁶³ Watzatka 2005. 1–7.

⁶⁴ Dobszay 2006. 27.

A XIX. század végének katolikus megújulási mozgalma, reformtörekvései a népektörténetben is tükröződtek. A népének minőségének hanyatlását régi énekek felélesztésével kívánták orvosolni. E szellemben készült Bogisich Mihálynak (a pesti főtemplom egykori káplánjának) *Őseink buzgósága* (1888) című válogatása, valamint Kersch Ferencnek, az Esztergomi Bazilika karnagyának *Sursum Corda* (1902) című énekeskönyve.⁶⁵

Az Országos Magyar Cecília Egyesület csak a század végén, 1897-ben alakult meg, azonban az egyházzene megújítását célzó törekvések már az 1870-es években megjelentek. A német és a francia egyházzenei reformmozgalmak legfontosabb gondolatait (az elvilágiasodott egyházi zene és a bécsi klasszika zenekari miséjének elutasítása) viszontlátjuk az Apolló című zenei szaklap hasábjain:⁶⁶

Az elromlott ízlés [az egyházi zene tekintetében] a zene elvilágiasodásából ered; (...) a karnagyok előtt e művek [Mozart és Haydn miséi] mintaszerűek, s igen nagy dolgot vélnek cselekedni akkor, midőn e nagy mesterek ilyenmű művét előadják. Igaz, hogy e művek telvék geniálitással; de sok bennök a felesleges hangszerelési ékítés (...). De ha áhítatosság, alázatos magábaszállás s azon benső érzelmekről van szó, melyek egyedül az isten házáé, akkor engedjük ez érzelmek nyilatkozását át az emberi hangnak, mely a lélek állapotát a legbensőbbben és legtisztábban tükrözi vissza.

Az egyházzene oktatásának intézményes kereteit a XIX. század végéig nem sikerült megteremteni. Nem volt sem intézményes kántor-, sem karnagyképző, és a kán-

⁶⁵ Lásd: Dobszay 2006. 28. Kersch Ferenc esztergomi karnagy egyházzenei tevékenységét tárgyaló fontos új irodalomként említendő Köncse Kriszta *Kersch Ferenc egyházzenei működése* című DLA doktori értekezése (Budapest, 2008).

⁶⁶ A cecilianizmus fő célkitűzései voltak: 1) a gregorián ének életre keltése, 2) a 16. század egyházi a cappella zenéjének feltámasztása és 3) a Palestrina-stílusú, historizáló egyházi zeneszerzés támogatása. A mozgalom központja a XIX. század közepén Regensburg, vezető személyiségei Karl Proske (1794–1861), Franz Xaver Haberl (1840–1910) és Franz Xaver Witt (1834–1888) voltak. A mozgalom új kiadásokkal tette hozzáférhetővé a Palestrina-korszak egyházi zenéjét (*Musica Divina* gyűjtemény és Palestrina-összkiadás). Lásd: Wörner 2007. 434–435. A francia solesmesi gregorián mozgalom a gregorián ének épebb formáihoz való visszatérést és a liturgiában való nagyobb szerepét szorgalmazta.

torok anyagi helyzete is rendezetlen volt.⁶⁷ Ezek a körülmények szükségszerűen az egyházi zene, az éneklés- és orgonálás sokféleségéhez, igénytelenségéhez vezettek. Az 1880-as években a Zeneakadémián maga Liszt szorgalmazta az egyházzene tanszék felállítását, melynek irányítására a ceciliánus mozgalom vezéralakját, Franz Xaver Wittet szeretne volna megnyerni. Fáradozása eredménytelen maradt.⁶⁸ A Nemzeti Zenede 1891-ben határozott egyházzene és liturgia tanszék létrehozásáról, melyben „énekes orgonisták (kántorok), egyházi karénekesek, zenekari igazgatók és tagok képeztetnek az egyház számára”. A tantervet Gobbi Alajos és Erney József (Engeszer Mátyás belvárosi karnagy fia) el is készítette, azonban anyagi lehetőségek hiányában a szak mindössze egyetlen évig működött.⁶⁹ A századfordulón, az 1899/1900-as tanévben 14 növendékkel – ismét önerőből – újra elindították a liturgia szakot.⁷⁰

A megfelelő anyagi támogatás elmaradása nemcsak az egyházi zene oktatását, hanem folyamatos gyakorlatát, minőségének javítását is megnehezítette. Vajda Viktor korabeli író és zenekritikus így nyilatkozott az egyházi zene magyarországi helyzetéről:

⁶⁷ A törvényhozás az 1860-as évek végén a 4–500 fős kántori rétegről teljesen megfeledezett. Amíg a kántortanítókról mind szellemi, mind anyagi tekintetben gondolkodott az állam (volt „képezdék” és kaptak nyugdíjat), addig az „egyházi éneklészek” érdekeivel nem foglalkoztak. Lásd: Sohlya Antal: „Az egyházi éneklészek kiképzését és jövőjét illető indítvány”, in *ZL* 1867/68 VIII. évf. 46. sz. augusztus 23. 748–749.

⁶⁸ Legány 1986. 60. és 81.

⁶⁹ A szak az 1893/94-es tanévben nyílt meg, a fent említett két tanár irányításával. A tanszak megindítása érdekében a Zenede felhívást intézett a főpapsághoz, azonban anyagi támogatás nem kapott. A tanfolyamon az első évben egyetlen növendék tanult, a második évben jelentkezők hiánya miatt a szak megszűnt. Sz. Farkas 2005. I. 150–151. Zlap 1893. III. 15. A Zeneakadémián a századfordulón mindössze egyetlen egyházzenei tantárgy volt, a liturgika (gregorián). A tárgyat Szautner Zsigmond főtemplomi karnagy oktatta. Csak évtizedekkel később, az 1928/29-es tanévben nyílt meg Harmat Artúr vezetésével a két évfolyamos egyházzene szak, és folytatásaként az egyházi karnagyképző tanfolyam. A tanszak az 1949/50-es tanévtől megszűnt önálló tanszakként létezni, tárgyai fakultatív tantárgyként voltak felvehetők más főtanszakhoz kötve. Lásd: zeneakadémiai évkönyvek.

⁷⁰ A szakot az 1910/1911-es tanévtől Vavrincez Mór, a budavári Nagyboldogasszony (Mátyás)-templom karnagyja vezette. Sz. Farkas 2005. I. 150–151. Zlap 1893. III. 15.

Az egyházi zene nálunk mindenütt mostoha sorsban részesül (...) több részben aggodalomra nyújt okot és hazánk művészeti viszonyait illetőleg, egyáltalában nagyon elszomorító.” (...) a [magyar] kath.[olikus] egyház gazdag jövedelmei kedvével (...) van ama szerencsés helyzetben, hogy az egyházi zenét (...) a legbőkezűbb támogatással felkarolva, különféle módok és eszközökkel művelje. Azonban a püspökségek gazdag pénzforrásaiból a zenére vajmi csekély összeg jut, és az itt-amott nagy nehezen fentartott székesegyházi zenekarok tagjai, valódi tengődésnek vannak kitéve. Szomorú, de való igaz, hogy a legelső székesegyházak zenekara sem üti meg a legelső közepszerűség mértékét. (...) a szent művészet ápolására alig kerül egy-egy krajcár!⁷¹

A templomban szolgálatot teljesítő zenészek kénytelenek voltak a színházakban és az oktatási intézményekben is munkát vállalni, mivel megélhetésüket csak így tudták biztosítani.⁷² A nehéz anyagi körülmények főként vidéken vezettek az egyházi zene jelentős minőségi romlásához és a nép ízlésének megrontásához:

Hány egyházi karnagy – kivált a vidéken – egy sopran, alt – (tenor felesleges), és mélyhangból állítja össze zenekarát; az utóbbit rendszeren maga éneklé, e mellé játsza az orgonát; az elkerülhetetlen trombitával harsogtatja az Intrado-t, 2 hegedű, 2 trombita és dob néha néha bele harsog és pokoli lármájával a többi chaoticus hangzavart is elnyomja. Ez aztán a templomi zene, melyet a nép ájtatosan végig hallgat, s még a «szép» névvel is megtisztel.⁷³

4. EGYHÁZZENEI ÉLET PEST-BUDA NÉHÁNY RANGOS TEMPLOMÁBAN A XIX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

A XVIII. században és a XIX. század első felében a püspöki templomokon kívül egy-egy nagyobb város (például Pozsony, Sopron, Székesfehérvár, Buda és Pest)

⁷¹ Vajda Viktor: „Valami az egyházi zenéről”, in *ZL* 1867/68. VIII. évf. 37. sz. június 14. 583–585.

⁷² A pesti főtemplom muzsikusi esetében is hasonló volt a helyzet.

⁷³ Sincer: „Valami mostani templomi zenénkről”, in *Apolló* 1873. I. évf. 14. sz. július 15. 105. A tatabányai Menner Bernát karnagy világi műveket parodizált (például Rossini több operaáriáját latin szöveggel motettának alkalmazta), és a templomban énekelte azokat. Bárdos 1978. 53.

főtemploma is tartott fenn képzett zenészekből álló ének- és zenekart. A zenés nagymisék a műzene egyik legfőbb, folytonos közvetítői voltak a városi lakosság felé.⁷⁴

A templomi együttes feladatai közé tartozott a vásár- és ünnepnap nagymise, valamint a zsoltosma bizonyos óráinak (főként a vesperásnak) a zenei ellátása. A többi vasárnapi és a hétköznapi szentmisén a kántor illetve a tanító orgonált és énekelt, éneklését a segédtanító és iskolás gyermekek segítették. Ezekhez kapcsolódtak alkalmanként azok a rendkívüli ünnepek, melyeket a városi tanács írt elő felsőbb utasításra az uralkodóház tagjaival, vagy egy-egy hadieseménnyel kapcsolatban. Pest-Budán a XIX. század első felében (jelenlegi tudásunk szerint) csupán három plébániatemplomban tartottak minden vásár- és ünnepnap ünnepélyes zenés nagymisét: a pesti és a budai főtemplomban, valamint a Szent Anna-templomban.⁷⁵ E templomokban fizetett ének- és zenekar működött. Az említetteken kívül még a Terézvárosi plébániatemplomnak is volt fizetett együttese, azonban szolgálatuk a század eleji évi 30–40 alkalomról a század közepére már csak 8 ünnepre korlátozódott. A nagyobb ünnepeken – a fentiekén kívül – természetesen több Pest-budai templomban is megszólalt figurális zene: Budán a Krisztinavárosi és a Tabáni plébániatemplomban, valamint az Országúti Ferences templomban, Pesten pedig a Józsefvárosi és a Ferencvárosi plébániatemplomban, valamint a Ferencesek templomában. Az Újlaki plébániatemplomban csupán évente egyszer, a templombúcsú napján volt ünnepélyes zenekaros nagymise. Szórványadatok megemlékeznek egy-egy nagyszabású ordinárium előadásáról a Szerviták templomában és az Egyetemi templomban is. Az énekeseket és a zenészeket a helyi regens chori saját baráti köréből verbuválta, s a zeneműveket gyakran meghívott karnagy vezényelte.

⁷⁴ Az alfejezet összeállításához Isoz Kálmán: *Buda és Pest zenei művelődése (1686-1873)* című munkájának II. kötetét, (Kéziratban: MTA Kézirattár, Ms 5661/41-43.) és Rennerné Várhidi Klára: *A pesti belvárosi főplébániatemplom zenei élete a 18. században (Zenetudományi dolgozatok 1992–1994. Budapest 1994.)* című tanulmányát használtam fel.

⁷⁵ Lásd: Isoz 1–68.

Pest-Buda templomai – az egyházi rendek fenntartásában működő templomok kivételével – a két város kegyurasága alá tartoztak. Az egyházi zene költségeit (például hangszer- és kottavásárlások, a templomban szolgáló városi zenészek fizetése, hangszerjavíttatások) a város fizette, az ezzel kapcsolatos ügyintézését pedig a városi tanács bonyolította. A templomi együttes létszámának a növelésére a budai és a pesti főtemplomban is rendszeresítették azt a gyakorlatot, hogy egy teljes fizetésű zenész helyén két félfizetéses muzsikust alkalmaztak.⁷⁶ A fizetett templomi együttes létszáma a két főtemplomban így is olyan csekély volt (a karnagyon, az orgonistán és az énekesfiúkon kívül mindössze 8–10 fő: 2 énekes és 6–8 hangszeres zenész), hogy ünnepélyesebb zenekaros misék előadására kiegészítők jelenléte nélkül nem vállalkozhattak.⁷⁷ Az együttesek valódi létszáma azonban az említettnél valamelyest magasabb volt. Már a XVIII. században is népszerű volt ugyanis az a gyakorlat, hogy néhány zenész a majdani alkalmaztatás reményében akár évtizedekig fizetség nélkül működött közre a karzaton.⁷⁸ Alkalmoszerűen kiegészítő zenészek, hivatásosok és műkedvelők is teljesítettek szolgálatot, főként a nagyobb előadói apparátust igénylő zenekaros ordináriumok esetében.⁷⁹ A korabeli gyakorlat szerint a zenészek több hangszeren játszottak.

A levéltári iratok arról tanúskodnak, hogy a regens chorik a meglehetősen kedvezőtlen anyagi feltételek mellett is igyekeztek megteremteni és fenntartani az egyházi zene folyamatosságát. A pesti főtemplom karnagya, Bräuer Ferenc évi karnagyi fize-

⁷⁶ A két főtemplom mellett a Terézvárosi plébániatemplomban is alkalmaztak félfizetéses zenészeket. Lásd: Isoz 2. és 61. A budai főtemplom együtteséről a század elejéről van adatunk, a Terézvárosi plébániatemplom ének- és zenekaráról pedig az 1846-os Canonica Visitatio tudósít.

⁷⁷ A budai főtemplomban a XIX. század elején Clement Antal regens chorin (és orgonistán) kívül 11 zenészt alkalmaztak (1 basszistát, 1 tenoristát, 4 hegedűst és 1 kürtöst teljes fizetéssel, valamint 2 oboistát, 1 kürtöst és 1 nagybögööst félfizetéssel). Lásd: Isoz 2.

⁷⁸ A XVIII. században, a pesti főtemplomban például Joseph Moravetz oboista 1797-ben arra való hivatkozással kéri szerződtetését a templomi együttesbe, hogy már 17 éve szolgál a főtemplom karzatán. Rennerné 1994. 56.

⁷⁹ A hivatásos zenészek többnyire a hangszeres szólamokat, a műkedvelők pedig az énekes szólamokat erősítették. Gyakori volt, hogy a karnagy családtagjai is részt vettek a zenei szolgálatban. Lásd a disszertáció III. 2. a. alfejezetét.

tésének akár tízszeresét sem sajnálta az egyházi zene fejlesztésére: kisegítő zenészeket fizetett, hangszereket és kottát vásárolt. Személyes példája, áldozatvállalása – a városi tanácshoz benyújtott kérvények tükrében – nem egyedülálló jelenség a korban. Az intézményes anyagi támogatás a zenekaros miseordináriumok előadási költségeinek csupán töredékét fedezte. Az ennek következtében kialakult hazai egyházzenei viszonyokról megrázó képet festett a kiegyezés évében a kortárs Vajda Viktor:

A magyar főváros egyházi zeneviszonyainak jellemzésére egy körülményt hozunk fel. A belvárosi plébánosi templom, nem rendelkezik önálló zene és vegyeskarral, és a jeles képzettségű karnagyok csak nagy kérelmek és meghívások után gyűjthetnek annyi művészt és műkedvelőt össze, hogy a jelesebb miséket is sikerrel adhassák elő.⁸⁰

Amíg vidéken még az 1860-as években is működtek kántortanítók, addig a pesti városi tanács már 1846-ban elválasztotta egymástól a tanítói és a kántori hivatalt. Egyidejűleg javasolták a kántori és a karnagyi tisztség összeolvasztását, amit azonban főként a külvárosokban valósítottak meg.⁸¹ A vezető zenei tisztségek (és az azokhoz tartozó feladatok) világos szétválasztása mai ismereteink szerint a fővárosban a 19. század első felében csak a pesti főtemplomban valósult meg, ahol a karnagyi, az orgonista és a kántori állást más-más személy látta el. Ez a tradíció a pesti főtemplomban a XIX. század elejétől egészen 1871-ig gyakorlatban maradt, és bizonyosan hozzájárult a zenei élet zavartalan fejlődéséhez és virágzásához.

A regens chorik a korabeli gyakorlat szerint saját művekkel is gazdagították a templomi együttes repertoárját. A budai és a pesti főtemplom közötti zenei kapcsolatokra utal az a tény, hogy utóbbinak a kottatárában ma is megtalálható Seyler József (1810–1820) és Adler György (1838–1862) budai karnagyok egy-egy műve.⁸²

⁸⁰ Vajda 1867. 585.

⁸¹ Föv. Lt. IV. 1303. f. I. 178/1871. A két tisztség összeolvasztására a belvárosban is akadt példa: Engeszer Mátyás, a pesti főtemplom kántora e hivatala mellett a pesti ferencesek karnagyi és kántori tisztét is viselte. Föv. Lt. IV. 1303. f. XI. 56/1870.

⁸² Lásd az incipites kottatári jegyzéket a VI. fejezetben.

Az alábbiakban Isoz Kálmán kutatásai alapján röviden összefoglalom a jelentősebb Pest-budai templomok zenei életét a XIX. század első felében.⁸³

A) PEST

Pesten az egyházi zene ápolásának a középpontja a XVIII–XIX. században a pesti főplébániatemplom volt. Zenei életét 1686–1846-ig a jelen doktori értekezés bevezetésében említett szakirodalmi művek, 1839–1871-ig pedig a disszertáció részletesen tárgyalja.

A XVIII. századi Pesten (a mai Belváros területén) – a város kegyurasága alá tartozó főplébániatemplom kivül – több rendi fenntartású templom is működött. Ezek a barokk templomok (például a Szerviták és a Pesti Ferencesek temploma) az 1720–40-es években épültek, és a főtemplom filiájaként működtek.⁸⁴ A század második felében a város terjeszkedni kezdett, s külvárosok jöttek létre a városmag körül, melyek plébániákat létesítettek, és a XIX. század elején felépítették saját templomaikat (Józsefváros és Terézváros).⁸⁵ Ezek a templomok – a később épült Ferencvárosi és Lipótvárosi plébániatemplommal együtt – a város kegyurasága alá tartoztak.

⁸³ Az összefoglalás alapja Isoz Kálmán kiadatlan, gépiratban fennmaradt műve, a *Buda és Pest zenei művelődése* II. kötete (lásd az irodalomjegyzékben). A pesti-budai említett templomokban működött XIX. századi karnagyok névsorát lásd a Mellékletekben.

⁸⁴ A Szent-Ferencrend a pesti tanáccsal 1787-ben kötött megállapodás folytán a Belváros egyik felét pasztorizálta, s ilyen értelemben plébánia volt, azonban anyakönyveket nem vezetett (azokat a pesti főplébánián vezették). Isoz 63. A Szerviták temploma 1725 és 1732, a Pesti Ferencesek temploma 1727 és 1743, az Egyetemi templom 1722 és 1742 között, a domonkosrendiek Szent Mihály temploma, a későbbi Angolkisasszonyok temploma pedig 1747 és 1749 között épült. Berza 1993. I. 53. és 361–362.; II. 297–298. és 460.

⁸⁵ A külvárosok lakosságát főként a vidékről betelepülő népesség alkotta, de vásárolt itt telket-házat a belvárosi jómódú polgárság is. Az említett két külvárost a hozzájuk tartozó plébániákkal a városi tanács 1777-ben létesítette. Józsefváros kéttornyú plébániatemploma 1780 és 1809 között, a Terézvárosi plébániatemplom pedig 1784 és 1810 között épült. Lásd: Isoz 54.

Rendi templomok

A egyházi rendek fenntartásában működő templomokban – a szerviták templomát kivéve – állandó ének- és zenekar nem működött, azonban nagyobb ünnepeken, vendégzenészek előadásában zenekaros ordinárium ékesítette a liturgiát. A közreműködők tiszteletdíjáról a rendfőnökség gondoskodott, miután e templomok nem tartoztak Pest városának kegyurasága alá.

A pesti szerviták Szent-Anna temploma

A pesti főtemplom a XVIII. század folyamán és a XIX. század elején élénk zenei kapcsolatot ápolt a szerviták templomával. Zenészei gyakran működtek közre a Szent-Anna templom rendszeresen működő, saját templomi együttesében.⁸⁶ E kapcsolatot feltehetően tovább ápták a XIX. század közepén is.

A Szent-Anna templom zenei életéről az 1830–40-es évekből maradtak fenn néhány adat a korabeli sajtóban. 1834. július 26-án Grill János karmester vezényletével L. van Beethoven *Missa Solemnise* hangzott fel, L. Cherubini *Graduál*éjával és Grill *Offertórium*ával.⁸⁷ 1844. november 22-én, Szent Cecília ünnepén Langer János „saját szerzésű Kar-miséjét vezette, amikor a kórust a Férfidalárda szolgáltatta”.⁸⁸ 1845. március 19-én (Szent József ünnepén) Battka Nepomuk János „énekszóra, vonósokra és physharmoniára írt” miséjét adták elő, ugyanezen év április 25-én (Szent Márk evangelista ünnepén) pedig Robert Volkmann „karmiséjét”.⁸⁹

⁸⁶ Ferdinand Rainer főtemplomi regens chori (1751–1768) 1770–1782-ig vett részt a Szent Anna-templom együttesének munkájában, J. E. Pospischl belvárosi regens chori (1768–1784) pedig a szervitáknál orgonált (és minden bizonnyal vezényelt is) 1751–1768-ig. Cibulka Alajos főtemplomi orgonista 1812-ben vezényelt a Szent Anna-templomban. A szervitáknál 1742-től már bizonyosan létezett a templom vezetősége által rendszeresen fizetett együttes. Lásd: Rennerné 2000. 57–59.

⁸⁷ HM 1834. július 31. Idézi Isoz 63.

⁸⁸ VOPZ 1844. november 16. Idézi Isoz 63.

⁸⁹ VOPZ 1845. március 13. és április 19. Idézi Isoz 63.

A Pesti Ferencesek temploma

A templom zenei életéről a legkorábbi feljegyzés 1802-ből való, amikor az Esterházy ezred ünnepi misét tartott fenntartójának névnapján, s ezen alkalomból saját zenekara működött közre. Schischpel József városi zenész miséjét adták elő.⁹⁰

A korabeli sajtó az 1820–30-as években is beszámolt néhány ünnepélyes szentmiséről, melyeken az akkori templomi gyakorlathoz képest meglepően nagylétszámú előadó-apparátussal szólaltatták meg Cherubini „nagy miséjét”.⁹¹ 1819. november 22-én 150 tagú, 1826. pünkösdhétfőjén pedig 108 tagú volt az ének- és zenekar. Az előbbi szentmisén Seyler József (a budai főtemplom regens choriája), az utóbbin Cibulka Alajos (a pesti főtemplom regens choriája) vezényelt.⁹² 1835. március 17-én W. F. Tuczek *Requiemét* és Stadler *Liberáját* játszották.⁹³ Ugyanezen év nagypéntekén J. Haydn *Krisztus hét szava a keresztfán* című oratóriumát adták elő, 150 közreműködővel. Az oratóriumot Bräuer Ferenc, a pesti főtemplom orgonistája (és későbbi karnagya) vezényelte.⁹⁴

Az Egyetemi templom

A templom zenei életéről a XIX. század első feléből mindössze egyetlen adat maradt fenn: J. Haydn *Krisztus hét szava a keresztfán* című oratóriuma 1814. április 8-án „számos énekesek és muzsikás eszközök által remek módon előadatott” a templomban.⁹⁵

⁹⁰ VOPZ 1802. december 12. Idézi Isoz 63.

⁹¹ Isoz 63.

⁹² VOPZ 1819. november 28. és HKT 1826. május 17. Idézi Isoz 63–64.

⁹³ HM 1835. március 26. Idézi Isoz 64.

⁹⁴ Az énekkar túlnyomó részben műkedvelőkből állt, azonban a zenekarban jeles pesti muzsikusok is (többek között Perlasca Domonkos, Szerváczyinszki Szaniszló és Tábornszky János) közreműködtek. Az eseményről tudósít a HM 1835. április 23-i száma. Idézi Isoz 64.

⁹⁵ VOPZ 1814. április 24. Idézi Isoz 64. A jövedelmet a napóleoni háborúban megsebesült katonák segélyezésére fordították. HKT 1814. április 9. Idézi Isoz 64.

Kegyúri templomok

A Józsefvárosi plébániatemplom

A Józsefvárosi plébániatemplomban a XIX. század elején állandó, rendszeres ének-
kar Isoz Kálmán kutatásai szerint nem működött.⁹⁶ Nagyobb ünnepeken azonban a
városi színház (a Pesti Német Színház) karmesterének vezetésével „az erre igen al-
kalmos nagyméretezésű kóruson nagyarányú miséket adattak elő, amely alkalmakkor
Pest műkedvelőiből és hivatásos zenészeiből alakították meg az ének- és zenekart”.⁹⁷
A korabeli sajtó beszámol arról, hogy az 1834. évi búcsú alkalmából L. *Cherubini F-
dúr nagymiséjét* mintegy száz főből álló ének- és zenekar adta elő Grill János ve-
zényletével.⁹⁸

A józsefvárosi plébánia még a templom építése alatt, 1808-ban 600 forintért meg-
vásárolta a pesti főtemplom régi orgonáját, és ezt a jó állapotú hangszert állította a
liturgia szolgálatába.⁹⁹

A Terézvárosi plébániatemplom

Terézváros plébániatemplomában a XIX. század elején Sperlich János kántortanító
látta el a szentmisék zenei szolgálatát.¹⁰⁰ Működése alatt figurális zene csak a temp-
lombúcsú alkalmával, valamint Úrnapján szólalt meg.¹⁰¹ Sperlich utódja 1815-ben
Hesz György tanító lett. 30 éves karnagyi működése alatt rendszeres templomi
együtttest épített ki, mely évente 30–40 szentmisén énekelt. 1822-ben két hegedűt és

⁹⁶ A Józsefvárosi plébániatemplom 1797 és 1798 között épült, késői barokk stílusban. Berza 1993. I. 628.

⁹⁷ Isoz 56.

⁹⁸ HM 1834. április 10. és 29. Idézi Isoz 56.

⁹⁹ Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. m. 6856 (2429 és 2943. sz.) Idézi Isoz 56. A két külváros (József-
és Terézváros) között évekig tartó versengést folyt a pesti főtemplom régi orgonájáért, melyről Isoz
részletesen beszámol. Lásd: Isoz 54–56.

¹⁰⁰ A késői barokk stílusú Terézvárosi templom 1801 és 1809 között épült. Berza 1993. II. 506.

¹⁰¹ Isoz 56. Sperlich János 1813-ban a városi tanácstól kottavásárlásra 15 pengő forintot kapott.
Isoz 56.

egy nagybögőt vásároltatott a tanáccsal.¹⁰² A *Honművész* tudósításának köszönhetően fennmaradt a templom 1836 nagypénteki zenei műsora. Graun: *Jézus halála* című oratóriumát egy 70 tagú műkedvelő együttes adta elő Babnigg Máté irányításával.¹⁰³

Hesz György 1845-ben bekövetkezett halála után a tanács elválasztotta egymástól a tanítói és a kántori állást.¹⁰⁴ A kántori és a karnagyi állást továbbra is egyetlen tisztségként kezelték, azt ugyanazon személy látta el. A kántorkarnagyi állásért Babnigg Máté, Engesser József, Menner Lajos, Scrobák József és Till Ferdinánd folyamodtak. A tanács Menner Lajost, a Pest-budai Hangászegyesület Énekiskolájának tanárát nevezte ki.¹⁰⁵ Az 1846. évi *Canonica Visitatio* részletesen tájékoztat az ének- és zenekar létszámáról, mely a regens chorin, az orgonistán és az énekesfiúkon kívül mindössze 8–10 főből (2 énekes és 6 hangszeres zenész, az utóbbiak közül négy félfizetésű) állt.¹⁰⁶ Ez a létszám – és a járandóságok is – teljesen megegyezett a pesti főtemplom zenei együttesének 1841. évi fizetési jegyzékében rögzítettekkel.¹⁰⁷ Az énekkar megerősítésére Menner karnagnak ezen felül évi 300 forint állt rendelkezésére, ő azonban túllépte ezt a keretet. Ezt a *Canonica Visitatio* nehezményezte, s a *visitatio* a zenés szentmisék számát 8 ünnepre („újév, húsvétvasárnap, áldozócsütörtök, pünkösdszombat, úrnap után következő vasárnap processioval, egyháznapi, karácsony ünnepei és az éjféli mise”) korlátozta.¹⁰⁸ A vesperás-éneklésről a következő rendelkezést hozta: a „vecsernyéknek pedig muzsikaszó melletti tartása, mint szokatlan és felesleges, egészen megszüntetendő lenne”.¹⁰⁹

A templom régi, rossz állapotú kis orgonája helyett az egyházközség csak 1835-ben tudott újat vásárolni. Az új orgonát – Cibulka Alajos és Bräuer Ferenc (a pesti

¹⁰² Isoz 59.

¹⁰³ HM 1836. április 10. Babnigg Máté (1787–1868) 1818–1822-ig a Pesti Musikai Egyesület karmestere, 1846 körül a pesti szerviták templomának karnagya volt. Eckhardt 1983. 89.

¹⁰⁴ Pesti tanácsülési jegyzőkönyvek 1845. június 4. 8037. sz. Idézi Isoz 60.

¹⁰⁵ Pesti tanácsülési jegyzőkönyvek 1845. június 14. 8669. sz. Idézi Isoz 60.

¹⁰⁶ Isoz 61.

¹⁰⁷ A pesti főtemplom 1841. évi fizetési jegyzékét lásd a jelen doktori értekezés 74. oldalán.

¹⁰⁸ Isoz 61.

¹⁰⁹ Az 1846. évi *Canonica Visitatio*t idézi Isoz 61.

főtemplom regens chorijsa és orgonistája) szakértői javaslata alapján – Deutschmann Jakab bécsi orgonaépítővel készítették el.¹¹⁰ A hangszer Battka Nepomuk János mutatta be a híveknek, hangverseny keretében, 1835. december 22-én. Műsora érdekes adatokkal jellemzi a korabeli hangversenyéletet: Battka „először szabad fantáziában mutatta be az egyes regisztereket, Mozart Requiemjéből játszott, továbbá Hessenek orgona darabját (Variációk és fuga) és végül Bach: B-A-C-H cembaló fugáját adta elő”.¹¹¹

A Ferencvárosi templom

1822-ben, a mai Bakáts téren fekvő telken (egytornyú, egyhajós) ideiglenes katolikus templomot emeltek. Az épületben az 1838-as árvíz jelentős károkat okozott, végül 1865-ben életveszélyesnek nyilvánították és lebontották.¹¹² Az egyházi zenét a templomban Joseph Frey (Frey József) kántortanító látta el. A szentmiséken való orgonálásért évi 20 forintot, a nagy ünnepek zenéjének ellátására évi 8 forintot kapott a városi tanácstól. 1839-ben kérvényt nyújtott be a tanácshoz, amelyből a külvárosok egyházzenei életének nehézségeiről kaphatunk korhű képet. Frey beadványát Isoz Kálmán összefoglalásában idézem:

Joseph Frey kérvényében „előadta, hogy a plébános a nagy ünnepeken zenés misét kíván tőle, a Ferencvárosban azonban nem laknak műkedvelő muzsikusok, ezért neki ily alkalmakra zenészeket kell felvennie pénzért, vagy legalább is kocsit kell értük küldenie, esetleg megvendégel-

¹¹⁰ Az új orgona építésének történetét, valamint dispositioját Isoz Kálmán részletesen ismerteti. Lásd: Isoz 56–59. Az elkészült hangszer a karzat méretéhez képest túl nagynak bizonyult, az ének- és zenekarnak már nem maradt hely. A tanács Pollack Mihály tervei szerint, soron kívül megnagyította a karzatot. Isoz 59.

¹¹¹ HM 1836. 1. sz. Idézi Isoz 59.

¹¹² Gönczi 2002. 25–27. Az új templom Ybl Miklós tervei szerint, román stílusban készült. A háromhajós, bazilika elrendezésű templomot 1879. április 24-én, Ferenc József és Erzsébet királyné házasságának 25. évfordulóján szentelték fel. Gönczi 2005. 49–59. Az esemény magyar zenetörténeti szempontból is kiemelkedő jelentőségű: ez az ünnepi szentmise az utolsó híradás az Engeszerházaspár által alapított Liszt-egylet működéséről. Az egylet a templomszentelésen Liszt Ferenc *Koronázási miséjét* énekelte Engeszer Mátyás vezényletével. Lásd: Legány 1986. 120.

nie is kell őket. Erre a nyolc forintból nem telik. Mellékelt egy kimutatást arról, hogy a legszerényebb számítással egy zenés miséhez az ének kvartetten kívül 2-2 első, és másodhegedűs, oboás vagy klarinétos, kürtös vagy trombitás, továbbá 1-1 gordonkás és nagybögös kell, noha a legtöbb miséhez még fuvolásra, fagótosra, brácsásra és üstdobosra is szükség volna. Fejenként 1 forintot számítva a legszerényebb számítással 14 forintba kerül egy-egy ünnepi zene. Évenként 7 ünnepen (karácsony, újév, három királyok napja, húsvét, pünkösd, úrnapja és templombúcsú) és a restaurációkor van zenés mise. Ezen felül búcsúkor a litánia is zenés, ami szintén 14 forintba kerül. Végül évenként három körmenetet tartanak (feltámadáskor, úrnapján és búcsúkor) amikor 6-6 trombitásra van szükség. Ugyancsak pengőjével számítva egy-egy zenész díját, e kiadásra 18 forint kell. Mind e kiadások évi 130 forintot tesznek ki”.¹¹³

A tanács december 20-i ülésén engedélyezte a 130 pengőt a zenés misék költségeinek fedezésére.¹¹⁴ Frey azonban nem élt a kiharcolt lehetőséggel, hanem évi 100 konvenciós ezüstforint fizetéssel a pesti főtemplom német kántora lett.

A Lipótvárosi templom

A Lipótvárosi templom egyházzenei szolgálatát az 1840-es években Wiederspan Henrik kántortanító látta el. 1841-ben kérvénnyel fordult a tanácshoz, s az ünnepi szentmisék zenei költségeinek fedezésére (évi 20 forint fizetésén felül) évi 80 forintot kapott.¹¹⁵

B) BUDA

Buda – Pesttől eltérően – már a középkorban rendelkezett külvárosokkal. A XVIII. században az egyházzenei központ, a budai főtemplom mellett felépültek a város ma is álló barokk templomai. A jelentősebb templomok zenei életét felépítésük időrendjében tárgyalom.

¹¹³ Isoz 62. Az 1817-ben megalakult lipótvárosi plébánia kis temploma 1849-ben tönkrement. Reprezentatív utódját, a mai Szent István-bazilikát 1848 és 1905 között építették. Berza 1993. II. 444.

¹¹⁴ Főv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 7310. Idézi Isoz 62.

¹¹⁵ Lásd: Isoz 63.

Rendi templomok

Az Országúti Ferences templom

A mai Margit-körúton álló templomban a figurális zene költségeit a XVIII. század végén Hacker Xavér Ferenc tanácsnok, országúti bíró fedezte saját vagyonából.¹¹⁶ 1807-ben Schmitmayer János regens chori a tanácstól illetményei emelését kérte. Egyúttal azt javasolta, hogy „ha úgy a város, mint a rend a figurális zene költségeit nem tudja fedezni (...) úgy töröljék e szokást s vezessék be a korális éneket. E javaslat olcsósága minden hatóság tetszését megnyerte s az esztergomi vicarius generalis is felmentette Schmitmayert a figurális ének kötelezettsége alól, a tanács jelentette Esztergomba, hogy a templomban, mely egyúttal az országúti plébánia, ezentúl korális lesz a liturgikus ének”.¹¹⁷

A kisebb budai rendi templomok (a Szent Flórián-kápolna, a Kapucinus barátok temploma és a Szent Erzsébet apácák temploma) időszakos zenei szolgálatát a Szent Anna plébániatemplom regens chorijai látták el.

Kegyúri templomok

¹¹⁶ Lásd: Isoz 32. A templomot 1753 és 1767 között építették, barokk stílusban. Berza 1993. I. 165.

¹¹⁷ Isoz 33.

A Budavári Nagyboldogasszony Főplébániatemplom (Mátyás-templom)

A Nagyboldogasszony-templom XIII. századból származó épületét 1873 és 1896 között restaurálták, és kialakították mai formáját.¹¹⁸ Ezen időszak alatt a helyőrségi templomban voltak a zenés szentmisék.¹¹⁹

Seyler József, az Esztergomi Székesegyház későbbi karnagya egy évtizedig (1810–1820) állt a budai főtemplom együttesének élén. Ünnepeles alkalmakkor a kis létszámú (10 fő) fizetett ének- és zenekart nagyszámú műkedvelő énekessel és zenésszel egészítette ki, így a Haydn, Mozart és Cherubini-misék előadásakor hatvantagegyes együttes állt rendelkezésére.¹²⁰

Seyler utódja 1820-ban tanítványa, Seemann József lett, a pesti főtemplom addigi orgonistája.¹²¹ Működése alatt a következő ordináriumok előadásairól maradt fenn tudósítás a korabeli folyóiratokban: J. Eybler *Koronázási miséje*, I. Seyfried, W. A. Mozart és L. Cherubini *Requieme*.¹²² 1835. március 16-án, Ferenc császár gyászmiséjén vendégkarmester, Grill János vezényelte a templom karzatán Seyfried férfikarra, három csellóra és rézfúvókra írt *Requiemét*.¹²³ A férfikar 30 tagú volt. Az előadás magyar zenetörténeti szempontból is figyelemre méltó, a cselló szólamokat ugyanis a kor neves művészei, Wagner József, Perlasca Domonkos és Brunszvik Ferenc gróf

¹¹⁸ Berza 1993. II. 169–170.

¹¹⁹ A Kapisztrán téri Mária Magdolna helyőrségi templom épülete egyidős a Mátyás-temploméval: a XIII. században építették. A középkorban plébániatemplom volt, ahova a várban élő magyar nyelvű lakosság járt (a német nyelvű lakosság a Mátyás-templomban hallgatott szentmisét). 1817-től helyőrségi templom lett. Az 1945-ös ostrom alatt megrongálódott, és – bár megmenthető lett volna, tornya kivételével lebontották. Berza 1993. 115. Újjáépítési tervét 2010-ben tették közzé.

¹²⁰ Seyler elődje, Clement Antal regens chori az orgonista tisztét is ellátta. Ez a tradíció valószínűleg Seyler idején is folytatódott. Isoz 2–5.

¹²¹ Seemann József (1782–1839) zeneszerzőként is jelentős volt. Művei: 5 mise, 2 requiem, 2 oratórium és több kisebb egyházi mű (graduálék, offertóriumok, *Ave Maria*, *Tantum ergo*), valamint egy opera. Szabolcsi – Tóth 1965. III. 351. *G-dúr miséjét* még az 1870-es években is játszották a szertviták Szent Anna-templomában. Lásd: Pester Lloyd 1875. december 8. és 1879. december 7.

¹²² VOPZ 1827. február 15. és HM 1835. március 19. Idézi Isoz 6–7.

¹²³ Grill János (1801–1854 előtt) bécsi születésű pesti zeneszerző 1830–1832-ig a Pesti Német Színház énekes, 1832–1845-ig karmestere volt. Kompozíciói: kísérezzenék, dalbetétek, melodráma, dalok és egy mise. Férfikari kantátáját Liszt Ferenc 1839. december 23-i pesti fogadtatása alkalmával adták elő. Lásd: Szabolcsi – Tóth 1965. II. 82. és Eckhardt 1984. 74.

játszották. A templomi együttes repertoárjának kialakítása, a zenészek kottával való ellátása a regens chori feladata volt. Isoz Kálmán – mivel a templomi számadásokban a hangszervásárlással ellentétben kottavásárlásnak nem találta nyomát – arra a következtetésre jutott, hogy a kották a regens chorik magántulajdonában voltak.¹²⁴ A Seemann működése kezdetén felvett inventárium szerint a következő kották voltak a templom karzatán: 18 mise, 12 litánia, 1 Te Deum, 3 Libera, 5 vecsernye, 28 ária, 8 régi mise, 8 régi litánia, 32 régi antiphona és 6 requiem. Szerzőneveket csak a (valószínűleg leromlott állapotuk miatt) kiselejtezett kották között említ Seemann. Ezek között szerepel 3 Mozart-mise, 1 Gallus-mise, 2 Druschetzky mise, 1 Mozart offertórium.¹²⁵ Az 1820–1821-ben felvett inventárium a hangszerekről is beszámol: 1 orgona 18 regiszterrel, 6 hegedű, 2 brácsa, 1 cselló, 1 nagybőgő, 4 trombita, 2 kürt, 2 harsona és üstdob.¹²⁶ Mindezekből látható, hogy a budai főtemplomban a XIX. század első harmadában kialakult már egy olyan repertoár, ami biztosította a kor ízlésének megfelelő, változatos és magas színvonalú egyházi zene előadását.

Seemann halála után a Haydn-tanítvány Adler György (Georg Adler, 1839–1867) pesti zenetanár és zeneszerző kapta meg a budai főtemplom regens chori tisztét.¹²⁷ Ugyanebben az évben, 1839-ben a pesti főtemplom karnagyi hivatalában is váltás történt, ekkor kezdte el helyettes karnagyi tevékenységét Bräuer Ferenc. Hosszú,

¹²⁴ Isoz 15.

¹²⁵ Isoz 15–16. A kiselejtezett kották között valószínűleg nem a reneszánsz zeneszerző, Jacobus Gallus, hanem Johann Gallus Mederitsch (1752–1835) osztrák zeneszerző miséje szerepelt, aki a XVIII. század végén néhány évig Budán, a német színház zeneigazgatójaként is működött. A templom kottatárában Gallus névvel fennmaradt motettát is neki tulajdonítja Rennerné Várhidi Klára zenetudós. Lásd: Rennerné 1994. 62.

¹²⁶ Az 1844-es inventáriumban csak kettővel bővül a hangszerek száma (22). Ugyanakkor a pesti főtemplom hangszerállománya már 1822-ben 40 hangszer volt. Lásd a doktori disszertáció II. 2. fejezetét. A hangszerek hűrozása hosszú ideig a regens chori feladata volt, aki ezért költségtérítést (hűpénzt) kapott. Lásd: Isoz 15.

¹²⁷ Adler György (1789–1867) 1811–1827-ig a Győri Székesegyház basszistája, Sággh József szerint (Általános Zenei Lexikon, 1911) Haydn tanítványa volt. Lánya: Adél, Erkel Ferenc neje volt. Számos szerzeménye jelent meg nyomtatásban: kamaraművek, zongoraművek, dalok, vonósnégyesek és egy kantáta. Egyházi műveiről Major Ervin nem tesz említést. Lásd: Szabolcsi – Tóth 1965. I. 27. A Belvárosi Főplébániatemplom kottatárában jelenleg is megtalálható Adler *Libera me Domine* (Op. 11) című egyházi kompozíciója.

három évtizedes működésük mind a két főtemplomban a zenei élet fénykorát jelentette. A korabeli sajtó tudósít arról, hogy Adler munkásságának ideje alatt főként Haydn, Mozart és Beethoven műveit mutatta be. 1839 nagypéntekén J. Haydn *Krisztus hét szava a keresztfán* című műve, húsvétvasárnap pedig J. Haydn „D miséje” hangzott el.¹²⁸ Adler kórusában – Isoz Kálmán szerint – nem énekesfiúk, hanem énekesnők szólaltatták meg a felső szólamokat.¹²⁹ Adler karnagy új hangszereket is vásároltatott a templomi együttes számára.¹³⁰

A budai főtemplom orgonáját 1768-ban állították fel,¹³¹ s a templom 1820–1821-ben készült hangszer- és kottaleltára szerint 18 regiszteres volt.¹³²

A tabáni Alexandriai Szent Katalin templom

A tabáni Alexandriai Szent Katalin templomban a XIX. század elején ünnepélyes zenés mise csak a védőszent ünnepén (november 25.) volt.¹³³ Ezen a zenészek szíveségből működtek közre, hálából a regens chori egy ebéddel vendégelte meg őket a templom pénzéből. Az 1822. évi Canonica Visitatio a templom titulusának ünnepén kívül a nagyobb ünnepek (például húsvét és úrnapja) trombitaszóval való felékesítését is előírta. E misék ellátására Andreas Fusz (Fusz András) regens chori (1804–1835) és tabáni tanító fizetésén (30 forint) felül még 20 forintot kapott. A templom hangszerállománya az 1822-es Canonica Visitatio szerint a következő volt: kis orgona (hat regiszteres, 1737-ben állították fel), 2 hegedű, 1 gordonka, 1 nagybőgő, 2 kürt, 4 trombita és egy pár üstdob.

¹²⁸ Lásd: Isoz 8.

¹²⁹ Lásd: Isoz 9.

¹³⁰ Az 1844-es leltár szerint 1 fuvolával és 1 csellóval szaporodott a hangszerek száma. 1845-ben 2 hegedűt és 1 bőgőt, 1848-ban két B-klarinétot vásároltak. Lásd: Isoz 15.

¹³¹ A korábbi, Eszterházy nádor által adományozott orgona az 1723. évi tűzvészben elpusztult a hangszerekkel és a kottákkal együtt. Isoz 1926. 20.

¹³² A XIX. század közepéig Vonberger Mátyás, Heroteck József, Krane Vilmos, Schillinger Mátyás és Bliersch Károly orgonaépítők végeztek rajta tisztítási és javítási munkákat. Lásd: Isoz 11–14.

¹³³ A barokk stílusú templom 1728 és 1836 között épült. Berza 1993. II. 478.

Fusz utóda Martin Abel (Ábel Márton 1835–1871) lett, aki elődje mellett 12 évig volt segédtanító.¹³⁴ 1835-ben új, 25 regiszteres orgonát állítottak fel, melyet Johann Nepomuk Battka (Battka Nepomuk János) mutatott be hangverseny keretében.¹³⁵

A Szent Anna plébániatemplom

A Szent Anna plébániatemplomban – a budai és a pesti főtemplomhoz hasonlóan – már a XVIII. század vége óta minden vásár- és ünnepnapon zenés mise volt.¹³⁶ Mivel a fizetett együttes igen kis létszámú volt (Isoz Kálmán 2 énekesfiút és 2 vocalistát említ),¹³⁷ a regens chori baráti körével és iskolás gyermekekkel egészítette ki az ének-zenekart. A XIX. század közepéig a vízivárosi tanítói és a regens chori tisztség összetartozott, a tanító egyúttal a templom regens chori tisztjét is betöltötte. A XIX. század elején Caspar Mayer (Mayer Gáspár 1784–1812) volt a templom karnagya, őt Frank Jakab követte (1813–1819). Utódja 1819-től Miller Pál lett, aki több évtizeden keresztül állt a templomi együttes élén. Saját költségén jelentős mennyiségű kottát és hangszert vásárolt a templomnak, mivel az igen szerény hangszer- és kottaállomány-nyal rendelkezett. A Szent Anna-templom karnagyai látták el a többi, kisebb vízivárosi templom és kápolna (a Szent Flórián kápolna,¹³⁸ a Kapucinus barátok temploma és a Szent Erzsébet apácák temploma) időszakos egyházzenei szolgálatát is.¹³⁹

¹³⁴ Isoz 25–28.

¹³⁵ Az eseményről a VOPZ 1835. november 1-jei száma tudósított.

¹³⁶ A barokk templom 1762-re épült fel. Berza 1993. II. 437–438. A jezsuita rend feloszlataásáig (1773) rendi fenntartású templom volt, majd a város kegyurasága alá került. Isoz 1926. 46.

¹³⁷ Lásd: Isoz 1926. 47.

¹³⁸ Ma görög katolikus templom.

¹³⁹ A Szent Erzsébet-templom zenei szolgálatát 1844-ig a Szent Anna-templom mindenkori regens chorija látta el, ezt követően Pribán Mihály magyar tanító személyében saját regens chorija lett a templomnak. Isoz 17–24.

A templom már a XVIII. század végén jelentősnek mondható, 20 regiszteres orgonával rendelkezett.¹⁴⁰

Az Újlaki templom

Az Újlaki templom¹⁴¹ kántortanítója 1799-től Apelshoffer József volt, aki egészen 1844-ben bekövetkezett haláláig szolgált a templomban.¹⁴² Ünnepeles zenés szentmise csak a templombúcsú napján volt. Egy 1803-ból származó adat szerint a meghívott zenészek megvendégelésére a regens chori 11 forintot kapott a tanácstól. A templomban 1812-ben 17 regiszteres orgonát állítottak fel. Apelshoffer utódja segéd-tanítója, Göth Márton lett. Az 1846. évi Canonica Visitatio szerint két segédje volt, Szigriszt József és Fusz József (a tabáni regens chori, Fusz András fia). A visitatio felsorolta a templom hangszereit is: a fent említett orgonán kívül 1 hordozható kis orgona az úrnapi körmenethez, 1 nagybőgő, 1 pár üstdob, 5 trombita és 1 kürt. Kották nem szerepeltek a jegyzékben. Göth-nek, aki a kántortanítói és a regens chori tisztséget egyszerre viselte, hétköznap egyszer és vasárnap háromszor volt templomi szolgálata, amiért évi 20 forintot kapott.¹⁴³

A Krisztinavárosi plébániatemplom

Krisztinaváros plébániatemplomában¹⁴⁴ a XIX. század elején Pomp Gottfried volt a kántortanító. Utóda Linzbauer József lett, aki „nagyobb ünnepeken énekeseket és zenészeket is hozott a kórusra”.¹⁴⁵ Halála után, 1836-tól Reigl Antal lett a regens chori, aki 1854-ig működött.¹⁴⁶ A templomban a nagyobb ünnepeken zenés szentmi-

¹⁴⁰ Az orgonát a karmeliták templomától vásárolták meg. Lásd: Isoz 1926. 49.

¹⁴¹ Az Újlaki templom 1746 és 1759 között épült, barokk stílusban. Berza 1993. II. 557.

¹⁴² Apelshoffer 1834-től a regens chori címet használta. Isoz 31.

¹⁴³ Lásd: Isoz 30–32.

¹⁴⁴ A templom 1795 és 1797 között épült. Berza 1993. I. 746–747.

¹⁴⁵ Isoz 28. Linzbauer 1829-től használta a regens chori címet.

¹⁴⁶ Egyházzenei szolgálataiért évi 60 forintot kapott. Isoz 31.

sét celebráltak. A közreműködő együttest a regens chori saját ismeretségi köréből verbuválta, a tanács csak a kisegítő hivatásos (hangszeres) zenészeket fizette.¹⁴⁷

A templomnak az 1846-os leltár szerint 1 nagybőgője, 2 klarinétja, 2 trombitája, 2 vadászkiürtje és 1 pár üstdobja volt. A vonóskar kiegészítésére Reigl saját költségén vett még 10 hegedűt, 2 brácsát és 1 csellót.¹⁴⁸ 1806-ban a budai Hartmann Vilmos épített egy kisebb orgonát a templomnak, majd 1830-ban Deutschmann Jakab pécsi orgonakészítővel egy nagyobb, 14 regiszteres orgonát építtettek.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Lásd: Isoz 28–29. A templomban ünnepélyes zenés nagymise volt a következő ünnepeken: Új-év, Vízkereszt, Gyertyaszentelő Boldogasszony, Gyümölcsoltó Boldogasszony, Feltámadás, Húsvétvasárnap, Mennybemenetel, Pünkösdszombat, Nagyboldogasszony, Kisboldogasszony, Mindenszentek, Halottak napja, Mária fogantatása és Karácsony napja. Isoz 29.

¹⁴⁸ Lásd: Isoz 30.

¹⁴⁹ Isoz 28.

II. A templom zenei életének XIX. század eleji előzményei

1. A TEMPLOM RÖVID BEMUTATÁSA

Bräuer Ferenc egyházzenei működésének színhelye, a pesti Duna-parton álló Budapest-Belvárosi Nagyboldogasszony Főplébániatemplom a főváros legrégebbi temploma, kiemelkedő építészeti és kultúrtörténeti emlékünks.¹

Falai a Kr. u. 300 körül épített római erőd, az ún. Contra Aquincum maradványaira épültek Szent István korában. Itt temették el az 1046-ban vértanúhalált halt Szent Gellért püspököt.² E legkorábbi templom formájára vonatkozóan a szakirodalomnak nincsenek adatai. A XII. század végén épült az a román stílusú, kéttornyú bazilika, melynek egyes részei fenn is maradtak. A XV. század elején, Zsigmond király anyagi támogatásával gótikus ízlésben egytornyú, háromhajós, szentélykörüljárós csarnoktemplommá építették át.³ Mátyás király idején tündökölt legnagyobb pompájában: két oldalán kápolnasort építettek, déli kápolnája fölé oratóriumot. A XVI. század elején két pasztofóriummal gazdagodott a templom, melyek az olasz reneszánsz legszebb emlékei közé tartoznak hazánkban.

A templomhajó a török hódoltság idején elpusztult, 1686 után évtizedekig csak a szentélyt használták.⁴ A templomot barokk stílusban építették újjá 1725 és 1740 kö-

¹ A templomépület történetének és építészeti emlékeinek leírásában dr. Lux Kálmán és Gerő László munkáira támaszkodtam. Lásd: Lux 1934. és Gerő 1956.

² Szent Gellért ereklyéinek egy része 2002-ben megérkezett Muránóból és elhelyezést nyert a szembemiséző oltárban.

³ A templom építészettörténeti jelentőségét jelzi, hogy a történelmi Magyarország négy szentélykörüljárós temploma közül egyedül őrizte meg eredeti alakjában e szentélytípust. Lásd: Lux 1934. 34.

⁴ A szentély oldalfalában található mihrab-fülke tanúsága szerint a templomot a törökök mecsetnek használták.

zött a megmaradt középkori falak felhasználásával. Ekkor alakították ki az egyhajós elrendezést is, mely a templom mai alakját tükrözi.

A XIX. század közepén üzletekkel építették körül, melyeket csak 1934-ben bontottak le. Liszt Ferenc egyik levelében a város „legjobban rendbentartott temploma”-ként említette,⁵ melynek karnagyaival szoros barátságban állt, s melynek falai között számos művét vezényelte.

A plébániatemplom számos történelmi esemény színhelye volt az elmúlt századokban. Csak néhány példát említve: itt tartotta eljegyzését 1211-ben Árpádházi Erzsébet, II. Endre király leánya Thüringiai Lajossal, és 1841. január 9-én itt kötött házasságot Kossuth Lajos Meszlényi Terézszel.⁶ 1867-ben Ferenc József koronázásakor a templom előtti téren (Eskü tér) a királyi eskü számára készült emelvény állt a koronázási események utolsó állomásaként.⁷

2010-ben Anjou-kori (a XIV. század közepe táján készült) freskót fedeztek fel a templom szentélyében.⁸

⁵ Liszt Ferenc Carolyn Sayn-Wittgenstein hercegnőnek írt levele Hankiss János fordításában. Lásd: Hankiss 1959. II. 680.

⁶ Mivel az evangélikus Kossuth nem volt hajlandó reverzálist adni, és a váci püspök házassági engedélye sem érkezett meg időben, Feichtinger plébános megtagadta az áldást a házasulandóktól, és a vegyesházasság megkötésére nem a templomban, hanem a plébánia egyik irodaszobájában került sor a passiva assistentia eljárásrendjének megfelelően. (Kossuth ezt követően végigvezette menyasszonyát a templom szentélyén.) Lásd: Fazekas – Kalla 2006. 44.

⁷ A koronázás szertartása a budai főtemplomban tartott nagymisével indult, majd ezután az ún. koronázási dombon (mai Roosevelt tér) folytatódott, s a Belvárosi Főplébániatemplom előtt elmondott esküvel zárult. Lásd: Némethy 1876. 217–219.

⁸ A freskó Szűz Máriát és a gyermek Jézust ábrázolja, és egykor a főoltárkép szerepét töltötte be. Stílusa alapján a korareneszánsz trecento korszakára tehető. Dr. Osztie Zoltán plébános és Derdák Éva restaurátor szíves közlése.

1. ábra: A Belvárosi Főplébániatemplom belseje a 1894 körül (Klősz György felvétele. Forrás: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény)

A Belvárosi Főplébániatemplom mai környezete jelentősen eltér a XIX. századitól. A XIX. század második felében – a 2. ábra tanúsága szerint – a tágas Eskü tér bal oldalán még állt a jezsuiták rendháza, jobb oldalán pedig a plébániaépület. A kétemeletes, gótikus ablaksorú saroképületet az Erzsébet-híd XIX. századvégi építésénél bontották le. Liszt Ferenc pesti tartózkodásai alkalmával gyakran lakott itt, Schwendtner Mihály apát-plébános vendégszeretetét élvezve.⁹

⁹ Schwendtner Mihály (1820–1885) 1861-től haláláig volt a templom plébánosa. Liszttel való kapcsolatáról részletesebb adatok olvashatók a III. 2. b. alfejezetben.

2. ábra: Az Eskü tér 1880 körül. A kép háttérében a Belvárosi Főplébániatemplom, a kép jobb oldalán a plébániaépület, előterében a Szentháromság-szobor áll.¹⁰ (Forrás: Föv. Lt. XI. 916, Klösz György fényképei: Régi Budapest képei II.)

2. A TEMPLOM ZENEI ÉLETE A XIX. SZÁZAD ELSŐ HARMADÁBAN

A Pest belvárosában álló Belvárosi Nagyboldogasszony Főplébániatemplom a XIX. százaban Pest főtemploma volt. A város központi magjának részét alkotta a Városházával, és az előtte elhelyezkedő Városház térrel együtt. A pesti főtemplom a közelé-

¹⁰ A templom előtt 1863-ban felállított Szentháromság-szobor Halbig András alkotása. Lásd: Lukács 1996. 25. és 30.

ben fekvő templomok (a Szerviták temploma, a Ferences templom, az Egyetemi templom és az Angolkisasszonyok temploma) főtemploma, s emellett az egyházi zenének is központja volt.¹¹ Központi fekvésének köszönhetően az épület maga mellett tudhatta az akkori zenei élet fő színtereit is: a közeli Lipótvárosban az 1832-ben épült Vigadót (akkori nevén Redut), az 1812-ben megnyitott, a mai Vörösmarty téren állt Pesti Német Színházat és az Európa-szálló hangversenytermét.¹² A templom zenészei – egyházzenei állásuk mellett – gyakran színházi muzsikusként vagy zenetanárként is évtizedeken át működtek.¹³

A pesti főplébániatemplom a XIX. század folyamán ún. kegyúri templom volt. Zenészeit részben a város, részben a templom tartotta el.¹⁴ A fizetett zene- és énekkari tagok templomi állásával kapcsolatos hivatali ügyeket a városi tanács intézte, mely fontosabb vitákban meghallgatta a városi polgárság véleményét is. Utóbbi öntudatosan állt ki az egyházi zene támogatása mellett.¹⁵

A templomban a török kiűzését követően, a XVIII. században fokozatosan kiépült egy rendszeres zenei együttes. A kibontakozó zenei élet a német származású Joseph Bengraf (1745–1791) századvégi működése alatt (1784–1791) teljesedett ki. Személyét a templom történetének legjelentősebb karnagy-egyéniségeként, meglehetősen

¹¹ Az említett templomok a pesti főtemplom filiái voltak, anyakönyveket nem vezettek. A Szent-Ferencrend a pesti tanáccsal 1787-ben kötött megállapodás folytán a Belváros egyik felét pasztorizálta ugyan, s ilyen értelemben plébánia volt, azonban anyakönyveket nem vezetett (azokat a pesti főplébánián vezették). Lásd: Isoz 63.

¹² A Hotel Európa Lipótvárosban, a Ferenc József tér 7. szám alatt állt (ma V. kerület, Roosevelt tér 7–8.). A kétemeletes, grandiózus épületet Ullmann Móríc építtette Hild József tervei alapján. Ullmann halála (1847) után a palotában szállodát és kávéházat alakítottak ki, ekkor kapta az Európa szálló nevet is. Dísztermében bálakat, estélyeket és hangversenyeket rendeztek. Lásd: Watzatka 2011. 105–107.

¹³ Ez a gyakorlat a XVIII. század végétől egészen máig jellemző a templomra, és a magas színvonalú templomi zene folyamatosságának egyik garanciája.

¹⁴ Bräuer Ferenc regens chori (1839–1871) halála után özvegye kérvényt nyújtott be Pest város tanácsához, melyben leírta, hogy „a belvárosi zenekarigazgató nem az egyházi személyek közé, hanem a tekintetet Tanácsnak, illetőleg a hatóságnak rendes tisztviselői sorába (...) tartozik”, és a városi tanács nevezi ki e tisztségre. Bräuer Ferenc karnagyként évi 300 pengőforintot kapott a várostól és 500 pengőforintot a templomi pénztárból az „egyházi zenészet további fenntartására”. Lásd: Föv. Lt. IV. 1303. f. I. 178/1871. A templom kegyúri rangja egészen az 1940-es évekig megmaradt.

¹⁵ A városi polgárságnak az egyházi zene érdekében írt, támogató véleményére szemléletes példa olvasható a III. 1. alfejezetben.

rövid, mindössze 7 évig tartó karnagyságát a pesti főtemplom zenei életének fénykoraként tartja számon a zenetudomány – Rennerné Várhidi Klára kutatásai alapján.¹⁶ Főtemplombeli működésének jelentőségét jól mutatja az a tény, hogy „még halála után negyven évvel is a kóruson játszott zeneművek egyharmadát képezték az ő művei, és azok a «kortárs»- művek (Kunath, Novotni, Zimmermann, Raymann), melyeket feltehetően szintén ő szerzett be a plébánia részére”.¹⁷ A templom regens chorijai a XVIII. század második felében a repertoár-kialakításában német és osztrák mintákat követtek. Amíg a nyomtatott kottákat az augsburgi Lotter-kiadótól szerezték be, a kéziratos kottaanyag tekintetében a régióban általános bécsi orientáció érvényesült.

Bengraf halála után 1791-ben Michael Rainert nevezte ki a városi tanács a templom regens chorijává. Rainer ekkor már csaknem két évtizede szolgált a templomban, 1772-től az együttes fizetett zenészei között tartották számon.¹⁸ Elődjéhez hasonlóan saját műveivel is gazdagította az együttes repertoárját. Zeneszerzői kvalitásai sajnos nem megállapíthatóak, ugyanis műveiről (2 *Requiem*, *Vexilla regis*) csak a korabeli források adnak hírt.¹⁹ Amíg Bengrafnak csupán egy kisebb létszámú együttes (5–7 zenész és 4–5 énekes) állt rendelkezésére, addig Rainer regens chori idejében az ének- és zenekar a korban átlagos 14 főre (10 zenész és 4 énekes) bővült. Ez a szerény létszám kiegészítők közreműködését tette szükségessé a zenekaros misék megszólaltatásához.²⁰

¹⁶ Lásd: Rennerné 1994. 41–66.

¹⁷ Rennerné 1994. 50–51. Rennerné Várhidi Klára az 1831. évi inventárium adatai alapján dokumentálta a fent említettényt. A templomban még 1839 és 1841 között is megszólaltak művei, Bräuer Ferenc karnagyi működésének idején. Lásd jelen doktori értekezés Mellékletében „A templom nagymiséin 1839. március 17-től 1841. augusztus 8-ig játszott ordináriumok” felsorolását (Föv. Lt. IV. 1202. c. Intim. a. n. 8457). (II. Forrásszövegek/4.)

¹⁸ Michael Rainer (1747–1827) Ferdinand Rainernek, a templom korábbi regens chorijának (1751–1768) fia volt. Lásd: Rennerné 1994. 51.

¹⁹ Lásd: Rennerné 1994. 53.

²⁰ Rainer regens chori a hangszerek idő előtti elhasználódását 1794-ben, a városi tanácshoz írt kérvényében azzal indokolja, hogy a legkülönfélébb dilettánsok (kiegészítő zenészek) gyakran játszanak rajtuk. „Michael Reiner bittet um eine Beihilfe zur Besaitung der Pfarr-kirchlichen Musical Instrumenten, die bei öftermaligen Einfindung verschiedener Dilettanten mehr gebrauchet werden.” 1794. jún. 16. P. t. jk. 74. köt. 573. o. Idézi Rennerné 1994. 51.

A vasárnapok mellett nagyobb ünnepeken is szolgált a fizetett templomi együttes. Egy 1826-os jelentésből tudjuk, hogy ünnepélyes zenés mise évenként 27 egyházi és világi ünnepen volt.²¹ Ezeken a szentmiséken a zenekaros miseordináriumok előadásához a 8 fizetett zenészen kívül szükség volt műkedvelők és hivatásos zenészek közreműködésére is, utóbbiak fejenként és szolgálatonként 1 forint 30 krajcár díjazást kaptak.²² Alkalmazásukat a legfelsőbb hatósági szerv, a királyi kamara (mely az ezzel járó kiadást engedélyezte) is fontosnak tartotta: „a hivatásos zenészekre annyival inkább szükség van, mert a hasznavehető műkedvelőket a többi templom is igénybe veszi, s így nem lehet ezekre biztosan számítani”.²³

A megszólaltatott repertoár tekintetében a pesti főtemplom kissé eltért a magyarországi templomok jellemző repertoárjától. A német származású Michael Rainer a bécsi orientáció mellett hangsúlyozottan fordult a XVIII. századi délnémet (augsburgi) zenei műkínálat felé, s ezzel a századforduló után „egy meglehetősen archaikus ízlést konzervált”.²⁴ Ezáltal a Bengráf idejében tapasztalt korszerű repertoár folyamatossága megszakadt, s Bécestől, „a zenei központtól való leszakadás tüneteit” lehetett megfigyelni: „a játszott művek zömét ugyanis 1830-ig – néhány frissen vásárolt mű mellett

²¹ Az 1826. június 5-i jelentésben felsorolt ünnepek: nagyszombati Feltámadás, Húsvétvasárnap, Húsvéthétfő, Gyümölcsoltó Boldogasszony, Mennybemenetel, Pünkösdvásárnap, Pünkösdhétfő, Szentháromság vasárnapja, Úrnapja, Péter és Pál, Nagyboldogasszony, Kisboldogasszony, Szűz Mária szentséges Neve, Mindenszentek, Halottak napja, Szűz Mária Szeplőtelen Fogantatása, Karácsony, Hl. Christtag, Szent István első vértanú, Újév előestéje, Újév napja, Vízkereszt, Jézus Szentséges Neve, Gyertyaszentelő Boldogasszony, a császár születésnapja, a császár névnapja és József császár gyászmiséje. Föv. Lt. IV. 1202. c. Intim. a. n. 5686. Lásd részletesen: Isoz 38–39.

²² A Pest város polgársága által még 1821-ben kijelölt bizottság, mely az említett jelentést elkészítette, a templomi zene magasabb színvonalra emeléséért a közreműködők számának növelését kívánta, melynek Pest város tanácsa az anyagi alapjait is megteremtette. Az 1824. és az 1825. évben a nagyobb zenés szentmiséken kisegítő hivatásos zenészek névsora a következő volt: Táborszky János, Hora Vencel, Vekerle János, Kobetzky Ferenc, Czvrcek József, Schneewein Ignác, Schwarz János és Bräuer Ferenc. Lásd: Isoz 38–39.

²³ „Verum quidem est, multos Pesthini musicam delectationis causa exercere, et tamen non raro praesertim diebus festis majoribus accedit ut, habilibus ad alius Ecclesias invitatis, Ecclesia Parochialis interioris Cittis talibus deftituta fuerit, itag praestare existimabamus, aliquos pro diebus festis in consignatione sub A. (...) denoratis, moderata mercede conducere, quam talibus carere; praeseririm cum musici salarisati ad productiones, majoribus solennitatibus correspondentes, teste experientia sufficiente non suit.” Föv. Lt. IV. 1202. c. Intim. a. n. 5686. Lásd: Isoz 38.

²⁴ Rennerné 1994. 60.

– még mindig a Bengraf-korabeli szerzemények” tették ki.²⁵ Az 1822. évi Canonica Visitatio alkalmával készített inventárium – Bengraf művei mellett – bécsi szerzők (Albrechtsberger, Joseph Haydn, Preindl és Diabelli) kompozícióit, ezeken kívül Michael Haydn, a pécsi Franz Anton Novotni, a pozsonyi Klein Henrik, valamint kevésbé ismert komponisták műveit (Eugen Pausch, Ramiam, Votzel) is felsorolja.²⁶ A jegyzékben felsorolt zeneművek száma (194) „már elérte azt a mennyiséget, melyből a templom repertoárjának valódi változatosságát biztosítani lehetett”.²⁷ A hangszerállomány az említett inventárium szerint a következő volt: 24 regiszteres orgona, pozitív, 6 hegedű, 2 brácsa, 2 kisméretű cselló (Bassetl), 2 nagybőgő, 9 trombita, 4 harsona, 2 régi és 4 új (invenció) vadászkürt, 4 klarinét és 3 pár üstdob.²⁸

Rainer karnagysága alatt adták elő a pesti főplébániatemplomban Fusz János legnagyobb szabású, de befejezetlenül maradt egyházi művét, *Große Messe*-jét, a zeneszerző halála után.²⁹

²⁵ Lásd: Rennerné 1994. 60. Rainer idején, 1801-ben a templomhoz kötődött a kor egyik legnagyobb zenei eseménye: W. A. Mozart *Requiem*jének magyarországi bemutató előadása „tökéletes pontossággal”. Harmat A. 1985. 35. Rennerné 1994. 60.

²⁶ Föv. Lt. IV. 1202/jj. A pontos repertoárról a viszonylag gyakran (kb. fél évtized gyakorisággal) felvett inventáriumok tudósítanak. Bengraf két inventáriumot készített, egyet 1786-ban, egyet pedig halálának évében, 1791-ben. Rainer idejéből 7 jegyzék maradt fenn: 1795, 1809, 1813, 1815, 1819, 1822 és 1827. A felsorolt inventáriumok közül Rennerné csupán az 1795. és az 1822. évit említi. Isoz Kálmán nem említi az 1819-ben és az 1827-ben felvett katalógusokat. A felsorolt 7 jegyzékből az 1809., 1813., 1815., 1819. és 1827. évi jegyzék a Fővárosi Levéltárban a IV. 1202. h. Relat. a. m. 6856/II. leltári számon található meg.

²⁷ Rennerné 1994. 53. A jegyzék 62 misét, 16 Requiemet, 6 Liberát, 49 motettát, 18 graduálét, 13 offertóriumot, valamint kisebb egyházi műveket sorol fel.

²⁸ Rennerné 1994. 53. A hangszerállomány – csekély bővüléstől eltekintve – csaknem megegyezik az előző, 1795-ből fennmaradt inventáriumban (Föv. Lt. IV. 1202/cc. a. m. Nr. 464.) rögzítettel. Az 1714-ben felállított régi, elhasználódott orgona helyett Joseph Herodek orgonaépítővel építettek új orgonát, amely 1808-ban készült el. Rennerné 1994. 51. A régi orgonát a józsefvárosi plébánia vette meg 600 Ft-ért. Részletesebb adatokért lásd a disszertáció I. 4. alfejezetét.

²⁹ A mise kottaanyagára elveszett, az előadás tényéről egy fennmaradt címlap tanúskodik. Lásd: Sas – Farkas 2003. 26. A pesti főtemplom kottatárában ma is megtalálható egy üres dosszié a következő felirattal: „Ad acta B dur Messe v Fuss”. A tolnai születésű Fusz János (Johann Evangelist Fuss, 1777–1819) zeneszerző Pozsonyban zenetanító volt, majd Bécsben Albrechtsberger növendéke lett, ahol J. Haydnal is közelebbi kapcsolatba került. Többszöri bécsi és pozsonyi tartózkodás után 1817-ben tért vissza végleg Magyarországra. Művei: kamaraművek, kantáták, dalok, nyitány, melodráma, kórusművek, zongoraművek, opera, operett, egyházi művek (2 mise, offertóriumok). Offertóriumai a Veszpré-

Joseph Bengraf és Michael Rainer több egyházi művet is ajándékozott a pesti főtemplom együttesének. Bengraf ezek címlapját a „pro choro Pestiensis” jelöléssel látta el, míg a Rainer által adományozott kottákat az „Ex rebus Michael Rainer” felirat alapján lehet azonosítani. Ezek közül néhány még ma is megtalálható a templom kottatárában.³⁰

A XIX. század első harmadában, Rainer karnagysága idején a templomi együttes tagjaiból a teljesség igénye nélkül néhány kiemelkedőbb énekest és zenészt említek meg. A városi orgonista állást ebben az időszakban Anton Opperl, Franz Klaar, Seemann József³¹ és a templom későbbi karnagya, Cibulka Alajos töltötte be.³² A tenorista több, mint három évtizedig (1791–1822) Leopold Rössmann volt, a basszista állásra 1798-tól Johann Wawrik operaénekest szerződtették. A XVIII. század közepétől – a szolgálatot apáról fiúra örökítve – „zenész-dinasztiák” sora jött létre a templomban: a Rainold-, a Moravetz- és a Hlatky-család több tagja is a templom hangsze-

mi Székesegyházban található. Major 1965. I. 678. Dalai és más világi vokális művei a *Musicalia Danubiana* forráskiadvány-sorozatban jelentek meg. Lásd: Sas 2005. Műjegyzékét Sas Ágnes tanulmánya tartalmazza. Lásd: Sas 1999. 19–58.

³⁰ A kottákat lásd a VI. fejezetben. A Mellékletekben (IV. Képek) a fent leírt jelöléssel ellátott kották címlapjai közül is látható néhány.

³¹ Seemann József (1782–1839) Seyler József budai főtemplomi, majd esztergomi regens chori tanítványa volt. 1820-ban mesterének utódja lett Budán. 5 misét, 2 requiemet, 2 oratóriumot és kisebb egyházi műveket (valamint egy operát) komponált. Lásd: Harmat A. 1944. 34. és Szabolcsi – Tóth 1965. III. 351. Seemann hat *Tantum ergo* szerepel a templom 1839. évi inventáriumában, melyek közül kettőt Michael Rainer regens chori hagyatékából vásároltak meg az együttes számára. Lásd: Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 6917. Seemann tanított a fővárosi tanítóképzőben is. Vajdafy 1890. 4. A veszprémi székesegyház kottatárában megtalálható 2 offertórium (*Conserva nobis Domine* és *O dulcis amor Dei*). M. Tóth 2007. 207. A székesfehérvári székesegyházi kottatár Janny-hagyatékában szerepel 3 kisebb egyházi műve (*Asperges me*, *Jam Pascha nostrum* offertórium és *Regina coeli*). Bárdos 1993. 415–416.

³² Anton Opperl 1791-től, Cibulka 1799–1808-ig és 1822-től 1828-ig, Franz Klaar 1808-tól ismeretlen ideig volt a pesti főtemplom orgonistája. A XVIII. század végén Joseph Bengraf egyszemélyben töltötte be a regens chori és a városi orgonista tisztet. Rennerné 1994. 43, 54–55. Seemann József orgonista hivatalba lépésének ideje nem ismert. Belvárosi templomi működését csak Harmat Artúr említi, Isoz Kálmán nem szól róla.

res zenésze volt.³³ Egyházzenei állásuk mellett szinte kivétel nélkül a színházban is játszottak.

Michael Rainer több mint három évtizedes karnagyi működése során „élő gyakorlattá tette azt, amit Bengraf csak elkezdhetett: a karnagy-előd műveinek gyakori előadása mellett a felcsendülő művek kiválasztásában is szem előtt tartotta az elődje által képviselt ízlés követelményeit, és ezáltal a főtemplom zenei életének színvonalát hosszú időre biztosította”.³⁴

Karnagyi működésének végpontja a történeti adatok hiányában nem állapítható meg pontosan. Az 1822. évi Canonica Visitatio az akkor már 75 éves Michael Rainert még regens choriként említi. Feltételezhető, hogy az idős Rainer karnagyi teendőit fokozatosan a templom akkori orgonistája, Cibulka Alajos vette át, ideiglenes regens choriként.³⁵ Michael Rainer 1827-ben bekövetkezett halála után a tanács Cibulka Alajost nevezte ki a regens chori állásra.³⁶

A cseh származású Cibulka Alajos a XIX. század eleji pesti zeneélet egyik kulcsfigurája volt.³⁷ József nádor névnapjára ünnepi zenét komponált, Széchenyi Ferenc

³³ Az együttes tagjainak működését Bengraf, Rainer és Cibulka regens chorik periódusa alatt Rennerné Várhidi Klára részletesen ismerteti. Lásd: Rennerné 1994. 41–60.

³⁴ Rennerné 1994. 53.

³⁵ A feltételezést erősíti a Brockhaus–Riemann *Zenei lexikon* adata is, mely szerint Cibulka már 1823-tól karnagyként működött a pesti főtemplomban. Brockhaus–Riemann I. 376. A fent említetthez hasonló eljárás történt az idős Cibulka esetében is. Cibulka karnagyi teendőit élete utolsó éveiben Bräuer Ferenc, a templom orgonistája, később karnagya vette át, ideiglenes karnagyként. Isoz Kálmán említi, hogy Rainer idős korában az énekesfiúkat Cibulka nevelte. Lásd Isoz 40.

³⁶ Michael Rainer 1827. október 30-án, 80 évesen távozott el az élők sorából. Lásd: MTA ZTI adatbázisa (A pesti-budai anyakönyvek zenész adatai «1688–1899», Pest, Belvárosi templom Defunctorum 1809–1829). A tanács 1828. január 21-én választotta meg helyére Cibulka Alajost (1768–1846) regens chorinak. „Herr Aloÿs Czibulka wurde laut Mgtual [=Magistratual] Protocoll vom 21sten Janem 828. N[umer]us 540/157. zum Regens Chori ernannt”. Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 6917. Az adatot Isoz is megemlíti, azonban annak forrását nem közli (Isoz 39). Cibulka karnagyi működését Isoz Kálmán ismerteti röviden *Buda és Pest zenei művelődése (1686–1873)* című monográfiájának második, kiadatlan kötetében (MTA Kézirattár, Ms 5661/41–43.).

³⁷ Cibulka szülővárosában, Prágában tanult zenét, „hol kedvesen vétettek némelly ének, Symphonia, s tánc zsengejei”. Mátray 1984. II. 237. 1795-ben a Grazi Nemzeti Színház korrepetitora volt, „s róla mindenütt dicsérettel emlékeztek”. Mátray 1984. II. 237. Cibulka 1797-ben telepedett le Pesten. A fiatal Stephen Hellert ő tanította Pesten zeneszerzésre. 1806-ban feleségül vette Menner

gróf palotájában Beethoven-szimfóniát vezényelt.³⁸ A zenei élet egyik legtekintélyesebb korabeli intézményében, a Pesti Német Színházban csaknem fél évszázadig működött: annak tenoristája, operarendezője és karmestere, sőt egy ideig igazgatója és bérlője is volt.³⁹ A pesti főtemplom zenei életében is közel fél évszázadig volt jelen: 1799-től orgonistája volt⁴⁰ kisebb-nagyobb megszakításokkal, majd 1828-tól 1846-ig regens choriája.⁴¹ Működésének súlypontja folyamatosan váltakozott a templom és a színház között, s ez utóbbi olyannyira felemésztette idejét, hogy főtemplombeli kötelezettségének olykor nem tudott maradéktalanul eleget tenni.⁴²

Cibulka Alajos főtemplomi karnagyi működésének (1828–1846) első intézkedése elődjéhez kötődött: javasolta, hogy a városi tanács a Rainer hagyatékában lévő kottákat vásárolja meg a templomi együttes részére. E zeneműveket szintén a fent már említett „Ex rebus Michael Rainer” felirat alapján lehet azonosítani, közülük több jelenleg is megtalálható a templom kottatárában.⁴³

Anna (Nanett) énekesnőt, Menner Bernát tatai karmester testvérét (első neje Mülner Babett énekesnő volt). Brockhaus–Riemann II. 520. és Major 1965. II. 583.

³⁸ Rennerné 1994. 55.

³⁹ Cibulka 1797–1808-ig a Pesti Német Színház operaigazgatója volt, emellett 1801-től 1809-ig bérlő és igazgató is. Karmesterként az 1810-es évektől 1832-ig szerepel neve (néhány év kihagyással) a zsebkönyvekben. Lásd: a Pesti Német Színház zsebkönyveit. A Pesti Német Színház repertoárjáról, valamint az intézményben működött zenészekről részletes adatok olvashatók Belitska-Scholtz Hedvig: *Deutsche Theater in Pest und Ofen, 1770–1850: normativer Titelkatalog und Dokumentation* című könyvében (hrsg. von Belitska-Scholtz Hedvig und Olga Somorjai unter Mitarb. von Elisabeth Berczeli und Ilona Pavercsik. Argumentum, Budapest [1995].

⁴⁰ Rennerné 1994. 54.

⁴¹ 1839-től a regens chori feladatkörét Bräuer Ferenc látta el ideiglenes karnagyként (díjazás nélkül), egészen Cibulka 1846-ban bekövetkezett haláláig. Cibulka – megtartván a karnagyi címet és fizetést –, a kántori munkakört végezte, majd 1843-ban abból is visszavonult, s Tatára költözött. Ott hunyt el 1846-ban.

⁴² 1808-ban Cibulka a Pesti Német Színház igazgatója lett, s ennek következtében templomi szolgálatát valószínűleg elhanyagolhatta, ugyanis a városi tanács 1808. január 20-án leváltotta, s helyére Franz Klaar orgonistát nevezte ki. Lásd: Rennerné 1994. 55. Az 1822. évi Canonica Visitatio ismét a templom zenészei között említi.

⁴³ A témát részletesen kifejti a VI. fejezet. A hagyatéki listát lásd: Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. m. 6856 (4369/1828).

A Cibulka idején énekelt repertoárra az 1830-as évekből fennmaradt inventáriumból következtethetünk.⁴⁴ Cibulka Alajos karnagysága alatt (és minden bizonnyal az ő útmutatásai alapján) készült el a templom XVIII–XIX. századi egyetlen incipites katalógusa. Az 1831-es leltárkönyv a hangszerállományt is közli. Összeállítója – a szignálás alapján – a tatai Menner Bernát, gróf Esterházy Miklós tatai zenekarának karmestere (Cibulka sógora) volt.⁴⁵ A jegyzéket valószínűleg a század második felében is használták, erre utalnak az utólagos bejegyzések Bräuer Ferenc, és az őt követő karnagy, Engeszer Mátyás írásával.⁴⁶

⁴⁴ Cibulka regens chori idejéből 3 inventárium maradt fenn: 1831-ből (OSzK Ms. Mus 5170), 1833-ból (Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. m. 6856/II.) és 1839-ből (Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 6917).

⁴⁵ Menner Bernát 1806–1846-ig volt a tatai plébániatemplom ének- és zenekarának vezetője, mely egyben uradalmi együttes is volt, eltartásukról Esterházy Miklós gróf gondoskodott. Menner Bernát lánytestvére (Nanett) Cibulka Alajos második felesége, fűtestvére (Lajos) pedig a Pest-budai Hangászegyesületi Zenede (Nemzeti Zenede) énektanára, valamint terézvárosi regens chori volt. Lásd: Major 1965. II. 583. és Bárdos 1978. 27–29.

⁴⁶ „Index Musicalium: Capitalis Ecclesiae Parochialis Pestiensis ad Assumptam cum Adnexis Instrumentis”. Scripsit I. B. Menner. 1831.” OSzK: Ms. mus. 5170. 43 lap. A jegyzék részletes leírását lásd a III. 1. c. alfejezetben.

3. ábra: Az 1831-es inventárium címlapja (OSzK Ms. Mus. 5170.)

Cibulka számúzta a templom repertoárjáról a XVIII. század közepéről származó délnémet zeneszerzők (például Johann Anton Kobrich, Erhard Königsberger Eugen Pausch és Marcus Teller) elavult műveit, és szerepeltette a magyarországi zeneszerzőket is (Clement Antal, Johann Nepomuk Battka, Gabrielli Tamás, Heinrich Klein, Johann Georg Lickl, Seemann József és Joseph Seyler műveit), azonban a XIX. század első felére általánosan jellemző tendenciák hatása alól nem tudta kivonni magát. Közép-Európában a XIX. század elején a repertoár cseréje lelassult, és a XVIII. század második felében kialakult repertoár egy része sok helyütt még a XIX. század első felében is érvényben maradt. Kialakult a közép-európai figurális repertoár jellegzetes „bécsi” rétege, a bécsi kiadók által népszerűsített szerzők széles skálája (például J. G. Albrechtsberger, Joseph Leopold Eybler, Johann Habegger, Johann Georg Reutter, J. Haydn, M. Haydn, Joseph Preindl és Johann Baptist Schiedermayr).⁴⁷

⁴⁷ Szacsvai 2006. II. 222–234. A bemutatott tendenciáról lásd részletesen a III. 1. c. alfejezetet.

Harmat Artúr említi a magyar katolikus egyházi zenéről írt tanulmányában, hogy Cibulka Alajos mutatta be Pesten 1823-ban L. Spohr (1784–1859) egyetlen (5 szólamú) miséjét.⁴⁸ Cibulka – főtemplomi működése mellett – gyakran vezényelt a belváros más templomaiban is ünnepi szentmiséken. 1812-ben a pesti szerviták Szent-Anna templomában, 1826-ban pedig a pesti ferencesek templomában vezényelt.⁴⁹

A pesti főtemplom – a XVIII. századhoz hasonlóan – a XIX. század első harmadában is intenzív kapcsolatot ápolt a többi hazai szabad királyi város és püspöki székhely vezető templomainak együtteseivel. Nemcsak a zenészek, hanem a zeneművek forgalma is kölcsönös volt: Cibulka Alajos és Seemann József művei a Székesfehérvári és a Veszprémi Székesegyház kottatárában maradtak fenn,⁵⁰ míg a pesti repertóriumban – többek között – a pozsonyi Klein Henrik, az eгри Joseph Heydenreich, a nagyváradi Karl Ditters von Dittersdorf, a pécsi Johann Georg Lickl, és a budai, majd esztergomi Joseph Seyler kompozíciói szerepeltek.

A fizetett együttes létszáma Cibulka regens chori idején meglehetősen alacsony volt. Amíg Michael Rainer idejében 14 fizetett zenészből állt az együttes, addig az 1828. évi fizetési jegyzék a karnagyon, az orgonistán és az énekesfiúkon kívül mindössze 2 énekes (Aloys Rötzer basszista és Franz Schön tenorista) és 6 hangszeres zenész (Johann Hladky, Johann Moravetz, Michael Pischinger, Joseph Hladky, Andreas

⁴⁸ Harmat A. 1985. 33.

⁴⁹ Cibulka 1812. július 26-án, Szent Anna napján többszólamú misét, majd délután „figurális” litániát és Salve Reginát vezényelt a pesti szerviták templomában. Ugyanitt 1812. augusztus 23-án is vezényelt zenekaros misét. Lásd: Rennerné 2000. 61. 1826 pünkösdhétfőjén Cherubini „nagy miséjét” vezényelte a pesti ferencesek templomában. Lásd: Isoz 63–64.

⁵⁰ Cibulka Alajos *Veni Sancte*ja a Székesfehérvári Székesegyház kottatárában maradt fenn (Bárdos 1993. 305.). *C-dúr miséje* Wilt Antal eгри székesegyházi karnagy (1805–1848) saját (ám a kórus által is használt) kottatárának részét képezte, a saját kézírásával 1839-ből fennmaradt leltár tanúsága szerint. Lásd: Bárdos 1987. 64. és 255. Seemann József három művét (egy *Asperges*, egy offertórium «*Jam Pascha nostrum*» és egy *Regina coeli*). Janny József székesfehérvári karnagy másolta le az együttes számára, ezek az ő hagyatékában találhatók. Lásd: „Verzeichniss der zur Stuhlweissenburger Chorrequisiten sowie des Chor Personals”. Szfv. Lt. Lásd még: Bárdos 1993. 415–416. A Veszprémi Székesegyház kottatárában is található két Seemann-mű: két offertórium (*Conserva me* és *O dulcis amor mei*).

Koyer és Joseph Pospischl) nevét sorolja fel.⁵¹ Az alacsony létszám kisegítők rendszeres alkalmazását tette szükségessé. Az egyházzenei életbe a családtagok is bekapcsolódtak a korabeli gyakorlat szerint. Cibulka Alajos második felesége, Menner Nanett a Pesti Német Színház jeles szopránénekesnője volt, aki gyakran énekelt a templom nagymiséin.⁵²

Cibulka regens chori tekintélyes saját kottatárral rendelkezett, melynek egy részét feltehetően a templomi együttes is használta.⁵³ Cibulka nemcsak kitűnő karnagy és tenorista volt, hanem jó orgonista is. Orgonajátékának elismertségét, hangszerismereti szakértelmét bizonyítja, hogy orgonaavatókra, dispositio-bírálatokra kérték fel.⁵⁴

Cibulka Alajos saját kompozíciókkal is gazdagította a templomi kottatárat, a korabeli szokásnak megfelelően. A templom 1831. évi inventáriumában szereplő *C-dúr*

⁵¹ Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 6917. A jegyzéket részletesen ismerteti a doktori értekezés III. 1. a. alfejezete. Az 1822. évi Canonica Visitatio Andreas Koyert és Joseph Pospischlt még nem említi, viszont felsorolja Johann Egri nevét is, aki 1810-től volt a templom harsonása. Isoz szerint 1833-ban bekövetkezett haláláig szolgált a templomban, helyére két félfizetéses muzsikust vettek fel: Andreas Koyer trombitást és Andreas Janik kürtöst. Koyert már az 1828-as fizetési jegyzék említi. Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 4527. Az adatok forrását közli Isoz 40. Az említett három zenész (Egri, Koyer és Janik) a Pesti Német Színház zenekarában is játszott. Lásd: Rennerné 1994. 58. és Isoz 40.

⁵² Menner Nanett a tatai regens chori, Menner Bernát testvére volt, „egykor nevezetes Operistáné Pesten, s most az említett egyház [a pesti főtemplom] Sopranistája” – írta róla Mátray Gábor. Mátray 1984. II. 238. Az Országos Széchényi Könyvtár Aprónyomtatványtárában megtalálható egy 1812-ből való, hozzá írt szonett. Cibulkáné a német színházi szereplések mellett a dunaparti Rondellában, a Magyar Színház működési helyén is énekelt a XIX. század elején az ott rendezett „Academiákban”. Az akadémia elnevezés hangversenyt jelentett a korban, melyen műkedvelők és hivatásos zenészek is közreműködtek, sőt, irodalmi betétek is szerepelhettek bennük.

⁵³ Cibulka egyike volt azon magánszemélyeknek, akik egyes intézmények (például a Pesti Német Színház és az Evangélikus Kollégium) mellett kottákat kölcsönöztek az 1830-as években. Lásd: Gyulyásné 2005. 261–262. Cibulka rendszeresen kölcsönözött a Pest-budai Hangászegyesületnek, sőt, adományozott is kottákat az intézmények. 1843-ban jelentős, 173 füzetet tartalmazó adományban részesítette az egyesület könyvtárát, melyben – saját művein kívül – többek között Mozart, Cherubini, Rossini Winter művei szerepeltek. A művek között megtalálhatók olyanok, melyek a Pesti Német Színház műsorán szerepeltek Cibulka ottani működése idején. Lásd: Gyulyásné 2005. 265–266. Cibulkát a zenedei évkönyvek a Nemzeti Zenede részvényeseként említik 1842-ig.

⁵⁴ 1799-ben a vízivárosi Szent Anna-templomban az új orgonát többek között az ő játékaival avatták fel. A Terézvárosi templom új orgonájának építésekor, 1834-ben (Bräuer Ferencsel együtt) őt kérték fel szakértőül a beérkező pályázatok elbírálására. Isoz 21. és 58.

miséjének kottaanyaga azonban nem a Belvárosi Főplébániatemplom, hanem a Váci Székesegyház kottatárában maradt fenn.⁵⁵

4. ábra: Az 1831-es inventárium részlete (OSzK Ms. Mus. 5170.)

Kisebb egyházi műveit (*Off. oder Grad: In te Domine speravi* és *Veni Sancte*) az Országos Széchényi Könyvtár és a Székesfehérvári Püspöki és Káptalani Levéltár őrzi.⁵⁶ *Veni Sancte* című motettája az érett klasszikus stílus hibátlan ismerőjének mutatja.

⁵⁵ Lásd: Szabolcsi – Tóth 1965. I. 422. A Belvárosi Főplébániatemplom kottatárában sajnálatos módon egyetlen műve sem maradt fenn. Valószínűsíthető, hogy 1843-ban, Tatára költözésekor magával vitte a belvárosi kottaanyagot.

⁵⁶ Jelzeteik az Országos Széchényi Könyvtárban: Ms. Mus. IV. 1135. sz. és Ms. Mus. IV. 1530. sz. A *Veni Sancte* motetta partitúrája és szólalkottái Janny József székesfehérvári székesegyházi karnagy hagyatékában, Janny másolatában is fennmaradt. Bárdos 1993. 305.

Veni Sancte Spiritus

Cibulka Alajos (1768-1846)

Andantino

SOPRANO *Soli* *cresc.* *mezza voce*
 Ve - ni, ve - ni san - cte Spi - ri - tus, Rep-le tu - o - rum cor-da fi -

ALTO *Soli* *cresc.*
 Ve - ni, ve - ni san - cte Spi - ri - tus, Rep-le tu - o - rum cor-da fi -

TENOR *Soli* *cresc.*
 Ve - ni, ve - ni san - cte Spi - ri - tus, Rep-le tu - o - rum cor-da fi -

BASS *Soli* *cresc.*
 Ve - ni, ve - ni san - cte Spi - ri - tus, Rep-le tu - o - rum cor-da fi -

8 *Tutti* *Soli*
 S. de - li - um, rep le tu - o - rum cor-da fi - de - li - um. Et tu - i a - mo - ris in e - is i - gnem ac -

A. *Tutti* *Soli*
 de - li - um, rep le tu - o - rum cor-da fi - de - li - um. Et tu - i a - mo - ris in e - is i - gnem ac -

T. *Tutti* *Soli*
 de - li - um, rep le tu - o - rum cor-da fi - de - li - um. Et tu - i a - mo - ris in e - is i - gnem ac -

B. *Tutti* *Soli*
 de - li - um, rep le tu - o - rum cor-da fi - de - li - um. Et tu - i a - mo ris in

14 *Tutti* *Soli*
 S. cen - de in e - is i - gnem ac - cen - de, ac - cen - de. *p* Qui per di-ver-si -

A. *Tutti* *Soli*
 cen - de in e - is i - gnem ac - cen - de, ac - cen - de. Qui per di-ver-si -

T. *Tutti* *Soli*
 cen - de in e - is i - gnem ac - cen - de, ac - cen - de. Qui per di-ver-si -

B. *Tutti* *Soli*
 e - is in e - is i - gnem ac - cen - de, ac - cen - de. *p* Qui per di -

5. ábra: Cibulka Alajos: Veni Sancte Spiritus – részlet

Cibulka világi természetét hangszeres kamarazene, zongoradarabok és német dalok alkotják, több zenemű közülük nyomtatásban is megjelent.⁵⁷

A pesti főtemplom magyar kántora 1792-től Bulla Márton volt, akit 1804-ben Rothkrepf József követett e tisztségen. A német kántor 1839-től Frey József volt. A templomi orgonista állást 1828-tól 1844-ig Bräuer Ferenc látta el, akit 1844-ben Johann Hora (Hóra János) követett.⁵⁸

A templom liturgikus rendje a XIX. század első harmadában a következő volt: vasár- és ünnepnapokon reggel 6, 7 és 8 órakor csendes misét mondtak, majd 9 órakor kezdődött az asszisztenciával celebrált, énekelt nagymise, melyen figurális zene szólt meg. A nagymise előtt fél 9 órától német prédikációt tartottak.⁵⁹

A pesti főtemplom a liturgikus szolgálat mellett hangversenyeknek is otthont adott. 1830-ban Bartay András énekiskolájának növendékei adtak elő itt „egy Misét a hallgatók tellyes meglegedésére”.⁶⁰

Az említettek mellett végül kiemelendő még a templom egyházzenejének két sajátossága. Az egyik Joseph Bengraf műveinek maradandó, és igen hangsúlyos jelenléte a repertoárban – az 1831-es inventárium csaknem egyharmadát Bengraf művei teszik ki. A másik az, hogy a templom XVIII. századi zenetörténetének német származású karnagyai után a prágai születésű Cibulka jelenléte a repertoár „hazai” irányú frissíté-

⁵⁷ Három német szövegű dalának – *Drei Cantaten (1. Die Thrennung, 2. Das spinnende Maedchen és 3. Lottens Leiden für eine Singstimme mit Begleitung des Piano-Forte)* – jelzete az Országos Széchényi Könyvtárban: ZR 698. sz. A Zeneakadémia 1884–85. évi évkönyvében az intézmény könyvtári jegyzékében szerepel Cibulka Alajos 21 *deutsche Tänze mit Coda* című zongorára írt táncgyűjteménye (Mechetti). Zak. Ék. 1885. 82.

⁵⁸ Bräuer Ferenc orgonista állásának kezdőévét egy évtizedekkel későbbi irat jegyzi: az 1828-as dátumot özvegye jelöli meg 1871. októberben, Pest városának tanácsának benyújtott kérelmében. Lásd: Föv. Lt. IV. 1303. f. I. 178/1871.

⁵⁹ Adventben és nagyböjtben – az előírásoknak megfelelően – gregorián ordináriumot énekeltek. „Hora 9^a Sacrum Cantatum cum Figurali Musica per totum Annum cum Assistentia, excepto Sacro tempore Adventuali et Quadragesimali, quibus (...) choraliter absolvitur Sacrum Cantatum.” Föv. Lt. IV. 1202/jj.

⁶⁰ Az énekiskola 16 növendéke 1830. október 19-én adtak hangversenyt. HMú 1830. II. Fél. 33. szám.

sét vont maga után (például J. G. Hataš, V. F. Tuczek, J. B. Vahnal és J. Wittasek műveinek műsorra tűzését). Utódja, a szintén cseh származású, de már pesti születésű karnagy, Bräuer Ferenc tovább ápolta ezt az örökséget, azonban emellett korszerű, a korabeli közép-európai zenei ízlést követő repertoárt honosított meg a pesti főtemplomban. Több mint három évtizedes működése a Belvárosi Főplébániatemplom XIX. századi egyházzenejének egyik fénykora.

III. A templom zenei élete Bräuer Ferenc regens chori működése alatt (1839–1871)

Bräuer Ferenc karnagyi tevékenységének pontos kezdetét megállapítani nem könnyű feladat. Az irányadó lexikonok gyakran évszám nélkül utalnak működésére, vagy csak körülbelüli időponttal szolgálnak. Hivatalos kinevezésének 1846-os dátuma levéltári adatokból ismerhető meg, azonban helyettes karnagyként az előző karnagy, Cibulka Alajos által kialakított repertoárhoz képest már az 1830-as évek végétől teljesen új, korszerű, a kor igényeit követő műsort honosított meg a Belvárosi Főplébániatemplom vasár- és ünnepnapi nagymiséin.¹

Karnagyságának hosszú, több mint három évtizedes időszakát a hivatalos kinevezési dátum két részre osztja. Érdekes, hogy ez az időpont (1846) egybeesik az ún. Canonica Visitatio évével is.² Mivel az egyházlátogatási jegyzőkönyveknek a XVIII. század első felétől néhány évtizedenként felvett sorozata ekkor megszakad, az említett korszak nem dokumentálható folyamatosan, így a kutatás a század második felében csak a szórványosan fennmaradt egyéb iratanyagra támaszkodhat.³

¹ Bräuer Ferenc karnagysága első éveinek bemutatásában Isov Kálmán fent idézett, kiadatlan munkájára (*Buda és Pest zenei művelődése [1686–1873] II. kötet* [gépirat: a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára Ms 5661/41–43]) támaszkodtam. Isov a Belvárosi Főplébániatemplom zenei történetét 10 oldal terjedelemben ismerteti az 1839–1846-ig terjedő időszakban. Lásd: Isov 41–48. és 51–52. Az egyes levéltári iratok tartalmát néhány sorban foglalja össze, a tanulmány „Adattár” című részében pedig két inventáriumot (1839 és 1846) és egy fizetési jegyzéket is közöl (1841-ből). Ezeket az eredeti levéltári dokumentumokkal összehasonlítva feltűnt, hogy néhány helyen több sornyi adat hiányzik (például az 1839-es inventáriumnál), valamint apró, a gótbetűs német szöveg félreolvasásából származó hibákat tartalmaz. Ebből kifolyólag szükségessé vált az Isov által felkutatott levéltári dokumentumok ismételt áttanulmányozása, újraolvasása és magyarra fordítása.

² A templom tulajdonában lévő hangszerek és kották jegyzékét többnyire a Canonica Visitatiók (egyházlátogatások) alkalmával, vagy az új karnagy hivatalbalépésekor állították össze. Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek tartalmazzák az adott templom liturgikus rendjét, és (ritkábban) a kórus és a zenekar névsorát is.

³ Az 1846-os Canonica Visitatio után még 1847-ben újra felveszik az adatokat, azonban ezt követően már csak a XX. században történik egyházlátogatás, s akkor is csak egyetlen alkalommal, 1933-ban. A Belvárosi Főplébániatemplomnak eredetileg a plébánián őrzött iratanyaga ma az Esztergomi Prímási Levéltárban kutatható, hasonlatosan a többi budapesti plébániák anyagával együtt.

1. ELSŐ IDŐSZAK (1839–1846)

A hetvenedik életévét betöltő Cibulka Alajos 1838 végén beadványában munkája egy része alól való felmentését kérte a pesti tanácstól. Kérelmében arra hivatkozott, hogy hosszas szolgálata alatt⁴ „mind a világi zeneművészetet, mind pedig a templomi zenei szolgálatokat mint sokéve működő regens chori minden erejéből örömmel és buzgón teljesítette”.⁵ A tanács – nyugdíjintézet híján – úgy kívánta megoldani a kérdést, hogy Cibulka fizetését meghagyván, a regens chori feladatainak ellátását egy erre fizetés nélkül vállalkozó zenésznek adta át. Bräuer Ferenc, a templom akkori orgonistája vállalta el e feltételek mellett a helyettes regens chori állását. Kisegítő zenészként már 1823-tól itt működött,⁶ orgonistaként az 1828-as fizetési jegyzékben találkozunk először a nevével.⁷ Valószínűsíthető, hogy a zenekarvezetésben is jártas Bräuer (1815-től

A dokumentumok rendezését még nem végezték el, a régi, XVIII–XIX. századi iratok keverednek a XX. századiakkal. Ezért pontos hivatkozási jelzetekre sajnos nem támaszkodhatunk.

⁴ Cibulka orgonistaként már 1799-től a templomban működött kisebb-nagyobb megszakításokkal, majd 1828-ban kapott karnagyi kinevezést, az előző karnagy, Michael Rainer halála után. Lásd: Rennerné 1994. 54. és Isoz 39.

⁵ „(...) sowohl in fachweltlicher Tonkunst, wie auch bei kirchlich musikalischen functionen als vieljähriger Regens-Chori nach allen meinen Kräften freu und eifrig erfüllt zu haben.” Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 6917.

⁶ E jelenség évszázados hagyományra tekint vissza a Belvárosi Főplébániatemplomban, s biztosította a templomi zene folytonosságát: Bräuer elődei – a XVIII. század legjelentősebb karnagya, Joseph Bengraf (1784–1791) kivételével – évekig, sőt gyakran egy évtizedet meghaladó ideig működtek a templom orgonistájaként, ritkábban kisegítő zenészként, énekesként vagy kántorként. A templom első regens chori, Joseph Sötzer (1703–1731) kinevezése előtt 12 évet szolgált német kántorként, majd az őt követő karnagyok – Franz Wilhelm Tüller (1731–1751), Ferdinand Rainer (1751–1768) és Josephus Ernestus Pospischl (1768–1784) – szintén legalább egy évtizedet töltöttek el városi toronyzenészi, városi tenorista ill. orgonista állásban a karnagyi tiszttal megszerzése előtt. A XIX. században Michael Rainer (1791–1827) 19 évig szolgált városi zenészként a templom karzatán, s Bräuer közvetlen elődje, Cibulka Alajos már karnaggyá történő kinevezése előtt csaknem 30 évig, 1799-től látta el – igaz, kisebb-nagyobb megszakításokkal – a városi orgonista feladatkörét. Lásd: Rennerné 1994. 54–55. E helyi sajátosság még tovább él Bräuer utódja, Engeszer Mátyás pályáján, majd a század végén megszakad. Buda főtemplomának történetében nem fedezhető fel hasonló alkalmazási gyakorlat.

⁷ 1823 húsvétjától 1824 húsvétjáig a következő hivatásos zenészek működtek közre a nagyobb zenés szentmiséken: Johann Taborszky, Wentzel Hora, Johann Vekerle, Frantz Kobetzky, Josephus Czvrcek, Ignatz Schneeveiss, Johann Schwarz és Franz Bräuer. A következő év névsora is

Kállay Miklós alispán nagykállói együttesének, 1824-től az általa alapított zenekari egyesületnek volt karmestere)⁸ már korábban is gyakran helyettesítette az idősödő Cibulkát.⁹

Bräuer a célból, hogy meghatározza új munkakörét és a Cibulka által továbbra is vállalt szolgálatokat rögzítse, 1839. március 20-án benyújtotta négy pontba foglalt rendszabályzatát a tanácshoz.¹⁰ Ennek első pontjában „kérte, hogy neki adják át minden figurális szolgálat irányítását. Ebbe következésképpen beleértendő az összes requiem is, amelyek esetében kizárólag őt illesse a jog, hogy az érintett felekkel megállapodjon, és a szükséges egyénekről (zenészekről) gondoskodjon.”¹¹ Másodsorban kérte, hogy a 120 konvenció ezüstforint,¹² melyet eddig Cibulkának fizettek a két énekesfiú eltartásáért, ezentúl őt illesse meg. Továbbá kötelezte magát arra, hogy ebből a pénzből legalább négy énekesfiút állít ki, „mivelhogy két énekhang egy ilyen nagy templomban üresnek és erőtlennek hat”.¹³ „Ezenkívül felhatalmazást kért arra, hogy az énekesfiúkat, vagy az énekesnőket a körülményeknek megfelelően és belátá-

fennmaradt: Johann Wekerle, Aloys Pischinger, Wentzel Hora, Johann Schwartz, Theresia Schneeveiß, Franz Bräuer, Joseph Czvrcek és Franz Kobetzky. Az 1823–1824-es listát idézi Isoz is, lásd: Isoz 38–39. Az 1828-as fizetési kimutatás Bräuer Ferencet teljes fizetésű orgonistaként jegyzi. Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 6917.

⁸ A Bräuer által „az egyetemi akadémikusokból, ifjabb tisztviselőkből, fiatal ügyvédekből és muzsika kedvelőkből” alapított egyesület 1824. augusztus 20-án tartotta első szereplését a Hét Választófejedelem vendégfogadóban. MK 1824. VIII. 31. 138.

⁹ Talán erre utal Sággh József lexikonjának az a megjegyzése, miszerint Bräuer már 1833 körül a templom regens choriája volt. Sággh 1880. 57.

¹⁰ Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 6917.

¹¹ „1^{stens}/ Bittet Gefertigter daß ihm ausschließlich die Direction aller Figural Amter ganz allein übergeben werde. Hierunter verstehen sich somit auch alle Requiems, welche Gefertigter mit den betreffenden Parteyen zu accordieren und die nöthigen Individuen zu bestellen, das Recht ganz allein haben soll.” Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 6917.

¹² A konvenció ezüstforint (C. M.) két és félszer többet ért a váltóforintnál (vft).

¹³ „2^{tens}/ Indem die 120 fl. C.[onventionelle] M[ünze] welche der bishrige Regens Chori Herr Alois Cibulka zur Herstellung zweyer Chor-Knaben bezogen hat, nicht als Accidens angesehen werden können: so bittet Gefertigter, daß, die benannten 120 fl. C. Münze ihm übergeben werden möchten, wofür er sich verpflichtet wenigstens vier permanente Chor-Knaben herzustellen; denn wie leer und matt sich zwey einzelne Sing-Stimmen in einer so großen Kirche ausnehmen (...)” Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 6917.

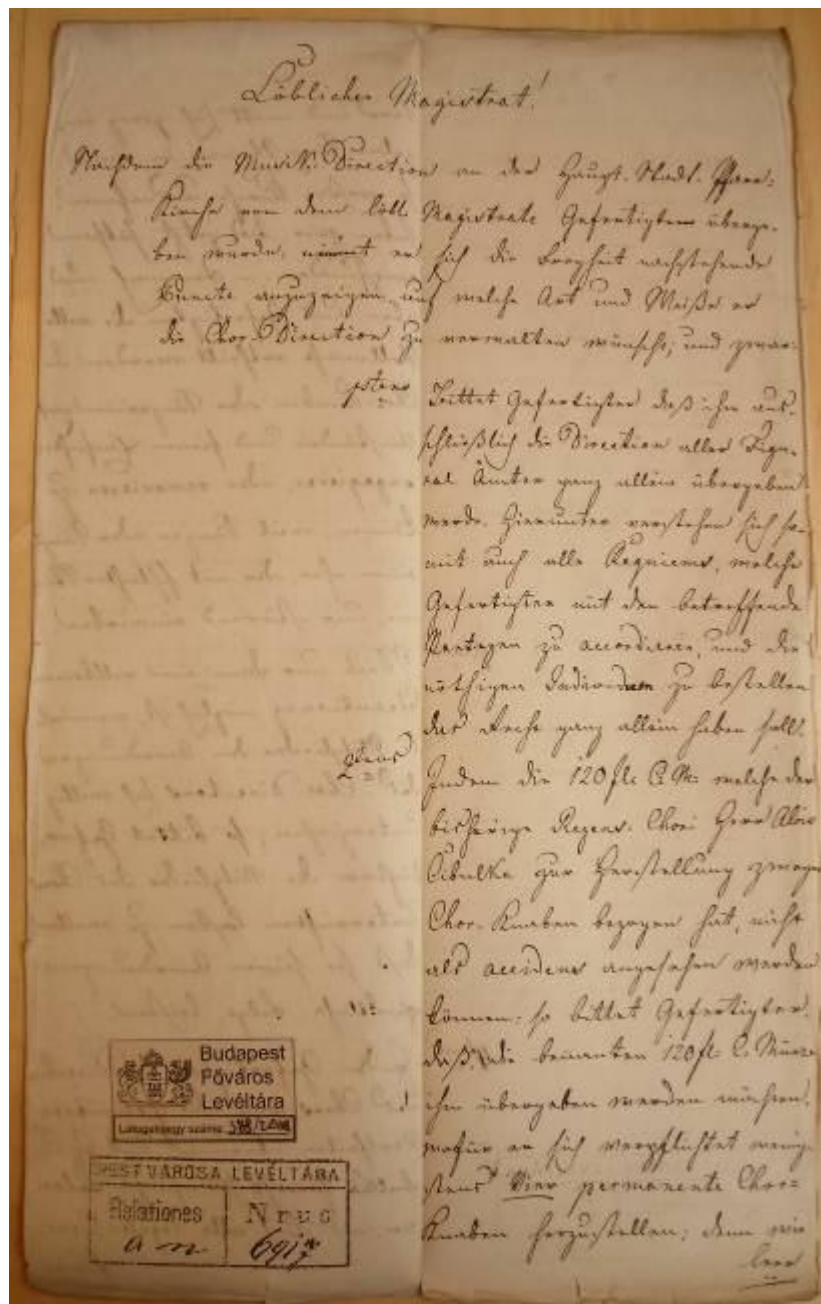
sa szerint alkalmazhassa, vagy bocsáthassa el, mert a hang nélküli vagy rossz hangú énekesek vagy énekesnők csak zavarólag hatnak”.¹⁴ A harmadik pont az együttes vezetéséhez szükséges alapvető feltételt fekteti le: „mivelhogy egy jól működő irányítás csak akkor lehetséges, ha az összes tag a karnagy utasításainak készségesen aláveti magát; kéri, hogy a kórustagok pontosan kövessék az ő utasításait”.¹⁵ A negyedik, utolsó pontban azokat a templomi szolgálatokat sorolja fel, melyeket továbbra is Cibulka fog ellátni, vagyis a temetéseket, a körmeneteket, a szentséges miséket és a litániákat.¹⁶ Kérelmét azzal a reménnyel fejezi be, hogy a leírtak teljesülése mellett „rövid időn belül olyan kóruszenét állíthat fel, amely jelentős és virágzó városunkkal összhangban áll, és az istentisztelet magasztosságához hozzájárul majd.”¹⁷

¹⁴ „Demnach muß aber auch Gefertigtem die volle Vollmacht ertheilt werden, die Chor-Knaben oder Sängern nach Umständen und seinen Einsichten engagieren, oder removieren zu können, weil Sänger oder Sängern, ohne, oder mit schlechter Stimme, nur störend einwirken.” Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 6917.

¹⁵ „3^{tens}/ Weil nur dann eine vollkommene Executirung möglich ist, wenn alle Mitglieder den Anordnungen des Chor-Directors sich willig unterrichten; so bittet Gefertigter die Mitglieder des Chors unterweisen lassen zu wollen, daß sie seinen Anordnungen pünktliche Folge leisten.” Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 6917.

¹⁶ „4^{tens}/ Indem Gefertigter die Direction des Chors, ganz ohne pecuniären Vortheilen übernimmt, und H. Cibulka sowohl sein ganzes Salarium, als auch alle legalen Beneficien bezieht, so sieht sich Gefertigter bemüßigt, ergebenst zu erklären: daß er bey allen anderen kirchlichen Functionen, als: Leichen, Processionen, Segen-Messen und Lytaneyen Herr Cibulka (des enormen Zeitverlustes wegen) nicht supplieren kann, sondern Er verpflichtet bleiben soll, wie bis jetzt, dieße kirchlichen Functionen selbst zu versehen.” Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 6917. A Segen-Messe (szentséges/áldásos mise) szentségkitétellel és szentségi áldással celebrált szentmise volt. A mise előtt kitették az Oltáriszentséget, szentségi áldás után következett a mise. A szentmise végén a pap a szokásos áldás (Ite missa est...) helyett szentségi áldást adott, majd egy engesztelő ima után eltették az Oltáriszentséget. Dr. Rokay Zoltán címzetes prépost, a Pázmány Péter Hittudományi Egyetem tanára szíves közlése.

¹⁷ „Sollten dieße Bedingniße beym löblichen Magistrat Anklang finden, so hoffe ich bey den geringen Mitteln, die mir für den Augenblick zu Gebothe stehen, dennoch, in kurzer Zeit eine Chor-Musik aufzustellen, die mit unserer bedeutenden und aufblühenden Stadt im Einklange stehen, und zur Verherrlichung des Gottes-Dienstes beytragen wird.” Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 6917.

6. ábra: Bräuer Ferenc 1839. március 20-án benyújtott, négy pontba foglalt beadványa a pesti tanácshoz (első oldal, Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 6917.)

Miután Cibulka elfogadta e szabályozást, a városi tanács 1839. március 22-i ülésén megbízta Pistori Jakab tanácsnokot, hogy Bräuer Ferencet, mint az új (helyettes)

regens chorit mutassa be az ének- és zenekar tagjainak,¹⁸ s a hangszereket és a kottákat leltár mellett adja át.¹⁹

Az új karnagy az orgonista állást, mint jövedelmi forrást továbbra is megtartotta, azonban e munkakört nem ő, hanem egy pesti születésű zenész, Johann Hora (Hóra János)²⁰ látta el, fizetés nélkül.²¹

Cibulka Alajos karnagy egyre nehezebben teljesítette vállalt feladatait, gyakran helyettesítette magát, és néhány év múlva, 1843. május 7-én engedélyt kért a tanácstól, hogy feleségével vidékre költözhessen, s fizetését a város falain kívül költhesse el. Állandó helyettesítéséről is gondoskodott: bemutatta Joseph Frey német tanító és kántor nyilatkozatát, aki hajlandó volt Cibulka haláláig annak teendőit, tehát a mindennapi miséket, a délutáni litániákat és az alapítványi miséket, valamint áldásokat (a Cibulkától nyerendő) évi 60 forintért ellátni. A tanács 1843. július 21-én eleget tett a kérésnek.²² Cibulka Alajos Tatára költözött, s ott hunyt el 1846. október 4-én.²³

Hóra János Cibulka vidékre távozása után biztosítani szerette volna maga számára az orgonista állást, ezért 1844. március 29-én kérvényt adott be a tanácshoz, melyben kérte, hogy fizetés nélküli helyettes orgonistává nevezzék ki. Beadványában hivatkozott pesti születésére, és arra, hogy vonós és fűvós hangszereken is játszik,²⁴ főleg

¹⁸ Bräuer tehát 1839-től vezette a templom együttesét, így helyesbítésre szorul az a lexikonadat, amely az 1833-as évet tekinti Bräuer karnagyi szolgálata kezdetének. „1833 körül a főegyház karigazgatója lön.” Sághe 1880. 58. „1833-ban templomi karnagy.” Révai 1911. III. kötet 702. E két adatot veszik át a XX. századi magyar lexikonok, s az 1833-as dátum került be az MGG és a Grove lexikonok új kiadásába is.

¹⁹ Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 6917. A leltárt március 28-án vették fel. Bár a tanács csak március 22-én határozott Bräuer Ferenc helyettes karnagyi kinevezéséről, levéltári adatok szerint már március 17-én ő vezényelte az énekkart, amikor Albrechtsberger *Choralmessejét* adták elő a nagymisében. Föv. Lt. IV. 1202. c. Intim. a. n. 8457.

²⁰ Isoz Kálmán idézett monográfiájában Hóra János neve magyar névhasználattal szerepel, a disszertációban ezt követem. A tanácshoz írt beadványait ugyanakkor – a kor szokásának megfelelően – német nyelven fogalmazta, és nevét is németül írta alá.

²¹ Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 10382.

²² Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 6917. Lásd: Isoz 40–41.

²³ A Tatára költözés mozgatója minden bizonnyal Cibulka és a tatai regens chori, Menner Bernát rokoni kapcsolata volt. Bárdos 1978. 29. és 59. Lásd: a 45. lábjegyzetet.

²⁴ Hóra János 1816–1829-ig a Pesti Német Színház zenekarának tagja volt (hangszerei: másodhegedű, brácsa és harsona). Lásd: Színházi zsebkönyvek.

azonban zeneszerzői mivoltát hangsúlyozta: „... a ’szerzés (Composition) tudománya is sajátom, minek világos tanúságát az általam a Főplébánia számára szerzett két rendbéli Mise, Graduále és Offertórium teszük.” A tanács április 17-i ülésén örömet kinevezi „a szorgalmazott fizetés nélküli helyettes orgonistai állomásra, azonban minden további következtetés nélkül”.²⁵ Bräuer és Hóra véglegesítése Cibulka halála után következett be: az 1846. október 11-i tanácsülés – október 4-től számítandó fizetéssel – Bräuer Ferencet a „plébániai zenekar igazgató állomásra”, Hóra Jánost pedig „orgonistává maradandólag” kinevezte.²⁶

Hóra fent említett művei közül a templomnak ajánlott két miséje, és egy offertóriumma elveszett,²⁷ fennmaradt azonban graduáléja, mely biztos mesterségbeli tudásról, a klasszika stílusában való jártasságáról tanúskodik.²⁸ A graduálét évtizedekig repertoáron tartotta a templom ének- és zenekara, amint azt az 1864-es és 1875-ös előadási bejegyzések, valamint a Bräuert követő karnagy, Engeszer Mátyás ceruzás bejegyzései is bizonyítják.²⁹

²⁵ Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 10382. A templomnak ajánlott graduáléja ma is megtalálható a kottatárban: *Graduale a 4 voci, 2 Violini, 1 Viola, Cell et Basso, 1 Flauto, 2 Oboe, 2 Fagotti, 2 Corni, 2 Clarini, 3 Tromponi et Tympani [In te Domine speravi]*. Az autográf kézirat partitúra címlapjának belső oldalán az ajánlás, végén pedig a befejezési dátum olvasható: 1841. augusztus 27.

²⁶ Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 10382; Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 6917; P. t. jk. 1846. – 18651. és 18652. sz. Lásd: Isoz 42.

²⁷ Egy miséje és egy offertóriumma szerepel az 1846-ban felvett leltárban, a Bräuer regens chori tulajdonából a templomnak ajándékozott művek között. Az 1888-ban, Szauner Zsigmond karnagy által készített jegyzék még említi *D-dúr miséjét* (apparátusa: négyszólamú vegyeskar, vl I, vl II, vla, vlc, vlne, fl, 2 ob, 2 fg, 2 cor, 2 tr, 3 tr-ne, timp), mely azonban 1912-ben, a Pichler Elemér karnagy idején tartott leltározásnál már „nem találtatott”. (Pichler megjegyzése szerint Szauner selejtezte ki több XVIII. század végi, XIX. század eleji művel együtt.)

²⁸ A négyszólamú kórusra és zenekarra írt kompozíció egy négyütemes fűgató kibontása után homofon szakaszokat szolgált meg, melyeket változatossá tesz a téma különböző változatainak megjelenése az egyes szólamokban. A zenekari textúrát Hóra mindvégig a művet indító fűgató ritmikai és dallami elemeiből szövi.

²⁹ Az előadási bejegyzések: Stofil 1864, Kammermayer 1875 (timpani). Az ajánlások: „Der innerstadter [!] Pfarrkirche verehrt von der Witwe des Compositours Hora” (A belvárosi plébániatemplomnak ajándékba adta a szerző, Hora özvegye – a borítón) és „Hochachtungsvoll meinem Freunde Franz Bräuer gewidmet Chor Regent der Städt[ischen] Haupt Pfarr-Kirche Pesth” (Mély tisztelettel barátomnak, Franz Bräuernek, a pesti városi főplébániatemplom regens chorijának szentelve – a címlap belső oldalán).

7. ábra: Hóra János graduáléjának első oldala – autográf partitúra

Hóra János orgonista és Bräuer Ferenc karnagy szakmai és baráti jó viszonyát bizonyítja a Hóra egy kompozícióján található ajánlás. Az orgonista Bräuernek dedikálta 1841. augusztus 27-én befejezett *Graduale a 4 voci (...) [In te Domine speravi]* című művét: „Hochachtungsvoll meinem Freunde Franz Bräuer gewidmet Chor Regent der Städt[ischen] Haupt Pfarr-Kirche in Pest”.³⁰

³⁰ Az autográf kézirat ajánlás a kotta címoldalán található. Belső oldalán ismeretlen kéz írásával a következő olvasható: „Der innerstadter [!] Pfarrkirche verehrt von der Wittve des Compositours Hora”. Az autográf kézirat partitúra a templom kottatárában maradt fenn.

Hóra János két művét őrzi a Székesfehérvári Székesegyház: *Dilexisti justitiam* graduáléja és *Tantum ergo*ja Janny József karnagy hagyatékából került a kottatárba. A *Tantum ergo*t maga Janny regens chori másolta le együttese számára 1854-ben, ami személyes kapcsolatra utal. Alátámasztja ezt az a tény is, hogy Bräuer *Ave verum corpus* graduáléja szintén megtalálható (ugyancsak a karnagy másolatában) a régi koronázó székhelyen.³¹

Egy templomi kottán található bejegyzés tudósít csupán arról, hogy a Belvárosi Főplébániatemplom és a tabáni Szent-Katalin templom között zenei kapcsolat állhatott fenn. J. Haydn *Esz-dúr miséje* mappájának címlapján ugyanis a következő kéziratot ajánlás olvasható: „Seinem Freunde Johan Hóra zum Andenken durch Mart[in] Ábel – A. Fuss”.³² Fusz András 1804–1835-ig volt a tabáni Szent Katalin templom karnagya, aki segédtanítójával, Martin Ábellel küldte el Hórának Haydn miséjének szólalkottait, valószínűleg előadás céljából.

Amikor 1839-ben Bräuer Ferenc a regens chori tisztének ellátását vállalta, joggal bízhatott a templomi zene színvonalának emelésében, hiszen a pár éve alakult Pest-budai Hangászegyesületből számíthatott jó műkedvelők részvételére.³³ A Hangászegyesület tagjai működtek közre 1838. augusztus 15-én (a templom búcsúnapján) is, amikor Bräuer zeneszerzőként bemutatkozott a templomban. Miséjét közel száztágú ének- és zenekarral adta elő.³⁴

Bár Bräuer anyagi helyzete eléggé előnyös volt ahhoz, hogy a szükséges hivatásos zenészek tiszteletdíját egy ideig a saját pénzéből fizesse, az eltelt két és fél esztendő alatt kiadásai annyira megszorodtak, hogy 1841-ben kénytelen volt ezek egy részének megtérítését kérni a városi tanácstól. 1841. november 10-én terjedelmes beadványt nyújtott be a tanácsnak, melyben kifejtette, hogy „amióta része lett abban a

³¹ Lásd: Bárdos 1993. 298. és 345.

³² A műnek csak a mappája maradt fenn.

³³ Bräuer az 1836-ban alakult egyesület választmányi tagja volt, s mikor 1840-ben létrejött az egyet énekiskolája, annak aligazgatói tisztét is évtizedekig ellátta. Ebből következett, hogy hangszeres zenészeket és énekeseket egyaránt tudott hívni a templom karzatára.

³⁴ Honművész 1838. 66. sz. augusztus 19. 519.

megtiszteltetésben, hogy a dicséretes Magisztrátus kinevezte őt a főplébániatemplom regens chorijává, egyetlen törekvése arra irányult, hogy az egyházi zenét arra a méltó szintre emelje, hogy az valódi céljának – tudniillik, hogy vallásos érzelmeket keltsen és a jelenlévők szíveit az áhítatra hangolja – teljesen megfeleljen”.³⁵ E munkásságát megtisztelő elismerés mindig jutalmazza ugyan, de kérnie kell a tanácsot, hogy vagy szerződtesse több állandó kórustagot, vagy adjon évi átalányt a költségek fedezésére, mert saját lehetőségei már nem engedik meg a további kiadásokat. Eddig 3857 váltóforint 42 krajcárt fizetett ki. Ha nem kap támogatást, a főtemplomi zene korábbi jelentéktelenségébe süllyed.³⁶ A főtemplom ének- és zenekarának személyzete ekkor még mindig csak 11 főből állt (két énekesfiú, egy tenor és egy basszusénekes, 2 elsőhegedűs, 1 másodhegedűs, 2 trombitás és 1 nagybőgős, valamint az orgonista). Ezzel a létszámmal még a legkisebb miséket sem lehet előadni, nemhogy egy ünnepi nagymisé. Javasolta, hogy a zenészek kiegészítésére Haydn, Hummel, Beethoven és Mozart misék előadásakor még 1 fuvolistát, 2 oboistát, 2 fagottistát, 2 kürtöst, 1 üstdobost, 1 brácsást és 1 csellistát vehessen fel, az ünnepélyes Cherubini, Weber, Eybler stb. misék előadásakor pedig ezeken felül még 1 fuvolistát, 2 klarinétost, 2 kürtöst és 3 harsonást alkalmazhasson. Ugyanakkor a hegedűk, a nagybőgők, az énekesek és

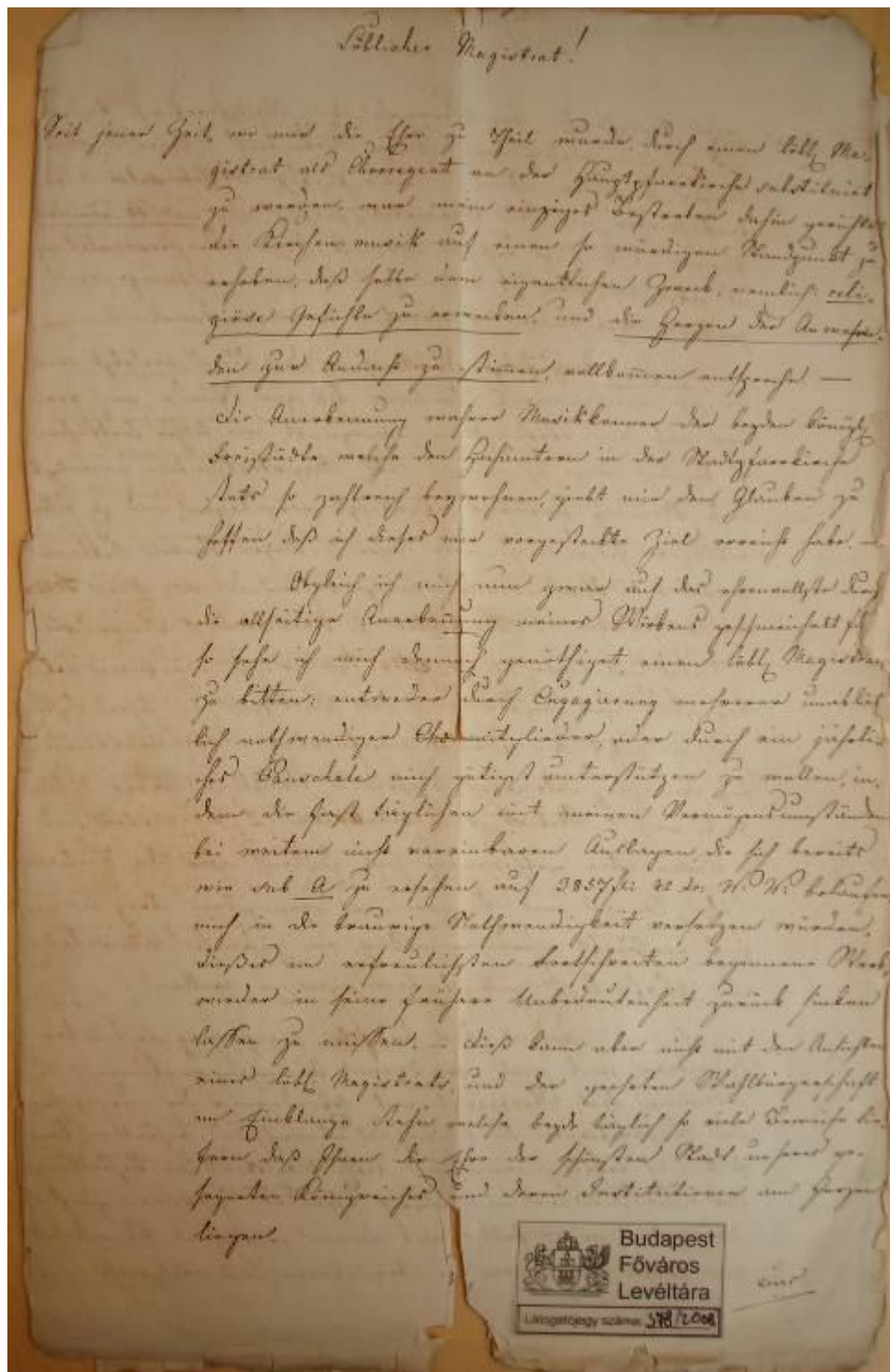
³⁵ „Seit jener Zeit, wo mir die Ehre zu Theil wurde, durch einen löbl[ichen] Magistrat als Chorregent an der Hauptpfarrkirche substituiert zu werden, war mein einziger Bestreben dahin gerichtet die Kirchen-musik auf einen so würdigen Standpunkt zu erheben, daß selbe dem eigentlichen Zweck, nemlich: religiöse Gefühle zu erwecken, und die Herzen der Anwesenden zur Andacht zu stimmen, vollkommen entspreche”. Föv. Lt. IV. 1202. c. Intim. a. n. 8457.

³⁶ „(...) Obgleich ich mich nun zwar aus der ehrenvollste [!] durch die allseitige Anerkennung meines Wirkens geschmeichelt fühle so sehe ich mich dennoch genöthiget, einen löbl. Magistrat zu bitten: entweder durch Engagierung mehrerer unablässlich nothwendiger Chormitglieder, oder durch ein jährliches Pauschale mich gütigst unterstützen zu wollen, in dem die fast täglichen mit meinen Vermögensumständen bei weitem nicht vereinbaren Auslagen, die sich bereits mir sub A zu ersehen auf 3857 fl. 42 kr. V. V. belaufen, mich in die traurige Nothwendigkeit versetzen würden, dießer im erfreulichsten fortschreiten begonnene Werk, wieder in seine frühere Unbedeutenheit [!] zurück sinken lassen zu müssen.” Föv. Lt. IV. 1202. c. Intim. a. n. 8457. Az említett összeg nagyságát jól meg tudjuk becülni, ha összehasonlítjuk az akkori járandóságokkal: Cibulka karnagy évi fizetése 1841-ben 135 konvenciószilver és 140 forint lakáspénz (337.5 váltóforint fizetés, 350 váltóforint lakáspénz), az orgonista állást betöltő Bräueré pedig 100 forint és 15 forint lakáspénz (250 váltóforint fizetés, 37.5 váltóforint lakáspénz) volt. Föv. Lt. IV. 1202. c. Intim. a. n. 8457. „Ausweis [!] Der Städtischen Pfarrkirchen Musici und Sängeren rücksichtlich ihres Gehalts und Quartier Geldes.”

énekesnők számát a mostani létszámnak legalább háromszorosára vagy négyszeresére kell növelni. Erre kér 260 konvenciós ezüstforintot.³⁷ Javasolta, hogy a tanács bocsásson rendelkezésére évi 800 forint átalányt, és ő kötelezi magát arra, hogy ebből az összegből a templomi egyházi zenét a jelenlegi színvonalon megtartja. Végül kérvényét azzal a kéréssel zárta, hogy kiadásainak legalább egy részét térítse meg a tanács.³⁸

³⁷ „Das ganze jetzt bestehende Chor Personale der Stadtpfarrkirche besteht aus folgenden Individuen: Zwey Chorknaben, 1 Tenor, 1 Bass Sänger, 2 Violin Prim, 1 Violin Second, 2 Trompeter, 1 Contrabassisten und den Organisten, folglich nur 11 Individuen. Hieraus ist leicht zu ersehen, daß mit diesem Chorpersonale wie es jetzt beschaffen ist, keine der kleinsten, geschweige eine größere Messe erdentlich decurtirt werden kann.” (...) „und zu bitten entweder folgende zu jeder Messe von Haydn, Hummel, Beethoven, Mozart etc. etc. durchaus nothwendige Individuen als: einen Flötisten, 2 Oboisten, 2 Fagotisten, 2 Hornisten, 1 Timpanisten, 1 Viola und einen Violoncello spielen zu engagieren nebst bey aber zur Bestreitung der Auslagen an hohen Festtagen, wo nebst den bereits angeführten Istrumentalisten bey den ganz solennen Messen von Cherubini, Weber, Eibler etc. etc. noch 1 Flötist, 2 Clarinetisten, 2 Hornisten und 3 Posaunisten nothwendig sind, zugleich aber die Violinen, Bässe, Sänger und Sängerinnen wenigstens drey bis vierfach verstärkt werden müssen, ein jährliches Pauschale von 260 fl. C[onventionelle] M[ünze] gütigst bewilligen zu wollen.” Föv. Lt. IV. 1202. c. Intim. a. n. 8457.

³⁸ „so bin ich erbüthig wenn ein löbl[icher] Magistrat die Bestellung den Chorindividuen mir durch ehrendes Zutrauen gänglich überlaßen will, selbe mit einem jährlichen Pauschale von 800 fl. Conv[entionelle] Münze zu übernehmen, und verspreche, mit dieser, für ein so großes Unternehmen nur angemessenen Unterstützung, die Kirchen-musik auf der dermaligen Höhe zu erhalten”. „(...) wage ich nochmals zu bitten: die Nothwendigkeit des ersteren zu berücksichtigen, als auch wenigstens einen Theil der bis jetzt gehalten Auslagen gütigst zu bewilligen und anzuweisen.” Föv. Lt. IV. 1202. c. Intim. a. n. 8457.

8. ábra: Bräuer kérvényének első oldala (Föv. Lt. IV. 1202. c. Intim. a. n. 8457)

Beadványához Bräuer pontos kimutatást is csatolt, melyben felsorolta, hogy e két és fél év alatt vásár- és ünnepnapokon milyen miseordináriumokat adtak elő a nagymiséken, s ezek mennyi költséggel jártak.³⁹

A városi tanács meghallgatta e tárgyban a városi polgárság véleményét, melyből érdemes bővebben idézni, hiszen jellemző korrajzot ad a nagyvárossá váló Pestről, az egyházi zene helyzetéről, fontosságáról s nem utolsó sorban a nyelvújítás korát követő évtizedek hivatali nyelvhasználatáról.

Hogy a házi pénztárból fizetett 6 hangászok, 2 énekesek és 2 éneklő gyermekekkel tökéletes egyházi zenét előadni nem lehet, miért is már sok évek óta, az ünnepélyes misék előadhatására a templom pénztárából egyének megszerzésére mindég 10 pforint adatott, de e segedelempénzel sem lehetett tökéletes egyházi zenét tartani, hanem az igazgatóknak mindenkor több művészetkedvellők megszerzéséről gondoskodni kellett; – minthogy továbbá a kitűzött cél, hogy t. i. a hangászati tudomány mostani fokához képepest az egyházi műdarabok tökéletesen előadassanak az által, ha a jelenlegi tagokon kívül még 10 hangászok és a szükséges énekesek élet-ideig felvétetnek, még sem éretik el, mert a tapasztalás mutatja, hogy az öreg hangászok s kiváltkép az énekesek mesterségök üzésére tehetlennék, minthogy végre az Ország e fővárosában, hol a mesterségek virágzanak, az egyházi muzsikánál is a város tekintetét szemügybe kell tartani, és meg kell vallani, hogy 1839^{ik} év óta Bräuer Ferencz igazgatása alatt a leghiresebb zene költők egyházi muzsikái a legnagyobb pontossággal adatnak elő, mi által a hívek ájtatosságra gerjesztetnek, és engedni nem lehet, hogy e tökéletes egyházi zene vissza süllyedjen, – ezen indító okoknál fogva nem ugyan 10 új hangászok felveendőek, hanem Bräuer Ferencz igazgatónak a kért s valóban mérsékelt évenként 800 pnyi somma, és pedig 300 pft a városi házi pénztárból, 500 pft az illető templomi pénztárból 1841. november 1^{jétől} számítva, de csak személyére s addig adandó volna, míg az egyházi zenét mostani tökéletességében fentartandja, minthogy a remény biztat, hogy fáradhatatlan szorgalma által a leghiresebb egyházi zenék előadhatására ezentul is több művészetkedvellőket megszerezhetend. Ami pedig Bräuer Ferencz által eddig tulajdonából tett költségeket illeti, (...) neki legalább is 2500 vft és pedig 2/3 részben a templomi pénztárból egy harmad részben a házi pénztárból fizetendő volna. (...) Egyszersmind javasolja, hogy ha a mostani 6 hangászok 2 énekesek és két éneklő gyermekek helyei

³⁹ A kimutatás értékelésével a templom repertoárja kapcsán később részletesebben foglalkozom.

megürülendnek, azok helyett az igazgató javallatára mások, de nem élet ideig, hanem mesterségük üzésére alkalmasok, felveendők lennének.⁴⁰

A tanács 1842. május 14-i ülésén a választott polgárság javaslatait elfogadta, azonban a királyi kamara engedélyének késlekedése miatt a tanács csak két év múlva, 1844. július 13-án rendelte el a 2500 váltóforint kifizetését. Bräuer Ferenc karnagy ennek ellenére változatlan buzgósággal, és újabb anyagi áldozatok árán munkálkodott a Belvárosi Főplébániatemplom egyházi zenéjének méltó megszólaltatásáMn.

A) A TEMPLOMI EGYÜTTES ÖSSZETÉTELE

Amint azt Bräuer Ferenc fenti kérvényében olvashattuk, a templomi együttes létszáma Pest főtemplomában igen alacsony volt, és a XVIII. század hatvanas éveiben rögzült állapotot (12 fő) tükrözte.⁴¹ A regens chorin és a két énekesfiún (akik a discant és az alt szólamot énekelték) kívül mindössze 9 fizetett városi zenész (az orgonista, 2 énekes: tenorista és basszista, valamint 6 hangszeres zenész) alkotta a templomi együttest. Az énekesfiúk tanítása és eltartása a regens chori feladata volt, aki e tevékenységéért külön juttatást kapott a városi tanácstól. A szerény létszám – 1822-ben egyetlen hangszeres állással bővülve – gyakorlatilag 1841-ig állandó maradt, s alkalmi kisegítők közreműködését tette szükségessé.

A rendelkezésre álló irodalom lehetőséget ad arra, hogy a személyi állomány adatait további három magyarországi várossal összehasonlíthassuk.⁴² A fizetett városi zenészek száma Egerben a pestihez hasonló volt: egy 1837-ből fennmaradt fizetési

⁴⁰ Föv. Lt. IV. 1202. c. Intim. a. n. 8457 (5649/1842).

⁴¹ A templomban az 1720-as években kezdte meg működését egy kisebb együttes (6–7 tagú zenekar és 2 énekes), mely az 1730-as években énekesekkel, az 1740-es években pedig hangszeresekkel bővült. A század közepére így – legalábbis a korban megszokotthoz képest – egy viszonylag nagylétszámú ének- és zenekar (több mint 10 hangszeres zenész és 6 énekes) látta el a zenei szolgálatot. Az 1760-as évektől egészen a század végéig azonban a fent leírt kisebb együttes állandósult. Lásd: Rennerné 1994. 60.

⁴² Bárdos Kornél, Rennerné Várhidi Klára, Szigeti Kilián és Szkladányi Péter munkái.

jegyzék szerint a regens chorin kívül 9 zenészt (orgonista, basszista és 7 hangszeres zenész) alkalmaztak a Székesegyházban.⁴³ Kedvezőbb volt a Székesfehérvári Székesegyház helyzete: itt 1837-ben a karnagyon, és a 3 énekesfiún kívül 13 muzsikust (3 énekest és 10 hangszeres zenészt) fizetett a város és a templom.⁴⁴ Ezzel szemben Pécssett a székesegyházi együttest 1844-ben a 2-2 prebendárius és énekesfiú, a 2 orgonista és a karnagy mellett 20 zenész: 9 énekes (2-2 basszus, tenor, alt és szopránénekes, valamint egy énekesnő), s 11 hangszeres zenész alkotta, akiket teljes, fél vagy negyedfizetéssel alkalmaztak.⁴⁵ Az adatokból kitűnik, hogy éppen az ország szellemi-művelődési központjában, kormányzati székhelyén álló pesti főtemplom gazdálkodhatott a legkisebb fizetett együttestel.

A Belvárosi Főplébániatemplom ének- és zenekara az 1828. évi fizetési jegyzék szerint a következő rendes tagokból állt:⁴⁶

⁴³ A hangszeres zenészek között 2-2 első- és másodhegedűst, 1 bőgőst, 1 első- és 1 második trombitást sorol fel a jegyzék. Lásd: Bárdos 1987. 59.

⁴⁴ Lásd: Szigeti 1979. 185. Székesfehérvárott fennmaradt a műkedvelők és az alkalmilag fizetett kisegítő zenészek névsora is: Janny József székesfehérvári karnagynak (1837–1886) így kibővített, 47 tagú ének- és zenekar állt rendelkezésére, amivel nagyobb apparátusú kortárs művek előadására is vállalkozhatott. A műkedvelők túlnyomórészt a kórus szólamait erősítették, az alkalmi honoráriummal jutalmazott tagok pedig a fűvös (főleg fafűvös) szólamokat játszották. Lásd: Szigeti 1979. 186.

⁴⁵ A fizetett zenészek listáján 4 hegedűs (közülük ketten fafűvön is játszanak), 1 gordonkás, 1 nagybőgős, 1 fafűvös, 2 trombitás és 2 kürtös nevet olvashatjuk. A kántor egyben gordonkán is játszott. Lásd: Szkladányi 1981. 13.

⁴⁶ Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 6917. „Ausweis [!] Der Städt[ischen] Kirchen Musici”.

Név	Beosztás	Évi járandóság (váltóforint)	
		Fizetés	Lakáspénz
Aloys Cibulka	regens chori	337 ft 30 kr	350
2 énekesfű		300	1 öl tűzifa
Franz Bräuer	orgonista	250	37ft 30 kr
Aloys Rötzer	basszista	250	37ft 30 kr
Franz Schön	tenorista	250	37ft 30 kr
Johann Hladky	templomi zenész	250	37ft 30 kr
Johann Moravetz	templomi zenész	250	37ft 30 kr
Michael Pischinger	templomi zenész	125	37ft 30 kr
Joseph Hladky	templomi zenész	125	37ft 30 kr
Andreas Koyer	templomi zenész	125	–
Joseph Pospischl	templomi zenész	125	–
	Összesen:	2087 ft 30 kr	611 ft 10 kr

Az orgonista állást 1820-ig *Seemann József*, a budai főtemplom későbbi regens choriája (1820–1838) töltötte be.⁴⁷ Tőle valószínűleg Cibulka Alajos vehette át a tisztelet, az 1822. évi Addressbuch ugyanis Cibulkát mint a főtemplom orgonistáját említi. Bräuer Ferenc már 1823 óta a templomban működött kisegítő zenészként; orgonistaként ez a kimutatás a legkorábbi adatunk róla.

A két énekes neve az 1822. évi Canonica Visitatio jegyzőkönyvében még nem szerepel.⁴⁸ *Aloys Rötzer* basszista (egyúttal a városi színház énekesje) énekesfiúként a templom altistája volt. Az 1828-as fizetési kimutatás már basszusénekesként jegyzi.

⁴⁷ A Pesti Német Színház zsebkönyvei 1810 és 1822 között a zenekar brácsásaként jegyzik. Seemann Józsefről részletesebb adatok olvashatók a dolgozat II. 2. alfejezetében.

⁴⁸ Az 1822. évi Canonica Visitatio zenésznévsora a következő: „Musici in Choro sunt N° 6. nempe: Aloysius Csibulka [!] , Joannes Hlatký, Josephus Hlatký, Joannes Moravetz, Joannes Egrý et Michál Pischinger. Cantores vero sunt No 3. utpote: Joannes Schmidt Bassista, Franciscus Kuntz Tenorista et Altista, Sophia Pischinger Discantista.” Főv. Lt. IV. 1202/jj.

A tenorénekes *Franz Schön* már 1824 óta énekelt a templomban.⁴⁹ Schön több mint egy évtizedig töltötte be teljes fizetésű muzsikusként e tisztet.

Amint az a táblázatból kiolvasható, a regens chori mellett a 8 fizetett státuszból kettőn félfizetéses hangszeres zenészeket alkalmaztak. A félfizetéses zenészek szerződése régóta ismert gyakorlat volt a zenekari létszám növelésére: a XVIII. század végétől a XIX. század első feléig megfigyelhető nemcsak Pesten és Budán, hanem az ország más városaiban is.⁵⁰ Isoz megállapítása szerint a XVIII–XIX. század fordulóján „átalakulnak a viszonyok, s míg régebben a városi zenész, mint templomi zenész, ezt [vagyis ez utóbbit] tekintette fő foglalkozásának, ez fokozatosan mellékfoglalkozássá lesz”.⁵¹ Ez a folyamat összefügg a színházak fokozatos térhódításával is. A városi zenészek működésének egyik színtere a templom, másik a színház lesz.⁵²

Az 1828-as fizetési listán felsorolt zenészek közül négyen (Johann és Joseph Hladky, Johann Moravetz és Michael Pischinger) már 1822-től tagjai voltak az együttesnek.

A személyi változások követéséhez tekintsük át a fizetett muzsikuskok 1842. január 1-jei dátummal fennmaradt fizetéstáblázatát, mely az 1841. évi állapotot tükrözi.⁵³

⁴⁹ Schön 1833-ban a lipótvárosi plébániai iskola tanítói állásának elnyeréséért folyamodott a városi tanácshoz. Kérvényében említette, hogy a pesti főtemplomban már 9 éve szolgál. Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 2397.

⁵⁰ A budai főtemplomban (Mátyás-templom) 1808-ban, Clement Antal regens chori karnagysága alatt a 9 zenekari tag közül négy félfizetéses zenészként szolgált a templomi együttesben. Lásd: Isoz 2. (A budai templomok zenéje című fejezetben). A század derekán, 1844-ben Péccsett 11 hangszeres zenészt alkalmaztak teljes, fél- vagy negyedfizetéssel. Lásd: Szkladányi 1981. 13.

⁵¹ Lásd: Isoz 39.

⁵² Cibulka Alajos tevékenysége e jelenség egyik jellegzetes példája: 1799-től kisebb-nagyobb megszakításokkal a templom orgonistája, 1797-től pedig a Pesti Német Színház karmestere és tenoristája, később bérlője és igazgatója. Lásd: Kerényi 1990. 450–451. és Rennerné 1994. 54–55.

⁵³ Föv. Lt. IV. 1202. c. Intim. a. n. 8457. „Ausweis [!] Der Städtischen Pfarrkirchen Musici und Sängeren rücksichtlich ihres Gehalts und Quartier Geldes.”

Név	Beosztás	Évi járandóság (CM ft) ⁵⁴	
		lakás, szállás	fizetés
Aloys Cibulka	regens chori	140	135
2 énekesfű			120 ⁵⁵
Franz Bräuer	orgonista	15	100
Adolf Hirsch	basszista	15	100
Franz Schön	tenorista	15	100
Joseph Frey	német kántor		100
Johann Hladky	templomi zenész	15	100
Johann Moravetz	templomi zenész	15	100
Michael Pischinger	templomi zenész	15	50
Joseph Hladky	templomi zenész	15	50
Andreas Koyer	templomi zenész		50
Joseph Pospischl	templomi zenész		50
	Összesen:	245	1055

Az 1828-as és az 1841-es zenésznévsor egyetlen kivételtől eltekintve teljesen megegyezik.⁵⁶ E stabilitás az egyházi zene minőségének szempontjából igen meghatározó: egy olyan ének- és zenekar, mely több mint egy évtizedig állandó fizetett énekesekkel és zenészekkel működik, lehetőséget teremt karnagyának a folyamatos, igényes munkára, és az együttzenélés magas szintjének kialakítására.

A fizetett orgonista állására 1846-ban a templomban már hét éve ingyen orgonáló Hóra Jánost nevezte ki a városi tanács, aki 1857-ben bekövetkezett haláláig szolgált.⁵⁷

⁵⁴ Konvenció ezüstforint.

⁵⁵ Az énekesfűk eltartási hozzájárulása mellett még egy öl tűzifát („1 Klafter Brennholz”) is kapott Cibulka.

⁵⁶ Rötzer basszista helyett Adolf Hirsch neve szerepel.

⁵⁷ Hóra János 1857. január 27-én, 57 éves korában halt meg. Lásd: MTA ZTI adatbázisa (A pesti-budai anyakönyvek zenész-adatai [1688–1899], Pest, Belvárosi templom Matriculae Defunctorum 1830–1858).

A basszista állását 1828-ban *Aloys Rötzer* töltötte be. Őt *Johann Nepomuk Marchardt* váltotta tisztében, aki 1837-ben a Józsefvárosban nyert el tanítói állást, és megüresedett helyét *Franz Mildner* vette át.⁵⁸ Mildner után Isoz Kálmán adata szerint újra Rötzer Alajos lett a templom basszusénekese.⁵⁹ Bizonyára nem maradt sokáig e tisztében, mivel az 1841. évi listán már *Adolf Hirsch* neve szerepel. A tenorista Franz Schön már 1828 óta tagja a templom együttesének.

Joseph Frey német kántor egyúttal a német tanító tisztét is betöltötte a XVIII. század második fele gyakorlatának megfelelően.⁶⁰ Frey 1839-ben lett a Belvárosi Főplébániatemplom német kántora, ezt megelőzően a Ferencvárosi templom orgonistája és regens chorija volt.⁶¹ 1843-ban, Cibulka Alajos vidékre költözésekor átvette annak teendőit a pesti főtemplomban (vagyis a mindennapi miséket, litániákat és az alapítványi miséket).

A táblázat nem tesz említést a magyar kántorról, *Németh Endréről*. Kántori hivatalát 1836-tól 1844-ig látta el.⁶² Elődje 1804-től *Rothkrepf József* volt, (a zenetörténész Mátray «Rothkrepf» Gábor atyja), utódja pedig *Engeszer Mátyás*, a templom későbbi karnagya lett.⁶³

A hangszeres zenészek névsorában nem történt változás: 1841-ben ugyanaz a hat zenész állt alkalmazásban, mint 1828-ban.

A XVIII. század utolsó évtizedeiben és a XIX. század elején „zenész-dinasztiák” megjelenésének lehetünk tanúi a főtemplomban: a Moravetz, a Hladky és a Pischinger-család több tagja szolgált itt fizetési zenészként.

⁵⁸ Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 5890. Lásd: Isoz 40.

⁵⁹ Lásd: Isoz 40.

⁶⁰ E tiszten Kaspar Mentschl volt Frey elődje, aki 1811-ben nyerte el az állást. Lásd: Rennerné 1994. 58.

⁶¹ Frey 1820–1839-ig volt a Ferencvárosi templom orgonistája és regens chorija. Egyházi szolgálata mellett tanítóként is működött a Ferencvárosban. Isoz 62.

⁶² Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 14543. Főtanítói hivatalát 1844 után is viselte. Föv. Lt. IV. 1303. f. 1790/1853.

⁶³ Isoz 37. Mátray Gáborról részletes adatok olvashatók a doktori értekezés 31. lábjegyzetében.

Joseph Moravetz, *Johann Moravetz* apja 1797-ben lett teljes fizetéses városi zenész (oboista). A színházban másodoboistaként, első- és másodhegedűsként és korrepetítorként is alkalmazták.⁶⁴ Fiát, Johannt az 1822. évi Canonica Visitatio a templom zenészei között említi. J. Moravetz hegedűsként több mint három évtizedig, 1855-ben bekövetkezett haláláig működött az együttesben.⁶⁵ Templomi szolgálata mellett 1809–1848-ig a Pesti Német Színház másodhegedűse, és a század első harmadában zenekarigazgatója volt.⁶⁶ A másik Moravetz-fiút, Karl Moravetz-et 1800-ban szerződtették városi zenésznek, hosszú fizetés nélküli templomi működés után. Fél évszázadon keresztül (1794 és 1845 között) hegedült a színház zenekarában, 1809–1829 között zenekarigazgató volt.⁶⁷

A másik zenészcsalád feje, Matthias Pischinger 1797-től templomi zenész volt, a színházban pedig már 1789 óta működött (hangszerei: nagybőgő, harsona és oboa). Fia, *Michael Pischinger* 1822-től a főtemplom fizetett (félfizetéses) hangszeres zenésze. A Pesti Német Színházban 1815–1817-ig működött, mint a zenekar klarinétosa.⁶⁸

A zenész-dinasztiák sorába tartozott a Hladky-család is. A családfő, *Johann Hladky* 1822-től teljes fizetésű tagja volt a főtemplom zenekarának, melyben haláláig, 1848-ig szolgált, s neve – Johann Moravetz-hez hasonlóan – évtizedekig a zenésznév-sorok élén szerepelt.⁶⁹ Színházi működésének kezdete jóval korábbra nyúlik vissza: a Pesti Német Színházban már a század elejétől működött (1811-től 1844-ig a zenekar

⁶⁴ Színházi zsebkönyvek. A hangszeres zenészek több hangszeren is játszottak a korabeli gyakorlat szerint.

⁶⁵ Johann Moravetz 1855. február 22-én, 68 éves korában halt meg. Lásd: MTA ZTI adatbázisa (A pesti-budai anyakönyvek zenész-adatai [1688–1899], Pest, Belvárosi templom Matriculae Defunctorum 1830–1858).

⁶⁶ Mátray 1984. 239–240. Mátray említést tesz Johann Moravetz kéziratos kompozícióiról is, melyeket Bécsben árultak.

⁶⁷ Színházi zsebkönyvek.

⁶⁸ Színházi zsebkönyvek. Matthias Pischinger 1812–1813-ban részt vett a pesti szerviták Szent Anna-temploma zenei együttesének munkájában is. Rennerné 2000. 59.

⁶⁹ Johann Hladky 1848. augusztus 6-án, 69 évesen halt meg. Lásd: MTA ZTI adatbázisa (A pesti-budai anyakönyvek zenész-adatai [1688–1899], Pest, Belvárosi templom Matriculae Defunctorum 1830–1858).

elsőhegedűse, majd brácsása volt).⁷⁰ Fia, *Joseph Hladky* szintén 1822-ben lett a templomi zenekar tagja, ahol 37 évig, 1859-ben bekövetkezett haláláig szolgált.⁷¹ Apjához hasonlóan évtizedekig (1813–1858-ig) játszott a német színház zenekarában, ahol kezdetben másod-, majd elsőhegedűsként, valamint harsonásként is alkalmazták.⁷²

Andreas Koyer templomi szolgálata mellett 1825-től a Pesti Német Színház első trombitása volt, és 3 évig „a legjobb sikerrel” tanította a Vakok Intézetének növendékeit.⁷³

Bár az 1828-as zenésznévsorban nem szerepel, meg kell még említeni a zenészek között *Johann Egri* nevét. Egri 1810 óta volt a templom harsonása,⁷⁴ és Isoz Kálmán szerint teljes fizetésű városi zenészként egészen 1833-ban bekövetkezett haláláig volt a templomi zenekar tagja.⁷⁵ Isoz állítását támasztja alá a templom házasságkötési anyakönyvének adata, mely 1828-ban az akkor 58 éves Egrit templomi zenészként említi.⁷⁶ A több hangszerezen játszó muzikus a színházi zenekarban is közreműködött.⁷⁷ Egri megüresedett (teljes fizetésű) helyére hatan pályáztak, közöttük a templomi együttes három félfizetéses tagja (Michael Pischinger, Joseph Hladky és Andre-

⁷⁰ Színházi zsebkönyvek.

⁷¹ Joseph Hladky 1859. december 10-én, 64 évesen halt meg. Lásd: MTA ZTI adatbázisa (A pesti-budai anyakönyvek zenész-adatai [1688–1899], Pest, Belvárosi templom Matriculae Defunctorum 1858–1865).

⁷² Színházi zsebkönyvek.

⁷³ „(...) daß er bey dem hießigen Städtischen Theater, seit bereits neun Jahren die Stelle eines ersten Trompeters, mit vollkommenster Zufriedenheit begleitet, und die Zöglinge des hiesigen Blinden Instituts durch drey Jahre mit dem besten Erfolg auf benannten Istrumenten unterrichtet.” Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 4527.

⁷⁴ Elődje Peter Sperling harsonás volt, aki – betegségére hivatkozva – 1810-ben visszavonult a templomi szolgálattól. 1810. dec. 15. P. t. jk. 133. köt. 546. Lásd: Rennerné 1994. 57–58. Egri nevét az 1822. évi Canonica Visitatio is említi a templom zenészei között. Lásd: Föv. Lt. 1202. jj.

⁷⁵ Lásd: Isoz 40.

⁷⁶ Johann Egri 1828. november 26-án özvegyként újra nősült. A főtemplomban kötött házasság tanúja Egri részéről a templom akkori orgonistája, Franz Bräuer volt. Johann Egri 23 évi templomi szolgálat után, 1833. június 14-én távozott az élők sorából. A halálát rögzítő 1833-as bejegyzés a „musicus civicus”-t jelölte meg foglalkozásaként. Lásd: A MTA ZTI adatbázisa (A pesti-budai anyakönyvek zenész-adatai [1688–1899], Pest, Belvárosi templom Matriculae Copulatorum 1823–1877, Matriculae Defunctorum 1830–1858).

⁷⁷ Egri 1810–1829-ig volt a Pesti Német Színház zenekarának tagja, hangszerei a következők voltak: fagott, harsona, cselló és hegedű. Lásd: Színházi zsebkönyvek.

as Koyer) is.⁷⁸ A tanács *Anton Janik*ot, a Pesti Német Színház első kürtösét szerződtette félfizetéssel.⁷⁹ Janik személyében sokoldalú zenésszel gazdagodott az együttes: gyermekkorában a Kassai Dóm discantistája, majd mutálás után annak tenoristája volt (bátyja karnagyi működése alatt), később 7 éven keresztül a Császári és Királyi Hadsereg oboistájaként és karmestereként működött.⁸⁰

A templom régi kottatárában található kották előadási bejegyzései megőrizték két kísérítő hangszeres zenész nevét is: *Kadlec* [Ferenc] és *Hans Pitzl* oboisták 1840 júliusában W. A. Mozart *Koronázási miséjének* előadásában működtek közre.⁸¹

B) A TEMPLOM LITURGIKUS RENDJE

Az 1846. évi Canonica Visitatio alkalmával fölvelt jegyzőkönyv megállapította, hogy a szent szolgálatoknak az előző, 1822-es egyházlátogatás szerinti rendje változatlan, majd újra ismertette a templom vásár- és ünnepnap, valamint hétköznapi liturgikus rendjét. A templomot gazdag liturgikus élet jellemezte: mind vásár- és ünnepnap, mind hétköznapi délelőtt óránként celebráltak szentmisét. Vasárnap délután zenés vesperást énekeltek. A másodlagos liturgiát számos ünnepélyes processzió, a

⁷⁸ Az állásra pályázatot nyújtott be még a többféle vonós- és fúvós hangszereken is játszó Matthias Suck („in mehreren sowohl Streich: als [auch] Blas-Instrument' nämlich Flöte, Forte Piano, Trompone, Violoncell, Viola, Violin, Corno, et Clarino, (...) vollkommenste ausgebildet“), a színházi zenészként már 30 éve szolgáló Franz Hirsch („War ich ein langjähriger Contribuent, Theater-Musicus seit 30 Jahren.“) és Anton Janik. Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 4527.

⁷⁹ Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 4527. Isoz idézett művének (Isoz) 40. oldalán a zenész neve tévesen szerepel (Andreas Janik).

⁸⁰ „Habe ich durch volle sieben Jahre bei dem K[aiserlichen] und K[öniglichen] Militär als Hautboist gedient, wo mir auch die Direction der Musik anvertraut wurde.“ „Meine Bildung zur Musik erhielt ich bei meinem Bruder zu Caschau welcher als Regens Chori bei der dortigen Domkirche angestellt ist, wo ich zuerst als Discantist, dann nach Mutierung der Stimme als Tenorist angestellt war.“ Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 4527.

⁸¹ Említésre méltó, hogy a két zenész még az 1880–90-es években is játszott a templomban. Kadlec Derlik József *C-dúr miséjének* 1884. december 8-i, Hans Pitzl pedig 1894. november 1-jei előadásában vett részt, mint első klarinétos. Kadlec Ferencet 1877-ben a templom fizetéses zenészei közé nevezték ki. Föv. Lt. IV. 1407. b. I. 43062/1877.

paraliturgiát a délutáni litániák képviselték.⁸² A leírt liturgikus rend csaknem egy évszázada szinte változatlan volt a templomban.⁸³

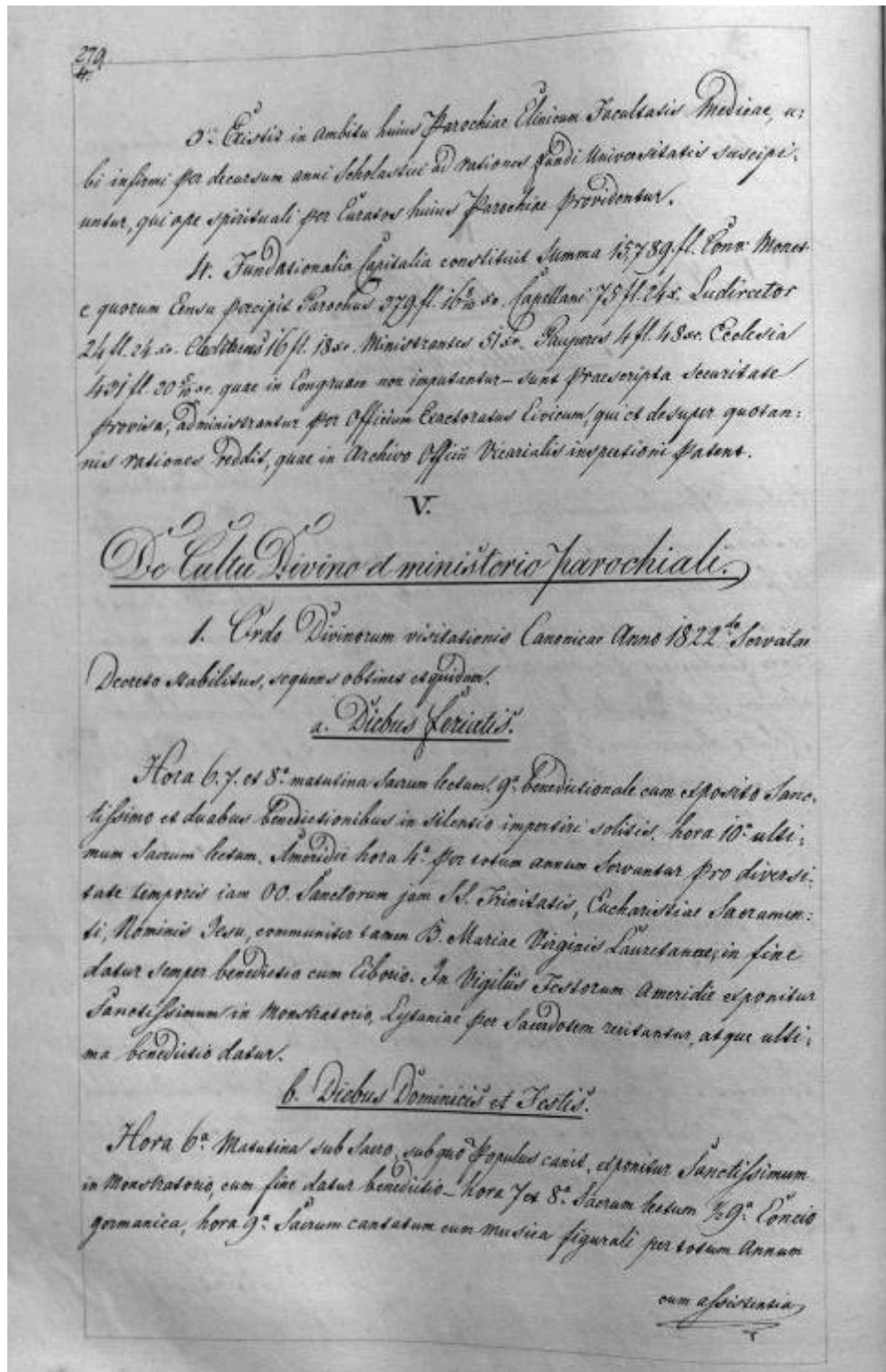
a) Vasár- és ünnepnapi liturgikus rend

A reggel 6 órakor kezdődő szentmisén (melyen a nép énekel) kiteszik az Oltáriszentséget, majd a mise végén szentségi áldást adnak vele. 7 és 8 órakor olvasott mise („sacrum lectum”) következik. A fél 9 órakor kezdődő német prédikációt követi 9 órakor az ünnepélyes, asszisztenciával celebrált énekes nagymise, melyen a kórus és a zenekar közreműködésével figurális zene szólal meg. Advent és nagyböjt folyamán elmarad a hangszeres kíséret, az egyházi év ezen időszakában gregorián misét énekelnek, a római úzus szerint. A nagymisét 10 órakor magyar prédikáció, majd 11 és 12 órakor csendes mise követi. Délután 4 órakor litániát énekelnek.⁸⁴

⁸² A processziók leírását lásd: Mellékletek – II. Forrásszövegek/1. (1846. évi Canonica Visitatio).

⁸³ Az 1732. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv a 9 órai szertartás megjelöléseként – kevésbé konkrét meghatározással – még csak énekes nagymisét említ (melyet minden bizonnyal a kórus és a zenekar zenei szolgálatával celebráltak), azonban az 1779-ben felvett jegyzőkönyv már többszólamú zene felhangzásával („cum Musica figurali”) megtartott énekes nagymisét. Lásd: Visitaciones Canonicae Ecclesiae Parochialis. 1732. évi: Főv. Lt. IV. 1202/jj. 1. kötet; 1779. évi: Főv. Lt. IV. 1202/cc. a. m. 464. sz. A csendes misék és a prédikációk helyében némi mozgás tapasztalható az eltelt évszázad alatt, azonban a 9 órai nagymise helye biztos tartóoszlopként állt a vasárnapi liturgikus rendben.

⁸⁴ „Ordo Divinorum visitationis Canonicae Anno 1822do servatae Decreto stabilitus, sequens obtinet etquidom. (...) Hora 6ª Matutina sub sacro, sub quo populus canit, exponitur Sanctissimum in Monstratoris, cum fine datur benedictio. Hora 7 et 8ª Sacrum lectum. 1/2 9ª Concio germanica, hora 9^a Sacrum cantatum cum musica figurali per totum annum cum assistentia, excepto Sacro tempore Adventus et Quadragesimae, quibus ad Normam romanam choraliter absolvitur sacrum cantatum.” (...) Finito sacro Cantato hora 10^a est Concio hungarica, 11^a Sacrum lectum, ultimum denique hora 12^a itidem lectum. A meridie hora 4^a sunt Lytaniae cum duplici benedictione.” Prímási Lt Canonica Visitatio 1846. Lib. 589. I. 279–280. A budai főtemplom miserendje a leírtakkal szinte teljesen megegyezik. Érdemes megemlíteni a visitatio azon megjegyzését, mely szerint a délutáni litániákat az 1844. évtől (a magyar nyelv hivatalos nyelvvé tételének évétől) felváltva egyszer magyarul éneklük, máskor németül imádkozzák: „(...) ab anno 1844 haec Lytaniae cum Cantu hungarico in variationibus orantur Lytaniae germaniae.” Prím. Lt. Canonica Visitatio 1846. Lib. 589. I. 218.

9. ábra: Az 1846. évi Canonica Visitatio bejegyzése a templom liturgikus rendjéről (Prím. Lt. Canonica Visitatio 1846. Lib. 589. I. 279. oldal)

Bár sem az 1822., sem az 1846. évi Canonica Visitatio nem tesz említést a zsolozsmáról, biztonsággal állítható, hogy a templomi zenészek nemcsak a szentmiséken vettek részt, hanem feladataik közé tartozott a vesperás órájának zenei ellátása is. A XVIII. század első két harmadában – az akkor felvett Canonica Visitatiók tanúsága szerint – vasárnap délután 3 órakor vesperást énekeltek a templomban.⁸⁵ E hagyományt a XIX. században is folytathatták; a század derekáról származik ugyanis az a levéltári irat, melyben Bräuer Ferenc helyettes karnagy 1843-ban (Cibulka Alajos regens chori vidékre költözésekor) – a zsolozsmára is utalva – a következőképp szabályozta a kántor, az orgonista és a regens chori feladatkörét:

Kántor: annyit tesz, mint előénekes; ezért minden olyan szolgálat, amelynél a közösség énekel, hozzá tartoznak, mint: szentséges-misék és rorate-misék, litániák, körmenetek és prédikációs énekek. Másrészt ellátja a temetési énekszolgálatokat is, és ezért mellékjövedelmet kap.

Az orgonista minden zenei szolgálatkor orgonál, tehát a zenés [zenekaros] miséken, zenés vesperásokon és minden requiemkor.

A regens chori vezeti a kórust és felügyel rá. Jelen kell lennie minden zenei szolgálaton, mint: miséken, vesperásokon és requiemeken, melyeket kivétel nélkül, ahogy az 1829. évi tanácsi határozatban áll, nekem kell teljesítenem. Ezenkívül még a regens chorihoz tartoznak, mint ahogyan eddig is, azok a temetések, amelyeken harsonák szólnak, vagy más figurális zene hangzik el.⁸⁶

⁸⁵ Délután 5 órakor pedig litániát énekeltek zenei (zenekari) kísérettel. Visitatio Canonica 1732. és 1756.: Föv. Lt. IV. 1202/jj. 1. és 2. kötet. Lásd: Rennerné 1994. 32, 37.

⁸⁶ „Die Obliegenheiten des Cantors, Organisten und Regens chori sind folgende. Cantor heisst so wie als Vorsänger, daher gehören alle Functionen wo die Gemeinde mitsingt dem Cantor zu, als: Segen-messen, Rorate-messen, Litanaien, Processionen, und Predigt-Lieder. Als anders versieht er auch alle Leichen, und bezieht die Emolumente hieran. Der Organist hat bei allen musicalischen Functionen an der Orgel mitzurwirken, als bei den musicalischen Messen, musicalischen Vespem, und bei allen Requiems. Der Regenschori hat die Oberaufsicht und Direction des ganzen Chors. Er muß bei allen musicalischen Functionen zugegen sein, als: Gesämter, Vespem und Requiems die ohne Unterschied wie es schon im Beschluß des löbl[iches] Magistrats vom Jahre 1829 steht, alle von mir zu besorgen sind, nebstdem gehören die Leichen wo Posaunen oder sonstige Harmonie Musik mitwirkt auch wie bisher dem Regenschori zu.” Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 6917. A XIX. század végén, Szautner Zsigmond karnagysága alatt – a templom régi kottatárában fellelt vesperás-kotta tanúsága szerint – Kiskarácsony ünnepének (január 1.) 1. vesperását latinul énekeltek a templomban, orgonakísérettel. (Gregorián antifóna- és zoltárdallamokkal, valamint többszólamú a cappella

Következésképpen a regens chori és az orgonista (és a templomi ének- és zenekar többi tagja) a zenés misék és a requiemek mellett köteles volt megjelenni a vesperáson is.

Mátray Gábor leírásának köszönhető, hogy a pesti belvárosi magyar katolikus közösség népénekelési szokásairól, énekelési módjáról is fennmaradt néhány adat. A *Tudományos Gyűjtemény* című folyóiratban így írt erről:

A Magyar egyházi éneklésben valóban szép előmenetelt tett a Pest városi Cath. közönség, s méltó például szolgálhat a többi hazafiaknak. Itt mindenkor (a belső városi Magyar Parochián) a nép énekel, s mintegy 1809-től fogva különös énekes könyv nyomtattatik a hívek számára, s csak az ebben foglalt énekek szoktak használtatni. Nevezetes az is, hogy a Magyar hívek itt, és talán csak itt hazánkban, Vasárnapokon ama felséges pompájú: «Ó Isten, Szent Felségedet borulva imádjuk» éneket gyönyörűen éneklék, sőt Innepnapokon azt jól harmoniás Muzsika is követi; lehetetlen azt belső mély illetődés nélkül hallani; oly szépen, mint itt, Magyar egyházi éneklést hazánkban még seholsem hallottam.⁸⁷

E megható tudósítás is jól kiemeli a templom központi jelentőségét a város zenei életében.

β) Hétköznapi liturgikus rend

Hétköznap 6, 7 és 8 órakor csendes misét, 9 órakor szentséges misét mondanak, szentségkítéttel és két csendes áldással tartanak, majd 10 órakor következik az utolsó csendes mise következik. A délutáni lorettói litániát „communiter” végzik. A jegy-

himmuszfeldolgozásokkal.) A zenekari kíséretet elhagyó vesperásénekelés valószínűleg a ceciliánus törekvések magyarországi megjelenésére vezethető vissza, mely mozgalomnak Szautner Zsigmond, a templom akkori karnagya (a templom egykori káplánja, Bogisich Mihály mellett) egyik vezéralakja volt. (Ugyanezen kotta alján litániaválaszok is találhatók.)

⁸⁷ Mátray 1984. 121–122. Mátray írása a *Tudományos Gyűjtemény* 1829. II. k. 42–67., III. k. 67–89. lapokon jelent meg a *Magyar Muzsika Története* címmel.

zőkönyv megemlíti, hogy az ünnepek vigíliáján délután kiteszik az Oltáriszentséget a Monstranciában, a litániát a pap recitálja, majd végső áldást adnak.⁸⁸

C) A REPERTOÁR

Bräuer Ferenc karnagyságának idejéből két hangszer- és kottainventárium maradt fenn: az 1839-ben Cibulkától, mint nyugalomba vonult regens choritól helyettes karnagyként átvett jegyzék, és egy 1846-ban készített.⁸⁹ Mindkettő tartalmazza a hangszerek és a zeneművek leírását is, mely utóbbit az 1846-os jegyzék kiegészíti a helyettes karnagy templomnak ajándékozott kottáinak felsorolásával is.

A templom 1839-es inventáriumának hangszer- és kottaállománya

A templom 1839-es inventáriumában 34 hangszert sorol fel: egy 24 regiszteres pedálos orgona, egy hordozható orgona (melyet az [1838-as] árvíz tönkretett), 10 hegedű, 2 brácsa, 2 cselló (az egyik Bräuer Ferenc városi orgonista 1836. december 22-i ajándéka), 1 nagybőgő, 2 B-klarinét, 2 C-klarinét, 1 fagott (használatlan), 2 (invenciós) vadászkürt, 4 hosszú trombita, 4 jó harsona, 2 pár üstdob (egy nagyobb és egy kisebb, egy pár ütővel).⁹⁰ A hangszerek száma – a hegedűket kivéve – az 1822. évi Canonica

⁸⁸ „Hora 6, 7 et 8^a matutina sacrum lectum. 9^a benedictionale cum exposito sanctissimo et duabus benedictionibus in silentio impertiri solitis, hora 10^a ultimum sacrum lectum. A meridie hora 4^a per totum annum servantur pro diversitate temporis iam OO.[Omnium] Sanctorum jam SS.[Sanctissimae] Trinitatis, Eucharistiae Sacramenti, Nominis Jesu, communiter tamen B[Beatae] Mariae Virginis Lauretanae, in fine datur semper benedictio cum Ciborio, In Vigiliis Festorum A meridie exponitur Sanctissimum in Monstratoris, Lytaniae per sacerdotem recitantur, atque ultima benedictio datur.” Prím. Lt. Canonica Visitatio 1846. Lib. 589. I. 279. A mindennapi mise zenei ellátása a német és a magyar kántor feladatköréhez tartozott.

⁸⁹ Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 6917. és Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. m. 6856/I. (13540/1846). Lásd: Mellékletek – II. Forrásszövegek/2, 3. Az 1846-os jegyzéket augusztus 16-án vették fel, a Canonica Visitatio keretében.

⁹⁰ „1 große Orgel samt Pedal mit 24 Registern, 1 Trag-Orgel – durch das Wasser verdorben, 1 Violon mit einem hölzernen Stimmschlüssel, 1 dunkelfärbiges Violoncell, 1 Violoncell von Herrn Stadt-Pfarr Organisten Franz Bräuer den 22sten December 1836. geschenkt, 10 Violinen, 2 Viola, 2 B: Clarinetten, mit A. mutation ziemlich gut, 2 Clarinetten aus C: und 1 Fagott unbrauchbar zu verkaufen,

Visitatio jegyzőkönyvében rögzítetthez képest kismértékben csökkent, mivel a használhatatlan hangszereket Cibulka kiselejtezte.⁹¹

A 24 változatú orgonát még 1808-ban építette Joseph Herodek pesti orgonaépítő mester.⁹² A hangszer minőségét jellemzi, hogy a század közepéig – a tisztításon és a hangoláson kívül – nagyobb arányú javítására nem volt szükség. 1836-ban, a karzat megnagyobbításakor szükségessé vált némi átalakítása (a pozitív előre hozása); ezt a munkát Focht Károly pécsi orgonaépítő végezte el.⁹³ Ez a hangszer a XIX. század folyamán végig használatban maradt.⁹⁴

A Belvárosi Főplébániatemplom 1839-ből dokumentált hangszerállománya a vidéki székesegyházak állományának ismeretében átlagosnak mondható. A Székesfehérvári Székesegyház tulajdonában lévő fűvós hangszerállomány a pestinél valamelyest bővebb volt, azonban vonóskara annak csak harmadát számlálta.⁹⁵ A Veszprémi Székesegyház 1833-es leltára a pesti főtemploméval csaknem megegyező számú vonós hangszert rögzített, fűvós hangszereinek száma azonban annak duplája volt.⁹⁶ A tatai templom 1834-es leltára 39 hangszert sorol fel.⁹⁷

2 Inventionen-Horn mit 20 Mutationen, und 2 Mundstücken, 4 lange Trompeten, 1 Paar größere, und 1 Paar kleinere Pauken, mit 1 Paar Schlägel, 4 Posaunen gute.”

⁹¹ A hegedűk száma az 1822-es adatokhoz képest négyvel gyarapodott, azonban 5 trombitával, 4 vadászkürttel, 1 pár üstdobbal, 1 csellóval és 1 bőgővel kevesebb állt 1839-ben a templomi zenekar rendelkezésére. Lásd: Föv. Lt. IV. 1202/jj.

⁹² Lásd: Rennerné 1994. 51. és Isoz 49–50.

⁹³ Lásd: Isoz 50. A karzat átalakítási munkálatait Hild József (Hild János fia) vezette.

⁹⁴ A század végén, 1894-ben, Szautner Zsigmond karnagysága idején állították fel a Rieger testvérek jägerndorfí orgonagyárából rendelt új orgonát. KEZ. 1894. II. évf. 4. sz. 39.

⁹⁵ A Székesfehérvári Székesegyház 1839-es hangszerállománya a következő volt: 20 változatú orgona, 2 hegedű, 1 mélyhegedű (alto viola), 1 cselló, 1 bőgő, 1 fuvola, 2 oboa, 2 B-klarinét, 1 C-klarinét, 4 trombita, 3 harsona, 2 üstdob. Lásd: Bárdos 1993. 88. és Szigeti 1979. 190.

⁹⁶ A hangszerek: 8 hegedű, 2 brácsa, 1 cselló, 3 bőgő, 2 fuvola (egy használhatatlan), 2 oboa (használhatatlan), 4 B-klarinét, 4 C-klarinét, 2 fagott, 3 vadászkürt, 9 trombita, 2 harsona és 4 pár üstdob. Lásd: Pfeiffer – Szigeti 1985. 96–97.

⁹⁷ Lásd: Bárdos 1978. 45. és 55.

kompozíció műfaja, és mennyisége szerepel.⁹⁸ A kéziratos és a nyomtatott állomány pontos aránya adatok hiányában nem mérhető fel. A kottaállományban három réteg különböztethető meg: a legkorábbi (és egyben a legszűkebb) az 1730–1750 közötti időszakra datálható.⁹⁹ Délnémet kiadók által népszerűsített komponisták – Benedikt Geisler, Georg Joachim Joseph Hahn, Johann Joseph Anton Kobrich, Marianus Königspurger, Valentino Rathgeber és Marcus Teller – művei tartoznak ide. Rathgeber kivételével a régi, használaton kívüli művek listáján szerepelnek.¹⁰⁰

A következő réteget egyrészt a XVIII. század második felében osztrák-délnémet területen széles körben elterjedt szerzők művei, másrészt a magyar területen működött szerzők kompozíciói alkotják. Az előbbi repertoár két részre osztható: az osztrák kolostori komponistákat Franz Joseph Aumann, Gregor Joseph Donberger, Niccolò Jommelli és Johann Georg Zechner, a bécsi komponistákat pedig Johann Georg Albrechtsberger, František Nepomuk Brixi, Johann Habegger, Leopold Hofmann, Johann Georg Reutter, Ferdinand Schmid és Johann Baptist Vanhal képviseli. Jelentős a hosszabb-rövidebb ideig Magyarországon működő zeneszerzők névsora is: Joseph Haydn, Michael Haydn, a nagyváradi püspöki rezidencia karmestere és utódja, Karl Ditters von Dittersdorf, Georg Druschetzky, Joseph Heydenreich egri karnagy, Franz Anton Novotni pécsi regens chori, Václav Pichl, Patachich Ádám püspök nagyváradi együttesének másodkarmestere és Joseph Bengraf. A pesti főtemplom történetének egyik legkiemelkedőbb karnagy-egyénisége, a zeneszerzőként is jelentős Bengraf maradandó hatást gyakorolt a templom repertoárjára: az 1795-ös leltárban szereplő 150 kompozíciójának több mint kétharmada (110 tétel) még az 1839-es lel-

⁹⁸ Lásd a Mellékletekben – II. Forrásszövegek/2.

⁹⁹ Az offertóriumok között szerepel G. F. Händel három kompozíciója is.

¹⁰⁰ A felsorolt szerzők többsége megtalálható a XVIII. század végén, 1795-ben Michael Rainer regens chori idejében készített inventáriumban is. (Az 1795-ös inventárium jelzete: Föv. Lt. 1202/cc. a. m. Nr. 464.) J. J. A. Kobrich 9 offertóriumát, 10 litániáját és zsoltárait, M. Teller 9 motettáját, B. Geisler 4 vesperását, G. J. J. Hahn 24 Mária-antifónáját és V. Rathgeber egy requiemjét Rainer karnagy vásárolta. A felsorolt nyomtatott kottákat kivétel nélkül Augsburgban adták ki 1726 és 1772 között. A jegyzék 86 elavult művet sorol fel, az említetteken kívül még Eugen Pausch, Johann Joseph Emerl, Stikl és „Csorcs” [Tschorsch] szerzeményeit.

tárban is megtalálható. Személyi vagy intézményes kapcsolatokra utal a cseh Jan Giovanni Hataš egy miséjének jelenléte a jegyzékben. Az ismertetett második réteg gazdag anyagot tartalmaz, és súlyában megegyezik a harmadikkal (24 ill. 26 szerző), mely túlnyomórészt a XIX. század első évtizedeinek bécsi kottakiadványain keresztül terjedő műveket tartalmazza.

A bécsi kiadók által népszerűsített szerzők a következők: Franz Bühler, Anton Diabelli, Johann Melchior Dreyer, Joseph Leopold Eybler, Michael és Joseph Haydn, Huber, W. A. Mozart, Johann Gottlieb Naumann, Joseph Panny, Joseph Preindl, Johann Baptist Schiedermayr, Michael Umlauff, Kajetán Vogel, Jan Nepomuk Václav Vocet és Peter Winter.¹⁰¹ Felbukkan néhány név az ún. „Rural”- vagy „Landstil”-repertoárból is: F. Bühler, J. M. Dreyer és Eugen Pausch. E zeneszerzők műveit a délnémet (augzburgi) Lotter kiadó terjesztette, mely termékeivel elsősorban a kisebb, technikailag kevésbé felkészült templomi együtteseket célozta meg.¹⁰²

Gazdagnak mondható az állomány XIX. század eleji magyar vonatkozású rétege. Szintén a fenti kiadóknak jelentek meg a század első évtizedeiben a váci Gabrielli Tamásnak, a pozsonyi Heinrich Kleinnek, a pécsi Johann Georg Licklnek, a budai, majd esztergomi Joseph Seylernek és a pesti Vincenz Ferrerius Tuczeknek¹⁰³ a kompozíciói. A helyi zeneszerzést (kéziratot anyagban) Johann Nepomuk Battka orgonista és zenetanár miséje és két *Regina coelije*, Cibulka Alajos belvárosi karnagy miséje, Clement Antal budai főtemplomi regens chori requieme és Seemann József belvárosi orgonista, majd budai főtemplomi karnagy hat *Tantum ergoja* képviseli.

¹⁰¹ Az említett bécsi kiadók: S. A. Steiner und Company, Tobias Haslinger és F. Glöggel.

¹⁰² Lásd: Szacsvai 2006. II. 222–234. A témáról lásd részletesebben: Mauser 1998. 275–276. és Fellerer 1985. 185–194.

¹⁰³ A prágai születésű V. F. Tuzek (1755–1820) az 1790-es években szülővárosában működött tenoristaként és csemballistaként. 1799-ben a boroszlói színház (Wrocław, Lengyelország) igazgatója, 1801-től a bécsi Leopoldstädter Theater és a Pesti Német Színház karmestere lett. 1810-ben végleg Pesten telepedett le. 1810–1814 és 1818–1821 között a Pesti Német Színház „Kapellmeister”-e és házi zeneszerzője volt. Budán és Pesten 1802 és 1820 között több mint 20 színpadi művét és ortóriumát adták elő. Lásd: a Pesti Német Színház zsebkönyvei, Szabolcsi – Tóth 1965. III. 548. és M. Tóth 2007. 223.

A XIX. század elején jellegzetes tendencia volt megfigyelhető Közép-Európában: a repertoár cseréje lelassult, és a XVIII. század második felében kialakult repertoár egy része sok helyütt még a XIX. század első felében is érvényben maradt. Ennek oka a figurális termés színvonalának (II. József reformjait követő) romlásában és mennyiségének csökkenésében keresendő.¹⁰⁴ A Belvárosi Főplébániatemplomban ez a tendencia hangsúlyozottan érvényesült, amit a már bemutatott 1839-es inventárium szemléltetett. A folyamat a bécsi Hofkapelle offertórium-repertoárján is szembetűnik: az 1830-as és 1840-es években játszott offertóriumok között szintén szerepelnek XVIII. századi zeneszerzők: J. G. Albrechtsberger, F. L. Gassmann, Joseph Krottendorfer és M. Haydn.¹⁰⁵ A XIX. század első évtizedeiben zenetörténeti stílusváltás volt megfigyelhető: kialakult a közép-európai figurális repertoár jellegzetes rétege: a bécsi kiadók által népszerűsített szerzők széles skálája.

Vajon mennyire volt hangsúlyos a XVIII. század végi repertoár más magyarországi nagyvárosok egyházzenei gyakorlatában? 1839-ben – a pesti főtemplomhoz hasonlóan – Székesfehérvárott és Egerben is készült egy-egy inventárium.¹⁰⁶ Az előbbiben már végbement a zenetörténeti stílusváltás: a XVIII. század második feléhez köthető réteget csak néhány szerző képviseli (például J. G. Albrechtsberger, Tobias Gsur, J. Habegger, J. és M. Haydn, J. G. Reutter és J. B. Vanhal bécsi komponisták, valamint J. Bengraf és A. Zimmermann). Az osztrák kolostori komponisták köre itt teljesen hiányzik. Annál bővebb viszont a XIX. század elején megjelent bécsi kiadványok sora (például a pestiben már említettek mellett az ott nem szereplő Joseph Blahack, L. Cherubini, Johann Gänsbacher, Adalbert Gyrowetz, Franz Schubert és Franz Tost). A magyar vonatkozású (például Fusz János, Johann Nepomuk Hummel és G. Lickl) és helyi komponisták (Hanner Makár, Wilt Antal) mellett francia, olasz és morva szer-

¹⁰⁴ Lásd: Szacsvai 2006. II. 222–234.

¹⁰⁵ A többi szerző: Ignaz Assmayer, J. L. Eybler, Prentner és Benedikt Randhartinger. Lásd: Krombach 1986. 134–143. Rendkívül érdekes, hogy a XVIII. század második felében kialakult repertoár egy része (F. L. Gassmann és J. Krottendorfer művei) egészen az 1870-es évekig használatban maradt.

¹⁰⁶ Lásd: Szfv. Lt. Visitatio Canonica 1839. év 77–84. és Bárdos 1987. 63–76.

zók is található a székesfehérvári repertoárban (például Étienne Nicolas Méhul, Giuseppe Nicolini és Schreier János). Egerben a két időszak jelentősége – a pestihez hasonlóan – megegyezett.

1. táblázat: Pest, Székesfehérvár és Eger figurális repertoárja 1839-es inventáriumai alapján

<i>Zeneszerzők</i>	<i>Pest 1839</i>	<i>Szfv. 1839</i>	<i>Eger 1839</i>
Adalberth		X	
Adler, Georg		X	
Albrechtsberger, Johann Georg	X	X	X
Anfossi			X
Arnold György			X
Aumann, Franz Joseph	X		
Auriscchio			X
Bach	X		
Bärmann		X	
Batka, Johann Nepomuk	X	X	
Benevlla			X
Bengraf, Joseph	X	X	
Berg, Anton		X	
Berthali		X	
Blahack, Joseph		X	
Bolchowski	X		
Brix, Frantisek Xaver	X		X
Burghardt			X
Bühler, Franz	X		
Carl, Anton			X
Cherubini, Luigi		X	X
Chlumetzky			X
Clement, Franz Joseph	X		
Cornelli	X		
Csores [Tschorsch]	X		
Czibulka, Alois	X		
Diabelli, Anton	X	X	
Dittersdorf, Karl Ditters von	X		X
Donberger, Gregor Joseph	X		
Dottelbach			X
Drechsler, Joseph		X	

10.18132/LFZE.2012.1

<i>Zeneszerzők</i>	<i>Pest 1839</i>	<i>Szfv. 1839</i>	<i>Eger 1839</i>
Dreyer, Johann Melchior	X		
Druschetzky, Georg	X		
Emert	X	X	
Eschner, Const.		X	
Eybler, Joseph Leopold	X	X	X
Fusz János		X	X
Gabrielli Tamás	X		X
Gänsbacher, Johann		X	
Gassmann			X
Geisler	X		X
Georg, G.		X	
Giuseppe Padre			X
Gleichteil			X
Grasl	X		
Gsur, Tobias		X	
Gyrowetz, A.		X	X
Habegger, Johann	X	X	
Hahn	X		X
Händel, Georg Friedrich	X	X	X
Hanner Makár		X	
Hasse, Adolf			X
Hataš, Jan Giovanni	X		
Haydn, Joseph	X	X	X
Haydn, Michael	X	X	
Heydenreich, Joseph	X		X
Hochecker		X	
Hofmann, Joseph			X
Hofmann, Leopold	X		X
Holzbauer			X
Holzinger			X
Huber, Georg	X		X
Hummel, Johann Nepomuk		X	
Jansa		X	
Jommelli, Niccolo	X		
Klein, Heinrich	X	X	
Kluger, Hor.		X	
Klyma			X
Kobrich, Johann Joseph Anton	X		
Kohl			X
Korzl			X

<i>Zeneszerzők</i>	<i>Pest 1839</i>	<i>Szfv. 1839</i>	<i>Eger 1839</i>
Königsperger, Marianus	X	X	
Krauss, Pater Lambert	X		X
Kreutzer		X	
Krottendorfer			X
Kunáth Ignác	X		
Latilla	X		
Laube		X	
Lickl, Johann Georg	X	X	
Loos, Johann Karl	X		
Mariano			X
Mehül		X	
Meisner	X		
Mendelssohn-Bartholdy, Felix		X	
Michl, Johann Ildephons Joseph	X		
Miller		X	
Monticello			X
Mozart, Wolfgang Amadeus	X	X	X
Müller		X	X
Naumann	X	X	
Navratill, Franz	X		
Neubauer	X		X
Neumann, Vinc.			X
Neumüller			X
Nicolim		X	
Novotni, Franz Anton	X	X	X
Palestrina, Giovanni Pierluigi da		X	
Panny, Joseph	X	X	
Parzizek, Alex.	X	X	X
Pausch, Eugen	X		
Payer, Hieronymus			X
Peitzger		X	
Piccini			X
Pichl,	X		
Pilaja			X
Pokorny,	X		X
Pöck, J. G.			X
Preindl, Joseph	X	X	X
Pretner			X

<i>Zeneszerzők</i>	<i>Pest 1839</i>	<i>Szfv. 1839</i>	<i>Eger 1839</i>
Rathgeber, Valentin	X	X	X
Raymann			X
Reimann	X		
Reumann		X	
Reutter, Johann Georg	X	X	X
Richter, Anton		X	
Rieder, Ambros		X	X
Ring		X	
Roser, Fr.		X	
Rosetti/Rösseli	X		
Rossini		X	
Rotter, Ludwig		X	
Roy, R. F.			X
Ryba			X
Ryba			X
Saltzmann	X		
Scheibl			X
Schiedermayr, Johann Baptist	X	X	
Schischpl			X
Schmid, Ferdinand	X		
Schneider			X
Schreyer		X	
Schubert, Franz		X	
Schuhbauer		X	
Schulz	X		
Seemann, Joseph	X		
Seyfried, Ignaz Ritter von		X	
Seyler, Joseph	X	X	X
Seyler, Stephan			X
Sispel, Joseph			X
Sonnleitner	X		
Stadler, Abbé Maximilian		X	
Stantze			X
Starke, Frid.		X	X
Stauchal			X
Stikl	X		
Störke		X	
Stradl		X	
Süssmayer, X. Fr.		X	
Süszpiel, Joseph		X	

<i>Zeneszerzők</i>	<i>Pest 1839</i>	<i>Szfv. 1839</i>	<i>Eger 1839</i>
Teller	X		
Tonhorn, Joseph	X		
Tost, Franz		X	
Tribert			X
Tutzek, Winzenz Ferrerius	X	X	
Umlauf, Michael	X		
Vanhal, Johann Baptist	X	X	X
Venatalli			X
Vogel, Kajetán	X	X	
Volkert		X	
Vozet, Jan Nepomuk Václav	X	X	
Wagenseil			X
Wilt, Anton		X	X
Winter, Peter	X	X	
Wittasek	X		X
Wrattny, Wencees		X	
Zecher			X
Zechner, Johann Georg	X		X
Zimmermann, Anton	X	X	X
Zoppis			X

A templom nagymiséin 1839–1841-ig elhangzott ordináriumok

Említettük már, hogy Bräuer Ferenc 1841-ben beadvánnyal fordult a tanácshoz, melynek függelékében pontosan felsorolta az 1839 márciusától 1841 augusztusáig a templom nagymiséin elhangzott ordináriumokat.¹⁰⁷

Amennyiben e listát összevetjük az 1839-es inventáriummal, érdekes megállapításra jutunk: a szerzők kétharmada nem szerepel az inventáriumban. Következésképp megállapítható, hogy Bräuer Ferenc helyettes karnagyként a korábbival szemben egy teljesen új repertoárt honosított meg, követve egyrészt a korszak egyházi zenéjében jelentkező, fent leírt tendenciát, másrészt nagyobb teret adva a Pesten működő zeneszerzők (Bartay, Brand [Mosonyi], Schindelmeisser Lajos, Hóra és Grill) műveinek.¹⁰⁸ Bräuer vitathatatlan érdeme volt az akkor jórészt még ismeretlen pesti zeneszerzők műveinek bemutatása jó előadásban, amellyel komoly ösztönzést gyakorolt a fővárosi egyházi zenei alkotásokra.

A műsorrend jól szemlélteti, hogy a pesti főtemplom gyakorlata híven követte a liturgikus előírásokat: az ordináriumok kiválasztásában figyelembe vették mind az egyházi év adott időszakát, mind az istentisztelet ceremoniális rangját. Nagyböjt és advent vasárnapjain elhagyták a hangszerkíséretet, és gregorián illetve a cappella miséket énekeltek (utóbbiakat például Albrechtsbergertől és Michael Haydntól). Nagy ünnepeken reprezentatív miséket adtak elő (többek között Beethoventől és

¹⁰⁷ Lásd: Mellékletek – II. Forrásszövegek/4.

¹⁰⁸ Grill János (*?–1854 előtt) 1830–1832-ig a Pesti Német Színház énekese, 1832–1845-ig karmestere volt. 1839. december 23-án, Liszt Ferenc pesti fogadtatása alkalmából férfikarra írt kantátáját adták elő. Művei: színpadi kísérőzenék, melodráma, opera (Die Liebeszauerin), dalok, kórusművek, mise. Lásd: Szabolcsi – Tóth 1965. I. 82. Bartay András (1799–1854) 1829-ben Menner Lajossal együtt megnyitotta a Pestvárosi Énekiskolát. 1843 és 1844 között a Nemzeti Színház bérlője volt. 1844-ben ő írt ki pályázatot a Himnusz megzenésítésére. A szabadságharc után Párizsba költözött, majd Hamburgban élt. Művei: operák, mise, oratórium, zongoraművek. Népdalkiadványa: *Magyar Népdalok*. Írásai: *Magyar Apollo avagy utmutatás a'general-bass' játszásának, a'harmonia ösméretére 's a' hangszerzésre vezető alapos rendszabásainak megtanulására* (Pest 1835) és *Művészeti vezér* (I. 1846, II. 1847.). Lásd: Szabolcsi – Tóth 1965. I. 155–156.

Cherubinitől), vásár- és egyszerűbb ünnepnapokon pedig kisebb apparátusú ordináriumokat.

Jahre 1841.

<u>Januar 1841.</u>		
1.	Reinholdstag, Misa 2 Dora	21. 21.
2.	Misa 2 Dora	21. 22.
3.	Misa 2 König Misa 2 grill	17. 41.
10.	Misa 2 Földes	24. 30.
17.	Misa 2 Humel	19. 24.
24.	Misa 2 Stachy	22. 16.
31.	Misa 2 Kapcs	20. -
		18. 24.
		<u>Summa 175. 41.</u>
<u>Februar</u>		
2.	Lichtmisa Misa 2 Földes	22. 28.
7.	Misa 2 Humel	17. 12.
14.	Misa 2 Birtos	19. 30.
21.	Misa 2 Albrechtberger	7. 15.
28.	Choral Misa 2	7. 26.
		<u>Summa 80. -9</u>
<u>März</u>		
7.	Misa 2 Birtos	9. 16.
14.	Abendmessen und Andachten Misa 2 Földes	19. 24.
15.	Misa 2 Humel	27. 30.
16.	Misa 2 Földes	22. 26.
23.	Misa 2 Birtos	19. 24.
25.	Missa Prokündigung Misa 2 grill	37. 12.
28.	Misa 2 Albrechtberger	9. -
		<u>Summa 128. 11.</u>
<u>April</u>		
4.	Choral Misa	3. 24.
8.	Frühmessenstag	9. 44.
9.	Choralmessen	7. -
10.	Choralmessen	13. 20.
	Choralmessen	15. 12.
11.	Spätmessen Misa 2 Beethoven	48. 22.
12.	Spätmessen Misa 2 Stachy	28. 30.
18.	Misa 2 Kapcs	16. 40.
26.	Misa 2 Prosent	17. 16.
		<u>Summa 163. 40.</u>
<u>May</u>		
2.	Misa 2 Birtos	19. 12.
9.	Misa 2 Dora	27. 16.
16.	Misa 2 Prosent	16. 57.
30.	Christi Himmelfahrt Misa 2 Carl Maria Viller	42. 30.
23.	Misa 2 Humel	18. -
30.	Abendmessen Misa 2 Beethoven	28. 24.
31.	Abendmessen Misa 2 Földes	19. 26.
		<u>Summa 170. -1</u>

Budapest
Főváros
Levéltára
1875-80

11. ábra: Bräuer Ferenc kimutatása az 1839. március 17-étől 1841. augusztus 8-ig előadott miseordináriumokról (Föv. Lt. IV. 1202. c. Intim. a. n. 8457, részlet)

Nem szerepel a fenti felsorolásban Seyler Károly neve. Seyler esztergomi karnagyi kinevezését 1841-ben kapta meg, Bräuer valószínűleg ezután vehette fel vele a kapcsolatot. 1843. október 22-én, a Pünkösöd utáni 20. vasárnap 9 órai szentmiséjén Seyler „új nagymiséjének” bemutató előadása hangzott fel a Belvárosi Főplébániatemplomban, 1845. augusztus 3-án, a Pünkösöd utáni 12. vasárnapon pedig saját maga vezényelte egy miséjét.¹⁰⁹

A *Der Spiegel* folyóirat 1843. április 22-i száma beszámolt Mosonyi miséjének húsvétvasárnapi (április 16.) bemutatásáról a Belvárosi Főplébániatemplomban. A következő évben, a *Honderűben* egy újabb Mosonyi-mise bemutatójáról olvashatunk, melyet Bräuer vezényelt.¹¹⁰

Az alábbiakban az elmondottak kiegészítéséül – Bräuer karnagyságának első szakzarára vonatkozóan – egy rövid táblázatban azokat az előadási időpontokat közlöm, amelyek többnyire csak a sajtóból, vagy a templomi kották bejegyzéseiből ismerhetők meg.

II. táblázat: A 9 órai nagymisék műsora Bräuer karnagyi működésének első hét évében a jelzett források alapján:

Dátum	A hét mely napja	Liturgikus nap	Műsor	Forrás
1840. január 1.	Sz	Kiskarácsony	L. Cherubini: „Nagy” C-dúr mise ¹¹¹	Sebestyén E. 1944. 23.
1840. július 11.	V	Pünkösöd utáni 6. vasárnap	W. A. Mozart: Koronázási mise	Templomi kotta

¹⁰⁹ Az adatok forrásai: RE 1843. II. félév 1079. és SP 1845. augusztus 5.

¹¹⁰ HD 1844. 26. sz. június 29. 843.

¹¹¹ A szentmisén Liszt Ferenc is jelen volt. Lásd: Sebestyén 1944. 23.

Dátum	A hét mely napja	Liturgikus nap	Műsor	Forrás
1841. április 11.	V	Húsvétvasárnap	L. v. Beethoven: „Nagy” C-dúr mise	VOPZ 1841. április 15.
1842. június 19.		Pünkösd utáni 5. vasárnap	Grill János <i>Esz-dúr miséje</i>	SP 1842. június 22. 400.
1842			Hóra János két miséje	RE Tárca 1842. 121.
1843. április 16.	V	Húsvétvasárnap	Brand Mihály miséje	SP 1843. április 22.
1843. október 22.	V	Pünkösd utáni 20. vasárnap	Seyler Károly új nagymiséjének bemutatója	RE 1843. II. félév 1079.
1843			Brand Mihály: <i>Jubilate Deo</i> (graduále)	Bónis F. 2000. 26.
1844. április 7.	V	Húsvétvasárnap	Brand Mihály: <i>C-dúr nagymisese</i>	WAM 1844. május 7.
1844. június 29.	Szo	Szent Péter és Pál ünnepe	Brand Mihály miséje	HD 1844. június 29.
1844. november 2.	Szo	Halottak napja	L. Cherubini: <i>Requiem in c</i>	Templomi kotta
1845. július 6.	V	Pünkösd utáni 8. vasárnap	Schindelmeisser Lajos miséje ¹¹²	SP 1845. július 12.
1845. augusztus 3.	V	Pünkösd utáni 12. vasárnap	Seyler Károly miséje (a szerző vezényletével)	SP 1845. augusztus 5.
1846. május 31.	V	Pünkösdvasárnap	Schindelmeisser Lajos miséje	SP 1846. június 3.
1846. szeptember 13.	V	Pünkösd utáni 15. vasárnap	J. Haydn: <i>Missa Solenne in B</i>	Templomi kotta

¹¹² Schindelmeisser Lajos német zeneszerző a Pesti Német Színház karnagya volt; 1839 végén a Pest-budai Hangászegyesület induló énekiskolájának énektanítójává választották, de két hónap múlva lemondott. Lásd: Tari 2005. 30.

Rendkívüli ünnepek

A templomi együttes feladatai közé tartozott az uralkodóház ünnepeire köthető szer-
tartások zenei ellátása is. Egyetlen példát említve: 1841. június 1-jén V. Ferdinánd
császár névnapján zenés misét celebráltak a pesti főtemplomban, melyen a templom
ének- és zenekara működött közre Bräuer Ferenc karnagy vezényletével.¹¹³

Hangversenyek a templomban

A helyi zeneszerzők művei nemcsak a szentmiséken, hanem hangversenyeken is
megszólaltak a templomban. A *Wiener allgemeine Musikzeitung* 1844. május 7-i hír-
adása két zeneegyleti hangversenyéről számolt be az újság olvasóinak, „melyeken há-
rom tehetséges, ismeretlen helybeli zeneszerzőnek volt alkalma munkájának eredmé-
nyét bemutatni: Brand Mihálynak, Volkmann Róbertnek és Doppler Ferencnek.”¹¹⁴

A templom 1846-os inventáriumának hangszer- és kottaállománya

Az 1846-os inventárium Bräuer Ferenc személyes működéséről is újabb ismereteket
közöl: „a helyettes karnagy dicséretre méltó buzgóságának, fáradhatatlan tevékenység-
ének és művészszeretetének köszönhetően saját tulajdonából a templomnak aján-
dézott”¹¹⁵ 8 új hegedűt (a hegedűk száma így 18-ra emelkedett), 1 brácsát, 1 fuvo-
lát, 1 nagybőgőt vonóval és 1 pár verőt az üstdobokhoz. A felsorolt hangszereken
kívül két írott lamentációs könyvet és egyéb felszereléseket (padokat, karmesteri kot-
taállványt stb.) is adott a kórusnak, így a templom gondnokságának csak kottaállvá-

¹¹³ Főv. Lt. IV. 1202. c. Intim. a. n. 8457. Bräuer Ferenc karnagy kimutatása az 1839. március 17-
étől 1841. augusztus 8-ig előadott miseordináriumokról.

¹¹⁴ A zeneegylet kifejezés a Pest-budai Hangszegyletre utal.

¹¹⁵ „(...) subst[ituirender] Chor Regent durch seinen lobwürdigen Eifer, unermüdete Thätigkeit und
Kunstliebe aus eigener Nachgeschafft und dem Kirchen Chore geschenkt.”

nyokat és székeket kellett készíttetnie.¹¹⁶ A kísérettel kibővített ének- és zenekar nagyságát jól reprezentálja az utóbbi adat: az énekesek számára 8, a hangszeresek részére pedig jelentékeny számú (22) új pult készült.¹¹⁷ A felsorolt hangszerállomány mára megsemmisült.

Az 1846-ban felvett jegyzék regisztrálta az előző, 1839-es inventáriumban szereplő zeneművek hiánytalan meglétét, továbbá felsorolta a Bräuertől ajándékba kapott kottákat műfajuk és szerzőjük szerint csoportosítva. Sajnos pontos leírásuk (cím, hangnem, incipit) hiányában e művek többsége ma már nem azonosítható. A jegyzékben a nagy klasszikusok – Haydn és Mozart – mellett túlnyomórészt a bécsi kiadók által népszerűsített zeneszerzők legújabb kompozíciói találhatóak (J. Eybler, J. Preindl, A. Rieder, J. N. Fuchs, J. B. Gänsbacher, J. B. Schiedermayr, I. R. v. Seyfried és J. Panny), de kiemelendő a kortárs magyar, vagy Magyarországon működő – főleg pesti – szerzők (Adler Gy., Bräuer F., Hóra J., Festetics L. és V. F. Tuczak) jelentős aránya is, melyhez néhány cseh (W. Plachy) és olasz (L. Cherubini és A. Benelli) szerző csatlakozik.¹¹⁸ E jegyzék tényszerűen jelzi azt a – fentebb említett – zenetörténeti stílusváltást, ami a pesti Belvárosi Főplébániatemplomban Bräuer Ferenc karnagyhoz köthető.¹¹⁹ Keze alatt a korábbi repertoár túlnyomó része kihullott,

¹¹⁶ „8 neue Violinen zu den 10 früheren, vornach gegenwärtig 18 Stück an der Zahl sind; 1 Viola, durch H[err] Franz Bräuer geschenkt, 1 Flöte ebenfalls durch denselben geschenkt, 1 Paar Schlägeln zu den Pauken und 1 Schlüssel geschenkt, 2 Bänke silberfarbig angestrichen geschenkt, 1 Direktions Pult silberfarb angestrichen geschenkt, 2 geschriebene Lamentations Bücher ebenfalls geschenkt, 2 eisene Bauckenträger auch durch H[err] Bräuer geschenkt, 1 großer Violon samt Bogen und Machsinn geschenkt.”

¹¹⁷ „Aus der Kirchen Cassa wurden 10 neue Sesseln, 22 neue Pulten silberfarb angestrichen u[nd] z[war] 1 lange, 6 mittlere, 6 Stangel, 1 kurze Stangel und 8 Sängerpulten nachgeschafft, vorgefunden.”

¹¹⁸ Bräuer egykori anyagából a templom mai kottatárában a következő művek maradtak fenn: Schiedermayr *Litania in C*, Plachy *Dextera Domini* (Op. 34) – kéziratos partitúrával és kéziratos valamint nyomtatott szólamanyaggal, Adler *Libera* – kéziratos partitúrával, kéziratos és nyomtatott szólamokkal (Wien, bei S. A. Steiner und Comp. Op. 11), Brand *Der englische Gruß* – kéziratos szólamokkal, Rieder *Requiem* kéziratos és nyomtatott szólamanyaggal (S:u:C:2796), Preindl két graduáléja és két offertórium nyomtatott és kéziratos szólamanyaggal, valamint Bräuer miséje. A kéziratos szólamanyag túlnyomó részét Bräuer maga másolta.

¹¹⁹ Bräuer már karnagyi kinevezése előtt, helyettes karnagyként is ajándékozott műveket a templomnak: ezt a kijelentést támasztja alá a templom mai kottatárában található J. N. Hummel-offertórium (*Alma virgo*), melynek nyomtatott orgonaszólamán a következő kéziratos ajánlás szerepel:

és tudatosan a legújabb kompozíciókkal frissítette a templomi együttes kottatárát. A templom repertoárján lévő magyar egyházzenei kompozíciókra vonatkozóan azonban sem az 1839-es, sem az 1846-os jegyzék nem nyújt teljes képet, mert ez a két jegyzék csak a templom kottatárában ekkor megtalálható zeneműveket regisztrálja. A repertoár fontos részét képező helyi egyházi művek nem szerepelnek benne, mert számos esetben ezeknek a kottái az előadás után a szerzők személyes tulajdonában maradtak.¹²⁰

Isoz Kálmán megállapítása szerint „a kórus hangszer és hangjegyállománya egymagában is – ha más tanúbizonyságaink nem is volnának erről – igazolja, hogy a belvárosi plébánia templom zenegyakorlata a 19-ik század negyvenes éveiben korának nemzetközi viszonylatban is legjobb színvonalát képviselte”.¹²¹

A Belvárosi Főplébániatemplom három XIX. századi (1822-es, 1831-es és 1888-as) inventáriumának összehasonlító elemzése

Értékes adatokkal szolgál az a vizsgálat, mely felméri, hogyan viszonyul az 1839-es inventárium (és annak 1846-os kiegészítése) a Belvárosi Főplébániatemplom korábbi, illetve későbbi repertoárforrásaihoz. E két inventárium mellé összehasonlításként válasszunk egy időben közel eső (1831-es), egy jóval korábbi (1822-es) és egy évtizedekkel később (1888-ban) készült kottakatalógust.

„Der städtischen Haupt-Pfarr Kirche verehrt von Franz Bräuer Chor-Regenten. Pest den 15ten Juny 1839”. Cherubini *F-dúr miséjének* nyomtatott partitúrájának címlapján possessor-bejegyzésként szintén az ő neve szerepel.

¹²⁰ Így Grill János, Hóra János, Brand Mihály, Seyler Károly és Schindelmeisser Lajos miséi.

¹²¹ Isoz 53.

III. táblázat: Az 1822. évi, az 1831. évi és az 1888. évi inventárium

Zeneszerző	Műfaj	Db. <small>122</small>	Inventáriumok					
			1822	MR ¹²³	1831	1839	1846	1888
Albrechtsberger	Messe	4	X* ¹²⁴	1	X	X	X	1
Bach	Messe	1	X		X	X	X	
Batka, J. N.	Messe	1			X	X	X	
Bengraf	Messe	21	X*		X	X	X	7
Bräuer, Franz	Messe	1					X	2
Büchler	Messe	1			X	X	X	
Czibulka	Messe	1		1	X	X	X	
Ditters	Messe	1		1	X	X	X	
Diabelli	Messe	2	X*	1	X	X	X	2
Druschetzky	Messe	2		2	X	X	X	
Eibler, J.	Messe	2					X	5
Gabrieli	Messe	1			X	X	X	
Haendel	Messe	1	X		X	X	X	
Haiden, Joseph	Messe	6	X*	7	X	X	X*	10
Haiden, Michael	Messe	2	X	1	X	X	X	
Hataschy	Messe	1			X	X	X	
Hóra, J.	Messe	1					X	2
Klein	Messe	2	X		X	X	X	1
Kriegler	Messe	1					X	
Kunath	Messe	1			X	X	X	
Loos	Messe	1	X		X	X	X	1
Meisner	Messe	1	X		X	X	X	
Michl	Messe	1			X	X	X	
Mozart	Messe	4		4	X	X	X*	2

¹²² Az 1839-es inventáriumra, illetve a Bräuer által ajándékozott kottákra vonatkozó számok.

¹²³ MR: Michael Rainer regens chori 1828-ban megvásárolt hagyatéka. A számok a művek darabszámára utalnak.

¹²⁴ A *-gal jelölt szerzőknél a két inventárium darabszáma – negatív vagy pozitív irányban – némileg eltér.

<i>Zeneszerző</i>	<i>Műfaj</i>	<i>Db.</i> <i>125</i>	<i>Inventáriumok</i>					
			<i>1822</i>	<i>MR</i> ¹²⁶	<i>1831</i>	<i>1839</i>	<i>1846</i>	<i>1888</i>
Neumann	Messe	1			X	X	X	
Novotny	Messe	5	X*	1	X	X	X	
N. N. Ungenannt	Messe	7			X	X	X	
Plachy, W.	Messe	1					X	1
Reutter	Messe	5	X*		X	X	X	
Preindl	Messe	5	X*		X	X	X	5
Schiedermayr	Messe	3	X*		X	X	X*	7
Seiler	Messe	1			X	X	X	6
Seyfried	Messe	3					X	3
Tutzek	Messe	1		1	X	X	X	2
Umlauf	Messe	1			X	X	X	
Vogel	Messe	1		1	X	X	X	
Vanhal	Messe	1		1	X	X	X	
Vitaschek	Messe	1		1	X	X	X	
Vottyet	Messe	1	X		X*	X	X	
Weber, Carl Maria	Messe	1					X	
Zimmermann	Messe	2		1	X	X	X	
Bengraf	Graduale, Offertoria, Motetta, Aria	52			X	X	X	
Brand, M.	Gr. Off. M. A.	2					X	4
Bräuer, Franz	Gr. Off. M. A.	2					X	2
Bruxi	Gr. Off. M. A.	3		1	X	X	X	
Bickl	Gr. Off. M. A.	3		2	X	X	X	
Cherubini	Gr. Off. M. A.	2					X	6
Ditters	Gr. Off. M. A.	1		1	X	X	X	
Eibler	Gr. Off. M. A.	2		1	X	X	X*	1
Festetits, Gr.	Gr. Off. M. A.	1					X	26

¹²⁵ Lásd a 122. lábjegyzetet.

¹²⁶ Lásd a 123. lábjegyzetet.

Zeneszerző	Műfaj	Db. ¹²⁷	Inventáriumok					
			1822	MR ¹²⁸	1831	1839	1846	1888
Haendl-Bengraff	Gr. Off. M. A.	3		2	X	X	X	
Haiden, Michael	Gr. Off. M. A.	6		1	X*	X	X	1
Hoffmann	Gr. Off. M. A.	1			X	X	X	
Hóra, J.	Gr. Off. M. A.	1					X	1
Huber	Gr. Off. M. A.	1			X	X	X	
Lambert Krausz	Gr. Off. M. A.	1			X	X	X	
Kunath	Gr. Off. M. A.	1			X	X	X	
Latilla	Gr. Off. M. A.	1			X	X	X	
Mozart	Gr. Off. M. A.	5					X	5
N. N. Ungenannte	Gr. Off. M. A.	11			X	X	X	
Plachy	Gr. Off. M. A.	1					X	1
Preindl	Gr. Off. M. A.	9		6	X*	X	X*	5
Parzitsek	Gr. Off. M. A.	1		1	X	X	X	
Reutter	Gr. Off. M. A.	1			X	X	X	
Rösseli	Gr. Off. M. A.	1		2	X	X	X	
Rathgeber	Gr. Off. M. A.	1			X	X	X	
Seiller	Gr. Off. M. A.	1		1	X	X	X	3
Schultz	Gr. Off. M. A.	1			X	X	X	
Schmidt	Gr. Off. M. A.	1			X	X	X	
Schneider	Gr. Off. M. A.	1					X	
Tutzek	Gr. Off. M. A.	1		1	X	X	X	
Vanhal	Gr. Off. M. A.	2		1	X	X	X	
Winter	Gr. Off. M. A.	3		3	X	X	X	1
Vottyet	Gr. Off. M. A.	1		1	X	X	X	
Zimmermann	Gr. Off. M. A.	3		1	X	X	X	
Aumann	Lytaney	1		1	X	X	X	
Borgoni	Lytaney und Vesper	1					X	
Cornelli	Lytaney	1			X	X	X	

¹²⁷ Lásd a 122. lábjegyzetet.

¹²⁸ Lásd a 123. lábjegyzetet.

<i>Zeneszerző</i>	<i>Műfaj</i>	<i>Db.</i> <i>129</i>	<i>Inventáriumok</i>					
			<i>1822</i>	<i>MR</i> ¹³⁰	<i>1831</i>	<i>1839</i>	<i>1846</i>	<i>1888</i>
Grasl	Lytaney	1			X	X	X	
M. Haydn	Lytaney	1			X			
Heidenreich	Lytaney	4		4	X	X	X	1
Huber	Lytaney	1		1	X	X	X	
Pokorny	Lytaney	2		2	X	X	X	
Schiedermayr	Lytaney	2					X	2
Touhorn	Lytaney und Vesper	1-1		1-1	X	X	X	
Zechner	Lytaney und Vesper	3-2		2	X	X	X	
Zimmermann	Lytaney	1		1	X	X	X	
Bengraff	Requiem	8	X		X	X	X	
Bolhovszky	Requiem	1		1	X	X	X	
Clement	Requiem	1			X	X	X	
Eibler, J.	Requiem	1					X	
Gänsbacher	Requiem	1					X	
Haberger	Requiem	1		1	X	X	X	
Haiden, Joseph	Requiem	1	X*	1	X	X	X	
Haiden, Michael	Requiem	1			X	X	X	
Klein	Requiem	1	X*		X	X	X	
Likl	Requiem	1		1	X	X	X	
Loos	Requiem	1			X	X	X	
Mozart	Requiem	1		1	X	X	X	1
N. N. Ungenannte	Requiem	4			X	X	X	
Panny	Requiem	1					X	
Pausch	Requiem	1	X		X	X	X	
Rainer	Requiem	2	X					
Reiman	Requiem	1	X		X	X	X	
Rieder	Requiem	1					X	1

¹²⁹ Lásd a 122. lábjegyzetet.

¹³⁰ Lásd a 123. lábjegyzetet.

<i>Zeneszerző</i>	<i>Műfaj</i>	<i>Db.</i> <i>131</i>	<i>Inventáriumok</i>					
			<i>1822</i>	<i>MR</i> ¹³²	<i>1831</i>	<i>1839</i>	<i>1846</i>	<i>1888</i>
Schiedermayr	Requiem	1		1	X	X	X*	1
Panny	Requiem	1			X	X	X	
Tutzek	Requiem	1		1				2
Adler	Libera de Requiem	1					X	
Bengraff	Libera de Requiem	4			X	X	X	
Domperger	Libera de Requiem	1			X	X	X	
Festetits, Gr.	Libera de Requiem	1					X	
Neubauer	Libera de Requiem	2			X	X	X	
N. N. Ungenannte	Libera de Requiem	1			X	X	X	
Reutter	Libera de Requiem	1			X	X	X	
Seyfried	Libera de Requiem	1					X	
Tutzek	Libera de Requiem	1		1	X	X	X	1
Saltzmann	Libera de Requiem	1		1	X	X	X	
Beier	Te Deum laudamus	1					X	
Bengraff	Te Deum laudamus	4			X	X	X	
Druschetzky	Te Deum laudamus	1		1	X	X	X	
Gabrielli	Te Deum laudamus	1			X	X	X	

¹³¹ Lásd a 122. lábjegyzetet.

¹³² Lásd a 123. lábjegyzetet.

Zeneszerző	Műfaj	Db. ¹³³	Inventáriumok					
			1822	MR ¹³⁴	1831	1839	1846	1888
Mozart	Te Deum laudamus	1					X	
Preindl	Te Deum laudamus	1			X	X	X	
Tuczek	Te Deum laudamus	1					X	
Zimmermann	Te Deum laudamus	1			X	X	X	
Bengraff	Veni Sancte Spiritus	5			X	X	X	
Drechsler	Veni Sancte Spiritus	1					X	
Tomelli	Veni Sancte Spiritus	1			X	X	X	
Bengraff	Regina Coeli	7			X	X	X	
Battka	Regina Coeli	2			X	X	X	
Seiller	Regina Coeli	2			X	X	X	
Bengraff	Salve Regina	7			X	X	X	
Grasl	Salve Regina	2		2	X	X	X	
Haiden, Mich.	Salve Regina	2		2	X	X	X	
Novotny	Salve Regina	1		1	X	X	X	
N. Ungenannte	Salve Regina	1			X	X	X	
Sonnleitner	Salve Regina	1		1	X	X	X	
Zimmermann	Salve Regina	2		2	X	X	X	
N. Ungenannt	Asperges	2	X*		X	X	X	
N. Ungenannt	Vidi aquam	1	X			X	X	
Bengraf	Pange lingua	2			X	X	X	

¹³³ Lásd a 122. lábjegyzetet.

¹³⁴ Lásd a 123. lábjegyzetet.

<i>Zeneszerző</i>	<i>Műfaj</i>	<i>Db.</i> <i>135</i>	<i>Inventáriumok</i>					
			<i>1822</i>	<i>MR</i> ¹³⁶	<i>1831</i>	<i>1839</i>	<i>1846</i>	<i>1888</i>
Bräuer, Franz	Tantum ergo	1					X	
Cherubini	Tantum ergo	1					X	
Fuchs	Tantum ergo	1					X	
Plachy	Tantum ergo	2					X	
Schroback	Tantum ergo	1					X	
Seemann	Tantum ergo	6		2	X	X	X	
Vanhal	Tantum ergo	2			X	X	X	
Benelli	Pater noster	1					X	
Bräuer, Franz	4 Stationen	1					X	
	Verschiedenen Hymnen, (...) ¹³⁷	31			X*	X	X	
	An alten Musikalien ¹³⁸					X	X	
Eugen Pausch	Messe	6				X	X	
J. J. Emerl	Vesper	1				X	X	
Kobrich	Offertorien	9				X	X	
Kobrich	Lytaneyen	10				X	X	
M. Teller	Motetten	9				X	X	
Stikl	Vespern					X	X	
Geisler	Vespern					X	X	
Csorcs [Tschortsch]	Litaneyen	10				X	X	
Königsberger	Sabathum Requionis	1				X	X	
Kobrich	Psalmi					X	X	
Val. Rathgeber	Requiem	1				X	X	
Haan	22 Antiphonen	22				X	X	

¹³⁵ Lásd a 122. lábjegyzetet.

¹³⁶ Lásd a 123. lábjegyzetet.

¹³⁷ „Ave Regina, Ave Maris Stella, Alma Redemptoris Mater etc.: 31 St[ück] von verschiedenen Meistern.“

¹³⁸ A felsoroltakon kívül az 1839. évi inventárium még – szerző megjelölése nélkül – a következő műveket említi: 9 iv egybekötött régi nyomtatott offertórium, 6 hiányos mise, 1 Mária-ének, és 6 Miserere. Lásd: Mellékletek II. Forrásszövegek/2.

A század első felében – a korabeli Magyarországon egyedülálló módon – igen gyakran készítettek leltárakat a templomban.¹³⁹ Ezek egyetlen kivétellel csak szerző- és műfajadatokat összegeznek. Olyan jegyzék, mely ezen adatok mellett a művek témakezdetét is megadja, a pesti főtemplomban a XVIII–XIX. század folyamán egyetlen egy készült: az 1831-es katalógus.¹⁴⁰ Az 1839-eshez hasonlóan liturgikus műfajok szerint, azon belül szerzői betűrendben sorolja fel az állományt. Minden bizonnyal ez volt az a jegyzék, amit a karnagyok kottatári katalógusként használtak munkájuk során, egészen az 1880-as évekig. Ezt bizonyítja számos utólagos bejegyzés Bräuer Ferenc, és az őt követő karnagy, Engeszer Mátyás írásával.¹⁴¹

Amint az a táblázatból leolvasható, az 1839-es jegyzékben felsorolt kottaállomány gyakorlatilag megegyezik az 1831-ben készített incipites jegyzék tartalmával. Lényeges különbség azonban közöttük, hogy ez utóbbi nem tartalmazza a korabeli karnagy, Cibulka által régeinek és elavultnak tekintett művek listáját.¹⁴² A korábbi, 1822-es listához képest az 1839-es jelentős bővülést mutat, ami túlnyomó részben Michael Rainer regens chori hagyatékából való. Ezt a kottaanyagot 1828-ban, Rainer halála után vásárolták meg az örökösöktől.¹⁴³

¹³⁹ A következő években készültek inventáriumok: 1809, 1813, 1815, 1819, 1822, 1831, 1833, 1839 és 1846. A 9 inventárium közül csak az 1822-es, az 1831-es, az 1839-es és az 1846-os jegyzékkel foglalkozom részletesen, a század elejiekre csak néhány rövid, visszatekintő megjegyzés kapcsán utalok.

¹⁴⁰ „Index Musicalium: Capitalis Ecclesiae Parochialis Pestiensis ad Assumptam cum Adnexis Instrumentis”. Scriptor I. B. Menner. 1831.” OSzK: Ms.mus. 5170. 43 lap. A leltárkönyv a hangszerállományt is közli. Összeállítója – a szignálás alapján – feltehetően a tatai Menner Bernát karnagy (Cibulka sógora) volt.

¹⁴¹ Engeszer e leltár alapján ellenőrizte karnagyságának idején (1871–1885) a kottatár állapotát. A 3^r oldalon Engeszer írásával a következő mondat olvasható: „L jelenti, hogy a mű megvan.”

¹⁴² A néhány apró eltérés a két inventárium között kisebb részben gyarapodást (az 1839-es katalógus bővült M. Haydn egy, J. Preindl három graduáléjával), nagyobb részben fogyatkozást (a Vozet-misék száma eggyel csökkent az 1831-es állapothoz képest, M. Haydn vesperása és A. Zimmermann két *Salve Regina*-ja az 1839-es jegyzékben már nem szerepelt, valamint a kisebb művek [Asperges, Vidi aquam, Pange lingua, Tantum ergo] csoportjának létszáma négy művel csökkent) jelentett.

¹⁴³ A teljes kottaanyag kéziratos, Rainer sajátkezű másolata. A hagyaték 24 misét, 13 litániát, 2 Te Deumot, 20 Graduálét, 6 áriát, 11 Salve Reginát, 1 Tantum ergot, 3 requiemet és 2 Liberát tartalmazott. Főv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. m. 6856/II.

Az 1888-ban készült inventáriumban a század közepének kottaállománya már csak szórványosan maradt fenn. A korábban játszott misekompozíciók, graduálék és offertóriumok nagy részét még a század végén is repertoáron tartották, a requiemek és a litániák közül azonban csak néhány művet játszottak.¹⁴⁴ A század közepén előadott kisebb egyházi kompozíciók egyáltalán nem szerepeltek e századvégi inventáriumban; feltételezhető, hogy ezek időközben a repertoárból is kihullottak. Ez a két (az 1839-es és az 1888-as) inventárium jól szemlélteti azt a zenetörténeti stílusváltást, ami a század közepén illetve a század végén végbement a repertoárban. Az 1888-as jegyzék a század első feléből átvett repertoár mellett nagy számban tartalmazza a német cecilianizmus képviselőinek – például R. Bibl, M. Filke, R. Führer, M. Brosig – műveit is.

Bár mind a fennmaradt levéltári iratokban, mind pedig a korabeli folyóiratokban szinte kizárólag a szentmiséken előadott többszólamú művek kerülnek csak említésre,¹⁴⁵ fel kell tennünk a kérdést: vajon énekeltek-e gregorián tételeket, s ha igen, a mise mely pontjain? Erre a kérdésre az 1831. évi inventárium (és egészen az 1880-as évekig használatban maradt) anyaga ad megnyugtató, konkrét zenei példákkal is igazolható választ. Ebben az inventáriumban megtalálható egy aspergesnek, a XVII. gregorián misének és a gyászmise introitusának az incipitje is. A gregorián misét adventben és nagyböjtben énekelhették.

¹⁴⁴ Az 1888. évi inventáriumba is átvett művek a következők: Misék: Albrechtsberger, Bengraf, Bräuer, Diabelli, Eybler, J. Haydn, Hóra, Klein, Loos, Mozart, Plachy, Preindl, Schiedermayr, Seyfried, Seiler és Tutzek. Graduálék és offertóriumok: Brand, Bräuer, Cherubini, Eybler, Festetics, Hóra, Mozart, Plachy, Preindl, Seiler és Winter. Litániák: Heidenreich és Schiedermayr. Requiemek: Mozart, Rieder, Schiedermayr és Tutzek, valamint Tutzek Liberája.

¹⁴⁵ Az egyetlen adat az 1822. évi *Canonica Visitatio* megállapítása, mely szerint advent és nagyböjt folyamán gregorián misét énekelnek a 9 órai nagymisén („Sacro tempore Adventuali et Quadragesimali, quibus [...] choraliter absolvitur Sacrum Cantatum”). Az 1846. évi *Canonica Visitatio* igazolta e gyakorlat folyamatosságát.

12. ábra: Gregorián asperges-incipit az 1831. évi inventáriumban (OSzK: Ms. Mus. 5170.)

A korabeli vidéki székesegyházak gyakorlata is megerősíti a gregorián részvételét a szentmise bizonyos pontjain. A Veszprémi Székesegyház egyedülálló naplójába, az „Elenchus”-ba 1825-től csaknem 120 éven át feljegyezték a szentmise énekelt műsorát. A jegyzékből kiolvasható, hogy az ordinárium Veszprémben – a kor gyakorlatának megfelelően – egy zenekaros vagy orgonakíséretes mise volt, a graduále valamint az offertórium helyén is többszólamú zenei alkotások szólaltak meg, azonban az adott napra előírt introitus és communio koraliter szólalt meg.¹⁴⁶ Egerben és Esztergomban

¹⁴⁶ Egy kiragadott példa: 1860. június 24-én, Keresztelő Szent János ünnepén az ünnep introitusát (*De ventre maris*) és communioját (*Tu, puer*) énekelték. Lásd: *Egy kézirat nyomán. Ami a veszprémi Szent Mihály Székesegyházban elhangzott 1860. június 24-én, Keresztelő Szent János ünnepén.* CD, hely és évszám nélkül.

a Medici-kiadás nyomán készült liturgikus könyveket használták még az 1880-as években is.¹⁴⁷

A gregorián éneknek természetesen a zsolozsma órák is otthont adtak. A zsolozsmák korabeli gregorián énekanyagáról sajnos nem maradt fenn forrásanyag, azonban az 1831. évi inventáriumban megtalálható néhány többszólamú vesperás incipitje (Touhorn és Zimmermann művei), valamint többszólamú vesperás-himnuszok (Bengraftól) és Mária-antifónák (például M. Haydn, Novotni és Zimmermann kompozíciói).

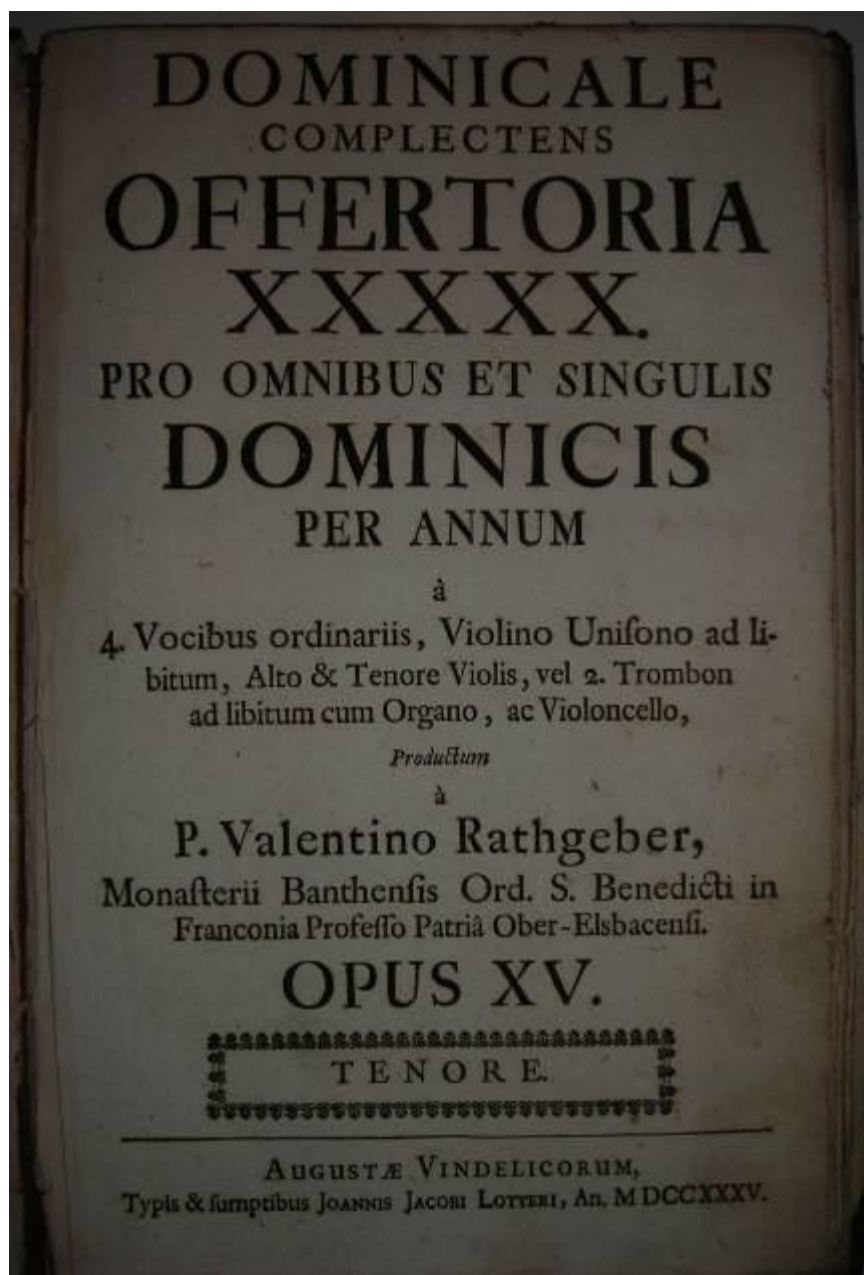
A népének szerepéről és a nép éneklési gyakorlatáról már olvashattunk a liturgikus rend kapcsán.

A történeti kottaállomány mai helyzete

A Bräuer Ferenc működéséhez kapcsolódó 1822-es, 1839-es és 1846-os inventáriumban szereplő kottaállomány egyharmad része még napjainkban is dokumentálható. Ennek legkorábbi rétege, az 1730–1750 közötti kottaanyag szinte teljesen megsemmisült, csupán V. Rathgeber két offertórium-gyűjteménye (az 1735-ben, az augsburgi Lotter kiadónál megjelent *Dominicale complectens offertoria XXXXX. Pro omnibus et singulis dominicis per annum a 4. vocibus ordinariis, violino unisono ad libitum, alto & tenore violis, vel 2. trombon ad libitum cum organo, ac violoncello (...) Opus XV.*-nek nyomtatott tenor és harsona szólamkottája, és egy másik, 18 offertóriumát tartalmazó gyűjteményének kéziratos szólamkottái), valamint egy nyomtatott passiókönyv maradt fenn a templom kottatárában. A Bécsben, 1743-ban Heyingernél kiadott pas-

¹⁴⁷ Egerben a Zsasskovszky-testvérek egy 1746-ben kiadott antifonálét és egy 1750-ben megjelent graduálét használtak. A Medici-kiadások használatát a pápa nyomtatékosan ajánlotta. Terjedését az is segítette, hogy Velencében olcsón nyomtatták. 1868-tól a regensburgi F. Pustet kapta meg a liturgikus könyvek kiadásának kizárólagos jogát, azonban az általuk kiadott könyvekre való áttérés nem volt kötelező. A revideált Pustet-kiadást csak 1912-ben tették kötelezővé. Újabb kiadású liturgikus könyvek természetesen Nyugat-Európában is készültek: 1850 után például Franciaországban is adtak ki helyi rítusú liturgikus könyveket (Liszt Ferenc budapesti hagyatékában két példányuk található). (Watzatka Ágnes zenetudós szíves közlése alapján.)

siókönyvet (*Cantus Ecclesiasticus Sacrae Historiae Passionis Domini Nostri Jesu Christi secundum quator Evangelistas*) Michael Rainer regens chori ajándékozta a templomnak.

13. ábra: Rathgeber offertórium-sorozatának belső oldala

✠ (o) ✠

VI. Pro Dominica infra octavam Epiphaniae.
Allegro.
Ubi late,

VII. Pro Dominica II. post Epiphaniam.
Allegro.
Ubi late.

14. ábra: Rathgeber offertorium-sorozatának kottás oldala

DOMINICA PALMARUM.

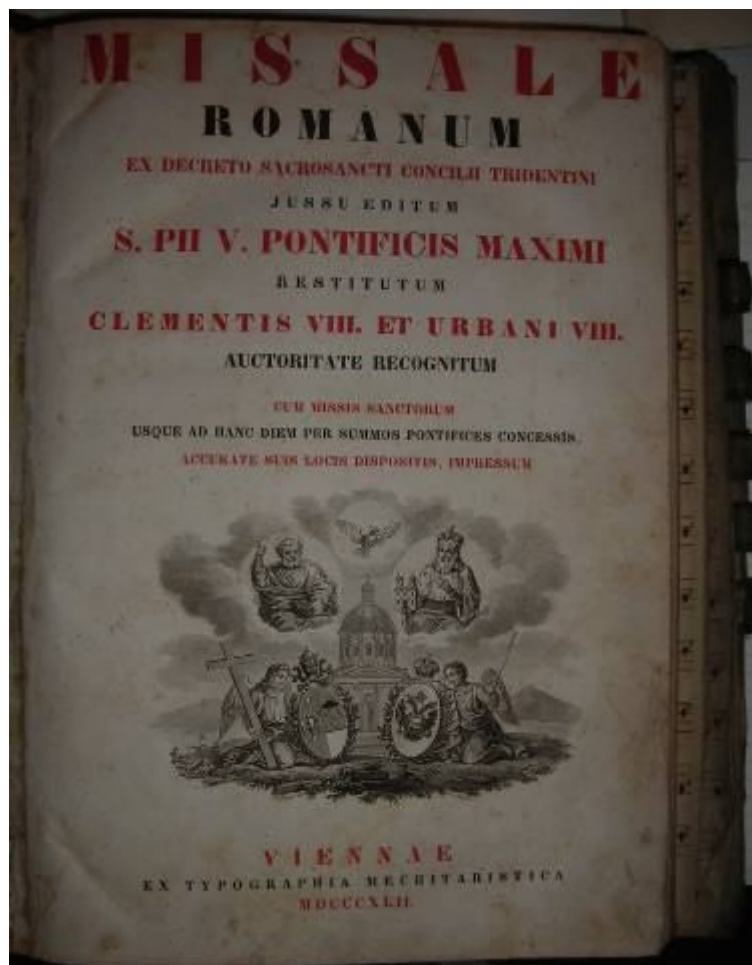
& ego e um vobis tradam? **E.** At il li consti tu e runt o i triginta
 argente os. Et exinde querebat oportuni tatem, ut e um traderet.
 Prima autem di e azymo rum, accesserunt discipu li ad Je sum di
 cen tes. **T.** Ubi vis pa remus tibi comedo re Pascha? **E.** At Je sus
 dixit. **C.** I te in ci vi ta tem ad quemdam, & di cite e i :
 Magister dicit : tempus meum propè est : apud te fa ci o pascha cum
 disci pu lis me is. **E.** Et fecerunt discipu li, sicut consti tu
 it illis Je sus : & paraverunt Pascha. Vespere autem facto, discum
 bebant cum du odecim discipu lis su is. Et eden tibus il lis, dixit.
CA men dico vobis, qui a unus vestrum me tra - ditu rus
 est. **E.** Et consti tu e valdè, ceperunt singu li di cere. **T.** Nunquid
 ego

15. ábra: Az 1743-ban kiadott passiókönyv részlete¹

¹ A passiót még a XIX. század második felében is ebből a könyvből énekeltek, mint azt Engeszer Máttyás karnagy ceruzás bejegyzései is bizonyítják.

Az 1846. évi inventáriumban szereplő kottaállomány következő rétegéből, a XVIII. század második felére datálható kottaanyagból 24 mű maradt fenn.² A XIX. század első évtizedeiből 100 mű kottáját őrzi a templom kottatára.³

A Bräuer karnagyságának most tárgyalt időszakában használt liturgikus könyvek közül egy 1842-ből származó, bécsi kiadású *Missale Romanum* maradt fenn (12. ábra).

16. ábra: Az 1842-es *Missale Romanum* belső oldala

² Albrechtsberger, Bengraf, Gluck, Heidenreich, J. és M. Haydn, Novotny és Vogler művei.

³ Többek között Brand, Bräuer, Cherubini, Diabelli, Eybler, Hummel, Lickl, Preindl, Reider, Schiedermayr, J. Seyler és Tutzek műveit.

Az alfejezet végén megemlítendő még egy különleges esemény, mely az 1840-es évek elején a templom életét gazdagította. 1841. április 11-én, esti hangverseny keretében Felix Mendelssohn-Bartholdy nagyszabású oratóriumát, a *Paulust* játszották. A Pest-budai Hangászegyesületet „Grill [János] úr, a királyi városi színház karmestere vezette a lehető legnagyobb precizitással. Az összes közreműködő emlékezeteset teljesített. A kivilágított színpadon elhelyezett zenekar látványa igen impozáns volt. A zeneegyesület vezetőbizottsága, aki az oratóriumot rendezte, jogos igényt tarthat a köszönetre és elismerésre”.⁴

2. MÁSODIK IDŐSZAK (1846–1871)

Bräuer Ferenc 1846. október 4-étől hivatalosan is a pesti főplébániatemplom karnagya lett. Karnagyi működésének második szakasza csak szórványosan dokumentálható, míg a korábbi, 1839-től 1846-ig tartó időszakban – a Canonica Visitatioknak és a gyakran felvett inventáriumoknak köszönhetően – a templom zenei életének kutatója gazdag és részletes forrásanyagra támaszkodhatott. A kutatás e kettős támpillére az 1846. évtől azonban megszűnik: az egyházlátogatási jegyzőkönyvek felvétele egészen a XX. század első feléig szünetel, az 1846 után fennmaradt egyetlen XIX. századi kotta- és hangszerleltár pedig már a század végéről, 1888-ból való. E negyed évszázad forrásául így csak néhány korabeli tudósítás, levéltári irat, valamint a templomi kottákon olvasható feljegyzések szolgálhatnak.

A templomi orgonista állására a több éve fizetés nélkül, ideiglenes megbízásban működött Hóra Jánost nevezték ki 1846. október 4-étől. A német kántor (1839-től) Joseph Frey, a magyar kántor (1844-től) Engeszer Mátyás, Bräuer Ferenc későbbi utódja volt.⁵ 1846-ban a pesti városi tanács a két kántori állást egyetlen hivatallá

⁴ VOPZ 1841. április 15.

⁵ Engeszer Mátyás (1812–1885) elődje a magyar kántori poszton Németh Endre főelemi főtanító volt. Kántori hivatalát 1844-ben Engeszer átvette, tanítói állásában Németh azonban még egy évtizedig

egyesítette, a tanítói és a kántori tisztet viszont elválasztotta egymástól. Egyidejűleg javasolták a kántori és a zenekarigazgatói tisztség összeolvasztását is, amit főként a külvárosokban vált gyakorlattá.⁶ E két tisztség összeolvasztására azonban a belvárosban is volt példa: Engeszer Mátyás, a pesti főtemplom kántora egyben a ferencesek templomának karmestere és kántora is volt.⁷

A fentiekből látható, hogy a különböző zenei tisztségek (és az azokhoz tartozó feladatok) világosan szétváltak a templomban; a karnagy, az orgonista és a kántori állást más-más személy látta el. Ez a tradíció már a XIX. század elejétől gyakorlatban volt a templomban, és bizonyosan hozzájárult a zenei élet nyugodt, zavartalan fejlődéséhez.⁸ Amikor 1846 végén Bräuer Ferenc ezen élesen meghúzott határvonalak átlépésének kísérletét tapasztalta Engeszer Mátyás kántor részéről, regens choriként a legnagyobb határozottsággal védte jogait. December 19-én folyamodványt nyújtott be a tanácsnak, melyben elpanaszolta, hogy „ő mint zenekarigazgató a' belvárosi kántornak majd összes foglalkozásait: u. m. a' mindennapi szentséges miséket, litániákat, nem különben Processiókat elvégezni kénytelenítvén, mégis a' belvárosi Kántor Engesser Mátyás Úr egyedül a' karigazgatónak körébe vágó engesztelő miséket annak daczára, hogy a' városnak fizetésbeli énekesei vannak, más idegen éneklőkkel ellátva vocal-requeim név alatt magának tulajdonolja”.⁹ Engeszer olyan gyászmiséket vállalt, melyen személyén és segédjén kívül 4–6 idegen énekes volt jelen, és e sze-

biztosan működött. Ezt a tényt támasztja alá az a levéltári dokumentum, melyet Németh Endre még 1853-ban is „öregbik főelemi főtanító”-ként írt alá. Föv. Lt. IV. 1303. f. 1790/1853. Engeszer Mátyás vezetéknévének helyesírása igen következetlen volt saját korában, a levéltári dokumentumokban és a korabeli újságokban többféle változatban (Engesser, Engeszer és Engesszer) is előfordul. A disszertációban az Engeszer alakhoz ragaszkodom, Engeszer saját kottatári bélyegzőjén ugyanis ez a változat szerepelt.

⁶ Föv. Lt. IV. 1303. f. I. 178/1871.

⁷ Föv. Lt. IV. 1303. f. XI. 56/1870.

⁸ A XVIII. század elejétől 1768-ig a város a regens chori állása mellett városi orgonistát is fizetett, s csak néhány évtizedig (1768–1791-ig) egyesítette a két funkciót (J. E. Pospischi és J. Bengraf karnagyok működése alatt). A XIX. században a karnagyi és az orgonista állást csak 1871-ben, Bräuer halála után, Engeszer kinevezésekor egyesítik ismét.

⁹ Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 14543.

mélyzettel a cappella requiemeket adott elő. Kérelmében Bräuer kérte a tanácsot, hogy a kántort e tevékenységtől tiltsa el. Indoklásában hangsúlyozta, hogy azok a tanítók, akik ezelőtt a belvárosi templom kántori szolgálatát ellátták, „soha Requiemmel nem foglalkoztak”.

Engeszer válasziratóban azzal érvelt, hogy a Bräuer által felhozott kántori szolgálatok (a napi szentségi áldásos misék és litániák) az előző karnagy, Cibulka Alajos idején is a regens chori feladatköréhez tartoztak, aki a mindennapi misék, litániák és processziók ellátásáért az akkori német tanító-kántornak, Joseph Freynek átengedte fizetése egy részét.¹⁰ Engeszer ezen felül csatolta Mátray Gábor nyilatkozatát, mely szerint annak apja „azon 32 év alatt, míg a’ nevezett hivatalt viselte, (...) a’ csupán orgona mellett végzendő gyászmiséken (...) mindenkor ő maga és az által meghívott segédek működtek”, s a szertartás zenei részének végzését „kizárólagos ’s egyedüli jogai közé számlálta”.¹¹ Hivatalos bizonyítékul csatolta a liturgikus szolgálatok díjazásának az 1822. évi Canonica Visitatio óta érvényes, nyomtatott táblázatát. Az ebben foglaltak szerint az orgonás requiemért a kántornak (vagy iskolamesternek) 1 pengő forintt állapított meg. Ő pedig zenés (zenekaros) requiemet, mely valóban a karnagy munkaköréhez tartozik, nem vállalt. Mindezek alapján felmentését kérte Bräuer panasza alól.

Bräuer 1847 novemberében kelt válaszában hangsúlyozta, hogy minden zenés szolgálatot a maga részére tart fenn. Állításának alátámasztásául csatolta Adler György budai és Seyler Károly esztergomi karnagyok véleményeit, melyek szerint a

¹⁰ „Was die täglichen Segen-Messen und Lytaneyen in der Pfarrkirche betrifft, so gehören selbe nicht zu denen des Regens Chori: was aus dem sub No. 1. beigefügten amtlichen Bericht des Herrn Magistrats-Rathes von Patisz, infolge der im Jahre 1843 geführten Verhandlungen – zwischen dem damaligen Regens Chori – u. Herrn Franz Brauer als Regens-choriats-Substitut – deutlich erhellet, indem in diesem Berichte die Einkünfte des RegensChori aufgezählt werden, unterwelchen sich auch diejenigen von den Segenmessen und Lytaneyen befinden; (...)”. A Belvárosi Főplébániatemplom mindennapi szentséges-miséit valóban nem tudta ellátni a magyar kántor, ugyanis az ő feladata volt a ferencesek templomának hétköznapi reggel 8 órai miséjének ellátása is. Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 14543. Lásd még a doktori értekezés III. 1. alfejezetét.

¹¹ Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 14543.

négyszólamú requiemek „a magasabb zenei kompozíciókhoz tartoznak”, így bemutatásuk a karnagy hatásköréhez kapcsolódik.¹² Emellett bemutatta Németh Endre, az előző magyar kántor nyilatkozatát, ki „csupán olly nyugmiséknél végezte az orgonálást énekkel, hol nem több, hanem csak személye ’s egy segédje kívántatott, de négyes énekkel soha nem végzett”.¹³

E beadványok alapján Patisz Károly tanácsnok megírta összegző jelentését, melynek alapján az 1847. december 13-i tanácsülés úgy határozott, hogy a kántor körébe csak azok a gyászmisék tartoznak, melyeknél a kántoron kívül más énekes nem alkalmaztatik. Minden egyéb halotti mise, amelyen zenészek vagy énekesek működnek közre, „egyedül a karigazgató köréhez” tartozik.

A fent ismertetett vitának értékes, a templom történetében egyedülálló egyházzenetörténeti dokumentumot köszönhet az utókor. Engeszer Mátyás kántor válasziratából megtudható, hogy a belvárosi kántor a XIX. század közepén milyen szertartásokon látott el szolgálatot a teljes egyházi évben. A felsorolást teljes terjedelmében közlöm:

Kántorként a következő szolgálatokat végzem:

A.) A ferenceseknél

Naponta reggel 8 órakor egy szentségi áldásos-mise, és délután 3 órakor a litánia.

Vasár- és ünnepnapokon: reggelenként fél 7 órakor a szláv mise, 7 órakor a szláv prédikáció, 8 órakor a magyar mise, 9 órakor a magyar prédikáció, és délután 3 órakor a litánia.

A szent adventidőben naponta reggel 6 órakor a rorate.

Az év 8 különböző idejében Mária Szaplótelen Szívének áhitata, délután 3-tól 5 óráig.

A Mária-Fénymisén [Gyertyaszentelő Boldogasszony] a gyertyaszentelő szertartás.

¹² Idézet Seyler Károly nyilatkozatából: „(...) ich als Chorregent an der Kathedrale in Gran, alle Requiem ohne Ausnahme zu besorgen habe, zugleich erkläre ich, daß jeder Requiem sei er vocal oder mit Begleitung der Orgel, sobald er für 4 Stimmen a quadro componirt ist, keinesfalls zu dem Choral, sondern zu den höheren musikalischen Compositionen gehört.” Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 14543.

¹³ Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 14543.

Szent Krisztus-estén [szentestén] az éjféli mise.

A szent nagybőjti időben hetente egyszer a keresztút-áhitat, és a nagyhéten [virágvasárnap] a pálmaszentelő szertartás, utána a passió és a feltámadási körmenet.

Végül minden processzió, amely ebből a templomból indul ki.¹⁴

B.) A plébániatemplomban a következő szolgálatokat látom el:

Minden vasárnap reggel 6 órakor a szentségi áldásos-mise, és délután a litánia, ha az nem zenés.

Ugyanígy az ünnepnapokon. Hasonlóan fél 9 órakor a német prédikációs ének; a zenés mise után a magyar prédikációs ének és a prédikáció után még egy magyar áldás-ének.

A szent adventidőben naponta 6 órakor reggelenként a rorate.

A szent nagybőjti időben a prédikációs ének, és a magyar és német nagypénteki körmenet a plébániatemplomtól a Kálváriahegyig.

Szent István napján a magyar körmenet Buda felé a várba.

A további körmeneteknél mind a magyar, mind a német énekeket nekem kell a néppel énekelni (...).¹⁵

A belvárosi kántori munkakörhöz nemcsak a főplébániatemplom, hanem a ferencesek templomának egyházzenei szolgálata is hozzá tartozott. A kántori működés a

¹⁴ „Ich verrichte als Cantor nachfolgende Functionen:

A.) Bei den ehren P. P. Franciscanern

1^{tens} täglich: früh um 8 Uhr eine Segen-Messe, u. Nachmittag 3 Uhr die Lytaney. – 2^{tens} An Sonn- u. Feiertagen: Morgens um ½ 7 Uhr die Slawische Messe, um 7 Uhr die Slawische Predigt – um 8 Uhr die ungarische Messe, um 9 Uhr die ungarische Predigt, nach Mittag um 3 Uhr die Lytaney. – 3^{tens} in der H. Adventzeit täglich um 6 Uhr früh die Rorate. – 4^{tens} zu 8 verschiedene Zeiten des Jahres die Andacht des unbefleckten Herzens Maria, Nachmittag von 3 bis 5 Uhr. – 5^{tens} Auf Maria Lichtmeße die Kerzenweihungs-Ceremonie. – 6^{tens} Am heiligen Christ-Abend um Mitternacht die Messe. – 7^{tens} In der heil Fastenzeit allwöchentlich einmal die Kreuzweg-Andacht, u[nd] in der Charwoche die Palmweihungs-Ceremonie, dann die Passion und Auferstehungs-Procession. – Zuletzt alle Processionen, welche von dieser Kirche ausgehen.” Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 14543.

¹⁵ „B.) In der Pfarrkirche

versehe ich folgende Functionen: 1^{tens} Alle Sonntag früh um 6 Uhr die heil. Segenmesse, u. nach Mittag die Lytaney, wenn selbe nicht musikalisch ist. – Ebenso an Feiertagen. Ingleichen um ½ 9 Uhr das deutsche Predigtlied; nach der musikalischen Messe des ungarische Predigtlied, und nach der Predigt noch ein ungarisches Segenlied. 2^{tens} In der heil. Adventzeit täglich um 6 Uhr Morgens die Rorate. 3^{tens} In der heil. Fastenzeit des Predigtlied, und die ungarische und deutsche Charfreitungs-Procession von der Praffkirche bis auf den Calvarienberg. 4^{tens} Am St. Stephanstag die ungarische Procession nach Ofen in die Festung. 5^{tens} Bei den übrigen Processionen muß ich sowohl die ungarischen als deutschen Lieder mit dem Volke versehen (...).” Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 14543.

főplébániatemplomban – az adventi időszakon kívül – mindössze a vásár- és ünnepnapokra szorítkozott, amíg a ferenceseknél napi szolgálatot (reggel mise, délután litánia) kívánt. Engeszer vásár- és ünnepnapokon reggel 6–9 óráig három szentmisén orgonált a két templomban, majd a magyar és német prédikációkhoz kapcsolódva kísérte a nép énekét.¹⁶ Délután 3 órakor litánián énekelt. További paraliturgikus szertartások ellátása is hozzá tartozott a kántori munkakörhöz a ferencesek templomában: az év több időszakában „Mária Szeplőtelen Szívének áhítata”, valamint a keresztúti ájtatosság nagybőjt pénteklein.

Engeszer feljegyzésének köszönhetően fennmaradt a nagypénteki és a Szent István napi körmenet útvonala is: nagypénteken a plébániatemplomtól a Kálváriahegyig, Szent István [király] napján pedig „Buda felé, az erődbe” vonultak a processzió keretében.

A felsorolásból arra is lehet következtetni, hogy a templomi együttes mely szertartásokon látott el szolgálatot. Az Engeszer által említett adatok – vásár- és ünnepnapon zenés (=zenekaros) 9 órás nagymise, valamint a délutáni zenés litánia – megegyeznek az 1846. évi *Canonica Visitationis* leírtakkal.¹⁷

Érdekes megemlíteni, hogy a ferencesek templomában vásár- és ünnepnapokon magyar mellett szláv misét is celebráltak.¹⁸ A főplébániatemplomban német és magyar prédikációt hallgathattak a hívek, a szentmisék előtt vagy után.

Az 1850-es évek második felének fontos személyi változása volt Hóra János orgonista váratlan halála 1857 januárjában. Személyében sokoldalú, tehetséges zenészt veszített el a templom.¹⁹ Az orgonista feladatkörét február 1-jétől a Sopron megyéből

¹⁶ A két templom közeli fekvése miatt megoldható volt az ingázás. Adventben mind a két templomban reggel 6 órakor volt a rorate, az egyik zenei szolgálatát minden bizonnyal helyettes látta el.

¹⁷ A délutáni litánia időpontja különbözik: Engeszer a délután 3 órát jelöli meg, amíg az 1846. évi *Canonica Visitationis* délután 4 óra szerepel.

¹⁸ A XIX. század közepén a 127000 lakosú Pest-Budán 5000 szlovák nemzetiségű lakos élt. Lásd a doktori értekezés 4. oldalának 16. lábjegyzetét.

¹⁹ Hóra János 1857. január 27-én halt meg, 57 évesen. Lásd: az MTA ZTI adatbázisa (A pesti-budai anyakönyvek zenész-adatai [1688–1899], Pest, Belvárosi templom *Matriculae Defunctorum* 1830–1858).

származó Lorenz János (Johann Lorenz) vette át, akit Bräuer Ferenc karnagy és Szántóffy Antal plébános javaslatára 1857. május 1-jétől a tanács nevezett ki az orgonista állásra.²⁰ Lorenz 1849-ben jöhetett Pestre, ugyanis ettől az évtől altanítóként működött a városban, és a főtemplom énekkarában is énekelt, mint basszista. Lorenz János emellett kitűnő orgonista és continuo-játékos volt, valamint tehetséges egyházi zeneszerző. *Missa Solennis*ét és kisebb egyházi műveit több pesti templomban is előadták.²¹ Félévi főtemplomi orgonista szolgálat után 1857 végén Sopronba távozott, és a Szent Mihály templom karnagya lett.²² Megüresedett helyére 1858-ban a tanács Engeszer Mátyást nevezte ki főtemplomi orgonistának.²³

Engeszer Mátyás ennek következtében két munkakört (kántor, orgonista) látott el egy személyben. Bräuer Ferenc halála után ezek mellett a templom karnagyi állását is betöltötte. Személye 1844-től egészen 1885-ben bekövetkezett haláláig, 41 éven keresztül volt biztosítéka a magas színvonalú egyházzenenek a templomban, ezért illő, hogy életútjának főbb állomásait, zeneszerzői, karnagyi és pedagógusi jelentőségét megismerjük.

²⁰ „Nachdem Herr Johann Lorenz seit dem 1sten Februar 1857, an der hiesigen Hauptpfarrkirche, die Organisten Stelle, statt des verstorbenen H[errn] Johann Hora, zu meiner gänzlichen Zufriedenheit suppliert; so nehme ich nur die Freiheit selben, einem löblichen Magistrat ergebenst als ganz geeignet anzuempfehlen. Das obige bestätigt und bittet auch Antal Szántóffy Stadtpfarrer. Pesth den 8ten März 1857. Franz Bräuer Chorregent der Hauptpfarrkirche.” Föv. Lt. IV. 1303. f. IX.14/1857.

²¹ Lorenz János (1822–1877) a Sopron megyei Karácsony helységről származott, „(...) a pesti elemi iskolák 1^{so} fi-osztályában az 1849^{ik} évi Julius hó 14^{ik} napjától (...) mint altanító működött”. Föv. Lt. IV. 1303. f. IX. 14/1857. „(...) Herr Johann Lorenz dießstädtischer Unterlehrer während seines hiesigen Aufenthaltes regelmäßig an der hiesigen Hauptpfarrkirche wegen seiner ausgiebigen Stimme, als Basssänger mitwirkte, und durch sein nicht geringes musikalisches Compositions-talent sich dermassen auszeichnete; daß nebst mehreren kleineren Compositionen, auch eine Missa Solennis von ihm, in mehreren hiesigen Kirchen aufgeführt wurde. Daß H[err] Joh[ann] Lorenz auch ein vorzüglicher Orgelspieler ist, und den Generalbass vollkommen verstehe, hat er in jeder Kirche, wo er Gelegenheit hatte die Orgel zu spielen, (...) bewiesen.” Bräuer Ferenc karnagy ajánlása Lorenz részére. Föv. Lt. IV. 1303. f. IX.14/1857.

²² Lorenz János (*?–1877) 1859-ben lett a soproni Szent Mihály-templom karnagya. Újjászervezte a városi zeneiskolát is. Dalai megjelentek az *Apollo* 1872–73. évfolyamában. Szabolcsi – Tóth 1965. II. 493.

²³ Engeszer kinevezése 1858-ban: Föv. Lt. IV. 1303. f. I. 178/1871.

17. ábra: Engeszer Máttyás portréja²⁴

A bonyhádi születésű, sváb származású Engeszer Máttyás (1812–1885) egyéves kalocsai székesegyházi karnagyi szolgálat után 1836-ban, 24 éves korában telepedett le Pesten.²⁵ Először a Szent Rókus kórház kápolnájának orgonistájaként működött,²⁶ majd 1844-től magyar kántori kinevezést kapott Pest legelőkelőbb templomában, a Belvárosi Főplébániatemplomban.

²⁴ A kép forrása: MD XVIII. évf. 5. szám 1912. április. A kép alatt található időintervallum-megjelölés (1812–1912) megtévesztő, a cikk ugyanis Engeszer születésének 100. évfordulója alkalmából közli a portrét, így a zeneszerző születési dátuma után nem a halálozási- (1885), hanem a jubileumi évszám szerepel.

²⁵ Révai 1911. 508–509. „1829 nyarán tanári vizsgát tett Budán, melyen alkalmasnak találtatott.” („Matthias Engesser «...» zu Ofen im Sommer 829 als Lehrer geprüft, und fähig befunden worden.”) Főv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 2397. Engeszer kérvénye 1833-ban a lipótvárosi plébániai iskola tanítói állásának betöltésére.

²⁶ Lásd: Major Katalógus MTA.

Mosonyi gárdájának, a magyar műzene-pártnak tagjaként a főváros pezsgő légkörében korának legnagyobb magyar zeneszerzőivel és művészeivel – Erkellel, Mosonyival, Ábrányival, Reményivel, majd később Volkmannel, Beliczay-val és gróf Zichy Gézával – érintkezett, s zenei kvalitásai – csengő tenorhangja, biztos énektudása – Liszt élethosszig tartó, mély és bensőséges barátságát is biztosították számára.²⁷ Felkészültségét jól jellemzi, hogy Pestre érkezése után pár évvel már a legkeresettebb tanárok egyike volt (többek között a Rhédei, a Festetich és a Zichy családnál tanított).²⁸ Az 1840-ben induló Pest-budai Hangászegyleti Zenede énektanárának választotta. Zeneszerzői érdemeinek elismeréseként 1876-tól zeneszerzést is tanított a Nemzeti Zenedében.²⁹

²⁷ Liszt Pesten, 1839 decemberében ismerte meg a vele csaknem egyidős Engeszer Mátyást, aki a nagy művész megérkezése alkalmából rendezett ünnepségen a hangászegyesület 12 tagú kórusában énekelt. (*Honművész* 1839. december 29-i szám). Engeszer részt vett az *Esztergomi mise* bemutatóján is, s az 1856. augusztus 31-i eseményről cikket írt a *Pester Lloyd* folyóiratba („Liszts Messe und deren Aufführung im Gran am 31. August”, 1856. szept. 4. 206. szám).

²⁸ Burdács 1912. A cikk nem említi pontosan, milyen tárgyakat oktatott Engeszer. Valószínűleg orgonát, zongorát vagy éneket taníthatott.

²⁹ Az egyik korabeli lexikon (Ságh József: *Magyar Zenészeti Lexicon*, Budapest: 1880. 90.) beszámolója szerint Engeszer előkelő helyet foglalt el a kor magyar zeneszerzői gárdájában. Jelenleg 57 műve ismeretes: 35 kompozíciójának a kottaanyaga is fennmaradt, azonban további 22 művének létezéséről csupán a korabeli dokumentumok tesznek említést. Kompozíciói részben nyomtatásban is megjelentek. Életművének sajátossága az a cappella műfajokhoz való különleges kötődés (57 művéből 49 kórusmű), mely énektanári-énekesi-karnagyhi hivatásával magyarázható. Egyházi a cappella kórusműveinek túlnyomó része rövid terjedelmű és többnyire homofon feldolgozású, apróbb imitációs szakaszokkal. Négy zenekarkíséretes latin motettája (*Benedictus sit Deus, Ecce sacerdos, Pater noster* és *Te Deum*) a mai egyházzenei gyakorlat figyelmére is érdemes. Autográf partitúráik (a *Benedictus sit Deus* kivételével) és szólamanyaguk a pesti főtemplom történeti kottatárában található. Engeszer romantikus stílusú *Pater noster* és *Benedictus sit Deus* című motettája többször megszólalt a Belvárosi Főplébániatemplom szentmiséin a templom kórusa és a Musica Divina Kamarakórus és Zenekar előadásában 2009 és 2011 között. Engeszer *Pater noster* című motettáját 1882. március 25-én, Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepén – a *Magyar koronázási mise* társaságában – Liszt maga vezényelte a pesti főtemplomban. Az utóbbi adat forrása: Legány D. 1986. 174. Engeszer világi kompozícióit kórusművek, átiratok, zongoraművek és egy fűvőszeneári induló képviselik, melyek a korabeli magyar műzenei stílusban fogantak.

Benedictus sit Deus Engeszer Mátyás (1812-1885)

Andante

Clarinet in B \flat

Bassoon

SOPRANO

ALTO

TENOR

BASS

Violin I

Violin II

Viola

Violoncello

Contrabass

Be - ne - dic - tus sit De - us sit De-us Pa - ter

Be - ne - dic - tus sit De - us sit De-us Pa - ter

Be - ne - dic - tus sit De - us sit De-us Pa - ter

Be - ne - dic - tus sit De - us sit De-us Pa - ter

18. ábra: Engeszer Mátyás: *Benedictus sit Deus* motettájának részlete

Engeszer jelen volt a Zeneakadémia születésénél is: tagja volt annak a minisztérium által kijelölt „nagy bizottságnak”, mely 1873-ban az intézmény működésére-képzésére benyújtott tervet bírálta.³⁰ Engeszer Mátyás 1870 végén feleségével, Marsch Katalin énekesnővel megalapította a Liszt-egylet nevű nőikart, mely néhány év múlva vegyeskarrá alakult, és a főváros egyik vezető kórusa lett, Liszt műveinek egyik legfontosabb magyarországi tolmácsolója.³¹ Az együttes próbáinak Liszt Ferenc rendszeres látogatója volt, és számos alkalommal maga vezényelte őket. Szoros kapcsolatukat Liszt-dedikációk jelzi.³² A Liszt-egylet (legalábbis tagjainak egy része) feltehetően a templomi kórus munkájába is besegített; erre enged következtetni az a tény, hogy a Liszt-egylet több tagjának neve (például Berger Anna és Herein Erzsébet) szerepel a templomi kottákon.³³

³⁰ A bizottság tagja volt még többek között Reményi Ede és Nikolits Sándor is. Haynald Lajos bíboros elnökölt, az ő javaslata volt az egyházzenei tagozat felállítása, amit Liszt örömmel üdvözölt. Legány 1976. 148–149.

³¹ A Liszt-egylet nemcsak a Belvárosi Főplébániatemplomban szólaltatta meg Liszt műveit (például a *Missa Choralist* és a *Koronázási misét*), hanem fellépett a Vigadóban is. Részt vettek a *Krisztus-oratórium* és a *Szent Erzsébet legenda* bemutatásában, és nevükhöz fűződik *A strassburgi dóm harangjai* című kantáta ősbemutatója is. Watzatka 2001. 342–345.

³² Az egyletnek ajánlotta Liszt *Hymne de l'enfant à son réveil – A gyermek dicséneke ébredéskor* című művét. Engeszer Mátyásnak dedikálta Liszt a *Férfikari misét* és a *Via Crucist*, Engeszer Mátyásné Marsch Katalinnak pedig a *Szent Erzsébet legenda* énekes zongorakivonatát. Eckhardt 1973. 87–130. A *Férfikari mise* Liszt-dedikációjára az elmúlt években derült fény. Az adat részletes leírását lásd az értekezés 129. oldalán.

³³ Lásd a VI. fejezet incipites jegyzékének következő számait: 36. (Derlik), 47. (Engeszer), 51. (Engeszer), 70. (J. Haydn), 103. (Lorenz), 124. (Preindl) és 142. (Schläger).

19. ábra: Liszt sajátkezű ajánlása a *Férfikari mise* címoldalán³⁴

³⁴ A dedikáció szövege: „Professor Mathias Engesser freundschaftlich ergeben FLiszt september [18]56 (Az évszám a mise előadására utal: 1856. szeptember 7-én adták elő a városligeti Hermina-

Bräuer Ferenc karnagy kapcsolata a Pest-budai zeneszerzőkkel

Az Engeszerrel való vita arra is rávilágít, hogy Bräuer kapcsolatot tartott korának jelentős karnagy-egyéniségeivel. Igazának bizonyításához Adler György, a budai főtemplom, és Seyler Károly, az Esztergomi Bazilika fiatal zeneszerző-karnagya írásos nyilatkozatát kérte, akik készséggel álltak rendelkezésére az ügyel kapcsolatban.³⁵ Adler György egy műve (*Libera me Domine*) ma is megtalálható a templom kottatárában. Seylerrel való kapcsolatáról korábbi bizonyítékok is vannak: az 1840-es évek elején több miséjét adatta elő a Belvárosi Főplébániatemplomban.³⁶ Seyler Károly korának elismert zeneszerzője volt, műveit külföldön is játszották. Az Esztergomi Bazilika felszentelési szertartására ő komponálta a graduálét, az offertóriumot, a Te Deumot és a templomszentelési antifónákat, mely utóbbiak közül 12 mű a Belvárosi Főplébániatemplom kottatárában ma is megtalálható Seyler saját kézírásával.³⁷

Festetics Leó gróffal való ismeretsége az 1830-as évek második felére megy vissza. A Pest-budai Hangászegyesület első éveitől kezdve mindketten fontos tisztsége-

kápolna felszentelésén, melyre vélhetően Engeszer toborozta az alkalmi férfikart. Liszt Engeszernek az *Esztergomi mise* előadása körüli buzgólkodását is megköszönhette ezzel az ajánlással). A *Férfikari mise* Engeszernek dedikált példánya 2008-ban bukkant fel az antikvár piacon. (A dr. Bajnai Klára és dr. Marton Gyula gyűjteményéből származó kotta megtekintéséért köszönettel tartozom Bösze Ádám zenetörténész-antikváriusnak, aki felhívta rá figyelmemet.) Bár a Belvárosi Főplébániatemplom pecsétje nem szerepel rajta, feltételezem, hogy a XIX. században a templomi kottatár (és repertoár) részét képezte: ezt látszik bizonyítani az a tény, hogy a partitúra címlapján és a rectok tetején Engeszer kézírásával az akkor használatos háromjegyű leltári szám (497) szerepel. Ezeket a számokat és a Liszt-dedikációt ugyanazzal a barna színű tollal írták. 2009 márciusában váratlanul előkerült a dedikált partitúrához tartozó szövegműanyag is, ugyanazzal a leltári számmal. A szövegműanyag az 1870-es évek elején készülhetett, talán a Férfikari Liszt-egylet számára. A kottatárban az előző leltári számokon (495–496) a szintén Liszt-művek szerepelnek: egy férfikari *Pater noster* és egy vegyeskari *Ave Maria* (R. 496/b).

³⁵ Seyler Károly (1815–1882), Seyler József budai főtemplomi, majd esztergomi karnagy fia Bécsben Ignaz von Seyfriednél tanult, és 1841-től haláláig apja utódja volt az esztergomi bazilikában. Rendkívül termékeny egyházi zeneszerző volt: több mint 30 misét, és több száz kisebb kompozíciót írt. Szabolcsi – Tóth 1965. III. 361.

³⁶ Lásd részletesen a III. 1. c. alfejezetet.

³⁷ A kézirat címlapját lásd a Mellékletekben – IV. Képek.

ket töltöttek be az egyesületben.³⁸ Bräuer a Nemzeti Zenede aligazgatójaként tanárkollégáival is jó szakmai kapcsolatot ápolt. Feigler Géza zenedei tanár, zeneszerző egy miséje ma is megtalálható a templomi kottatárban.³⁹

Bräuer elsőként karolta fel az 1842-ben Pesten letelepedett Brand (Mosonyi) Mihályt, a XIX. századi magyar zenetörténet egyik kiemelkedő alakját. Bónis Ferenc így értékeli a főtemplom regens chorijának támogató szerepét: „Bräuer egyike azoknak a nagytekintélyű muzsikusoknak, akik kezdettől fogva egyengették Pesten az ifjú Brand útját. Ez utóbbi már 1843-ban Bräuernek ajánlotta *Graduale*-ját.”⁴⁰ Liszt is felismerte Mosonyi tehetségét, benne látta a korabeli magyar egyházi zeneszerzés legjelentősebb alkotóját, amint erről 1866-ban báró Augusz Antalnak írt levele is tanúskodik:

Az Esztergomi miséhez, 1855-ben, Mosonyit jelöltem meg (Ő eminenciájának), mint aki szememben az egyházi zenére a legilletékesebbnek és legtehetségesebbnek látszik a magyar zeneszerzők között. Köztünk szólva, véleményem azóta sem változott.⁴¹

Miséi több ízben is megszólaltak a pesti főtemplomban. 1843 és 1844 után 1847-ben újabb mise-előadásról számol be a sajtó. A *Der Spiegel* újság cikkírója a művet dirigáló Bräuer dicséretére emeli ki, hogy „elavult zeneművek helyett ezt a valóban szép és lélekemelő [Mosonyi] szerzeményt adatja elő”.⁴² A miséken kívül kisebb egyházi műveinek (*Jubilate Deo, Libera me*) első előadása is a templomhoz kötő-

³⁸ Festetics kapcsolata a templommal Bräuer utódja, Engeszer Mátyás karnagy idején vált szorosabbá.

³⁹ Feigler Géza (1842–1874) Bécsben Simon Sechternél tanult zeneszerzést. 1864–1874-ig a Zenede összhangzattan tanára volt. Művei: misék, zongora- és orgonaművek, férfikarok. Műveinek egy része az *Apolló* 1872–1874 közötti évfolyamaiban jelent meg. Lásd: Sz. Farkas 2005. III. 335–336.

⁴⁰ Bónis 1989. 161.

⁴¹ Csapó 1911. 104–106. Idézi Kodály 1989. 413. A levelet 1866. február 22-én írta Liszt, Rómából.

⁴² SP 1847. 20. évf. 51. sz. június 26. 814. „Der Regenschori, Herr Bräuer, hat auf den Dank des Publikums den gerechtesten Anspruch, da er, statt alter, verwitterter Kirchenmusiken, dieses wahrhaft schöne und erhebende Tonwerk zur Ausführung bringt.” Az előadás 1847. június 27-én volt.

dik.⁴³ Bräuer kapcsolata Mosonyival nemcsak szakmai volt, hanem baráti is: Mosonyi 1846. október 3-án lépett frigyre Weber Paulinával, s a Lipótvárosban kötött esküvő egyik tanúja Bräuer Ferenc volt.⁴⁴

Bräuer Höszly Jakab pesti zeneszerzővel való ismeretségére utal Höszly *Videbunt multi* kezdetű offertóriumának Bräuernek szóló ajánlása.⁴⁵

A XIX. század jelentős német zeneszerzője, az Országos Magyar Királyi Zeneakadémia későbbi tanára, Robert Volkmann nyomtatott ajánlással tisztelte meg a Belvárosi Főplébániatemplom karnagyát. *Osanna Domino Deo für S solo, Chor und Orchester* című, Op. 47-es offertóriumán a következő mondat olvasható: „Herrn Franz Bräuer Regens chori an der Stadt-Pfarrkirche zu Pest”.⁴⁶ Az offertórium többször is felhangzott a nagymiséken, szólamkottáin két előadás dátuma maradt fenn (1865-ben és 1868-ban).⁴⁷ Volkmann 1841-ben költözött Pestre, és szoros kapcsolatban állt a város vezető muzsikusaival, így Erkellel és Mosonyival is. Rövidebb bécsi tartózkodás után 1858-ban végleg Pesten telepedett le.⁴⁸

⁴³ A *Jubilate Deo* graduálét Mosonyi 1843-ban komponálta, bemutatóját Bräuer vezényelte. A *Libera me* 1870. június 10-én hangzott el a templomban, Batthyány Lajos gróf gyászmiséjén. A szerződésre komponált művet Erkel mutatta be. Bónis 2000. II. 24–26.

⁴⁴ Budapesti Szent István Bazilika Plébániája. *Matriculae Copulatorum*. Házassultak anyakönyve. B. 1830–1852. Pag. 223. 1846. október 3. Brand Mihály és Weber Paulina házasságkötésének bejegyzése. Bräuer Ferenc karnagy a menyasszony tanúja volt. Lásd: Valkó 1973. 63–64. és Bónis 1995. 122–123.

⁴⁵ A kézirat partitúra címlapján a következő ajánlás látható: „Dem geehrsten Hr. Chorregenten F. Bräuer (...) gewidmet von J. Hössly”. Höszly Jakab (*?–1904) cseh származású karnagy és zeneszerző volt a XIX. században. A Nemzeti Színház zenésze volt, majd 1857–1859-ig a pesti izraelita templom orgonista tisztét töltötte be. Az 1890-ben alakult Aradi Philharmóniai Egyesület első karnagya volt. Lásd: Szabolcsi – Tóth 1965. II. 224.

⁴⁶ Az offertórium Pesten, G. Heckenastnál jelent meg évszám nélkül, megjelenésének éve (1865) a Hofmeister-katalógusból tudható meg. A kottát a templom kottatára őrzi.

⁴⁷ A Tromba I in F szólamkottán lévő bejegyzés: „Pesth, den 15ten Jänner 1865, am 12ten April 868”. Ez utóbbi dátumot a Timpani in F. C. szólamkottán lévő bejegyzés is megerősíti.

⁴⁸ Molnár 1965. 621–622.

20. ábra: A Bräuernek szóló nyomtatott ajánlás Robert Volkmann offertóriumán

Cseh származású lévén, Bräuer számára magától értetődő volt a cseh zeneszerzők műveinek műsorra vétele. Nagybátyjának, a prágai V. F. Tucek, a Pesti Német Színház igazgatójának *Requiem*je ma is megtalálható a templom kottatárában.

Bräuer Ferenc karnagy vidéki kapcsolatai

Bräuer Ferenc nemcsak fővárosi, hanem több vidéki karnaggal is kapcsolatban állt. A fent említett esztergomi Seyler Károly mellett a soproni Szent Mihály templom karnagyát, Lorenz Jánost is személyesen ismerte. Lorenz 1849-től 1857-ig basszus-énekesként működött (díjazás nélkül) a pesti főtemplomban, majd 1857-ben annak orgonistája lett. *G-dúr miséjének* autográf kéziratot partitúrája ma is megtalálható a Belvárosi Főplébániatemplomban.⁴⁹ Lorenz műveit még az 1880-as évek elején is repertoáron tartották. A templom kottatárában 11 műve maradt fenn.⁵⁰ A székesfehérvári Janny József karnagy maga másolta le Bräuer *Ave verum* graduálját, mely ma is megtalálható a székesegyház gyűjteményében, a Janny-hagyatékban.⁵¹ Zsaskovszky Endre, az Egri Székesegyház másodkarmestere és orgonistája egyik miséjét 1870-ben adták elő a Belvárosi Főplébániatemplomban. Megtalálható még a mai kottatárban a budai, majd esztergomi Seyler József, a pécsi Lickl János György és Hölzl Szeráf Ferenc, valamint a kolozsvári Ruzitska György néhány műve is.⁵²

⁴⁹ A partitúra végén a befejezés dátuma is olvasható: „beendigt am 15^[ten] Mai 1866 Gott sei Dank”. Lorenz János 1859-től 1877-ben bekövetkezett haláláig volt a soproni Szent Mihály templom karnagya. A soproni zeneiskola újjászervezése is az ő nevéhez fűződik. Dalai az *Apolló* folyóiratban jelentek meg. Lásd: Szabolcsi – Tóth 1965. II. 493. Lorenz Jánosról részletesebb adatok olvashatók a disszertáció III. 2. alfejezetében, a 118. oldalon.

⁵⁰ Az említett zeneművek a következők: *Ave Maria für Chor mit Streich Quartett* (a zeneszerző 1874-ben ajándékozta a templom kórusának), *Offertorium Ave maris stella*, *Messe in G*, *Messe in F*, *Offertorium (Lauda Sion)*, *Beata es (Offertorium)*, *Veni Sancte Spiritus*, *Jesu dulcis graduale* (a zeneszerző 1874-ben ajándékozta a templom kórusának), *Haec dies* és *Messe [in G] és [Missa in C]*.

⁵¹ Lásd: Bárdos 1993. 298.

⁵² Lickl 1806–1843-ig, Hölzl 1843–1884-ig volt a Pécsi Székesegyház karnagya. A bécsi születésű Ruzitska György (1789–1869) zeneszerző Kolozsvár zenei életének vezető alakja volt az 1830-as évektől, Erkellel is barátságot kötött. Szinte minden műfajban alkotott. 1835-től igazgatója volt a kolozsvári Musikai Conservatoriumnak, melyben jelentős pedagógiai tevékenységet fejtett ki. Lásd: Szabolcsi – Tóth 1965. III. 272.

Bräuer Ferenc karnagy külföldi kapcsolatai

Bräuer nem feledkezett meg tanáráról, J. N. Hummelről sem: 2 miséjét, 1 offertóriumát és 1 motettáját minden bizonnyal ő szerezte be. *Alma virgo* című, Bécsben kiadott offertóriumának címlapján a templom kórusának szóló ajánlása olvasható: „Der städtischen Haupt-Pfarr Kirche verehrt von Franz Bräuer Chor-Regenten / Pest den 15ten Juny 1839”. *Esz-dúr miséje* 1848-as előadási dátumát megőrizte a templomi kottán található bejegyzés.

Bräuer Ferenc kapcsolatrendszere nemcsak a zenei élet kiemelkedő személyeire, hanem a kor egyik legjelentősebb egyházzenei egyesületére is kiterjedt. A templom zenei kapcsolatai között Bräuer idejében kitüntetett szerepe lehetett a XVIII. század-vég zenei központjának, Pozsonynak. *Ave verum* kezdetű, négyszólamú vegyeskarra írt graduáléján nyomtatott ajánlás olvasható: „(...) componirt und dem löblichen Pressburger Kirchenmusik Verein gewidmet von Franz Bräuer Chorregent an der Hauptpfarrkirche un[d] Vice Director des Conservatoriums zu Pest (...).”⁵³ Az idézett egylet Pozsony egyházzenei centrumában, a Szent Márton Székesegyházban működött, s Bräuert tagjai közt számlálta.⁵⁴ Elképzelhető, hogy Bräuer egykori tanára, J. N. Hummel révén került kapcsolatba a Pozsonyi Egyházzenei Egylettel. Érdekes összefüggésre hívja fel a figyelmet az *Ave verum* kiadójának neve. A Franz Glöggel nevű bécsi kiadó kapcsolatban állt a Nemzeti Zenedével, nevét megtalálhatjuk a Pest-budai Hangászegyesület könyvtárának ajándékozói között.⁵⁵ Talán a két egyesület szorosabb kapcsolatának hátterében is Bräuer személye állt?

A karnagy-zeneszerző ismerősök, barátok felsorolását lezárandó, említsük meg mind közül a legnagyobb: Liszt Ferenc nevét. Bräuer Liszt és Volkmann barátsága révén betekintést nyerhetett az európai zenei életbe (Volkmann személyesen ismerte

⁵³ A kottán évszám nem szerepel, azonban a Hofmeister-katalógusból (Page 159) megtudható, hogy 1869 szeptemberében jelent meg Bécsben, Franz Glöggelnél.

⁵⁴ Az adat Bräuer Ferenc gyászjelentéséről származik. (OSzK FM gyászjelentések 63. tekercs).

⁵⁵ Gulyásné 2005. 267.

Mendelssohnt, Schumann), francia és német nyelvtudása zavartalan kommunikációt biztosított velük. Liszttel való kapcsolatáról külön alfejezetben emlékezem meg.

A) A TEMPLOMI EGYÜTTES ÖSSZETÉTELE

A XIX. század második fele sajnos nemcsak inventáriumokban, hanem más jellegű forrásanyagban sem bővelkedik: a templom számadási jegyzőkönyvei csak az 1820. évig maradtak fenn, így a kórus- és zenekari tagok nevének kiderítéséhez az anyakönyveken kívül mindössze a csekély levéltári forrás és a templomi kottákon található feljegyzések nyújtanak támpontot.⁵⁶

Mivel fizetési jegyzék a század végéig nem áll rendelkezésünkre, kiindulópontként szükséges az 1841. évi állapot rövid áttekintése. Mint említettük már, Hóra János orgonista 1857. január 27-én, 57 éves korában váratlanul elhunyt. A sokoldalú zenész nagy hiányt jelenthetett az együttesnek. Az orgonista feladatkörét február 1-jétől a Sopron megyéből származó Lorenz János (Johann Lorenz) vette át, akit a tanács 1857. május 1-jétől ki is nevezett az orgonista állásra. Lorenz János már 1849 óta énekelt a templom énekkarában, mint basszista, emellett kitűnő orgonista és continuo-játékos volt, valamint egyházi zeneszerzőként is ismerték Pesten. 1857 végén Lorenz János Sopronba távozott, ahol a Szent Mihály-templom karnagya lett.⁵⁷ Helyére 1858-ban a kántorként már 14 éve szolgálatot teljesítő Engeszer Mátyást nevezték ki.⁵⁸ Német kántorként 1839 óta Joseph Frey, magyar kántorként pedig 1844-től Engeszer Mátyás működött. A két énekes – Adolf Hirsch és Franz Schön – nevét a bevezetésben felsorolt források egyike sem említi. Bár levéltári adatok eddig nem erősítették meg, lexikonokból még két énekes – *Fetter János* és *Langer János* – nevét ismerjük. Sz. Farkas Márta állítása szerint Fetter János (a Zenede későbbi zongorata-

⁵⁶ A számadási jegyzőkönyveket a Fővárosi Levéltár őrzi. Föv. Lt. Intim. a. m. 4200. különccsomó. A belvárosi templom számadásai 1775–1820.

⁵⁷ A Lorenz Jánosról szóló levéltári iratok jelzete, valamint az azokból idézett részletek jelen értekezés 123. oldalán olvashatók.

⁵⁸ Föv. Lt. IV. 1303. f. I. 178/1871.

nára) Bräuer Ferenc éneknövendéke volt, és Bräuer rendszeresen énekelte misék alkalmával.⁵⁹ A Szabolcsi – Tóth lexikonban olvashatunk Langer Jánosról, aki 1844-től volt a templom énekkarának tagja, mint tenorista.⁶⁰ A szoprán és az alt szólamok megszólaltatására státusszal rendelkező énekest az 1841-es fizetési jegyzék alapján nem vettek fel, feltehetően műkedvelők és kiségitők segítségére támaszkodtak. A század közepén már általános gyakorlat volt, hogy a szoprán és az alt szólamokat – az énekesfiúk és a férfiak mellett – nők is énekeltek, akik főként a karnagy családtagjai közül kerültek ki (így volt ez például a tatai Esterházyak templomi együttesében is).⁶¹ Bräuer Ferenc felesége, Pfeffer Teréz jó technikájú koloratúrszoprán volt: a Pest-budai Hangászegyesület jegyzőkönyve tudósít arról, hogy 1836-ban a *Varázsfuvola* Éj királynője áriáját énekelte egy koncerten.⁶² Amíg a század derekán működött énekkarból csak néhány kórustag neve maradt fenn, az énekes szólistákról – a korabeli sajtónak köszönhetően – több adat áll rendelkezésünkre. A *Zenészet* *Lapok* említi Kőnig Emma, Toperczerné és Toperczer Ilka (szoprán), Engeszer Mátyásné (alt), Rader Antal, valamint Kőszeghy Károly (basszus) nevét. Kőszeghy a Nemzeti Színház első basszistája volt több évtizedig.

A kórustagokkal ellentétben a zenekar néhány tagjáról maradt fenn levéltári forrás. 1854-ben Bräuer karnagy *Josef Strohmaier* első hegedűs haláláról értesíti a tanácsot, és kéri az állás mihamarabbi betöltését, „mert az első hegedűs játéka kiemelt fontos-

⁵⁹ Fetter János 1831-ben született, apja a Pest-budai Hangászegyesület első pénztárosa volt. Lásd: Tari 2005. 22. és Sz. Farkas 2005. III. 336.

⁶⁰ Fetter János (1831–191?) 1876–1901-ig volt a Zenede zongoratanára. Lásd: Sz. Farkas 2005. III. 336. Zenedei tanulmányait az évkönyvek nem támasztják alá. Langer János 1846-ban a Rókus templom kántora volt, majd a Lipótvárosi templom (a Bazilika elődjének) kántora, végül karnagya lett. A Pesti Német Színház második tenoristájaként is működött, 1856-tól pedig a Nemzeti Zenede énektanára volt. Fia, Langer Viktor 1889-től a Szent István Bazilika karnagya volt. Lásd: Szabolcsi – Tóth 1965. II. köt. 409–410.

⁶¹ Lásd: Bárdos 1978. 51. 75–77.

⁶² Bräuerné neve az egyesület 1836. december 2-i ülésének jegyzőkönyvében szerepel. Tari 2005. 26.

ságú a templomi zenélésben”.⁶³ Bräuer Ferenc utódjának, Engeszer Mátyás karnagynak a pesti tanácshoz írott beadványaiból értesülünk néhány zenekari tag nevééről. 1876-ban Engeszer *Kotraschek Lipót* ellen nyújt be panaszt, aki „húzamost idő óta az isteni szolgálatra meg nem jelen, de helyettest sem küld; de már többször történt felszólításra nem is felel”. *Kotraschek* helyére az akkor szokásban levő előléptetési rend szerint *Jesek János* trombitást nevezik ki, aki már 1848 óta játszik a zenekarban. *Jesek* álláshelyét pedig *Szendler Antal* kísérető zenész (oboista és nagybögös) kapja meg, aki már 1864 óta működik fizetés nélkül a templomban.⁶⁴ *Bartl Ignác* klarinétos haláláról 1877-ben. Ugyanebben az évben mond le önként állásáról *Heger József* zenekari tag. Helyükre *Sztonavszky Ferenc* trombitás már 1866 óta működik az együttesben, 1877-ben Engeszer előléptetését kéri, valamint javasolja *Kadlec Ferenc* és *Kubát Venczel* kísérető zenészek felvételét is.⁶⁵

A XVIII. század végétől a templomban szolgálatot teljesítő hangszeres dinasztikiak közül a Moravetz és a Hladky-család utolsó tagjai a század közepéig szolgáltak a zenekarban. 1855 márciusában Bräuer Ferenc kérvényt nyújtott be a városi tanácshoz, melyben az elhalálozott Johann Moravetz teljes fizetésű hegedűs (aki már 1822 óta szolgált a zenekarban) helyére két félfizetéses klarinétos felvételéért folyamodik. Az új zenekari tagokat maga ajánlja a tanácsnak, mindkettejük jeles muzsikus: *Reinel Albin* a Nemzeti Színház első klarinétosa és szólistája, zenedei tanár, *Joseph Hanisch* pedig a Pesti Német Színház zenekarának tagja volt.⁶⁶ Minden bizonnyal felvették

⁶³ Föv. Lt. IV. 1303. f. 16800/1854. „(...) der Part des ersten Violinspielers bei der Aufführung der Kirchenmusiken höchst nothwendig ist”.

⁶⁴ *Kotraschek Lipót* évi 68 forint fizetését kapta meg *Jesek János*, aki 53 forint évi fizetésben részesült előléptetése előtt. *Szendler Antal* *Jesek János* 53 forintos fizetésében részesült kinevezése után. Lásd: Föv. Lt. IV. 1407. b. I. 40633/1876.

⁶⁵ *Sztonavszky Ferenc* évi 68 forintos, *Kadlec Ferenc* és *Kubát Venczel* pedig évi 53 forintos fizetést kapott. Lásd: Föv. Lt. IV. 1407. b. I. 43062/1877.

⁶⁶ Föv. Lt. IV. 1303. f. 4103/1855. „statt des einen Violinspielers zwei Clarinettisten gütigst zu engagieren” (...). „Herrn Reindl, ersten Clarinetisten und Solospieler des ungarischen National Theaters, und Professor des Conservatoriums für die erste Stelle, und Herrn Hanisch Orchester Mitglied des deutschen Theaters für die zweite Stelle”. *Reinel Albin* klarinétművész 1854–1889-ig volt a Nemzeti Zenede klarinéttanára. Lásd: Sz. Farkas 2005. III. 361. *Moravetz* fizetését, a 115 konvenció

őket, ugyanis 1868-ban Bräuer karnagy Reinel Albin helyett *Bartl Ignác*ot kéri a templom klarinétosává kinevezni.⁶⁷

Ismeretes Johann és Joseph Hladky halálának éve is (1848 és 1859). Bár Michael Pischinger, Andreas Koyer és Joseph Pospischl későbbi sorsáról nem tudunk, annyi bizonyos, hogy az 1850-es évek végére a zenekar jelentős része kicserélődött.

Sajnálatos módon az adatok rendkívül csekély száma és hiányos volta miatt az 1850–70-es évek templomi együttese létszámának megállapítására még feltételezés szintjén sem vállalkozhatunk. A vidéki székesegyházak ének- és zenekara az 1860-as években 13–16 fő körül mozgott, melyhez kíséret zenészek is csatlakoztak nagyobb ünnepeken.⁶⁸ Bräuer Ferenc halálának évéből, 1871-ből származik az a levéltári irat, mely tudósít kíséret zenészek alkalmazásáról. Eszerint a Belvárosi Főplébániatemplom karnagya évi 315 forintot kap e célra, mely az évi karnagyi fizetés összegének ismeretében (300 forint) jelentősnek volt mondható.⁶⁹

A templom kottatárában fennmaradt kottákon lévő előadási bejegyzések rögzítettek néhány kíséret hangszeres zenész nevét, melyeket táblázatba foglalva ismertetek az előadási adatok kíséretében.

ezüstforintot Bräuer 65-50 forint arányban javasolja szétosztani az első- és a második klarinétosi állás között.

⁶⁷ Föv. Lt. IV. 1303. f. I. 370/1868. Reinel Albin 1868 októberében hagyta el állását, melyet november 1-jétől Bartl Ignác töltött be Bräuer Ferenc karnagy „tökéletes” megelégedésére. Járandósága évi 68 forint volt.

⁶⁸ Pécssett 1860-ban a fizetett tagok létszáma a karnagyon, a 3 prebendáriuson és a 2 énekesfiún kívül 16 fő (7 énekes, 3 orgonista és 6 hangszeres zenész) volt. 1868-tól mindegyikük teljes fizetésű tag volt. Lásd: Szkladányi 1981. 44. Székesfehérvárott az 1868-as egyházlátogatás a karnagyon és az orgonistán kívül 11 fizetett tagot (4 énekes és 7 hangszeres zenész) sorol fel. Bárdos 1993. 98.

⁶⁹ Föv. Lt. IV. 1303. f. I. 178/1871.

IV. táblázat: A pesti főtemplom nagymiséin közreműködő kiegészítő hangszeres zenészek Bräuer karnagyságának második szakaszában, a templomi kottákon szereplő bejegyzések alapján:

Név	Hangszer	Dátum
Szuk	vl I	1858. ápr. 25. L. Cherubini: <i>Missa No IV in C.</i>
Leopold Serv.	vl II	1852. szept. 21. L. Cherubini: <i>II. Messe.</i> 1856. nov. 2. L. Cherubini: <i>Requiem in c.</i>
Pfeffer, Ignaz	vl II	1856. febr. 4. W. A. Mozart: <i>Requiem</i>
Proksch, Franz ⁷⁰	vl II	1861. aug. 15. 1864. aug. 15. 1866. aug. 15. L. Cherubini: <i>II. Messe.</i>
Vajdinger, Josef ⁷¹	vl II	1864. aug. 15. L. Cherubini: <i>II. Messe.</i> 1865. aug. 15. Bräuer: <i>Der Sturm</i> off.
Marek [Ferenc/János] ⁷²	Vlne	1848. ápr. 22. J. N. Hummel: <i>Missa in Esz No 2.</i>
Suck	ob I	1854. febr. v. nov. 17. J. Haydn: <i>Nelson-mise.</i>
Pischinger, Alois	clar II	1863. aug. 23. J. Haydn: <i>Nelson-mise.</i>
Gäyek, H.	Clarino I	1855. júl. 8. W. A. Mozart: <i>Koronázási mise.</i>
Geyer, J. ⁷³	tr I	1856. márc. 24. J. Haydn: <i>Missa Solenne in B.</i>
Peters, Carl Conservatorist	tr II	1857. Mosonyi Mihály: <i>3te Messe in F.</i>
Jesko [Ferenc] ⁷⁴	timp	1857. aug. 15. nov. 1. nov. 21. 1858. júl. 11. 1859. jan., aug. 15. F. Bräuer: <i>Der Sturm</i> off.
Pintner	timp	1863. márc. 2. A. Rieder: <i>Requiem.</i>
Schauer Ignác ⁷⁵	timp	1867. júl. 20. F. Bräuer: <i>Messe [in B].</i> 1868. ápr. 13. R. Volkmann: <i>Offertorium „Osanna Domino Deo”.</i> Op. 47.
Stofil	timp	1864. J. E. Hóra: <i>Graduale a 4 Voci (...)</i>

⁷⁰ Proksch Ferenc a Budapesti Filharmóniai Társaság brácsása volt a társaság 1867–1868. évi jegyzőkönyve szerint. Lásd: Németh 1995. 142–167.

⁷¹ Vajdinger József a Budapesti Filharmóniai Társaság brácsása volt a társaság 1867–1868. évi jegyzőkönyve szerint. Lásd: Németh 1995. 142–167.

⁷² Marek Ferenc 1839–1842-ig, Marek János 1843–45-ig volt a Nemzeti Színház bőgőse. Lásd: Színházi zsebkönyvek.

⁷³ A Budapest Filharmóniai Társaság 1867–1868. évi jegyzőkönyveiben szerepel Gayer János trombitás neve. Lásd: Németh 1995. 142–167.

⁷⁴ Jesko Ferenc a Nemzeti Színház üstdobosa volt 1845 körül. Lásd: Színházi zsebkönyvek.

⁷⁵ Schauer Ignác 1882–1885-ig a Nemzeti Zenede trombitatanára volt. Lásd: Sz. Farkas 2005. III. 364.

Első pillantásra feltűnő, hogy az 1850–60-as években még mindig kizárólag cseh és német nevek szerepelnek a hangszeres zenészek névsorában. Többségük a pesti zenei élet legrangosabb intézményeiben – a Nemzeti Színházban, a Nemzeti Zenedében és a Budapesti Filharmóniai Társaságnál – volt állásban.

Cherubini-miséinek és requiemjének, Mozart *Requiem*jének és Bräuer egy offertóriumának előadásában vettek részt Szuk, Leopold Serv., Pfeffer Ignaz, Proksch Franz és Vajdinger Josef hegedűsök.⁷⁶ Marek vezetéknévű nagybögős a Nemzeti Színház zenekari tagjai között kettő is szerepelt: Ferenc 1839–1842-ig, János 1843–45-ig volt a színház zenekarának nagybögőse.

A fafűvósokat Suck oboista, és Pischinger Alois klarinétos képviselik. Utóbbi feltehetően Michael Pischinger főtemplomi klarinétos fia, és nem azonos a lexikonok által hegedűsként és hegedűpedagógusként említett Pischinger Alajossal, a Nemzeti Zenede híres hegedűtanárával, akire évtizedekkel később még fontos szerep vár majd a templom zenei életében.⁷⁷ Engeszer Mátyás karnagy halála (1885) után a templomi együttest vezeti majd ideiglenesen egy évig, Szautner Zsigmond hivatalos kinevezéséig (1886).⁷⁸

A trombita szólamokat játszóik között szerepel egy tanuló – Peters Carl „Conservatorist” – neve is, aki 1857-ben Mosonyi *F-dúr miséjében* játszotta a második trombita szólamot. Minden bizonnyal a Hangászegyesületi (később Nemzeti) Zenede egy növendékéről van szó. Feltételezhetően nem egyedüli jelenség volt a zeneiskola egy-egy érdemesebb hallgatójának szereplése a templomban. Bräuer az intézmény aligazgatójaként, a felvételik, és a vizsgák gyakori látogatójaként jól ismerhette a tanítványok ének- és hangszertudását. (Az intézmény növendékei gyakran vettek

⁷⁶ A Szuk vezetéknév nem azonos Szuk Lipóttal, a Filharmóniai Társaság alapító tagjával, a Nemzeti Színház első csellistájával és a Nemzeti Zenede első gordonkatanárával. Egyetlen forrás sem erősíti meg, hogy e kiváló gordonkaművész hegedülni is tudott volna.

⁷⁷ Pischinger Alajos (†1890) hegedűművész és hegedűpedagógus a Zenedében tanult, 1857–1888-ig a Nemzeti Színház és az Operaház zenekarának tagja volt, a Nemzeti Zenedében 1876–1890-ig tanított. Lásd: Sz. Farkas 2005. III. 360. és Szabolcsi – Tóth 1965. III. 125.

⁷⁸ Föv. Lt. IV. 1407. b. I. 2634/1886.

részt nagyobb, oratórikus művek előadásában: 1858. április 11-én például Liszt *Esztergomi miséjének* kórusrészét énekelték a Belvárosi Főplébániatemplomban, Liszt vezényletével.)⁷⁹

Hangszeres szólistaként több alkalommal is hegedült a templomban illetve a plébánia dísztermében Reményi Ede, a világhírű magyar hegedűművész, Liszt Ferenc barátja és hangversenyeinek közreműködője.⁸⁰

Hol próbált a kórus és a zenekar? Erről nem maradt fenn feljegyzés, azonban a plébániának a templom közelében álló, több szobával, és két-háromszáz fő befogadására képes díszteremmel rendelkező épülete erre jó helyszínt biztosíthatott. Bräuer Ferenc karnagy a korabeli szokásoktól eltérően nem a plébániaépületben lakott, hanem jómódú polgárként saját otthonát tartott fenn.⁸¹

B) A TEMPLOM LITURGIKUS RENDJE

Az „Ordo Divinorum” 1846. évi Canonica Visitatióban leírt rendjét Bräuer karnagyságának első szakaszában már ismertettem. Egy évvel később, 1847-ben, újabb egyházlátogatás keretében ismét felvették az adatokat, azonban a század folyamán több Canonica Visitatio nem készült. Igen érdekes, hogy az az adat, amely kapcsán a nagymise időpontjának megváltozására gondolhatunk, Liszt Ferentől származik.

Liszt 1856-ban, *Esztergomi miséje* bemutatásának alkalmából egy hónapig Magyarországon tartózkodott. Az esztergomi előadás előtt Pesten lakott, ahol gyakran hallgatott misét a Belvárosi Főplébániatemplomban. Carolyne Sayn-Wittgenstein

⁷⁹ Sebestyén 1944. 53–54.

⁸⁰ A templomban Reményi Ede 1867. október 27-én, a vasárnap 10 órai nagymisén Langer Viktor *Ave Maria* című művében játszotta a hegedűszólót. A szertartáson Bräuer Ferenc egyik miséje is elhangzott. ZL 1867/68. IX. 27. A plébánián rendezett matinékről részletesen beszámol Legány Dezső zenetudós, Liszt-kutató *Liszt Ferenc Magyarországon 1869–1873.* és *Liszt Ferenc Magyarországon 1874–1886* című könyveiben.

⁸¹ Bräuer Ferenc lakhelyeiről a következő levéltári adatokat találtam: ő és családja egy 1867-ből származó irat szerint a Mázsa utca 3. számban lakott, egy 1868-ban kelt beadványában pedig a Mérleg utca 2. számot jelöli meg lakásaként. Föv. Lt. IV. 1303. f. IV. 259/1867 és Föv. Lt. IV. 1303. f. XI. 67/1868.

hercegnőnek írt levelében említi, hogy a templomban [augusztus] „15-én [vasárnap] Weber egy miséjét fogják előadni 10 és 11 óra között”.⁸² A vasárnapi énekes nagymise kezdési időpontja már egy évszázada (az 1732-es *visitatio* óta bizonyosan) változatlan volt: délelőtt 9 óra. Liszt levele azonban a 10 órás kezdést támasztja alá. Egy 1871-ből származó levéltári irat erősíti meg Liszt leírását, mely szerint 1855-ben „a belvárosi zenés mise 9^{ről} 10 órára tétetett át”.⁸³

Bräuer karnagyi működésének második szakaszában viszonylag gyakran, fél évtizedenként váltották egymást a templom plébánosai: Sámuel Alajos alesperes 1846 januárjától 1850 februárjáig, az őt követő Simunchich Ignác 1854 márciusáig, Szántófy (Ackermann) Antal alesperes pedig 1861-ig töltötte be a plébánosi posztot.⁸⁴ Az 1861-es évszám fontos időszak kezdetét jelöli a templomban: ez év június 24-én nevezték ki belvárosi plébánosnak Schwendtner Mihályt.⁸⁵ Az apát-plébános a templom papjai sorában kimagasló, meghatározó személyiség volt, a magyar művészeti és politikai élet összes nagy alakját személyesen ismerte. Művészetpártolása az egyházi zene felvirágzását is jelentette a templomban. Liszt Ferencet gyakran fogadta szállóvendégnek a plébániára, aki így emlékezett meg róla egyik levelében:

⁸² „Après-demain 15, on exécutera une Messe de Weber à la *Pfarrkirche* de 10 à 11.” La Mara 1900. 315–317.

⁸³ Főv. Lt. IV. 1303. f. I. 178/1871. Schwendtner Mihály plébános beadványa a városi tanácshoz. A nagymise 10 órás kezdése 1855 óta máig folyamatos hagyomány a Belvárosi Főplébániatemplomban.

⁸⁴ Szántófy plébános működése alatt, 1856-ban tartott előadást a templomban Adolf Kolping (1813–1865). 1845-ben szentelték pappá. Kölnben megalapította a Katolikus Legényegyletet, melyből a Nemzetközi Kolping Szövetség világszervezet bontakozott ki. II. János Pál pápa 1991-ben boldoggá avatta. Ebben az évben a szervezet 39 országban 370000 tagot számlált. Lásd: Diós 2002. VII. 114–115. és Rátkai 2005. 61. Kolping 1856-os előadásáról emléktábla tanúskodik a templomban (a bejárat-tól jobbra található).

⁸⁵ Szinnyi 1908. 780. Schwendtner Mihály 1820-ban született Pesten. „A bölcséletet Nagyszombatban, a teológiát Bécsben hallgatta.” Lásd: Szinnyi 1908. 780. 1843-ban szentelték pappá, majd a Krisztinavárosi plébánián volt káplán. A szabadságharc kitörésekor bevonult tábori lelkésznek. 1849 után első fokon halálra ítélték (katolikus papként forradalmi cikkeket írt a *Nemzeti Hírlapba*), de kegyelmet kapott; azonban hat esztendő kellett raboskodnia Josefstadtban. Hazakerülvén először hitoktatóként működött, majd Bácsa község plébánosa lett, s onnan került Pestre. 1867-ben apát lett, valamint a királyi gimnáziumok és főreáliskolák érseki biztosa. Lásd: Sebestyén 1944. 62. és Szinnyi 1980. 780.

A plébános, Schwendtner, püspöki címet viselő pap, aki már három ízben, 65-ben, 67-ben és 70-ben nagyon széles körű és szívélyes vendégszeretettel részesített és legjobb barátaim egyike maradt.⁸⁶

Vasárnaponként Liszt Schwendtnernél ebédelt a plébánián, a plébános lakása pedig többször vált a Liszt tiszteletére rendezett estélyek helyszínéül. A plébánia első emeletén levő díszes nagytermet a plébános szívesen bocsátotta Liszt rendelkezésére, aki 1870-től itt tartotta matinéit. Aktív közéleti szerepet is vállalt: a Nemzeti Zenede választmányi tagja volt, és az 1873-ban rendezett jubileumi Liszt-ünnepségek előkészítő bizottságának tagjai között is szerepelt.⁸⁷ 1885. november 25-én távozott az élők sorából.

1870. december 15-én lett a templom káplánja Bogisich Mihály, a nagy jelentőségű egyházzenesz-pap.⁸⁸ Az egyházi szolgálat mellett magánénekesi és zeneszerzői munkássága is jelentős volt. Tenor-szólistaként gyakran működött közre a Belvárosi Főplébániatemplom 10 órai nagymiséjén és Lisztnek a plébánia dísztermében tartott matinéin.⁸⁹ Egyházzenei tankönyve (*A keresztény egyház ősi zenéje*) és két népénekfeldolgozása ma is megtalálható a templom kottatárában.

⁸⁶ Liszt Carolyn Sayn-Wittgenstein hercegnőnek írt levele Hankiss János fordításában. Lásd: Hankiss 1959. II. 680. Levelezésük nem maradt fenn, azonban a Nemzeti Zenede választmányi ülésein elhangzottakból tudjuk, hogy Liszt a *Koronázási misével* kapcsolatos pesti teendőkről Augusz Antal báró mellett Schwendtnernek is írt. Iványi-Papp 2005. 145. Liszt iránta való nagyrabecsülését jelzi, hogy Schwendtner mellszobrára ott állt Liszt Vörösmarty utcai lakásának ebédlőjében. Lásd: Legány 1986. 23.

⁸⁷ ZL 1873. IX. 21.

⁸⁸ Bogisich Mihály (1839–1919) gimnáziumi tanulmányait a pesti piaristáknál végezte, majd a Pázmányeum növendéke lett. 1863-ban szentelték pappá. Énekelni a Nemzeti Zenedében tanult 6 évig. 1871 és 1878 között a budai Ének- és Zeneakadémia, 1876 és 1882 között a Nemzeti Zenede titkára volt. 1881-től a budapesti egyetemen általános és egyházi zenetörténetet tanított. 1882. június 28-tól budavári plébános lett. 1888-ban jelent meg népének-gyűjteménye, az *Őseink buzgósága*. 1897-ben megalapította az OMCE-t (Országos Magyar Cecília Egyesület), melynek haláláig elnöke volt. Diós 1993. I. 886–887.

⁸⁹ Bogisich közreműködése Liszt matinéin: 1871. január 22. és március 19. Lásd: Legány 1976. 260–261. Közreműködése a templom 10 órai nagymiséin (a teljesség igénye nélkül): 1871. december 25-én Beethoven *C-dúr miséjében* és 1872. február 4-én Liszt *Missa Choralisában*. Lásd: Legány

A XIX. század első felében a belvárosi plébánia a hívek számára saját énekeskönyvet nyomtatott, s a szertartásokon „csak az ebben foglalt énekek szoktak használatni”.⁹⁰ Nincs adatunk arról, hogy ez a népénekeskönyv meddig maradt használatban. 1844-ben lett a pesti főtemplom kántora Engeszer Mátyás, kinek kántor-karnagyi működéséről, zeneszerzői munkásságáról, a pesti kóruséletben a Liszt-egylet élén kifejtett tevékenységéről, valamint Liszt Ferencsel való kapcsolatáról már vannak ismereteink, azonban a magyar népénekeskönyv-történetben betöltött szerepét ezidáig homály fedte.⁹¹ Az 1847-ben alapított Szent István Társulat kiadó 1851-ben egy egyseges egyházi énektár (ima- és énekeskönyv) összeállításának gondolatát vetette fel, és annak szerkesztésével – hazai egyházzenei szaktekintélyként – Engeszer Mátyást bízta meg. Az élő gyakorlatra épített, tudományos módszerű közösségi munka lassan haladt, majd a Tárkányi-Zsasskovszky énekeskönyv 1855-ös megjelenése derékba törte.⁹² A gyűjtemény sohasem készült el.⁹³ Szerkesztése során a 14 tagú szerkesztőbizottság olyan alapvetéseket fogalmazott meg, amelyek méltó előfutárai voltak a századvégen kibontakozó népének-reformnak: elítélték a kántor-kompozíciók mértéktelen szaporodását, és vissza kívántak fordulni régi, értékes énekeinkhez.

Engeszert a népénekek harmonizálási lehetőségei is foglalkoztatták. E tekintetben német énekeskönyvekre támaszkodott. A Belvárosi Főplébániatemplomban Engeszer kézírásával több olyan feljegyzést találtam, melyen rövid népének-dallamidézetek

1976. 264. és ZL 1872. III. 31. Bogisich Mihály *II. szimfóniája* a Filharmóniai Társaság hangversenyén is elhangzott 1901-ben. Lásd: OSzK Aprónyomatványtár.

⁹⁰ Mátray 1984. 121–122.

⁹¹ Engeszer kántori-karnagyi működését jelen doktori értekezés, zeneszerzői munkásságát és Liszt Ferencsel való kapcsolatát Watzatka Ágnes tanulmánya tárgyalja. Utóbbit lásd: Watzatka 2001. 335–353.

⁹² Egyházmegyénként összegyűjtötték az ott használatos énekeket és gondot fordítottak az értékes, régi énekek kiválogatására. A szerkesztőmunkához többek között Majer István, Garay Alajos és Scitovszky János hercegprímás adott értékes javaslatokat. Lásd: Watzatka 1–5.

⁹³ A népénekeskönyv szerkesztésével kapcsolatos adatokat Watzatka Ágnes bocsátotta rendelkezésemre. Lásd: Watzatka Ágnes: *A Szent István Társulat énektára*. Kézirat.

négy-ötféle harmonizálással is megjelennek, és minden esetben szerepel mellettük a német forrás megjelölése.

A katolikus énekeskönyv létrehozásának ügye meghiúsult, azonban néhány évvel később, 1860-ban Engeszer Mátyás Garay Alajos „pécsmegyei plébánossal” és Sohlya Antal nagyváradai „énekész és képezdei énektanárral” katolikus temetési szertartáskönyvet adott ki Pesten (*Temetési gyászénekek a szokásos egyházi imák- és szertartásokkal*), melyet minden bizonnyal saját egyházzenei szolgálata során is gyakran forgatott.⁹⁴

C) A REPERTOÁR

Bräuer Ferenc kinevezésének éve (1846) egybeesett a Canonica Visitatio évével, melynek keretében augusztus 6-án – még helyettes karnagyként – elkészítette a templom hangszer- és kottainventáriumát. Ez a katalógus az utolsó pontos forrásunk a templomi együttes repertoárjára vonatkozólag; sem Bräuer, sem az őt követő Engeszer Mátyás idejéből nem maradt fenn ezután hangszer- és kottajegyzék.

Az 1846-os inventáriumot a Bräuer Ferenc karnagyságának első szakaszát leíró fejezet részletesen tárgyalta. Mint már említettem, Bräuer a korábbihoz képest egy teljesen új, korszerű repertoárt honosított meg a templomban. E tény – a fennmaradt előadási adatok mellett – az 1839-es és az 1846-os jegyzék összevetéséből is világosan kitűnik. Ez utóbbi katalógusban számos „új” szerző neve fedezhető fel: a külföldiek közül például Rieder, Fuchs, Gänsbacher, Seyfried, a Pest-Budán működő szerzők közül pedig Adler, Bräuer, Hóra és Festetics neve. E jelenség általános tendenci-

⁹⁴ A temetési szertartáskönyv népénekeinek dallama és szövege – ellentétben a népénekeskönyv szerkesztésben lefektetett alapelvekkel – szinte kivétel nélkül új alkotás. A dallamokat (30 ének) főként Engeszer Mátyás komponálta, további dallamszerzők (többek között): Kováts Márk, Romeisz János és Sohlya Antal. Az énekek szövegírói (többek között): Garay Alajos, Sohlya Antal és Sulyánszky Antal. A szertartáskönyv egy-egy példánya megtalálható a Budapesti Egyetemi Könyvtárban és Bécsben is (Österreichische Nationalbibliothek, 64970-B. Mus). A szertartáskönyv Girk György pécsi megyéspüspök jóváhagyásával jelent meg. Lásd Garay 1860.

ának mondható az országban: hasonló repertoár-frissítésről árulkodott a pécsi székes-egyházi gyakorlat is. Pécssett 1846-ban Diabelli, Hahn, Assmayr és Seyfried műveket másoltak le a templomi együttes számára.⁹⁵ Feltűnő a pesti jegyzékben a cseh és morva származású zeneszerzők magas száma. Navratil, Panny, Plachy, Schrobach, Tuczek és Wozet műveinek repertoárba emelése Bräuer Ferenc karnagy cseh származásával magyarázható.⁹⁶

V. táblázat: Az 1846-os inventáriumban felsorolt, Bräuer által a Belvárosi Főplébániatemplomnak ajándékozott művek listája (67 zenemű):⁹⁷

Zeneszerző	Misék	Kisebb művek	Összesen
Adler		1	1
Beier		1	1
Benelli		1	1
Borgoni		1	1
Brand, M.		2	2
Bräuer, Franz	1	4	5
Cherubini		3	3
Drechsler		1	1
Eibler, J.	3	5	8
Festetics, Gr.		2	2
Fuchs		1	1
Gänsbacher	1		1
Haydn, J.	5		5
Haydn, M.		2	2

⁹⁵ Szkladányi 1981. 22.

⁹⁶ Wenzel Plachy (1785–1858) morva származású zeneszerző Bécsben működött. Ifj. Johann Strauss zongoratanára volt. Zongoraműveket és egyházi zenét komponált. Johann Nepomuk Wozet (1777–1843) cseh származású osztrák zeneszerző-karnagy. 1801-től haláláig Budweisben a St. Nikolauskirche regens chorijaként működött. Bécsi klasszikus stílusú miséit széleskörben játszották, Magyarország templomaiban is ismertek voltak. M. Tóth 2007. 168. és 229.

⁹⁷ Részletesen lásd: Mellékletek – II. Forrásszövegek/3.

Zeneszerző	Misék	Kisebb művek	Összesen
Hora, J.	1	1	2
Kriegler	1		1
Mozart	1	6	7
Navratil	1		1
Panny	1		1
Plachy, W.	1	3	4
Preindl		3	3
Rieder	1		1
Schiederemayer	2	2	4
Schneider		1	1
Schroback		1	1
Seyfried	3	1	4
Tuczek		1	1
Weber, Carl Maria	1		1
Woret	1		1

Bräuer Ferenc bőkezűségét (kotta- és hangszerajándékait, valamint a templom számára komponált zeneműveit) a városi tanács is nagyra értékelte, és az 1846. augusztus 17-i tanácsülés jegyzőkönyvében így méltatta:

Karigazgató Bräuer Ferencz úr (...) a régi énekes mise zenéket több hangu szereppel toldította, dicséretes buzgalma, ernyedetlen működése és valódi zenemű kedvességéből – 8 új hegedűvel 1 mélyebb hegedűvel 1 fuvóval [fuvolával] 1 nagy gépes bögővel s vonóval, – ezen kívül 19 különbözőféle zene szerzőktől költött ünnepélyes nagy s kisebb énekes halotti misék, és többféle zeneművekkel, írott siránkozó [lamentációs] könyvekkel (...), de még ezeken kívül 2000 íveket felől haladó kettős példányú hangjegyzékkel 's kótákkal a zene karzatot gazdagon megajándékozta, melly iparkodó működése és nyilvánított bőkezűsége dicséretet igen megérdemli.⁹⁸

⁹⁸ Föv. Lt. IV. 1303. f. 1790/1853.

Az inventáriumok mellett a másik fontos forrás a repertoárra vonatkozólag a korabeli sajtó tudósításai a szentmiséken elhangzott művekről, illetve azok előadásáról. Nélkülözhetetlen információkat tartalmaz a repertoár bővítésével, változásával kapcsolatban az 1850–70-es évekről, mely évtizedekből nem maradt fenn inventárium. A szakirodalom – Sebestyén Ede és Legány Dezső művei – a Belvárosi Főplébániatemplom zenei életét Liszt Ferencsel kapcsolatban tárgyalja, így elsősorban azokra az évekre koncentrálnak, amikor Liszt Magyarországon tartózkodott. Néhány elszórt adat mellett csak 1869-től jellemző az adatgazdagság. Amint az az alábbi táblázatból első pillantásra megállapítható, a sajtóból és a szakirodalomból származó ismeretekeken kívül a templomi kottákon talált bejegyzések nyújtanak további információkat a templomi együttes műsoráról. A bejegyzett dátumokhoz kapcsolódó zenei műsorok 1847-től 1871-ig történő rekonstruálását kutatási ismereteim alapján állítottam össze, amelyről az alábbi táblázat nyújt első közlésként tájékoztatást.

VI. táblázat: A nagymisék és a gyászmisék műsora Bräuer karnagyi működésének második felében (1846–1871):

Dátum	A hét mely napja	Liturgikus nap	Műsor	Forrás
1847. jún. 27.	K	Szent László	Mosonyi Mihály miséje	SP 1847. jún. 26.
1848. ápr. 22.	Szo	Nagyszombat	J. N. Hummel: <i>Missa in Esz</i> N° 2.	Templomi kotta
1852. aug. 15.	V	Nagyboldogasszony	L. Cherubini: <i>Messe II. in A</i>	Templomi kotta
1852. szept. 21.	K	Pünkösöd utáni 16. hét	L. Cherubini: <i>Messe II. in A</i>	Templomi kotta
1852. nov. 2.	K	Halottak napja	L. Cherubini: <i>Requiem in c</i>	Templomi kotta
1853. nov. 2.	Sz	Halottak napja	L. Cherubini: <i>Requiem in c</i>	Templomi kotta
1854. nov. 17.	P	Pünkösöd utáni 23. hét	J. Haydn: <i>Nelson-mise</i>	Templomi kotta
1854. aug. 15.	K	Nagyboldogasszony	L. Cherubini: <i>Messe in F</i>	Templomi kotta
1854. nov. 2.	Cs	Halottak napja	L. Cherubini: <i>Requiem in c</i>	Templomi kotta
1855			L. Cherubini: <i>Messe II [in A]</i>	Templomi kotta

Dátum	A hét mely napja	Liturgikus nap	Műsor	Forrás
1855. máj. 27.	V	Pünkösdvasárnap	L. Cherubini: <i>Missa No. IV</i> [in C]	Templomi kotta
1855. júl. 8.	V	Pünkösd utáni 6. vasárnap	W. A. Mozart: <i>Koronázási mise</i>	Templomi kotta
1855. nov. 2.	P	Halottak napja	L. Cherubini: <i>Requiem in c</i>	Templomi kotta
1855. nov. 24.	Szo	Vörösmarty Mihály gyászmiséje	W. A. Mozart: <i>Requiem</i> , vezényelt Bräuer Ferenc, közr.: a NSz tagjai	MS 1855. XI. 24. 121. sz. 2. p.
1855. dec. 26.	Sz	Szent István vértanú	W. A. Mozart: <i>Koronázási mise</i>	Templomi kotta
1856. febr. 4.	H	Gyászmise	W. A. Mozart: <i>Requiem</i>	Templomi kotta
1856. márc. 24.	H	Húsvéthétfő	J. Haydn: <i>Missa Solenne in B</i>	Templomi kotta
1856. júl. 28.	H	Gyászmise	W. A. Mozart: <i>Requiem</i>	Templomi kotta
1856. aug. 8.	P	Pünkösd utáni 12. hét	L. Cherubini: <i>Missa No. IV</i> [in C]	Templomi kotta
1856. aug. 15.	P	Nagyboldogasszony	Weber egy miséje	Liszt-levél: La Mara 1900. 315–317.
1856. aug. 24.	V	Pünkösd utáni 15. vasárnap	Mosonyi Mihály: <i>F-dúr mise</i> , ennek <i>Gradualéja</i> és <i>Offertoriuma</i> (Liszt <i>Esztergomi miséjéhez</i> készült.)	Harmat A. 1985. 46. ⁹⁹ Sebestyén E. 1944. 47.
1856. szept. 4.	Cs	Pünkösd utáni 16. hét	Liszt Ferenc: <i>Esztergomi mise</i> , közreműködött: a NSz ének- és zenekara, Kaiser-Ernstné és Jekelfalussy Albert	Sebestyén E. 1944. 48.
1856. nov. 2.	V	Halottak napja	L. Cherubini: <i>Requiem in c</i>	Templomi kotta
1857.			Mosonyi Mihály: <i>3te Messe in F</i>	Templomi kotta

⁹⁹ Harmat szerint Mosonyi *F-dúr miséjét*, Sebestyén szerint a mise *Gradualéját* és *Offertoriumát* vezényelte Liszt.

Dátum	A hét mely napja	Liturgikus nap	Műsor	Forrás
1857. febr. 3.	K	Hóra János gyászmiséje	L. Cherubini: <i>Requiem in c</i>	Templomi kotta
1857. aug. 15.	Szo	Nagyboldogasszony	F. Bräuer: <i>Der Sturm</i> off.	Templomi kotta
1857. szept. 2.	Sz	Hóra János gyászmiséje	L. Cherubini: <i>Requiem in c</i>	Templomi kotta
1857. okt. 3.	Szo	Gyászmise	L. Cherubini: <i>Requiem in c</i>	Templomi kotta
1857. nov. 1.	V	Mindenszentek	F. Bräuer: <i>Der Sturm</i> off.	Templomi kotta
1857. nov. 21.	Szo	In festo praesent B. M. V.	F. Bräuer: <i>Der Sturm</i> off.	Templomi kotta
1857. nov. 22.	V	Pünkösöd utáni 25. vasárnap	M. Weitz: <i>Messe in F</i> ¹⁰⁰	Templomi kotta
1858. ápr. 11.	V	Húsvét utáni 1. vasárnap	Liszt Ferenc: <i>Esztergomi mise</i>	Sebestyén E. 1944. 53–54. ¹⁰¹
1858. ápr. 25.	V	Húsvét utáni 3. vasárnap	L. Cherubini: <i>Missa No. IV</i> [in C]	Templomi kotta
1858. júl. 11.	V	Pünkösöd utáni 7. vasárnap	F. Bräuer: <i>Der Sturm</i> off.	Templomi kotta
1858. nov. 2.	K	Halottak napja	L. Cherubini: <i>Requiem in c</i>	Templomi kotta
1859			L. Cherubini: <i>Messe II</i> [in A]	Templomi kotta
1859. jan.			F. Bräuer: <i>Der Sturm</i> off.	Templomi kotta
1859. aug. 15.	H	Nagyboldogasszony	F. Bräuer: <i>Der Sturm</i> off.	Templomi kotta
1859. szept. 7.	Sz	Gyászmise az Itáliában elesett katonákért	Requiem	Föv. Lt. IV. 1303. f. X. 1556/1859 ¹⁰²
1860. ápr. 30.	H	Gr. Széchenyi István Gyászmiséje	W. A. Mozart: <i>Requiem</i> .	Templomi kotta
1860. júl. 5.	Cs	Pünkösöd utáni 5. hét	W. A. Mozart: <i>Missa brevis in G</i>	Templomi kotta
1861			L. Cherubini: <i>Messe II</i> [in A]	Templomi kotta

¹⁰⁰ Bejegyzés a viola szólamkottán: Proba am 20^[sten] Nov. 857, Produtki 22 Nov. 857. Proba am 21/10 870, Prod am 23/10 870.

¹⁰¹ Az előadást Liszt vezényelte.

¹⁰² A gyászmiséről csak a Bräuer részére kiállított számla alapján tudunk: „Rechnung des Chor Directors Bräuer für Aufführung des Requiems für die in Italien gefallenen Krieger”.

Dátum	A hét mely napja	Liturgikus nap	Műsor	Forrás
1861. ápr. 20.	Szo	Gr. Majláth János gyászmiséje	L. Cherubini: <i>Requiem in c</i>	Templomi kotta
1861. aug. 15.	Cs	Nagyboldogasszony	L. Cherubini: <i>Messe II. in A</i>	Templomi kotta
1861. nov. 2.	Szo	Halottak napja	L. Cherubini: <i>Requiem in c</i>	Templomi kotta
1862. nov. 2.	V	Halottak napja	L. Cherubini: <i>Requiem in c</i>	Templomi kotta
1863. márc. 2.	H	Gyászmise	A. Rieder: <i>Requiem</i>	Templomi kotta
1863. aug. 23.	V	Pünkösd utáni 13. vasárnap	J. Haydn: <i>Nelson-mise</i>	Templomi kotta
1863. nov. 2.	H	Halottak napja	L. Cherubini: <i>Requiem in c</i>	Templomi kotta
1864			L. Cherubini: <i>Messe II [in A]</i>	Templomi kotta
1864			Hóra János: <i>Graduale a 4 Voci (...)</i>	Templomi kotta
1864. aug. 15.	H	Nagyboldogasszony	L. Cherubini: <i>Messe II. in A</i> , Bräuer: <i>Der Sturm</i> off.	Templomi kotta
1864. okt. 30.	V	Pünkösd utáni 24. vasárnap	W. A. Mozart: <i>Koronázási mise</i>	Templomi kotta
1864. nov. 2.	Sz	Halottak napja	L. Cherubini: <i>Requiem in c</i>	Templomi kotta
1865. jan. 15.	V	Vízkereszt utáni 2. vasárnap	R. Volkmann: <i>Offertorium „Osanna Domino Deo” Op. 47.</i>	Templomi kotta
1865. márc. 13.	H	Gyászmise	L. Cherubini: <i>Requiem in c</i>	Templomi kotta
1865. ápr. 16.	V	Húsvétvasárnap	F. Bräuer: <i>Messe [in B]</i>	Templomi kotta
1865. aug. 15.	K	Nagyboldogasszony	L. v. Beethoven: <i>C-dúr mise</i> F. Bräuer: <i>Der Sturm</i> off. Te Deum	ZL 1864/65. VIII. 24. Templomi kotta
1865. szept. 8.	P	Kisboldogasszony	J. C. Derlik: <i>3te Figural Messe in C</i>	Templomi kotta
1865. nov. 2.	Cs	Halottak napja	L. Cherubini: <i>Requiem in c</i>	Templomi kotta
1866			L. Cherubini: <i>Messe II [in A]</i>	Templomi kotta
1866. ápr. 29.	V	Húsvét utáni 4. vasárnap	F. Bräuer: <i>Messe [in B]</i>	Templomi kotta

Dátum	A hét mely napja	Liturgikus nap	Műsor	Forrás
1866. aug. 15.	Sz	Nagyboldogasszony	L. Cherubini: <i>Messe II. in A</i>	Templomi kotta
1866. nov. 2.	P	Halottak napja	L. Cherubini: <i>Requiem in c</i>	Templomi kotta
1866. dec. 10.	H	Scitovszky János prímás gyászmiséje	L. Cherubini: <i>Requiem in c</i>	Templomi kotta
1867. júl. 20.	Szo	Pünkösd utáni 5. hét	F. Bräuer: <i>Messe [in B]</i>	Templomi kotta
1867. okt. 13.	V	Pünkösd utáni 18. vasárnap	J. C. Derlik: <i>3te Figural Messe in C</i>	Templomi kotta
1867. okt. 27.	V	Pünkösd utáni 20. vasárnap	F. Bräuer: <i>Mise</i> , Langer Viktor: <i>Ave Maria</i> ; közreműködött: Reményi Ede (hegedű), König Emma (szoprán)	ZL 1867/68. X. 27.
1867. nov. 2.	Szo	Halottak napja	L. Cherubini: <i>Requiem in c</i>	Templomi kotta
1867. dec. 8.	V	Szeplőtelen Fogantatás	Langer Viktor: <i>Ave Maria</i> . A szólórészt Toperczer Ilka énekelte.	ZL 1867/68. XII. 15.
1868.		Gyászmise	W. A. Mozart: <i>Requiem</i>	Templomi kotta
1868. ápr. 12.	V	Húsvétvasárnap	F. Bräuer: <i>Der Sturm</i> off., R. Volkmann: <i>Offertorium „Osanna Domino Deo”</i> Op. 47.	Templomi kotta
1868. jún. 29.	H	Szent Péter és Pál	Weitz Mátyás miséje; közreműködött: Toperczerné, Engeszerné, Rader Antal, Kőszeghy Károly	ZL 1867/68. VII. 5.
1868. aug. 15.	Szo	Nagyboldogasszony	Weitz Mátyás miséje; közreműködött: Toperczerné, Toperczer Ilka, Engeszerné, Kőszeghy Károly	ZL 1867/68. VIII. 23.
1868. aug. 31.	H	Gyászmise	L. Cherubini: <i>Requiem in c</i>	Templomi kotta
1868. okt. 1.	Cs	Pünkösd utáni 17. hét	J. Haydn: <i>Missa Solenne in B</i>	Templomi kotta
1868. nov. 2.	H	Halottak napja	L. Cherubini: <i>Requiem in c</i>	Templomi kotta

Dátum	A hét mely napja	Liturgikus nap	Műsor	Forrás
1869. ápr. 7.	Sz	Gyászmise	W. A. Mozart: <i>Requiem</i>	Legány 1976. 254.
1869. jún. 23.	Sz	Gyászmise	L. Cherubini: <i>Requiem in c</i>	Templomi kotta
1869. nov. 2.	K	Halottak napja	L. Cherubini: <i>Requiem in c</i>	Legány 1976. 255.
1870. febr. 2.	Sz	Gyászmise	L. Cherubini: <i>Requiem in c</i>	Templomi kotta
1870. ápr. 11.	H	Nagyhétfő	W. A. Mozart: <i>Requiem</i>	Legány 1976. 257.
1870. máj. 8.	V	Húsvét utáni 3. vasárnap	J. C. Derlik: <i>3te Figural Messe in C</i>	Templomi kotta
1870. jún. 10.	P	Gróf Batthyány Lajos gyászmiséje	W. A. Mozart: <i>Requiem</i> , Mosonyi Mihály: <i>Libera</i> , Mosonyi Mihály: <i>Gyászkar</i> , közreműködött: a Zenekedvelők Egylete	Legány 1976. 54. 257. ¹⁰³ Bónis 2000. 24.
1870. okt. 2.	V	Pünkösöd utáni 17. vasárnap	Zsaskovszky Endre: <i>Missa pontificalis</i>	Legány 1976. 257.
1870. okt. 23.	V	Pünkösöd utáni 20. vasárnap	M. Weitz: <i>Messe in F</i>	Templomi kotta
1870. nov. 1.	K	Mindenszentek	L. Cherubini: <i>C-dúr mise</i> , R. Volkmann: <i>Offertorium</i>	Legány 1976. 258.
1870. nov. 2.	Sz	Halottak napja	L. Cherubini: <i>Requiem in c</i>	Legány 1976. 258.
1870. nov. 6.	V	Pünkösöd utáni 22. vasárnap	Neumayer Mihály: <i>Esz-mise</i> , Padre Martini: <i>Offertorium</i>	Legány 1976. 258.
1870. nov. 9.	Sz	Mosonyi Mihály gyászmiséje	W. A. Mozart: <i>Requiem</i> , Mosonyi Mihály: <i>Libera</i>	Legány 1976. 54. 258. ZL 1870/71. XI. 13. ¹⁰⁴

¹⁰³ Thill Nándor vezényelt, Mosonyi két művének ez volt a bemutató előadása.

¹⁰⁴ A gyászmisén a Nemzeti Színház zenekara és a Zenekedvelők Egylete működött közre, Erkel Ferenc vezényelt.

Dátum	A hét mely napja	Liturgikus nap	Műsor	Forrás
1870. nov. 13.	V	Pünkösd utáni 23. vasárnap	J. C. Derlik: <i>3te Figural Messe in C</i>	Templomi kotta
1871. ápr. 20.	Cs	Bräuer Ferenc gyász-miséje	L. Cherubini: <i>Requiem in c</i> , közreműködött: a NSz zenekara és a Zenekedvelők Egylete	Legány 1976. 262.

Konklúzió

A források az 1847–1871-ig tartó időszakban (az 1849, 1850 és 1851-es év kivételével, melyekből nem maradt fenn adat) évenként 1–12 előadást regisztrálnak, átlagosan évente 3–4 szentmise többszólamú műsorát.

A feljegyzések sajnos az esetek túlnyomó többségében csak az ordináriumra utalnak, a többszólamú propriumtételek említése ritka. Érdekes az is, hogy a táblázatba foglalt 83 dátum közel fele, – 33 alkalom – az aznapi gyászmise (17), vagy a Halottak napja (16) énekelt ordináriumát közli, következésképpen az egyházi év még körvonalaiiban sem rajzolódik ki (ellentétben az 1839–1841-es listával, ahol nyomon követhettük a teljes ünnepkört és az évközi vasárnapokat).

Az elemzett időszakban 13 szerző 15 miséje hangzott el a szentmiséken. Ezek közül 6 mű egyszer volt feltüntetve, a többi pedig 2–5 alkalommal szólalt meg. A legkedveltebb miseordináriumok Cherubini miséi (*Messe II in A*, *Messe in F* és *Missa N° 4*) voltak, 10 előadás keretében. Jelentős helyet foglaltak el még Mozart miséi (a *C-dúr Koronázási mise* és a *G-dúr Missa brevis*), Weitz Mátyás *F-dúr* és Derlik József *C-dúr miséje* 4–4 előadással. J. Haydn *Nelson-miséjét* és Mosonyi *F-dúr miséjét* kétszer szólaltatták meg. Ugyancsak kétszer szerepelt Liszt *Esztergomi miséje* (melyre alább részletesebben kitérek), és Bräuer karnagy *B-dúr miséje*.

A propriumtételek közül a graduálét és az offertóriumot a kor gyakorlatának megfelelően többszölkamban énekelték. A nagymise többi propriumtétele (introitus, communió) helyén a korabeli gyakorlatnak megfelelően az adott napra előírt gregorián tétel hangozhatott el. A néhány említett propriumtétel közül Bräuer *Der Sturm* című offertóriuma 9, Volkmann (Bräuernek dedikált) *Offertoriuma* 3, Padre Martini *Offertoriuma* és Langer Viktor *Ave Mariája* 2–2 alkalommal került előadásra. (A felsorolt kompozíciók közül Langer és Padre Martini, valamint Cherubini *Messe II in A* című művén kívül valamennyi megtalálható a templom mai kottatárában.) Az offertóriumok előadásában jól követhető az a korra jellemző tendencia, mely a magyarországi gyakorlatban is jelentkezett: a liturgikus rendhez való alkalmazkodás elhanyagolása.¹⁰⁵ Figyelmen kívül hagyva az aznapra előírt liturgikus szöveget, Nagyboldogasszony napján, Húsvétvasárnap és Mindenszentek ünnepén is megszólaltatták Bräuer Ferenc karnagy *Der Sturm* [A vihar] című offertóriumát az 1850–60-as években.¹⁰⁶ A kompozíció azonban megzenésítés tekintetében – gazdag zenekari kíséretével, terjedelmével – figyelembe veszi az említett ünnepek egyházi évben elfoglalt kiemelkedő rangját.

Pest város főtemplomában celebrálták a kor kiemelkedő politikusainak, arisztokratáinak és a zenei élet nagyjainak gyászmiséjét: a sorban Vörösmarty Mihály gyászmiséje volt az első (1855. nov. 24.),¹⁰⁷ majd Hóra János (1857. szept. 12.), gróf Széchenyi István (1860. ápr. 30.), gróf Majláth János (1861. ápr. 20.), Scitovszky János hercegprímás (1866. dec. 10.), gróf Batthyány Lajos (1870. jún. 10.)¹⁰⁸ és Mosonyi

¹⁰⁵ Dobszay Á. 2003. 68–69.

¹⁰⁶ Német címe ellenére az offertórium szövege latin (Tremet mare), hozzáfűzött ujjongó allelujátéttel. Szövege legfeljebb a záró allelujában egyezik az említett ünnepek offertóriumuszövegeivel.

¹⁰⁷ Vörösmarty gyászmiséjén Bräuer Ferenc vezényelt. MS. 1855. XI. 24. 121. sz. 2. p.

¹⁰⁸ Batthyány Lajos gróf újratemetése gyászistentiszteletének alkalmából komponálta Mosonyi *Libera* című művét vegyeskarra és mélyvonósokra. Lásd: Bónis 2000. II. 24. Bónis Ferenc hozzátesszi: „hagyományá vált, hogy halottak napján évenként megszólal a pesti Belvárosi Plébániatemplomban”. A templom kottatárában ma is megtalálhatók a Virágh Endre karnagy által készített kéziratos szölam-

Mihály (1870. nov. 9.) requiemje után Bräuer karnaggyal zárul 1871. április 20-án. Feltűnő, hogy amíg a felsorolt gyászmiséken Cherubini és Mozart *Requiem*jét hasonló arányban adták elő, a Halottak napja – egészen a század végéig – Cherubini *c-moll Requiem*ével fonódott össze. Ez az egyetlen ünnep, melynél a repertoár rögzülése egyértelműen megfigyelhető: a *Requiem* első előadási bejegyzése 1852-ből való, s 1870-ig szinte minden évben játszották Halottak napján. Minden bizonnyal Bräuerhez köthető e hagyományteremtés, mivel a karnagyi működését megelőző időkből a mű egyetlen inventáriumban sem szerepel. E hagyományt a karnagyi állásban őt követő két direktor – Engeszer Mátyás és Szautner Zsigmond is folytatta.¹⁰⁹

Nagyboldogasszony napján szintén felfedezhető valamiféle következetesség a miseordinárium tekintetében: Cherubini *A-dúr miséj*ét négy évben is előadták, legtöbbször Bräuer *Der Sturm* offertóriumának társaságában.

A fenti táblázatot áttekintve feltűnő, hogy az 1860-as években több vidéki egyházzenei központban (például Pécssett, Székesfehérvárott) műsoron lévő zeneszerzők (például Moritz Brosig, Karl Ludwig Drobisch, Karl Greith, Karl Kempter, Ludwig Rotter, Franz Xaver Witt)¹¹⁰ közül itt egyikük neve sem szerepel. Mindebből arra következtethetünk, hogy Bräuer karnagyságának utolsó évtizedében a repertoár nélkülözte a német, svájci és cseh egyházi zene legújabb alkotásait és a cecilianista műsortervet. A felsorolt szerzőktől a templomi kottatárban fennmaradt kották bejegyzései kizárólag az őt követő karnagyoktól: Engeszer Mátyástól és Szautner Zsigmondtól

kották, így feltételezhető, hogy az ő ideje alatt alakult ki ez a szép szokás. A templom mai gyakorlatában Liszt *Liberája* szerepel november 2-án.

¹⁰⁹ Előadások Engeszer karnagysága idején: 1872, 1874, 1876, 1878–1879, 1882–1885. Szautner Zsigmond karnagysága éveiben: 1888 és 1892. 1903-ban már V. F. Tuczec *Requiem*je szólalt meg november 2-án. Igen érdekes, hogy az 1940-es években, Berg Ottó karnagysága idején is Cherubini művét énekelték e napon. Lásd részletesen: Horváth 2008. 61. Annak megállapítása, hogy e tény a hagyomány folytonosságát, vagy pedig újrakezdését jelenti-e, újabb kutatások feladata. 1960-ban Virágh Endre karnagy új hagyományt indított útjára, mely immár fél évszázada töretlen: ezen esztendőől kezdve Mozart művét éneklék a templomban november 2-án.

¹¹⁰ A felsorolt zeneszerzők a Pécsi Székesegyház 1860-as évekbeli műbeszerzési listáján olvashatók. Lásd: Szkladányi 1981. 64–65., Bárdos 1993. 314. 352.

származnak. A cecilianizmus térhódítása csak az 1870-es években tapasztalható a templom repertoárján. Érdekes, hogy a bécsi Hofkapelle offertórium-repertoárján is hasonló tendencia tükröződik: az 1860–70-es években – néhány új név mellett – még mindig az 1830-as években játszott zeneszerzők neveivel (például M. Haydn, I. Assmayr, J. Eybler és F. L. Gassmann) találkozunk.

Amíg Bräuer karnagysága utolsó évtizedében a külföldi egyházzenei áramlatokat már kevésbé tudta figyelemmel kísérni, a Monarchia kortárs egyházi zenéjét teljes karnagysága alatt lelkesen ápolta. Az 1860–70-es évek legfőbb zenei sajtóorgánuma, a *Zenészet* is kiemelte Bräuer kortársakat támogató, ösztönző tevékenységét. 1868-ban, Péter-Pál napján Weitz Mátyás bécsi zeneelmélet-tanár, zeneszerző miséjének bemutatásáról így számolt be a folyóirat tudósítója:

Multi hétfőn Péter-Pál napján, belvárosi egyh. karnagy Bräuer Ferencz úr igen érdekes meglepetést szerzett a fővárosi közönségnek és zenevilágnak is egyszersmind. – Ugyanis, kiemelésre méltó collegialis buzgalma és műszeretétől indítva, Weitz Mátyás ritka szép kidolgozása és nagyhatású miséjét mutatta be a belvárosi templomban megerősített zenekar és magánénekesek közreműködése mellett. (...) Bräuer karnagy szokott erélye és szakavatottságával vezette az egészet.¹¹¹

A templom együttesének repertoárja a fennmaradt kottatári gyűjtemény alapján

A fenti táblázatban (és az inventáriumokban sem) szerepel számos olyan, főként kortárs magyarországi szerző tollából való mű, melyeknek kottája fennmaradt a templom kottatárában, és minden bizonnyal Bräuer karnagysága alatt is már a repertoár részévé vált. Ezek a következők: Adler György budai karnagy *Liberája*, Festetics Leó több kisebb egyházi műve, Lickl János György pécsi karnagy 2 lamentációja és 2

¹¹¹ ZL 1867/1868. VIII. évf. 40. sz. július 5. 636.

motettája, utódja, Hözl Szeráf Ferenc *Esz-dúr miséje* és graduáléi, Seyler József budai, majd esztergomi karnagy *Miserereje*, fia Seyler Károly offertóriumai és graduáléi, Ruzitska György kolozsvári zeneigazgató miséje, requiemje és 2 graduáléja, V. F. Tuczek, a Pesti Német Színház cseh származású karmestere *Esz-dúr requiemje* és *Asz-dúr Liberája*, valamint Zsaskovszky (Endre) egri zeneszerző *Ecce quomodo* motettája. A felsorolt zeneszerzőkkel a belvárosi karnagy szinte kivétel nélkül személyes kapcsolatot is ápolt.

A prágai egyházkarnagy és orgonista W. E. Horák¹¹² *Te Deuma* és egy graduáléja is fennmaradt a templom kottatárában, valamint J. N. Hummel fent már említett 2 miséje és 2 motettája.

Néhány partitúra és szólamkotta megőrizte bizonyos művek vidéki, valamint külföldi előadásainak dátumát is. Derlik József 3te *Figural Messe in C* című műve autográf kézirat partitúrájának hátsó borítóján tizenkilenc, Bräuer karnagyságának idejéből származó bejegyzés maradt fenn, melyek közül mindössze öt utal pesti előadásra, a többi külvárosi, vidéki illetve külföldi helységnevet rögzít.¹¹³ A misét az 1860-as évek második felében többek között Budaörsön, Budafokon, Székesfehérvárott, Vácott, Esztergomban és Kalocsán is előadták. 1871-ben Maria Kulm (Böhmen – Csehország) és Bécs városában hangzott el. Mosonyi Mihály 3te *Messe in F* című művének klarinét szólamán a következő bejegyzés olvasható: „Prag, [am] 28sten September 1857”.

¹¹² Horák (1800–1870) korának egyik legjobb cseh egyházi zeneszerzője volt, művei megtalálhatók a vidéki székesegyházak kottatárában is. *Te Deum*ának szólamait Brassóban a F. E. C. Leukart kiadó jelentette meg 1862 körül. Lásd: Karlsruhe Katalóg.

¹¹³ A 42 előadási bejegyzés közül az első 1864. szeptember 18., az utolsó pedig 1884. április 20. A partitúrába bejegyezték a másoló karnagy nevét is, például a bánáti Hatzfeld (jelenleg Románia: Jimbolia – Zsombolya) számára Georg Scherka másolta le. A partitúrát Derlik József ajándékozta halálából a templom kórusának köszönetül műve precíz előadásaiért. („Zum Zeichen meiner Hochachtung und aus Dankbarkeit für die jedesmalige präzise Aufführung meiner Werke, schenke ich dieses Originalexemplar dem Chore der Budapest innerstädter Pfarrkirche. Budapest, am 30sten Dezember 1883.”)

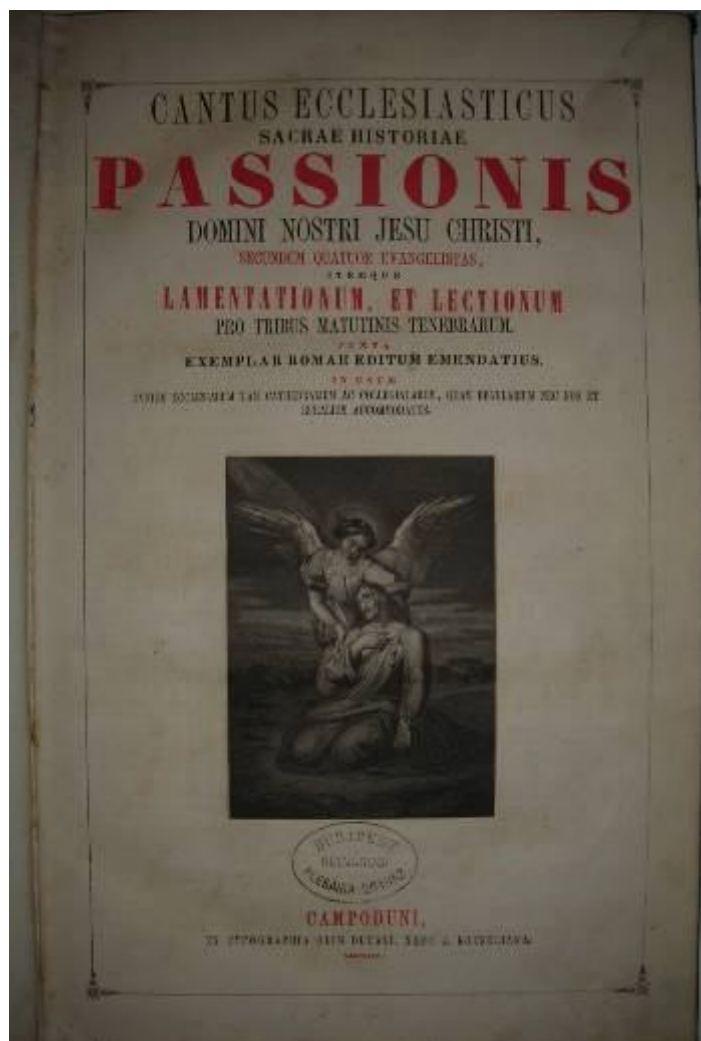
A fennmaradt XIX. századi kottaanyag árulja el az utókornak azt a jelentős tény, hogy a kórus nemcsak zenekaros miséket (és gregoriánt) énekelt, hanem a reneszánsz vokálpolyfónia mestereinek műveit is. Nem felejtették el Palestrinát: monumentális, hatszólamú miséjét, a *Missa Papae Marcellit* feltételezhetően már Bräuer idejében is énekelték. A nyomtatott szólamanyag 1851 májusában jelent meg Proskénél.¹¹⁴

Bräuer – a korabeli gyakorlatnak megfelelően – maga is gazdagította, színesítette együttese repertoárját saját kompozícióival, melyekből 8 maradt fenn a kottatárban (leírásukat lásd részletesen a zeneszerzői működését tárgyaló IV. 3. alfejezetben). Az 1846-os inventárium említi az úrnapi körmenet négy állomásához komponált „stáció-it” (4 Stationen von Bräuer), ezek azonban elvesztek.

Hány tételből állhatott a kottatár Bräuer karnagyságának második szakaszában? Az 1846-ban felvett jegyzék legalább 358 művet sorol fel, köztük 94 misét, 119 offertóriumot és graduálét. Ebből a mennyiségből már változatos repertoárt lehetett kialakítani. Az 1850–60-as években beszerzett kottákkal ez a szám bizonyára jelentősen megnövekedett. A Bräuer-korabeli állományból a templom mai kottatárában 123 kompozíció maradt fenn.

Karnagyai működésének második szakaszából mindössze egyetlen liturgikus könyv ismeretes: egy 1847-ből való nyomtatott, kottás passió- és lamentációskönyv (*Cantus ecclesiasticus sacrae historiae Passionis Domini Nostri Jesu Christi, secundum quatuor Evangelistas, itemque Lamentationum, et Lectionum pro tribus Matutinus tenebrarum*. Campoduni, ex typographia Olim Ducali, nunc J. Koeseliana).

¹¹⁴ Palestrina (Giov. Pierluigi da) *Missa Papae Marcelli*, triplici concentu distincta, redigit et publicavit C. Proske. (*Bibliothèque classique ou Collection d'ancien Chef-d'Oeuvres*. Cah. 2.) 8. Mainz, Schott. I. *Missa Papae Marcelli* genuina 6 Vocum. Hofmeister XIX. Page 88.

21. ábra: Az 1847-ben kiadott passiókönyv belső oldala

Liszt műveinek előadása a templomban

Liszt Ferenc hazai egyházzenei működésének fő színtere a pesti főtemplom volt. Baráti kapcsolatban állt nemcsak annak karnagyával, Bräuer Ferencsel, hanem a templom plébánosával, Schwendtner Mihállyal is, aki az 1860-as években többször fogadta Lisztet szállóvendégnek a plébániára pesti tartózkodásai alkalmával. Liszt számára

magától értetődő volt, hogy plébániai lakhelye mellett, a pesti főtemplomban hallgat misét, és itt vezényli műveit.¹¹⁵

Bräuer készségesen átengedte belvárosi karmesteri pálcáját a romantikus zene géniuszának. Liszt vezényelte 1856. augusztus 24-én a pesti főtemplomban Brand (később Mosonyi) Mihály *Graduale*jának és *Offertorium*ának bemutatóját.¹¹⁶

Liszt *Esztergomi misé*jét az 1856. augusztus 31-i esztergomi bemutató után – Liszt kérésére és vezényletével – Pesten is előadták, a Belvárosi Főplébániatemplomban. A szeptember 4-i előadáshoz Engeszer Mátyás, a templom akkori kántora toborozta a kórust és a zenekart.¹¹⁷ A pesti előadás Liszt szavai szerint „valamennyi közül messze a legsikerültebb marad”.¹¹⁸ A műről és az esztergomi előadásról Engeszer Mátyás, a templom akkori kántora írt tárcát a *Pester Lloyd*ba.

1858. április 11-én újra előadták az *Esztergomi misét* a templomban, a délelőtt 10 órai nagymisén, Liszt vezényletével.¹¹⁹

Érdeemes megemlíteni, hogy az egyik 10 órai nagymise műsorának ismertetését magának Liszt Ferencnek köszönhetjük: egyedül ő számolt be arról, hogy milyen ordinárium hangzott el 1856. augusztus 15-én, Nagyboldogasszony ünnepén a Belvárosi Főplébániatemplomban. Idézet Carolyne Sayn-Wittgenstein hercegnőhöz írott, augusztus 13-án keltezett leveléből:

Holnapután, [1856. augusztus] 15-én Weber egyik miséjét adják elő a Belvárosi Templomban délelőtt 10 és 11 óra között. Én is ott leszek, és ha már egyszer itt vagyok [Pesten], kihasználom

¹¹⁵ Liszt Ferenc és Bräuer Ferenc kapcsolatát a doktori értekezés IV. 4. alfejezete tárgyalja részletebben.

¹¹⁶ A két propriumtétel az Esztergomi Bazilika felszentelésére készült, Liszt *Esztergomi misé*jéhez. Végül nem ezt a két tételt adták elő Esztergomban, hanem Seyler Károly esztergomi karnagy kompozícióit. Liszt úgy adott elégtételt Mosonyinak, hogy maga mutatta be a két művet a Belvárosi Főplébániatemplomban. Lásd: OT. 1862. 2. sz. jan. 13. 20. és Sebestyén 1944. 47.

¹¹⁷ Sebestyén 1944. 47–48. Az *Esztergomi mise* közreműködői voltak: a Nemzeti Színház zene- és énekkara, valamint Kaiser-Ernstné és Jekelfalussy Albert, a Nemzeti Színház szólistái.

¹¹⁸ „(...) die [pester Aufführung] bei weitem die gelungenste von allem bleibt (...)”. Prahács 1966. 98. Liszt levele Weimarból Mosonyi Mihályhoz 1857. április 29-én.

¹¹⁹ Sebestyén 1944. 53–54.

a lehetőséget, hogy meghallgassak más miséket is. Esetleg Cherubini 4 miséjéből valamelyiket, amit gyakran előadnak kórossal és zenekarral a nagyobb templomok szentmiséi alatt.¹²⁰

A pesti főtemplom karnagyai, Bräuer Ferenc és Engeszer Mátyás – sok kortársukkal (például Mátray Gábor, gróf Festetics Leó) ellentétben – nemcsak a virtuózt bálványozták Lisztben, hanem megértették és csodálták az újító, jövőbe mutató eszközökkel komponáló zeneszerzőt is. Műveinek előadásában aktívan részt vettek, és fő támaszai voltak az előadások előkészületi-szervező munkájában is. A *Zenészet* így méltatja Engeszer és Mosonyi szerepét a *Magyar koronázási mise* megszólaltatásának előkészületeiben.¹²¹

Liszt e művét (...) megküldé egy itteni barátjának azon utasítással, hogy azt Mosonyinak adná át, ki egyedül képes az ő vezérkönyvén eligazodni s azt letisztázás alá berendezni. Mosonyi a (...) a nehéz munkát egy hét lefolyása alatt bevégezte. Az énekrészek kiírása és letisztázásában nagybecsű segédkezésére szolgált Engeszer Mátyás zenedei tanár is, ki Lisztnek ép oly mély tisztelője, mint ernyedetlen és önzéstelen előmozdítója a művészet igaz ügyének.

Engeszer kórusával, a Liszt-egylettel a későbbiekben majd különösen sokat tesz a mester műveinek megismertetéséért, minél gyakoribb műsorra tűzéséért, a belvárosi templom nagymiséin és a koncerttermekben egyaránt.¹²²

¹²⁰ „Après-demain 15, on exécutera une Messe de Weber à la *Pfarrkirche* de 10 à 11. J' y serai et profiterai de mon séjour ici pour entendre encore quelques autres messes, peut-être une des 4 de Cherubini, car on fait régulièrement de la musique vocale et instrumentale pendant les offices aux principales églises d' ici.” La Mara 1900. 315–317. A levél lefordításában nyújtott segítségéért Paul Merrick tanár úrnak tartozom köszönettel.

¹²¹ ZL 1866/1867 VII. május 12. 509. Engeszer és Mosonyi tagja volt annak a bizottságnak is, amely a mise előadása körüli, közismert intrikák ellensúlyozására Erzsébet királynőhöz fordult azzal a kéréssel, hogy Liszt miséje szólalhasson meg az 1867-es koronázási ünnepélyen. Kérésük meghallgatásra talált. Somssich 328–329.

¹²² A Liszt-egylet a fennmaradt adatok tanúsága szerint a *Missa Choralis* öt alkalommal, a *Magyar Koronázási misét* pedig két alkalommal szólaltatta meg a templom 10 órás nagymiséjén. (*Missa Choralis*: 1872. február 4., 1872. március 25., 1875. december 26., 1876. december 31. és 1879. február 9. – *Magyar koronázási mise*: 1874. március 25. és 1882. március 25.) ZL 1872. II. 11., ZL 1872.

Bräuer külföldi kottabeszerezései

A fenti táblázatban (141–146. oldal) látható művek – J. Haydn és W. A. Mozart miséinek kivételével – Bräuer beszerzései az 1820-as évektől az 1860-as évek végéig. A pesti főtemplom karnagya több évtizedes működése során folyamatosan figyelemmel kísérte korának osztrák-német zeneműpiacát, és új kiadványokat vásárolt együttesének.

Bräuer repertoárja igen sokoldalú volt: nemcsak a bécsi, hanem a közép-délnémet orientáció is érvényesült benne, amit a nyomtatványok kiadási helye is jól tükröz. A külföldi nyomtatott kottaanyagot Bécsen kívül Lipszéből, Augsburgból, Bonnól és Mainzból szerezte be. A táblázatban szereplő művek közül Hummel *Missa in Esz N° 2* miséjének partitúráját a bécsi S. A. Steiner und Company kiadó jelentette meg,¹²³ Cherubini *Requiem in c* című művének énekkari szólamkottáit a bonni Simrock cég adta ki 1834-ben, Beethoven *C-dúr* miséjének nyomtatott partitúráját pedig a lipcsei Breitkopf und Härtel 1864-ben.¹²⁴ Ez utóbbi művet egy évvel később, 1865-ben, a Nemzeti Zenede alapításának 25. évfordulójának tiszteletére, az ünnepek nyitó mozzanataként adta elő a templom együttese (Bräuer vezényletével). Szintén bécsi beszerzés W. Plachy *Dextera Domini*ja (Cappi und Czerny), és G. Preindl *Due Graduali ed Due Offertori (...)* című gyűjteménye (Pietro Mechetti).¹²⁵ A bécsi Glöggel kiadóval fontos kapcsolatot ápolt Bräuer Ferenc. *Ave verum* című graduáléját

III. 31., ZL 1875. XII. 31., Legány D. 1986. 58., Legány D. 1986. 106., Legány D. 1986. 21. és Legány D. 1986. 174.

¹²³ Hummel miséjének partitúráján nem szerepel évszám.

¹²⁴ Cherubini requiemének kóruszólamai 1834. május-júniusában jelentek meg (Hofmeister XIX, Page 46), Beethoven *C-dúr* miséjének partitúrája pedig 1864 júliusában (Hofmeister XIX, Page 141).

¹²⁵ Plachy és Preindl műve 1829 előtt jelenhetett meg, ugyanis a Hofmeister-katalógus (mely ettől az évtől regisztrálja a német terület zenei piacán megjelent műveket) nem tartalmazza. Joseph Preindl (1756–1823) 1809-től a bécsi Szent István-Székesegyház karnagya volt, számos egyházi művet komponált. Lásd: Szabolcsi–Tóth III. 149. Wenzel Plachy egyházi művei Bécsben jelentek meg, 1831-ben zongoraiskolát is adott ki. Lásd: Hofmeister XIX.

e kis bécsi kiadó jelentette meg, és a templomi együttes számára is vásárolt itt zeneműveket (például Ludwig Rotter *Sperate in Deo* című offertóriumát).

Bräuer Ferencnek a német cecilianista mozgalommal való kapcsolatára utal, hogy Mainz-ból, C. Proskétól, a Palestrina-reneszánsz egyik elindítójától Palestrina-misét (*Missa Papae Marcelli*) hozatott.¹²⁶

Említésre méltó, hogy egy prágai és egy párizsi kiadású kotta is fennmaradt ebből az időszakból: utóbbi Cherubini egy miséjének nyomtatott partitúrája. A nyomtatvány érdekessége, hogy a császári zenei konzervatórium nyomdájában készült az 1810-es években, és leírása szerint a párizsi császári könyvtárban őrizték.¹²⁷ A kottát Bräuer karnagy saját tulajdonából ajándékozta a templomnak. Mivel Bräuer – a fennmaradt kottabejegyzések tanúsága szerint – jól tudott franciául, s zongoraművei francia kiadású kolligátumban is megjelentek, feltételezhető, hogy a Cherubini misét külföldi tanulmányútja során hozta magával.

A korszakból fennmaradt kéziratos kottaállomány másolói

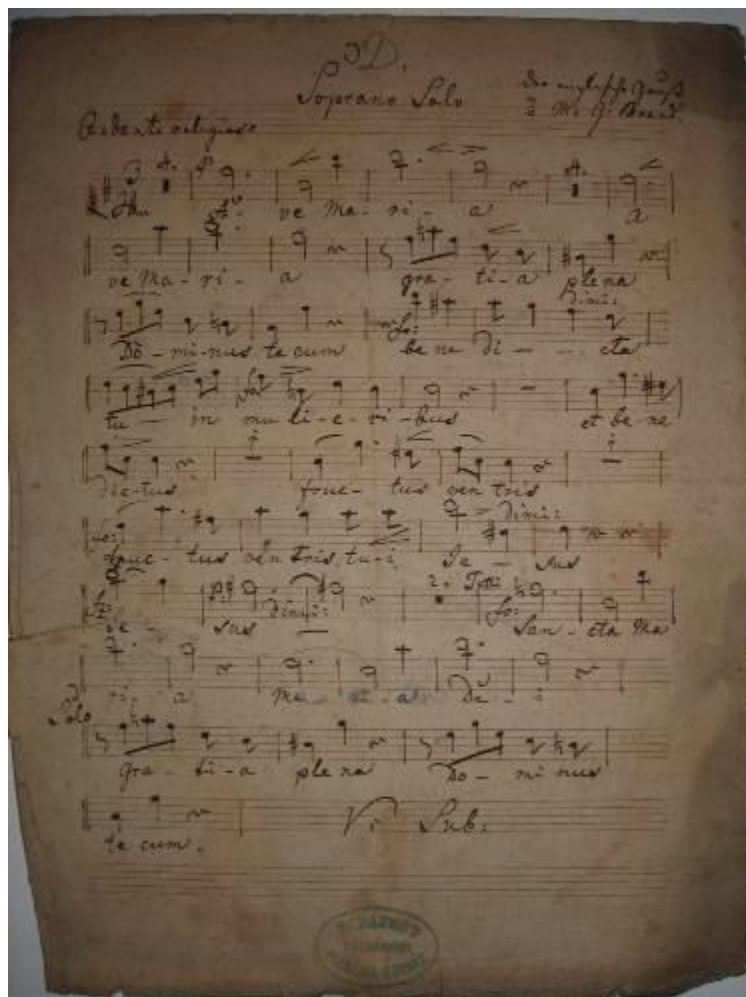
A kéziratos kottaanyag jelentős része Bräuer Ferenc másolatában maradt ránk, így például W. Plachy *Dextera Domini* offertóriumának énekkari szólamkottái, G. Preindl *Due Graduali ed Due Offertori (...)* című gyűjteményének hegedűszólamai, és további két-két évközi időre való graduáléjának és offertóriumának partitúrája és zenekari szólamkottái.¹²⁸ A Pesten működő zeneszerzők közül a belvárosi regens chori maga

¹²⁶ Proske (1794–1861) indította útjára a híres *Musica Divina* kiadványt is, saját régi-zenei gyűjteményeire támaszkodva. Szabolcsi – Tóth 1965. III. 155–156.

¹²⁷ L. Cherubini: *Messe a trois Voix et Choeurs avec Accompagnemens*. Paris, é. n. Déposée à la Bibliothèque Impériale A L’Imprimerie du Conservatoire Impérial de Musique. (Fordítása: Elhelyezve a császári könyvtárban; a császári zenei konzervatórium nyomdájában.)

¹²⁸ A két graduále: *Videbunt multi* és *Ad te Domine levavi*. A két offertórium: *Vias tuas Domine* és *Delicta juventutis meae*.

másolta le Mosonyi *Der englische Gruß* című művének szólamkottáit és V. F. Tuczek *Libera in As* című művének partitúráját.¹²⁹

22. ábra: M. G. Brand [Mosonyi Mihály] *Der englische Gruß*
– szólamkotta Bräuer Ferenc karnagy másolatában

¹²⁹ Érdekes megemlíteni, hogy e műből 4 kéziratos partitúrát is őriz a templom kottatára. A másolatok átívelik a teljes XIX. századot: az elsőt Michael Rainer regens chori készítette 1805. júniusában, az utolsót pedig Joh. Paradeiser 1890. december 10-én.

A fennmaradt kották megőrizték néhány másoló nevét is: 1857-ben és 1860-ban Engeszer József, 1864-ben Kralovics József, 1867-ben pedig Wachtel (Warthel) Károly készített másolatokat az együttes részére.¹³⁰ Figyelemreméltó, hogy az utóbbi szkriptor által másolt szólamkottákon (L. van Beethoven *C-dúr miséje* és J. N. Hummel *Messe N° 3. [in d]*) Engeszer Mátyás pecsétje található. Bräuer karnagysága alatt a templom kántoraként működő Engeszer minden bizonnyal kölcsönzött (és ajándékozott) zeneműveket a templomi kottatár számára.

Több kotta címlapján szerepel az „Ex rebus Frantz Maÿer – Kirchen curator” bejegyzés. Személye Bräuer karnagyságához kapcsolható: egy 1844-ből származó levéltári irat „templomi atya”-ként említi a templom gondnokát,¹³¹ kinek házi kottatárából három zenemű került a templom tulajdonába: Schiedermayer: *Missa in D# nebst Gaudale und Offertorium*, Kreutzer: *Offertorium in Canone* és Georgio Likl: *Due Regina Coeli*. Megjegyzendő, hogy mindhárom kottán szerepel a „K[aiserliche]-K[önigliches] Feld Superiorat In Ungarn” feliratú, koronás kétfejű sast ábrázoló, zöld színű possessori pecsét.¹³²

Szintén levéltári forrásból tudható meg, hogy Bräuer karnagyot akadályoztatása esetén Hóra János orgonista helyettesítette a karnagyi teendők ellátásában.¹³³ Hóra 1857-ben bekövetkezett halála után Lorenz János (Johann Lorenz) vette át e feladatot. Schwendtner Mihály plébános tájékoztat minket arról, hogy Bräuer utolsó éveiben

¹³⁰ Másolói bejegyzések: Seyler Károly *Salve magna Domine* kezdetű művének szólamkottáin: „Engeszer József 1857. okt. 15.”; [Mederitsch] J[ohann] Gallus *Domine Jesu Christe* című kórusművének S&Alto szólamkottáján: „Engesser Josef 21 Marz 1860”; Seyler József *Miserere*jének partitúráján, tenor I, II, valamint basszus I, II szólamkottáin: „Kralovics József März 1864”; L. van Beethoven *C-dúr miséjének* két alt szólamkottáján: „Wachtel Károly 1867 April 12.” és J. N. Hummel *Messe N° 3. (in d)* című művének egyik alt szólamkottáján: „Warthel Károly, 1867. máj. 11.”. Hummel miséjének egyik szoprán szólamkottáján Graú János másoló neve olvasható, évszám nélkül.

¹³¹ Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 10382.

¹³² Magyarországi Császári és Királyi Katonai Parancsnokság.

¹³³ Bräuer Hóra János helyettesi munkájára utaló megjegyzése 1841-ben: „Während meiner Hindernisse, hat Herr Hora, der mich supplierte bis zum 1sten October, um doch einige Messen die selbst bei den kleinsten Messen nothwendigen Instrumentalisten bestellen zu können, laut beiliegender Quittung ausgezahlt.” Föv. Lt. IV. 1202. c. Intim. a. n. 8457.

betegségét kezelendő külföldi fürdőkbe utazott, és ezen időszakok alatt Engeszer Mátyás helyettesítette.

Rendkívüli ünnepek

A plébániai együttes szereplései közé tartoztak az uralkodóház családi ünnepeihez kötődő Te Deumok, melyeket a városi tanács rendelt el felsőbb utasításra. A névnap zenekaros misék mellett egy-egy rendkívüli esemény alkalmából is celebráltak ünnepélyes szentmisét. 1868. április 25-én délelőtt 11 órakor Erzsébet királynő szerencsés születésének örömeire nemcsak Budán, hanem az egész országban, minden plébániatemplomban, így a pesti főtemplomban is tartottak hálaadást. A rendkívüli időpontban tartott zenekaros mise előadásának megszervezésével és vezénylésével a templom karnagyát bízták meg. A pesti főtemplomban az ünnepélyes zenés misén közreműködők tiszteletdíja összesen 30 forint volt, melynek kifizetéséért Bräuer karnagy folyamodott a tanácshoz.¹³⁴

Szintén Pest főtemplomában került sor a század jeles személyiségeinek lelki üdvéért mondott gyászmisékre, melyekről feljebb részletes adatok olvashatók. A szertartások zenei részének irányítását feltehetően a templom karnagyára bízták. E feltételezést két esetben korabeli dokumentumok is megerősítik: Vörösmarty Mihály és a legnagyobb magyar, gróf Széchenyi István gyászmiséjén Bräuer Ferenc vezényelte W. A. Mozart *Requiem*-ét. Érdemes kiemelni a gyász-szertartások sorából első miniszterelnökünk,

¹³⁴ A hálaadást a születést követő napon tartották. A Te Deum előkészületeiről fennmaradt levéltári iratanyag jól alátámasztja azt, hogy a városi tanács számára milyen fontos volt a liturgikus rendelkezések betartása. Mivel a királyné születésének várt időpontja a nagyhéthez közel esett, a városi tanács – Schwendtner Mihály, a pesti főtemplom plébánosának javaslatát elfogadva – körültekintően gondoskodott az ünneplés megfelelő szabályozásáról: „Ha a születés a nagyhéthez valamelyik napjára esnék, akkor a Te Deumot hétfőn, kedden vagy szerdán ünnepélyesen azaz zenével is meg lehet tartani mise nélkül – a költséget a városnak kellendvén fedezni – nagycsütörtökön, pénteken, szombaton a Te Deumnak helye nincsen még Budán sem, hanem ez esetben el kellend azt halasztani vagy a húsvéti ünnepekre, vagy akármelyik a Tekintetes Tanács által meghatározandó napra”. Főv. Lt. IV. 1303. f. XI. 67/1868.

gróf Batthyány Lajos gyászmiséjét. Zenei részének szervezéséről és pénzügyi számadásáról tekintélyes iratsomó maradt fenn a Fővárosi Levéltárban, mely az idős (akkor 71 éves) belvárosi karnagy mellőzéséről tanúskodik. Gróf Batthyány Lajos hamvait 1870-ben a ferencesek kriptájából a kerepesi köztemetőbe helyezték át. Június 9-én gyászünnepélyt tartottak, június 10-én délelőtt 10 órakor pedig gyászmisét celebráltak a Belvárosi Főplébániatemplomban, melyen W. A. Mozart *Requiem*e szólalt meg Thill Nándor vezényletével, és a Zenekedvelők (valamint operaénekes szólisták) közreműködésével. A szervezők a kórus és a zenekar összeállítását az egyesület ügyvéd-elnökére, Koltay Jakab műkedvelőre bízta. Bräuer keserű levelében jogosan kérte számon mellőzését és állásának sértett jogait:

reám nézve igen fájdalmasan hatott azon mellőztetés, mellyel a Batthyányi ünnepély rendezésére hivatott bizottság az ünnepélynél működő karok és orchester összeállítása és vezetésével, - minden megkérdeztetésem avagy értesitésem nélkül – egy idegen műkedvelő egyéniséget (...) bízhatott meg.¹³⁵

A bizottmány válaszában azzal érvelt, hogy Koltay ingyen szervezi és vezényli a közreműködő együttest, mely úgyszintén díjazás nélkül működik közre. Bräuer is hajlandó lett volna eltekinteni a tiszteletdíjtól, azonban ennek ellenére sem változtattak az eredeti szereposztáson.¹³⁶

Pest városának főtemplomában tartotta esküvőjét a XIX. századi zeneélet több jelentős személyisége, így Mosonyi Mihály, Ábrányi Kornél, Sipos Antal, Reményi Ede és Richter János is.¹³⁷ Szép szokásként figyelhető meg a század folyamán, hogy a

¹³⁵ Föv. Lt. IV. 1303. f. XI. 56/1870.

¹³⁶ Végül mégsem ingyen működtek közre az említett személyek: a számadások szerint „Koltay Jakabnak a zenészek részére 584 forintot, Koltay Jakab zeneegyleti elnöknek 86 forint 30 krajcárt” fizettek ki. Engeszer Mátyás, a templom kántora és a „sz. ferencziek zárdájának karmestere” 140 forint díjazást kapott kántori szolgálatáért. Föv. Lt. IV. 1303. f. XI. 56/1870.

¹³⁷ Mosonyi Mihály 1846-ban, Ábrányi 1849-ben, Sipos Antal 1864-ben, Reményi Ede 1872-ben, Richter János pedig 1875-ben kötött házasságot a templomban. Lásd: A MTA ZTI adatbázisa (A pesti-

zenészek tanúskodást vállalnak egymásnak az esküvőkön. Bräuer 1828-ban, mint a templom orgonistája volt Johann Egri templomi zenész tanúja,¹³⁸ majd Mosonyi Mihály és Weber Paulina esküvőjén tanúskodott 1846-ban.

Előfordult, hogy a templom zenészei jelentős világi ünnepeken is közreműködtek. A Hangászegyleti (később Nemzeti) Zenede 1865-ben ünnepelte fennállásának 25. évfordulóját, ez alkalomból augusztus 15-én „a Zenede tanári kara az intézet helyiségeiből, élén Orczy Bélával, zászlók kíséretében indul a Belvárosi Főplébániatemplomba, hol Lévay püspök mondott ünnepi nagymisét. Az istentisztelet alatt Beethoven *C-dúr miséje* került előadásra”.¹³⁹

Processziók

Levéltári irat rögzítette azoknak a processzióknak a menetét, melyeket Pest városa a pestis védőszentjei, Szent Rókus és Szent Rozália napján (augusztus 17-én és szeptember 4-én) „régijátatos fogadásból” évenként szokott tartani. E napokon a városi főtemplomból a papság, az asszisztencia és a hívek énekelve a Szent Rókus és Rozália tiszteletére emelt kápolnáig vonultak, majd onnan visszatértek a főtemplomba. A zenei rész ellátása a Belvárosi Főplébániatemplom énekeseinek feladataihoz tartozott. 1845-ben kötelességük elmulasztásáról értesülünk. Feichtinger Domonkos plébános¹⁴⁰ „elszomorodott szívvel” jelentette az esetet a városi tanácsnak a rókusi plébá-

budai anyakönyvek zenész-adatai [1688–1899], Pest, Belvárosi templom Matriculae Copulatorum 1823–1877).

¹³⁸ Lásd: A MTA ZTI adatbázisa (A pesti-budai anyakönyvek zenész-adatai [1688–1899], Pest, Belvárosi templom Matriculae Copulatorum 1823–1877).

¹³⁹ Somssich 1925. 316.

¹⁴⁰ Feichtinger Domonkos prépost és alesperes (1778–1852) negyedszázadon keresztül (1819. február 13-tól 1845 decemberéig) volt a Belvárosi Főplébániatemplom plébánosa. Munkáját több káplán segítette: Reviczky Mihály, Schmidt Leonard, Spribila Ferenc (1825-től Schmidt Leonard helyett) és Faichtmajer Ferenc. Feichtinger utódja Sámuel Alajos prépost lett 1846 januárjától. (Sámuel Alajos 1850 februárjáig volt a templom plébánosa). Lásd: Rátkai 2005. 61., valamint *Religio és Nevelés: Egyházi Tudósítások melléklet* 1841. 11. sz. szeptember 12. 81.

nostól kapott panaszlevél alapján: Szent Rókus napján, „midőn az e városi zenekar igazgató énekesei – kiknek kötelességükben áll a plebániám templomából a sz. Rochusi kórházba menő processiót e napon és sz. Rozália napján vezetni és a hívekkel énekelni – ma alig hogy a Zrínyi kávéházhoz értek, a processiót rögtön elhagyták, a Zrínyihez reggelizni betértek, és így sem a processiót a kórházi kápolnába ki nem kísérték, sem midőn az onnan ki- és az anyaegyházamba visszatért, jelen nem voltak”. A tanács szigorúan megintette Bräuer karnagyot e hanyagságért.¹⁴¹

Bräuer Ferenc karnagy életének utolsó éveiben sokat betegeskedett. Gyakran utazott külföldi fürdőbe gyógykezelésre, s ezen idő alatt Engeszer Mátyás, a templom orgonistája helyettesítette.¹⁴²

Halála után özvegye, Bräuer (szül. Bosány) Klára „kegydíjért” folyamodott a városi tanácshoz. A tanács arra hivatkozva, hogy egyházi alkalmazottak nem tarthatnak igényt a városi pénztárból történő kifizetésekre, kérelmét nem terjesztette a közgyűlés elé. Az özvegy újabb beadványában részletesen felsorolta az elhunyt karnagy városi pénztárból kapott jövedelmeit, melynek következtében a városi közgyűlés Bräuer egyévi karnagyi fizetését, 300 forintot ítélte meg neki.¹⁴³

Bräuer Ferenc halála után, a szokásos pályázat kihirdetésének mellőzésével – Schwendtner Mihály apátplebános javaslatára – a tanács Engeszer Mátyást nevezte ki a Belvárosi Főplebániatemplom karnagyi posztjára, minthogy „minden szokást ismer” és Bräuer Ferencet „valahányszor ez beteg vagy külföldi fürdőkben volt, mindig

¹⁴¹ Főv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 11617.

¹⁴² Főv. Lt. IV. 1303. f. I. 370/1868.

¹⁴³ Főv. Lt. IV. 1303. f. I. 178/1871. Bräuer özvegye hangsúlyozta: a pesti főtemplom karnagya „nem az egyházi személyek közé, hanem a tekintetes Tanácsnak, illetőleg a hatóságnak rendes tisztviselői sorába (...) tartozik; ezt mutatják a házi pénztár számadásai és a zenekar igazgatónak felette számos évek óta mindenkoron s’ közvetlenül a Tekintetes Tanács által történt kinevezése”. A Bräuerné által felsorolt fizetések pontosan egyeznek a disszertációban közölt fizetési jegyzőkönyvek adataival.

a legnagyobb szakavatottsággal helyettesíté”¹⁴⁴ Személye biztosíték volt az elődje által kialakított színvonalas egyházi zene folytonosságára.¹⁴⁵

A tanács Schwendtner Mihály plébános javaslatára Engeszert nemcsak karnaggyá, hanem egyszemélyben orgonistává és kántorrá is kinevezte, aki ennek fejében lemondott az orgonistának járó évi fizetéséről.¹⁴⁶ E megoldás megkímélte ugyan a városi pénztárat, azonban szakmai szempontból kevésbé volt szerencsésnek mondható. Engeszer idejében továbbra is fennmaradt az énekesfiúk intézménye, valamint a kiségitő zenészek számára engedélyezett évi átalány.¹⁴⁷

Bräuer Ferenc hosszú karnagyi működése a templom XIX. századi zenei életének egyik legértékesebb időszakaként értékelhető. Jó zenészek munkáját fogta össze szakmai hozzáértésével és erélyességével. Anyagi áldozatot sem kímélve emelte fel a templomi zenét Pest első templomához illő, magas nivóra.

Pest városa méltó módon emlékezett meg „első karnagyáról”¹⁴⁸ 1871. április 20-án, Bräuer Ferenc karnagy gyászmiséjén Cherubini *Requiem*jét a Nemzeti Színház zenekara és a Zenekedvelők Egylete adta elő.¹⁴⁹

¹⁴⁴ Föv. Lt. IV. 1303. f. I. 370/1868. Schwendtner Mihály plébános 1871. április 28-án benyújtott kérelme a városi tanácshoz. A tanács 1871. április 25-étől ideiglenes karnaggyá nevezte ki, majd 1871. július 19-től egyszemélyben a pesti főtemplom karnagy-orgonistájává.

¹⁴⁵ Egyetlen jelentkezőről tudunk a karnagyi állásra Engeszer Mátyás mellett: Exinger Ignác nagy-szebeni karnagy is folyamodott az állás betöltésére, kérését azonban visszautasították. Föv. Lt. IV. 1303. f. I. 178/1871.

¹⁴⁶ A tanács 1871. április 25-étől ideiglenes karnaggyá nevezte ki, majd 1871. július 19-étől egyszemélyben a pesti főtemplom karnagyává, orgonistájává és kántorává. Föv. Lt. IV. 1303. f. I. 178/1871.

¹⁴⁷ A tanács 1871. április 17-étől folyósította a karnagyi fizetés (300 frt) arányos részét, valamint az eddigi átalányokat, nevezetesen: „éneklő gyermekek részére évi 126 frtot, a zene kiségitő személyzet részére évi 315 frtot”. Föv. Lt. IV. 1303. f. I. 178/1871.

¹⁴⁸ Bräuer a városi tanácshoz benyújtott kérelmeiben több ízben úgy említette magát, „als erster Regenschori dieser Stadt” (mint ennek a városnak első regens chorijsa [= a város főtemplomának regens chorijsa]).

¹⁴⁹ Lásd: Legány 1976. 54.

IV. Egy szerves életmű: Bräuer Ferenc karnagy, zeneszerző, zongoraművész és tanár

1. ÉLETRAJZI ADATOK

Bräuer Ferenc élete hűen tükrözi a XIX. század első felének magyarországi helyzetét, illetve annak zenei változásait: ifjúkorában még a rezidenciális zenélés kereteiben kezdte pályáját a Kállayak nagykállói zenekarát vezetve, érett muzsikusként pedig – a templomi karnagyi hivatás mellett – a polgári zeneélet kialakuló és megerősödő formáinak létrejöttében játszott aktív szerepet, különböző egyesületek alapítójaként és tagjaként.

Bräuer (Seraphin) Ferenc születésének éve – 1799 – század- és korszakhatárt is jelent. Zeneszerzői oeuvre-je is erre a kettős fundamentumra épült: miséi a bécsi klasszika stílusában fogantak, míg motettái és világi művei a korai romantikát képviselték.

A Schubert-kortárs kismester 1799. október 20-án született Pesten.¹⁵⁰ Tizenéves gyermek volt, amikor Liszt Ferenc, Erkel Ferenc és Mosonyi Mihály életpályája elkezdődött. Bräuer Ferenc a magyar romantika mindhárom nagy alakjával szoros kapcsolatba került. Erkellel zenekari hangversenyeket szervezett és vezényelt, Liszt az *Esztergomi mise* egyik betanítójaként tekintett rá, Mosonyi pedig miséinek első bemutatóját és népszerűsítőjét tisztelhetette benne. Kapcsolatuk nemcsak szakmai, hanem baráti is volt: Bräuer Ferenc Erkelt „lieber Freund”-nak szólította hozzá írt levelében, Mosonyi esküvőjén tanúként szerepelt és Lisztet saját házában látta vendégül.

Bräuer Ferenc – számos kortársához hasonlóan – idegen származású volt. Csehországi (zasmuki) születésű apja a Pesti Német Színházban vállalt állást, a zenekar első

¹⁵⁰ Lásd: Brockhaus–Riemann I. 245.

fagottosaként.¹⁵¹ Házában korának számos neves zenésze megfordult. Bräuer visszaemlékezésében maga említette, hogy sokszor látta atyja házában Scholl karmestert, akinek a Rákóczi-induló első hangszerelését tulajdonítják.¹⁵²

Tanulmányok

Bräuer Ferenc „már a leggyengébb korban nagy hajlamot mutatott a zenére, s ötödik évét alig érte el, egy rokona – Skrobak János – tanítani kezdte a zongorára”.¹⁵³ Tőle Czerny Józsefhez, a Károlyi grófok magántanítójához került. Tehetsége korán megmutatkozott. Nyolc évesen egy színházi hangversenyen „nagy tetszéssel játszta Beethoven Es-dur ötösét”.¹⁵⁴ A zongora mellett hegedülni is tanult Böhm József bécsi tanár atyjától. S mert apjának, „kinek fagótja a színháznál felette keveset kamatozott, s szegénységgel és sok gyermektartással kellett küzdenie, a kis csudaművészen jó jövedelemforrást fedezett fel, s alig hogy a hegedüt meg tudta markolni, kénytelen volt egész éjeken át bálokban, lakodalmakban, s más multságokban hegedülni”. Így került 1809 farsangján kontrásként Bihari bandájába, aki – kiegészítőt keresve – „jó fizetés mellett kikölcsönözte atyjától, s mintegy két hónapon át működött eme társaságban”.¹⁵⁵

Középfokú tanulmányait a pesti piaristáknál végezte. 1812-ben Pozsonyban, Brünmben és Prágában adott zongorahangversenyeket. Nagybátyja, V. F. Tuczek cseh zeneszerző és karnagy ajánlatára több hónapon át Johann Nepomuk Hummel zene-

¹⁵¹ A fagotton kívül harsonán is játszott. 1809–1811-ig és 1817–1823-ig a Pesti Német Színház zenekarának fagottosa, 1812–1814-ig harsonása volt. Lásd: Színházi zsebkönyvek.

¹⁵² ZL 1862. II. évf. 22. sz. febr. 27. 169–170.

¹⁵³ ZL 1861/62. II. évf. 37. sz. jún. 12. 290–294.

¹⁵⁴ Sággh 1890. 57.

¹⁵⁵ Az idézetek forrása: ZL 1861/62. II. évf. 37. sz. jún. 12. 290–294. Bartalus István tárcájában színes leírás olvasható a Hét választó-fejedelem vendéglő tánctermeiben 1809 farsangján rendezett táncestélyekről.

szerzés- és zongora tanítványa lett Bécsben.¹⁵⁶ Pestre visszatérve tanulmányait tovább folytatta, „s e mellett leckéket adott, hogy szülőin is segíthessen valamit”.¹⁵⁷

Ifjúkorának zenei állásai

1815-ben (mindössze 16 évesen) Kállay Miklós szabolcsi alispán zenekarának vezetője, s egyúttal a zenebarát főúr magán zongoraművésze lett Nagykállóban.¹⁵⁸ 1818-ban hangversenyeket adott Magyarország és Ausztria nagyobb városaiban. E hangversenykörútnak köszönhetően anyagi helyzetének fellendülését. A Bécs közelében fekvő Badenben ugyanis „miként maga mondja, mint tapasztalatlan ifjú, a legnagyobb vakmerőségre vetemedett”: látogatást tett az éppen ott tartózkodó világhírű olasz énekesnőnél, Angelika Catalaninál. Zongorajátéka megnyerte az énekesnő tetszését, és Catalani gyakran ellátogatott a fiatal zongoraművész hangversenyeire, melyek a művésznő befolyásának köszönhetően nagyszerűen jövedelmeztek.¹⁵⁹

E hangversenykörút után visszatért Pestre. Itt jogot kezdett tanulni, azt azonban elhagyván a zenetanításnak szentelte magát.¹⁶⁰ Leghíresebb tanítványa Stephen Heller volt, akit többször felléptetett saját alapítású zenekari egyesületének hangversenyein.¹⁶¹

A Belvárosi Főplébániatemplomban először kisegítő zenészként (1823-tól), majd 1828-tól orgonistaként működött. 1839-től ideiglenes, majd 1846-tól kinevezett karnagya lett a templom ének- és zenekarának, melyet haláláig vezetett.

¹⁵⁶ V. F. Tuczak a Pesti Német Színház karnagya volt a XIX. század első évtizedeiben. Lásd: Színházi zsebkönyvek.

¹⁵⁷ Bartalus 1862. 292.

¹⁵⁸ Kállay Miklós (1747–1821) 1803-tól haláláig volt szabolcsi alispán. Borovszky 1900. 544. Nagykálló Nyíregyháza mellett fekszik.

¹⁵⁹ Bartalus 1862. 292–294. Angelika Catalani (1779–1849) 1810 és 1820 között európai hangversenykörutat tartott, óriási sikerrel. Pallas 1893. 253.

¹⁶⁰ Bartalus 1862. szerint jogi tanulmányainak háttérében egy előkelő gazdag hölgy iránti vonzalma állt. A hölgy szülei ügyvédhez, vagy hivatalnokhoz szerették volna adni lányukat. Amint a kapcsolat felbomlott, Bräuer abbahagyta jogi tanulmányait.

¹⁶¹ A témával részletesebben foglalkozik a IV. 5. alfejezet.

Érdekes tényről tudósít Vajdafür Emil a Nemzeti Zenede történetét összefoglaló könyvében: Bräuer Ferenc 1851-től a „pesti szerb egyházban” is működött.¹⁶²

Magánélete

1833-ban megházasodott. Feleségét, Pfeffer Terézt jelentős zongoristaként és koloratúrszopránként ismerték Pesten. Bräuerné jelleméről és játékmódjáról egyetlen forrás maradt fenn, a *Honművész* színes beszámolója az 1835. január 11-én a Nemzeti Casino dísztermében tartott hangversenyéről, melyből érdemes hosszabban idézni:

Moscheles allgeri dibravurájából két darabot fortepianón egyedül játsza Bräuer Ferenczné szül. Pfeffer asszonyság. A' szép menyecske már kora fiatalságától fogva ismeretes nemcsak jeles hangászati hanem egyéb szépmiveltségéről is, különösen pedig ama nagyra becsülendő készsége felől, mellyel művészi tehetségével a' jótévő intézeteket, s hasonló szép czélokot tettelegesen elősegíteni törekvék. Őt mint jeles pianistánét (...) a' Budapestiek több izbeli hangversenyekben tanulák ismerni. De talán egyikben se tünteté ki annyira hangászati miveltségének ama magas fokát, mellyre emelkedett, mint mai két darabjában. A' helyes tactus tartásról illy gyakorlott játszóznál szó se lehet: de annál szembetünőbb volt mind két kezének gyorsasága, érzékeny (hol szükség volt), s gyengéd előadása, és mind e' mellett a' kitörő indulatoknak férjfiás erővel tett kifejezése. Valóban ritkaság a' szépnem közt hallani valakit, ki a' bal kéz gyorsaságával illy elhatározottságot és erős játszás-módot képes párosítani.¹⁶³

Bräuer Teréz gyakran szerepelt a Pest-budai Hangászegyesület hangversenyein. 1836-ban énektechnikájával kápráztatta el a pesti közönséget a *Varázsfuvola* Éj ki-

¹⁶² „A pesti n. e. görögök 1851. évi november elejétől kezdve Bräuer Ferencz (...) karnagy és zenedei aligazgató vezérlete alatt egyházukban szintén a műszabályoknak megfelelő karéneket adtak elő, melyekben folyton résztvettek a zenede fiú növendékei.” Vajdafür 1980. 6–7.

¹⁶³ HM. 1835. jan. 15. 5. sz. 40.

rállyője áriáját énekelve,¹⁶⁴ 1838-ban a *Karfantázia* szólistája volt, 1847-ben pedig Beethoven *Esz-dúr zongoraversenyének* szólóját játszotta.¹⁶⁵

Házasságkötésétől kezdve Bräuer „háza folytonosan gyűlhelye volt a honi és külföldi művészeknek. Tanítói híre folytonosan nőtt, s a mire Badenben nem is vágyott, Pesten teljesült, midőn Erzsébet és Mária főhercegnők tanítványai lettek”.¹⁶⁶

Bräuernak Pfeffer Terézzel kötött házasságából két gyermek – Ignác Ferenc és Antonia – született.¹⁶⁷ Az 1850. március 25-én született Ignácot apja a kereskedői pályára képezte.¹⁶⁸

Feleségének halála (1855) után 1858-ban újra nősült, második felesége Bosány Klára volt.

Közéleti működés

Bräuer Ferenc jelen volt a Pest-budai Hangászegyesület megalapításánál (1836). Az egyesület választmányi tagja, zeneiskolájának, a Pest-Budai Hangászegyleti (később Nemzeti) Zenedének pedig 1845. augusztus 31-étől haláláig, 1871-ig aligazgatója volt. Testvére, dr. Bräuer József orvos is részt vett a Zenede életében: 1837-től hangászegyesületi részvényes, 1845-től választmányi tag, 1857-ben pedig az egyesület aligazgatója volt.¹⁶⁹

Bräuer Ferenc 1847-ben Erkel Ferencsel közösen vezette a hangászegyesület zenei hangversenyeit; Bónis Ferenc szerint ez a gyümölcsöző együttműködés veze-

¹⁶⁴ Tari 2005. 26. Az esemény néhány adata az egyesület 1836. december 2-i ülésének jegyzőkönyvében szerepel.

¹⁶⁵ Iványi-Papp 2005. 91.

¹⁶⁶ Bartalus 1862. 294.

¹⁶⁷ Bartalus 1862. 294. és Bräuer Ferenc gyászjelentése (OSzK FM gyászjelentések 63. tekercs).

¹⁶⁸ Föv. Lt. IV. 1303. f. IV. 259/1867.

¹⁶⁹ 1836–1843-ig a pesti egyetemen a gyermekgyógyászat rendes tanára volt, 1844-ben a Nemzeti Színház zsebkönyve a színház orvosaként említi. Bräuer József zenét is szerzett. 1857. május 1-jén, a király pesti látogatásakor – Thern Károly és Theodor Wöhler zenedei tanárok szerzeményei mellett – Bräuer József ezen alkalomra komponált kórusművei is elhangzottak. A zenedei könyvtár létesítéséhez 20 forinttal járult hozzá. Tari 2005. 37. 48., Sz. Farkas 2005. III. 330. és Gulyásné 2005. 263.

tett a Filharmóniai Társaság 1853. évi megalapításához.¹⁷⁰ Erkel nagyra becsülte Bräuer barátságát, csaknem két évtizedes karmesterségének ideje alatt Bräuer 15 műve szerepelt a Társaság műsorán.¹⁷¹

Bräuer tevékenyen részt vett a korabeli egyleti életben is, tagja volt a budai és a pozsonyi egyházzenei egyletnek. Ismerte hazájának jeles és irányadó, meghatározó zenei személyiségeit: Lisztet, Erkelt, Mosonyit és Robert Volkmant.

Életének utolsó éveiben Bräuer Ferenc sokat betegeskedett, és gyakran utazott külföldi fürdőkbe gyógykezelésekre. 1871. április 16-án, a húsvét utáni 1. vasárnap „élete 73. évében hosszas szenvedés, és a halotti szentségek ájtatos fölvétele után, az urban elszenderült”.¹⁷²

2. A NEMZETI ZENEDE ALIGAZGATÓJA

Bräuer Ferenc 1845. augusztus 31-étől haláláig volt aligazgatója a Pest-budai Hangászegyleti Énekiskolának (a későbbi Nemzeti Zenedének).¹⁷³ Az intézmény megalapítását az 1836-ban Schedius Lajos elnökletével alakult Pest-budai Hangászegyesület kezdeményezte, az egyesület igazgatói választmányának Bräuer is tagja volt.¹⁷⁴ A Pest-budai Hangászegyesület 1840-ben megnyitott iskolája egy teljes évtizeden keresztül énekiskolaként működött, a hangszeres szakokkal való bővítést (a hegedű- és a zongoraoktatás kialakítását) Bräuer javasolta 1850-ben.¹⁷⁵ Tevékenyen részt vett az intézmény életében: az aligazgatói tisztség adminisztratív teendőinek

¹⁷⁰ Bónis 2000. I. 765.

¹⁷¹ Németh 1978. 20.

¹⁷² Bräuer Ferenc gyászjelentése. A lexikonok tévesen április 15-ét tüntetik fel halálzási dátumként. Bräuer Ferencet a Kerepesi úti temetőben helyezték örök nyugalomra.

¹⁷³ Lásd a Nemzeti Zenede évkönyveit.

¹⁷⁴ A 9 tagú választmányban – Bräuer Ferencen kívül – 5 muzikus szerepelt, az akkori pesti zeneélet irányítói, többségükben idegen származású muzikusok: Dolezsalek Antal cseh, Franz Kirchlehner osztrák muzikus (Beethoven barátja, a bécsi Gesellschaft der Musikfreunde választmányi tagja), Perlasca Domokos gordonkajátékos, Urbani Ágoston (1824–1830-ig a Német Színház karmestere) és Winkler Károly Angyal bajor származású zeneszerző, zongoraművész-tanár. Tari 2005. 21–22.

¹⁷⁵ Iványi-Papp 2005. 95.

ellátása mellett többször vezényelt és zongorázott az egyesület változatos műsorú, magas színvonalú hangversenyein. Az ezeket rendező, ezekért felelő bizottság tagjai között is gyakran megtaláljuk nevét. 1847-ben Erkel Ferencsel közösen vezette az egyesület zenekari hangversenyeit. A felsoroltakon kívül az aligazgató feladatai közé tartozott még a növendékek nyilvános hangversenyeken való részvétele engedélyeztetésének koordinálása is.¹⁷⁶

A Nemzeti Zenedét az Országos Magyar Királyi Zeneakadémia megalapításáig (1875-ig) az ország legjelentősebb zenei tanintézményeként tarthatjuk számon. Ennek aligazgatójaként Bräuer Ferenc a hazai és a jelentős külföldi zenei központok vezető zenészeivel (köztük az egyházi karnagyokkal) is kapcsolatot tarthatott. Csak egyetlen példát kiemelve: a Wiener allgemeine Musikzeitung 1844-ben arról tudósított, hogy a pécsi Georg Lickl és Hölzl Ferenc Szeráf regens chorikat a Pest-budai Hangszegyesület tiszteletbeli tagjává nevezte ki és nekik díszoklevelet adományozott.¹⁷⁷

Bräuer Ferenc szíven viselte a tanintézmény sorsát, pénzadományokkal és zeneművek ajándékozásával is támogatta azt.¹⁷⁸ 1859-ben 27 füzetnyi zeneművet (köztük 7 saját kompozíciót), 1861-ben Mozart „*Die Dorfmusikanten*” című művét adományozta a Zenedének.¹⁷⁹ Emellett a zenedei hangversenyeken közreműködő hangszeres zenészek tiszteletdíját, valamint kottasokszorosítási költségeket is átvállalt a Zenedétől. Csak egyetlen példát kiragadva a sok közül: 1847 végén a Redut teremben

¹⁷⁶ Iványi-Papp 2005. 86. Az iskola csak szűk keretek között engedélyezte az iskolai szervezésen kívül eső nyilvános szereplést, igazgatói engedélyhez kötve. Iványi-Papp 2005. 143.

¹⁷⁷ 1844. szeptember 26-i szám.

¹⁷⁸ Erre nagy szükség is volt, hiszen az iskola a kezdetektől adományokból tartotta fenn magát, nem állami támogatásból. Az intézmény támogatói közé tartozott többek között Madách Imre, Toldy Ferenc, Garay János, Joachim József, Cibulka Alajos, a pesti főtemplom karnagya (1828–1839), valamint Bogisich Mihály egyházzene-sz-pap, a pesti főtemplom káplánja (később budavári plébános), aki az iskola egykori növendéke és későbbi titkára volt. Olyan neves külföldi művészek és kiadók is támogatták a Zenedét, mint Clara Schumann és Henry Vieuxtemps, vagy a bécsi Haslinger kiadó. Lásd: Tari 2005. I. 5–6.

¹⁷⁹ Iványi-Papp 2005. 124. és 128. Sajnos a Zenede kottakatalógusában ma már nem található meg Bräuer egyetlen saját kompozíciója sem, bár a Major-cédulakatalógus még többről említést tesz, és közli a jelzetüket is. (A Zenede kottakatalógusa jelenleg a Budapesti Music Center könyvtárában kutatható.)

rendezett egyesületi hangversenyen Giacomo Meyerbeer *Struensee* című nyitányának „szerepeit [hangszereseit] sajátjából kifizette, sőt ha egy második próba szükséges lenne, annak költségeit is állja”.¹⁸⁰ Az 1865 áprilisában magánnövendékeivel tartott hangversenye bevételének felét (52 ft 10 kr) szintén a Zenedének adta.¹⁸¹

Mindezen jótétemények viszonzásául az intézmény műsorra tűzte műveit a zenedei hangversenyeken. 1858. január 3-án vasárnap a Pest-budai Hangászegyleti Zenede a Nemzeti Múzeum dísztermében rendezett hangversenyt, melynek első részét Bräuer *Örömkar (Jubel Chor)* című, fúvósokra és kórusra fogalmazott műve zárta. Az eseményről a *Magyar Sajtó* is beszámolt.¹⁸²

A Pest-budai Hangászegyleti Zenede fennállásának negyedszázados évfordulójáról (1865) három napos ünnepségsorozattal emlékezett meg, melynek egyházzenei részét – karnagyi működésének színhelyén, a Belvárosi Főplébániatemplomban – Bräuer Ferenc szervezte és irányította: „(...) reggel Te Deum tartatott a városi plébánia templomban, melyen a zenede igazgatósága, növendékei, a bizottmány, s tömérdek közönség volt jelen. Breuer F. regenschori igazgatása alatt Beethoven C. miséje adatott elő”.¹⁸³

3. A ZENESZERZŐ

„(...) nem ismerjük, nem érthetjük egészen egy kor történetét, ha zenéjéből semmit sem ismerünk” – mondta Kodály Zoltán, egy 1951-ben felfedezett magyar vonatkozású zenei kézirat bemutatásakor.¹⁸⁴

¹⁸⁰ Iványi-Papp 2005. 91.

¹⁸¹ Iványi-Papp 2005. 141.

¹⁸² MS 1857. XII. 24. 294. sz. 3. A hangverseny plakátja megtalálható az OSzK Aprónyomtatványtárában (1841–1860, ZENE 6). A cikk a „Bloch-instrumente” kifejezést említi, amely valószínűleg fa- vagy rézfúvósblokkra utal.

¹⁸³ ZL 1864/65. V. évf. 47. sz. augusztus 24. 374.

¹⁸⁴ Bónis F. 2005. 5.

A XIX. századi magyar zenetörténet összképének megteremtéséhez elengedhetetlenül hozzátartozik a kismesterek életművének megismerése. Életútjuk, oeuvre-jük jól reprezentálja az adott korszakot, tükrözi az őket ért hatásokat és rávilágít a legfontosabb tendenciákra.

Bräuer Ferenc – kortársaihoz hasonlóan – saját műveivel is gyarapította templomának repertoárját. Kompozíciói nemcsak saját karnagysága idején szólaltak meg, hanem utódja, Engeszer Mátyás tevékenységének időszakában is. Zeneszerzői oeuvre-jének bemutatása elengedhetetlen feladat, minthogy művei elválaszthatatlanok a Belvárosi Főplébániatemplom zenei életétől. Fennmaradt egyházi műveivel (két miséjével és öt kisebb egyházi művével) kellő részletességgel, világi műveivel csupán említésszerűen foglalkozom.

A XIX. század első felében számos komponista az egyházzenei állásban lévő karnagyok, orgonisták, kiemelkedő hangszeres zenészek, valamint a zenetanárok és a hangszeres művészek közül került ki. Bräuer Ferenc élete során az említett zenész-csoportok mindegyikét „bejárta”: tizenéves gyermekként Bihari kontrása, ifjúként koncertező zongoraművész és templomi orgonista volt, majd az érett férfikorba lépve zenedei tanár és karnagy lett.

Zeneszerzői életművét sajátos kettősség jellemzi. Bónis Ferenc szavai szerint:

Bräuer Ferenc egyházi zenéjében a bécsi klasszikus hagyományok követőjének bizonyult. Eredetibb világi zenéje, melyben a korai német romantika hatása az új magyar nemzeti stílussal, a verbunkossal egyesült.¹⁸⁵

Bräuer 1812-ben, 13 éves korában kereste fel Bécsben J. N. Hummelt, a XIX. század elejének legjelentősebb zongoraművészt és korának elismert zeneszerzőjét, hogy

¹⁸⁵ „In seinen geistlichen Werken erwies sich Bräuer als Anhänger der klassischen Wiener Traditionen. Origineller ist seine weltliche Musik, in der sich die Wirkung der deutschen Frühromantik mit der des neuen ungarischen Nationalstils, der Verbunkos, vereinigte.” Bónis 2000. I. 765.

zeneszerzést tanuljon tőle. Hummel révén Bräuer egyenes ági örökösévé vált a mozarti zeneszerzési hagyományoknak.¹⁸⁶ Hummel 1811-ig Kismartonban helyettes karmesterként működött J. Haydn mellett, így a kismartoni zenekultúrát Bräuer első kézből ismerhette meg. Ekkorra elkészült már Hummel összes egyházi műve is, e kompozícióit (köztük 5 miséjét) ugyanis kivétel nélkül kismartoni működése alatt írta.¹⁸⁷ Kompozíciós technikájának, valamint a kismartoni örökségnek a hatása egyértelműen tükröződik Bräuer miséiben.

A Belvárosi Főplébániatemplom karnagy-zeneszerzőjének mindössze 16 kompozíciója maradt fenn, további 4 zeneművét pedig korabeli folyóiratok említik. Egyházi művei közé tartozik 3 mise, 2 graduále, 2 offertórium és 2 motetta, világi műveit zenekari nyitány, zongoraötös, kórusmű, dalok és zongoraművek képviseli. Közülük néhány nyomtatásban is megjelent bécsi és pesti kiadóknál. A kiadási dátumok két végpontja igen széles intervallumot ölel át, mintegy fél évszázadot. Az első fennmaradt nyomtatott zenemű egy 1825-ben megjelent négykezes, az utolsó pedig egy a cappella egyházi mű 1869-ből.¹⁸⁸

Bräuer Ferenc kompozícióinak kottaanyagát ma túlnyomó részben a Belvárosi Főplébániatemplom kottatára őrzi, azonban néhány szerzeménye megtalálható a magyar és az osztrák nemzeti könyvtárban, valamint a Székesfehérvári Püspöki és Káptalani Levéltárban is. Alapos vizsgálat után egyértelművé vált számomra, hogy e könyvtárak mai Bräuer-gyűjteménye az egykori templomi kottatárból származtatható. Bizonyítja ezt egyrészt az a tény, hogy a kottákon olvasható a templom XIX. századi zenészeinek a neve, másrészt az, hogy a szétszóródott mozaikokból több esetben is

¹⁸⁶ J. N. Hummel két évig (1776–1778) volt W. A. Mozart tanítványa Bécsben, akire oly mély benyomást tett a gyermek kimagasló zenei tehetsége, hogy fizetség nélkül tanította. Lásd: Sachs 2001. 836.

¹⁸⁷ J. N. Hummel 1804–1811-ig működött Kismartonban az Esterházy-hercegek szolgálatában. Szefcsik 2001. 353.

¹⁸⁸ A fennmaradt nyomtatott művek időrendben: *Polonaise brillante* négykezes (Diabelli, Bécs 1825), *Variations brillantes sur un thème hongrois* zongorára, vonósnégyes-kisérettel (Pennauer, Bécs 1829), *Késő bu dal* (Aurora, Pest 1831) és *Graduale [Ave verum]* vegyeskarra (Glöggl, Bécs [1869]).

összeállt a teljes partitúra- és szólamanyag.¹⁸⁹ Érdemes még megemlíteni, hogy az Országos Széchényi Könyvtárba szinte kizárólag partitúrák, az Österreichische Nationalbibliothek gyűjteményébe pedig szólamkották kerültek.¹⁹⁰

Bräuer korabeli tekintélyét, zeneszerzői munkájának megbecsülését jól megvilágítja az a tény, hogy művei a legrangosabb hazai hangversenyeken kerültek előadásra a XIX. században. A Filharmóniai Társaság zenekarának műsorán – Erkel Ferenc karmesterségének ideje alatt (1853–1871) – 5 műve és 10 műrészlete szerepelt.¹⁹¹ (Összehasonlításként: ugyanakkor Liszt Ferentől 9 mű, Mosonyi Mihálytól 4 mű és 5 műrészlet, Goldmark Károlytól, Mihalovich Ödöntől és Festetich Leó gróftól 1–1 mű hangzott el az említett időszakban.)

Zeneszerzői életművének korszakolására a kéziratok művek datálásának hiánya miatt nem vállalkozhatunk, a fennmaradt nyomtatott művek megjelenési éveiből viszont egy jellegzetesség már az első pillantásra nyilvánvaló. Ifjúkorában (az 1820–1830-as években) Bräuer Ferenc szinte kizárólag világi műveket komponált, az egyházi zene felé – valószínűleg a templomi karnagyi állással összefüggésben – csak érett férfikorában fordult, e műcsoport azonban elkísérte haláláig.

A következő táblázatban vastag (és dőlt) betűs szedéssel szerepelnek azok a művek, amelyeknek kottája közgyűjteményekben, vagy a templomi kottatárban fellelhető; a kurzívval szedett kompozíciókról csak említés szintjén van tudomásunk.¹⁹²

¹⁸⁹ A *Bé-dúr* és a *d-moll mise* esetében például a szólamkottákat a templom, a partitúrákat az OSzK Zeneműtára őrzi. Legérdekesebb a *Domine, si observaberis* című offertórium esete. A templomi kottatárban mindössze egyetlen szólamkottát találtam belőle (a 2. hegedűét), majd egy év múlva az Osztrák Nemzeti Könyvtárban rábukkantam a teljes szólamanyagra, amelyből éppen a 2. hegedű hiányzott csak. Az offertórium autográf kézirat partitúráját pedig az Országos Széchényi Könyvtár őrzi.

¹⁹⁰ Az Országos Széchényi Könyvtárba került Bräuer-művek túlnyomó részét (Ms. Mus. 1403–1410) 1934-ben vételezte be a könyvtár. Az Eitner-lexikon szerint Bräuer Ferenc autográf kézirat, négyszólamú vegyeskarra írt *Confitebor* című művét a Königl. Bibliothek zu Berlin őrzi.

¹⁹¹ Németh 1978. 20. Erkellel való szakmai kapcsolatuk kezdete még az 1840-es évek végére tehető, 1847-ben közösen vezették a Pest-budai Hangászegyesület hangversenyét. Bónis 2000. I. 765.

¹⁹² Az MGG lexikon címszavának műjegyzéke 13 művet sorol fel, a lenti táblázatban szereplő további 7 mű saját felfedezésem.

VII. táblázat:

<i>Szövegkezdet</i>	<i>Apparátus</i>	<i>Város/évszám/kiadó/partitúra vagy kéziratosszólamok</i>	<i>Lelőhely</i>	<i>Jelzet</i>
I. EGYHÁZI MŰVEK				
1. Misék ¹⁹³				
Messe [in B]	vkar, szólisták, zkar, org	kéziratosszólamanyag autográf kéziratosszólamanyag, a szerző neve későbbi, ceruzás írással, a 41 ^v -n Engeszer ceru- zás vázlatai (<i>Ecce sacerdos</i>)	BF OSzK	Ms. Mus. 5. 179
Missa in D^o	vkar, zkar, org	kéziratosszólamanyag fogalmazványszerű autográf kézirat, javításokkal, törlések- kel	BF OSzK	Ms. Mus. 5. 178
Missa in C		csak vl I szólam	BF	Befejezetlen
2. Graduálék és offertóriumok				
Graduale [Ave verum in F]	vkar, zkar	kéziratosszólamanyag, nyomtatott és kéziratosszólamanyag Bécs, Glöggel, [1869] Bécs, Glöggel, [1869], nyomta- tott és kéziratosszólamanyag kéziratosszólamanyag és kéziratosszólamanyag autográf kéziratosszólamanyag	BF ÖNB SzPKL OSzK	MS90440.4 ^o Mus HK. 1425 Mus Janny-hagyaték ¹⁹⁴ Ms. Mus. 1408
Graduale [Verba mea]	vkar, zkar	kéziratosszólamanyag, kéziratosszólamok	BF	

¹⁹³ Bräuer Ferenc művei között Bónis Ferenc (az OSzK Zeneműtárának gyűjteményére hivatkozva) két misét említ. Az MGG lexikon címszava a hangnemüket is közli, tévesen D-dürt és F-dürt tüntetve fel. A két mise hangneme d-moll, illetve B-dúr. A templom kottatárában található szólamkottákon és az 1888-ban készült inventáriumban is ezek a hangnemek szerepelnek. Bónis 2001. 258. és 2001. I. 765.

¹⁹⁴ Az *Ave verum* című graduálé a Székesfehérvári Székesegyház Janny-hagyatékában is megtalálható, Janny József karnagy másolatában. Lásd: Bárdos 1993. 298.

		autográf kézirat partitúra	OSzK	Ms. Mus. 1407
<i>Szövegkezdő</i>	<i>Apparátus</i>	<i>Város/évszám/kiadó/partitúra</i> <i>vagy kézirat szólások</i>	<i>Lelőhely</i>	<i>Jelzet</i>
<i>Offertorium Domine, si observaberis [in B]</i>	vkar és zkar	csak vl II szólam [1847], kézirat szólamanyag vl II nélkül autográf kézirat partitúra 1847. december 18.	BF ÖNB OSzK	HK. 1424. Mus Ms. Mus. 1405
<i>Offertorium [Der Sturm]</i>	kettős vkar és zkar	kézirat szólamanyag [1857], autográf kézirat partitúra (a szöveg nem Bräuer írása) Piros ceruzával írt szám a címlapon középen: 78. „Beendet am 30 ^{ten} Juni 1857”	BF OSzK	Ms. Mus. 1409 Ms. Mus. 5. 177
3. Motetták				
<i>Confitebor Domino</i>	vkar	kézirat partitúra	BF	
<i>Tantum ergo a quatuor Vocibus con accmpt. del Orchestra</i>	vkar, zkar	kézirat zenekari szólások	OSzK	Ms. Mus. 1403
II. VILÁGI MŰVEK				
1. Hangszeres művek				
<i>Variations brillantes sur un thème hongrois pour le piano-forte avec accompagnement de deux Violons, Alto et Violoncelle</i>	zongora-ötös	Vienne, A. Pennauer, 1829, Bélyegző: Nemzeti Zenede, 5068-as jelzet	OSzK	Mus. pr. 15475
<i>Allemande Melancolique</i>	zg	Wien, ny. n., 1830 körül	OSzK	Mus. pr. 16999
<i>Allegro a la Ungherese: zongora</i>	zg	kézirat	OSzK	Ms. Mus. 1406

<i>két kézre</i>				
<i>Szövegkezdő</i>	<i>Apparátus</i>	<i>Város/évszám/kiadó/partitúra</i> <i>vagy kéziratos szövegek</i>	<i>Lelőhely</i>	<i>Jelzet</i>
<i>Walzer</i>		Pest, 1837		
<i>Keringők</i>	[zg]	<i>Honművész</i> 1838. I. 24. 1. ¹⁹⁵		
<i>Galopp</i>	[zg]	<i>Galopp</i> Kézirat, nyomtatott kolligátumba belekötve	Régi Zak	RGY 45. 303
<i>Jubel Ouverture a la Hongraise: für grosses Orchester [Ünnepi nyitány]</i>	zkar	autográf kéziratos partitúra és szövegek, 1865 A címlapon alul: „Braeuerné Asszony ajándéka 1873 Mártius 18-án”	OSzK	Ms. Mus. 1404
<i>Première Polonaise brillante pour le Pianoforte à 4 mains. Op. 4</i>	négykezes	Vienne, [1825], Diabelli (D. et C. No 1786) Kolligátumban.	OSzK	Z 66. 823
2. Vokális művek				
<i>Chor: vegyeskarra, zongora két kézre és rézfúvózenekar kísérettel</i>	vkar, zg, rézfúvósok	autográf kéziratos partitúra	OSzK	Ms. Mus. 1410
<i>Késő bu</i> (Verspäteterer Kummer; dal Kisfaludy Károly versére)	énekhang és zg	Pest, Aurora, 1831		
„Rejtsd előlem” (dal Kisfaludy Károly versére)	[énekhang és zg]	<i>Tudományos Gyűjtemény</i> 1832. VIII. 93. 1. ¹⁹⁶		

¹⁹⁵ Mona 1989. 341. Mona Ilona szerint „korabeli folyóirat említi, de ez idő szerint nem található”.

¹⁹⁶ Mona 1989. 338. Mona Ilona szerint „korabeli folyóirat említi, de ez idő szerint nem található”.

A) EGYHÁZI MŰVEI

Bräuer Ferenc csekély számú (9) fennmaradt egyházi műveit stiláris kettősség jellemzi. Motettái a korai romantika képviselői, miséiben azonban visszanyúl a bécsi klasszikus tradíciókhoz. Az egyházi zenében ez a fajta konzervativizmus (a korábbi stílusok továbbélése) jobban megfigyelhető, mint a világiban. Bräuer egyházi alkotásaira is igaz Dobszay László megállapítása: a XIX. század első felében „az egyházzenei állásban lévő karnagyok, orgonisták, kiemelkedő hangszeres zenészek változatlanul a komponistagárda technikailag legjobban képzett rétege, habár az egyházzenei alkotás a század folyamán egyre inkább elszigetelődik a kor áramlataitól, s egyfajta iskolásságba merevedik”.¹⁹⁷

A Belvárosi templom kottatárában jelenleg 8 egyházi műve található meg, szinte kivétel nélkül kéziratban.¹⁹⁸ Érdekes megemlíteni, hogy a XIX. század végén, 1888-ban Szautner Zsigmond karnagy által készített leltárban csak 4 műve szerepel.

a) Miséi

Bräuer Ferencnek három miséje maradt fenn a hazai és külföldi közgyűjteményekben. A *B-dúr* és a *d-moll mise* autográf kéziratot a partitúráját az Országos Széchényi Könyvtár, kéziratot (részben autográf) szólalkottait a Belvárosi Főplébániatemplom kottatára őrzi. *C-dúr miséjéből* mindössze egyetlen 2. hegedűszólam maradt az utókorra.

¹⁹⁷ Dobszay 1998. 296.

¹⁹⁸ Lásd a Bräuer műveiről készült táblázatot.

A *B-dúr* és a *d-moll mise* műfajtörténeti helye és zenei értéke

Bräuer Ferenc *B-dúr* és *d-moll miséjét* a Belvárosi Főplébániatemplom zenei együttese számára komponálta, liturgikus használatra. Keletkezésüknek időpontja ismeretlen, azonban korabeli előadásukról több adat is fennmaradt.¹⁹⁹

A misék értékelésekor két alapvető kérdés foglalkoztatott. Egyrészt megtalálni a bécsi klasszika misetermésében Bräuer kompozíciós eljárásainak mintáit (illetve az ettől eltérő egyéni sajátosságokat), és mindezek alapján meghatározni a misék műfaji hovatartozását, másrészt kijelölni helyüket a XIX. század első felének magyarországi misetermésében.

A XVIII. század derekán a misekompozíciók két fő irányzat mentén helyezkedtek el. Az egyik a csupán *colla parte* hangszeres szólammal (szerény orgonakísérettel vagy Kirchentrióval) ellátott *stile obligato*, mely az adventi és a böjti időszak misetípusává vált. A másik típus a zenekari kíséretes *concertante-mise*, mely több alcsoportra oszlott. Legszerényebb formája a hétköznapiokra és az ünneptelen vasárnapokra komponált *Missa brevis*, végpontja pedig az ünnepi alkalmakra szánt *Missa solemnis* volt.²⁰⁰ A *Missa brevis* hangszeres apparátusa általában nem lépte túl a Kirchentrióat, s a terjedelmesebb szövegű tételekben (*Gloria*, *Credo*) – a *Missa solemnis* műfajával szemben – nem alkalmazott zenei alosztást.²⁰¹ A rövidsége való törekvés jellegzetes szövegkezelési módszerrel járt együtt: az egyes szövegsorok egymással párhuzamosan, egyidejűleg szólaltak meg. A politexturalitás Bräuer *B-dúr miséjének* mindkét terjedelmesebb szövegű ordináriumtételét érinti, a *d-moll mise* nem él ezzel az esz-

¹⁹⁹ A mise-előadásokról részletes adatok olvashatók a VI. fejezetben, a tematikus jegyzékben.

²⁰⁰ Farkas 1995. 11–13.

²⁰¹ A *Missa solemnis* szerkezeti leírását lásd L. M. Kantner: „Traditionen katholischer Kirchenmusik.” In: *Handbuch der Musikgeschichte*. Band 5. ed. C. Dahlhaus, Regensburg, 1985. Idézi: Farkas 1995. 12.

közzel. Szintén elterjedt kompozíciós praxis volt – mindkét misetípusban – egyes szövegsorok, szakaszok kihagyása.²⁰²

A *B-dúr* és a *d-moll misét* – részletesebb áttekintésük előtt – táblázatban hasonlítom össze a bécsi klasszika néhány zenekari kíséretes misealkotásának jellemző zenei mutatóival, mind a *Missa brevis*, mind pedig a *Missa solemnis* típusból válogatva példákat (ez utóbbiak közé sorolandó Istvánffy Benedek *Missa „Sanctificabis Annum Quinquagesimum, vel Sanctae Dorotheae”* című ordináriuma, J. N. Hummel Op. 111-es *D-dúr miséje* és J. Haydn „*Theresienmesse*” című ordináriuma).²⁰³

VIII. táblázat:

²⁰² Bräuer *B-dúr miséjében* a *Gloria* egyetlen sora hiányzik, a *Credo* szövege pedig kétszer szakad meg 2–2 sor erejéig. Jelentékenyebb szövegkihagyás van a *d-moll mise* tételeiben: a *Gloria* két, a *Credo* öt helyen szakad meg, több sornyi kihagyással. (J. Haydn nagymiséi egy részében egy-egy mondat [No. 9–12.] hiányzik e tételek szövegeiből.)

²⁰³ A három *Missa solemnis* esetében csupán a tételek hangnemét, terjedelmét és az apparátust közlöm; összetettségük (tételeik sűrű zenei alosztása) ugyanis nem teszi lehetővé a *Missa brevis*ekkel történő részletes összehasonlítást.

10.18132/LFZE.2012.1

	ORDINÁRIUMOK	<i>Kyrie</i>	<i>Gloria</i>	<i>Credo</i>				<i>Sanctus</i>		<i>Benedictus</i>		<i>Agnus Dei</i>	
		Kyrie	Gloria	Credo	Et incarnatus	Et resurrexit	Et vitam	Sanctus	Hosanna	Benedictus	Hosanna	I–III	Dona
<i>Hang-nem</i>	Bräuer Ferenc: <i>Messe [in B]</i> – 1839 előtt	B	B	g	B	B	B	B	B	Esz	B	g, B, –	B
	Bräuer Ferenc: <i>Missa in D^o</i> – 1870 előtt	d, D	D	D	d	D	D	D	D	D	D	D, D, D/esz	D
	J. Haydn: <i>Missa brevis in F</i> – 1749	F	F	F	f, g, F, B	B, F	F	F	B, F	B	F	d, g, F	F
	W. A. Mozart: <i>Missa brevis in D</i> K. 194 – 1774	F	F	F	F	F	F	F	F	B	F	d, g, d	F
	W. A. Mozart: <i>Credo-Messe</i> K. 257 – 1776–77	C	C	C, G	a, c	C	C	C	C	F	C	G, C, c	C
	Istvánffy Benedek: <i>Missa Sanctificabis Annum Quinquagesimum</i> – 1774	C	C, c, C	C	c	C	C	C	C	F	C	c, Esz/g, g/c	C
	J. Haydn: „ <i>Theresienmesse</i> ” Hob. XXII:12 – 1799	B	B, C/c, B	B	B	g, B	B	B	B (Pleni)	G, D, G	G	g, d/B, g	B
	J. N. Hummel: <i>Dritte Messe in D</i> Op. 111 – 1890	d	D, h	D	B	D	D	D, B	D	A	A	a, esz, –	D
<i>Metrum</i>	Bräuer Ferenc: <i>Messe [in B]</i> – 1839 előtt	2/4	3/4	2/2	3/4	4/4	4/4	4/4	3/4	4/4	3/4	3/4	4/4
	Bräuer Ferenc: <i>Missa in D^o</i> – 1870 előtt	4/4	3/4	4/4	6/8	4/4	2/2	3/4	4/4 (Pleni)	4/4	4/4	4/4	2/2

10.18132/LFZE.2012.1

	J. Haydn: <i>Missa brevis in F</i> – 1749	4/4	4/4	4/4	4/4	4/4	4/4	3/4	4/4 (Pleni)	3/4	4/4	4/4	4/4
	W. A. Mozart: <i>Missa brevis in D K.</i> 194 – 1774	4/4	3/4	4/4	4/4	4/4	4/4	3/4	4/4	3/4	4/4	4/4	3/8
	W. A. Mozart: <i>Credo-Messe K.</i> 257 – 1776–77	(3/4), 4/4	4/4	3/4	6/8	3/4	¾	4/4	4/4	4/4	4/4	3/4	4/4
<i>Tempó- jelzés</i>	Bräuer Ferenc: <i>Messe [in B]</i> – 1839 előtt	Andante con moto	Allegro	Moderato	Larghetto	Allegro vivace	Allegro piu moto	Adagio	Allegro moderato	Andantino	Allegro moderato	Larghetto	Allegro piu moto
	Bräuer Ferenc: <i>Missa in D°</i> – 1870 előtt	Andante maestoso, Allegro moderato	[Allegro]	Vivace	Largo	Vivace	Piu mosso	Adagio	Allegro (Pleni)	Andante	Allegro	Andante	Piu mosso
	J. Haydn: <i>Missa brevis in F</i> – 1749	Allegro	Andante	[Allegro]	Adagio	Allegro	Allegro	[Adagio]	Allegro (Pleni)	Andante	Allegro	Adagio	Allegro
	W. A. Mozart: <i>Missa brevis in D K.</i> 194 – 1774	Allegro	Allegro	Allegro	Allegro	Allegro	Allegro	[Andante]	Allegro	[Andantino]	Allegro	Adagio	[Allegro]
	W. A. Mozart: <i>Credo-Messe K.</i> 257 – 1776–77	Andante maestoso, Allegro	Allegro assai	Molto allegro	Andante	Molto allegro	Molto allegro	Allegretto	Molto allegro	Allegro	Molto allegro	Andante maestoso	Allegro vivace
<i>Terjed- lem</i>	Bräuer Ferenc: <i>Messe [in B]</i> – 1839 előtt	80	83	184				22		98		82	
	Bräuer Ferenc: <i>Missa in D°</i> – 1870 előtt	106	80	147				41		98		127	
	J. Haydn: <i>Missa brevis in F</i> – 1749	21	29	39				17		55		33	
	W. A. Mozart: <i>Missa</i>	73	179	139				30		48		100	

10.18132/LFZE.2012.1

	<i>brevis in D</i> K. 194 – 1774						
	W. A. Mozart: <i>Credo-Messe</i> K. 257 – 1776–77	40	111	282	30	89	114
	Istvánffy Benedek: <i>Missa Sanctificabis Annum Quinquagesimum</i> – 1774	112	282	278	38	171	238
	J. Haydn: „ <i>Theresienmesse</i> ” Hob. XXII:12 – 1799	104	338	221	62	141	246
	J. N. Hummel: <i>Dritte Messe in D</i> Op. 111 – 1890	85	324	405	63	123	133
<i>Apparátus</i>	Bräuer Ferenc: <i>Messe [in B]</i> – 1839 előtt	2 ob, 2 fg, 2 clarini in B, 2 Horn in F, timpani, vonóskar, continuo, S-A-T-B szólók, négyszólamú vegyeskar (S, A, T, B)					
	Bräuer Ferenc: <i>Missa in D^o</i> – 1870 előtt	2 ob, 2 clarini in D, 2 Horn D, timpani, vonóskar, orgona-continuo, S-A-T-B szólók, négyszólamú vegyeskar (S, A, T, B)					
	J. Haydn: <i>Missa brevis in F</i> – 1749	Kirchentrió, ötszólamú vegyeskar (SI, SII, A, T, B), orgona-continuo					
	W. A. Mozart: <i>Missa brevis in D</i> K. 194 – 1774	Kirchentrió, S-A-T-B szólók, négyszólamú vegyeskar (S, A, T, B)					
	W. A. Mozart: <i>Credo-Messe</i> K. 257 – 1776–77	2 ob, 2 tr in C, timpani, Kirchentrió, orgona-continuo, S-A-T-B szólók, négyszólamú vegyeskar (S, A, T, B)					
	Istvánffy Benedek: <i>Missa Sanctificabis Annum Quinquagesimum</i> – 1774	2 ob, 2 clarini, 2 tromboni, timpani, Kirchentrió, orgona-continuo, S-A-T-B szólók, négyszólamú vegyeskar (S, A, T, B)					
	J. Haydn: „ <i>Theresien-</i>	2 clar in B, fg, 2 clarini in B, timpani, vonóskar, orgona-continuo, S-A-T-B szólók, négyszólamú vegyeskar (S, A, T, B)					

10.18132/LFZE.2012.1

	<i>messe</i> ” Hob. XXII:12 – 1799	
	J. N. Hummel: <i>Dritte Messe in D</i> Op. 111 – 1890	2 ob, 2 clar in A, 2 fg, 2 tr in D, 2 Horn in D, timpani, vonóskar, orgona-continuo, négyszólamú vegyeskar (S, A, T, B)

A táblázatból kiolvasható, hogy Bräuer Ferenc két miséje terjedelmileg a két alapvető XVIII. századi zenekari kíséretes misetípus, a *Missa brevis* és a *Missa solemnis* között helyezkedik el. A legszembetűnőbb különbség a terjedelmesebb szövegű tételek, a *Gloria* és a *Credo* megzenésítésének eltérő hosszában mutatkozik. A *Missa solemnis* típusba tartozó misékben e tételek ütemszáma akár a két-háromszorosa a Bräuer miséiben találhatóknak (J. N. Hummel *D-dúr miséjével* összehasonlítva a számadatokat: 324–83, illetve 405–184). Mindazonáltal éppen a *Credo* tétel az, amely (hangnem-, metrum- és tempóváltással hangsúlyozott) belső zenei alosztásainak, valamint zárófügájának köszönhetően ehhez az ünnepi alkalmakra szánt misetípushoz közelíti Bräuer mindkét elemzett miséjét. A *Gloria* az összehasonlításban szereplő *Missa brevis*ek mindegyikénél átkomponált jellegű.

Bräuer Ferenc mindkét miséjében alkalmaz énekes szólólistákat (szólókvártettet), akik az együtténeklés mellett néhány ütem erejéig önálló szerephez is jutnak, sőt, a szoprán szólista a *d-moll mise Benedictus* tételében 20 ütemes szólót kap. Ez a vonás jellemzően a *Missa solemnis*-típusú misék sajátja; a *Missa brevis*ekben általában csupán egy-egy hangfaj képviselője jelenik meg rövid időre.¹

A két Bräuer-mise hangszeres apparátusát tekintve a zenekaros mise legnagyobb szabású változatához, a *Missa solemnis*hez tartozik. A zenekar azonban – az önálló szerepű rövid zenekari előjátékok, közjátékok és utójátékok mellett – túlnyomórészt colla parte játszik, csupán néhány hangszer jut egyéni feladathoz. A *B-dúr misé*ben az 1. és 2. hegedűk felelgetős játéka a hangszerelés egyik legjellemzőbb vonásaként értékelhető, mely több tételben is megjelenik: például *Gloria* (25–35. és 66–70. ü.) és *Credo* (115–129. ü.). Néhány ütem erejéig a continuo-csoport is megmutathatja virtuozitását a *Sanctus*ban (6–7. ü.) és éneklő dallamosságát a *Credoban* (73–76. ü.). A szövegkifejezés szolgálatában áll a hangszeres drámai hatású növelése és elfogyasztása, például a *Credo* tétel *Et incarnatus est* szakaszában. A *d-moll mise Benedictus*

¹ J. Haydn például csak S I és S II szólólistát szerepeltet *Missa brevis in F* című miséjében, a *Missa Rorate coeli desuper* pedig nélkülözi az énekes szólólistákat.

tételében kiemelendő a kürtök és az oboa szólistikus szerepe. A rézfúvósok szólamai mindkét misében a hagyományos felhangrendszeres játékmódot tükrözik.

Az egyes tételekhez választott metrum tekintetében a táblázatban felsorolt misék esetében karakterisztikus egységesség nem figyelhető meg. Az egyes ordináriumszövegekhez kötődő tempójelzés bizonyos tételek, tételrészek esetében (például az *Agnus Dei* és az *Et incarnatus est* Andante-Adagio karaktere és a *Hosanna*-szakasz Allegroja) erősen rögzült, más esetekben (például *Kyrie*, *Gloria*, *Benedictus*) nagyobb a változatosság.

Az egyes tételekhez kapcsolódó hangnemeket érdemes egy funkciós jelleg szerint összegző táblázatban is áttekinteni:²

IX. táblázat:

² Az *Et vitam* szövegegység Bräuer Ferenc miséin kívül csak J. Haydn „*Theresienmesse*”-jében válik hangnem- és metrumváltással hangsúlyozott önálló tétellé, a többi esetben nem válik le az *Et resurrexit*-szakasztól. A *Sanctus* tétel tempóváltásának elhelyezése független a misemegzenésítések típusától, az allegro tempójelzés vagy a *Hosanna* szövegrésztől, vagy pedig már előzőleg, a *Pleni sunt* szövegrésznél indul.

10.18132/LFZE.2012.1

	<i>Kyrie</i>	<i>Gloria</i>	<i>Credo</i>				<i>Sanctus</i>		<i>Benedictus</i>		<i>Agnus Dei</i>			
			Credo	Et incar.	Et resurr.	Et vit.	Sanctu s	Hosan na	Benedict us	Hosan na	I	II	III	Dona nobis
Bräuer Ferenc: <i>Messe [in B]</i> – 1839 előtt	T	T	Tp	T (min.)	T	T	T	T	S	T	Tp	T	–	T
Bräuer Ferenc: <i>Missa in D°</i> – 1860 előtt	T, magg.	magg.	T (magg.)	T	T (magg.)	T (magg.)	T	T (magg.)	T (magg.)	T (magg.)	T (magg.)	T (magg.)	T (magg.)	T (magg.) Náp moll
J. Haydn: <i>Missa brevis in F</i> – 1749	T	T	T	min., S, Sp	S, T	T	T	T	S	T	Tp	Sp	T	T
W. A. Mozart: <i>Missa brevis in D</i> K. 194 – 1774	T	T	T	Tp	T	T	T	T	S	T	Tp	Sp	Tp	T
W. A. Mozart: <i>Credo-Messe</i> K. 257 – 1776–77	T	T	T	Tp, min.	T	T	T	T	S	T	T/D	D/T	T/min.	T
Istvánffy Benedek: <i>Missa Sanctificabis Annum Quinquagesimum</i> – 1774	T	T, min.	T	T (min.)	T	T	T	T	S	T	T (min.)	-3 tercro- kon, D moll	D moll T (min.)	T

10.18132/LFZE.2012.1

J. Haydn: „ <i>Theresienmesse</i> “ Hob. XXII:12 – 1799	T	T, Sp	T	T	Tp, T	T	T	T	+3, +4 tercro-kon	+3 tercro-kon	Tp	Dp, T	Tp	T
J. N. Hummel: <i>Dritte Messe in D</i> Op. 111 – 1809	T (min.)	T, Tp	T	-4 tercrok on	T	T	T, -4 tercrok on	T	D	D	T	D moll, Náp. moll	–	T

A fenti táblázatból világosan kitűnik, hogy a tonikai alaphangnemből való elmozdulás (a szubdomináns felé) a *Benedictus* tétel esetében a legnyilvánvalóbb és a legstabilabb. Az *Et incarnatus est*-szakaszhoz kapcsoló minore hangnem, valamint a teljes miseciklus záró tonikáját megelőző, annak jelentőségét növelő hangnemi kitérők az *Agnus Dei* tételben jellegzetes klasszikus stílusjegyként értékelhetők, melyeket Bräuer jól ismert, és tudatosan alkalmazott miséiben.

Összefoglalva elmondható, hogy Bräuer Ferenc *B-dúr* és *d-moll* miséje műfaji tekintetben alapvetően a zenekari kíséretes mise szerényebb változatához, a *Missa brevis*hez sorolható, néhány jellemvonása (hangszeres apparátusa, rövid szólókvártett-betétei, zárófűgája, valamint a *Credo* zenei alosztása) azonban a *Missa solemnis* műfajához közelíti.¹ Szerzőjének szándékát, az ünnepélyes hangvételt a korabeli előadások fennmaradt adatai is megerősítik. A két misét – hétköznapi előadások mellett – a liturgikus év csúcspontján, húsvétvasárnap is előadták a Belvárosi Főplébániatemplomban (a *B-dúr*t 1865-ben, a *d-moll*t pedig 1880-ban).² Miséiben Bräuer Ferenc a „németes irányú” magyar műzenei ág (többek között B. Istvánffy, G. Druschetzky, V. Deppisch és A. Zimmermann művészetének) jeles folytatója.

A XVIII. századi misetípus stílusjegyei a két Bräuer-mise nagy léptékű (hangnemi és strukturális) jellemzői mellett a kisebb belső történésekben is jól megragadhatók. E kompozíciós eljárásokat tárja fel az itt következő elemzés, mely a *B-dúr* és a *d-moll* mise értékeit tételenként, párhuzamos bemutatásban ismerteti.³

¹ Hasonló jellegzetesség figyelhető meg a XIX század végén működött Kersch Ferenc miséiben is. Bár nagyzenekarra készültek, mégsem sorolhatók be a *Missa Solemnis* műfajába: nem tartalmaznak sem fűgát, sem hosszabb szólórészeket, sem pedig zenei alosztást a *Gloria* tételben. Kőncse 2008. 78–83.

² Az adatok a mise eredeti szólamkottáin olvashatók, melyek a templom kottatárában maradtak fenn. A pontos dátumok a VI. fejezetben (tematikus műjegyzék) olvashatók.

³ A két mise elemzése mögött gyakorlati, előadói tapasztalat is áll. A *B-dúr* mise újkori bemutatója 2009. június 21-én volt a Belvárosi Főplébániatemplom 10 órás nagymiséjén. A szentmisén a férjemenel közösen alapított kórus (Musica Divina Vegyeskar), a Budapesti Egyetemi Zenekar (művészeti vezető: Kamocsai Anna és Dr. Déri Tamás), valamint fiatal énekes szólisták működtek közre. A *d-moll* mise újkori bemutatója 2010. november 21-én, Krisztus Király ünnepén volt a Belvárosi Főplébániatemplomban, az este 6 órás szentmisén.

Kyrie

A *Kyrie* tétel formai képlete a klasszikában a szövegből adódó hármas tagolást követi. Bräuer Ferenc a *B-dúr mise Kyrie* tételének formaalkotásában megőrzi e hagyományt, azonban érdekes újdonságot hoz, mellyel eltér a klasszikus misemegzenésítések általános gyakorlatától. Megcseréli a kórus és a szólisták szerepét: az énekes szólisták fenségterületének számító középső *Christe*-szakaszt a kórossal énekelteti, azonban a szólókvártetre bizza a keretező *Kyrie*-szakaszok tekintélyes részét.

A 2/4-es metrumú, Andante con moto tempójelzésű tétel nyitó ütemeiben a bécsi klasszika kamarazenéjét idéző, lágy vonóskari hangzás kíséri a szólisták hajlékony polifoniáját.

Violin 1

Violin 2

Viola

Soprano

Alto

Tenor

Bassus

Organ

Solo

Solo

Solo

Solo

Andante con moto

e - lei - son e - lei - son e - lei - son e - lei - son e -

Ky - ri - e Ky - ri - e

e - lei - son e - lei - son e -

Ky - ri - e e - lei -

23. ábra: Bräuer Ferenc: *Messe [in B]* – a *Kyrie* tétel kezdő ütemei

Érdekes és egyéni megoldásra vall az ereszkedő jellegű főtéma elosztása: az alt és a szoprán szólista egymásnak adja a téma motívum-ízeit. A zenei textúra ezt követően a téma alkotórészeiből származó, szekvenciázó motívumokkal sűrűsödik, s a szólisták zárlatába szinte észrevétlenül, elíziós szövessel simul bele a kórus belépése. Ez a rövid átvezető szakasz a stílus egy stereotip moduláló kadenciájával éri el a domináns F-dúrt, utat nyitva a *Christe* szövegrész zenei gondolatának, amely melléktémaként

funkcionál (16. ü.).⁴ A lassabb értékekben mozgó, homofon melléktéma jóleső ellentéte a könnyed, játékos fő témának. A modulálás mozzanatára érdemes egy pillanatra visszatérni. Záró akkordmenete a stílus közhelyeként tartható számon: szinte hangról-hangra pontos mása a J. Haydn korai miséjében (*Missa brevis in F* – 1749) is megtalálható harmóniasornak (*Kyrie* tétel 2. és 16. ütem).⁵

24. ábra: Bräuer Ferenc: *Messe [in B]* – a *Kyrie* tétel domináns irányú modulációja (11–15. ütem)

⁴ A *Christe* szövegrész domináns hangnemben történő indítására a bécsi klasszikus stílus miséiben is található példa: J. Haydn *Missa brevis in F* – 1749, *Missa in Es In honorem Beatissimae Virginis Mariae „Grosse Orgelsolomesse”*.

⁵ A két kadencia funkciója természetesen különbözik. J. Haydn miséjében az F-dúr tételt (és majd a visszatérést) indító két ütemes egység zárata, Bräuer *Kyrie* tételében pedig a domináns irányú moduláció eszközeként szerepel. A szólamvezetés szabálytalanságát fedezhetjük fel Bräuernél: megkettőzi az (altban és a tenorban) az f¹ szeptimhangot, majd a tenorban felfelé vezet az g¹-re.

The image displays a page of a musical score for the beginning of the Kyrie section of J. Haydn's *Missa brevis in F*. The score is arranged in a system with six staves. From top to bottom, the staves are for Soprano I, Soprano II, Alto, Tenore, Basso, and Organo**. Each vocal part begins with the instruction '(Tutti)'. The lyrics for the vocal parts are 'Ky - ri - e e - lei - son, e - lei - son, e - lei - son.' The organ part is marked 'Tutti' and features a rhythmic pattern of eighth and sixteenth notes. The score is in the key of F major and 3/4 time.

25. ábra: J. Haydn: *Missa brevis in F* – a Kyrie tétel kezdő ütemeinek harmóniafűzése

Harmóniai szempontból említésre érdemes a *Kyrie* tétel 26–31. üteme. A -4 kvint-re eső, tercron hangnemek (Desz-dúr – F-dúr) közötti „közlekedés” enharmonikus modulációval valósul meg.

A kidolgozás a főtéma matériájából építkezik, a motivikus fejlesztés során a téma második ütemének anyaga válik uralkodóvá. A rövid kidolgozási terület végén a zenekar mindössze másfél ütem alatt vezet vissza a párhuzamos g-mollból az alaphangnembe, a repríz indulásához (45–47. ü.). Az expozíció visszatérése variáltan történik, mindkét téma megrövidül. Érdekes, hogy a visszatérő melléktémával annak „eredeti” szövege, a *Christe eleison* is megjelenik néhány ütem erejéig. Bár az átvezetés a reprízben elmarad, zeneszerzői rutinról tesz bizonyosságot az a tény, hogy annak jellegzetes, markáns ritmikai képletét (a kis nyújtott ritmust) Bräuer átmenti az alaphangnemben visszatérő melléktémába (v. ö. 11–13. ü. és 64–68. ü.). A tételt rövid, fokozatosan elhalkuló kóda zárja a 71. ütemtől, amelyben – tonikai orgonapont fölött – a főtéma

már említett második ütemének variációit az 1. hegedűk és a fafűvósok díszítőelemként szólaltatják meg a tonika-domináns ingamozgásban.

A *Kyrie* tétel szonátaformája a következőképpen épül fel:

X. táblázat:

Expozíció			Kidolgozás	Repríz		Kóda
főtéma	átvezetés	melléktéma		főtéma	melléktéma	
szólókvártett	kórus	kórus	kórus	szólókvártett	kórus	kórus
B-dúr	B→F-dúr	F-dúr	f-moll – Asz-dúr – g-moll	B-dúr	B-dúr	B-dúr
1–11. ü.	11–15. ü.	16–31. ü.		47–56. ü.	57–71. ü.	71–80. ü.
<i>Kyrie</i>		<i>Christe</i>		<i>Kyrie</i>		

A *d-moll mise Kyrie* tétele a *Missa solemnis*ekre jellemző lassú bevezetéssel indul az alaphangnemben 4/4-es metrumban. Drámai karakterű, az ütempárok második ütemének fősúlyát diszsonanciákkal hangsúlyozó zene. Ostinato-szerűen ismétlődő ritmikája, valamint szűkített négyeshangzata, és annak oldása (szűkített III^{6#} – IV⁶) J. Haydn *Nelson-miséjének* drámai bevezetését juttatják eszünkbe. A lassú bevezetésre D-dúrban, 3/4-es metrumban kapcsolódik az élénkebb tempójú főrész. Ennek háromrészessége hűen követi a szöveg tagolását (*Kyrie – Christe – Kyrie*). Az ABA_v-szerkezetben a visszatérés azonban csak tonális, s nem tematikus visszaidézést jelent (D-dúr – A-dúr – D-dúr). Alapvetően homofon tömbökből építkező textúrájába a szó-lampáros-technika és a concertáló jelleg alkalmazása visz változatosságot.

Említést érdemel végül a *Kyrie* tételben a nyitva maradó frázisok gyakori szerepeltetése. A domináns funkción való megállás, a szünettel megszakított motívum feszültsége az ismeretlen folytatás felé – mind olyan eszközök, amelyek felkeltik a hallgató figyelmét.

17–22. ütem), vagy a rövid, váratlan domináns megállás (*Kyrie* tétel 74–75. ütem) után mindig él a dinamikai, vagy a textúrabeli kontraszt lehetőségével.

Gloria

Bräuer Ferenc miséinek *Gloria* tételében a szöveg belső alosztása nem jelenik meg hangnem-, tempó-, vagy metrumváltásban, mégis szerkezeti felépítésének alappilléreivé válik, amint azt a következő táblázat is szemlélteti (*B-dúr mise*):

XI. táblázat:

<i>Gloria</i>	A	B-dúr – b-moll	1–17. ü.
<i>Laudamus</i>	B	B-dúr – g-moll	18–39. ü.
<i>Qui tollis</i>	C	g-moll – b-moll	40–51. ü.
<i>Quoniam</i>	A _v	B-dúr	52–83. ü.

Az Allegro tempójelzésű, 3/4-es metrumú tétel a kórus és a zenekar forte akkordtömbjeivel indul, s az intonáció szövegét is bevonja a figurális zene területére.⁶ Az első két szövegsor megzenésítése híven tükrözi Bräuer szövegkifejezésre való törekvését. Az égi szféra (*Gloria in excelsis Deo*) tágszerkesztésű, fényes B-dúr hangnemű ütemeire a földi (*et in terra pax hominibus*) szűkszerkesztésben és „suttogó” mély

⁶ A XVIII. század végére egyre inkább gyakorlattá vált a gregorián intonáció mellőzése és az intonáció szövegének bevonása a többszólamú zene területére. J. Haydn csak három korai miséjében (*Missa brevis in F* – 1749, „*Grosse Orgelmesse*” – 1768–69, „*Kleine Orgelmesse*” – 1775 k.) tartja meg a gregorián intonációt. Farkas 1995. 15.

fekvésben, b-mollá sötételve felel. A minore hangnembe fordulás Bräuer jellemző kompozíciós ötlete, melyet gyakran alkalmaz a mise további részeiben is.⁷

A kezdő ütemekre tekintve első pillantásra szembetűnik annak hangszerelési jellegzetessége, a fúvós és a vonós hangszerek különböző mozgásjellegű alkalmazása. Ezt a hangszercsoportonként eltérő gondolkodást Bräuer a teljes tételben következetesen végigviszi. Figyelemre méltó az 1. hegedűk nyitó két ütemes motívuma, mely a tétel során fontos szerephez jut, annak egységesítő elemévé válik. Oktávot bejáró, felfelé törő első feléből épül a *Laudamus*- és a *Quoniam*-szakaszban a hegedűk felelgető játéka (25–35. ü. és 66–70. ü.). Második feléről, az öt hangos, staccato lépegető, nyolcadmozgású képletről hamar megbizonyosodik, hogy milyen sokarcú: előbb – legato karakterűvé változva – a *Qui tollis*-szakasz könyörgő kórusénekét segíti, majd pedig – szélesebb ívű dallammá válva – a kóda kiépítésében vesz részt (73–76. ü.).

A tételt a harmóniai egyszerűség és egyértelműség jellemzi. Említést érdemel azonban a *Laudamus*-szakasz autentikus fölépésekkel haladó (kvint le, kvárt fel) szekvenciája, melyben a szoprán és az alt kóruszólások a hegedűk felelgető játékába kapcsolódnak be a szekvencia motívumaival (29–38. ü.). A hatásos hemiolával záruló szekvenciát rövid zenekari átvezetés lágyítja, és vezeti át a *Qui tollis*-szakasz szűkített és moll harmóniáinak atmoszférájához. A könyörgő hangvételt a b-moll hangnem megjelenése erősíti. A minore-szín alkalmazása jellegzetes eszköze Bräuernek, jellemzően a könyörgő, vagy drámai mélységű szövegszakaszoknál szerepelteti.⁸

A *Quoniam*-szövegrész nem más, mint a *Gloria*-szakasz zenei anyagának variált, bővült visszatérése. Említést érdemel a 65–66. ütem kapcsolatában megfigyelhető jelenség. A 63. ütemben szabályos kadencia indul, mely nem a várt tonikára érkezik a

⁷ Az említett szövegrésznél a bécsi klasszika zeneszerzőinél is megfigyelhető a „minore-szín” alkalmazása. J. Haydn *Cäcilienmesse*jében például mollbeli IV. fokú kvártszext akkorddal és mély fekvéssel (a szoprán szólam az c¹ körül mozog) jeleníti meg a földi szférát.

⁸ A *Credo* tételben egy teljes szövegszakasz, az *Et incarnatus est* atmoszféráját teremti meg ezzel az eszközzel.

66. ütemben, hanem váratlanul a váltódominánst használja fel arra, hogy ezután újabb alterált akkordokkal a domináns és a szubdomináns irányba tegyen rövid kitérést, majd e hangnemi játék után a kódában megszilárdítsa a tonikai alaphangnemet (a 73. ütemtől). Bräuer ugyanezzel a feszültségfokozó megoldással él a *Credo* tétel legvégén is.

A *d-moll mise Gloria* tétele megtartja a gregorián intonációt, és a liturgikus szereposztásnak megfelelően az *Et in terra* szövegsorral indul, melyet rövid zenekari bevezető előz meg. Az aszimmetrikus, mindössze 5 ütemes bevezető Bräuer zeneszerzői rutinjáról tanúskodik: a tonikai hármashangzat-felbontások és virtuóz futamok után az utolsó pillanatban a domináns funkción hagyja nyitva a frázist.

A *Gloria* tétel homofon szerkesztését apróbb imitációk (szólampárokban, valamint a basszus és a többi kóruszóló szembeállításában) teszik színesebbé. Harmóniai fordulataiban, dallamképzésében a romantikus stílus is jelen van.

A minore hangnem e tételben is a könnyörgő hangvételt képviseli. Figyelemre méltó a *miserere nobis* szavak koncentrált harmóniamenete, és Hummel-féle sforzato-piano effektusa.

31 solo

Cant. *p* Do - mi-ne De - us Rex cae - les - tis, De - us Pa - ter om-ni - po tens,

A. *p* Do - mi-ne De - us Rex cae - les - tis, De - us Pa - ter om-ni - po tens,

T. *p* Do - mi-ne De - us Rex cae - les - tis, De - us Pa - ter om-ni - po-tens,

B. *p* Do - mi-ne De - us Rex cae - les - tis, De - us Pa - ter om-ni - po tens,

Vc. *p*

40

Cant. *fp* Pa-ter om - ni - po-tens. *fp* Mi-se-re - re, *fp* mi-se-re - re, *fp* mi-se-re - re *p* no -

A. *fp* Pa-ter om - ni - po-tens. *fp* Mi-se-re - re, *fp* mi-se-re - re, *fp* mi-se-re - re *p* no -

T. *fp* Pa-ter om - ni - po-tens. *fp* Mi-se-re - re, *fp* mi-se-re - re, *fp* mi-se-re - re *p* no -

B. *fp* Pa-ter om - ni - po-tens. *fp* Mi-se-re - re, *fp* mi-se-re - re, *fp* mi-se-re - re *p* no -

Vc. *fp* *fp* *fp* *p*

28. ábra: Bräuer Ferenc: *Missá in D^o* – a *Gloria* tétel sforzato-piano effektusai

Credo

A *Credo* felépítése mindkét misében négyrészes (*Credo in unum Deum, Et incarnatus est, Et resurrexit és Et vitam*).

A *B-dúr* misében a *Gloriához* hasonlóan a *Credo* tétel is mellőzi a gregorián intonációt, annak szövegét is bevonja a többszólamú zene területére. Forte, teljes apparátuson megszólaló indítása a klasszikus hagyományból merített jellegzetesség, azonban moll hangneme eltér attól. A tételt indító négyütemes homofon intonációt Bräuer refrénként használja, és az *Et ex Patre natum-*, a *Genitum non factum*-szakasz előtt, valamint a szövegrész végén újra visszaidézi.⁹

XII. táblázat:

<i>Credo</i> -intonáció	A	tutti kórusdeklamáció	g-moll	1–4. ü.
<i>Patrem omnipotentem</i>	B	szóló S-A-T	g-moll	5–13. ü.
<i>Credo</i> -intonáció	A	tutti kórusdeklamáció	g-moll	13–16. ü.
<i>Et ex Patre natum</i>	B	szóló S-A-T	B-dúr	16–25. ü.
<i>Credo</i> -intonáció	A	tutti kórusdeklamáció	B-dúr	25–28. ü.
<i>Genitum non factum</i>	B	szóló S-A-T-B	f-moll	28–38. ü.
<i>Qui propter nos homines</i>	A _v	tutti kórusdeklamáció	f-moll – c-moll	38–45. ü.
<i>Descendit de coelis</i>	B _v	tutti kórusdeklamáció	g-moll	46–60. ü.

Az intonáció-refrén alkalmazása a *Credo*-misék csoportjába sorolja Bräuer kompozícióját, „melyeknek közös vonása, hogy az intonáció-szöveg és a hozzá kapcsolódó zenei anyag állandó visszatérését (tehát a hagyományos liturgiai előírással ellentétes szövegkezelést) használják fel a terjedelmes tétel zenei nagyformájának fő egysé-

⁹ A refrén negyedik elhangzásakor csak a zenei anyag tér vissza, az intonáció-szöveg nem.

gesítő eszközöként”.¹⁰ Ez a sajátos forma az osztrák mesterek körében igen népszerű volt,¹¹ azonban a XVIII. század második felében és a XIX. század elején működött magyarországi szerzők misetermésében – a zenetudomány mai állása szerint – egyedül Istvánffy Benedek *Dorothea-miséjében* található meg. E tény Bräuer kompozíciójának jelentőségét növeli.¹²

Az intonáció-refrének harmóniai egyszerűsége, korálszerű homofóniája ellentétet képez a közöttük megszólaló szólórészek rendkívül kifejező polifóniájával. A szekvenciális késleltetés-láncolat szekundsúrlódásaival valódi, továbblendítő erejű feszültségforrást képvisel. A szólórészek hosszának fokozatos növelése, majd a tercett kvártetté terebélyesedése enyhe fokozásként értékelhető. A *descendit* szó catabasisa hagyományos zenei retorikai fordulat.

A *d-moll mise* Credo tételének indítása szintén mellőzi a gregorián intonációt. Első nagy egysége (*Credo in unum Deum*) egyetlen tömbből kifaragott, fényes, ünnepélyes tutti zene. Benne a kórus és a fúvóskar homofon tömbjeit a vonóskar hangzati és dallami figurációi díszítik.

¹⁰ Farkas 1995. 20.

¹¹ W. A. Mozart mellett például Fr. Conti, G. Donberger, J. G. Reinhardt és F. Schmidt miséiben jelenik meg. Lásd: G. Reichert: Mozarts „Credo-Messen” (...) 117–144., idézi Farkas 1995. 19–20.

¹² A *Credo*-refrén mind Istvánffynál, mind Bräuernél csak a tétel első részét rendezi be, s később már nem jelenik meg. A refrén következetesebb felhasználása látható Mozart *F-dúr Missa brevisében* (K. 192) és *C-dúr „Credo-Messe”-jében* (K. 257).

32 Credo

Vivace

Ob. *f* *p* *f*

D Hn.

Tpt. *f* *p* *f*

Timp. *f*

Vln. 1 *f* *p* *f*

Vln. 2

Vla.

Cant. *f*
 Cre-do in u-num De-um, Pat-rem o-mni-po-ten-tem, Vi-si-bi-li-

A. *f*
 Cre-do in u-num De-um, Pat-rem o-mni-po-ten-tem, Vi-si-bi-li-

T. *f*
 Cre-do in u-num De-um, Pat-rem o-mni-po-ten-tem, Vi-si-bi-li-

Bass. *f*
 Cre-do in u-num De-um, Pat-rem o-mni-po-ten-tem, Vi-si-bi-li-

Vc. *Vivace*

Cb. *Vivace*

29. ábra: Bräuer Ferenc: *Missa in D°* – a *Credo* tétel indítása

A tétel második nagy egysége, az *Et incarnatus est* a hitvallás szövegének legdrámaibb része. Ez a szövegszakasz a *B-dúr misében* b-mollban, a minore hangnemben indul, a basszus szólam és a vonóskar pianissimo unisonóján. A mindössze négy hangból álló, mély fekvésű dallam és homofon továbbszövése mesterien festi meg a megtestesülés végcélját: a dallammozgásból kirajzolódó kereszt képe (*circulatio*), majd a B-orgonapont fölötti szűkített és moll harmóniák a Megváltó emberi létének drámai záróakkordját vetítik előre. A J. N. Hummel által kedvelt *sforzato-piano* effektus használata a szűkített VII. fokú szeptim jelentőségét hangsúlyozza.

Larghetto a2

Trumpet in B \flat

Horn in B \flat

Timpani

Oboe

Bassoon

Violin 1

Violin 2

Viola

Soprano

Alto

Tenor

Bassus

Organ

de *sfz* Spi - ri - tu *p* San - cto *sfz* ex Ma - ri - a

de *sfz* Spi - ri - tu *p* San - cto *sfz* ex Ma - ri - a

de *sfz* Spi - ri - tu *p* San - cto *sfz* ex Ma - ri - a

Et in - car - na - tus est de *sfz* Spi - ri - tu *p* San - cto *sfz* ex Ma - ri - a

Larghetto

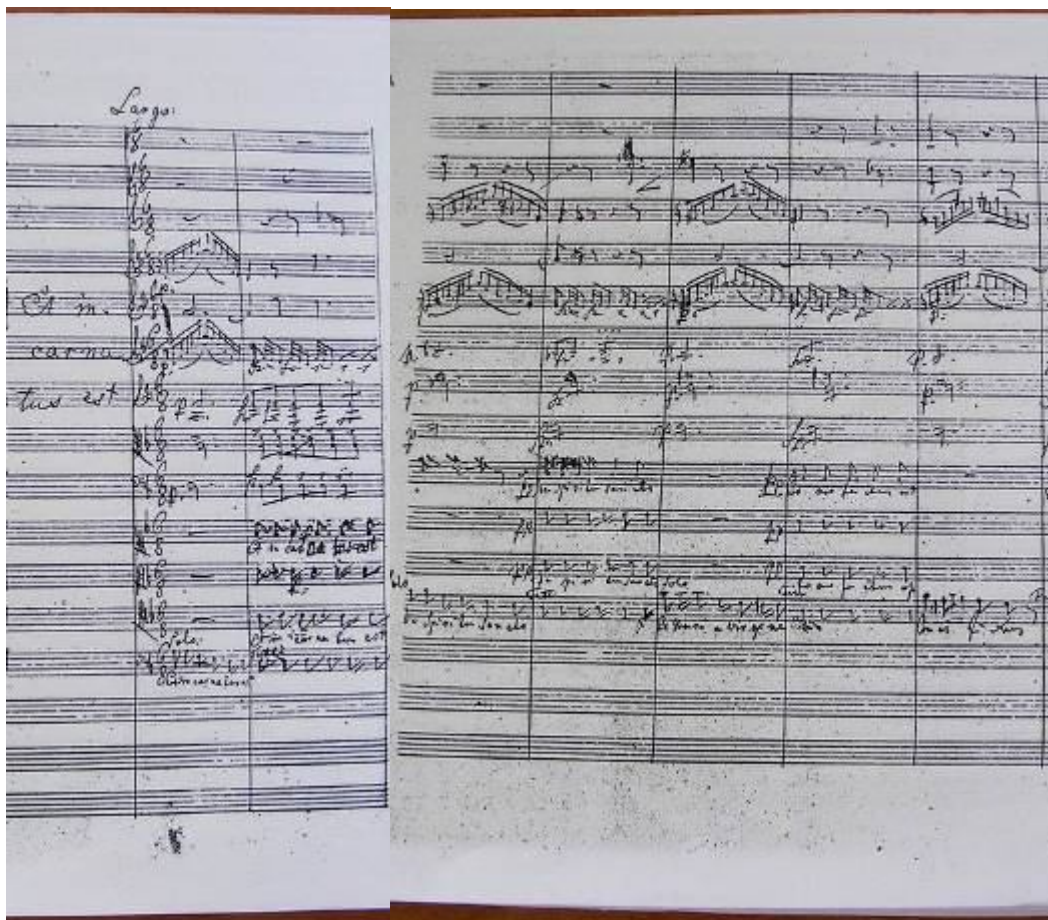
30. ábra: Bráuer Ferenc: *Messe [in B] – Credo (Et incarnatus est, 61–65. ütem)*

E képhez szorosan kapcsolódik a vonóskarban megjelenő pontozott ritmusú motívum, mely néhány ütemmel később, a *Crucifixus* szövegrészben kap valódi jelentőséget. A pontozás a fent említett négy hangos motívum transzformált alakjaival változva Desz-dúr, majd esz-moll területét is érinti.

A *Credo* második nagy egységét érdemes kicsit hosszasan áttekinteni. A szöveg zenei megjelenítésénél ugyanis „a barokk és a klasszikus miseszerzők kétféle megközelítés közül választhattak. Az egyik lehetőség a megtestesülés céljának érzékeltetése (mintegy a *Crucifixus*, a kereszthalál kínjainak megelőlegzése már az *Et incarnatus est* szövegrésznél). A másik lehetőség az *Et incarnatus est* pillanatában a betlehemi jászolbölcső képének felidézése, tehát egyfajta pasztorális idill megteremtése a *Credo*-tételen belül”.¹³ Bräuer a két szövegrész (*Et incarnatus est* és *Crucifixus*) azonos zenei anyagra való illesztésével mindkét miséjében egyértelműen az előbbi utat követi.¹⁴ A *d-moll mise Et incarnatusa* 6/8-os metrumú, azonban zenei anyaga nem emlékeztet a pasztorális idillre. D-mollban szólal meg, és sok szűkített akkordot használ. Finom szövésű textúrája összetett felépítésű: a basszus szólista hajlékonyan formált intonációjára a kórus pianissimo, recitatív homofóniája válaszol, gondosan ügyelve a helyes latin deklamációra. A szólista lefelé hajló dallamíveit az oboa szólisztikus akkordfelbontásai kísérik. A megtestesülés misztériumát festő elemek mellett azonban már a kezdetektől fogva megjelenik a kereszthalál zenei képe is a hegedűk sforzatoiban, melyek a keresztrefeszítés kalapácsütéseit szimbolizálják.

¹³ Farkas 1995. 22.

¹⁴ Istvánffy mindkét megközelítésmódot kipróbálta: a *Dorothea-misében* az előbbi, a *Benedetto-misében* az utóbbi értelmezést követte. Lásd: Farkas 1995. 22.

31. ábra: Bräuer Ferenc: *Missa in D^o* – az *Et incarnatus est*-szakasz az autográf partitúrában

Említést érdemel az *Et incarnatus est*-szakasz keletkezéstörténete. Az autográf kézirat partitúra és a szólamkották összehasonlító vizsgálata két, egymástól jelentősen eltérő koncepciót tárt fel. A partitúrában a fent bemutatott elképzelés szerepel, a szólamkották azonban egy egyszerűsített változatot tartalmaznak. A hangszeres szólamokban nem történt változás, az énekszólamokban viszont a felelgető technikát a négy szólista homofóniája váltotta fel.¹⁵ Az egyszerűsítésnek szövegi áldozata is lett:

¹⁵ Az egyszerűsített *Et incarnatus est*-szakasz a szólamkották mindegyikében az eredeti lapra rávarrt újabb kottapapíron szerepel. E réteg mögé nézve láthatók az eredeti koncepció elkezdett ütemei is, azonban ez egyik szólamkottán sincs befejezve. A két koncepció ugyanazzal a kézirással készült.

a *Crucifixus*-szövegrész, mely sajnálatos módon kimaradt a *Credo* tételből, és minden bizonnyal a korabeli előadásokból is.¹⁶

33 *Largo*
 Ob. *p*
 D Hn. *p*
 Tpt.
 Timp.
 Vln. 1 *sf sf sf sf sf*
 Vln. 2
 Vla.
 Cant. *solo*
 Et in - car - na - tus est,
 A. *solo*
 Et in - car - na - tus est,
 T. *solo*
 Et in - car - na - tus est,
 Bass. *solo*
 Et in - car - na - tus est,
Largo
 Vc. *Largo*
 Cb. *Largo*

32. ábra: Bräuer Ferenc: *Missa in D^o* – az egyszerűsített

Et incarnatus est-szakasz

¹⁶ A változtatást minden bizonnyal előadási nehézségek indoklhatták, más magyarázatot nehéz találni a zenei és szövegi egyszerűsítésre.

Az *Et sepultus est* mindkét misében mély fekvésben szól a kóruson. A *B-dúr* misében a mélyvonósok és az orgona-continuo legato motívumai (a 73. ütemtől) J. Haydn „*Theresienmesse*” *Sanctus* tételének hasonló motívumaira emlékeztetnek, s nagyívű formálásukkal átfogják a többi szólam szaggatott, pontozott ritmikáját.

A *Credo* harmadik nagy egysége, az *Et resurrexit* a hagyományoknak megfelelően mindkét misében erős hangulati kontrasztot alkot az előző résszel. A *B-dúr* mise *Secundum scripturas*-szakasza ismét Haydnt juttatja eszünkbe: hasonló harmóniai és ritmikai tömbökben felelget egymásnak a kórus és a zenekar a *Missa in Es In honorem Beatissimae Virginis Mariae* mise *Gloria* tételében (más, azonban hasonlóan örvendező szövegrészen).

The image shows a page of a musical score for the Credo (Secundum scripturas) section of the B-flat major Mass by Ferenc Bráuer. The score is arranged in a standard orchestral format with vocal parts. The instruments listed are Timpani (Timp.), Oboe (Ob.), Bassoon (Fag.), Violin I (Vln. I), Violin II (Vln. II), Viola (Vcl.), Soprano (S.), Alto (A.), Tenor (T.), Bass (Bass), and Organ/Continuo (Org.). The vocal parts have lyrics in Hungarian: 'sz - zán - dani scrip - tu - ras Et re - sur - re - xit in'. The score is in B-flat major and 4/4 time. The organ part features a prominent legato motif starting at measure 73, which is noted in the text as being similar to the motif in Haydn's 'Theresienmesse' Sanctus.

33. ábra: Bráuer Ferenc: *Messe [in B]* – *Credo (Secundum scripturas, 90–95. ütem)*

The image shows a page of musical notation for the Gloria section of J. Haydn's Mass in E major. It features four vocal staves (Soprano, Alto, Tenor, Bass) and a piano accompaniment. The lyrics are: 'Lan-da-mus te. Be-ne-di-ci-mus te. Ad-o-ra-mus te.' The score is in E major and 3/4 time. The piano part has a complex texture with many sixteenth and thirty-second notes.

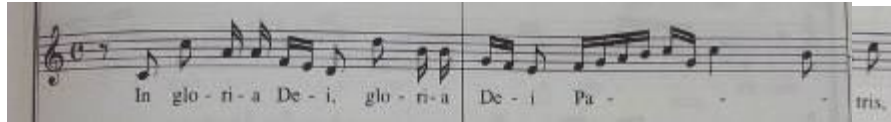
34. ábra: J. Haydn *Missa in Es In honorem Beatissimae Virginis Mariae – Gloria* (12–14. ütem)

A *d-moll* misében az *Et resurrexit*-szakasz a *Credo* első részének (*Credo in unum Deum*) variált visszatérése.

A klasszika *Missa solemnis* típusú misemegzenésítéseinek jellemző stílusjegye a tétel végi fuga használata. A *Credo* tételt Bräuer mindkét miséjében fuga zárja (*Et vitam*), mely a zeneművek végén, *Dona nobiscum* újra visszatér. A *B-dúr mise* e szigorú szerkesztésű polifon szakaszára inkább a fugato elnevezés a helyénvaló, mivel csupán egyetlen témás szakaszt tartalmaz (5 témabelépéssel). Valódi fuga szólal meg azonban a *d-moll misében*, két témás szakasszal (4–4 témabelépéssel) és egy 19 ütemes közjátékkal.

A *B-dúr mise* 4 ütemes, szekvenciázva emelkedő fugatémája a XVIII. század második fele misetermésének gyakori fugatéma-toposzára emlékeztet. Egyetlen kiragadott példa a hasonlóságra: Istvánffy Benedek *Dorothea-miséjében* a *Gloria* tétel vé-

gén szereplő fúga témafejének dallamvonala (a szinkópás ritmustól eltekintve) igen hasonló, és rokonok a fúgatéma rövid értékekkel való végződésében is.¹⁷

35. ábra: Istvánffy Benedek: *Dorothea-miséjének Gloria-fúgatémája*

36. ábra: Bräuer Ferenc *Messe [in B] – Credo-fúgatéma*

A kontraszsubjektum szaggatott, szekvenciázó motívumai könnyen variálható, elemeire bontható lehetőséget biztosítanak az egyre bővülő polifon szövet kitöltéséhez. A fúga harmóniai háttere egy mellékfokokban bővelkedő autentikus szekvencia (I – VI, II – VII, III – I). Igen érdekes, hogy a zenekar nem a hagyományos colla parte játékmóddal kíséri a kórusfúgát. A fúgatémát első megjelenésétől az utolsóig egy alsó és egy felső ellenpont követi a vonóskarban. A két ellenpont valójában azonos töről fakad, az ötletes variálás eredményeképp azonban a kontraszsubjektum megjelenésekor már úgy érezzük, mintha négy önálló szólam alkotná a zenei szövetet (a 140. ütemtől).

Magas felkészültséget vár el az előadóktól a 152., a 156. és a 164. ütemtől induló, hangsúly-eltolásos ritmikai játék a kóruszólamokon. A három szekvenciában egy-két szólam mindig a fő hangsúlyokkal szemben énekel, az egyensúlyérzetet labilissá téve (a 156. ütemtől negyedenként lépnek be a szólamok az *amen* szóval).

¹⁷ Hasonló fúgatémákat tartalmazó művek (a teljesség igénye nélkül): G. J. Werner *Missa in Contrapuncto*, Istvánffy *Benedetto-mise* és Patzelt *Requiem*. Lásd: Farkas 1995. 18.

A *d-moll mise* alla breve metrumú fűgája e tekintélyes műfaj meglehetősen „szabálytalan” példája. Kontraszsubjektumának anyaga változékony, és az első témás szakaszban különös módon csak a basszus szólamban jelenik meg. A fűgatéma a barokk fűgatémák jellegzetességeit, a hexachord hangterjedelmet, csúcspontként és felső fordulóhangként a hangsor 6. fokát és a ritmikai crescendot mutatja.

37. ábra: Bräuer Ferenc: Missa in D^o – *Credo* (és *Agnus Dei*)-fűgatéma

Két tematikus szakaszt is magában foglaló textűrája archaizáló, azonban azt modernebb harmóniai-dallami képletek töltik ki. A fűgatéma átkötésénél megszólaló szekundsúrlódás mellett az epizódok szekvenciáinak késleltetés-láncolata (76-os, majd 98-as) képvisel csak valódi feszültségforrást. E vonások jól mutatják azt, hogy Bräuer fűgáira is jellemző Farkas Zoltánnak Istvánffy Benedek egyik fűgájáról tett megállapítása, „a meglehetősen kiürült polifon gondolkodás”, mely már a XVIII. század hetvenes éveiben, Istvánffy fűgaszerkesztésében is megmutatkozott.¹⁸

A misék fűgájának felépítését az alábbi táblázatok szemléltetik:

¹⁸ Farkas 1995. 25. A megállapítás a *Dorothea-mise Dona*-fűgájára utal.

XIII. táblázat: a B-dúr mise fűgája

Ütemszám	136					156	160	168
S		A	B	B _v	B _{vv}	a	b	
A	A	B	B _v		A	a	b	
T				A	B	a	b	
B			A	B	B _v	a	b	
	Fugato					a téma zárómotívuma	tercmenetes szekvenciák	homofon kadencia

Jelmagyarázat:

A – a fűgatéma

B – a kontraszsubjektum

B_v – a kontraszsubjektum anyaga variált végzõdésel

B_{vv} – a kontraszsubjektum anyagából építkezõ szekvencia ritmikai eltolással

a – a fűgatéma lezárásából felépített szekvenciázó anyag

b – a kontraszsubjektumból felépített szekvenciázó anyag

XIV. táblázat: a d-moll mise fűgája

Ütemszám	73				90	109				124
S				A		C	A _{tr}			
A			A			A _{tr}	C		C	
T		A						A _{tr}		
B	A	B	B	B					A _{tr}	
	1. témás szakasz				közjáték	2. témás szakasz				zárlat

Jelmagyarázat:

A – a fúgatéma

B – a fúgatéma kontraszsubjektuma

A_{tr} – a transzformált fúgatéma

C – a transzformált fúgatéma kontraszsubjektuma

Sanctus

A Sanctus tétel a XVIII. századi gyakorlatban két-három részből állt: *Sanctus – Pleni sunt caeli – Osanna*. Bräuer Ferenc a *B-dúr mise*ben két (*Sanctus – Osanna*), a *d-moll*ban pedig három részre tagolja.

Az első rész a két misében két különböző elképzelést valósít meg. A *B-dúr mise* háromféle matériát illeszt egymás mellé: a vonósok szinkópáló mozgását, a kórus egyenletes szövegmondását és a fúvósok örvendező pontozásait. Kiemelendők a mélyvonósok virtuóz skálamenetei a 6–7. ütemben. A *d-moll mise* megoldása gyökeresen eltér ettől, az unisono vonóskar figuratív dallama a kórus és a fúvósok akkordtömbjeivel alkot kontrasztot.

Adagio

Ob. *f* *p* *f* *p* *f* *p*

D Fl. *f* *p* *f* *p* *f* *p*

Trpt. *f* *f* *f*

Timp. *tr*

Vln. 1 *f* *p* *f* *p* *f* *p*

Vln. 2 *f* *p* *f* *p* *f* *p*

Vla. *f* *p* *f* *p* *f* *p*

Cant. *f* *f* *f*
Sanctus, Sanctus, Sanctus

A. *f* *f* *f*
Sanctus, Sanctus, Sanctus

T. *f* *f* *f*
Sanctus, Sanctus, Sanctus

Bass. *f* *f* *f*
Sanctus, Sanctus, Sanctus

Vc. *f* *p* *f* *p* *f* *p*

Cb. *f* *p* *f* *p* *f* *p*

38. ábra: Bráuer Ferenc: *Missa in D^o – Sanctus* (1–6. ütem)

Az *Osanna*-szakasz a *B-dúr mise*ben imitációs, a *d-moll*ban alapvetően homofon szerkesztésű. (Az imitáció ez utóbbi misében a *Pleni sunt* szakasz jellemzője.)¹⁹

Benedictus

A tétel terjedelme Bräuer két miséjében megegyezik, és apparátusa is hasonló. A szőlőkivártetre épített *Benedictus* – a hagyományoknak megfelelően – mellőzi az eddig szereplő trombitát és timpanit.

Amíg a *B-dúr mise Benedictusa* a szőlőkivártett és a kórus váltakozására épül, addig a *d-moll mise*ben kizárólag a szólisták (főként a szoprán és a tenor) felségterülete e tétel. Formája az előbbi misében szonátaforma, az utóbbiban ABA-forma. A *B-dúr mise* e tételének kiemelendő szépségű jellegzetessége a 2. hegedű mély fekvésű, tizenhatodolós díszítőmozgása a nagyobb értékekben haladó zenei folyamatban.

A *d-moll mise Benedictusa* Bräuer Ferenc klasszikus arányérzékének mintapéldája. Mozart nyelvén szóló dallami invenciója és harmóniarendje alapján a két elemzett mise legegységesebb stílusú tételeként értékelhető.

¹⁹ A *d-moll mise Osanna*-szakaszának vonós-pizzicatói különleges kontrasztot alkotnak a szoprán és a tenor szólam legato felelgetésével (*Sanctus* 27–32. ütem).

Cant. *f* Be - ne - di - ctus, be - ne - di - ctus qui ve - nit in no - mi - ne Do - mi - ni.

A. *f* Be - ne - di - ctus, be - ne - di - ctus, qui ve - nit in no - mi - ne.

T. *f* Be - ne - di - ctus, be - ne - di - ctus, qui ve - nit in no - mi - ne.

Bass. di - ctus, be - ne - di - ctus, qui ve - nit in no - mi - ne Do - mi - ni.

Vc.

Cb.

39. ábra: Bräuer Ferenc: *Missa in D^o* – a *Benedictus* szólókvártettjének mozarti fogantatású textúrája (54–61. ütem)

A tétel hangszerelésének egyéni vonása az indító ütemek dolce kürtmenete az 1. oboa a²-n tartott trillája alatt, mely a tétel folyamán kétszer visszatér.²⁰

²⁰ Hummel *D-dúr miséjében* (Op. 111), a *Credo* tétel elején szintén rövid kürtszólót alkalmaz.

Benedictus

69

Andante

Ob.

D Hn. *solo*

Tpt.

Timp.

Vln. 1 *p*

Vln. 2

Vla.

Cant.

A.

T.

Bass.

Andante

Vc.

Andante

Cb.

40. ábra: Bräuer Ferenc: *Missa in D^o* – a *Benedictus* tétel kezdő ütemei

A 20 ütemes zenekari bevezető a szoprán szólista dallamát előlegezi. Benne az 1. oboa kap szólisztikus feladatot, trioláival finomszövésű hálót borít a vonóskar nyolcadoló mozgására. A szoprán szóló technikailag igen nehéz, nagy ugrásai, gyors regiszterváltásai szinte operai jelleget kölcsönöznek neki. E jellemvonásai és énektechnikai jellegzetességei alapján egyértelmű, hogy koloratúrszoprán hangfajra íródott.²¹ A szoprán szólista éneklő legatója, az oboa gyengéd triola-gyöngyözése és a vonósok puha akkordkísérete Mozart-közeli hangvételt idéz. A 30. ütemben található regiszterforduló (a a^2 után duodecima távolságra, az d^1 -re süllyed a szoprán szólista dallama) Mozart „Nagy” *c-moll miséje* (K. 427) *Kyrie* tételének szoprán áriájára emlékeztet.

²¹ Bräuer Ferenc nagy valószínűséggel első feleségének, Pfeffer Teréznek szánta, aki kiváló koloratúrszoprán volt, és az ő énekési adottságait vette alapul az ária megformálásában.

22

Ob.

D Hn.

Tpt.

Timp.

Vln. 1

Vln. 2

Vla.

Cant.

A.

T.

Bass.

Vc.

Cb.

solo

Be - ne - dic - tus qui ve - nit in no - mi-ne Do - mi-ni, qui ve - nit in no - mi-ne

41. ábra: Bräuer Ferenc: *Missa in D^o – Benedictus* (szopránszólo – 21–36. ütem)

Ob. ²⁷ $\overbrace{3}$ $\overbrace{3}$ $\overbrace{3}$ $\overbrace{3}$ $\overbrace{3}$ $\overbrace{3}$ $\overbrace{3}$ $\overbrace{3}$ $\overbrace{3}$ $\overbrace{3}$

D Hn.

Tpt.

Timp.

Vln. 1

Vln. 2

Vla.

Cant.

Do - mi - ni. Be - ne - di - ctus qui ve - nit in no - mi - ne qui

A.

T.

Bass.

Vc.

Cb.

42. ábra: Bráuer Ferenc: *Missa in D^o – Benedictus* (szopránszóló – 21–36. ütem)

75

Ob.

D Fl.

Tpt.

Timp.

Vln. 1

Vln. 2

Vla.

Cant.

A.

T.

Bass

Vc.

Cb.

ve - nit in *no - mi - ne* Do - mi - ni, in - no - mi - ne Do - mi - ni.

43. ábra: Bräuer Ferenc: *Missa in D^o – Benedictus* (szopránszólo – 21–36. ütem)

12

46

cre - - scendo

cre - - scendo

cre - - scendo

cre - - scendo

son, e - lei-son, e - lei-son, e - lei - son. Chri - ste, Chri-ste e - lei - son.

cre - - scendo

e - lei-son, e - lei-son, e - lei - son,

cre - - scendo

e - lei-son, e - lei-son, e - lei - son.

cre - - scendo

e - lei-son, e - lei-son, e - lei - son,

cre - - scendo

e - lei-son, e - lei-son, e - lei - son,

cre - - scendo

cre - - scendo

4 5 3 4 2 6

Internationale Stiftung Mozarteum. Online Publications (2006)

44. ábra: W. A. Mozart: „Nagy” c-moll mise (KV 427) – Kyrie: a szoprán szólista regiszterváltásai

Agnus Dei

Az *Agnus Dei* tétel a *Missa brevis*ekben általában háromszakos, míg a *Missa solemnis*eket „egymással kontrasztáló kétrészesesség jellemezte: egy lírai, vagy moll hangnemű *Agnus Dei*t legtöbbször egy konvencionális fuga formájában írt *Dona nobis* követett”.²² Bräuer mindkét miséjében ez utóbbi szerkezetet követi. A drámai (*B-dúr mise*) és lírai (*d-moll mise*) fogalmazású könyörgésekhez a *Credo* végén szereplő fúgát csatolja a miseciklusok lezárásaként.²³

A *B-dúr mise* e tételének hangszerelése visszafogott, csak a vonóskar, vagy a fafűvósok kísérik a szólókvartettet, sőt, a szólisták néhány ütem erejéig a cappella is megszólalnak. Első két *Agnus Dei*-szakasza hangnemileg és formailag rokon J. Haydn *Missa Sancti Nicolai* „*Nikolaimesse*”-jének vonatkozó részével, terjedelmük is szinte megegyezik (Haydn: 19/18 ütem, Bräuer: 19/14 ütem). Az énekes szólamok felrakása, a homofon szerkesztésmód, valamint a trocheikus lüktetés közös jellemvonásaik.

The image shows a musical score for the first six measures of the Agnus Dei from J. Haydn's Missa Sancti Nicolai. The score is for Soprano, Alto, Tenor, Bass, and Organ. The lyrics are: "A - gnus De - i, qui tol - lis pec - ca - ta mun - di, pec - ca - ta mun - di." The organ part is marked "Tutti" and "p".

45. ábra: J. Haydn *Missa Sancti Nicolai* – *Agnus Dei* (1–6. ütem)

²² A megállapítást L. M. Kantner tanulmányából idézi Farkas 1995. 13.

²³ Érdekes, hogy a *B-dúr misé*ben csak kétszer hangzik el az *Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, miserere nobis* szöveg a szólisták előadásában.

Soprano
Ag - nus De - i qui tol - lis pec - ca - ta mun - di
solo

Alto
Ag - nus De - i qui tol - lis pec - ca - ta mun - di
solo

Tenor
Ag - nus De - i qui tol - lis pec - ca - ta mun - di
solo

Bassus
Ag - nus De - i qui tol - lis pec - ca - ta mun - di
solo

46. ábra: Bräuer Ferenc: *Messe [in B]* – *Agnus Dei* tétel (1–14. ütem)

A *d-moll mise* D-dúr hangnemű *Agnus Dei* tétele hangnemi terv tekintetében igen merész, már a romantika felé mutató utat jár be. A „kötelező” klasszikus modulálási irányok (a domináns A-dúr és a paralel h-moll) után a nápolyi moll (esz-moll) hangnemébe érkezünk. Bräuer mesterétől, Hummeltől (is) tanulhatta ezt, aki *D-dúr miséjének* (Op. 111) *Agnus Dei* tételében szintén eljut ehhez a távoli hangnemhez. Hummel miséi Bräuer Ferenc karnagysága alatt gyakran megszólaltak a pesti főtemplomban, a repertoár fontos részét képezve.²⁴

Összefoglalás

A klasszikus misekomponálás stílusjegyei Bräuer Ferenc miséiben mind a nagyobb léptékű tervezésben (a tételek formájában és hangnemi rendjében), mind pedig a zenei megvalósítás apróbb elemeiben (a faktúrában, a harmonizálásban, valamint a dalami és a ritmikai képletekben) jól megragadhatók, és szembesíthetők a bécsi mesterek miséiből vett hasonló részletekkel. A pesti főtemplom karnagy-zeneszerzője biz-

²⁴ Az 1839 és 1841 közötti évekből fennmaradt műsorrend szerint szinte havonta előadásra került egy-egy Hummel mise a pesti főtemplomban. A történeti kottatárban ma is megtalálható Hummel *Esz-dúr miséjének* nyomtatott partitúrája és szólamkottái, valamint Op. 111-es *D-dúr miséjének* nyomtatott és kéziratot szólamkottái. Ez utóbbiak közül néhány Bräuer Ferenc kézírásával maradt fenn.

tos technikájú, invenciózus, ötletgazdag komponista volt, azonban a nagymesterek műveinek komplexitását, a zenei textúra több szintű egymásra helyezését alkotásai-ban hiába keresnénk.

A klasszikus misekomponálás általánosan használt toposzai mellett egy-egy, sajátosan szerzőjére jellemző megoldással is élt mind a két misében (például a *Credo*-végi fuga *Dona-fügaként* való alkalmazása, a bevezető kürtmenet a *d-moll mise Benedictus*ában). A *B-dúr* és a *d-moll mise* több közös vonást is mutat (például a fűgahasználatban, az *Et incarnatus est*-értelmezésben), ami arra utal, hogy Bräuer kialakította saját tipikus formakoncepcióit és tételkaraktereit. A misék karakterisztikus, általános jellemzői: a homofon és polifon szakaszok egyensúlya az egyes tételeken belül, a szöveg mondanivalójának kifejezése, a színes, ötletgazdag hangszerelés és a koherenciára irányuló törekvés az egyes tételeket átszövő tematikus és motivikus szerkesztés terén.

A *d-moll mise* nyelvezete letisztultabb és invenciózusabb, az érett klasszika miserepertoárjának alapos ismeretét tükrözi. A *B-dúr mise* zenei anyaga a megmunkáltság fokában nem mondható ennyire egységesnek, előfordulnak benne kevésbé gördülékeny, vagy túlságosan ritka harmónia-„ritmusú” részek is (például az *Osanna*- és az *Et in Spiritum Sanctum* szakasz). Mindezek alapján valószínűsíthető, hogy a két mise közül a *Missa in D°* a későbbi.²⁵ Az utókor is e miséjét értékelte nagyobbra: még az 1880-as években is játszották, amíg a *B-dúr mise* csak Bräuer karnagysága alatt szólt meg a templomban.

A leírtak alapján megállapítható, hogy Bräuer Ferenc két miséje a XIX. század első felének magyarországi egyházzenejében jelentékeny alkotásként értékelhető.

²⁵ Nagy valószínűséggel a *B-dúr misére* utal az 1839–1841-ig terjedő időszakból fennmaradt 6 előadási dátum, mely Bräuer beadványában olvasható („Messe” bejegyzés). Lásd: Föv. Lt. IV. 1202. c. Intim. a. n. 8457.

β) Kisebb egyházi művei

Miséin kívül Bräuer Ferencnek 6 kisebb egyházi műve maradt fenn.²⁶ Ezek – az egyetlen a cappella motetta kivételével – a kor szokásai szerint négyszólamú vegyeskarra és (kis)zenekarra készültek, és – a *Der Sturm [A vihar]* című offertórium kivételével – rövid terjedelműek. Szerkesztésmódjukra főként a homofónia a jellemző, apró imitációs vagy szólampáros szakaszokkal. E kisformákban Bräuer rendkívül koncentráltan tudott alkotni; a forma, a stílus és a funkcionalitás kapcsolatát tökéletesen megvalósította bennük. Kisebb egyházi műveit gondos deklamáció, korai romantikus harmóniafüzések és dallami invenció jellemzi. Az offertóriumok, graduálék és motetták liturgikus szövegekre íródtak, a kor szokásai szerint azonban Bräuer olyan textusokat is megzenésít, amelyek eredetileg nem offertórium- vagy graduále-tételek: például *Ave verum* – graduale.

Kisebb egyházi művei közül az 1957-ben komponált *Der Sturm* című offertórium nagyszabású apparátust, kettős kórust, valamint szimfonikus zenekart foglalkoztat. Lassú bevezetője (*Maestoso*) után két – nagyjából egyforma terjedelmű – részre tagolódik. Első részének (*Allegro*) jellegzetes vonásai a vonóskar szövegfestő tremolói és virtuóz futamai, melyek a tengeri vihart ábrázolják (*Tremet mare cum furore*). Ehhez attacca kapcsolódik a második rész, a záró *Alleluja* ujjongó fúgája (*Allegro moderato*). A szövegfestő zeneművet Nagyboldogasszony ünnepén (augusztus 15.) az 1850–60-as években többször is előadták.²⁷

Figyelemre méltó a *Confitebor Domino* című, a cappella motetta apró motívumokból építkező, romantikus késleltetésláncolata az *ut salvam* szövegrésznél.

²⁶ A 6 kisebb egyházi mű: *Confitebor Domino* motetta, *Graduale [Ave verum]*, *Graduale [Verba mea]*, *Offertorium [Domine si observaberis]*, *Offertorium [Der Sturm]* és *Tantum ergo*.

²⁷ Az előadások pontos dátumát lásd részletesen a III. 2. c. részben. Az offertórium érdekessége, hogy főszövegének (*Tremet mare*) zenei anyagához jelentőségében azzal csaknem megegyező matéria kapcsolódik *Alleluja* szöveggel.

45 *rit.*

S. *p*
o - re me-o, qui as - ti tit a dex-tris pau-pe - ris, pau - pe - ris, ut sal - vam

A. *mf* *p*
o - re me-o, qui as - ti - tit a dex - tris pau - pe - ris, ut sal -

T. *p*
o - re me-o, qui as-ti-tit a dex - tris pau - pe - ris, ut sal -

B. *f*
o - re me-o, o - re me - o, o - re me - o ut

52 *cresc.*

S. ut sal - vam, ut sal - vam, ut sal -

A. vam a-ni-mam me - am ut sal - vam, ut sal - vam, ut sal -

T. vam, ut sal - vam, *mf* ut sal - vam, ut sal -

B. sal - vam, ut sal - vam, ut sal - vam, ut sal - vam *f* fa-ce-ret a-ni

59 *rit.* *A tempo*

S. *p* *p*
vam, ut sal - vam a - ni - mam me - am Al - le -

A. *p*
vam sal - vam a - ni - mam me - am

T. *p*
vam a - ni - mam me - am a - ni - mam me - am

B. *fp* *p*
mam sal - vam a - ni - mam me - am

47. ábra: Bräuer Ferenc: *Confitebor Domino* – korai romantikus dallami invenció

Bräuer Ferenc kisebb egyházi műveinek stílusára is helytálló az a megállapítás, melyet Heinrich Heine tett Bräuer egykori tanítványa, Stephen Heller zongoraműveiről: „romantische[r] Sinn in klassischer Form”.²⁸ Klasszikus formakezelésének (például ABA forma) részleteiben azonban már megjelenik a romantikára jellemző, variálás nélküli motívumismétlés is. Ennek egyik legszebb példája a *Confitebor Domino* című, zsoltárszövegre készült a cappella motettájában található (36–38. ütem).²⁹

29

S. me - di - a mul - to - rum *f* in me - di - a mul - to - rum, lau - da - bo e - um, *p* in me - di - a mul - to - rum in

A. me - di - a mul - to - rum *f* in me - di - a mul - to - rum, lau - da - bo e - um, *p* in me - di - a mul - to - rum in

T. me - di - a mul - to - rum *f* lau - da - bo e - um, lau - da - bo e - um, *p* in me - di - a mul - to - rum in

B. me - di - a mul - to - rum *f* lau - da - bo e - um, lau - da - bo e - um, *p* lau - da - bo e - um, lau -

37 rit.

S. me - di - a mul - to - rum, lau - da - bo e - um, lau - da - bo e - um, *ff* *p* *f* *p* con - fi - te - bor Do - mi - no ni - mis in

A. me - di - a mul - to - rum, lau - da - bo e - um, lau - da - bo e - um, *ff* *p* *f* *p* con - fi - te - bor Do - mi - no ni - mis in

T. me - di - a mul - to - rum, lau - da - bo e - um, lau - da - bo e - um, *ff* *p* *f* *p* con - fi - te - bor Do - mi - no ni - mis in

B. da - bo e - um, lau - da - bo e - um, lau - da - bo e - um, *ff* *p* *f* *p* con - fi - te - bor Do - mi - no ni - mis in

48. ábra: Bräuer Ferenc: *Confitebor Domino* – motívumismétlés (35–37. ütem)

²⁸ *Musikalische Berichte aus Paris*, 26. März 1843. Lásd: Eigeldinger 2002. 1252.

²⁹ A motetta a 108. zsoltár utolsó két versét zenésíti meg. A dicsérő-hálaadó zsoltárversek magyar fordítását lásd: Psalterium 1999. 279.

A kórusmű elején nagyperiódust hallunk:

Confitebor Domino Bräuer Ferenc (1799-1871)

Andante religioso

Soprano
 Con-fi - te-bor Do-mi - no, ni - mis in *fp* re me-o, Con-fi - te - bor Do - mi-no ni -
p

Alto
 Con-fi - te-bor Do-mi - no, ni - mis in *fp* re me-o, Con-fi - te-bor Do-mi - no ni -
p

Tenor
 Con-fi - te-bor Do-mi - no, ni - mis in *fp* re me-o, Con-fi - te-bor Do-mi - no ni -
p

Bass
 Con-fi - te-bor Do-mi - no, ni - mis in *fp* re me-o, o - re me-
p

7
 S. mis in o-re me - o Con-fi - te-bor Do-mi - no ni - mis in *fp* re me-o Con-fi - te - bor
p

A. mis in o-re me - o Con-fi - te-bor Do-mi - no ni - mis in *fp* re me-o Con-fi - te-bor
p

T. mis o-re me - o Con-fi - te-bor Do-mi - no ni - mis in *fp* re me-o Con-fi - te-bor
p

B. o in o-re me - o Con-fi - te-bor Do-mi - no, ni - mis in *fp* re me-o, o -
p

14 *rit.*
 S. Do-mi-no *sf* ni - mis in o - re me - o
p

A. Do-mi-no ni - mis in o - re me - o

T. Do-mi-no ni - mis in o - re me - o

B. re ni - mis in o - re me - o

49. ábra: Bräuer Ferenc: *Confitebor Domino* című motettájának nyitó nagyperiódusa (1–16. ütem)

A *Graduale [Ave verum]* Bräuer egyetlen nyomtatásban megjelent egyházi műve (Bécs, Glöggel, [1869]).³⁰ A kompozíciót nemcsak a pesti főtemplomban, hanem a Székesfehérvári Székesegyházban és Bécsben is előadták a XIX. században.³¹ A graduále szólamkottái ma is megtalálhatók az Osztrák Nemzeti Könyvtárban, mappájuk címlapján a következő érdekes előadási megjegyzés olvasható: „Dieser Gesang kann wie das Ave verum corpus von Mozart zur Anbetung gesungen werden”.³² A homofon kóruskezelés, a nyugodt, félkotta értékekben mozgó, kiegyenlített ritmika, a hangnemi terv, valamint a kis lépésekben mozgó szólamok valóban Mozart utolsó befejezett egyházzenei művét juttatják eszünkbe.³³

³⁰ A nyomtatott graduále címlapját lásd a Mellékletekben – IV. Képek.

³¹ A pesti főtemplomban is kedvelt repertoár-darab volt, Bräuer Ferenc karnagy halála után is játszották még évtizedekig, ahogy arról a templomi kottatárban fennmaradt szólamkotta előadási bejegyzése tanúskodik (a 2 klarinét szólamkottája egy 1892. október 4-i előadás dátumát őrizte meg).

³² Ezt a művet imádságként kell énekelni, úgy, mint Mozart *Ave verum corpus*át.

³³ A két motetta hangnemi terve a következő: alaphangnem – domináns dúr hangnem – mínusz három kvintes tercrokon dúr hangnem – a visszatérés előtt minore – alaphangnem.

50. ábra: Bräuer Ferenc: *Graduale [Ave verum]* (9–16. ütem)

B) VILÁGI MŰVEI

Bräuer Ferencnek 11 világi műve ismeretes, ezekből 7 maradt fenn.³⁴ Utóbbiakat 5 zongoramű, 1 zenekari nyitány és 1 rézfúvószenekari-kíséretes kórusmű képviselik. Világi művei közül 3 jelent meg nyomtatásban, az 1820-as évek második felében,

³⁴ Kisfaludy Károly verseire írt dalai és néhány zongoraműve elveszett.

Bécsben.³⁵ Bräuer Ferenc világi műveiben – Bónis Ferenc megállapítása szerint – a korai romantika stílusát az új magyar műzenei stílussal, a verbunkossal egyesíti.³⁶

Zongoraötöse, a *Variations brillantes sur un thème hongrois* egy magyar témára komponált variációfüzér, lassú bevezetővel. A cigány-skálából építkező téma visszatérő háromtagú formájú.³⁷ Az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárában található, eredetileg a Nemzeti Zenede Könyvtárának tulajdonát képező nyomtatványon nyomtatott ajánlás olvasható: „composées et dédiées á Mademoiselle Antoinette Rosalie DE SZÖGYÉNY per FRANÇOIS BRÄUER”.³⁸

³⁵ A nyomtatásban megjelent 3 mű a következő: *Polonaise brillante* (négykezes), *Allemande mélancolique* (zongoramű) és *Variations brillantes sur un thème hongrois* (zongoraötös). A *Polonaise brillante* kolligátumban maradt fenn romantikus négykezesek-feldolgozásokkal (Schumann *Kinderszenen*, Mendelssohn *Sechs Kinderstücke* és Chopin mazurkái) egybekötve.

³⁶ Lásd: Bónis 2001. 258.

³⁷ A különböző hangszerekre írt magyar témájú variációfüzér a kor kismestereinek kedvelt műfaja volt. Lásd például Ruzitska György bécsi születésű kolozsvári zeneszerzőnek és pedagógusnak az 1830-as évek táján komponált hangszeres műveit. Egyiküknek címe is igen hasonló Bräuer említett művéhez: „*Introduction et Variations brillantes sur un thème hongrois*”. Szabolcsi – Tóth 1965. III. 272.

³⁸ A címloldalon tollal újabb ajánlás szerepel: „Souvenir à Mlle de Csacsó pour 1848”. Az ajánlások valószínűleg Bräuer arisztokrata zongoratanítványainak szóltak. A Nemzeti Zenede Könyvtárának a kottán található jelzete: 5068. A kotta jelzete az Országos Széchényi Könyvtárban: Mus. Pr. 15475.

51. ábra: Bräuer Ferenc *Variations brillantes* című zongoraötöseinek háromtagú témája (zongora szólam)

Az *Allemande mélancolique* zongoramű szintén az ungar-skálára épül. A visszatérő háromtagú formájú, rövid (62 ütemes) kompozíció romantikus harmóniái, késleltetései, a nápolyi hangot kiemelő, álmodozóan éneklő dallama R. Schumann karakterdarabjaival mutat rokonságot.

Fennmaradt világi alkotásai közül megemlítendő még 1865-ben komponált *Ünnepi nyitánya*, mely 1866. március 11-én a Filharmóniai Társaság zenekarának hangversenyén került előadásra a Vigadóban, Erkel Ferenc irányításával.³⁹ A *Zenészet* *Lapok* tudósításából megtudható, hogy a „magyar műszerkezetű” nyitány első előadása „Ő Felsége itt léte alkalmával a polgári bál megnyitásakor” volt. A cikk írója szerint a nyitány laza szerkezete, csárdásai inkább e táncos eseményre illettek, mintsem a filharmóniai programra, „melynek számjainál a műszerkezet szigorúbban megkivántatik”, ugyanakkor üdvözölte a „veterán tekintélyt” a „magyar műzene zászlaja” alatt.⁴⁰

Bräuer Ferenc zeneszerzői életművének összefoglalása

Bräuer Ferenc pesti zeneszerző-karnagy kompozíciós életművéről mindössze néhány fennmaradt alkotás nyomán kell számot adnunk. Az utókorra hagyott oeuvre-je mennyiségileg nem számottevő, egyházi és világi zenéjének irányultságáról mégis egyértelmű képet ad.

Világi műveiben Bräuer – kortársaihoz hasonlóan – a korai romantika és az újonnan felfedezett magyar műzenei stílus követője volt.

Egyházi zenéje ezzel ellentétben érdekes kettősséget mutat. Kisebb egyházi művei a romantikus korstílus egyértelmű reprezentánsai, miséi azonban eltérnek ettől. A misekomponálás terén Bräuer Ferenc két út közül is választhatott volna: korának romantikus stílusában alkot, vagy a cecilianizmus historizáló stílusa felé fordul. Egyikre sem lépett rá. Klasszikus neveltetése retrospektív gondolkodásra készítette, így miséi az érett romantika korában a bécsi klasszikus stílus invenciózus örököseként tanús-

³⁹ Bónis 2005. CD-ROM melléklet. A Zenészségélyző Egylet javára rendezett hangverseny teljes műsora a következő volt: L. v. Beethoven „*Ah perfido*” koncertáriája szoprán szólóra és zenekarra (Op. 65), Liszt Ferenc *Les Préludes*-je, Mendelssohn *A-moll szimfóniája*, Bräuer *Ünnepi nyitánya* és Adelburg Ágoston *Zrínyi* című operájának nyitánya.

⁴⁰ ZL. 1866. VI. évf. 24. sz. március. 18. 189–190.

kodnak róla. A magasfokú mesterségbeli tudás, a Mozart- és Haydn-misék mély ismeretét tükröző komponálásmód a pesti kismestert a németes irányú magyar műzenei ág (többek között Istvánffy Benedek, G. Druschetzky és G. Lickl művészetének) jeles folytatójává, újabb hajtásává avatja.

4. LISZT FERENC ÉS BRÄUER FERENC SZEMÉLYES KAPCSOLATA

Liszt Ferenc és Bräuer Ferenc kapcsolatáról igen kevés adatunk van. A kettejük közötti levelezésből egyetlen irat sem maradt fenn, így kizárólag a korabeli folyóiratok beszámolóira támaszkodhatunk. Az első adat 1856-ból való, s Bräuer tevékeny részvételét mutatja Liszt *Esztergomi miséje* bemutatásának előkészületeiben. 1856 februárjában a *Vasárnapi Újságban* a következő tudósítás jelent meg:

Liszt Ferenc hazánkfia az esztergomi bazilika felszentelési alkalmára írt miséjének kéziratát már leküldte. (...) A nagy zeneművész darabja betanítását vezérlendő az előadás előtt három héttel fővárosunkba jövend, a betanítást addig is Bräuer és Erkel urak vezérlendik.⁴¹

Liszt augusztus 11-én érkezett Pestre. A mise zenekari próbájának napja előtt, augusztus 22-én Bräuer karnagy estélyt adott tiszteletére. Liszt az est folyamán L. v. Beethoven *Tavaszi szonátáját* játszotta Singer Ödön hegedűművésszel.⁴²

Bräuer készségesen átengedte belvárosi karmesteri pálcáját a romantikus zene géniuszának. Liszt vezényelte 1856. augusztus 24-én a Belvárosi Főplébánia-templomban Brand (később Mosonyi) Mihály *Gradualejának* és *Offertoriumának* bemutatóját.⁴³

⁴¹ VÚ 1856. febr. 17. 7. sz. 60.

⁴² PN 1856. aug. 24., Somssich 1925. 262.

⁴³ A két propriumtétel az Esztergomi Bazilika felszentelésére készült, Liszt *Esztergomi miséjéhez*. Végül nem ezt a két tételt adták elő Esztergomban, hanem Seyler Károly esztergomi karnagy kompozícióit. Liszt úgy adott elégtételt Mosonyinak, hogy maga mutatta be a két művet a Belvárosi Főplébániatemplomban. Lásd: OT. 1862. 2. sz. jan. 13. 20. és Sebestyén 1944. 47.

Másnap, augusztus 25-én Bräuer ismét „zeneestélyt adott, melyet Liszt Ferenc jelenléte tett dicsővé. Záradékul Liszt Ferenc «*Tasso panasza*» című saját szimfonikus költeményét jó nevű zongoravirtuóz Winterberger ifju barátjával adta elő, négy kézre, két zongorával”.⁴⁴

Bräuer Ferenc az *Esztergomi mise* bemutatója után ezüst karmesteri pálcát ajándékozott Lisztnek. Érdeemes idézni az eseményről beszámoló *Pesti Napló* tudósításának ízes magyar nyelvéből, mely fontosnak tartotta kiemelni a zenei élet két alakjának nemzeti hovatartozását is:

Breuer úr a budapesti hangászegyleti zenede aligazgatója Liszt Ferencnek emlékül műbecsű üténypálcácskát ajándékozott. Breuer úr magyar ember, Magyarország fővárosa zenedéjének aligazgatója; a szintén magyar Lisztnek az elismerés jeléül szolgáló ez emléket nyújtván át, egyszersmind Liszt hazafiainak s a főváros zeneértőinek tiszteletét és bámulatát fejezi ki ez emléken, melyre következő német devise vésetett:

„Der Stab ist Deiner Hand gegeben,
Wird zünden jeden Takt – zum Leben”.⁴⁵

A mise két évvel későbbi, 1858. április 10-i előadását (melynek bevételéből Liszt a Nemzeti Zenedét támogatta) a Nemzeti Múzeum dísztermében rendezték meg. A zenede választmányi üléseinek jegyzőkönyveiből tudható meg, hogy az esemény szervezője Bräuer Ferenc volt.⁴⁶ Másnap a Belvárosi Főplébániatemplomban megismételték az előadást.

⁴⁴ MS 1856. aug. 27. 198. sz. 3.

⁴⁵ PN 1856. szept. 6. Az idézet nyersfordítása: „A pálca a Te kezébe adva/lánggra gyújt minden taktust – az élethez.”

⁴⁶ A zenede levélben mondott köszönetet Bräuernek. Iványi-Papp 2005. 121.

1867-ben a Nemzeti Zenede a *Magyar koronázási mise* előadását tervezte a koronázási ünnepek (június 8.) után. Liszt üdvözölte a tervet, azonban elhalasztását javasolta, mely szándékát Bräueren keresztül üzentte meg az intézménynek.⁴⁷

5. A ZONGORATANÁR

Bräuer Ferenc külföldi hangversenykörútjairól hazatérve, 1819-től kezdett „zeneleckéket” adni Pesten. „Tanítói híre folytonosan nőtt”, s az uralkodói udvarral is kapcsolatba került: Erzsébet és Mária főhercegnőt tanította zongorázni.⁴⁸

A XIX. század egyik világhírű virtuózát, a pesti születésű Stephen Hellert (Heller István 1813–1888) ő indította el zongoraművészi pályáján.⁴⁹ 1824. augusztus 20-án Bräuer az általa alapított zenekari egyesület első hangversenyén már 11 éves korában szerepeltette Hellert, aki egy versenyművet adott elő „Pianofortén Ries szerint”.⁵⁰ Bräuer korán felismerte tanítványának különleges tehetségét, és mecénások toborzásával hozzásegítette külföldi továbbtanulásához is. 1827. március 16-án a Pesti Német Színház előadásának felvonásai között az akkor 14 esztendőes Hellerrel Dussek János kézzongorás versenyművét adták elő „olyan nagy hatással, hogy a kis művésznek egyszerre több pártfogója is jelentkezett a páholyokban ülő előkelőségek közül”.⁵¹ Hellernek ennek következtében lehetősége nyílt Bécsben továbbképeznie magát, ahol Anton Halm zeneszerző tanítványa lett. 1833-ban hazatérve ismét fellépett a Pesti Német Színházban (többek között Hummel egyik zongoraversenyét adta elő), s ezúttal akkora volt a lelkesedés, hogy csaknem lehetetlenné vált a színdarab előadásának befejezése. Heller több hangversenykörutat tett Európában, amelyek során megismer-

⁴⁷ Iványi-Papp 2005. 146.

⁴⁸ OT 11. sz. jún. 1. 166–167. és Bartalus 1862. 290–294.

⁴⁹ Heller a zongorajáték mellett zeneelméletet és zeneszerzést is tanult Pesten. E két utóbbi tárgyra Cibulka Alajos oktatta. Heller középfokú tanulmányait – Bräuer Ferenchez hasonlóan – a pesti piaristáknál végezte. Lásd: Eideldinger 2002. 1246.

⁵⁰ MK 1824. VIII. 31. 138.

⁵¹ Sebestyén 1941.

kedett Chopin-nel, Berliozsal, Paganinivel és Liszttel. Nyolc év augsburgi tartózkodás (1830–1838) után Párizsban telepedett le, s haláláig ott működött, mint zongoraművész és tanár.⁵²

Stephen Hellert nemcsak virtuózként, hanem zeneszerzőként is számon tartja a zenetudomány. Romantikus zongoramuzsikájának értékeire már kortársai is felfigyeltek.⁵³ A *Zenelap* című folyóirat Hellerről írt nekrológiájában így nyilatkozott a zongoraművész-zeneszerzőről: „Hisz a föld kerekéségén egyetlen értelmes zenész sincs, ki Heller «Stimmungsbilder»-jét ne ismerné. Gyakorlatai legkissebbike is – bármily szigorúan ragaszkodjék technikai céljához – szó nélküli dal marad”.⁵⁴ Szabolcsi Bence szerint a romantikus zongorastílus fejlődésében fontos hely illeti meg darabjait, „*Etűd*jei maradandó értékű instruktív művek”.⁵⁵

Heller karrierje csúcán sem feledkezett meg egykori tanáráról. Ábrányi Kornél visszaemlékezése szerint Bräuert „mint tanítóját mély tisztelettel említé mindig öelötte”.⁵⁶

A zongoratanítás Bräuer Ferenc egész életét végigkísérte, kora ifjúságától haláláig. Érdekes, hogy kizárólag magánúton oktatott, a zenedében csak aligazgatói tisztséget vállalt, tanárit nem. Tanítványaival tartott hangversenyeiről a korabeli sajtó több alkalommal is beszámolt lelkesítő, méltató hangon. 1867 húsvétján a Vigadó kistermében rendezett hangversenyt növendékeivel, az eseményről tudósító Ábrányi Kornél Bräuer tanítványainak nevét is felsorolta: Beregszászy Ludovika, Deutsch Hermina, Kepes Ida, Morgenstern Sándor, Stockinger Ferenc, Wimmer Klára és Wohl Janka. E nevek közül több is ismerősen cseng a Liszt-irodalom ismerői számára. Morgenstern

⁵² Szabolcsi – Tóth 1965. II. 184.

⁵³ „Zwischen Schubert und Chopin” – e sokat sejtető címmel írt zeneszerzői munkásságáról összefoglalást kortársa, L. Köhler 1879-ben a *Signale für die musicalische Welt* című folyóiratba (37, 1879, 209. f.). Lásd: Eigeldinger 2002. 1252.

⁵⁴ Zlap 1888. III. évf. 2. sz. jan. 20. 12.

⁵⁵ Szabolcsi – Tóth 1965. II. 184.

⁵⁶ Zlap 1888. III. évf. 2. sz. jan. 20. 12. 1.

Sándor és Wohl Janka Liszt magyar tanítványai közé tartoztak. Feltételezhető, hogy Bräuer Ferenc mutatta be őket a nagy mesternek.⁵⁷

6. BRÄUER FERENC KÖZÉLETI ÉS PUBLICISZTIKAI MUNKÁSSÁGA

Bräuer Ferenc 1824-ben, 25 évesen alapított zenekari egyesületet Pesten, melynek első koncertjén felléptette tanítványát, a később európai hírűvé vált zongoraművészt, Heller Istvánt is. Jelen volt az 1836-ban alapított Pest-budai Hangászegyesület megalapításánál, melynek utódintézménye a ma is fennálló Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskola.

Bräuer szívesen szerepelt jótékonysági hangversenyeken. 1841. április 4-én a Redoutban a gyermekkórház javára „irodalmi-muzsikai «Soirée»”-t rendeztek, melyen szavalatok és humoros felolvasások között zeneművek hangzottak el. Az est utószavát Kossuth Lajos írta és mondta el. Bräuer egy ma már meglehetősen szokatlan produkciót vezényelt a rendezvényen: Rossini *Semiramis-nyitányának* 8 zongorára, 32 kézre készült átíratát.⁵⁸ Egy következő, 1852. november 27-én tartott hangversenynek az eredeti plakátja is fennmaradt, melyen a következő olvasható: „délután 4 órakor a magyar nemzeti muzeum disztermében a muzeum külső udvara kertté alakítása alaptökéjének gyarapítására műkedvelők és művészek által hangverseny adatik”. A műsoron Mozart, Rossini, Schulhof és Erkel művei szerepeltek, valamint

⁵⁷ Morgenstern Sándor Lisztnek a belvárosi plébánián tartott híres matinéinek egyikén is szerepelt 1871. március 12-én. Lásd: Legány 1976. 78. és 261. Wohl Janka (1846–1901) és nővére Stefánia írónők voltak, Liszt gyakran megfordult náluk az 1870–1880-as években. Lásd: Zichy 1913. 54–55. és Legány 1986. 182. Bräuer tanítványai közé tartozott még Bontibonne kisasszony is. Bartalus 1862.

⁵⁸ VOPZ 1841. IV. 8.

magyar népdalok. Bräuer ismét Rossinitől vezényelt, a *Tell Vilmos-nyitány* 4 zongorára, 16 kézre készült átíratát.⁵⁹

1858. április 6-án Bräuer Ferenc a pesti nőegylet hangversenyén zongorázott, ahol L. v. Beethoven *Coriolan-nyitánya* 2 zongorára, 8 kézre készült átíratának előadásában működött közre, többek között Thern Károllyal.⁶⁰

Bräuer részt vett a Rákóczi-nóta szerzősége körül kialakult vitában is, amely az 1860-as évek elején több újság (a *Zenészet*, a *Lapok*, a *Pester Lloyd*, a *Magyar Sajtó*, a *Szépirodalmi Figyelő* és a *Vasárnapi Újság*) hasábjain zajlott. Közleményeiben Scholl Miklóst, a pesti Esterházy-ezred karmesterét jelölte meg az instrumentális változat triójának komponistájaként.⁶¹ Álláspontjával Balla Károly, Urbán Pál és Vojnics György vitatkozott; Kreutzert, Ruzitskát, illetve Biharit nevezve meg zeneszerzőként.⁶²

Bräuer Ferenc az 1840-es évek elejére elismert zenei szaktekintéllyé vált a fővárosban, amit az a tény is mutat, hogy ezidőtől a legfontosabb zenei döntéseket hozó bizottságokba nyert meghívást. Tagja volt 1843-ban a Szózat, majd 1844-ben a Himnusz megzenésítésére kiírt pályázat bírálóbizottságának, többek között Erkel Ferenc, Mosonyi Mihály és Vörösmarty Mihály mellett.⁶³ A nemzeti opera sorsát is szívé-

⁵⁹ A plakát az OSzK Aprónyomtatványtárában található meg (nagyalakú szöveges zenei plakát 1834–1869). Az említett átíratot előadták: Fáncsi, Latinovics, Péter, Sandeau kisasszonyok és Fetter, Huber, Mildner, Thern urak.

⁶⁰ MS 1858. IV: 6. 41. sz. 163.

⁶¹ Lásd: ZL 1861/62. II. évf. 21–23. 25. 27. 30. 31. 35. 39.42. és 43. számait, a *Szépirodalmi Figyelő* 1862. 18. sz. 287. oldalát és a *Pester Lloyd* 1862. 38. 43. és 52. számait. Bräuer – visszaemlékezése szerint – gyermekkorában atyja házában többször látta Scholl karmestert.

⁶² VÚ 1862. III. 16. 11. sz. 129. A Rákóczi-nóta (Rákóczi kesergője) valószínűleg a XVIII. század elején keletkezett, énekes és hangszeres változata egyaránt igen népszerű volt az egész századon át. Az induló kialakulásához az utóbbi változat szolgáltathatta az alapot, melyhez kuruc kori fanfár- és szignálmotívumok, illetve verbunkos zenei elemek kapcsolódtak. Végleges formáját 1809 és 1820 között nyerte el. Bihar többször játszotta, az ő nyomán kottázta le Scholl Miklós (valószínűleg 1816-ban). Scholl verziója nyomtatásban is megjelent Bécsben 1821 körül, F. Decret négykezes átíratában. 1817 körül már nyilvánosan játszották Pesten. Lásd: Szabolcsi – Tóth 1965. III. 180–182. és 319–320. V.ö.: Mátray 1984. III. 310–311.

⁶³ A pályázatokat Bartay András zeneszerző, az 1837-ben megnyílt Pesti Magyar Színház (később Nemzeti Színház) bérlő intendánsa írta ki. A Szózat bírálóbizottságának tagjai voltak Festetics Leó gróf elnöklete alatt: Adler Vincze, Balog István, Bräuer Ferencz, Brandt Mihály, Erkel Ferencz,

viselte a magyar opera helyzetét támogató, Festetics Leó gróf által létesített „dalműbíráló választmány” tagjaként. A választmány csak két évig működött (1852–1854-ig), azonban évtizedes hatású volt, működésük egy tucat új opera (például Doppler Ferenc *Ilka és a huszártoborzó*, *Vanda*) színre vitelét eredményezte. A bizottság tagjai voltak még Bräuer mellett: Prónay Gábor báró, Mátray József, Thern Károly, Erkel Ferenc, Doppler Károly és Doppler Ferenc.⁶⁴ Halála előtt egy évvel Bräuer ismét kapcsolatba került a színházzal. 1870 januárjában a Nemzeti Színház pályázatot írt ki drámai felvonásközi zene megkomponálására, s az igazgatóság id. Ábrányi Kornélt, Bräuer Ferencet, Huber Károlyt és Mosonyi Mihályt kérte fel a bírálásra, Erkel elnöklete alatt.⁶⁵

Bräuernak Erkel Ferencsel való szakmai kapcsolata 1847-ben ért tetőpontjára, amikor egy esztendeig közösen vezették a Pest-budai Hangászegyesület zenekari hangversenyeit. Bónis Ferenc szerint „ez az aktivitás vezetett a pesti Filharmóniai Társaság 1853-as megalapításához”.⁶⁶ Levelezésükről mindössze egyetlen dokumentum maradt fenn, a levél megszólításában Bräuer barátjának nevezi a magyar opera megteremtőjét.⁶⁷

Fáncsy Lajos, Gáál József, Grill János, Jakab István, Konti Károly, Merkl József, Schindelmeisser Lajos, Schodel János, Szigligeti Eduárd, Szilágyi Pál, Urbány Ágoston, Vimmer N., Winkler Károly és Vörösmarty Mihály. A jegyző Mátray Gábor volt. Lásd: Nemzeti 1843. 124. A Himnusz bírálóbizottságának tagjai voltak Petrichevich Horváth Lázár elnöklete alatt: Binder Sebestyén, Bräuer Ferenc, Kaizer Ferenc, Mátray Gábor, Schindelmeisser Lajos, Winkler Angelo, Vörösmarty Mihály és Szigligeti Ede. A jegyző Nádaskay Lajos volt. HD. 1844. 25. sz. jún. 22. 820.

⁶⁴ Kerényi 1990. 389.

⁶⁵ ZL 1870. X. évf. 18. sz. január 30. 285.

⁶⁶ „Together with Erkel he conducted the orchestral concerts of the Musical Society in 1847; this activity led to the founding of the Pest Philharmonic Society in 1853.” Bónis 2001. 258.

⁶⁷ „Lieber Freund Erkel!” A német nyelvű levélben Bräuer rövid időre egy tamtamot kér kölcsön. A levél keltezése: Pest, den 3/11. 62. Isoz 1924. 17. Ep. Mus. 54.

Bräuer Ferenc gyászjelentésének soraiból értesülünk csupán arról, hogy tagja volt a „budai és pozsonyi templomzene-egyletnek”. Figyelemmel kísérte tehát kora egyházzenei egyleteinek tevékenységét is.⁶⁸

Az elmondottak alapján kijelenthető: Bräuer Ferenc a reformkortól a kiegyezésig tartó időszak fővárosi zenei életének vezető, nagyrabecsült személyiségei közé tartozott.

⁶⁸ OSzK FM gyászjelentések 111. tekercs.

V. Összegzés

1. AZ ÁTTEKINTETT HÁROM ÉVTIZED (1839–1871) JELENTŐSÉGE A TEMPLOM XIX. SZÁZADI ZENEI ÉLETÉBEN

Bräuer Ferenc hosszú karnagy működése a fent bemutatott tények alapján a templom XIX. századi zenei életének egyik fénykoraként értékelhető. Jó zenészek munkáját fogta össze szakmai hozzáértésével és erélyességével. Anyagi áldozatot sem kímélve emelte fel a templomi zenét Pest első templomához illő, magas nivóra. Bräuer Ferenc csaknem fél évszázadig volt jelen a Belvárosi Főplébániatemplom zeneéletében: először kiegészítő zenészként, majd orgonistaként, végül karnagyként működött. A regens chori maradandó hatást gyakorolt a templomi zeneéletre: művei és az általa meghonosított repertoár egészen a század végéig a liturgia ünnepélyessé tételét szolgálták.

Bräuer Ferenc elődjétől, Cibulka Alajos regens choritól meglehetősen korszerűtlen repertoárt örökölt. A Bengraf-korabeli, XVIII. század végi fénykorral szemben az 1830-as években a bécsi mintától való leszakadás volt megfigyelhető: a repertoár túlnyomó részét még mindig a Bengraf-korabeli művek alkották. Az 1840-es évektől azonban, Bräuer áldozatos munkájának köszönhetően jelentős változások, új tendenciák voltak megfigyelhetők:

- 1) A templomi együttes repertoárja korszerűség tekintetében lépést tartott az irányadónak tekintett bécsi udvari kápolna (Hofkapelle) gyakorlatával.
- 2) A korabeli egyházzene neves komponistáinak (például L. Cherubini, J. N. Hummel) pesti előadásai mellett kiemelt figyelmet szentelt a hazai (elsősorban pesti) egyházi művek (például Adler, Bartay, Brand [Mosonyi], Schindelmeisser Lajos, Hóra és Grill kompozíciói) bemutatásának.

- 3) Az 1840-es évek elején a pesti főtemplomban volt az akkor még ismeretlen zeneszerző, Mosonyi Mihály miséinek ősbemutatója, Bräuer karnagy vezényletével.
- 4) A helyi zeneszerzés alkotásai (Mosonyi, Volkmann és Doppler Ferenc művei) nemcsak szentmiséken, hanem hangversenyeken is megszólaltak a templomban.
- 5) A templom zenei életébe Bräuer Ferenc a Pest-budai Hangászegyesületet, a Nemzeti Zenedét és a Nemzeti Színházat is bevonta.
- 6) Új vonásként említendő, hogy a templomi együttes repertoárját a reneszánsz vokálpolyfónia (Palestrina művei) irányába is kiszélesítette.
- 7) A pesti főtemplomra jellemző, sajátos vonásként említendő a cseh és morva származású zeneszerzők (pl. W. Plachy, V. F. Tucek és J. N. V. Wozet) műveinek gyakori szerepeltetése, mely Bräuer regens chori cseh származásával indokolható.

Bräuer Ferenc karnagyi munkásságának igen nagy érdeme volt, hogy kortársainak egyházi műveit magas szintű előadásban szólaltatta meg, és ezáltal a magyar egyházzenei termés mennyiségi és színvonalbeli fejlődését ösztönözte.

A pesti zeneszerzők (és egyházi karnagyok) mellett széleskörű kapcsolatot ápolt a vidéki székesegyházi karnagyokkal (például a székesfehérvári Janny Józseffel, a pécsi Lickl Györggyel és Hölzl Ferencsel, az esztergomi Seyler Józseffel) is. Seyler Károly esztergomi karnagy miséjének a pesti főtemplomban tartott ősbemutatója szintén az ő nevéhez fűződik.

A templomi ének- és zenekar létszáma buzgalmának köszönhetően már karnagysága első éveiben számottevően megnőtt. A templom hivatásos, fizetett együttese csekély létszámú volt (mindössze 12 fő), mely kiségitők alkalmazását tette szükségessé. Bräuer a pesti tanácshoz benyújtott kérelmeivel elérte, hogy a tanács tekintélyes évi átalányt (az évi karnagyi fizetés többszörösét) adjon a kiségitő zenészek tiszteletdíjának fedezésére. Saját vagyonából évekig igen jelentős adománnyal támogatta

az ünnepélyes zenekari misék megszólalását. A rendszeres és jelentős pénzadományok mellett hangszereket (főként hegedűket) is ajándékozott a templomnak. Karnagysága idején továbbra is a század elején készített, kiváló, 24 regiszteres Herodek-orgona szolgálta a liturgia illő zenei kíséretét.

A kottatár Bräuer-korabeli kottaállománya már az 1840-es években közel 600 művet számlált, ebből biztosítani lehetett a szertartások igényes és változatos zenei műsorát. Bräuer karnagyi időszakából két inventárium maradt fenn (1839-ből és 1846-ból). Bräuer Ferenc zeneszerzőként – elődjéhez hasonlóan – saját művekkel is gazdagította a templomi repertoárt.

A templomi együttes a figurális repertoár (ordinárium, graduále és offertórium, zsolozsma-tételek) mellett gregoriánt is énekelt. A korabeli gyakorlatnak megfelelően a szentmisében az introitus és a communio helyén gregorián tétel hangozhatott el. Vasárnap délután 3-kor (figurális) vesperást énekeltek.

Bräuer zenei tehetsége és kiemelkedő nyelvtudása (a magyar mellett cseh, német és francia nyelven beszélt) hozzájárult ahhoz, hogy külföldi kapcsolataival – Liszttel, bécsi kiadókkal és a *Pozsonyi Egyházi Zeneegylettel* való együttműködésével – európai színvonalra emelje a pesti főtemplom zenei életét. Isoz Kálmán megállapítása szerint „(...) a belvárosi plébánia templom zenegyakorlata a 19-ik század negyvenes éveiben korának nemzetközi viszonylatban is legjobb színvonalát képviselte”.¹

2. BRÄUER FERENC JELENTŐSÉGE A XIX. SZÁZADI MAGYAR ZENEÉLETBEN

Bräuer Ferenc a reformkortól a kiegyezésig tartó időszak egyik legjelentékenyebb muzsikusként a pesti zenei élet számos területén kiemelkedő szerepet vállalt: zenekari egyesületet szervezett, tanított, cikkeket írt, orgonált és vezényelt a Belvárosi

¹ Isoz 53.

Főplébániatemplomban és évtizedeken keresztül betöltötte a Nemzeti Zenede (ma Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskola) aligazgatói tisztségét. Jelen volt leg-rangosabb, mindmáig fennálló zenei intézményeink (Nemzeti Zenede, Filharmóniai Társaság) megalapításánál. Élénk kapcsolatot ápolt a magyar romantika nagymestereivel, Liszt Ferencel, Erkel Ferencel és Mosonyi Mihállyal. A magyar opera megteremtőjével együtt tanította be Liszt *Esztergomi miséjét* a Bazilika 1856. augusztus 31-i felszentelésére. Csodálta és támogatta Liszt művészetét, estélyeket rendezett a tiszteletére.

Bräuer Ferenc élete jól reprezentálja a XIX. század első felének zenei korszakváltását: ifjúkorában még a rezidenciális zenélés kereteiben a Kállay-ak nagykállói zenekarát vezette, majd – egyházzenei tevékenysége mellett – a polgári zeneélet kereteinek kialakításában vállalt meghatározó szerepet.

Zenei képzettsége – Bécsben J. N. Hummelnél, Mozart tanítványánál tanult zongorát és zeneszerzést – életreszólóan megalapozta későbbi igényességét. Zeneszerzőként a magyaros műzene megteremtésére irányuló törekvésekhez csatlakozott. Világi művei gyakran szerepeltek a Filharmóniai Társaság műsorán, egyházi műveivel a pesti főtemplom zenei életét gazdagította. Zeneszerzői életművét sajátos kettősség jellemezte: nagyobb egyházi művei a bécsi klasszikus stílus reprezentánsai, világi műveiben pedig a korai romantika hangja a magyaros műzenével fonódott össze.

Jelentős szerepet játszott kora zenepedagógiai történetében is. Zongoratanítványával számos jótékonyági hangversenyt rendezett. A fiatal Stephan Hellert, korának világhírű zongoraművészt és zeneszerzőjét ő indította el pályáján, sőt mecénások szerzésével támogatta annak bécsi tanulmányútját.

Lankadatlan energiával és töretlen szándékkal pezsgő zenei életet bontakoztatott ki a reá bízott intézményekben: a pesti főtemplomban a korszerű, bécsi repertoárt honosította meg, és magyar kortársainak egyházzenei bemutatóit is szorgalmazta. A Nemzeti Zenede aligazgatójaként az intézménynek lehetőséget biztosított a pesti koncertéletbe való bekapcsolódásra.

Összefoglalva elmondható, hogy Bräuer Ferenc sokoldalú munkájával és figyelemre méltó eredményeivel hozzájárult a XIX. századi magyar zeneélet zenei ízlésének, repertoárjának gazdagításához, a korabeli magyar egyházi zene színvonalának európai szintű műveléséhez. A pesti főtemplom karnagy-zeneszerzőjére is érvényesek Dobszay László értékelő sorai: miszerint a XVIII. század által lerakott alapokon a XIX. század

egy felnőtt korú zenei intézményrendszert teremthetett, (...) vagyis kialakította egy XX. századi modern zeneélet feltételeit. Nem félünk kimondani: Bartók, a zenész végső soron a Klein Henrik, Bengráfok, Fusz Jánosok, Riglerék tanítványa; nélkülök elképzelhetetlen lett volna az a környezet, melyben Bartók Bartókká növekedhetett.²

3. KITEKINTÉS A TEMPLOM SZÁZADVÉGI ÉS XX. SZÁZADI KARNAGYAIRA

Bräuer Ferenc hosszú, több mint három évtizedes karnagyi működése biztosította a templom zenei életének felvirágoztatását, személye pedig garantálta a magas nivójú egyházzenei életet. Ezáltal utódja, Engeszer Mátyás így kitűnő személyi és anyagi feltételekkel folytathatta az együttes irányítását.

Engeszer Mátyás karnagsága idején (1871–1885) az elődje által kijelölt irányelvek érvényesültek a templom zeneéletében. A Bräuer által kialakított repertoár tovább élt, néhány, azonban igen jelentős hangsúlyeltolódással: Liszt és a reneszánsz vokálpolyfónia mesterei műveinek gyakoribb műsorra tűzésével.

Engeszer a legkedvezőbb időpontban kapta meg a pesti főtemplom karnagyi kinevezését. Működésének kezdete (1871 áprilisa) nemcsak a Liszt-egylet nőikar megalapításával (1870 decembere), hanem Liszt Ferenc rendszeres magyarországi látogatásainak kezdetével (1869) is szinte egybeesett. Liszt és Engeszer barátsága, szakmai

² Dobszay 1998. 272.

együttműködése, a Liszt-egylet gyakori liturgikus szereplése a templom zenei életének újabb fénykorát jelentik. A templom és Liszt kapcsolata ekkor vált a legszorosabbá: a Mester jelen volt a Liszt-egylet hetente kétszer tartott próbáin a plébánián, részt vett a művek betanításában és Engeszerrel közösen alakította ki a kórus repertoárját. A pár év múlva vegyeskarrá bővülő együttest gyakran maga vezényelte a templom 10 órás nagymiséjén. Az előadásokon használt, előadói bejegyzésekkel teli egykori szólamkották (például a *Magyar koronázási mise* szólamanyaga) ma is megtalálhatók a templomi kottatárban. Az egylet pár év alatt Liszt műveinek legjelentősebb hazai tolmácsolójává vált, a templom mellett a Vigadóban is felléptek, a város legjobb zenei együtteseivel (például a Nemzeti Színház ének- és zenekarával) együtt. A kórusnak és az Engeszer-házaspárnak szóló Liszt-dedikációk is azt bizonyítják, hogy az 1870-es években ők képviselték Liszt számára az egyik legfontosabb hazai szakmai kapcsolatot.

Engeszer halála korszakhatárt is jelentett a templom életében. Ugyanebben az évben távozott el az élők sorából Schwendtner Mihály apátplébános, majd egy év múlva Liszt Ferenc is. Egyéves átmeneti időszak (Pischinger Alajos zenedei hegedűtanár ideiglenes karnagysága) után Szauner Zsigmond (1844–1910) vette át a templomban zenei élet irányítását. Kinevezésével csaknem 100 éves folytonosság szakadt meg a templom zenei életében: a XIX. századi karnagyok mindegyike csak hosszú, olykor több évtizedes helyi orgonista, hangszeres, vagy kántori szolgálat után kapott lehetőséget a zenei irányításra, s ez a gyakorlat biztosította a zenei élet folyamatosságát. Szauner működése (1886–1910) zenetörténeti stílusváltást is hozott a templom XIX. századi zenei gyakorlatába. A közismerten Liszt-ellenes karnagy száműzte a repertoárról Liszt műveit, és a fél évszázada rögzült repertoárt lecserélve (a XIX. századvégi hazai egyházzenei reform munkásaként) főként a német cecilianizmus képviselőinek (például R. Bibl, M. Filke, R. Führer és M. Brosig) műveit tűzte műsorra.³ Szauner is

³ Szauner Zsigmond a német cecilianizmus mozgalom törekvéseit és vezető alakjait németországi tanulmányutak keretében ismerte meg, majd hazatérése után egyik kezdeményezője volt a ma is mű-

fontos tisztségeket töltött be a fővárosi zeneéletben: 1878-tól a Budai Ének- és Zeneakadémia igazgató karnagya volt,⁴ 1892-től pedig a Magyar Országos Királyi Zeneakadémia tanára lett (liturgikát és karéneket tanított).⁵ Két misét, két oratóriumot és több kisebb egyházi művet írt.⁶ Kora jelentős orgonaművészként és zeneszerzőként tartotta számon.⁷

Utódja, Pichler Elemér karnagy (1910–1922) Szautner tanítványa volt a Zeneakadémia egyházzene-tanfolyamán. Tanára szellemében folytatta a templomban a cecilianista művek előadását.⁸ Az őt követő XX. századi karnagyok (Harmat Artúr, Berg Ottó, Pintér József, Virágh Endre és Virágh András) – XIX. századi elődjeikhez hasonlóan – a legfontosabb hazai zenei intézményekben működtek, és a fővárosi zenei életben jelentős szerepet töltöttek be zeneszerzőként, hangszeres művészként és tanárként.⁹ E neves egyéniségek szakmai tudása és kapcsolatrendszere biztosíték volt a Pest első templomához illő, magas színvonalú egyházzene fenntartására és virágzására.

ködő Országos Magyar Cecilia Egyesület megalapításának. Szautner élénk kapcsolatot ápolt Regensburggal, a német cecilianizmus fellegrárával. A fővárosi egyházzene helyzetéről cikket írt a regensburgi *Musica Sacra* című folyóiratba (21. Jg., Nr. 4,3. April 1888, S. 53.) és olvasta az egyházzene reformját ismertető könyveiket. Utóbbiból egy ma is megtalálható a Zeneakadémia Kutatókönyvtárában, Szautner saját könyvtárából. (P. Isidor Mayrhofer O. S. B.: *Ueber die Bedingungen einer gesunden Reform der Kirchenmusik*. Augsburg nd Wien. Verlag von Anton Böhm & Sohn. A könyv felfedezéséért Somogyi Klárának, a Liszt Ferenc Kutatókönyvtár vezetőjének tartozom köszönettel.) Cecilianista zeneszerzői törekvései elismerésül a német mozgalom Szautner *Iustorum animae* című offertóriumát felvette *Cäcilienvereinskatalog* gyűjteményébe. Zeneakadémia Ék. 1911. VI–VII.

⁴ A Budai Zeneakadémiát nemcsak igazgatta, hanem tanított is az intézményben. 1910-ben súlyos betegségére való tekintettel összhangzattan óráit Molnár Antalnak adta át. Lásd: Molnár 1968. 65–66.

⁵ Liturgikát 1892-től, karéneket 1904-től tanított egészen haláláig, 1910-ig. A liturgika heti 1 órában kötelező tárgyként szerepelt a zeneszerzés és az orgona tanszakok IV. évfolyamos hallgatók órarendjében. Lásd: zeneakadémiai évkönyvek.

⁶ Szautner a Nemzeti Zenedében tanult zeneszerzés és zongora tanszakon. Harmat 1965. 437.

⁷ *A zene* 1910. II. évf. 12. sz. 240.

⁸ Pichler Elemér kiváló fuvolaművész és tenorista is volt, az Operaház tagja. Tanított a Zeneakadémia opera tanszakán, Szautner halála után pedig átvette az egyházzenei tárgyak tanítását is. 1922-ben Amerikába költözött. Szabolcsi – Tóth 1965. III. 119. és zeneakadémiai évkönyvek.

⁹ Berg Ottó és Virágh Endre karnagyi működéséről a *Magyar Egyházzene* című folyóiratban publikáltam tanulmányokat.

VI. A templomi kottatár Bräuer-korabeli állományának tematikus műjegyzéke

A tematikus műjegyzék a Belvárosi Főplébániatemplom kottatárának azt a részletét tartalmazza, amely Bräuer Ferenc karnagy rendelkezésére állhatott működésének idejében (1839–1871).¹⁰ A jelölt intervallumhoz tartozó kották beazonosításához nyomtatványok esetében azok kiadási éve, a kéziratoknál possessori, másolói és előadási bejegyzések, valamint a korábbi inventáriumok nyújtottak segítséget. Néhány esetben a felhasznált kottapapír kora szolgált támpontul.

A tematikus jegyzék módszertani megközelítésénél és formai elrendezésénél a Bárdos Kornél-monográfiákban található, Vavrincz Veronika által összeállított incipites katalógus szolgált számomra mintául.¹¹

A jegyzék 196 zeneművet sorol fel. Az egykori gyűjtemény az alábbi jegyzékben bemutatottnál természetesen jóval gazdagabb volt, azonban jelentős része elkallódott. Közülük néhánynak sikerült fellelnem és azonosítanom egyrészt a possessori bélyegző, másrészt a régi jelzet és a karnagyok bejegyzései alapján. Túlnyomó részük ma az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárában található, azonban egyes szólamkották Bécsig is eljutottak (az Österreichische Nationalbibliothek zenei részlegébe).¹² Ezen

¹⁰ A teljes fennmaradt történeti kottatár kb. 12 folyóméternyi. A disszertációban ebből a Bräuer-korabeli állományt emelem ki. A jegyzék időhatárai nem pontosan esnek egybe év szerint Bräuer Ferenc működésével, néhány év eltérés mind a kezdő, mind a záró évszám esetében lehetséges.

¹¹ Lásd: Bárdos 1976. 112–158., 1978. 78–249., 1980. 322–605., 1984. 386–615., 1987. 263–525. és 1993. 286–470.

¹² Az Országos Széchényi Könyvtárba két alkalommal érkezett a pesti főtemplom kottatárából származó kottaanyag, ezt azok jelzete világosan elárulja (Ms. Mus. 1403–1410 jelzet alatt Bräuer karnagy autográf kéziratái, míg az Ms. Mus. 5170–5179 jelzet alatt Mosonyi és Bräuer művek szerepelnek, valamint a templom 1831. évi inventárium). A Széchényi Könyvtárban őrzött kották adatainak megadásánál az intézmény katalagóscéduláinak leírását követem.

túl érdemes még megemlíteni, hogy az antikvár piacon a mai napig bukkannak fel a templom kottatárából származó kéziratok és nyomtatványok.¹³

A XX. században a régi, XVIII–XIX. századi kottaállományt – mint nem használatos zeneműveket – nem a kottatárban, hanem a karzathoz vezető lépcsőfeljáró szegletében, egy ódon faszekrényben tárolták, s csak 2005-ben kerültek a kottatári zárható fémszekrényekbe.¹⁴ Érdekes, hogy a régi kottaanyag egy része – a Berg Ottó karnagy idején, 1939-ben készült katalógus tanúsága szerint – a XX. század első felében is használatban maradt, csak új számozással látták el.¹⁵

A tematikus jegyzékből kibontakozó gyűjtemény egyik jellemző sajátossága, hogy benne több zenei hagyaték is található, a templom XVIII–XIX. században működött karnagyainak kottatárából. Közülük két regens chori, Joseph Bengraf és Michael Rainer hagyatékáról maradt fenn pontos jegyzék.¹⁶ Mindkét karnagy jelentős mennyiségű zeneművet ajándékozott a kórusnak saját tulajdonából, hagyatékukat pedig a városi tanács haláluk után megvásárolta a templom kórusának.¹⁷ A történeti kottatárban mindössze egyetlen Bengraf-mű maradt fenn, azonban nem a Bengraf-hagyatékból, hanem Frantziscus Mayer templomgondnok tulajdonából. A fennmaradt Rainer-hagyaték 15 művet számlál, ezekre „Rainer-hagyaték” megjelöléssel utalok a megjegyzésekben.¹⁸ Bräuer Ferenc 1846-ban jelentős mennyiségű kottaanyagot ajándéko-

¹³ Ezúton mondok köszönetet Bösze Ádám zenetudós-antikváriusnak, aki felhívta a figyelmemet Liszt *Férfikari miséjének* antikvár partitúrájára és szövegműveire, és lehetővé tette megtekintésüket számomra. Az ide tartozó kottákról részletes adatokat közöl az értekezés III. 2. alfejezete.

¹⁴ A templom kottatári helyisége az északi toronyban található, a karzatról nyílik. Jelenleg a fémszekrények felső részében található a régi kottaállomány, a tágasabb alsó részben pedig a ma is használt kottatár. A régi kottaanyag többsége igen rossz állapotú.

¹⁵ Ezek a kották ma is az alsó részben találhatók, a jelenleg használatos kották között. A ma használatos betű- és számjelzés az 1939-ben összeállított kézíratos katalógusban jelent meg először (A, B = misék, O = offertóriumok, K = különféle kórusművek, C = korális ének).

¹⁶ Bengraf-hagyaték: Föv Lt IV. 1202/cc. Nr. 464. a. m., Rainer-hagyaték: Föv Lt IV. 1202. h. Relat. a. m. 6856 (4369/1828).

¹⁷ Bengraf saját kompozíciókat is, a művek listáját lásd Föv Lt IV. 1202/cc. Nr. 464. a. m.

¹⁸ A Rainer-hagyaték fennmaradt kottái: Haydn: *Missa in C*, Joseph Haydn: *Requiem Solennis in Dis*; Michael Haydn: *Graduale in F* [Felix es sacra Virgo Maria], *Offertorium in D de Sancta Trinitatis* [Benedictus sit Pater], *Duetto Offertorium in B*, *Missa brevis in C*, *Missa Solennis in C*, *Requiem in Dis*; Wolfgang Amadeus Mozart: *Requiem* – kézíratos szövegműveivel, *Missa in C*, *Missa Brevis in G*,

zott a templomnak, melyek listáját az akkor felvett inventárium rögzítette. Ebből néhány példány ma is megtalálható a kottatárban, a megjegyzésekben „Bräuer ajándéka 1846” megjelöléssel utalok rá.¹⁹

Az 1846-os jegyzékben még szereplő, de az 1888. évi leltárba át nem vett zeneműveket nem semmisítették meg, hanem valószínűleg félretéve tárolták. Ezt bizonyítja, hogy számos olyan XVIII. század végi-XIX. század eleji zenemű kottája, ami az 1888. évi leltárban már nincs megemlítve, még ma is megvan.²⁰

Az 1831-ben, Cibulka Alajos regens chori idejében készített leltár még Engeszer Mátyás karnagy idején is használatban maradhatott, erre utal Engeszer írásával a 1^r-n található bejegyzés: „L jelenti, hogy a mű megvan”.²¹ Az inventárium sorszámozását számos kottán sikerült azonosítani.²² Néhány kottán nagyméretű, piros ceruzával írt szám található. Ezek a későbbi, 1888-as katalógus számaival egyeznek, melyet

melyet Rainer az autográf felirat tanúsága szerint 1807-ben ajándékozott a templomnak, Joseph Preindl: *Benedictus es off.*, *Messe in C*, *Vias tuas Domine* és Vinzenz Ferrarius Tutzek: *Asz-dúr Libera* szintén kéziratos szólamanyaggal, melyet Rainer 1805-ben ajándékozott a kórusnak. A Rennerné Várhidi Klára által közölt adatokat (Rennerné 1994. 52.) néhány, általam újabban felfedezett Rainer-hagyatékkal egészítettem ki.

¹⁹ A Bräuer által ajándékozott kották: G. Adler: *Libera me Domine*, Bräuer Ferenc: *Graduale* [Verba mea auribus percipe], Festetics Leó gr.: *Libera*, A. Rieder: *Requiem* és W. Plachy: *Tantum ergo*.

²⁰ Ezeket a műveket sikerült a fent felsorolt csoportból beazonosítanom: Adler György *Libera me Domine*, J. Eybler *Requiem*, M. Haydn *Offertorium in D de Sancta Trinitatis*, *Offertorium in B*, *Missa Brevis in C*, *Missa Solemnis in C*, *Requiem in Dis*, *Graduale in F*, J. Haydn *Requiem in Dis*, W. A. Mozart *Missa in C*, W. Plachy *Tantum ergo*, V. Rathgeber *Offertoria XXXXX*, *18 Offertorium*, T. Winter *Offertorium in F*. A leltár készítője, Szauner Zsigmond karnagy a katalógusban elkezdte a használaton kívüli (elavult) művek felsorolását is, azonban vélhetőleg e listát nem fejezte be, mindössze néhány miscémet közölt „a” jel alatt. A miscék címe mellett zárójelben egy háromjegyű szám olvasható. Az itt felsorolt miscék közül egyetlen egy maradt fenn máig is, Michael Haydn *Requiem in Dis* című miscéje, melynek borítóján szereplő háromjegyű szám (234) pontosan megegyezik a Szauner által megadottal.

²¹ A jegyzék a 334-es számmal ér véget, azonban a kottatárban fennmaradt kottákon 600 fölötti számok is olvashatók. Ez arra enged következtetni, hogy Engeszer tovább vezette a katalógust, sajnos ez a kiegészítés nem maradt fenn. Engeszer az 1831-es inventárium címlapjának belső oldalán új rendszerű számozást vázolt fel „jövő Lajstrom” címmel, melyben műfajonként újra kezdi a kották sorszámozását. Az öt követő karnagy, Szauner Zsigmond már ebben az új rendszerben készítette el jegyzékét 1888. december 13-án.

²² E fekete tollal írt jelzetek általában a kottalapok versoján, fent-középen találhatóak. A 300 fölötti számozás Engeszer kézírása, az azalatti többnyire Bräueré.

Szautner Zsigmond készítette. A két jegyzék alapján azonosított kottákra a megjegyzések végén „régijelzet” megjelöléssel utalok, és megadom eredeti jelzetüket is.

A tematikus jegyzékből kibontakozó repertoár értékelése

A templomi együttes Bräuer-korabeli repertoárját az inventáriumok és a fennmaradt műsorok alapján már értékeltem.²³ Az incipites jegyzék ennek a repertoárnak a máig fennmaradt kottaállományát, a korabeli zenélés dokumentumait mutatja be a disszertáció szerves részeként. Jól tükrözi nemcsak Bräuer repertoár-frissítési koncepcióját, a pesti főtemplom zenéjének a kortárs európai vérkeringésbe kapcsolását, hanem a hazai zeneszerzés támogatására tett, sikeres és tartós erőfeszítéseit is.

Műfajok tekintetében a jegyzék a korra jellemző megoszlást mutat: a misék, az offertóriumok és a graduálék túlsúlyát az egyéb műfajokkal (requiem, libera, litánia, Mária-antifónák stb.) szemben.

A gyűjtemény néhány egyedi vonással is bír. Érdeemes megemlíteni, hogy V. F. Tuczek *Libera* című művének négy kéziratos partitúrája is fennmaradt a kottatárban, átívelve a teljes XIX. századot.²⁴

A történeti kottatár egyik legértékesebb részét képezi a fennmaradt Liszt-repertoár. Az egykori, minden bizonnyal gazdag gyűjteményből ma mindössze három mű található meg a kottatárban: a *Magyar koronázási mise*, és két motetta (*Ave Maria* és *Pater noster*).²⁵ Bár a kottákon szereplő legkorábbi előadási bejegyzés (1874. március 25.) már túlmutat Bräuer Ferenc karnagyságán, kiadási évük és kiemelkedő történeti értékük alapján mégis a Bräuer-korabeli állományhoz sorolhatók.

²³ Lásd a doktori értekezés III. 1. c. és III. 2. c. alfejezetét.

²⁴ A legkorábbi a XIX. század elejéről származik (1805, Rainer karnagy másolta), a legkésőbbi 1890-ből való, Joh. Paradeiser a másoló. A partitúrát Bräuer karnagy is lemásolta.

²⁵ Az említett Liszt-művek a ma használatos kottatárban találhatóak. Mai jelzetük: *Magyar koronázási mise* (A. 57), *Ave Maria* (K. 55) és *Pater noster* (K. 55).

A *Magyar koronázási mise* teljes, korabeli zenekari és énekkari szólamanyaga megtalálható a templomi kottatárban. A zenekari szólamkották kézírásosak, az énekkariak nyomtatottak. A bennük található nagyszámú előadási bejegyzés egyrészt új adatokkal szolgál a Liszt-kutatás számára, másrészt a mise (máig) töretlen főtemplomi kultuszáról tanúskodik.²⁶

A két motetta partitúrája és szólamkottái 1853-ban jelentek meg Lipcsében, a Breitkopf und Härtel kiadónál. A kották recto oldalain a 495–496 jelzet olvasható.

Egykor a templomi kottatárhoz tartozott a 497-es jelzetű *Férfikari mise* (*Missa quattuor vocum ad aequales*) is. A *Szekszárdi mise* elődjének kéziratot szólamanyagát az Országos Széchényi Könyvtár őrzi.²⁷

²⁶ A fennmaradt előadási bejegyzések két végpontja igen széles intervallumot ölel át, csaknem 120 esztendő (1874–1992). A kézírásos szólamkottákat 1874 márciusában készítette (az 1874. március 25-i előadásra) a templomi kórus egyik tagja, Pajor Anna. Kiemelkedő előadás volt ez: Liszt maga vezényelte ezen a napon *Magyar Koronázási miséjét* a templomban. (A közreműködők a korabeli zenei élet vezető zenei együttesei és szólistái voltak: a Liszt-egylet, a Nemzeti Színház zenekara, valamint Benza Ida, Kauserné Gerster Berta, Kőszeghy Károly énekművészek és Krancsevics Dragomir hegedűművész. A közreműködőket ismerteti Legány D. 1986. 21.). Az ének- és zenekar ezekből a kottákból próbált, ide jegyezte be Liszt instrukcióit. A szólamkották kiemelkedő történeti értéke, az írásban rögzített előadói hagyomány közvetlenül Lisztől származó autentikussága világosan jelzi, miért ragaszkodtak még a XX. század végén is a Liszt-korabeli szólamkottákhoz a templom karnagyai és zenészei. A kottákat nemcsak a templomi együttes használta a liturgikus szolgálat során, hanem gyakran adták kölcsön rendkívüli ünnepi előadások alkalmával is. Például 1892. június 8-án, I. Ferenc József magyar királlyá koronázásának 25 éves jubileumán Erkel Sándor vezényelte a budai helyőrségi templomban. 1939 májusában, Párizsban a Párizsi Filharmonikus Zenekar szintén ezekből a szólamkottákból adta elő a misét. A szólamkották rögzítették egy hanglezfelvétel idejét is, melyre 1960. július 8-a és 13-a között került sor, Ferencsik János vezényletével, a mise bemutatójának eredeti helyszínén, a Budavári Nagyboldogasszony (Mátyás)-templomban. Az értékes és rendkívül szuggesztív felvétel a Hungaroton és a német Gramofon cég közös felvétele (HCD 12148).

²⁷ A *Férfikari mise* Engeszer Mátyásnak dedikált partitúrája 2008-ban tűnt fel az antikvár piacon, melyhez nem sokkal később, 2009 elején az ehhez tartozó kézírásos szólamanyag is csatlakozott (érdekes módon más forrásból). Bár a kottákon possessori pecsét nem látható, mégis valószínűsíthető, hogy azok egykor a templomi kottatár tulajdonát képezték. Mind a partitúrán, mind pedig a szólamkottákon felfedezhető a régi leltári jelrendszer jellegzetes eleme: a leltári szám (497) Engeszer Mátyás karnagy kézírásával, mely mindig a szólamkották recto oldalain, azok felső részén, középtájon helyezkedik el. Ezeket a számokat és a Liszt-dedikációt ugyanazzal a barna színű tollal írták. A szólamanyag – a kottapapír kora alapján – az 1870-es évek elején készülhetett. Köszönettel tartozom Bösze Ádám zenetörténész-antikváriusnak, aki felhívta a figyelmemet a kottákra. A nyomtatott partitúra megvásárlásáról még nem döntött az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtára. (Bösze Ádám szíves közlése 2012 februárjában..)

A kottaállomány jelentős része kéziratos, közöttük értékes autográf kéziratok is találhatóak. Hans Schläger 1865-ben komponált graduáléjának (*Exaudi Domine*) és Lorenz János főtemplomi orgonista, később soproni karnagy 1866-ban befejezett *G-dúr miséjének* partitúrája mellett Seyler Károly esztergomi regens chorinak a bazilika 1856. évi szentelési ünnepélyére komponált antifóna-sorozata is a kottatár tulajdonában van.²⁸

A nyomtatványok közül kiemelendő V. Rathgeber 1735-ben, az augsburgi Lotter kiadónál megjelent offertórium-gyűjteménye, mely a történeti kottatár legrégebbi nyomtatott zeneműve. Szintén értékes az 1743-ban, Bécsben megjelent passió- és lamentációskönyv. E régi nyomtatványokat a bejegyzések tanúsága szerint még az 1870-es években is használták.

A pesti főtemplom karnagyainak (Bräuer, Engeszer és Szautner) saját tulajdonából a templomnak ajándékozott kottáit kézjegyük, valamint a possessori bélyegző alapján lehet azonosítani. A karnagyok házi kottatárán kívül jelentős számú kotta származik Frantz Mayer tulajdonából (Ex Rebus Frantz Mayer: Bengraf, Kreutzer, Lickl és Schiedermayer művei). Ezekben a K[aiserliche-]K[önigliches] Feld Superiorat in Ungarn feliratú pecsét található.

Az egykori hangszerek közül mára mindössze az üstdobok maradtak meg.²⁹

A régi kották közül számos ma is a régi tokban található. Túlnyomó részükön megtalálható a templom pecsétje (a XIX. század első feléből származó „Budapest Belvárosi Plébánia Egyház” és a későbbi „Budapest Belvárosi Főplébánia-Templomkar” feliratú pecsét).

²⁸ Hans Schläger (1820–1885) osztrák zeneszerző és karnagy volt, Salzburgban halt meg. OML 2010.

²⁹ Az üstdobok a csehországi születésű, 1867-ben Budapesten letelepedett Stowasser János hangszerkészítő remekei. Stowasser főként réz- és fafúvós hangszerek készítésével foglalkozott. Munkája elismeréseként a „császári és királyi udvari hangszergyárosi” címmel is kitüntették. Forrás: Pallas 1911. 278.

Az egyes tételek leírásánál a Vavrinecz Veronika által összeállított tematikus jegyzékek módszerét követem. A szerzők vezeték- és keresztnévét a kották címlapja szerint közlöm, zárójelbe téve (ha szükséges) a helyes formát. A szerzőre és a műre vonatkozó adatok után a kiadás adatait adom meg. Azon kiadóknál, melyek ún. kiadói lemezszámot is közölnek, minden esetben megadom azt a kiadó neve után, vesszővel elválasztva. Új bekezdésben következnek a különböző megjegyzések. Ezek a másolóra, a possessorra, a régi jelzetre, előadói és előadási adatokra vonatkozhatnak. Itt szerepelnek az egyes szerzők tematikus műjegyzékeinek számai is. A művek leírását a régi jelzet számának megadásával fejezem be.

A kottákon fennmaradt előadási bejegyzéseket – a történeti folyamatosság és a korabeli kották „utóéletének” nyomon követése kedvéért – nemcsak a disszertációban vizsgált időszak keretein belül, hanem azon túl is közlöm. Hasonlóan járok el a későbbi másolatok esetében is. Igen érdekes, hogy a XIX. század első feléből származó kottákból számos még a XX. század közepén is használatban maradt (például Mosonyi Mihály *F-dúr miséje*).

A jegyzéket a szerzők névsorában közlöm. A felsorolást az anonim művek, majd az egyházi szertartáskönyvek követik. Végül közlöm azokat a zeneműveket, melyek egykor a templomi kottatárhoz tartoztak, azonban jelenleg más intézményben (Országos Széchényi Könyvtár és Österreichische Nationalbibliothek) találhatóak.

A rövidítések jegyzéke

A	alt, Alto	lev.	Levél
ad lib.	ad libitum	magg.	Maggiore
B	basszus, Basso	min.	Minore
Bar	Bariton	ny.	Nyomda
bc	Basso continuo	ny. n.	nyomda nélkül
BF	Belvárosi Főplébániatemplom	Ob	oboa, Oboe
Bgl.	Begleitung	obl.	Obligat
C	Canto	off.	Offertórium
cb	contrabasso	Org	orgona, Orgel
clar	Clarinetto	OSzK	Országos Széchényi Könyvtár
conc	Concerto	ÖNB	Österreichische National Bibliothek
cor	Corno	P	Partitúra
Dir-St	Direktion-Stimm	Pf	Pianoforte
é. n.	évszám nélkül	pld.	Példány
Fg	Fagott	poss.	Possessor
Fl	flauto, Flöte	Régi Zak	„Régi” Zeneakadémia
Föv. Lt.	Budapest Fővárosi Levéltár	S	szoprán, Soprano
grad.	Graduále	sz.	szám (sorszámközlésben); század (időmegjelölésben)
h. n.	hely nélkül	SzPKL	Székesfehérvári Püspöki és Káptalani Levéltár
H. é. ny. n.	hely, év, nyomda nélkül	T	tenor, Tenore
Hob.	Hoboken, Anthony: <i>Joseph Jaydn. Thematisch- bibliographisches Werkverzeichnis</i>	timp	Timpani
KL-A	Klavierauszug	tr	tromba, trombita
Klafsky	Klafsky, Anton Maria: „Thematischer Katalog der Kirchenwerke von Michael Haydn.” In: <i>Denkmäler der Tonkunst in Österreich</i> . Bd. 62.	tr-ne	trombone, harsona
koll.	Kolligátum	u.	Und
l.	Lap	vl	violino, violine
		vla	Viola
		vlc	Violoncello
		vln	violone, basso
		zg	Zongora

1.

Andante con moto

S Li - be - ra me Do - mi - ne de mor - te ae - ter - na

ADLER, Georg: Libera me Domine. Op. 11. — Wien [1825], S. A. Steiner und Comp. N^{ro} 4696. Kézíratos P: [4] lev., 8 szólam: 2 S, 2 A, 2 T, 2 B; kézírásban 20 szólam: 7 S, 3 A, 3 T, 4 B, cor, tr I, tr II.

Másoló: néhány szoprán szólamkotta és a kürt szólam Pichler Elemér karnagy kézírása. — A borítón a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — Bräuer ajándéka 1846.

2.

Allegro moderato

S Ky - ri - e e - lei - son e - lei - son e - lei - son e - lei - son, Ky - ri - e

ALBRECHTBERGER, [Johann Georg]: Choralmesse in C. — Kézirat. 20 szólam: 6 S, 4 A, 3 T, 3 B, vlc, vlc+vlne, vlne, org.

Előadási bejegyzések: [am] 3ten Febr 833, [am] 29sten Mai 1832 (A) — Előadói bejegyzés: Pajor Anna (S). — A borítón a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található.

3.

Andante con moto assai vivace quasi Allegretto ma non troppo

VII

BEETHOVEN, L[uiji] van: Messa a quattro Voci coll' accompagnamento dell' Orchestra/Drey Hymnen für vier Singstimmen mit Begleitung des Orchesters, in Musik gesetzt und S^f Durchlaucht dem Herrn Fürsten von Kinsky [Op. 86]. — Leipzig, bey Breitkopf & Härtel. 1667. P: [54] l., 1 szólam: A, kézírásban Dir-St: [7] lev., 14 szólam: S, 2 A, T, 3 B, vl I, 2 vl II, fg I, fg II, cor I, org.

Másolói/poss. bejegyzések: leírta Sinay Eugénia 1897 Április 10-én (S), írta Wachtel Károly 1867 Ápril 12., Engeszer Mátyás pecsétje (A), a kézíratos Dir-St. Pichler Elemér karnagy kézírása. — Előadási bejegyzések: am 13ten April 1879, am 6ten Jänner 1871, am 1sten September 873 Kubát, am 5ten April 874, am 16ten Mai 1875 Kubát, am 16ten April 1876 Kubát, am 15ten Juli 1877 Kubát, am 21sten April 1878, am 25sten December 1878 (fg II), den 1sten 9^{br} 852, den 27sten März 853, den 17ten April 853, den 15ten Aug. 853, den 16ten Ap. 854, 1955. nov. 20., 1957. jún. 9. Pünkösöd vasárnapján, den 8ten Ap 855, den 15ten Aug. 855, den 25sten May 856, den 12ten Ap 857, den 15ten Aug 857, Pest November 1^{en} 1862, Pest den 29ten Juny 1865 (vl II). — Előadói bejegyzés: Jovanovits János (B). — Régi jelzet: M/43.

4.

BENGRÖFF [BENGRAF], Josepho: Te Deum Laudamus in C a 4 Voces Canto, Alto, Tenore, Basso, Violino Primo et Secondo, Clarino I, Clarino II^{do}, Clarino III^{tio} in C, Tipani [sic!] in C, Violone et Violoncello et Organo. — Kézirat. 12 szólam: S, A, T, B, vl I, vl II, vlc+vlne, clarino I, clarino II, clarino III, timp, org.

Poss.: Ex Rebus Frantziscus Mayer, K[aiserliche]-K[önigliches] Feld Superiorat in Ungarn feliratú pecsét (címlap).

5.

BRAND [MOSONYI], M[ihály]: Ave verum. — Kézirat. P: [1] lev., 29 szólam: 4 S, 4 A, 4 T, 4 B, 4 vl I, 4 vl II, 2 vla, vlc, 2 vlne.

Előadói bejegyzések: Martelet, Bleuer (S); Jaszninger (B). — A kottákon a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — A dosszié belső oldalain a szentmise énekelt válasza több-szólamú változatának Basso szólama látható Bräuer Ferenc karnagy kézírásával. — Régi jelzet: 355.

6.

BRAND [MOSONYI], M[ihály] G.: Offertorium Beatus vir [in Esz]. — Kézirat. 23 szólam: 2 S, 3 A, 3 T, 3 B, 3 vl I, 3 vl II, 2 vla, vlc, vlne, cor I, cor II.

7.

BRAND [MOSONYI], M[ihály] G.: Der englische Gruß Offertorium. — Kézirat. 37 szólam: 3 S Solo, 6 S, 5 A, 4 T, 4 B, 4 vl I, 4 vl II, 2 vla, 2 vlc, 2 vlne, vlc+vlne.

Másoló: a szólamkották túlnyomó része Bräuer Ferenc kézírása (S Solo, 3 A, 3 T, 3 B, 4 vl I, 4 vl II, 2 vlc, 2 vlne), Kotraschek (vlc+vlne). — Előadói-másolói bejegyzés: Kovács Mariska (S Solo). — A

szólamkották recto oldalain a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — Régi jelzet: 390.

8.

BRAND [MOSONYI], M[ihály] G.: 3te Messe [in F]. — Kézirat. 65 szólam: 22 S, 12 A, 16 T, 7 B, vl I, 2 vl II, vla, clar I, clar II, tr+cor I, tr+cor II.

Előadási bejegyzések: den 8ten December 849, den 28sten Juni 1864 Jesek, den 8ten Jany 851, den 8ten September 857, den 19ten Okt. 1856, den 8ten Sept 1857, 3/5 1868 (tr+ob I); den 8ten Juny Pflugstsondag [!] 1851 (tr+ob II); Peters Carl Conservatorist (...kiolvashatatlan) 1857 (clar I); Kotraschek Mátyás Pest am 4ten mai 1873, Prag [am] 28sten September 1857, 30/4 65, Jos. N. G. Hanisch Pest am 8ten Dezember 1855 (clar II); 1939. IX. 7. (T); 936 X/25, 936 XII. 26, 937 XII. 26 (S); 925. dec, 1934. IX. 7. (T). — Előadói bejegyzések: Krantz, Pajor Anna, Windler, Baumgartner Margit, Mészáros Erzs, Novák Erzs, Haydl Vilma, Paulovics Márta, Birkás Lilján, László Magda, Eberhardtné, Dr Szendréné, Stowasser, Takács Klementina, Micsey, Petry Kató, Dr Bátoryné, Riha Mária, Kontor Erzsébet, Emödy Lujzi, Szepessi, Istvánfi Laura, Krepelka Irma, Egervári Olga (S), Baumgartner Margit, Dr Mészölyné, Solymossy Margit, Dr Witkovszkyné, Keömley, Moiser, Illésyné, Szabó G., Balázs Gizella. (A), Dérlaki, Kiss Gábor, Dobos Géza, Hegedűs Á. (T), Dobos, Meszlényi, Szendrei, Szónyi (B). — Másoló: néhány szólamkotta fennmaradt Bräuer Ferenc kézírásával (vl I, vl II). — A borítón a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház és a Budapest Belvárosi Főplébánia-Templomkar feliratú pecsét található.

9.

BRAND [MOSONYI], M[ihály] G.: Graduale Tui sunt. — Kézirat. 32 szólam: 5 S, 4 A, 3 T, 3 B, 3 vl I, 3 vla II, 2 vla, 2 vlc, 2 vlne, ob/clar I, ob/clar II, tr I, tr II, timp.

Előadási bejegyzések: Kammermayer János 8/12 877, 1880 6/1, 1880 22/8, Kunz Juli 82, 1880/9 (timp). — Előadói bejegyzések: Bleuer, Martelet Elza, Vinczéné L. (S), Rds (vlne). — A borítón a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — Régi jelzet: 338.

10.

BRÄUER, Francesco: Andante Religioso [Confitebor Domino] [Für SATB]. — Kézirat. Autográf kézirat P: [5] lev.

A partitúra szövegalírása nem Bräuertől származik.

11.

Larghetto

Clar. I in B

6

p

fz

p

BRÄUER, F[rantz]: Graduale [Ave verum] für Vier Singstimmen, 2 Violinen, Viola, 2 Clarinette, 2 Fagott, Violonzell u. Contrabass. — Wien [1869], bei F. Glöggel Verlag. 2253. 19 szólam: 2 S, A, 3 T, B, vl I, vl II, 2 vlc, vlne, 2 clar I, clar II, 2 fg I, 2 fg II; kéziratoss P: [8] lev., kézírásban 30 szólam: 3 S, 5 A, 4 T, 3 B, 4 vl I, 4 vl II, 2 vla, vlc, vlne, clar II, fg I, fg II.

Előadási bejegyzés: 4/10 92 (clar II). — A nyomtatott szólamok borítójának címlapján nyomtatott ajánlás: dem löblichen Pressburger Kirchenmusik Verein gewidmet von FRANZ BRÄUER Chorregent an der Hauptpfarrkirche u. Vice-Director des Conservatoriums zu Pest etc. — A partitúrában és a szólamkottákban Engeszer Mátyás karnagy bejegyzései láthatók. — A borítón a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található.

12.

Andante

VII *pizz.*

9

p

f

p

p

BRÄUER, Fr[antz]: Graduale in e [Verba mea auribus percipe]. — Kézirat. Kéziratoss P: [7] lev., 22 szólam: 4 S Solo, 3 A Solo, T Solo, B Solo, 2 vl I, 2 vl II, vla, vlc+vlne, vlne, clar I, clar II, clar I, clar II, fg I, fg II.

Másolói/poss. bejegyzések: 23/7 71 Winter: pour cöpier 4 S & 2 A (a partitúra címlapján, Engeszer Mátyás írásával), Engeszer [Mátyás] (clar I in C). — A borítón és a kottákon a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — Bräuer ajándéka 1846. — Régi jelzet: 4 (piros szám).

13.

Larghetto

VII

p

tr

p

p

BRÄUER F[erenc]: Messa [in C]. — Kézirat. 1 autográf kéziratoss szólam: vl I. Befejezetlen.

14.

BRÄUER F[erenc]: Messe [in B]. — Kézirat. 41 szólam: 6 S, 5 A, 4 T, 3 B, 4 vl I, 4 vl II, 2 vla, 2 vlc, 2 vlne, ob I, ob II, fg I, fg II, cor I, cor II, tr I, tr II, timp.

Előadási bejegyzések: Pesth den 16^[ten] April 1865 Jesék, am 29^[sten] April 1866 (tr I); zum ersten Mahl den 16^[ten] April 1865 (tr II), Schauer Ignacz Pest 20/7 867 Servitter (timp). — Wind K., Ritter (vl I).

15.

BREUER [BRÄUER], Fr[anz]: Missa in D°. — Kézirat. 45 szólam: 6 S, 5 A, 4 T, 5 B, 6 vl I, 6 vl II, 2 vla, 4 vlc+vlne, ob I, ob II, cor I, cor II, tr I, tr II, timp.

Előadási bejegyzések: am 25^[sten] August 1878 F. Kubát, am 27^[sten] May 1880 G. Einochr, am 24^[sten] May 1883, am 8^[ten] Dezember 1883, Budapest am 8^[ten] Dezember 1883 G. Einochr (ob II); zum Feste der Unbefleckten Maria Pest den 6^[ten] May 1885 (cor II), Kammermayer János 8/12 83, Kunz 24/5 83 (timp). — Előadói bejegyzések: Hodermarszky, Brotzky Sarolta, Pajor Anna, Istvánfi Laura (S); Ritter (vl I), Cihlár, Baumberg (ob I). — A borítón a Budapest Belvárosi Főplébánia-Templomkar feliratú pecsét található. — Régi jelzet: 18 (piros szám).

16.

BRÄUER, Franz: Offertorium „Der Sturm” [in f] — Kézirat. 67 szólam: 5 S, 4 A, 3 T, 4 B (Choro Imo); 6 S, 6 A, 4 T, 4 B (Choro IIdo); 4 vl I, 5 vl II, vla, vlc, 3 vlne, fl I, fl II, ob I, ob II, clar I, clar II, fg I, fg II, cor I, cor II, tr I, tr II, tr-ne I, tr-ne II, tr-ne III, timp, Grand Cassa.

Előadási bejegyzések: das erste Mahl den 15^[ten] August 1857 Gotti Geyer, den 1^[sten] Novb 1857 zum 2te Mahl Gotti Geyer Allerheiligen (cor II); Pesth den 15^[ten] August 1863 Jesek (tr II); 1865 den 15^[ten] August das 8te Mal aufgeführt Vajdinger (vl II); [das] 1^[sten] Mal den 15^[ten] Aug 857, den 15^[ten] Aug. 859, den 15^[ten] August 864, den 12^[ten] April 1868 (vl II); Das 1ste Mal gegeben den 15^[ten] August 857, [das] 2te Mal den 1ste Nov 857, [das] 3te Mal den 21^[sten] Nov 857, [das] 4te mal den 11^[ten] July 858, [den] 1^[sten] Jän[n]er 859, [den] 15^[ten] August 859 Jesko (timp); den 15^[ten] August 857 Jesko (Grand Cassa). — Előadói bejegyzések: Brätka (T Choro IIdo), Ritter (vl I). — A szólamkották közül Bräuer Ferenc regens chori kézírása: S (Choro I^{do}), A (Choro I^{do}), T (Choro I^{do}), B (Choro I^{do}), S (Choro II^{do}), A (Choro II^{do}), T (Choro II^{do}), B (Choro II^{do}), vl I, vl II, vla, vlc, vlne, fl I, fl II, ob I, ob II, clar I, clar II, fg I, fg II, cor I, cor II, tr I, tr II, tr-ne I, tr-ne II, tr-ne III, timp.

17.

Andante sostenuto

BRÄUER, F[ranz].: Offertorium [in B]. — Kézirat. 1 szólam: vl II.

18.

mf

BROSIG, Moritz: Neun vesperpsalmen und Magnificat nach gregorianischen Melodien für 4 Singstimmen, Streichquartett, zwei oboen, zwei Hörner wechselnd mit zwei Ventiltrompeten und Pauken, und Orgel. Op. 34. — Leipzig [1863], Verlag von F. E. C. Leuckart. 1768. 42 szólam: 6 S, 6 A, 6 T, 6 B, 3 vl I, 3 vl II, 3 vla, 3 vlc+vlne, ob I, ob II, cor u. tr I, cor u. tr II, cor, timp; kézírásban 1 szólam: S.

Előadói bejegyzések: Vinczéné, Krepelka, Ganszky Mariska, Jannyné Naszluhác Ederth, Kovács Mariska (S); Eder B. k. a., Kovaltsik (A); Brath (vl I). — A kottákon a Budapest Belvárosi Főplébánia-Templomkar feliratú pecsét található.

19.

Larghetto

CHERUBINI, [Luigi]: Ave Maria. — Kézirat. 3 szólam: 3 A+Bar.

A szólamkottákon a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — Régi jelzet: 397.

20.

Larghetto

CHERUBINI, [Luigi]: Graduale O salutaris hostia. — [Wien 1829 előtt], T[obias] H[aslinger]. 5722. 1 szólam: S Solo; kézírásban 28 szólam: 2 S Solo, T Solo, 5 vl I, 6 vl II, 2 vl II Solo, vla, vla Solo, vlc I Solo, 5 vlne, clar I in C, clar II in C, clar I in B, clar II in B.

Előadói bejegyzések: RB (vl I), Bergmann (vl I Solo). — Másoló: 73 Engeszer M[átyás] (clar I in C, clar II in C, clar I in B, clar II in B). — A szólamkottákon a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — Régi jelzet: 15 (piros szám).

21.

CHERUBINI, [Luigi]: Messe II [in A]. — Kézirat. 54 szólam: S I^{mo} Solo, 5 S, 2 A, 4 T, 4 B, 5 vl I, 5 vl II, 3 vla, 2 vlc, 3 vlne, piccolo, fl, ob I, ob II, clar I, clar II, fg I, fg II, cor I, cor II, cor I+II, cor III, cor IV, tr I, tr II, tr I+II, tr-ne alto, tr-ne tenore, tr-ne basso, Ophyčleide.

Előadási bejegyzések: 15. Aug 852 Leopold Serv., 15. Aug 861 Franz Proksch, 15. August 1864 Josef Vajdinger, 15. August 1866 F. Proksch, 15. August 1864 Proksch Franz; W. R. 1855, 1859, 1861, 1864, 1866 (T) — Előadói bejegyzések: Vogh (T), Ritter (vl I), Proksch (vl II). — Az ordinárium tételek között két propriumtétel is található: offertorium „Propter viritem et mansuetu” valamint „O salutaris”. — A kézirat több, különböző korú szólamanyagrétegre osztható.

22.

CHERUBINI, L[uigi]: Messe [in F] A trois Voix [S, T, B] et Choeurs avec Accompagnemens. — Paris, Propriété de l' Editeur. Déposée à la Bibliothèque Impériale A PARIS, A L' Imprimerie du Conservatoire Impérial de Musique. 657. P: [179] l.; kézírásban 48 szólam: 7 S, 7 A, 4 T, 3 B, 6 vl I, 5 vl II, 3 vla, vlc, vlc+vlne, 3 vlne, fl, clar I, clar II, fg, corni, tr I, tr II, timp.

Poss.: Franz Bräuer karnagy sajátkezű bejegyzése a partitúra belső címlapján: Chorregent der Hauptpfarrkirche 1839 (P). Másolói bejegyzések: 10/3 1889 (S), Dazu geschrieben 1872. Oct. 22. Engeszer (A). — Előadási bejegyzések: den 15^[ten] Aug 854 (vl II), 21/4 89 (vlne), den 15^[ten] August 1854, 1889 21 April Ostersonntag Wagner Fahrenheit (tr I). Előadói bejegyzések: Vinczéné L., Zöldiné, Pajor Anna, Jakabné, Reichert Leopoldina, Simonics Ida (S), Kovaltsik Berta, Kovaltsik Anna (A), K. A. (T), Körösy (B). — Régi jelzet a partitúrán: M/34.

23.

CHERUBINI, [Luigi]: Missa in d moll No V. — Kézirat. 20 szólam: S, 2 A, 2 T, 2 B, 4 vl I, 4 vl II, 2 vla, 3 vlc+vlne.

Előadói bejegyzés: Wagner (vlc+vlne).

24.

CHERUBINI, [Luigi]: Missa No IV [in C]. — [Wien 1831], T[obias] H[aslinger]. 5721., 1 szólam: S; kézírásban a) 29 szólam: 4 S Imo Solo, 3 S Ripieno, 2 A Solo, 6 A, T Solo, 2 T, B Imo Solo, B, 2 vl I, 2 vl II, 2 vla, cor I, cor II, timp; b) 10 szólam: 3 S Solo, 2 S Ripieno, A Solo, A, vla, cor I, cor II.

Az a) réteg a XIX. század első feléből származik, a b) réteg a XX. század elejéről, Pichler Elemér karnagy kézírása. — Előadási bejegyzések: Szuk [am] 25sten Ap[ril] 858 Kirche (...kiolvashatatlan) Josephstadt (vl I), den 27sten May 855; den 18ten aug[ust] 1856 (vl II). — Előadói bejegyzés: Fräu[en] Chor Engeszer (S Ripieno). — A kottákon a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház, a borítón a Budapest Belvárosi Főplébánia-Templomkar feliratú pecsét található. — Régi jelzet: M/18.

25.

CHERUBINI, [Luigi]: Offertorium Laudate Dominum. — Kézirat. 49 szólam: 6 S, 5 S Solo, 6 T, 6 B, 5 vl I, 4 vl II, 3 vla, 2 vlc+vlne, fl I, fl II, ob I, ob II, clar I, clar II, fg I, fg II, cor I, cor II, tr I, tr II.

Előadói bejegyzés: Pajor Anna (S Solo). — Régi jelzet: 15 (piros szám).

26.

CHERUBINI, [Luigi]: Offertorium Pater noster. — [Wien 1830], D[iabelli] et C[ompany]. 3698. 1 szólam: T.; kézírásban 29 szólam: 5 S, 4 A, 3 T, 3 B, 4 vl I, 4 vl II, 2 vla, 3 vlc+vlne, fl I.

Másolói bejegyzések: Héger Cecília 1883. márc. 18. (S), Posch Teréz 1883 (A). — Előadói bejegyzés: Pajor Anna (S). — Régi jelzet: 11 (piros szám).

27.

Larghetto

10

S O sa - lu - ta - ris hos - ti - a

CHERUBINI, [Luigi]: O salutaris hostia für Sopran, Tenor und Bass, 2 Violinen, Viola, 2 Clarinetten, (2 Fagott ad libitum), Hörner, Violoncell, Contrabass. — Wien, A. Diabelli und Comp. 1133. P: [1] l., 20 szólam: S, B, 2 vl I, 2 vl II, 2 vla, 2 fg I, 2 fg II, 2 cor I, 2 cor II, clar I, clar II, vlc+vlne, org; kézírásban P: [8] lev., 18 szólam: 3 S, T, B, 4 vl I, 4 vl II, 2 vla, 3 vlc+vlne.

Előadási bejegyzés: 5/XI 907 (clar I+II). — Előadói bejegyzések: Bleuer, Reichert, Vinczéné L. (S). — Másoló: 73 Engeszer M. (2 clar I, 2 clar II). Bräuer Ferenc karnagy kézírásával 2 vlne, Engeszer Mátyás karnagy kézírásával 2 clar I és 2 clar II, Pichler Elemér karnagy kézírásával 1 S II Solo és 1 vla szólam. — A kéziratot több, különböző korú szólamanyagrétegre oszthatók. — A szólamkottákon a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. Az egyik kéziratot S szólamkottán Szauner Zsiga karnagy pecsétje látható. — A nyomtatott partitúrának csak a címlapja van meg, rajta Engeszer Mátyás karnagy pecsétje, valamint a 176-os jelzet látható. — Régi jelzetek: 176 és 432.

28.

Larghetto sostenuto

VI
pp

CHERUBINI, [Luigi]: Requiem in c moll. — Bonn [1834], bei Simrock. 127. 5 szólam: 2 S, 2 A, B; kézírásban a) 57 szólam: 8 S, 6 A, 4 T, 4 B, 5 vl I, 7 vl II, vla I, vla II, vla I+II, Alto vla I+II, 2 vlc I+II, 2 vlc, vlne, ob I, ob II, clar I, clar II, fg I, fg II, cor I, cor II, tr I, tr II, tr-ne Alto, tr-ne Tenore, tr-ne Basso, timp., b) 17 szólam: vl II, fl, ob I+II, 2 clar I, clar II, clar I+II in C, clar I+II in B, 2 cor I+II, cor II, corni e trombi, tr I, 2 tr II, 2 tr-ne I+II, timp.

Másolói bejegyzés: 1. November 1885 Pischinger Alajos (vla II). Pichler Elemér karnagy kézírásával fennmaradt szólamok: lásd b). — Előadási bejegyzések: Kammermayer 2/11 876, 30/8 1877, 95 3/I Romeiser, Szauner 1894 6/XII (timp); 2/11 92 Roitzsek, 3/1 95 Roitzsek (für Romeiser), 6/12 98 Klimkow, 2/XI Budapest 1939, 2/XI Budapest 1940, 2/XI Budapest 1941, 2/XI Budapest 1942, 2/XI Budapest 1943, 2/XI Budapest 1944, 1947. XI. 3. [valószínűleg téves bejegyzés, helyesen: XI. 2.] Bp., 2/11 872 Owesberg (ob I); Juhász Antal 1938 nov 2^{án} karnagy Berg Ottó Bv. Plebánián, 1939 nov 2^{án}, 1940 nov 2^{án}, Leopold Oster Pesth 3 Nov. [valószínűleg téves bejegyzés, helyesen: november 2.] 1856, Overberg 2/11 866, Hensel 870/2/11, 1890. okt. 6., Párkányi 1942. XI. 2., 1943. XI. 2., 1944. XI. 2., 1947. XI. 3. [valószínűleg téves bejegyzés, helyesen: XI. 2.] (ob II); Breider Béla 1948, Budapest den 7ten Februar 1889 für Kronprinz Rudolf, Todes Tag 30. Januar 1889 Kotraschek Lipót, Dezember 19. Budán 1888 October Kotraschek, Hans Pitzl (clar I); [den] 2ten November 1882, [den] 2ten November 1883, [den] 2ten November 1884, den 7ten Februar 1889 für Kronprinz Rudolf, den 3ten Jän[n]er 1895 für Pater Romeiser, den 6ten Dezember 1898 für Kaselik, Bpest 2/11 92 (clar II); Donnerstag am 22sten Dez. 1881, den 8ten Dez. 1881, Ádám György Budapest 1927 aug. 5., 20/4 1871 für den Chorregenten Bräuer, 6/12 1902, 16/4 Richard Wittmann, am 3/10 879. Kubát, 2/XI 1910, den 10ten December 1904, [den] 3ten November [valószínűleg téves bejegyzés, helyesen: november 2.] 1856, 1940. XI. 2., Z Papp

1900, den 2ten Nov. 1872, den 31sten Aug 1877 Schmid-Unger, 1910. 22. November für Regenscori Szautner (fg I); 1927. aug. 5. Csernoch Hercegprimas Dulanszky, 1946. VII. 6. Gondos J., 1947. XI. 3., Hara 940. XI. 2., [den] 2ten Nov 1888, für Rudolf Princz am 8ten Februar 1889, Montag Ofen: am 8ten Okt. 1888 für Nagy Direktor der Ofner Musik Academie, den 17ten Jän[n]er 1888 für Seneý, für Herrn Bräuer aufgeführt am 20sten April 1871, am 2ten Novembr 1876, Franz Trubeit 1878 [den] 2ten Nobr, Jos. Staněk 3/11 79, am 2ten November 1882 Alois Wnonček, am 2ten November 1883 Wnoncsek, den 3ten [valószínűleg téves bejegyzés, helyesen: november 2.] November 1884, W. J. 15/10 91 (fg II); 1906, 1895, 1892, Dr Serafini Viktor 1927. aug. 5. Csernoch requiem (cor II); den 2ten November 844, Meinrich Jakab 1928, Meinrich Jakab 1927 am 6ten aug, 1928 am 7ten aug, für Szaudner [sic!] Zsigmond 1910 22/XI Wagner M., den 3ten October 857, am 13ten März 865 Stonavsky, am 2ten Novebr 865 Stonavský, am 2ten Novebr 866 Stonavský, am 10ten Dezbr 866 für den Primas fürs v Szitovsky [sic!], am 31sten August 868, am 2ten Novemb 868 Stonavsky, am 2ten Novebr 867, am 23ten Juni 869, 2/11 884 Stonavsky, 6/12 1894 Steiner Károly, 6/XII 98. Steiner (tr I); Raj István 1928 aug. 7. gf. Vigyázó Ferenc requiemjén, Ernőházi Vilmos 1940, 1941, 1942, Bp 1894 26/XI Steiner Károly, Kizdiam Csernoch requiemje, 1927 VIII/5én Herczeg Anna, 6/12 1894, [den] 2ten November 1878, 2/11 1874, 2/11 1876, den 2ten November 1861, den 2ten November 1862, den 2ten November 1863, den 2ten November 1864, den 13ten Merz 1865, den 2ten November 1865, den 2ten November 1866, den 2ten November 1867, August [den] 31sten 1868, [den] 23sten Juni 1869, [den] 8ten Dezember 1871 (tr II); Pest den 2ten Nov. 1882, Techel Vilmos 1928 dec. 6. Budapest, 1906. Dezember 6^{án}, 6/XII 1902, Gäbler 1894 6 december (tr-ne Alto); Albrecht Péter 1928 XII 6^{án}, Albrecht Péter 1927 VIII 4^{én}, Kníc Béla 1904 Deczember 10., Řoūbal 2/11 78, den 2/XI 87 A. Zettelmann, am 17/I 88. A. Zettelmann, 1894 Deczember 6. Gattmann, Gerin 24/4 881, Klima 2/11 882 (tr-ne Basso); 1947 XI/3 Sz. X. J., Hindl József-Steiner Imre 1927. VIII. 5. (vl I); Brunovszky Károly 927, 1928. VIII. 7én, [am] 2^[ten] Nov 1867, [am] 2^[ten] Nov 1868, [am] 2^[ten] Nov 1872, aug 1927 (Csernoch hercgr.), dec. 6. 1928 (Kasselik), den 3ten Febr 857 für Joh. Hora, den 2ten 9br 852, den 2ten 9br 854, [am] 2^[ten] Nov. 855, [am] 2^[ten] Nov. 856, den 2ten 9br 857, den 2ten 9br 858, den 2ten 9ber 1865, Grf Majláth 20/4 1861, 10 Dezemb 1866, 869 23. Juni, 879, Brunovszky-Badóí 1938 Berg Otto nov 2^{án}, 1906 Decz. 6. (vl II); 31/8 68, 2 Nov. 1885 (vlc); B. T. 2/11 1888 (vlne). — Előadói bejegyzések: Reichert Leopoldina (S), Ritter (vl I), Hans Pitzl (clar I). — A kéziratot több, különböző korú szolamanyagrétegre osztják. — A borítón a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — Régi jelzet: 203.

29.

Lento

Pianoforte

CHERUBINI, L[uigi]: Trauer-Cantate auf Joseph Haydn. — Berlin [1811], A. M. Schlesinger's Musikhandlung. KL-A: [7] l.

30.

CZERNY, C[arl].: Graduale pastorale Op. 154. — [Wien 1829 előtt], D[iabelli] et C[ompany]. N° 2820.
1 szólam: vl II.

Régi, kiselejtezett kottákból összeragasztott dosszié részleteként maradt fenn a szólamkotta, a dosz-
sziében ma C. Greith egyik miséje (Missa Op. XIII) található.

31.

DERLIK, Joseph: Ave Maria für 3 Männerstimmen. — Kézirat. 6 szólam: 2 T I, 2 T II, 2 B.

Másolói bejegyzés: Führer. — A szólamkottákon a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú
pecsét található. — Régi jelzet: 398.

32.

DERLIK, Josef: Offertorium Conserva me Domine für Violino Solo, Soprano, Alto, Tenore, Basso, 2
Violinen, Viola, Violon et Cello und Organo von Josef Derlik Dem Herrn Alois Pischinger verehrt. —
Kézirat. Autográf Dir-St: [1] lev., 10 autográf kéziratos szólam: S, A, T, B, vl principale, vl I, vl II, vla,
vlc, vlne.

A kottákon a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — Régi jelzet: 372.

33.

Andante

VII

11

T I solo Sa-cer - do-tes Do - mi - ni in - cen - sum et pa - nes

DERLIK, [Josef]: Offertorium in A Sacerdotes Domini für Soprano, Alto, 2 Tenore, 2 Basso,
Violoncello solo, 2 Violinen, Viola, Violon, /Flöte, 2 Oboen und 2 Corni ad libitum/. — Kézirat. Au-
tográf kéziratos P: [6] lev., 19 szólam: S Solo, S, A Solo, A, T I+II Solo, T, B I+II Solo, B, 2 vl I, 2 vl
II, vla, vlc Solo, vlne, fl, ob+clar I, ob+clar II, corni.

A szólamkottákon a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — Régi jelzet: 387.

34.

Moderato

DERLIK, Josephum Calš: Offertorium in D-dur [Elegerunt Apostoli] pro Festo Sct. Stephani Martyris in quator Vocibus et plena Harmonia compositum et dedicatum A. R. P. Nicolas Březovský conventus Gvardiano et Administratori Parochia sub urbis Viae Regia Budae per Josephum Calš Derlik Regens Chori ejus-dem Parochia et Dirigentem Magistrum Scholarum Capitalium memorati suburbis Anno 1860 26/12. Op. 61. — Kézirat. Autográf P: [10] lev., 30 szólam: 2 S, 2 A, 2 TI, 2 T II, B Solo, B Ripieno, B I, B II, 2 vl I, 2 vl II, vla, vlc, 2 vlc+vlne, fl, clar I, clar II, fg, cor I, cor II, clarino I, clarino II, tr-ne, timp.

Másoló: a szólamkották a vlc kivételével autográfok.

35.

Andante

DERLIK, Jos[eph]: Salve Maria für Alto Solo und Orgel. — Kézirat. 2 P: [2] [1] lev., 1 szólam: A Solo.

Az egyik kéziratot partitúra autográf. — A kottákon a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — Régi jelzet: 373.

36.

Andante

DERLIK, Joseph Cals: 3te Figural Messe in C dur für Soprano, Alto, Tenore, Basso, VI I^{mo}, & II^{do}, violon & cello, 2 Clarini, Tympani und Orgel von Josef Karls Derlik. Vollendet um 15 December 1864. — Kézirat. Autográf P: [18] lev., 38 szólam: 4 S Solo, 2 S Ripieno, 2 A Solo, A Ripieno, 2 T Solo, 2 T Ripieno, B Solo, 2 B Ripieno, 4 vl I, 4 vl II, vla ad lib., vlc Solo, vlc+vlne, vlne, fl, clar I ad lib., clar II a lib., cor I, cor II, clarino I, clarino II, bass-posaune, timp, org.

Előadási bejegyzések a szólamkottákon: Budapest 20/4 1884 G. E., 8/12 1884 Kadlets, den 1sten November 1894 Hans Pitzl (clar I), Budapest, am 8ten August 1880, am 17ten Oktober 1880 G. Einsikry, am 2ten Oktober 1881, Budapest, den 1sten Mai 1885 G. Einsikry (clar II), Budapest, den 23/4 1876 Jések, 8/4 88 Zettelmann (clarino II), Kammermayer János 22/10 76, Kirnz Károly 7 August 1880, Kirnz Károly 30 Decemb 1882, Oktober 30 1883, Febr 2 1884, Járavich János 1888 9/IX, 1888 20/8, Roubal Vilmos 1894 IV/22, 1894 26/XII, Szautner Ottó 94 1/XI (timp). — Előadói bejegyzések: V. L., Berger Anna, H. Krantz (S Solo), Pichs (B). — A partitúra hátsó belső borítóján a mise 42 előadásáról olvasható bejegyzés, az első dátum 1864. szeptember 18., az utolsó pedig 1884. április 20. A misét többek között Székesfehérvárott, a bánáti Hatzfeldben, Vácott, Esztergomban, Kalocsán, a csehországi Maria Kulmban, a budai Szent Anna templomban és Budaörsön. — Másoló: a szólamkották többsége autográf. — A partitúra elején ajánlás olvasható a templom kórusának: Zum Zeichen meiner Hochachtung und aus Dankbarkeit für die jedermaligen präcise Aufführung meiner Werke schenke ich dieses Orginal exemplar dem Chore der Budapest innererstädter Pfarrkirche. Budapest am 30^{[s]ten} Dezember 1883. Josef Derlik. A partitúra elején a befejezés dátuma is olvasható: Vollendet am 15^[ten] December 1864. A partitúra hátulján olvasható: Den 21^[sten] März 1872 hat der H^{[er]r} Liszt diese Partitur nicht nur durch gesehen und sie für korrekt anerkannt, sondern auch das Et incarnatus, Agnus Dei und die Fuga in Cum Sancto auf dem Pianoforte durch gespielt und hierüber sein Lob und Wohlgefallen geäußert, u[nd] z[war] in Gegenwart des Hochwürdig[en] des Herrn Michael von Bogisich, und meiner Wenigkeit. — A kottákon a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — Régi jelzet: 334.

37.

Andante

S solo Ky - ri - e e - lei - son e - lei - son

DERLIK Jos[eph]: 4te Messe. — Kézirat. 1 szólam: S Solo.

Possessori bejegyzés: Pajor Anna sajátja (S Solo). — Másoló: A szólamkotta Pajor Anna kézírása. — Előadási bejegyzés: Pesten a Plébánián énekeltem szept 1 1872.

38.

Andante moderato

S Ky - ri - e e - lei - son e - lei - son e - lei - son,

DIABELLI, Anton: Missa ex F. a Canto, Alto, Tenore i Basso Violino Primo et Secondo. Clarinetto vel Oboe I^{mo} et Secondo. Cornu I^{mo} et Second. Bass de Contra con Organo. — Kézirat. 11 szólam: 4 S, 4 A, 2 vlc+vlne, org.

Poss.: M Engesser May 828 (címlap). — A címlapon és több szólamkottán a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — Régi jelzetek: No 129.

39.

Andantino con moto
12

T I Vi - as tu - as Do - mi - ne de - mons - tra, de - mons - tra mi - hi

DIABELLI, Ant[on]: Offertorium N°. 5. Vias tuas Domine. — [Wien], D[iabelli] et C[ompany] N° 2711.
2 szólam: T I, T II.

40.

Andante sostenuto

VII *pp*

DROBISCH, C[arl Ludwig]: Erstes Requiem in C moll für vier Singstimmen, zwei Violinen, Viola, Contrabasso und Orgel oblig. zwei Clarinetten, eine Flöte, zwei Hörnör [sic!] 2 Trompeten und Pauken ad libitum. — Kézirat. 23 szólam: 2 S, 2 A, 2 T, 2 B, 2 vl I, 2 vl II, vla, vlne, fl, clar I, clar II, cor I, cor II, clarino I, clarino II, timp, org.
Régi jelzet: 300.

41.

Adagio

VII *pp*

ELLGUTH, Ernst: Missa in C moll & Esz-dur. — [Augsburg 1855, Böhm]. 2955. 33 szólam: 3 S, 3 A, 3 T, 3 B, 3 vl I, 3 vl II, 2 vla, 3 vlc+vlne, fl, ob vel clar I, ob vel clar II, fg I, fg II, cor I, cor II, tr I, tr II, timp; kézírásban 4 szólam: 3 S, A.

Másolói bejegyzés: Anna Bahnert 1882. VIII/8. (S). — Előadói bejegyzés: Vinczéné L. (S). — Engeszer Mátyás karnagy kézírásával a borítón, a „Flauto” szó mellett: ou par un habil home. — A kottákon a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — Régi jelzet: 416.

42.

Andante
p

S O sa - lu - ta - ris hos - ti - a

ELSNER, [Józef]: O salutaris hostia. — E. Repos. Libraire-Editeur, 70, r. Bonaparte Paris. P: [3] l.; Kézírásban 20 szólam: 5 S, 5 A, 5 T, 5 B.

Előadói bejegyzések: Ganszky Mariska, Kovács Marika, Vinczéné L., Zöldiné (S). — A kottákon a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — Régi jelzetek: 434 és 22 (utóbbi piros szám).

43.

Andante

S Be - ne - dic - tus sit De - us, sit De - us Pa - ter, sit De - us Pa - ter

ENGESSER M[átyás]: Benedictus sit Deus. — Kézirat. 38 szólam: 5 S, 5 A, 5 T, 5 B, 5 vl I, 5 vl II, 2 vla, 3 vlc+vlne, fg, 2 clar.

Másoló: Waldbauer József 1876 10/7 (S), 1876 11/7 (vl I, vla), 1876 12/7 (vl I, vl II, vla), 1876 13/7 (clar), 1876 14/7 (clar, B, vlc+vlne), 1876 17/7 (S, A), 1876 19/7 (A, T, B), 1876 20/7 (vlc+vlne), a fagott szólam Engeszter Mátyás karnagy kézírása. — A kottákon a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — Régi jelzet: 25 (piros szám).

44.

Allegro moderato

T Ec - ce sa - cer - dos mag - nus, ec - ce sa - cer - dos mag - nus

ENGESZER M[átyás]: Ecce Sacerdos magnus für II Tenor & II Bass. Op. 48. — Kézirat. Autográf kézirat P: [2] lev., 4 autográf kézirat szólam: T I, T II, B I, B II.

A címdalton és a szólamkottákon a keletkezési dátum feljegyezve: 1853. nov. 19. — Régi jelzet: 379.

45.

f

S Chris - tus fac - tus est pro no - bis o - be - di - ens

ENGESSER Mátyás: Graduale [Christus factus est] In Coena Domini Für Vocal Quartett. Op. 17. — Kézirat. Autográf kézirat P: [1] lev., 20 szólam: 12 S+A, 4 T, 4 B.

Az autográf kézirat partitúra másik oldalán az Offertorium [Improperium] kézírata látható. — Régi jelzet: 401.

46.

S Im - pro - pe - ri - um ex - pec - ta - vit eor me - um

ENGESZER M[átyás]: Offertorium [Improperium]. Op. 17. — Kézirat. P: [1] lev., 17 szólam: 10 S, 4 T, 3 B.

Előadói bejegyzések: Ganszky Mariska, Révész Berta, Zöldiné, Kovács Mariska (S). — Régi jelzete 401, ugyanezen a számon található az előbbi, Graduale In Coena Domini című kompozíció is; a szólamkották egyik oldalán (néhány kivétellel) az említett Graduale, a másikon pedig az Improperium szerepel. — Régi jelzet: 401.

47.

Moderato
dolce *f*

VII S Pa - ter nos - ter qui
es in coe - lis sanc - ti - fi - ce - tur no - men tu - um.

ENGESZER M[átyás]: Pater noster. Op. 46. — Kézirat. Autográf kézirat P: [8] lev., KL-A: [4] lev., 21 szólam: 3 T, 5 vl II, 3 vla, 2 vlc, vlc+vlne, vlne, fg, clar in C, 2 clar in A, 2 cor, 20 litografált szólam: 6 S, 5 A, 4 B, 5 vl I.

Előadói bejegyzések: Bahnert, Berger, V. L. (S). — Másolói bejegyzések: Marsch Ferencz 1882. Nov. 18^{án} (KL-A), Engesz (vl II, vla, vlc+vlne, fg, clar in C, clar in A, cor). — A kottákon a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — Előadási bejegyzés: 1 November 1884 G. E. (clar in A). Engesz M[átyás] karnagy Pater noster című kompozíciója Liszt Ferenc vezényletével is elhangzott a templomban, 1882. március 25-én, Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepén a 10 órai nagymisén. A szentmisén Liszt Koronázási miséjét, Zichy Géza gróf Ave Maria című művét (graduále) és Engesz Pater noster című egyházi kompozícióját (offertorium) szólaltatták meg (lásd Legány 1986. 174.) — A partitúrán a keletkezési dátum is olvasható: 1860 Mai. — Régi jelzetek: 380 és 24 (utóbbi piros szám).

48.

Moderato
f

S Re - gi - na coe - li lae - ta - re al - le - lu - ja, al - le - lu - ja

ENGESZER M[átyás]: Regina Coeli für Sopran, Alt, Tenor und Bass. Op. 10. — 1850, F. Eder u. F. Kovalik. 16. 4 szólam: S, A, T, B.; kézírásban 1 P: [2] lev.

Régi jelzet: 190.

49.

Maestoso
f

T I *f* Re - qui - em ae - ter - nam do - na e - is Do - mi - ne

ENGESSER, M[atthias]: Requiem. Op. 22. — [Pest 1853, Rózsavölgyi]. 6 nyomtatott szólam: T I, 2 T II, 2 BI, B II; kézírásban 1 szólam: T I.

Előadói bejegyzések: Schmidt Lajos (T II), Gyárfás (B II). — Előadási bejegyzések: I. Ferencz József Őfelsége elhunya alkalmából megtartott gyászistentiszteleten a következők énekeltek: Nápolyi Imre, Marich Romeó, Knócz Béla, Kotsis Gyula, Pusztai Sándor, Tihanyi Ferencz, Gyárfás Bernát, karnagy Pichler Elemér, Bpest 1916. nov. 25-én 11 órakor (T I, T II); Lieber Endre polgármester temetése belvárosi templom. 1936. szept. 29. Nápolyi Imre, Bezetsky Károly, Toth József, Földessy Ernő, Kompolthy Kálmán, Kalmár József, Lux József, Jaszár András, Kővári Richárd, Lakatos Sándor, Szilágyi Béla (T II), 1939. Máj. 17. (T I). — A kottákon a Budapest Belvárosi Főplébánia-Templomkar feliratú pecsét található. — A nyomtatott szólamok keménytablás díszkötésben.

50.

Andante

B Tan - tum er - go Sac - ra - men - tum ve - ne - re - mur eer - nu - i

ENGESZER, M[átyás]: Tantum ergo. — Kézirat. 1 szólamkotta: B.

51.

Allegro moderato

S *f* Te De - um lau - da - mus, Te Do - mi - num con - fi - te - mur

ENGESZER, M[átyás]: Te Deum Laudamus für Sopran, Alt, Tenor und Bass. Mit Begleitung der Orgel oder Aeolodicon von Engeszer M. Op. 12. — Kézirat. 2 P: [7] [10] lev., 14 szólam: S, 2 vl I, 2 vl II, 2 vlc+vlne, clar I, clar II, tr I, tr II, Bass-Posaune, 2 timp, 20 nyomtatott szólam h. é. ny. n.: 5 S, 5 A, 5 T, 5 B,

A 10 levélből álló partitúra autográf. — Előadói bejegyzések: Kovács Marika, Ganszky Mariska, Fürbász, Rosk A., Lambert, Öffner (S), Benyo, Herein, Sziklay, Egyenesy, Rozsos (A). — Másoló: Engeszer (hangszeres szólamok). — A kottákon a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — Régi jelzet: 347.

52.

Adagio

VI *f* *p*

EYBLER, Joseph: Dritte Messe (de Santo Leopoldo) [in d] für 4 Singstimmen, 2 Violinen, Viola, Violoncello und Contrabass, 2 Hoboen, 2 Clarinetten, 2 Fagotte, 2 Hörner, 2 Trompeten, Pauken und Orgel. — Wien [1829 előtt], Tobias Haslinger. 5048. 20 szólam: S, A, T, B, vl I, vl II, vla, vlc+vlne, ob I, ob II, clar I, clar II, fg I, fg II, cor I, cor II, clarino I, clarino II, timp, org.; kézírásban 30 szólam: 4 S, 4 A, 4 T, 4 B, 3 vl I, 2 vl II, vla, vlc, 2 vlne, tr II, tr-ne I, tr-ne II, timp.

Előadói bejegyzés: Amalie (S). — Másoló: a kéziratos szólamkották túlnyomó része Bräuer Ferenc karnagy kézírása (2 S, A, T, B, vlc, 2 vlne, tr II, tr-ne I, tr-ne II, tr-ne II, timp). — A nyomtatott orgona szólamon Szautner Zsiga karnagy aláíráspecsétje található. — A kéziratos szólamkottákon a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található.

53.

EYBLER, [Joseph]: Graduale [(Benedicam Dominum) f. 4 Singstimmen, Orchestre und Orgel.] No 5, [in F]. — Wien, Tobias Haslinger. 5431. 1 szólam: vlne.

Régi, kiselejtezett kottákból összeragasztott dosszié részleteként maradt fenn a szólamkotta, a doszsiében ma C. Greith egyik miséje (Missa Op. XIII) található.

54.

EYBLER, Joseph: Messe [in Esz] zur Krönungs-Feyer Ihrer Majestät der Kaiserinn Carolina als Königin von Ungarn. — Wien [1832], Tobias Haslinger. 4794. 21 szólam: S, A, T, B, vl I, vl II, vla, vlne, ob I, ob II, clar I, clar II, fg I, fg II, clarino I, clarino II, tr-ne I, tr-ne II, tr-ne III, timp, org; kézírásban 26 szólam: 4 S, 4 A, 3 T, 2 B, 3 vl I, 6 vl II, 3 vla, vlc.

Előadói bejegyzések: Fr v Robitsek, Serenyi, Vinczéné Laura (S); Kovaltsik (A), Szabó (B). — Másoló: Franz Kubešchka (A, T), Bräuer Ferenc karnagy kézírásával egy vl II és egy vla szólamkotta.. — A kéziratos állomány több, különböző korú szólamanyagrétegre osztható. — A kottákon a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — Jelzet: M/9 és M/9a.

55.

EYBLER, Joseph: Requiem. — Wien [1829 előtt], S. A. Steiner und Comp. 4701. 2 P: [94] [94] 1. Az egyik partitúra belső borítóján és 73. oldalán Szautner Zsiga pecsétje látható.

56.

FEIGLER Géza: 2-ik mise. — Kézirat. 18 szólam: S, 2 A, T, B, vl I, vl II, vla, vlc, vlne, corni, tr, clarino I, clarino II, tr-ne Alto, tr-ne Tenore.

Másoló: Bécs, Halottak napján 860 Ibolyai Géza (S), Bécs, őszutó 12^{én} 860 Ibolyai Géza (A), Bécs, őszutó 17^{én} 860 (T), Bécs, őszutó 19^{én} 860 (B); Bécs, tavaszutó 7^{én} 860 Feigler Géza (vl I, vl II), Bécs, tavaszutó 8^{án} 860 Feigler Géza (vla, vlc, vlne), Bécs, őszutó 23^{án} 860 Ibolyai Géza (clarino I, clarino II), Bécs, tavaszutó 30^{án} 1860 Feigler Géza (corni), Bécs, őszutó 24^{én} 1860 Ibolyai Géza (tr-ne Alto, tr-ne Tenore). — Néhány szólam befejezetlen (S, A), és hiányoznak belőlük az ordinárium-szövegek is.

57.

FEIGLER, Victor: Tantum ergo. — Kézirat. Autográf kézirat P: [5].

A partitúra végén a következő bejegyzés olvasható: comp. den 31sten July 1857 Vict. Feigler.

58.

FESTETICS Leo gr.: Graduale (Ne in furore arguas me) vierstimmiger Chor für Sopran, Alt, Tenor und Bass mit Begleitung des Streich Quartettes. Op. 72. — Kézirat. Autográf kézirat P: [4] l., 45 autográf szólam: 5 S, 6 A, 6 T, 5 B, 6 vl I, 6 vl II, 5 vla, 6 vlc+vlne.

Előadói bejegyzés: R[itter] (vl I).

59.

FESTETICS Leo gr.: Libera. — Kézirat. 32 autográf szólam: 9 S, 9 A, 7 T, 7 B. — Előadói bejegyzés: Vince (S). — Bräuer ajándéka 1846.

60.

Andante religioso

Clar I in C

S
Al - ma re - dem - pto - ris ma - ter

FESTETICS Leo gr.: Offertorium „Alma Redemptoris mater”. — Kézirat. 52 autográf szólam: 6 S, 6 A, 6 T, 6 B, 2 B Solo, 6 vl I, 4 vl II, 6 vla, 3 vlc, 3 vlne, clar I, clar II, fg I, fg II.

Az offertórium 1849-ben nyomtatásban is megjelent, Bécsben a Glöggel kiadónál.

61.

Andante religioso

Cello solo

S
Do-mi-ne ne in fu - ro - re

FESTETICS Leo gr.: Offertorium (Ne in furore arguas me) négy vegyes szólamra zenekar kísérettel. — Kézirat. 36 autográf szólam: 9 S, 5 A, 4 T, 2 T Solo, 4 B, 3 vl I, 3 vl II, 2 vla, vlc, vlc Solo, 2 vlne.

A szólamkották recto oldalain a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét látható.

62.

Andante

Org.

FESTETICS Leo gr.: [?]. — Kézirat. 1 autográf szólam: org.

A szólamon a szerző kézírásával: Festetics 1868.

63.

Allegretto idillico
ritti

S
p Ky - ri - e Ky - ri - e e - lei - son Ky - ri - e e - lei - son

FÜHRER, R[obert]: Kurze Pastoral Messe. — Prag [1842], Verlag des Marco Berra. 1168. 10 szólam: S, A, T, B, vl I, vla, vlc+vlne, ob I+II, timp, org+vlne, kézírásban 1 szólam: S.

Előadói bejegyzés: Istvánfi Laura (S).

64.

FÜHRER, Robert: Messe [in B]. — Kézirat. 32 szólam: 6 S, 4 A, 3 T, 2 B, 4 vl I, 3 vl II, 2 vla, 2 org+vlne, clar I, clar II, clarino I, clarino II, timp.

Előadási bejegyzés: 16/6 72 Stonavsky (clarino I). — Előadói bejegyzések: Miller Berta (S), Jesek (clarino II), Ritter (vl I). — Néhány szólamokottán Engeszer Mátyás karnagy pecsétje található (3 S, 2 A). — Egy szoprán szólamkottán a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét olvasható.

65.

GLUCK, [Christoph Willibald]: Mater divinae gratiae. — Kézirat. 20 szólam: 5 S, 5 A, 5 T, 5 B.

A szólamkották recto oldalain a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét látható. — Régi jelzetek: 435 és 31 (utóbbi piros szám).

66.

HAYDENREICH: Lytania. — Kézirat. P: [12] lev., Dir-St: [7] lev., 31 szólam: 4 S, 3 A, 2 T, 2 B, 3 vl I, 4 vl II, 2 vla, Alto vla obl., vlc+vlne, vlne, ob I, ob II, clar I, clar II, clarino I, clarino II, timp, 2 org.

Másoló: Pischinger Alajos (Dir-St), egy szoprán és egy alt szólam Pichler Elemér karnagy kézírása. — Előadási bejegyzés: Pajor Anna, Kovács Mariska (S). — Előadási bejegyzés: 21/4 89 (vlne). — A szólamkották között XVIII. és XIX. századi réteg is található. — A partitúrán és a szólamkották recto oldalain a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház, a Direction-Stimmen a Budapesti Belvárosi Főplébánia-Templomkar feliratú pecsét található. — Régi jelzet: 208.

67.

HAYDN, J[oseph]: Die Worte des Erlösers am Kreuze. — Kézirat. 6 szólam: 2 S, 2 A, T, B.

A mű címe és jegyzékszám: Die sieben letzten Worte unseres Erlösers am Kreuze, Hob. XX/2.

68.

Adagio
p

 T Ky - ri - e e - lei - son e - lei - son Ky - ri - e Ky - ri - e e - lei - son

HAYDN, Jos[eph]: Messe [in B]. — Kézirat. 1 szólam: T.

A szólamkottán a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — Régi jelzet: 41.

A mű címe és jegyzékszám: Missa brevis S^{ti} Joannis de Deo „Kleine Orgelmesse”, Hob. XXII:7.

69.

Allegro moderato

 VI I

HAYDN, Joseph: Messe 4 Voix avec accompagnement de 2 Violons, Viola et Basso, une Flûte, 2 Hautbois, 2 Bassons, 2 Cors, 3 Trompettes, Timbales et Orgue No III. [Nelson-Messe]. — Leipsic [1803], Breitkopf et Härtel. 776/777. P: [59] l., KL-A: [42] l., 12 szólam: 3 vl I, 2 vl II, 2 vla, 2 vlc, 2 vlne, org; kézírásban 67 szólam: 19 S, 12 A, 6 T, 3 B, 7 vl I, 5 vl II, 2 vla, 2 vlc+vlne, 2 fl, ob I, ob II, 2 clar I, 2 clar II, fg, 2 timp.

Előadási bejegyzések: Meinich Jakab Bpest am 24/XII 911, Damit András Bp 1913 23/III (clar I); Pest den 23/8 863 Alois Pischinger (clar II); Papp 1915, [am] 29sten Maÿ 1871, [am] 24sten Aug 1873, [am] 1sten Jäner 1875, 19. Ap[ril] 1881, 1884, 25. März 1889, Kovács 1941, XII/15^{en} Budapest, Ostern 16/IV 1911, Weihnachten 1911 (fg); Kunz, 2/7 875, ifj. Roubal Rezső 1938. IX. 24. Budapest (timp); Suck 17/11 54, Kotraschek Lipot 25/3 1889, Josef Weikert Ostersonntag 1898, 1956. 12. 9. Hock 1957. 1. 11., Ostersonntag April 1893 Hans Pitzl, 1954, 1957 VI. 30, 1949. Karácsony Párkányi Ferenc (ob I); Ostersonntag 1911, Ostersonntag 1/4 1902, 25/XII 1911, 2/4 93. Ostern, Schuster 1951, Pflingstsonntag 1914, 1898 Ostersonntag 10/4 (ob II); Szentváry Kálmán 1959, Faragó Béla 1961. VI. 25. (clar I). — Előadói bejegyzések: Sebastiani Lulu, Istvánfi Laura Vinczéné, SzepeSSI, Krepelka, Martelet Elmine, Jakabné Etelka, Reichert L., Krantz Hermina, Sinay Jenny (S), Kovaltsikné (A), Fürbas F., Pichler (B Ripieno). — Másoló: Kovács Mariska (S), 1952 XII/18 Dn. Steiner (vla), Jos. Hanisch (B), a következő szólamok Pichler Elemér karnagy kézírásával: S, fl, clar I, clar II, fg. — Két vl I és egy alt szólamkottán a Budai Ének- és Zeneakadémia feliratú pecsét található. — A kézírásos szólamkottákban több réteg található. — A zongorakivonaton bejegyzés: Kereszty Jenő ajándéka Bimbó Józsefnek. — Néhány XIX. századi szólamkottán a Budapest Belvárosi Főplébánia-Templomkar feliratú pecsét található. — Jelzet: A 34/a.

A mű címe és jegyzékszám: Missa in Augustiis „Nelsonmesse”, Hob. XXII: 11.

70.

Adagio

 VI I

HAYDN, Jos[eph]: Messe N° 7 [in C] [Mariazeller Messe]. — Kézirat. 41 szólam: 2 S, 3 A, 6 T, 4 B, 5 vl I, 5 vl II, 2 vla, vlc, 2 vlc+vlne, ob I, ob II, clarino I, clarino II, timp, org.

Előadási bejegyzések: M. Kadletz am 1sten Jener 1877 (ob I); Am 20sten Jener 1884, Franz Kubát am 1sten Jener 1877, G. Einsikry den 8ten Jener 1884, G. Einsikry Budapests am 20sten Juny 1880, am 30sten Mai 1878, am 18ten August Kubát, Kunz [am] 1sten August 1890 (ob II); Zum Jubileumfest des Rabstes am 18sten Juny 1871 Stonavsky, Jesék, Zádor 1957. XII. 25. (clarino I); Kenderessy Sándor 1957 Karácsony, [am] 18ten Sept 1870, 1869 (clarino II); Kunz 1870, 18/5 1871 (timp); [am] 29sten May 1878, 20. Juny 1880, 18. August 1881, 20. Jener 884, 8. Juny 884, 25. Decemb 885 (vl I); 18/4 1875 (vl II); 1874 3/1, 11/4 (vla). — Előadói bejegyzés: Szepessiné, Berger (S), Kotraschek (vlc+vlne). — A zeneszerző neve Bräuer Ferenc regens chori kézírásával olvasható a szólamkottákon. — A kéziratban több, különböző korú szólamanyagréteg különböztethető meg.

A mű címe és jegyzékszám: Mariazeller Messe, Hob. XXII: 8.

71.

HAYDN, [Joseph]: Missa [in B]. — Kézirat. 86 szólam: 10 S, 9 A, 10 T, 10 B, 8 vl I, 8 vl II, 4 vla, 6 vlc+vlne, 2 ob I, 2 ob II, 2 clar I, 3 clar II, 2 fg I, 2 fg II, 2 cor I, 2 cor II, clarino I, clarino II, 2 timp.

Előadói bejegyzések: Schich A., E. I., P. A., Szepessi E. (S); M. Delaunay (A); Schlechta (T); Pischinger, Ritter (vl I); Schneider (vlc+vlne). — Előadási bejegyzések: 1/11 76 (fg I); am 1sten Novembr 1876 Franz Kubát (fg II); Pesth den 16ten August 1850 (clar I); Pest am 20sten May 1866 Stonavsky, Pest am 1sten November 1876 Stonavsky, den 1sten November 1853, den 6ten April 1863 (clar I); Pesth den 6ten April 1863 Jések, den 6ten Januar 1867, den 1/11 1867 J. Jések (clar II); 15/8 67, Julius Rentner den 6ten April, Roubal V. 1/11 876, Schauer Ignacz 15/8 67 (timp). — A szólamkottákon a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található.

A mű címe és jegyzékszám: Schöpfungsmesse, Hob. XXII: 13.

72.

HAYDN, Joseph: Missa in C. No 39. — Kézirat. 50 szólam: 5 S, 4 A, 5 T, 4 B, 6 vl I, 5 vl II, 2 vla I+II, 3 vlc+vlne, fl, 2 ob I, 2 ob II, clar I, clar II, vl ou clarinetto, fg I, fg II, cor I, cor II, clarino I, clarino II, timp, org.

Poss.: Ex Rebus Michael Rainer (a borító alján). — Előadási bejegyzések: a borító belső oldalán 19 bejegyzés olvasható, 1801 és 1825 között, Donnerstag den 25/12 84, [am] 1sten Okt 1871, Pfingst-Sonntag am 28sten May 1882, Pfingst-Monntag am 28sten May 1883 (fg I); am 1sten November 1877 Preczlik (ob I); Budapest, [am] 4ten 1883 G Einsikry, Pfingstmonntag Wnoncek 6 Jän[n]er 1886 (ob II), am 14ten Mai 1883 Wnoncek, am 25sten Dezember 1884 (fg II). — Előadói bejegyzések: Pajor, Berger Anna, Istvánfi Laura, Tessényiné (S), Delaunay M., Fischer Regina (A), Kunz (vla I+II). — Máso-

lói bejegyzés: 71 Engeszer (fl). — A kéziratban három, különböző korú szólamanyagréteg különböztethető meg. — A vl ou clarinetto szólam csak a Gloria tétel Qui tollis-szakaszát tartalmazza, Engeszer Mátyás karnagy kézírásával. — Rainer-hagyaték.

A mű címe és jegyzékszám: Missa in tempore belli, „Paukenmesse”, Hob. XXII: 9.

73.

HAYDN, [Joseph]: [Missa in B]. — Kézirat. 27 szólam: 4 S, 4 A, 4 T, 3 B, 2 vl I, 3 vl II, 2 vlc+vlne, clar I, clar II, cor I, cor II, org.

Előadói bejegyzések: Bahnert, Mitter Bertha, Berger, Lantosy Ilona (S). — Előadási bejegyzések: vizsg. 1871. Apr. 16. (Engeszer Mátyás kézírásával), Budapest am 8ten Jul. 1883 G. Einsickry (clar II). — Másoló: néhány szólamkotta Bräuer Ferenc karnagy kézírása (2 S, T, B). Ismeretlen kéz írásával a vlc+vlne szólamkotta végén a következő bejegyzés olvasható: Fine 843.

A mű címe és jegyzékszám: Missa S^{ti} Bernardi von Offida „Heiligmesse”, Hob. XXII:10.

74.

[HAYDN, Joseph]: [Missa in Esz]. — Kézirat. 36 szólam: 2 S, 2 A, 2 T, 2 B, 5 vl I, 4 vl II, 2 vla I, vla II, 2 vlne, 2 clar I in B, 2 clar II in B, clar I in Dis, clar II in Dis, 2 cor I, 2 cor II, clarino II, 2 timp, org.

Másoló: Fusz A. (S), A Fusz (vl I). — A kéziratban több, különböző korú szólamanyagréteg különböztethető meg.

A mű címe és jegyzékszám: Grosse Orgel-Solo-Messe, Hob. XXII:4.

75.

HAYDN, Giuseppe: Missa Solenne in B. — Kézirat. 53 szólam: 5 S, 4 A, 2 A conc, 4 T, T conc, 4 B, B conc, 5 vl I, 5 vl II, 2 vla, 2 vlc, 3 vlc+vlne, 2 vlne, fl, ob I, ob II, clar I, clar II, fg I, fg II, cor I, cor II, tr I, tr II, timp, org.

Előadási bejegyzés: zum ersten Mahl den 13ten September 846 Geýer J., Pesth den 24sten März 1856 J. Geýer (tr I); A. Ovesherz 1/10 868 (ob II). — Előadói bejegyzés: Ritter (vl I). — Az orgona szólamkotta recto oldalain a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét látható. — A kéziratban több, különböző korú szólamanyagréteg különböztethető meg. — Régi jelzet: N^{ro} 15.

A mű címe és jegyzékszám: Harmoniemesse, Hob. XXII: 14.

76.

HAYDN [sic!], Joseph: Requiem Solennis in Dis. — Kézirat. 12 szólam: 2 S, A, T, B, 2 vl I, 2 vl II, vln, clar I, clar II.

Poss.: Ex rebus Michael Rainer. Pro choro Pestiensis. — Előadási bejegyzések: den 20sten März 824 vor dem CM Johann von Trattner bey Franciscaner um 9 Uhr, den 2ten Novemb 826 Allerseele Tag, um 9 Uhr (a belső borítón). — Rainer-hagyaték. — Régi jelzet: N° 233.

A Sherman műjegyzék szerint kétes mű. Lásd: Bárdos 1984. 435. Bárdos Kornél Sopron zenéje című monográfiájában is szerepel Michael Haydn művei között, a 203. szám alatt.

A mű jegyzékszám: Hob. XXIIa:Es5.

77.

HAYDN, Michael: Duetto Offertorium in B a Canto et Alto Concert, Violino Primo et Secondo Duplo con Organo é Violone. Textus |: In omnem Terram Exivit Sonus eorum:|[Alleluja]. — Kézirat. 8 szólam: S, A, 2 vl I, 2 vl II, vln, org.

Possessori bejegyzés: Ex Rebus M. Rainer den 10ten 9^{bris} 1814. — Rainer-hagyaték. — Régi jelzet: 160.

A mű jegyzékszám: Sherman/46=Klafsky III/41.

78.

HAYDN, M[ichael]: Graduale Dextera Domini. — Kézirat. Dir-St: [2] lev., 34 kéziratos szólam: 4 S, 4 A, 3 T, 3 B, 5 vl I, 4 vl II, 3 Alto vla, 3 vlc+vln, ob I vel clar, ob II vel clar, clarino I, clarino II, org.

Előadói bejegyzés: Ritter (vl I). — Másoló: az egyik alt szólamkotta Bräuer Ferenc karnagy kézírása, a Dir-St Pichler Elemér karnagy kézírása. — A kézírásos partitúra befejezetlen. — Régi jelzet: 157 és 35 (utóbbi piros szám).

A Sherman műjegyzékben nem található.

79.

HAYDN, Michael: Graduale in F [Felix es sacra Virgo Maria] a 4 Voci, 2 Violini, 2 Tromboni, Organo e Bassi. — Kézirat. 29 szólam: 4 S, 3 A, 3 T, 3 B, 5 vl I, 4 vl II, vla, 3 vlc+vlne, tr-ne I, tr-ne II, org.

Poss.: Ex Rebus Michael Rainer anno 1801 den 13ten Augusti (címlap+org). — Rainer-hagyaték. — Előadói bejegyzés: Ritter (vl I). — Régi jelzet: N° 158.

A mű jegyzékszám: Klafsky II/b: 11.

80.

Comodo

S Vic - ti - me Pas - cha - li lau - des, lau - des im - mo - lent

HAYDN, Michael: Graduale Victimae paschali laudes [in F]. — Kézirat. 7 szólam: S, 2 A, 2 T, vl I, org.

A mű jegyzékszám: Klafsky II/a: 29.

81.

Allegro moderato

VI I

HAYDEN [sic!], Michael: Missa Brevis in C a Canto, Alto, Tenore, Basso, Violino Primo et Secondo, Clarino Primo et Secondo, Organo con Violone. — Kézirat. 11 szólam: S, A, T, B, 2 vl I, vl II, vlne, clar I, clar II, org.

Poss.: Rainer (a borító címlapján). — Rainer-hagyaték. — Régi jelzet: N° 36.

A mű címe és jegyzékszám: Missa in honorem Sancti Gabrielis, Sherman/17.=Klafsky I/5.

82.

Adagio maestoso

VI I
fp fp fp

HAYDEN [sic!], Michael: Missa Solennis in C a 4 Voci Soprano Concei, Alto, Tenore, Basso, Violino Primo et Secondo in duplo Obe I et Secondo, Cono Io et Secondo, Clarino Primo et Secondo, Tympani, Organo, Violone e Violoncello. — Kézirat. 1 Dir-St: [34] lev., 20 szólam: 3 S, 2 A, T, 3 vl I, 2 vl II, vlc+vlne, vlne, ob I, ob II, cor I, cor II, clarino I, clarino II, org.

Possessori bejegyzés: r Prome M. Rainer R. C. (a borító címlapján). — Rainer-hagyaték. — Másoló: Pichler Elemér karnagy (S, Dir-St). A Dir-St hiányos. — Előadási bejegyzések a borító belső oldalán: Producta 31 Decembris 820, den 10ten July Pfingsonntag 821, den 31sten Oster Montag 823. — Régi jelzet: N° 35.

A mű címe és jegyzékszám: Missa in honorem Sti. Dominici, vel M. Benedictionis. Klafsky I: 14.

83.

HAYDN, Michael: Missa Solemnis in E^b a 4 Voci, 2 Violini, Viola, 2 Corni, Organo et Violone. — Kézirat. 33 szólam: 4 S, 4 A, 4 T, 4 B, 4 vl I, 4 vl II, alto vla, 3 vlc+vlne, cor I, org.

A dosszié címoldalán a mű címe Bräuer Ferenc karnagy kézírásában olvasható. — Régi jelzet: N° 42.

A Klafsky és a Sherman műjegyzékben nem található. Bárdos Kornél A tatai Esterházyak zenéje 1727–1846 című monográfiájában, a tematikus jegyzékben a 372. szám alatt említi. Lásd: Bárdos 1978. 134.

84.

HAYDN, Michael: Offertorium in D de Sancta Trinitatis [Benedictus sit Pater] Canto, Alto, Tenore, Basso, Violino Primo et Secondo, Clarino Primo et Secondo, Timpani, Organo con Violone. — Kézirat. 13 szólam: S, A, T, B, 2 vl I, 2 vl II, vlne, clarino I, clarino II, timp, org.

Possessori bejegyzés: M. Rainer Pro choro Pestiensi 1814, N° 8 Pfarrkirche (a borító címoldalán). — Rainer-hagyaték. — A kézirat egyetlen másoló munkája. — Régi jelzet: N° 161.

A Sherman műjegyzékben nem található.

85.

HAYDEN [sic!], M[ichael]: Requiem in Dis a Soprano, Alto, Tenore, Basso, 2 Violini, 2 Obois, 2 Clarinetti oblig. 2 Tromboni, 2 Corni obligatti Violone, Violoncello con Organo. — Kézirat. 21 szólam: 2 S, A, T, B, 2 vl I, 2 vl II, vlne, ob I, ob II, clar I, clar II, cor I, cor II, 2 Alto tr-ne I, 2 Alto tr-ne II, org.

Poss.: Ex Rebus M. Rainer. — Előadási bejegyzések: Producta 821, den 15ten vor dem Gnädigen Herr Anton v[on] Tallian coir (...kiolvashatatlan szöveg) bey franciscaner (...kiolvashatatlan szó) in Monath Januari [821], den 15ten gestorbender Georg Maylath (... kiolvashatatlan szó) Szekely Requiem und Conduct in der Stadtpfarrkirche (... kiolvashatatlan szó) Monath February 821, den 25sten in der Pfarrkirche 826 (a belső borítón). — Rainer-hagyaték. — Régi jelzet: 234.

A Sherman műjegyzékben nem található.

86.

HORA [János]. E.: Graduale [In te Domine speravi] a 4 Voci, 2 Violini, 1 Viola, Cell et Basso, 1 Flauto, 2 Oboe, 2 Fagotti, 2 Croni, 2 Clarini, 3 Tromponi et Tympani par J. E. Hora 1841. — Kézirat. P: [14] lev., 48 szólam: 5 S, 5 A, 5 T, 5 B, 5 vl I, 4 vl II, 2 vla, vlc, vlc+vlne, 2 vlne, fl, ob I, ob II, fg I, fg II, cor I, cor II, tr I, tr II, tr-ne alto, tr-ne tenore, tr-ne basso, timp.

A partitúra Hora János kézírása, a következő datálással a mű végén: 27/8 841, ½ 12. — A címlapon kéziratot ajánlás található: Hochachtungsvoll meinem Freunde Franz Bräuer gewidmet Chor Regent der Städt-Haupt Pfarr-kirche in Pesth.; a borítón a következő ajánlás olvasható Engeszer Mátyás kézírásával: Der innerstadter Pfarrkirche verehrt v[on] der Witters des Compositours Hora. — A szólamanyag egy kéz írása. — Előadási bejegyzések: Stofil 1864, Kammermayer 1875 (timp). — Előadói bejegyzés: Ritter (vl I). — A szólamkottákon és a borítón a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — Régi jelzetek: 351 és 37 (utóbbi piros szám).

87.

HORÁK, W[enzel] E[manuel]: Graduale De Beata für Tenor – und Clarinett – Solo, Sopran, Alt und Bass, 2 Violinen, Viola, 2 Horn und Contrabass. — Prag [1848], Joh. Hoffmann. 888. 11 szólam: S, A, T solo, B, vl I, vl II, vla, vlc+vlne, clar Solo, cor I, cor II; kézírásban 9 szólam: 3 S, A, T, vl I, vl II, vlc, tr-ne.

88.

HÖLZEL [sic!], F[ranz] S[eraph]: Messe in Es [für die Corporis Christi Capella] 2 Sopran, 2 Alti, 2 Tenor, 2 Bassi, 2 Violino primo, 2 Violino secondo, 2 Contrabasso, 1 Organo oblig. 1 Clarino und 1 Clarinetti, Tympany. — Kézirat. P: [34] lev., 22 szólam: 5 S, 3 A, 2 T, 2 B, 2 vl I, 2 vl II, 2 vlne, clarinetti, clarini, timp, org.

Előadási bejegyzések: am 20/11 87 (vlne), Budapest den 6^[ten] Juni 1893 Hans Pitzl (clarinetti), 1909. június 29. Juhász (vl I). — Másolói bejegyzés: Bpest, den 7^[ten] Juli 1900 (vl I). — Előadói bejegyzések: Kovács Mariska, Ganszky Mariska, Csoórné, Vinczéné L., Bleuer (S); Fürbász Fer., Jaszniager (B). — A partitúrán és a szólamkották recto oldalain a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — A kéziratban több, különböző korú szólamanyagréteg különböztethető meg. — Régi jelzet: 427.

89.

HÖSZLY Jakab: Offertorium [Videbunt multi] für Sopran, Alt, Tenor, Bass, Violini, Viola, Tromby, Tympany, Basso u Organo. — Kézirat. P: [8] lev., 37 szólam: 4 S, 4 A, 3 T, 3 B, 5 vl I, 5 vl II, 3 vla, 2 vlc, 3 vlne, 2 tr I+II, timp, 2 org.

Az autográf kéziratos partitúra címlapján kéziratos ajánlás olvasható: Dem geehrsten Hr. Chorregenten F. Bräuer hochachtungsvoll gewidmet von J. Hössly. — A partitúrán és a szólamkották recto oldalain a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — A kéziratban több, különböző korú szólamanyagréteg különböztethető meg. — Régi jelzet: 38 (piros szám).

90.

HUMMEL, J[ohann] N[epomuk]: Messe N° 3 in d. — Wien [1830], Tobias Haslinger. 5496. 8 szólam: T, vl I, 2 vl II, 2 vla, vlc+vlne, fg; kézírásban 29 szólam: 5 S, 5 A, 4 T, 3 B, 3 vl I, 3 vl II, 2 vla, 2 vlc+vlne, fl, harmonica.

Előadói bejegyzések: Hellebronthné, Szepessi, Héger Cecília (S). — Másolói bejegyzések: Warthel Károly, 1867. máj. 11. (A); Irta Graú János (S). Néhány szólamkotta Bräuer Ferenc karnagy kézírása (A, fl, harmonica). A kézirat több, különböző korú szólamanyagréteget tartalmaz. — A szólamkottákon a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. Két szólamkottán az Engeszer feliratú pecsét található (S, A). — A fl és a harmonica szólamkotta hiányos. — Régi jelzet: 390.

91.

HUMMEL, J[ohann] N[epomuk]: Offertorium [Alma virgo] für Sopran Solo und Chor, 2 Violinen, Viola, 2 Flöten, 2 Hoboen, 2 Fagotte, 2 Hörner in F (2 Hörner in B ad lib.), 2 Trompeten, Pauken, Contrabass und Orgel. 89tes Werk. — Wien, Tobias Haslinger. 572. 1 szólam: org; kézírásban 1 szólam: S Solo.

Poss.: Franz Bräuer 15 Juny 1839 (org).

92.

Allegretto

Org.

HUMMEL, J[ohann] N[epomuk]: Quartetto Jesu Jesu O bone pastor. — London, Novello and Comp. P: [2] l., kézírásban P-részlet: [4] lev., kézírásban 27 szólam: 7 S, 5 A, 3 T, 3 B, 2 vl I, vl II, vla, vlc, vlne, ob, cor, timp.

Másoló: Pichler Elemér karnagy (a teljes szólamanyag az ő kézírása).

93.

Andante maestoso

VII *p*

HUMMEL, J[ohann] N[epomuk]: 2te Messe [in Esz] für Vier Solo-Stimmen und Chor; (: mit unterlegten latein- und deutsche Texte :) mit Begleitung des Orchesters. — Wien, bei S. A. Steiner und Comp. No. 3019. P: [107] l.; kézírásban 32 szólam: S I, 2 S II, 2 A I, 2 A II, 2 T I, 2 T II, 2 B I, 2 B II, 2 vl I, 4 vl II, vla, 2 vlc, 2 vlne, fg II, cor I, cor II, tr I, tr II, timp.

Előadási bejegyzés: Marek [das] 1^[ste] Mal 22 April 848 (vlne). — A kézirat több, különböző korú szólamanyagréteget tartalmaz. — A partitúra címlapján a Budapest Belvárosi Főplébánia-Templomkar feliratú pecsét olvasható.

94.

con sordini sempre

VII *p*

KÄSSMAYER, Moritz: Qui habitat Graduale in G. — Nyomtatott P részlet [1] l., 6 szólam: S, vl I, vl II, vla, vlc, vlne; kézírásban 13 szólam: 2 S, 3 vl I, 3 vl II, 2 vla, 2 vlc+vlne, org.

A kottákon a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — Régi jelzet: 414.

95.

Allegro

VII *f*

KEMPTER, Karl: Te Deum in C. Opus 116. Musica Sacra Lieferung 16. — Augsburg [1864 körül], Verlag von Anton Böhm. 3687-16. 40 szólam: 5 C, 5 A, 5 T, 5 B, 4 vl I, 4 vl II, 3 vla, org+vlne, fl, clar II, cor I, cor II, clarino I, clarino II, timp, org; kézírásban 1 P: [12] lev., 6 szólam: 2 S, 2 A, 2 vlne.

Előadási bejegyzések: 31/12 86 (vl I); G Einsikry 1881, 1882 (clar II), G Einsikry 1882 (clar I). — A kéziratok közül néhány Pichler Elemér karnagy kézírása (2 S, 2 A). — A szólamkottákon a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — A nyomtatott címlapon Tábornszky és Parsch Nemzeti Zenemű kereskedés pecsétje található (IV. ker. Korona u. 4. sz.) — Régi jelzet: 399.

96.

Domine, ad adjuvandum, Allegro **No 1. Allegro**

VII *p* VII *f*

No 2. Andante

VII *p*

No 3. Moderato **No 4. Allegro**

VII *p* VII *f*

No 5. Allegro moderato

VII *f* *fp*

No 6. Allegro **No 7. Allegro non troppo**

VII *f* VII *f*

No 8. Moderato dolce

VII *p*

No 9. Allegro **No 10. Moderato**

VII *f* VII *p*

No 11. Allegro **No 12. Allegro**

VII *f* VII *p*

No 13. Andante con moto dolce

VII *p*

No 14. Moderato dolce

VII *p*

No 15. siehe No 7. No 16. siehe No 7. Magnificat

KEMPTER, Karl: Vesper-Psalmen auf alle Sonn- und Festtage des Kirchenjahres. Opus 43. Musica Sacra Lieferung 3. [Domine, ad adjuvandum, N° 1 Dixit Dominus, N° 2 Confitebor tibi Domine, N° 3 Beatus vir, N° 4 Laudate pueri, N° 5 In excitu Israel, N° 6 Laudate Dominum, N° 7 De profundis, N° 8 Memento, N° 9 Laetatus sum, N° 10 Nisi Dominus, N° 11 Lauda Jerusalem, N° 12 Credidi, N° 13 Beati omnes, N° 14 In convertendo, N° 15 Domine probasti me, N° 16 Confitebor, Magnificat]. — Augsburg & Wien [1850 körül], Verlag Anton Böhm u. Sohn. 16 szólam: C, A, T, B, vl I, vl II, vla, org+vlne, fl, clar II, cor I, cor II, clarino I, clarino II, timp, org; kézírásban kóruspartitúra: [7] lev., 7 szólam: 3 C, 2 A, B, vl I.

A kéziratot szólamkottákat Pichler Elemér karnagy másolta. A kóruspartitúra is az ő kézírása.

97.

KRENN, Fr[anz]: Ecce sacerdos magnus Op. 50. — Wien [1859], bei F. Glöggel & Sohn. 827. 12 szólam: S, A, T, B, vl I, vl II, clar I, clar II, cor I, tr I+II, timp, org; kézírásban 13 szólam: 4 S, A, T, 4 B, 2 vl I, vl II.

Másolói bejegyzés: Anna Bahnert 3/VII 1882 (4 S). — A szólamkottákon a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — Régi jelzet: 393.

98.

KRENN, Fr[anz]: Offertorium Salve Regina Op. 42. — Wien, bei F. Glöggel. 808. 8 szólam: S, Alto Solo, T, B, vl I, vl II, vlc+vlne; kézírásban 18 szólam: 3 S, 2 Alto Solo, 3 T, 3 B, 3 vl I, 3 vl II, vlc+vlne.

Előadói bejegyzés: Benza Anna (Alto Solo). — A szólamkottákon a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — Régi jelzet: 405.

99.

KREUTZER [Konrad]: Offertorium in Canone [Exultate Justi in Domino] a Canto, Tenore, Basso Primo et Secondo, Due Violini, Duo Oboe, Due Corni in G, Viola con Basso. — Kézirat. 13 szólam: S, T, B I, B II, vl I, vl II, vla, vlne, ob I+fl, ob II+fl, cor I, cor II, org.

Poss.: Ex Rebus Frantz Mayer (borító). — A borítón és a szólamkottákon a K[aiserliche]-K[önigliches] Feld Superiorat in Ungarn feliratú pecsét található.

100.

LIKL, Georgio: Duo Regina Coeli Canto, Alto, Tenore, Basso, Due Violini, Due Clarinetti in B, Due Corni in Es, Fagotto Basso cum Organo. — Kézirat. 15 szólam: S, A, T, B, 2 vl I, 2 vl II, vlne, clar I, clar II, fg, cor I, cor II, org.

Poss.: Franz Mayer. — A borítón és a szólamkottákon a K[aiserliche]-K[önigliches] Feld Superiorat in Ungarn feliratú pecsét olvasható.

101.

Andante sostenuto

Andante con moto
3

LISZT Ferenc: Pater noster quattuor vocum ad aequales (II T T. et II B B.) concinente organo secundum rituale S S. ecclesiae Romanae – Ave Maria quattuor vocum concinente organo. — Lipsiae [1853], Breitkopfii et Härtelii. 8649. 8650. P: [7] l., 4 szólam: T I, T II, B I, B II (Pater noster), 4 szólam: S I, S II, T, B (Ave Maria).

A partitúrán nyomtatott ajánlás található: Patri venerabili Albach amico devotoque animo d. d. Franciscus Liszt. — Régi jelzet: 495—496 (Engeszer Mátyás karnagy írása barna tollal).

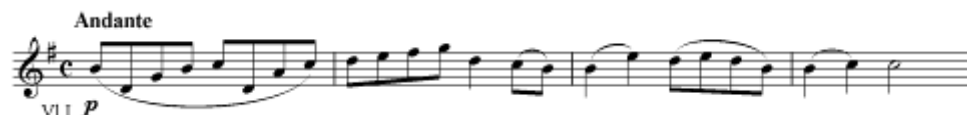
102.

LISZT Ferenc: Ungarische Krönungs Messe. — [Leipzig], Verlag von J. Schubert & Co. 4932. 21 szólam: 6 S, A, 6 T, 8 B; csak a Gradualeból 24 szólam: 6 T I, 6 T II, 6 B I, 6 B II; kézírásban 36 szólam S, 4 vl I, 6 vl II, 3 vla, 4 vlc+vlne, 2 fl I+II, ob I+II, ob II, clar I+II, clar II, 2 fg II, 2 cor I+II, 2 cor III+IV, 2 tr I+II, 2 Tenor-Posaunen, Bass-Posaune und Tuba, timp.

A ma használatos kottatárban található. A zenekari szólamok kézírásosak, az énekkariak – egyetlen kivétellel – nyomtatottak. A műből nyomtatott zenekari szólamanyag nem jelent meg. — Előadási bejegyzések: 1874 és 1992 között 60 bejegyzést rögzítettek a kottákban. A legelső bejegyzés 1874. március 25-e, ezen a napon maga Liszt Ferenc vezényelte Magyar koronázási miséjét a templomban. A kottaanyag erre a kiemelkedő előadásra készült. — Előadói bejegyzések: Mizsey (S); Földényi, Marmai, Sajó, Zoltay (T); Gogolyák Antal, Dr Béni Fülöp 1977, Szendrei, Paras Géza, Kneifel János (B). — Másoló: A teljes zenekari szólamanyag, és az egyetlen kézíratos énekkari szólam egy kéz írása, Pajor Anna kórustag másolta. Lemásolta Pajor Anna martiusban 1874 (fg II). — A szólamkottákon a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét látható. — Régi jelzet: 345 (Engeszer Mátyás karnagy kézírásával).

103.

LORENZ, Joh[ann]: Messe (G dur) für Sopran, Alt, Tenor, Bass, 2 Violinen, Viola, Violon et Cello, 2 Clarinetten o. Oboen, 2 Hörner, 2 Trompetten, Pauken. — Kézirat. P: [60] lev., 39 szólam: 5 S, 5 A, 4 T, 4 B, 4 vl I, 4 vl II, 2 vla, vlc, vlc+vlne, 2 vlne, clar I, clar II, tr I, tr II, cor I, cor II, timp.

Előadási bejegyzések: 5/8 1880, 17/5 1880, Budapest [den] 3ten Oktober 1874 Jesek (tr II), 17/5 1880 Ješek, 5/8 1880 (cor II), Budapest am 26sten Oktober 1884 G. Einsickry (clar II). — Előadói bejegyzések: P[ajor] A[nna], Berger, Gloger, Szepessiné (S); M. G. Delaunay, Nagy Anna, Fischer, L. J. (A). — A partitúrán és néhány szólamkottán a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található.

104.

LORENZ, J[ohann]: Messe in F für 4 Singstimmen und Orgelbegleitung. — Kézirat. P: [19] lev., 21 szólam: 6 S, 5 A, 3 T, 4 B, vlc+vlne, vlne, org.

Előadási bejegyzés: 28. Jänner 1863. — Előadói bejegyzések: Staffer, P. A., Ujházy, Matusek (S), de L. (A).

105.

Andante

A Ky - ri - e e - lei - son Ky - ri - e e - lei - son

LORENZ, J[ohann]: [Missa in C]. — Kézirat. 1 szólam: A.

106.

Adagio non molto

VI I *mf*

LORENZ, Joh[ann]: Offertorium (Lauda Sion) für Alt Solo, Sopran, Alt, Tenor, Basso, Violino 1mo et 2do, Viole, 2 Hörner, Violoncell et Contrabass (2 Oboen o. Clarinett: 2 Fagott ad lib). — 57 szólam: 6 S, 3 A, 4 A Solo, 6 T, 7 B, 6 vl I, 5 vl II, 3 vla, vlc, 2 vlc+vlne, 2 vlne, ob I, ob II, 2 clar I, 2 clar II, fg I, fg II, 2 cor I, cor II, org.

Előadási bejegyzés: Joh. Hanisch Pest 28. Oct 855.

107.

Andante *rit.* *a tempo* *rit.*

T I *mf* Ve - ni sanc - te Spi - ri - tus, ve - ni sanc - te Spi - ri - tus

LORENZ, Joh[ann]: Veni Sancte Spiritus für vierstimmigen Männerchor. — Pest, bei Rózsavölgyi & Comp., 4 szólam: T I, T II, B I, B II; kézírásban P: [5] lev.

A kottákon a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — Régi jelzet: 341, 469 (utóbbi áthúzva).

108.

Adagio *f* *p*

S Ky - ri - e e - lei - son

LORENZ, Joh[ann]: Vocal Messe in G dur für Sopran, Alt, Tenor, Bass mit Begleitung der Orgel. — Kézirat. Autográf kézirat P: [22] lev., 24 szólam: 6 S, 6 A, 3 T, 6 B, vlc, vlc+vlne, org.

Az autográf kézirat partitúra végén bejegyzés: beendet am 15^[ten] Mai 1866 Gott sei Dank. A partitúra belső oldalán bejegyzés: Aufgeführt zum Allbeegentend Kirchenmusikverein in Wien am 17^[ten] März 1867. Jos. Kumenecker artist. Direktor.

109.

Larghetto
p *f*

S Do - mi - ne, Do - mi - ne Je - su Chri - ste

[MEDERITSCH], J[ohann] Gallus: Domine non sum dignus [Nagycsütörtökre]. — Kézirat. P: [2] lev., 16 szólam: 4 S, S+A, 5 A, 3 T, 3 B.

Másoló: Engesser Josef 21 Márz 1860 (S+A), Bräuer Ferenc (S, A), a partitúra Bräuer Ferenc karnagy kézírása. — A partitúrán Engeszer Mátyás karnagy bejegyzése olvasható: Am Gründonnerstag nach dem Confiteor. Az egyik tenor szólamkottán ugyancsak Engeszer Mátyás karnagy kézírásával a következő bejegyzés olvasható: wird unter noch der Comunion gesungen.

110.

Allegretto
mf

T I Lau - da Si - on Sal - va - to - rem lau - da du - cem et Pas - to - rem

MENNER, Ludvig: Stationen zur Frohnleichnamtsfeier. — Kézirat. P: [2] lev., 4 szólam: T I, T II, B I, B II.

Régi jelzet: N¹⁰ 138.

111.

Andante cantabile
pp *f* *p dim.*

VI Pa - ter nos - ter qui es in coe - lis sanc - ti - fi - ce - tur no - men - tu - um

MEYERBEER, G[iacomo]: Pater noster offertorium für 4 stimmigen Chor. — Kézirat. 2 P: [1][2] lev., 15 szólam: 4 S, 4 A, 3 T, 4 B.

Az egyik partitúra Engeszer Mátyás kézírása, másolói bejegyzéssel a végén: 858 Márz. A másik partitúrán ajánlás olvasható: Dem Ofner Kirchenmusik -Vereine verehrt J. B. Wawra. — Másolói bejegyzések: Enrich Kneifl (A), Ofen am 5^[ten] Juny 1869 (T). — Előadói bejegyzések: Vincéné, Zöldiné, Jakabné (S), K. A. (T), Körösy (B).

112.

Andante maestoso
fp *f* *fp* *f* *fp* *f*

VII *fp* *f* *fp* *f* *fp* *f*

MOZART, [Wolfgang Amadeus]: Missa [in C] [Koronázási mise]. — Kézirat. a) 33 szólam: S, A, 2 T, 3 B, 5 vl I, 5 vl II, vla, vlc, 3 vlne, 2 cb, 2 ob I, 2 ob II, cor I, cor II, clarino I, clarino II, timp.; b) 9 szólam: 3 S, 5 A; c) 3 szólam: clar I, clar II, corni+trombi.

Az a) réteg a XIX. század első feléből származó kézirat, a b) réteg litográfia, a c) réteg pedig Pichler Elemér karnagy kézírása. — Előadói bejegyzések: Reichert, Bahnert, Wendler (S), Delaunay (A), Ritter (vl I). — Másoló: Engeszer M 1884 márc. 7. (vla). — Előadási bejegyzések: Kotraschek Lipót 1888 9/8, 1840/7 Kadlets, J. J. Pitzl, Klein Miekisch 25 /XII 91, den 8ten September 1887 (ob I); 21. Sept. 1884, 26. Dez 855, 29. Juni 1887 Fäch, 30/10 864, 25. Dec. 1885, 6. Jan. 1887 (ob II); 8. July 1855 H. Gayek (clarino I); ifj. Szautner 1889 30/V, 1871 Jun. 20 Schacser Ferencz, 1878 nov. 24. Kunz (timp). — A kézirat több, különböző korú szólamanyagréteget tartalmaz. — Régi jelzet: 51 és 80.

A mű címe és jegyzékszám: Miss („Krönungs-Messe”) für 4 Singstimmen, 2 Violinen, 2 Oboen, 2 Hörner, 2 Trompeten, 3 Posaunen, Pauken, Baß und Orgel, K. 317.

113.

MOZART, W[olfgang] A[madeus]: Missa Brevis In G a Canto, Alto, Tenore, Basso, Violino Primo et Secondo, Cornu Primo et Secondo in G, Organo con Violone. — Kézirat. 22 szólam: 2 S, 3 A, 3 T, 3 B, 4 vl I, 4 vl II, vlc+vlne, cor I, cor II.

Poss.: Ex Rebus M. Rainer. Den 10te September 1807 (borító). — Rainer-hagyaték. — Előadási bejegyzések: Producta 1807 den 6ten Septembr, den 9ten Sept. 1810, den 20sten July 1811, den 5ten April 812, den 18ten Julli 815, den 14ten July 816, den 15ten July 821, den 13ten Jener 823, den 10ten Augusti 823, den 26sten September 824, den 17ten July Sonntag 825, den 8ten Jener Sonntag 826, den 5ten July Sonntag 1860 (a borító belső oldalán). — A kézirat több, különböző korú szólamanyagréteget tartalmaz. — A borító és a régi jelzet Bräuer Ferenc karnagy kézírása. — Régi jelzet: 54.

A mű címe és jegyzékszám: Missa brevis für 4 Singstimmen, 2 Violinen, Viola, Baß und Orgel, K. 47d=49.

114.

MOZART, Wolfgang Amadeus: Missa in C a Canto, Alto, Tenore, Basso, Violino Primo et Secondo, Clarino Primo et Secondo, Tympany, Organo, Violone e Violoncello. — Kézirat. 28 szólam: 4 S, 4 A, 3 T, 3 B, 4 vl I, 4 vl II, 2 vlne, clarino I, clarino II, timp, org.

Poss.: Ex Rebus M. Rainer (borító). — Rainer-hagyaték. — Előadási bejegyzések: Producta: October 1819 den 4ten Namenstag des Kayzers Frantz in October, den 25sten Marti Maria Verkündigung 820, den 8ten Decembris Maria Empfängnis 820, den 5ten Augusti 821, den 4ten October Kayser Nahmenstag 821, den 4ten May 823, den 12ten January bey Franciscanen anno 824 nach Heiligem Dreikönig, den 25sten, den 16ten Sonntag Namen Jesu 825 (a borító belső oldalán); den 3ten Juli 1835 (alt). — A kézirat több, különböző korú szólamanyagréteget tartalmaz. — Régi jelzet: 53.

A Sherman műjegyzékben nem található.

115.

Adagio

VI *p*

MOZART, Wolfgang Amadeus: Requiem. — Kézirat. 28 szólam: 4 S, A, B, 5 vl I, 6 vl II, 2 vla, vlc, 2 vlc+vlne, 2 tr-ne I, 2 tr-ne II, tr-ne III, org.

Poss.: Ex Rebus Michael Rainer (org.), Vavrinecz Mór pecsétje található a tr-ne II szólamkottán. — Rainer-hagyaték. — Előadói bejegyzések: Marek (vlc+vlne); Zöldiné Ilka, Szepessiné (S). — Előadási bejegyzések: 4. Febr 856 Ignaz Pfeffer (vl II); 28. Juli 1856 (vlc+vlne); Giegerl Requiem für Andrassi Bpest, den 25sten II. 1890, 24. IV. 95., 3. Oktober 95., 6 Febr. 97. (tr-ne I); Paul Trelensz 98 X/22, Roubal 1890, den 1ten September 868, [den] 30sten April für Graf Széchenyi 860 (tr-ne II). — Másolói bejegyzés: 98 I/18 (tr-ne II). — A kéziratos szólamkottákban több réteg fedezhető fel.

A mű címe és jegyzékszám: K. 626.

116.

Andante Adagio non molto

VI VI

Un poco Allegro Un poco Allegro

VI VI

NOVOTTNI, Francesco: IV Motteta [sic!] De Venerabili Sacramento a Vocibus Canto: Alto: Tenore Basso Violini, ad Libitum Organo et Violone [O Salutaris, Da Pacem, Homo quidam, Hic est Panis]. — Kézirat. 10 szólam: 2 C, 2 A, T, B, vl I, vl II, 2 org.

A címdalton kéziratos írás: Ad me Casparu Mayer Regentem Chori In Aquatica.

117.

C Kyrie eleison

PRAENESTINI, Joannis Petri Aloysii [Palestrina, G. P]: Missa Papae Marcelli (:Genuina:) Sex Vocum I. — [Mainz 1851, Schott. 10711. 1.] 30 szólam: 8 C, 7 A, 4 T I, 4 T II, 4 B I, 3 B II.

118.

PLACHY, Wenzel: Graduale [Dextera Domini] für 4 Singstimmen, 2 Violinen, Contrabass und Orgel. Op. 34. — Wien, bey Cappi und Czery N° 350., Graben, 1134.; 20 szólam: 2 S, 3 A, 3 T, 3 B, 2 vl I, vl II, 2 vlne, tr I, tr II, timp, org; kézírásban 1 P: [4] lev., 24 szólam: 5 S, 3 A, 3 T, 3 B, 3 vl I, 4 vl II, vlc+vlne, tr I+II, timp.

Másoló: a szólamkották közül néhány Bräuer Ferenc regens chori kézírása (4 S, A, T). — Előadói bejegyzés: R. S. (vlc+vlne). — A kották recto oldalain a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — Régi jelzet: 335, 289 (utóbbi áthúzza).

119.

PREINDL, [Giuseppe]: Benedictus es offertorium. — Kézirat. P: [4] lev., 21 szólam: 2 S, 2 A, 3 T, 3 B, 4 vl I, 4 vl II, vlc+vlne, 2 org.

Előadói bejegyzések: Istvánfi Laura (S), B. M. (T). — A borítón a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — Rainer-hagyaték. — Régi jelzet: 184 és 61 (utóbbi piros szám).

120.

Andante 8

VII *f*

Andante 9

VII *f*

Adagio

VII *p*

Andante

VII *p*

PREINDL, [Giuseppe]: Due Graduali ed Due Offertori. [Domine quis habitabit, Unam petii a Domino, Ave Maria gratia plena, Vocem meam audi]. — [Vienna, presso Pietro Mechetti q^m Carlo] P. M. 1711. 12 szólam: S, A, T, B, vl I, vl II, vlc Solo, vlne, clarino I, clarino II, timp, org; kézírásban 1 P: [4] lev., 17 szólam: S, 2 A, 2 T, 2 B, vl Solo, 4 vl I, 3 vl II, 2 vlc+vlne.

Másoló: Engeszer 1872 Máj. 22. (vl Solo). A kézirat partitúra befejezetlen. — Előadói bejegyzés: Gloger (S). — Régi jelzet: 63 (piros szám).

121.

Allegretto *p* **13** Andante
 VI *p* VII *f*
 Adagio **16** Andante
 VI *p* VII *f*

PREINDL, Giuseppe: Due Graduali ed Due Offertori a Soprano, Alto, Tenore, Basso, Violino 1mo, Violino 2do, Clarino 1mo, Clarino 2do, Timpani, Violone ed Organi [Non nobis Domine, Introibo in domum tuam grad. de Tempore, Benedictus es; Domine, Dominus noster off. de Tempore]. Op. XIII. XIV. N^o I. II. — Vienna, presso Pietro Mechetti q^m N° 1153. csak címlap, P. M. 1712. 8 szólam: S, A, T, B, vl I, vl II, vlne, org; kézírásban 17 szólam: 3 S, 3 A, 2 T, 2 B, 3 vl I, 2 vl II, vlc+vlne, org.

Másolói bejegyzés: 847 (S, T). — Néhány szólamkotta Bräuer Ferenc regens chori kézírása (vl I, vl II). — Régi jelzet: 180 (áthúzva).

122.

Andante
 Vlne *p*

PREINDL, Giuseppe: Messe [in Es]. — [Vienna, presso Pietro Mechetti q^m Carlo]. 5 szólam: vl II, 2 vlne, cor I, cor II; kézírásban 1 P: [42] lev., 5 szólam: vlne, ob I, ob II, tr-ne I, tr-ne II.

A borítón és a szólamkottákon a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — A vl II szólam töredékes. — Régi jelzet: 82.

123.

Andante
 VI *p*

PREINDL, Giuseppe: Messa in C Op. X. N° IV. — Vienna, presso T. Mollo e Comp. csak címlap, Vienna, presso Pietro Mechetti q^m Carlo N° 1153. N° 1656. 39 szólam: 3 S, 3 A, 3 T, 3 B, 3 vl I, 3 vl II, 3 vlne, 3 ob I, 3 ob II, 3 clarino I, 3 clarino II, 3 org, 3 timp; kézírásban 19 szólam: 3 S, 3 A, 2 T, 2 B, 4 vl I, 4 vl II, vlc.

Poss.: Pfarrkirche M Rainer. Rainer-hagyaték. — Előadási bejegyzések: Producta den 26^[sten] Decembris 821 Weihnachten (a címlap belső oldalán). — Régi jelzet: 50.

124.

PREINDL, Giuseppe: Missa in D a Soprano, Alto, Tenore, Basso, Violino 1mo, Violino 2mo, Violone ed Organo. — Vienna, presso Pietro Mechetti q^m Carlo N° 1153. N° 1657. 18 szólam: S, 2 A, 3 T, 3 B, 2 vl I, 3 vl II, 2 vlne, 2 org; kézírásban 1 P: [32] lev., 28 szólam: 4 S, 4 A, 2 T, 2 B, 3 vl I, 3 vl II, ob I, ob II, 2 cor I, 2 cor II, clarino I, clarino II, timp, org; 36 facsimile szólam: 19 S, 17 A.

Előadói bejegyzések: V. L., Gloger, Berger Anna, Bognár, Szlong, Saal, Hámory (S), Jovanovits János (B). — Másoló: Weiss Jakab (A). — A borítón és a nyomtatott szólamokon a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — Néhány kéziratot szólamkottán Engesser Mátyás illetve Szautner Zsigmond karnagyok pecsétje (Engesser, Szautner Zsiga) található. — Régi jelzetek: 80 (a borítón és a nyomtatott szólamkottákon), 74 (a kéziratot szólamkottákon).

125.

PREINDL, [Giuseppe]: Videbunt multi, Ad te Domine levavi grad. de Tempore, Vias tuas Domine, Delicta juventutis meae off. de Tempore. — [Wien], P[ietro] M[echetti] 1712. 13 szólam: 2 A, T, 2 B, 2 vl I, vl II, vlne, clarino I, clarino II, 2 timp; kézírásban P: [26] lev., 51 szólam: 9 S, 5 A, 5 T, 7 B, 6 vl I, 6 vl II, vlc, 5 vlc+vlne, vlne, clarino, 2 timp, 2 org, facsimile szólamok: 54 S (csak a Vias tuas off.).

Másoló: néhány kéziratot szólamkotta Bräuer Ferenc regens chori kézírása (vl I, vl II, 2 vlc+vlne, clarino I, clarino II, timp). A kéziratot partitúra Bräuer Ferenc regens chori kézírása (csak a két graduálét tartalmazza). — Előadási bejegyzések: [den] 29sten/6 1880 (vl I); 10/11 78 Roubal, Kammermayer 20/6 878 (timp). — Előadói bejegyzések: Pajor Anna, Istvánfi Laura, T. I, (S); Marek (vlc+vlne). — A nyomtatott szólamkottákon a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — A Vias tuas Domine offertórium a Rainer-hagyaték része. — Régi jelzet: 181.

126.

Alla breve
2

A Ad te ad te ad te le - va - vi a - ni-mam me - am.

RATHGEBER, P. Valentino: *Dominicale complectens Offertoria XXXXX*. Pro omnibus et singulis Dominicis per annum a 4 Vocibus ordinariis, Violino Unisono ad libitum, Alto&Tenore Violis, vel 2 Trombon ad lib. cum Organo, ac Violoncello Op. XV. — [Augsburg] An. MDCCXXXV. [1735], Joannis Jacobi Lotteri, Augustae Vindelicorum. 2 szólam: A, T.

Előadási bejegyzés: Heinrich Miller 1779 (T), Dűla Joseph den 29sten December 872 (A). — Régi jelzet: 188.

127.

Alla breve

S Ad te ad te ad te ad te le - va - vi a - ni-mam me - am.

RATHGEBER, [Valentin]: 18 Offertoria [1. Ad te levavi, 2. Deus tu convertens, 3. Benedixisti Domine, 4. Ave Maria gratia plena, 5. Deus firmavit, 6. Dexter a Domini, 7. Timebunt gentes, 8. Adorate Deum, 9. Bonum est confiteri, 10. Perfice gressus, 11. Benedictus es Domine, 12. Scapulis suis, 13. Meditabor in mandatis, 14. Justitiæ Domini, 15. Laudate Dominum, 16. Confitebor tibi Domine, 17. Custodi me Domine, 18. Angelus Domini]. — Kézirat. ? P: [4] lev., 15 szólam: 4 S, 4 A, 3 T, 2 B, 2 vlc+vlne.

Előadói bejegyzés: Vinczéné Eleonóra (S). — Partitúra a következő offertóriumokból maradt fenn: Ad te levavi, Deus tu convertens, Benedixisti Domine, Bonum est confiteri, Perfice gressus meos. Az Ad te levavi Engeszer Mátyás kézírása. — Régi jelzet: 188.

128.

Moderato

VI I

RIEDER, Ambr[os]: *Graduale Laetatus sum*. — Kézirat. 36 szólam: 5 S, 5 A, 5 T, 5 B, 4 vl I, 4 vl II, 3 vlc+vlne, fg, 2 Trompetten, timp, org.

A szólamkottákon a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — Régi jelzet: 65 (piros szám).

129.

Adagio dolce

VI I solo

RIEDER, Ambros: Offertorium in D (Audi filia, et vide) für 4 Singstimmen, 2 Violinen, Viola, 2 Hörner, Contrabass u. Orgel. Op. 94. — Wien, A. Diabelli u. Comp. N° 2670. 28 szólam: 3 S, 3 A, 3 T, 3 B, 3 vl I, 3 vl II, 2 vla, 2 vlc+vlne, 2 cor I, 2 cor II, 2 org.

130.

Andante modesto $\frac{5}{4}$ dolce

A solo *p* Per - fi - ce gres - sus me - os in se - mi - tis tu - is

RIEDER, Amb[ros]: Op. 89. Offertorium Perfice gressus meos. — I. Cz. N°. 1306. 3 szólam: A Solo, vl I, vl II.

131.

Andante

Vl I *mf* *sf*

RIEDER, [Ambros]: Requiem. — S[teiner]: u[nd]: C[ompany]: 2796. 11 szólam: S, A, T, B, vl I, vl II, vlne, cor I, cor II, tr-ne I, tr-ne II; kézírásban 1 P: [10] lev., 15 szólam: 2 S, 3 A, T, 2 B, 3 vl I, 3 vl II, timp.

Előadási bejegyzések: 2/3 72, Rintner den 2^[ten] März 1863 (timp). — A kéziratoss partitúrában Engeszer Mátyás karnagy bejegyzései találhatók. A szólamkottákon a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — Bräuer ajándéka 1846.

132.

Moderato Adagio Maestoso

Vl I *p* *f* *p* *f* *sf*

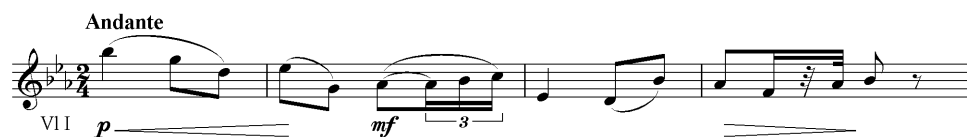
Grazioso

Vl I *f*

RIEDER, Alois: Vier Offertorien für Sopran, Alt, Tenor und Bass mit Begleitung der ausgeletzten Orgel oder des Streich-Quartettes und zwei Horn [Ave Maria, Exaudi Deus, Benedicite Dominum, O bone Jesu!]. — Brixen, Commissions-Verlag von Weger's Musikalien-Handlung (Eintragen in das Vereins-Archiv „Cäcilia“). 10 szólam: S, A, T, B, vl I, vl II, vla, vlne, corni, org.

A zenemű a Gross kiadónál is megjelent Innsbruckban, 1867-ben.

133.

ROTTER, [Ludwig]: Sperate in Deo Op. 42. — [Wien 1863], F[rantz] G[lögg] 1096. 29 szólam: 7 S, 5 A, 3 T, 4 B, 2 vl I, 2 vl II, vla, 2 vlc+vlne, 2 org.

Előadói bejegyzés: RB (vl I). — Az egyik alt szólamkotta Engeszer Mátyás karnagy kézírása.

134.

RUZITSKA G[eorg]: Missa N° 2 [in D]. — Kézirat. 534 szólam: 3 S, 4 A, 3 T, 2 B, 2 vl I, 2 vl II, vla, vlc, vlc+vlne, vlne, fl, ob I, ob II, clar I, 2 clar II, fg I, fg II, cor I, cor II, tr I, 2 tr-ne basso, contrafagotto, timp.

Előadási bejegyzés: Ferencsi K. (A). — Két különböző korú szólamanyag-réteg van (XIX. század második ill. harmadik harmada).

135.

RUZITSKA G[eorg]: Requiem. — Kézirat. 56 szólam: 10 S, 4 A, 5 T, 7 B, vl I, 3 vla I, 3 vla II, 2 vlc, 2 vlne, 2 fl I, 2 fl II, clar I, 2 clar II, 3 cor I, 3 cor II, 3 tr, 2 tr-ne basso, org.

Két különböző korú szólamanyag-réteg van.

136.

SCHIEDERMAYER, J[ohann] B[aptist]: Pastoral-Messe [in C] für 4 Singstimmen, 2 Violinen, Flöte, 2 Clarinetten, Fagott, 2 Trompeten, Pauken, Contrabaß und Orgel. 72tes Werk. — Wien [1842], Tobias Haslinger. N° 5057. 14 szólam: S, A, T, B, vl I, vl II, vlc+vlne, fl, clar I, clar II, fg, tr I, tr II, timp, org; kézírásban 21 szólam: 3 S, A, T, 2 B, 2 vl I, 2 vl II, vlc+vlne, vlne, fl, clar I, clar II, cor I, tr II, tr-ne basso, timp, org.

A nyomtatott orgonaszólam hiányos.

137.

Andante con moto

VI I *p*

5

f *p*

SCHIEDERMAYER, Joh[ann] Bapt[ist]: Messe nebst Graduale [Lauda anima mea] und Offertorium [Deus misereator nostri] für 4 Singstimmen, 2 Violinen und Orgel. 31tes Werk. N° 2781. — Wien, bei S. A. Steiner und Comp. 7 szólam: S, A, T, B, vl I, vl II, org.

A borítón a cím Bräuer Ferenc regens chori kézírása. — Régi jelzet: 85 és 72 (utóbbi piros szám).

138.

Andantino

VI I *p* *f*

p *f*

SCHIEDERMAYER, J[ohann] B[aptist]: Messe nebst Graduale [Diligam te Domine] und Offertorium [Quare fremuerunt gentes] für 4 Singstimmen, 2 Violinen, 2 Horn (ad libitum) und Orgel. 32tes Werk. N° 2782. — Wien, bei S. A. Steiner u. Comp. 9 szólam: S, A, T, B, vl I, vl II, cor I, cor II, org; kézírásban 5 szólam: S, A, vl I, vl II, org.

A borítón a cím Bräuer Ferenc regens chori kézírása. — Régi jelzet: 84 (áthúzza és 85-re javítva).

139.

Moderato

VI I *p*

SCHIEDERMAYER, J[ohann] B[aptist]: Messe nebst Graduale [Salvum me fac Domine] und Offertorium [Conserve me Domine] für Singstimmen, 2 Violinen, 2 Horn (ad libitum) und Orgel. 33tes Werk. N° 2783. — Wien, bei Tobias Haslinger. 14 szólam: S, 2 A, 2 T, 2 B, 2 vl I, 2 vl II, cor I, cor II, org; kézírásban 3 szólam: vl I, vl II, vlne.

A borítón a cím Bräuer Ferenc regens chori kézírása. — Régi jelzet: 86 és 71 (utóbbi piros szám).

140.

SCHIEDERMAYER, Joann[es] [Baptist]: Missa in D# nebst Graduale [Inclina Domine] und Offertorium [Exaltabo te Domine] Soprano, Alto, Tenore, Basso, Due Violini, Due Oboe, Due Clarini in D Timpani con Organo et Violone. — [Wien], S[teiner] et C[ompany] N° 2784. 12 szólam: S, A, T, B, vl I, vl II, ob/clar I, ob/clar II, clarino I, clarino II, timp, org; kézírásban 30 szólam: 4 S, 4 A, 3 T, 3 B, 3 vl I, 4 vl II, vlc+vlne, 2 vlne, ob I, ob II, clar I, clar II, timp, org.

Poss.: Ex Rebus Frantz Maÿer (borító). — A szólamkottákon és a borítón a K[aiserliche]-K[önigliches] Feld Superiorat in Ungarn feliratú pecsét található. — Régi jelzet: 70 (piros szám).

141.

SCHIEDERMAYER, Joh[ann] Bapt[ist]: Vier Evangelien für 4 Singstimmen mit willkürlicher Begleitung von 2 Clarinetten, 2 Hörner, unt [sic!] 2 Fagotte zum Gebrauche bei dem Frohnleichnam's feste. — Kézirat. 11 szólam: 2 S, A, T, B, clar I, clar II, fg I, fg II, cor I, cor II.

A borító alján a következő bejegyzés található: Ex Rebus F. Mayer.

142.

SCHLÄGER, Hans: Graduale Exaudi Domine für Sopran-Solo, Chor und Orgel. Op. 27b. — Kézirat. P: [2] lev., 21 szólam: 1 S Solo, 4 S, 5 A, 5 T, 5 B, org.

Az egyik partitúra autográf: Salzburg am 19ten Jänner 1865 Hans Schläger. — Előadási bejegyzés: Berger Sopr. S. 1877. Nov. 3. (S Solo). — Előadói bejegyzések: Vinczéné L, Berger k. a. (S Solo). — Másolói bejegyzés: leírta Berger Anna Budapesten 1884. jan. 4^{én} (S Solo). — A borítón, a partitúrákon és a szólamkottákon a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — Régi jelzet: 395.

143.

SCHLÄGER, Hans: Graduale In te Domine speravi für Sopran Solo, Chor und Orgel. — Kézirat. Autográf kézirat P: [4] lev., 18 szólam: 4 S, S Solo, 4 A, 4 T, 4 B, org.

Az előző graduálével egy dossziében található. — Előadói bejegyzések: Jakabné Etelka, Zöldiné, Révész, Reichert (S); Vinczéné L. (S Solo). — A dosszién, a partitúrán és a szólamkottákon a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét látható. — Régi jelzet: 395.

144.

Andante sostenuto quasi Adagio

Org.

SEYLER, Carl: „Alma Redemptoris” als Graduale oder Offertorium für Alt-Solo und Chor, 2 Violinen, Viola, Cello u. Bass. — A. Böhm & Sohn in Augsburg & Wien. Dir-St+org: [4] l.

145.

Andante

VI I *p*

SEYLER, Carl: Offertorium in Es (Domine Dominus noster) Terzett für 2 Sopran und 1 Alt mit Begleitung von 2 Violinen, Viola, Violoncell, Contrabass, 2 Hörner und Orgel. — Anton Böhm in Augsburg. Dir-St: [2] l., 28 szólam: 2 S I, 3 S II, 4 A, 4 vl I, 4 vl II, 3 vla, 3 vlc+vlne, 2 cor I, 2 cor II, org; autográf [?] kézirat P: [4] lev., kézírásban 4 szólam: S I, S II, 2 A.

A szólamkottákon a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét látható. — Másoló: Mallász Alberta (S), Jon. Paradeis (A).

146.

Andante sostenuto

S *pp* Be - ne - di - xis - ti, Do - mi - ne, ter - ram tu - am

SEYLER, Carl: Offertorium (Benedixisti) für 4 Singstimmen, Streich-Quartett und 2 Hörner. — Augsburg, Anton Böhm 3969. 8 szólam: S, A, T, B, vlc+vlne, cor I, cor II, org; kézírásban 1 szólam: S.

Előadói bejegyzés: Vinczéné Laura (S).

147.

SEYLER, C[arl]: [Missa in G]. — Kézirat. 1 szólam: S.

A szólamkotta Engeszer Mátyás karnagy kézírása. — A szólamkottán a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — Régi jelzet: 440.

148.

SEYLER, Carl: Salve magna Domina & Adesto. — Kézirat. 2 P: [2] [2] lev., 30 szólam: S I, 3 S II, 5 A I, 2 A II, 5 T I, 4 T II, 5 B I, 5 B II.

Előadói bejegyzések: Engeszer Lujza, Eperjesy Kriszt[ina] (S II), Heller (S I). — Másolói bejegyzés: Engeszer József 1857. okt. 15. (A I). Az egyik partitúra Engeszer Mátyás karnagy kézírása. — Néhány szólamkottán csak az Adesto című kompozíció szerepel, Bräuer Ferenc regens chori kézírásával. A többi szólamkotta két kéz írása: Engeszer Mátyás karnagyé és Engeszer Józsefé. — A szólamkottákon a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — A felsorolt szólamokon kívül a Salve magna Domina című zeneműből található még 19 litografált négyszólamú partitúra is (férfikari). Előadói bejegyzés az egyiken: Szendrei. — Régi jelzet: 411.

149.

SEYLER, Carl: Vocal Quartett (in F) für 4 Männerstimmen. — Kézirat. 1 szólam: vlc+vlne.

Bejegyzés a szólamkotta alján: Componi[e]rt am Pfingstsonntag den 19ten Mai 850 zwischen 6 und 7 Uhr Morgens. — A mű címe Bräuer Ferenc regens chori kézírása.

150.

10.18132/LFZE.2012.1

1. *f* TI A-des - to a - des-to De-us u - nus om-ni - po-tens 2. *mf* TI Fun - da - ta est Do mus

3. Do - mi-ni su-per ver - ti-cem mon - ti - um TI Be-ne-dic Do-mi-ne Do - mum is - tam quam

4. *mf* ae-di - fi - ca - vi no-mi-ni tu - o TI Tu Do-mi-ne u - ni-ver - so-rum, qui nul-lam ha-bet in-di

5. gen-ti-am TI Pax ae - ter - na ab ae-ter-no hu-ic Do - mi-ni. Pax pe-re-nis Ver-bum Pa-tris,

6. *mf* sit pax hu-ic Domi - ni. TI Do - mus me - a Do-mus o-ra - ti - o - nis vo - ca - bi - tur. Nar

7. ra - bo no-men tu - um fra-tribus me - is TI Fi-li-ae Si-on! Ve - ni - te *f* Ve

8. ni - te et vi-de-te Mar - ty-res cum Co - ro-nis cum Co - ro-nis TI Sal - ve - te Sal - ve - te

9. Glo-ri - o - si Mar - ty-res Sal - ve - te Sal - ve - te glo-ri - o - si Mar - ty-res TI *f* In-gre

di-mi-ni San - cti De - i, prae-pa - ra - ta est e-nim a Do-mi-no ha-bi - ta - ti - o se-dis ve-stra ha-bi

10. ta - ti - o se-dis ve-stra TI Di-ri-ga-tur Do-mi-ne o - ra - ti - o me - a si-cut in - cen-sum in con

11. *f* spe-ctu tu - o. TI *f* La-pi-des pre - ti - o - si om-nes mu - ri tu - i

12. **Chorale** *f* TI Al - le - lu - ja _____ Ve - ni - San - cte Spi - ri - tus *mezza voce*

SEYLER, Carolus: Antiphonae Quatuor Vocum Virilium Occasione solennis consecrationis Basilicae Strigoniensis die 31^a Aug. 1856 per Alumnos Seminarium Strigoniensis decantatae quarum modos concinuit Carolus Seyler ad eandem Basilicam Chori musici Director. Accedit Antiphona sub solenni Impositione Cappae majoris a Sanctissimo Patre Pio IX Venerabili Capitulo Metr. Strig. concessae – per eosdem Alumnos die superius expositam praecedente decantata. — Autógráf kéziratos P: [10] lev., 8 szólam: 2 T I, 2 T II, 2 B I, 2 B II.

Előadói bejegyzések: Wognitsch (T I), Emerius Schönwälder (B I). — Az antifónák: 1. Adesto Deus, 2. Fundata est Domus Domini, 3. Benedic Domine Domum istam, 4. Tu Domine universorum, 5. Pax aeterna ab aeterno, 6. Domus mea Domus Orationis, 7. Filiae Sion, 8. Salvete Gloriosi Martyres, 9. Ingridimini Sancti Dei, 10. Dirigatur Domine oratio mea, 11. Lapidis pretiosi, 12. Platea tua Jerusalem, 13. Alleluja Veni Sancte Spiritus. — Másolói bejegyzés: Pressburg den 14^[ten] September 1860 A. Zelivetský (B I).

151.

T I Mi - se - re - re me - i De - - us

SEYLER, Josepho: Miserere pro quator Vocibus Tenore 1mo et 2do Basso 1mo et 2do. — Kézirat. P: [6] lev., 4 szólam: T I, T II, B I, B II.

Másoló: Kralovics [József] copi[e]rt in Gran im Monat März 864 (B I).

152.

Andante moderato

S solo Tan - tum er - go sac - ra - men - tum ve - ne - re - mur cer - nu - i

STORCH A[n-ton] M[aria]: Tantum ergo. — Kézirat. P: [1] lev., 14 szólam: 3 S Solo, 4 A, 2 T I, T II, 2 B I, 2 B II.

Másolói bejegyzések: Budapest 1874. január 15^{én} Irta Krantz Gyula IV gimnáziumi tanuló (2 A), Kereszty I. L. IV. o. t. 1874 (2 S Solo). — A szólamkották írásképeben több réteg fedezhető fel.

153.

1. Andante sostenuto **2. Andante**

T I Lau - da Si - on Sal - va - to - rem Lau - da du - cem et pas - to - rem O
sac - rum con - vi - ni - um in quo Chris - tus sum - mi - tur re - co - li - tur me - mo - ri - a O - - - - - quam
sua - vis est Do - mi - ne Spi - ri - tus - tu - us Ec - ce
pa - nis an - ge - lo - rum fac - tus ci - bus - vi - a - to - rum

STORCH A[nton] M[aria]: Die 4 Evangelien zur Frohnleichnam-Procession, Lauda Sion, O sacrum convivium, O quam suavis est, Ecce panis angelorum. — Kézirat. P: [1] lev., 11 szólam: 2 T I, 2 T II, 2 B I, B II, tr-ne I, tr-ne II, cor I, cor II.

A motették 1860-ban jelentek meg nyomtatásban (Wien, Glöggl).

154.

Larghetto

Li - be - ra me Do - mi - ne

TUCZEK, Vincenz Ferrerius: Libera [in As] a 6 vocibus Canto Alto Tenore 1° Tenore 2, Basso 1° et Secondo. — Kézirat. 4 P: [4] [3] [6] [2] lev., 54 szólam: 12 S, 10 A, 9 T I, 7 T II, 6 B I, 10 B II, nyomtatásban 6 szólam (hely, évszám és kiadó nélkül, 23. szám): S, A, T I, T II, B I, B II.

Rainer-hagyaték. — Előadói bejegyzések: Zöldiné, Bahnert Anna, Ganszky Mariska (S). — Másolói bejegyzés: Kiss Lajos 1888 (A), Budapest 8. November 1882, Budapest 1882 den 8ten November, Kiss Lajos 1882 (T I), Kiss L[ajos] 877. aug. 31. (T II), Kiss Lajos 1888 (B I), Kiss Lajos 1888 (B II). A kézirat partitúrák másolói: M. Rainer Anno 1805 Juni, Joh. Paradeiser 10/12 890. A harmadik partitúra Bräuer Ferenc regens chori kézírása, a negyedik partitúra kézírását még nem sikerült azonosítani. Néhány szólamkotta Bräuer Ferenc regens chori kézírása (2 A, 1 B II). — A szólamkottákon a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — Egy alt szólamkottán a Bpest-Budavári Főplébánia Tulajdona feliratú pecsét látható. — Régi jelzet: 257, 153.

155.

Allegro moderato
3

A e - lei - son e - le - i - son

TUCZEK, [Vincenz Ferrerius]: [Missa in C]. — Kézirat. 1 szólam: A.

156.

Larghetto

VI I fp fp fp fp

TUCZEK, Vincenz Ferrerius: Requiem. — Kézirat. P: [48] lev., 94 szólam: 6 S, 8 A, 6 T, 9 B, 9 vl I, 8 vl II, 5 vla, 7 vlc+vlne, vlne, 3 clar I, 3 clar II, 3 fg I, 3 fg II, 3 cor I, 3 cor II, 3 clarino I, 3 clarino II, 2 tr-ne alto, 3 tr-ne tenor, tr-ne basso, 3 org, 2 timp.

Másoló: Joh. Paradeiser Ofen 10 Juny 881 (partitúra), scripsit Fr. Zorn den 22sten aug 847 (org), Joh. Paradeiser Ofen 9/5 884 (A). — Előadási bejegyzések: 902. XI 3, Jovanovits János 12/5 87 (B); Erstes Requiem für Kaiser Ferdinand am 13^[ten] Juli 875, 12/5 84. f. Maria Anna, 19/2 78 für Papst Pius IX., 24/8 82 für Ministr. Szende (vl I); 12/5 84 Maria Anna (vl II); 3/4 1883 Kuncz, 3/4 1883 Probsch (vla); Am 31^[sten] Jänner 1891 für Primas Simor, Joh. Pitzl den 27^[sten] Oktober 1887 (clar I); 2/8 1897 für Ober Bürgern, am 15ten Marz 1884, 9/6 1897 für Bürgermeister Kammermayer, Franciskaner Kirche den

21^[sten] Jänner 1891 Joh. Pitzl, den 31^[sten] Jänner 1891 für Simor Primas Johann Pitzl, 1898 Septemb. 17. für die Königin, 1904 Allerseelen Tag, 1903 2/XI (clar II); am 13ten Jäner 1872, am 13^[sten]/11 879 Kubát, Pest Franziskaner Kirche 21/11 1870 Wittmann, Rf. 23. I. 91., Rf. 27/10 87, Kammermeier 9/VI 97 (fg I); Wieschendorff Henrik 23/1 91, 31/1 91, Am 23^[sten] Septembr 1878 J. Kubát, Am 21^[sten] Mai 1879, Am 15^[sten] Mai 1884 A. Wnoncsek, Am 12^[sten] May 1887, Donn[erstag] den 27ten Okt. 1887 für August Hupf, Samst[ag] den 9ten März 1889 für Frau Bendeleny, 1897 6/9, den 12^[sten] Mai 1884 A. Wnoncsek [für] KK. Maria Anna (fg II); Budapest am 19^[sten] Juli 1875 Stonavsky u Jesek (clarino I). — Előadói bejegyzések: Ritter, P. A. (vl I); Karner (vlc); Sebastiani L., Jakabné, Vinczéné, Bleuer (S); Kotsis (T); Fürbasz, Jaszninger (B). — A régi borítón a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház, a kották egy részén a Budapest Belvárosi Főplébánia Templomkar feliratú pecsét található. — Régi jelzet: 206.

157.

Moderato

S Ec - ce sa - cer - dos mag - nus, qui in - di - e - bus su - is pla - cu - it De - o

VOGLER, [Georg Joseph – Vogler apát]: Ecce sacerdos magnus. — 3 nyomtatott szólam: S, T, B; kézírásban 20 szólam: 4 S, 3 A, 3 T, 4 B, cor I, cor II, tr I, tr II, tromboni, org.

A kottákon a Budapest Belvárosi Főplébánia Templomkar feliratú pecsét található.

158.

Allegro moderato

VII *f* *mf* *f*

VOLKMANN, Robert: Offertorium: „Osanna Domino Deo” „Hosianna Gott unserm Herrscher” für Sopran Solo, Chor und Orchester Op. 47. — Pest [1865], bei G. Heckenast H. G. 31–32. 19 szólam: S Solo, A, T, B, vl I, vl II, vla, vlc, vlne, fl, clar I, clar II, fg I, fg II, cor I, cor II, tr I, tr II, timp; kézírásban 22 szólam: 3 S, S Solo, 3 A, 3 T, 3 B, 3 vl I, 3 vl II, vla, vlc, vlne.

Előadási bejegyzések: Pesth den 15ten Jener 1865, am 12^[sten] April 868 Stonavsky (tr I); Schauer Ignác 868 13/4 (timp), Ritter (vl I). — A címdalalon nyomtatott ajánlás: Herrn Franz Bräuer Regens chori an der Stadt-Pfarrkirche zu Pest. — A kottákon a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — Régi jelzet: 378.

159.

Andante con moto

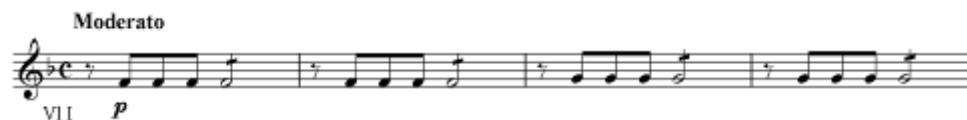
VII *p*

WEITZ, Matth[ias]: [Messe in F]. — Kézirat. P [63] lev., 51 szólam: S, 10 A, 5 T, 4 B, 4 vl I, 4 vl II, 2 vla, 2 vlc+vlne, fl I, fl II, ob I, ob II, clar I, clar II, fg I, fg II, cor I, cor II, tr I, tr II, tr-ne A, tr-ne T, tr-ne B, timp, org.

Előadási bejegyzések: Proba am 20^[sten] Nov. 857, Productki 22 Nov. 857, Proba am 21^[sten]/10 870, Prod am 23/10 870 (vla). — Előadói bejegyzések: Vinczéné Lóri (S Solo); Krepelka, Eder, Kölber

Mariska (S); Engeszer Katalin 1868 Juni 29. (A Solo); Lehar Ferenc, 17/10 1870, Josef Piber, Wagner Leopold (A), Szauner (B); Ritter, P. A. (vl I); Proba am 20sten und Productki am 22sten Nov 857, Proba am 21/10 870, Prod. Am 23/10 870 (vla); 25 März 94 1. Ostertag (fg II). — Másolói bejegyzés: Pesth [am] 1sten Oktober 868 Elisabet Hodermarsky (S).

160.

WINTER, Theodore: Offertorium in F Canto, Alto, Tenore, Basso, Due Violini, Oboe Solo oder Trombone Solo Viola di Alto Organo et Violone. — Kézirat. 16 szólam: S, A, T, B, vl I, vl II, vla, vlc+vlne, ob Solo, ob II, clar I, clar II, cor Solo, tr Solo, timp, org.

Poss.: Ex Rebus Frantz Mayer (borító). — A kottákon a K[aiserliche]-K[önigliches] Feld Superiorat in Ungarn feliratú, kétfejű sast ábrázoló pecsét található.

161.

WOLF, Cyrill: 3 Offertorien für Sopran Solo mit Orgel. N° 1. „Intellige clamorem”, N° 2. „Benedicite gentes”, N° 3. „Protege Domine”. — Wien [1863–1864], Wessely & Büsing 869–871. 10 szólam: S Solo, 2 vl I, 2 vl II, vla, 2 vlc+vlne, cor I, cor II; kézírásban 6 szólam: vl I, vl II, vla, vlc, 2 vlne.

Előadói bejegyzés: RB (vl I). — Másolói bejegyzés: Kehrer (vl I, vl II, vla, vlc, vlne). — A kottákon a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — Régi jelzet: 368.

162.

Z[s]ASSKOVSKY, Andreas: Graduale in G (Amavit cum Dominus) zur Pontifical-messe in B. Duett für Sopran und Tenor, mit Begleitung von 2 Violinen, Viola, Cello, Basso und Horn, oder mit ausgesetzter Orgel. Op. 22. — Kézirat. Autográf kézirat P: [2] lev., 14 szólam: S, S Solo, T, 2 vl I, 3 vl II, 2 vla, 2 vlc+vlne, clarinetti, cor Solo.

Előadói bejegyzés: 25 December 1879, [am] 1^[sten] 1880 (vl I). — Másolói bejegyzés: B. M. Buda 28/7 870; a clarinetti szólam Engeszer Mátyás karnagy kézírásával. — Engeszer Mátyás karnagy saját pecsétje (Engeszer) található a következő kottákon: S Solo, 2 vl I, 3 vl II, 2 vla, 2 vlc+vlne, clarinetti, cor Solo.

Anonim művek

163.

Andantino 7

T solo *mf* Can - tu - te Do - mi-no can - ti-cum no - vum

Ismeretlen szerző: Graduale Cantate Domino canticum novum. — [Wien 1829 előtt], S[teiner]: u[nd]: C[ompany]. 3128. 8 szólam: T, B, cor I, cor II, tr-ne A, tr-ne T, tr-ne B, timp.

Régi, kiselejtezett kottákból összeragasztott dossziék részleteként maradt fenn a szólamkotta, az egyik dossziében jelenleg Langer János Bone Deus című offertórium, a másikban C. Greith egyik miséje (Missa Op. XIII) található.

164.

Andante maestoso

mf Can - tu - te Do - mi-no can - ti-cum no - vum

Ismeretlen szerző: Offertorio. — 4748. 2 nyomtatott szólam: vl I, timp.

Egyházi szertartáskönyvek

165.

Cantus Ecclesiasticus Sacrae Historiae Passionis Domini Nostri Jesu Christi secundum Quatuor Evangelistas. Nec non Lamentationum et Lectionum pro Tribus Matutinis Tenebrarum, Juxta Exemplar Romae editum emendatius. — Viennae Austriae, Typis & sumptibus Joannis Ignatii Heyinger, Archi Episcopalis Aulae, & Universitatis Typographi, 1743.

Poss.: Michael Rainer Pro choro Pestiensis Parochiali, Pfarrkirche zu Maria Himmelfahrt (a belső üres oldalon). Ad chorum Pestiensem (a címodalón). — Néhány oldalon Engeszer Mátyás karnagy ceruzás bejegyzései olvashatók. — A passiókotta néhány recto oldalán a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található.

166.

Missale Romanum ex Decreto Sacrosancti Concilii Tridentini Jussu Editum S. PII V. Pontificis Maximi. Restitutum Clementis VIII. et Urbani VIII. Auctoritate Recognitum cum Missis Sanctorum Usque ad Hanc Diem per Summos Pontifices Concessis, Accurate Suis Locis Dispositis, Impressum. — Viennae ex Typographia Mechitaristica MDCCCXLII [1842].

167.

Cantus Ecclesiasticus Sacrae Historiae Passionis Domini Nostri Jesu Christi secundum Quatuor Evangelistas, itemque Lamentationum, et Lectionum pro Tribus Matutinis Tenebrarum. — Campoduni, ex typographia Olim Ducali, nunc J. Koeseliana. MDCCCXLVII [1847].

A passiókotta néhány recto oldalán a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. Néhány oldalon Engeszer Mátyás karnagy ceruzás bejegyzései olvashatók.

Függelék

168.

BOGISICH Mihály: A keresztény egyházi ősi zenéje. — Eger 1879, Szerző.

Bogisich Mihály sajátkezű ajánlása a címoldalon: A „Pesti Napló” tekintetes szerkesztőségének tisztelete jeléül a Szerző. Budapest, nov. 17. 879.

169.

BROSIG [Moritz]: Missa F-moll. — Csak a dosszié maradt meg, Max Filke két offertóriumát tárolták benne.

170.

FUSS [Fusz János]: Ad acta B dur Messe v[on] Fuss. — Üres dosszié.

171.

HAYDN, Giuseppe: Missa Solen[nis] in Es a Canto, Alto, Tenore, Basso, Violino Primo, II, Violino Secundo, II, 2 Viola, 2 Clarinetti in b, 2 Corni Ingleiso, 2 Corni in dis, 2 Clarini in dis, Tympany & Organo Conc^{sto} con Violone. — Üres dosszié. Alján kézírással: Seinem Freund Johan Hora zum Andenken A[ndreas] Fuss durch Mart[in] Ábel.

172.

HORÁK, [Wenzel E.]: D-moll Messe 6te. — Üres dosszié, melyen a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét található. — Régi jelzet: 354.

173.

HUMMEL J[ohann] N[epomuk]: I^{te} Messe in B dur. — Üres dosszié, rajta a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét olvasható. — Régi jelzet: 342.

174.

Musica Sacra VIII. — Wien, bey Tobias Haslinger. A nyomtatott dosszién Bräuer Ferenc regens chori kézírásával a következő szöveg olvasható: N° 139. A dossziében Lorenz János C-dúr miséjét tárolták.

175.

PLACHY, W[enzel]: Tantum ergo. — Üres dosszié, melyen a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét, valamint az egykori szólamkották számszerinti felsorolása található (Engeszer Mátyás karnagy kézírásával). Ez utóbbi alapján megfejtethető a mű apparátusa: 2 S, 3 A, 2 T, 4 B, 2 VI I, 5 VI II, 2 vlc+vlne, tr I, tr II, timp, org. — Bräuer ajándéka 1846.

176.

SCHIEDERMAYER, [Johann Baptist]: Litanía in C [Op. 75]. — Dosszié, melyen a Budapest Belvárosi Plébánia Egyház feliratú pecsét, valamint az egykori szólamkották számszerinti felsorolása található (Engeszer Mátyás kézírásával). Schiedermayer Pastoral Messe-jét tárolták a dossziében.

177.

[A szentmise válaszai]. — Régi dosszié belső oldalain Bräuer Ferenc karnagy kézírásával a szentmis válaszainak alt és szoprán szólamkottája található. A válaszok két- illetve háromszólamúak. A dosszié Egry J. Ave című művének kéziratot szólamkottáit tartalmazza.

Egykor a templom tulajdonát képező, ma máshol őrzött kották

178.

BENGRÁF, Joseph: Libera [I°] [et] II° In Amo[i]: a Canto Alto Tenore Basso Violino Primo et Secondo, oboe I et Secondo 2 Corni Organo e Violone. — Kézirat. 15 szólam.

Két darab Trombone basso szólam utólag hozzátéve. A Basso-énekszólam hiányzik. A 10v-n egy másik Bengráf-mű címlap-töredéke. Poss.-megjelölés: „Ex Rebus M. Rainer. Pro Choro Pestiensis”. — Jelzete: Ms. Mus. IV. 1051 (OSzK).

179.

BENGRÁF, Josepho: Laetamini in Domino et exultate justis etc. – Offertorium de Sanctus, A C, A, T, B, Due Violini, Due Clarini, Timpani ad lib., Organo e Violone. — Kézirat. 11 szólam.

Poss.: „Pro Choro ord. Serv[orum] B. M. V. Pestini”. — Jelzete: Ms. Mus. IV. 905 (OSzK).

180.

BRAND [Mosonyi], Mihály: Ave verum [für gem. Chor und Streicher] — Kéziratos partitúra. [6] fol. Bélyegző: Budapest Belvárosi Plébánia-Egyház. — Jelzete: Ms. Mus. 5175 (OSzK).

181.

BRAND [Mosonyi], Mihály G.: Der englische Gruss [Ave Maria]: Offertorium [für Soprano Solo, SATB und Streicher] — Kéziratos partitúra. [10] fol.

A partitúra végén ceruzairással: „Componi[er]t im Jahre 845”. Az előzéklap verzoján: „Budapest 8/9 1881 Leop. Szuk”. — Bélyegző: Budapest Belvárosi Plébánia-Egyház. — Jelzete: Ms. Mus. 5172 (OSzK).

182.

BRAND [Mosonyi], Mihály G.: Graduale [Tui sunt coeli]: für 4 Singstimmen 2 Violinen, Violen, Cello 2 Oboen od. Clarinetten ad libitum, 2 Trompetten, Pauken und Contrabass [1849] — Autográf kéziratos partitúra. 11 p.

A partitúra végén aláírás és keltezés: „beendet den 14^[ten] November 849 Pesth – Original Partitur”. — Bélyegző: Budapest Belvárosi Plébánia-Egyház. — Jelzete: Ms. Mus. 5173 (OSzK).

183.

BRAND [Mosonyi], Mihály G.: Offertorium [Beatus vir] zur 2ter Messe [für SATB, Solo Clarinett in B (...) und Orch] Pesth in December 844. — Autográf kézirat partitúra. [6] fol.
A 6. levél üres. — Jelzete: Ms. Mus. 5174 (OSzK).

184.

BRAEUER, Franz: Graduale [Ave verum]: für 4 Singstimmen 2 Violinen, Viola, 2 Clarinett, 2 Fagott, Viloncell und Contrabass — Autográf kézirat partitúra. 7 fol.
Jelzete: Ms. Mus. 1408 (OSzK).

185.

BRAEUER Ferenc: Graduale [Verba mea]: vegyeskar és zenekarra — Autográf kézirat partitúra. 6 fol.
Jelzete: Ms. Mus. 1407 (OSzK).

186.

BRAEUER Ferenc: Offertorium [Domine, si observaberis] — Autográf kézirat partitúra. 12 fol.
1847. december 18. — Jelzete: Ms. Mus. 1405 (OSzK).

187.

BRAEUER, Franz: Offertorium [Der Sturm]: für Kirchen-Orchester — Autográf kézirat partitúra. 24 fol.
Alul: „Beendet am 30sten Juni 1857”. — Jelzete: Ms. Mus. 1409 (OSzK).

188.

BRAEUER, Franz: Tantum Ergo a quatuor Vocibus con accompt. del Orchestra — Másolt zenekari szólamok. 84 fol.
Jelzete: Ms. Mus. 1403 (OSzK).

189.

BRÄUER [Ferenc]: [B-dúr mise] — Autográf kézirat partitúra. [41] fol.
A 41v-n ceruzás vázlatok (Ecce sacerdos). — Jelzete: Ms. Mus. 5179 (OSzK).

190.

BRÄUER F[erenc]: Missa in D° — Autográf kézirat partitúra. 75 p.
Fogalmazványyszerű kézirat, javításokkal, törlésekkel. A szerző neve későbbi, ceruzás írással. — Jelzete: Ms. Mus. 5178 (OSzK).

191.

BRÄUER, Franz: Der Sturm: Offertorium [Tremite mare für 2 gem. Chöre und grosses Orch.] — Autográf kézirat partitúra. [22] fol.
Jelzete: Ms. Mus. 5177 (OSzK).

192.

BRÄUER, Franz: Graduale [Ave verum Corpus] [Gesang u. Orchester]. — [Wien 1869], F[rantz] G[lögg]l 2253. — 9 nyomtatott szólam: vl I, vl II, vla, vlc, vlne, clar I, clar II, fg I, fg II, kézírásban 34 szólam: 4 S, 4 A, 4 T, 4 B, 4 vl I, 4 vl II, 2 vla, 2 vlc, 2 vlne, clar I, clar II, fg I, fg II.
Előadói bejegyzés: Ritter (vl I). — A dosszién kézirat írás: „Bräuer Graduale Ave verum corpus. Sopran ~ Alt ~ Tenor Schlüssel nach angemerkter Anweisung in den Violin Schlüssel zu übertragen. Genannte Schlüssel waren früher gebräuchlich. Dieser Gesang kann wie das Ave verum corpus von Mozart zur Anbetung gesungen werden”. — Jelzeteik: MS90440-4°. Mus, HK. 1425. Mus (ÖNB).

193.

BRÄUER, Franz: Offertorium [in B] Domine, si observaberis. — Kézirat. 35 autográf kézirat szólam: 4 S, 4 A, 4 T, 4 B, 4 vl I, 3 vl II, 2 vla, 2 vlc, 2 vlne, clar I, clar II, fg I, fg II, cor I, cor II.
Előadói bejegyzés: Ritter (vl I). — Jelzete: HK. 1424. Mus (ÖNB).

194.

CIBULKA [Alajos]: Recit[ativo e Aria] [Per canto e orch.] — Kézirat. 12 szólam: 2 vl I, 2 vl II, 2 vla, 2 basso, 2 fg I, fg II, cor I–II.

Bélyegző: Budapest Belvárosi Plébánia Egyház. — A szerző neve későbbi, ceruzás írással (Engeszer Máttyás kézírása). — Jelzete: Ms. Mus. IV. 1256 (OSzK).

195.

HOFFMEISTER, [Franz Anton]: Duetto in F: per il Violino e Viola con Variazione. — Kézirat. [2] fol.

2v: üres. — A címlapon: „Ex rebus Michael Rainer”. — Jelzete: Ms. Mus. IV. 1836 (OSzK).

196.

LISZT FERENC: Missa quattuor vocum ad aequales [Férfikari mise]. — [1853] Lipsiae, Breitkopf et Härtelii. P: [20] l.; kéziratosszólamkották.

A dedikált partitúra jelenleg dr. Bajnai Klára és dr. Marton Gyula gyűjteményének tulajdona. — Régi jelzet: 497 (Engeszer Máttyás kézírásával). — A kéziratosszólamanyagot az Országos Széchényi Könyvtár a közelmúltban vásárolta meg, a dedikált partitúra megvásárlásáról az intézmény még nem döntött (Bősze Ádám zenetörténész-antikvárius szíves közlése 2012 februárjában).

Irodalomjegyzék

1. LEVÉLTÁRI FORRÁSOK JEGYZÉKE

A) CANONICA VISITATIOK

Canonica 1822.	Visitatio	Föv. Lt. IV. 1202/jj.
Canonica 1846.	Visitatio	Prím. Lt. Canonica Visitatio 1846. Lib. 589. I. „De Cultu Divino d’ ministerio parochiali”: 279–284.

B) INVENTÁRIUMOK

Inventárium 1786.	Föv Lt IV. 1202/cc. a. m. Nr. 464. (Joseph Bengraf regens chori 1786. évi inventárium)
Inventárium 1791.	Föv Lt IV. 1202/cc. a. m. Nr. 464. (Joseph Bengraf regens chori 1791. évi inventárium)
Inventárium 1795.	Föv. Lt. IV. 1202/cc. a. m. Nr. 464. (Rainer Mihály regens chori idejében készített inventárium.)
Inventárium 1822.	(Az 1822. évi Canonica Visitatio alkalmával felvett inventárium.) Föv. Lt. IV. 1202/jj.
Inventárium 1831.	„Index Musicalium: Capitalis Ecclesiae Parochialis Pestiensis ad Assumptam cum Adnexis Instrumentis. Scripsit I. B. Menner. 1831.” OSzK: Ms.mus. 5170.
Inventárium 1839.	„Verzeichniß Jener Musikalischen Instrumente und Musikalien, welche Herr Franz Bräuer von Herrn Aloys Czibulka in der Stadt-Pfarrkirche zu Maria Himmelfahrt übernommen hat.” Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 6917. és Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. m. 6856/I. (A pesti főtemplom 1839-es kotta- és hangszerállománya.)
Inventárium 1846.	„An Musikalischen Instrumenten gedruckte und geschriebene Musicalien und an Requisiten auf dem Chore.” Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. m. 6856/I. (13540/1846). (A

Inventárium 1888. pesti főtemplom 1846-os kotta- és hangszerállománya.)
 A belvárosi főplébánia templomkar leltára. Budapest 1888
 December 13.
 (A pesti főtemplom 1888-as kotta- és hangszerállománya.
 Összeállította Szautner Zsigmond karnagy.) A pesti
 főtemplom tulajdona.

C) TOVÁBBI LEVÉLTÁRI KÉZIRATOS FORRÁSOK JEGYZÉKE

- Főv. Lt. IV. 1202. c. 1826-os jelentés az évenkénti ünnepélyes zenés szentmi-
 Intim. a. n. 5686. sékről a pesti főtemplomban
- Főv. Lt. IV. 1202. c. ▪ Bräuer Ferenc ideiglenes regens chori 1841-ben
 Intim. a. n. 8457. benyújtott kérvénye a városi tanácshoz
 ▪ „Verzeichniß Der Ausgaben, welche Untervertigter
 von 17ten März 1839 bis 1ten Oktober 1841 gehabt
 hat.” (A pesti főtemplom nagymiséin 1839. március
 17-től 1841. augusztus 8-ig játszott ordináriumok.)
 ▪ „Ausweis [!] Der Städtischen Pfarrkirchen Musici
 und Sängeren rücksichtlich ihres Gehalts und
 Quartier Geldes.” (1841. évi fizetési jegyzék)
- Főv. Lt. IV. 1202. c. A városi polgárság véleménye a fenti kérvényre
 Intim. a. n. 8457.
 (5649/1842)
- Főv. Lt. IV. 1202. h. Engeszer Mátyás, Johann Nepomuk Marchhardt és Franz
 Relat. a. n. 2397. Schön kérvénye 1833-ban a lipótvárosi plébániai iskola
 tanítói állásának betöltésére
- Főv. Lt. IV. 1202. h. Michael Pischinger, Joseph Hladky, Franz Hirsch, Matthe-
 Relat. a. n. 4527. as Suck, Andreas Koyer és Anton Janik pályázik 1833-ban,
 Egri János trombitás halála után a megüresedett teljes fize-
 tésű állásra
- Főv. Lt. IV. 1202. h. Aloys Rötzer és Franz Mildner pályázata 1836-ban ill.
 Relat. a. n. 5890. 1837-ben a megüresedett énekesi állásra
- Főv. Lt. IV. 1202. h. ▪ A pesti főtemplom inventáriumai a következő
 Relat. a. m. 6856/II. évekből: 1809, 1813, 1815, 1819, 1827 és 1833
 ▪ A kórus megnagyobbítása 1834 és 1836 között
 (Hild József)
- Főv. Lt. IV. 1202. h. József- és Terézváros versengése a pesti főtemplom régi
 Relat. a. m. 6856 orgonájáért
 (2429 és 2943. sz.)
- Főv. Lt. IV. 1202. h. Michael Rainer regens chori hagyatéka, melyet halála után
 Relat. a. m. 6856 megvásárolt a pesti főtemplom

(4369/1828)

Főv. Lt. IV. 1202. h.
Relat. a. n. 6917.

- Bräuer Ferenc ideiglenes regens chori beadványa a pesti tanácshoz 1839. március 20-án az egyházi zene főtemplombeli szabályozásáról
- Bräuer Ferenc ideiglenes regens chori kérései a karnagy, a kántor és az orgonista feladatkörére vonatkozóan
- „Verzeichniß Jener Musikalischen Instrumente und Musikalien, welche Herr Franz Bräuer von Herrn Aloys Cibulka in der Stadt-Pfarrkirche zu Maria Himmelfhart übernommen hat.” (1839. évi inventárium)
- „Ausweis [!] Der Städt[ischen] Kirchen Musicici” (1828. évi fizetési jegyzék)
- Bräuer Ferenc ideiglenes regens chori szabályozza a templomi szolgálat feladatköreit 1843-ban
- Cibulka Alajos regens chori beadványa, melyben engedélyt kér vidékre költözéséhez
- Bräuer Ferenc ideiglenes regens chori beadványa, melyben Cibulka Alajos regens chori halála után karnagyi kinevezését kéri

Főv. Lt. IV. 1202. h. A pesti tanács válasza a Ferencvárosi templom karnagya,
Relat. a. n. 7310. Joseph Frey kérvényére 1839-ben

Főv. Lt. IV. 1202. h.
Relat. a. n. 10382.

- Johann Hora folyamodik a városi tanácshoz a fizetés nélküli, ideiglenes orgonista állásért 1844-ben
- Johann Hora folyamodik a városi tanácshoz a megürült orgonista állásért 1846-ban

Főv. Lt. IV. 1202. h. A pesti főtemplom énekeseinek köteleltségmulasztása a
Relat. a. n. 11617. Szent Rókus napján tartott processzió

Főv. Lt. IV. 1202. h. Bräuer Ferenc regens chori jelentése Engeszer Mátyás
Relat. a. n. 14543. kántor ellen a zenés requiemek tárgyában 1846-ban

Főv. Lt. IV. 1303. f. Bräuer Ferenc regens chori beadványa a pesti tanácshoz
1790/1853. javadalmazásával kapcsolatban

Főv. Lt. IV. 1303. f. Bräuer Ferenc regens chori beadványa a pesti tanácshoz
4103/1855. 1855-ben, melyben Johann Moravetz első hegedűs halála után teljes fizetésű helyére két fél fizetéses klarinétos (Reinel Albin és Joseph Hanisch) felvételét kéri

Főv. Lt. IV. 1303. f. Bräuer Ferenc karnagy beadványa a pesti tanácshoz, mely-
16800/1854. ben Josef Strohmayer első hegedűs halála után az állás mihamarabbi betöltését kéri 1854-ben

Főv. Lt. 1303. f. I.
178/1871.

- A városi tanács javaslata a karnagyi és a kántori tisztség összeolvasztására

- Bräuer Ferenc regens chori özvegyének kérvénye végkielégítés ügyében
- Schwendtner Mihály apátplébános beadványa, melyben Engeszer Mátyást ajánlja a Bräuer Ferenc regens chori halálával megüresedett karnagyi állásra
- Engeszer Mátyás pesti főtemplomi orgonista beadványa, melyben ideiglenes karnagyi kineveztetését kéri
- A tanács kinevezi Engeszer Mátyást az egyesített karnagy-orgonista-kántori állásra
- Engeszer Mátyás és Schwendtner Mihály plébános javaslata a karnagyi és kántori állás egyesítésére
- Exinger Ignác nagyszzebeni egyházkarnagy folyamodványa a Bräuer halálával megüresedett karnagyi állásra

- Főv. Lt. 1303. f. I. Bräuer Ferenc regens chori Reinel Albin helyett Bartl Ignácot kéri a pesti főtemplom klarinétosának kinevezni
370/1868.
- Főv. Lt. IV. 1303. f. Adatok Bräuer Ferenc regens chori családjáról
IV. 259/1867.
- Főv. Lt. IV. 1303. f. Johann Hora orgonista felvételével kapcsolatos iratok
IX. 14/1857.
- Főv. Lt. IV. 1303. f. A pesti főtemplomban az Itáliában elesett katonákért celebrált zenés szentmise költségeiről írt számla
X. 1556/1859.
- Főv. Lt. 1303. f. XI. Jelentés Bräuer Ferenc karnagy panasza tárgyában, aki gróf Batthyány Lajos gyászmiséjének zenei részével kapcsolatban mellőzését sérelmezi
56/1870.
- Főv. Lt. 1303. f. XI. Bräuer Ferenc regens chori Erzsébet királynő szerencsés szülésének örömeire bemutatott zenés szentmise költségeinek utalványozásáért folyamodik
67/ 1868.
- Főv. Lt. IV. 1407. b. I. Krammer Ferencz plébánoshelyettes beadványa a pesti tanácshoz, melyben az ideiglenes karnagy, Pischinger Alajos távozása után Szauner Zsigmond felvételét kéri a karnagyi tisztre
2258/1886.
- Főv. Lt. IV. 1407. b. I. Engeszer Mátyás karnagy jelentése Kotraschek Lipót zenekari tag felmentéséről, helyére Jesek Jánost kéri előléptetni, és utóbbi megüresedett helyére Szendler Antalt kéri kinevezni; Szendler Antal kérvénye
40633/1876.
- Főv. Lt. IV. 1407. b. I. Engeszer Mátyás karnagy jelentése a zenekarban üresedésbe jött állások tárgyában
43062/1877.

2. ELSŐDLEGES IRODALOM

A) ÖNÁLLÓ KIADVÁNYOK, LEXIKONSZÓCIKKEK

- Ábrányi 1895. Ábrányi Kornél, id.: *Erkel Ferenc élete és működése*. Buschmann F. Könyvnyomdája, Budapest 1895.
- Bartalus 1862. Bartalus István: „Jelesebb zene-tanítóink. Bräuer Ferenc”, in *Zenészet Lapok* II. 1862. június 12. 289–294. és *Ország Tükre* 1862. 11. sz. jún. 1. 166–167.
- Borovszky 1900. Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyei és városai 19. Szabolcs vármegye*. [Apollo], Budapest 1900.
- Garay 1860. Garay Alajos – Sohlya Antal – Engeszer Mátyás: *Temetési gyászénekek a szokásos egyházi imák- és sz. szertartásokkal*. Emich Gusztáv Magy. Akad. nyomdász, Pest 1860.
- La Mara 1900. La Mara (hrsg.): *Franz Liszt's Briefe*. IV. Breitkopf & Härtel, Leipzig 1900.
- Mátray 1984. Mátray Gábor: *A Muzsikának Közönséges Története és egyéb írások (Magyar Hírmondó Sorozat)*. Szerk. Matolcsy Ildikó, Sebestyén Lajos és Szalay Károly. Magvető Kiadó, Budapest 1984.
- Mátray 1984. II. Mátray Gábor: „Második Toldalék a Magyarországi Muzsika Történetéhez”, in Mátray Gábor: *A Muzsikának Közönséges Története és egyéb írások (Magyar Hírmondó Sorozat)*. Szerk. Matolcsy Ildikó, Sebestyén Lajos és Szalay Károly. Magvető Kiadó, Budapest 1984.
- Mátray 1984. III. Mátray Gábor: „A magyar zene és a magyar cigányok zenéje”, in Mátray Gábor: *A Muzsikának Közönséges Története és egyéb írások (Magyar Hírmondó Sorozat)*. Szerk. Matolcsy Ildikó, Sebestyén Lajos és Szalay Károly. Magvető Kiadó, Budapest 1984.
- Nemzeti 1843. *Nemzeti Színházi Zsebkönyv 1844^{dik} évre*. Pest 1843.
- Némethy 1876. Némethy Lajos: *Nagyboldogasszonyról nevezett Budapestvári főtemplom történelme*. Nyomatott Horák Egyed Betűivel, Esztergom 1876.
- Némethy 1890. Némethy Lajos: *A pesti főtemplom története I. köt. Alapításától 1752-ig*. Rudnyánszky A. Könyvnyomdája, Budapest 1890.
- Pallas 1893. *Pallas Nagy Lexikona*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest 1892–1896.
- Révai 1911. *Révai Nagy Lexikona*. Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt., Budapest 1911–1935.

Ságh 1880.	Ságh József: <i>Magyar Zenészeti Lexicon</i> . L. Kókai, Budapest 1880.
Szinnyei 1908.	Szinnyei József: <i>Magyar írók élete és munkái XII. kötet</i> . A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése utánnymat-sorozata, Budapest 1980–1981. (Reprint Hornyánszky Viktor, Budapest 1908).
Vajda 1867.	Vajda Viktor: „Valami az egyházi zenéről. Tekintettel a katolikus, protestáns és zsidó egyházi zenére”, in <i>Zenészeti Lapok</i> 1867/68. VIII. 37. sz. június 14. 583–585.
Vajdafy 1890.	Vajdafy Emil (szerk.): <i>A József főherceg Ő fensége fővédnöksége alatt álló Nemzeti Zenede története. Az intézet 50 éves jubileuma alkalmára</i> . Rózsa K. és neje könyvnyomdája, Budapest 1890.
Zak. Ék. 1885.	<i>Az Országos Magyar Királyi Zeneakadémia Évkönyve az 1885–6-iki tanévről</i> . Szerk. Peregriny János, Athenaeum r.-társ. nyom., Budapest 1885.
Zichy 1913.	Zichy Géza gr.: <i>Emlékeim I–II</i> . Franklin, Budapest 1913.

B) KORABELI FOLYÓIRATOK, NAPILAPOK

Apolló	Apolló
HMú	Hasznos Múaltságok
HD	Honderú
HKT	Hazai és külföldi Tudósítások
HM	Honművész
KEZ	Katolikus Egyházi Zeneközlöny
MD	Magyar Dal
MK	Magyar Kurir
MS	Magyar Sajtó
OT	Ország Tükre
PL	Pester Lloyd kellene az egomi bemutatóról valamit esetleg
PN	Pesti Napló
RE	Regélő
SP	Der Spiegel
TK	Tolnamegyei Közlöny
VOPZ	Vereinigte Ofner und Pester Zeitung
VÚ	Vasárnapi Újság
WAM	Wiener allgemeine Musikzeitung
Zlap	Zenelap
ZL	Zenészeti Lapok

3. MÁSODLAGOS IRODALOM

- Bácskai 2000. Bácskai Vera – Gyáni Gábor – Kubinyi András: *Budapest története a kezdetektől 1945-ig*. Budapest Főváros Levéltára, Budapest 2000.
- Bárdos 1976. Bárdos Kornél: *Pécs zenéje a 18. században*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1976.
- Bárdos 1978. Bárdos Kornél: *A tatai Esterházyak zenéje 1727–1846*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1978.
- Bárdos 1984. Bárdos Kornél: *Sopron zenéje a 16–18. században*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1984.
- Bárdos 1987. Bárdos Kornél: *Eger zenéje 1687–1887*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1987.
- Bárdos 1993. Bárdos Kornél: *Székesfehérvár zenéje 1688–1892*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1993.
- Berza 1993. Berza László (főszerk.): *Budapest Lexikon I–II*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1993.
- Bónis 1989. Bónis Ferenc: „Mosonyiana. A Mosonyi-kutatás új eredményei. I. Rész”, in *Magyar Zene XXX*. (1989. június) 2. sz. 155–188.
- Bónis 2000. I. Bónis Ferenc: „Bräuer, Ferenc”, in *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*. Allgemeine Enzyklopädie der Musik begründet von Friedrich Blume. Zweite, neubearbeitete Ausgabe, herausgegeben von Ludwig Finscher. Personenteil 3. Bärenreiter-Verlag, Kassel 2000. 765.
- Bónis 2001. Bónis Ferenc: „Bräuer, Ferenc”, in *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*. Second Edition. Edited by Stanley Sadie. Executive Editor John Tyrrell. Volume 4. Macmillan Publishers Limited, London 2001. 258.
- Bónis 1995. Bónis Ferenc: „Erkel és Mosonyi kapcsolatáról”, in Bónis Ferenc: *Erkel Ferencről és koráról*. *Magyar Zenetörténeti Tanulmányok 6*. Szerk. Bónis Ferenc. Püski Kiadó, Budapest 1995. 122–130.
- Bónis 2000. II. Bónis Ferenc: „Mosonyi Mihály”, in *Magyar Zeneszerzők 10*. Szerk. Berlász Melinda. Mágus Kiadó, Budapest 2000.
- Bónis 2005. *A Budapesti Filharmóniai Társaság százötven esztendeje 1853–2003*. Budapesti Filharmóniai Társaság, Balassi Kiadó, Budapest 2005.
- Breuer 1978. Breuer János: *A Budapesti Filharmóniai Társaság zenekarának 125 esztendeje (1853–1978)*. Zeneműkiadó, Buda-

- pest 1978.
- Brockhaus – Riemann „Breuer (Bräuer) Ferenc”, in Boronkay Antal (szerk.): *Brockhaus Riemann Zenei lexikon I.* Zeneműkiadó, Budapest 1983. 245.
- Burdács 1912. Burdács Rezső: „Engeszer ünnepről”, in *Magyar Dal*. XVIII. évfolyam 5. szám. 1912. május.
- Csapó 1911. Csapó Vilmos (szerk.): *Liszt Ferenc levelei báró Augusz Antalhoz 1846–1878.* Csapó Vilmos, Budapest 1911.
- Csorba 2000. Csorba László: *A tizenkilencedik század története.* Magyar Századok. Pannonica, h. n. 2000.
- Diós 1993. Dr. Diós István (főszerk.): *Magyar katolikus lexikon. I.* Szent István Társulat, Budapest 1993.
- Diós 2002. Dr. Diós István (főszerk.): *Magyar katolikus lexikon. VII.* Szent István Társulat, Budapest 2002.
- Dobszay Á. 2003. Dobszay Ágnes: *Magyarországi zeneszerzők offertóriumai a 18. század második és a 19. század első felében.* Doktori értekezés. Budapest 2003.
- Dobszay Á. 2005. Dobszay Ágnes (közr.): Gregor Joseph Werner: *Polifon himnuszok. Egyházzenei Füzetek III/16.* MTA-TKI – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoport és a Magyar Egyházzenei Társaság, Budapest 2005.
- Dobszay Á. 2007. Dobszay Ágnes (közr.): Gregor Joseph Werner: *Négyszólamú himnuszok. Egyházzenei Füzetek III/20.* MTA-TKI – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoport és a Magyar Egyházzenei Társaság, Budapest 2007.
- Dobszay 1998. Dobszay László: *Magyar zenetörténet.* Második, bővített kiadás. Planétás Kiadó, Budapest 1998.
- Dobszay 2006. Dobszay László: *A magyar népének I.* Egyházzenei Füzetek I/15. I. sorozat: Tankönyvek. MTA-TKI – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoportja és a Magyar Egyházzenei Társaság, Budapest 2006.
- Eckhardt 1973. Eckhardt Mária: „Liszt Ferenc és magyar kortársai az OSZK dedikált Liszt-zeneműveinek tükrében”, in *Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1973.* Országos Széchényi Könyvtár, Budapest 1976. 87–130.
- Eckhardt 1983. Eckhardt Mária: „Babnigg Máté”, in Boronkay Antal (szerk.): *Brockhaus Riemann Zenei Lexikon I.* Zeneműkiadó, Budapest 1983. 89.
- Eckhardt 1984. Eckhardt Mária: „Grill János”, in Boronkay Antal (szerk.): *Brockhaus Riemann Zenei Lexikon 2.* Zeneműkiadó, Budapest 1984.
- Eckhardt 1993. Eckhardt Mária, (közr.): *A Liszt Ferenc Zeneművészeti*

- Főiskola tudományos közleményei 3. (szerk. Kárpáti János) Liszt Ferenc hagyatéka a Budapesti Zeneművészeti Főiskolán II. Zeneművek.* Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola, Budapest 1993.
- Eigeldinger 2002. Eigeldinger, Jean-Jacques: „Heller, Stephen, István”, in *Die Musik in Geschichte und Gegenwart. Allgemeine Enzyklopädie der Musik.* Begründet von Friedrich Blume. Zweite, neubearbeitete Ausgabe herausgegeben von Ludwig Finscher. Personenteil 8. Bärenreiter-Verlag, Stuttgart 2002. 1246–1253.
- Farkas 1995. Farkas Zoltán: „Istvánffy Benedek: Missa „Sanctificabis Annum Quinquagesimum, vel Sanctae Dorotheae”, in *Musicalia Danubiana 13.* Edited by László Dobszay and Ágnes Sas, Budapest 1995. 11–29.
- Fazekas – Kalla 2006. Fazekas Csaba – Kalla Beáta Imola (szerk.): *A Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kara Kossuth Kutató Öntevékeny Csoportjának közleményei I.* Miskolc 2006.
- Fellerer 1985. Karl Gustav Fellerer: *Studien zur Musik des 19. Jahrhunderts. Band 2: Kirchenmusik im 19. Jahrhundert.* Gustav Bosse Verlag, Regensburg 1985.
- Gerő 1956. Gerő László: *A pesti belvárosi plébániatemplom.* Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest 1956.
- Gergely 1989. Gergely Jenő: *Katolikus egyház, magyar társadalom 1890–1986.* Tankönyvkiadó, Budapest 1989.
- Gönczi 2002. Gönczi Ambrus – Winkelmayr Zoltán: *Ferencváros met-szeteken. Ferencváros in prints.* Ferencvárosi Önkormányzat, Budapest 2002.
- Gönczi 2005. Gönczi Ambrus – Winkelmayr Zoltán: *Ferencváros met-szeteken II. Ferencváros in prints II.* Ferencvárosi Önkormányzat, Budapest 2005.
- Gulyásné 2005. Gulyásné Somogyi Klára: „A Nemzeti Zenede könyv- és kottatára (1836–1875)”, in Tari Lujza – Iványi-Papp Mónika – Sz. Farkas Márta – Solymosi Tari Emőke – Gulyásné Somogyi Klára: *A Nemzeti Zenede.* Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Budapesti Tanárképző Intézete, Budapest 2005. 259–285.
- Hankiss 1959. Hankiss János: *Liszt Ferenc válogatott írásai I–II.* Zeneműkiadó, Budapest 1959.
- Harmat 1965. Harmat Artúr: „Engeszer (Engesser) Mátyás”, in Szabolcsi Bence – Tóth Aladár: *Zenei lexikon I.* Főszerk. Dr. Bartha Dénes. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest 1965. 566.
- Harmat 1985. Harmat Artúr: „Hazai katolikus egyházi zenénk ezer éve”, in *Harmat Artúr emlékkönyv születésének 100. évforduló-*

- Hoboken jegyzék *jára*. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest 1985.
Hoboken, Anthony van: *Joseph Haydn. Thematisch-bibliographisches Werkverzeichnis I–II*. B. Schott's Söhne, Mainz 1957, 1971.
- Hofmeister XIX *Hofmeister Monatsberichte Online 1829—1900* (az Österreichische Nationalbibliothek honlapján: <http://www.hofmeister.rhul.ac.uk>)
- Horváth 2008. Horváth Ágnes: „A Budapest-Belvárosi Főplébániatemplom ének- és zenekarának repertoárja az 1943/1944-es egyházi évben”, in *Magyar Egyházzene XV* (2007/2008) 47–74.
- Isoz 1924. Isoz Kálmán: *A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címjegyzéke VI. Zenei kéziratok jegyzéke. I. Zenei levelek (Harmadik füzet)*. Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára, Budapest 1924.
- Isoz 1926. Isoz Kálmán: *Buda és Pest zenei művelődése (1686–1873) I. kötet (A 18.-ik század)*. Kiadja a Budapesti Magyar Népszínházi Bizottmány, Budapest 1926.
- Isoz Isoz Kálmán: *Buda és Pest zenei művelődése (1686–1873) II. kötet*. Kéziratban: MTA Kézirattár, Ms 5661/41–43.
- Iványi-Papp 2005. Iványi-Papp Mónika: „A Nemzeti Zenede élete a Pest-budai Hangászegyesületi Énekiskola választmányi ülései alapján (1844–1867)”, in Tari Lujza – Iványi-Papp Mónika – Sz. Farkas Márta – Solymosi Tari Emőke – Gulyásné Somogyi Klára: *A Nemzeti Zenede*. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Budapesti Tanárképző Intézete, Budapest 2005. 75–149.
- Katus 1991. Katus László: „A magyar katolicizmus a XVIII. és XIX. században (Jozefinizmus, liberalizmus és katolikus megújulás)”, in *A katolikus egyház Magyarországon*. Szerk. Somorjai Ádám és Zombori István. A Magyar Katolikus Püspöki Kar Egyháztörténeti Bizottsága, Budapest 1991. 59-75.
- Karlsruhe Katalog *Universität Karlsruhe – Universitätsbibliothek: Karlsruhe Virtueller Katalog* (<http://www.ubka.uni-karlsruhe.de/kvk.html>)
- Kereszty 1936. Kereszty István: „A fővárosi hangversenyek története 1919-ig”, in Molnár Imre Dr. (szerk.): *A magyar muzsika könyve*. Merkantil Nyomda (Havas Ödön), Budapest 1936. 200–227.
- Kerényi 1990. Kerényi Ferenc (szerk.): *Magyar színháztörténet 1790–1873*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1990.
- Klafsky jegyzék Klafsky, Anton Maria: *Thematischer Katalog der*

- Kirchenwerke von Michael Haydn. in Denmäler der Tonkunst in Österreich. Bd. 62.*
- Kodály 1964. Kodály Zoltán: *Visszatekintés. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok II.* Közr. Bónis Ferenc. Magyar Zenetudomány 6. Szerk. Bónis Ferenc. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest 1964.
- Kodály 1989. Kodály Zoltán: *Visszatekintés. Hátrahagyott írások, beszédek, nyilatkozatok III.* Közr. Bónis Ferenc. Magyar Zenetudomány 7. Szerk. Bónis Ferenc. Zeneműkiadó, Budapest 1989.
- Kosáry 1990. Kosáry Domokos: „Újjáépítés és polgárosodás 1711–1867”, in Glatz Ferenc (szerk.): *Magyarok Európában III.* Háttér Lap- és Könyvkiadó, Budapest 1990.
- Köchel jegyzék Köchel, Dr. Ludwig Ritter von: *Chronologisch-thematische Verzeichnis sämtlicher Tonwerke Wolfgang Amadé Mozarts.* Breitkopf & Härtel, Wiesbaden 1983.
- Köncse 2008. Köncse Kriszta: *Kersch Ferenc egyházzenei működése.* Doktori értekezés, Budapest 2008.
- Krombach 1986. Krombach, Gabriela: *Die Vertonungen liturgischer Sonntagsoffertorien am Wiener Hof. Ein Beitrag zur Geschichte der katholischen Kirchenmusik im 18. und 19. Jahrhundert.* Studien zur Landes- und Sozialgeschichte der Musik. Hrg. Friedrich Wilhelm Riedel. Banc 7. München–Salzburg, Musikverlag Emil Katzsbichler 1986.
- Legány 1976. Legány Dezső: *Liszt Ferenc Magyarországon 1869–1873.* Zeneműkiadó, Budapest 1976.
- Legány 1986. Legány Dezső: *Liszt Ferenc Magyarországon 1874–1886.* Zeneműkiadó, Budapest 1986.
- Lukács 1996. Lukács Lajos: *Pest-Buda az 1867-es kiegyezés idején.* Akadémiai Kiadó, Budapest 1996.
- Lux 1934. Dr. Lux Kálmán: „A budapesti belvárosi plébániatemplom”, in *Tanulmányok Budapest múltjából II.* Szerk. Dr. Némethy Károly. Budapest Székesfőváros, Budapest 1934. 1–31.
- Major 1965. Major Ervin: „Bräuer Ferenc”, in Szabolcsi Bence – Tóth Aladár (szerk.): *Zenei lexikon I.* Zeneműkiadó Vállalat, Budapest 1965. 293–294.
- Major 1965. I. Major Ervin: „Fusz János”, in Szabolcsi Bence – Tóth Aladár (szerk.): *Zenei lexikon I.* Zeneműkiadó Vállalat, Budapest 1965. 678.
- Major 1965. II. Major Ervin: „Menner Bernát”, in Szabolcsi Bence – Tóth Aladár (szerk.): *Zenei lexikon I.* Zeneműkiadó Vállalat, Budapest 1965. 583.

- Major Katalógus MTA Major Ervin cédulakatalógus a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetének Könyvtárában.
- Mauser 1998. Horst Leuchtmann – Siegfried Mauser (hrsg.): *Messe und Motette. Handbuch der musikalischen Gattungen. Hrsg. von Siegfried Mauser. Band 9.* Laaber-Verlag, Laaber 1998.
- Mezei 2009. Mezei János: Gregor Joseph Werner: *Missa in contrapuncto, Missa Contrapunctata (1756). Egyházzenei Füzetek III/24.* MTA-TKI – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoport és a Magyar Egyházzenei Társaság, Budapest 2009.
- Molnár 1965. Molnár Antal: „Volkmann (Friedrich) Robert”, in Szabolcsi Bence – Tóth Aladár (szerk.): *Zenei lexikon III.* Zeneműkiadó Vállalat, Budapest 1965. 621–622.
- Molnár 1968. Molnár Antal: „Emlékezés az egykori Budai Zeneakadémiára”, in *Magyar Zene IX.* (1968) 65–66.
- Mona 1989. Mona Ilona: *Magyar zeneműkiadók és tevékenységük 1774–1867.* Összeállította Mona Ilona. Műhelytanulmányok a Magyar Zenetörténethez II. Szerk. Albert Gábor. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest 1989.
- M. Tóth 2007. M. Tóth Antal: *A veszprémi székesegyház 18–19. századi zenéje.* Veszprémi Érseki Könyvtár, Veszprém 2007.
- Nagy 1975. Nagy Lajos: „Budapest története 1790–1848”, in Kosáry Domokos (szerk.): *Budapest története III.* Akadémiai Kiadó, Budapest 1975. 255–556.
- Németh 1978. Németh Amadé: „A Budapesti Filharmóniai Társaság története az alapítástól a felszabadulásig (1853–1945)”, in Breuer János: *A Budapesti Filharmóniai Társaság zenekarának 125 esztendeje (1853–1978).* Zeneműkiadó, Budapest 1978.
- OML 2010 *Österreichs Biographisches Lexikon 1815–1950 Online-Ausgabe.* Wien, 2002–2010. www.musiclexikon.ac.at
- Pajkossy 1993. Pajkossy Gábor: *Egyesületek Magyarországon és Erdélyben 1848 előtt.* História 1993/02. 103–109.
- Pfeiffer – Szigeti 1985. Pfeiffer János – Szigeti Kilián: *A veszprémi székesegyház zenéjének története.* Aurora Könyvek, München 1985.
- Prahács Prahács Margit: „A Zeneművészeti Főiskola Liszt-hagyatéka”, in *Zenetudományi Tanulmányok VII.* Szerk. Szabolcsi Bence és Bartha Dénes. Akadémiai Kiadó, Budapest 1959. 429–583.
- Prahács 1966. Prahács Margit: *Franz Liszt Briefe aus ungarischen Sammlungen 1835–1886.* Akadémiai Kiadó, Budapest 1966.

- Preisich 2004. Preisich Gábor: *Budapest városépítésének története Buda visszavételétől a II. világháború végéig*. Terc Kiadó, Budapest 2004.
- Psalterium 1999. *Psalterium latino-hungarorum. Latin-magyar zsoltároskönyv*. Keresztény Értelmiségek Szövetsége, Szent Ágoston Liturgikus Mozgalom, Budapest 1999.
- Rennerné 1994. Rennerné Várhidi Klára: „A pesti belvárosi főplébániatemplom zenei élete a 18. században”, in *Zenetudományi dolgozatok 1992–1994*. MTA Zenetudományi Intézete, Budapest 1994. 23–66.
- Rennerné 2000. Rennerné Várhidi Klára: „A pesti szerviták Szent-Anna templomának zenei élete a 18. században”, in *Magyar Zene XXXVIII.* (2000. február) 1. sz. 53–67.
- RISM Katalógus Sachs 2001. RISM Katalógus: <http://opac.rism.info>
Sachs, Joel: „Hummel, Johann Nepomuk”, in: *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*. Second Edition. Edited by Stanley Sadie. Executive Editor John Tyrrell. Volume 11. Macmillan Publishers Limited, London 2001. 828–836.
- Sas 1999. Sas Ágnes: „The Life and Works of János Fusz”, in *Studia Musicologica* 40/1–3 (1999) 19–58.
- Sas – Farkas 2003. Sas Ágnes – Farkas Zoltán: „Fusz János”, in Berlász Melinda (szerk.): *Magyar zeneszerzők 28.* Mágus, Budapest 2003.
- Sas 2005. Sas Ágnes (hrsg.): „Johann Evangelist Fuss: Lieder und Gesänge (und andere weltliche Vokalwerke)”, in Dobszay László – Falvy Zoltán – Farkas Zoltán – Ferenczi Ilona – Szendrei Janka (szerk.): *Musicalia Danubiana 21.* MTA Zenetudományi Intézete, Budapest 2005.
- Sherman jegyzék Sherman, Charles H. – T. Donley, Thomas: *Johann Michael Haydn (1737–1806). A Chronological Thematic Catalogue of His Works*. Pendragon Press 1993.
- Sebestyén 1940. Sebestyén Ede: „Buda Pest nagy hangversenyei a XIX. század első felében”, in Dr. Némethy Károly és Dr. Budó Jusztin (szerk.): *Tanulmányok Budapest múltjából VIII.* Budapest Székesfőváros, Budapest, 1940. 85–117.
- Sebestyén 1944. Sebestyén Ede: *Liszt Ferenc hangversenyei Budapesten*. Liszt Ferenc Társaság, Budapest 1944.
- Somssich 1925. Ifj. Somssich Andor: *Liszt Ferenc élete*. Magyar Irodalmi Társaság, Budapest 1925.
- Szabolcsi 1951. Szabolcsi Bence: *A XIX. század magyar romantikus zenéje*. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest 1951.
- Szabolcsi – Tóth 1965. Szabolcsi Bence – Tóth Aladár: *Zenei lexikon I.–III.*

- Főszerk. Dr. Bartha Dénes, szerk. Tóth Margit. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest 1965.
- Szacsvai Szacsvai-Kim Katalin: „Katolikus templomok 18. századi kottatárai”, in *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*. 5. kötet. Balassi Kiadó, Budapest 2006. 222–234.
- Szefcsik 2001. Szefcsik Zsolt: „J. N. Hummel egyházzeneje”, in *Magyar Egyházzene* VIII. (2000/2001) 2–3. sz. 353–360.
- Sz. Farkas 2005. I. Sz. Farkas Márta: „A Nemzeti Zenede története (1891–1919)”, in Tari Lujza – Iványi-Papp Mónika – Sz. Farkas Márta – Solymosi Tari Emőke – Gulyásné Somogyi Klára: *A Nemzeti Zenede*. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Budapesti Tanárképző Intézete, Budapest 2005. 149–177.
- Sz. Farkas 2005. III. Sz. Farkas Márta (összeáll.): „Zenede-lexikon”, in Tari Lujza – Iványi-Papp Mónika – Sz. Farkas Márta – Solymosi Tari Emőke – Gulyásné Somogyi Klára: *A Nemzeti Zenede*. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Budapesti Tanárképző Intézete, Budapest 2005. 321–378.
- Sz. Farkas 2005. IV. Sz. Farkas Márta: „A Nemzeti Zenede épületei”, in Tari Lujza – Iványi-Papp Mónika – Sz. Farkas Márta – Solymosi Tari Emőke – Gulyásné Somogyi Klára: *A Nemzeti Zenede*. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Budapesti Tanárképző Intézete, Budapest 2005. 285–301.
- Szigeti 1979. Szigeti Kilián: „Székesfehérvár újkori zenetörténete”, in *Székesfehérvár évszázadai 4, 1688–1848*. Szerk. Kralovánszky Alán. Székesfehérvár 1979. 175–199.
- Szkladányi 1981. Szkladányi Péter: *Hölzl Szeráf Ferenc zeneszerző munkássága és a Pécsi Székesegyház zenei élete karnagyi működése alatt, 1843–1884 között*. Kéziratban: MTA ZTI Magyar Zenetörténeti Osztály. Pécs 1981.
- Tari 2005. Tari Lujza: „A Hangászegyleti Zenede (1839–1867) és a Nemzeti Zenede (1867–1890)”, in Tari Lujza – Iványi-Papp Mónika – Sz. Farkas Márta – Solymosi Tari Emőke – Gulyásné Somogyi Klára: *A Nemzeti Zenede*. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Budapesti Tanárképző Intézete, Budapest 2005. 11–75.
- Valkó 1973. Valkó Arisztid: „Levéltári adatok Mosonyi Mihály életrajzához és emlékének megörökítéséhez”, in *Magyar Zenetörténeti Tanulmányok Mosonyi Mihály és Bartók Béla emlékére*. Szerk. Bónis Ferenc. Zeneműkiadó, Budapest 1973. 63–73.
- Vörös 1978. Vörös Károly: „Pest-Budától Budapestig 1849–1873”, in Vörös Károly (szerk.): *Budapest története IV*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1978. 117–321.

- Watzatka 2001. Watzatka Ágnes: „Engeszer Mátyás”, in *Magyar Egyházzene VIII.* (2000/2001) 2–3. sz. 335–353.
- Watzatka 2005. *A Tárkányi-Zsaskovszky egyházi énektár és katolikus egyházi énekünk egységének kérdése.* Előadás a MTA és a Magyar Egyházzenei Társaság által az „Éneklő Egyház” megjelenésének 20. évfordulójának megünneplésére szervezett konferencián 2005. december 8–10.
- Watzatka 2011. Watzatka Ágnes: *Budapesti séták Liszt Ferencsel.* Helikon Kiadó – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, Budapest 2011.
- Watzatka Watzatka Ágnes: *A Szent István Társulat énektára.* Kézirat.
- Wörner 2007. Wörner, Karl Heinrich: *A zene története. Tankönyv és kézikönyv egy kötetben.* Vivace Zenei Antikvárium és Kiadó, Budapest 2007.
- Zenede Ék. 1940. Dr. Keszler Lőrinc (összeáll.): *A József kir. herceg öfenésének fővédnöksége alatt álló Nemzeti Zenede évkönyve az 1939–1940. évről.* A Nemzeti Zenede kiadása, Budapest 1940.

MELLÉKLETEK

I. A BELVÁROSI FŐPLÉBÁNIATEMPLOM MUZSIKUSAI 1839–1871

Az itt következő jegyzék időrendi összeállításban közli a pesti főtemplomban 1839 és 1871 között szolgált zenészek nevét.

Fizetett zenészek:

Bartl Ignác klarinétos 1868–†1877

Bräuer Ferenc orgonista 1828–1839, regens chori, zeneszerző, zongoraművész és zenetanár 1839–†1871

Cibulka Alajos regens chori, zeneszerző, színházi karmester 1828–†1846

Egri, Johann harsonás és színházi zenész (fagott, harsona) 1810–†1833

Engeszer Mátyás magyar kántor 1844–1871, orgonista 1858–1871, regens chori, zeneszerző és zenetanár 1871–†1885

Frey, Joseph német kántor 1839–1846

Hanisch, Joseph klarinétos és színházi zenész (klarinét) 1854–?

Heger József hangszeres zenész ?–1877

Hirsch, Adolf basszista 1841–?

Hladky, Johann hegedűs és színházi zenész (hegedű, brácsa) 1822–†1848

Hladky, Joseph hegedűs és színházi zenész (hegedű, harsona) 1822–†1859

Hora, Johann orgonista és zeneszerző 1839–†1857

Janik, Anton kürtös 1833–?

Jesek János trombitás és a Budapesti Filharmóniai Társaság tagja 1848–†1882

Kadlec Ferenc oboista 1877–?

Kotraschek Lipót nagybőgős és a Budapesti Filharmóniai Társaság tagja ?–1876

Koyer, Andreas trombitás és színházi zenész (trombita) és zenetanár 1828–?

Kubát Venczel oboista, fagottista 1877–?
Lorenz János orgonista 1857
Marchardt, Johann Nepomuk basszista 1830 körül
Mildner, Franz basszista 1837
Moravetz, Johann hegedűs és színházi zenész (hegedű) és zenekarigazgató 1822–
†1855
Németh Endre magyar kántor és főtanító 1836–1844
Pischinger, Michael hangszeres zenész és színházi zenész (klarinét) 1822–?
Pospischl, Joseph 1828–?
Reinel, Albin klarinétos, színházi zenész (klarinét) és zenetanár 1854–1868
Rötzer, Aloys basszista, színházi énekes 1828–?, 1838 körül
Schön, Franz tenorista 1828–?
Stonavsky [Ferenc] trombitás 1866–?
Strohmaier, Josef hegedűs ?–1854
Szendler Antal oboista, nagybőgős, harsonás és színházi zenész 1877–?

Énekes és hangszeres szólisták:

Bräuer Ferencné Pfeffer Teréz koloratúrszoprán
Engeszer Mátyásné Marsch Katalin alt 1868
Jekelfalussy Albert énekes 1856
Kaiser-Ernstné (Erstné Kaiser Jozefa) szoprán, a Nemzeti Színház énekesnője 1856
König Emma szoprán 1867
Rader Antal énekes 1868
Toperczer Ilka szoprán 1867
Toperczerné szoprán 1868
Kőszeghy Károly basszus, a Nemzeti Színház énekese 1868
Reményi Ede hegedű 1867

Kisegítő énekesek és zenészek:

Bräuer Ferenc orgonista 1823–1828

Fetter János énekes

Gajek, H. trombitás 1855

Göyer J[ános] 1846, 1856

Jesko [Ferenc] üstdobos és színházi üstdobos 1857, 1858, 1859

Kadlec Ferenc oboista 1840–1877

Kubát Venczel oboista, fagottista 1870-es évek

Langer János tenorista, színházi énekes, lipótvárosi karnagy és énektanár 1844–?

Leopold Serv. hegedűs 1852, 1856

Lorenz János basszista 1849–1857

Marek nagybőgős és színházi bőgős 1848

Peters, Carl Conservatorist trombitás 1857

Pintner üstdobos 1863

Pischinger Alajos hegedűs

Pischinger, Alois klarinétos 1863

Pitzl, Hans oboista 1840, 1884, 1894

Pfeffer, Ignaz hegedűs 1856

Proksch, Franz hegedűs 1861, 1864, 1866

Schauer Ignác üstdobos és zenetanár 1867, 1868

Stofil üstdobos 1864

Suck oboista 1854

Szendler Antal oboista, nagybőgős, harsonás és színházi zenész, a pesti főtemplom együttesének rendkívüli tagja 1864–1876

Szuk hegedűs 1858

Vajdinger, Josef hegedűs 1864, 1865

II. FORRÁSSZÖVEGEK

1./ Az 1846. évi Canonica Visitatio (Prím. Lt. Canonica Visitatio 1846. Lib. 589. I. 279–284.)

De Cultu Divino'd ministerio parochiali

1. Ordo Divinorium visitationis Canonicae Anno 1822do Servatae Decreto stabilitus, sequens obtinet etquidom.

a. Diebus feriatis.

Hora 6, 7 et 8ª matutina sacrum lectum. 9ª benedictionale cum exposito sanctissimo et duabus benedictionibus in silentio impertiri solitis, hora 10^a ultimum sacrum lectum. A meridie hora 4^a per totum annum servantur pro diversitate temporis iam OO.[Omnium] Sanctorum jam SS.[Sanctissimae] Trinitatis, Eucharistiae Sacramenti, Nominis Jesu, communiter tamen B.[Beatae] Mariae Virginis Lauretanae, in fine datur semper benedictio cum Ciborio, In Vigiliis Festorum a meridie exponitur Sanctissimum in Monstratoris, Lytaniae per sacerdotem recitantur, atque ultima benedictio datur.

b. Diebus Dominicis et Festis

Hora 6^a Matutina sub sacro, sub quo populus canit, exponitur Sanctissimum in Monstratoris, cum fine datur benedictio. Hora 7 et 8^a Sacrum lectum. 1/2 9^a Concio germanica, hora 9^a Sacrum cantatum cum musica figurali per totum annum cum assistentia, excepto Sacro tempore Adventus et Quadragesimae, quibus ad Normam romanam choraliter absolvitur sacrum cantatum. Festis vero Sabaoth 1^{ae} Classis est Sacrum cum Infula, cum plenis assistentiis. Finito Sacro Cantato hora 10^a est Concio hungarica, 11^a Sacrum lectum, ultimum denique hora 12^a itidem lectum. A meridie hora 4^a sunt Lytaniae cum duplici benedictione.

c. De Processionibus

In Parasceve 1/2 12^a matutina congregat se populus germanicus, intonatque ludirector germanicus hora 12^a cantilenam „Laß mich deine Leiden singen” atque sic exit Processio ad montem Calvariae in Suburbis Josephino situm, persolutisque ibidem precibus, redit ad Ecclesiam S. Josephi, fit ibidem Concio germanica, dein populus idem, ordine eodem in comitatu Capellani reliqua sepulchra in Civitate visitando, hora 4^a Pomeridiana redit ad Ecclesiam principalem; eodem die hora 1/2 2^a congregant se hungari totius Urbis, atque 2^a hora Capellanus populum hungaricum comitatur ad

montem Calvariae, persolutis ibidem precibus, pariformiter reducit ad Ecclesiam Josephinam, fit ibidem Concio hungarica, qua finita visitant S. Sepulchra, et hora 6^a rediunt ad eam, unde exiverunt Ecclesiam.

Festo S. Marci post horae 7^{ae} matut: Sacrum conventuale, praecedente Iuventute Scholastica gymnasiali, Clero juniore Lytaniis OO.[Omnium] Sanctorum decantante, ducit Parochus Processionem pro benedicendis segetibus ad Ecclesiam seminarii Pencilis Centralis, ubi segetes pro benedictione praeparantur, persolutis ibidem precibus, reducit eam ad Ecclesiam, sub ipsa Processione orat et canit populus hungaricus et germanicus tam in itu quam reditu, in Ecclesia ipsa Alumni canunt: „Regina Coeli” in fine datur benedictio cum Sanctissimo.

Diebus Rogationum hora 7^a celebratur Sacrum lectum, dein Iuventute Scholastica praecedente, Clero juniore Lytaniis decantante 1^a die ducit Parochus Processionem ad Ecclesiam Patrum Servitarum, 2^a PP. Franciscanorum, 3^a Seminarii incipit Sacrum cum Musica, et absolutis Orationibus in Rituali Praecriptis, eodem ordine rursus reducit, postea est „Regina Coeli”, et sacrum benedictionale cum Expositione Sanctissimi.

Festo S. Rochi die 16^a Augusti ex voto contra Pestem concepto exit ex hac Ecclesia Parochiali cum duobus Ecclesia vexillis, post horae 7^{ae} Matutinae Sacrum Processio ad Capellam S. Rochi in Josephino suburbio sitam, praecedit Iuventus Scolastica, Regenschori cum musicis decantat Lytaniis OO.[Omnium] SS. fiunt ibidem duae, uno hungarica in prima, altera germanica in secunda aula Conciones, post has est Sacrum Cantatum cum expositione Sanctissime et Musica; reduci postea eodem ordine populo datur in Ecclesia Benedictio cum Monstratorio.

Festo S. Stephani Primi Regis Hungariae die 20^a Augusti post horae 5^{ae} Matutinae Sacrum lectum ducit interioris Civitatis ad Assumptam Parochus Populum totius Urbis Pestanae cum omnibus vexillis Caehalibus tam hungaricis quam germanicis Budam ad praesidium; interest quaelibet Natio Concioni, et circa finem sacri solemnibus, congregatum, rursus Populum sub eodem ordine vexillorum Pestinum ad principalem Ecclesiam reducit, dataque eidem cum sanctissimo benedictione ultimum celebratur sacrum, demum

Die 4^a Septembris festo utpote S. Rosaliae, pariter sicut 16^a Augusti eundem in finem ob votum contra Pestem per Civitatem conceptum, exit ex hac Ecclesia Parochiali cum duobus vexillis Ecclesiae Processio ad Capellam S. Rochi, praecedit studiosa Iuventus et Regens Chori decantat Lytaniis OO.[Omnium] SS; dicuntur conciones duae: hungarica et germanica, sacrum cantatum ac his persolutis redit Processio ad Civitatem, et in Ecclesia populo cum Sanctissimo datur benedictio.

In S. Quadragesima fiunt Conciones germanice die Veneris ½ 4^a Pomeridiana.

Pater consuetas in ordine Divinorum deductas, sequentes adhuc in hac Ecclesia observantur devotiones.

Ultimis Bachi diebus tribus a hora 6^a vespertinam exponitur publicae adorationi Sanctissimum Eucharistiae Sacramentum, quae pia et devota consuetudo Anno 1748 Coepta hodieum perdurat, hac occasione omnes Coetus per suas horas distributi, stasis horis preces suas persoluturi comparere tenentur.

Die 15^a Augusti in Patrocinio Ecclesiae ad Assumptam in Coelos B. M. V. a hora 6^a Matutina usque 8^{am} vespertinam exponitur venerabile.

Die 19^a Iunii Adoratio Sanctissimi Sacramenti servatur, a 6^a nempe matutina usque 8^{am} vespertinam est expositum Sanctissimum, per singulam mediam horam est Sacrum Lectum, ½ 8^a Concio hungarica. 9^a Sacrum Cantatum. 10^a Concio germanica, hora 12^a Sacrum ultimum. A medie ½ 8^a, Litaniae Eucharistiae Sacramento, tum benedictio cum Sanctissimo, tandem repositis et finis.

In Festo Corporis Christi Parochiani suborbiorum 7^a hora matutina in Ecclesiis suis divina absolvunt, post 8^{am} Parochiam principales venientes in suis locis consistunt, huius Processionis initium faciunt Cachae Opificum cum suis Vexillis, postea secuuntur Parochi respectivi cum suis Communitatibus, dein Iuventus gymnasialis, Academica, Magistratus Academicus, Pontificans cum Sanctissimo, post hunc Magnates est alii Honoratiores; Caesareo Regia Militia, si adsit, in foro principali per phalanges consistit et Sanctissimum comitatur, Duetus Processionis est per plateam Vaciensem, ad PP. Servitas est ara 1^a, hinc per plateam Dominorum ad PP. Franciscanos est ara 2^a, inde directe per plateam Keckskemetiensem ad Ecclesiam Seminarium est ara 3^a, in Ecclesia Hacularum Anglicanarum est ara 4^a, et ultima; exinde Pontificans inter Cachas Opificum vexilla sua utrinque collocantes ad Ecclesiam principalem contendit.

Optandum tamen foret ad augendum Sacrae huius Solemnitatis decorem, si DD. Parochi cum suis assistentibus, non, ut huedum fit, cum suis Communitatibus in diversis Plateis subsisterent, nec Sanctissimum Eucharistiae Sacramentum videre possunt, sed, quemadmodum Budae laudabili usu invaluit, in Ecclesiam principalem concederent, ibique cum suis assistentibus, loco utique decore eis assignato, Sacro Solemni interessent, hoc finito Sanctissimum immediate cum suis assistentibus praecederent, Communitates vero vexilla ordine praescripto sequerentur, reliquo, ut praemissum est, ordine retento.

Processio Resurrectionalis est hora 6^a pomeridiana, ducitur per forum principale circa circum per adorantes Sanctissimum obsitum, Cives in vestitu uniformi Baldachinum et faces portant, ad Statuam S. Floriani subsistitur, daturque benedictio, inde redit per plateam parochialem ad Ecclesiam.

Festo S. Sebastiani die 20^a Ianuarii est ½ 9^a matutina concio germanica, post hanc, dum tempus admittit, exit processio praecedentibus vexillis Ecclesiae cum Sanctissimo circa Ecclesiam, ad Statuam S. Floriani datur benedictio, post reditum ad Ecclesiam est Sacrum Cantatum cum Missa figurali, postea concio hungarica. – Instituitur haec devotio omni anno e voto contra Pestem per Civitatem concepto.

Dominica SS. Trinitatis hora $\frac{1}{2}$ 9^a matutina est Concio germanica, post hanc ab ara maiori exit Processio cum Sanctissimo, adhibitis vexillis Ecclesiae, circuit forum principale, et cum Statua SS. Trinitatis antea in hoc foro sita amplius non existat, Pontificans cum Sanctissimo ad Aram in domo mercatoris et electi Civis Joannis Schaffer erigi solitam subsistit, fit ibidem eum musica cantilena de SS. Trinitate, dictisque orationibus de SS. Trinitate et Sanctissimo Sacramento, redit Processio ad Ecclesiam, est dein Sacrum Cantatum solenne, demum Concio hungarica,

Utimo die Anni in devotissimam Deo omnipotenti pro innumeris prostratis totius anni Benediciis Gratiarum actionem processio hoc modo servatur: media sexta vespertina orantur Litaniae OO.[Omnium] SS. his terminatis accipit Parochus Venerabile e Tabernaculo, intonaturque „Pange lingua”, defert Sanctissimum per forum, in quo fenestrae domorum illuminatae sunt, subsistit ad aram S. Floriani dando benedictionem, demum redit ad Ecclesiam, intonat „Te Deum laudamus” „Tantum ergo” „Genitori” et dat ultimam benedictionem.

Ordinem hunc Parochus diligenter observat, SS. Missae Sacrificium, Lýtaniae, aliaeque Devotiones et Processiones iuxta praescriptum ritum decenter atque ad aedificationem populi servantur; - extra ordinariae devotiones, veluti Peregrinationes sacrae, Congregationes SS. Rosarii etc. intra ambitum huius Parochiae non vigent.

2. Locus excipiendarum Confessionum est ipsa Ecclesia et eius Sacristia-confessionalia regulariter adaptata sunt, in excipiendis confessionibus remoram vel defectum intercessisse non est observatum.
3. Sermones Sacri ad annunciandas Fidei Catholicae veritates, ad insectanda vitia, ad commendandas virtutes comparati, quovis ad hoc statuto die accurate servantur, qua occasione imminentes festi dies, jejunia, matrimonia debite promulgantur.
4. Catecheticae institutiones tam in Schola binis adminimum quavis hebdomade diebus horis matutinis, tum in Ecclesia quibusvis dominicis diebus a 1^a Octobris usque ultimam Julii hora 3^{ia} pomeridiana diligentur servantur.
5. Desponsis ante Copulationem matrimonialem institutio necessaria de Fidei Catholicae veritatibus et officiis coniugum atque parentum semper impenditur – Sponsae de libero ad ineundum hoc Matrimonium consensu praevis semper examinari solent. – Regulae pro casibus mixtorum matrimoniorum praescriptae rite observantur; prolium e mixto matrimonio progenitarum catholicae educationis debita cura habetur.
6. Copulationes matrimoniales, Sepulturae aliaeque functiones absque exactionibus justum gravamen inferentibus promte per Parochum peraguntur.

2./ Az 1839-ben Bräuer Ferenc által átvett inventárium (Főv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 6917.)

Verzeichniß

Jene Musikalischen Instrumente und Musikalien, welche Herr Franz Bräuer von Herrn Aloys Czibulka in der Stadt-Pfarrkirche zu Maria Himmelfahrt übernommen hat.

- 1 großer Orgel samt Pedal mit 24 Registern
- 1 Trag-Organ – durch das Wasser verdorben.
- 1 Violon mit einem hölzernen Stimmschlüssel
- 1 dunkelfärbiges Violoncell
- 1 Violoncell von Herrn Stadt-Pfarr Organisten Franz Bräuer den 22sten December 1836. geschenkt.
- 10 Violinen
- 2 Viola
- 2 B: Clarinetten, mit A. mutation ziemlich gut
- 2 Clarinetten aus C: und 1 Fagott unbrauchbar zu verkaufen.
- 2 Inventions-Horn mit 20 Mutationen, und 2 Mundstücken
- 4 lange Trompeten
- 1 Paar größere, und 1 Paar kleinere Pauken, mit 1 Paar Schlägeln.
- 4 Posaunen gute
- 1 harter Organisten Stuhl, 3 lange, und 4 kurze Bänke, 3 Stühle, 2 lange, 4 kürzere, 3 kleine und 1 ganz kleines Handpult und 1 kleiner Schammel.
- 12 harte Sesseln, mit schwarz gebeitzten Lehnen.
- 1 Musikalien-Kasten, 1 kl[eines] Feld-Tischl, mit grünem Tuch in der Sacristey,
- 1 Lamentations Buch gedruckt.
- 1 Instrumenten-Kasten.

An Musikalien

Messen:

Albrechtsberger 4, Bach 1, Bengraf 21, Büchler 1, Czibulka 1, Ditters 1, Diabelli 2, Druschetzky 2, Gabrieli 1, Michael Haiden [!] 2, eine davon in dupplo, Joseph Haiden 6, Hataschi 1, Haendel 1, Klein 2, Kunath 1, Loos 1, Meisner 1, Michl 1, Mozart 4, eine davon in dupplo, Navratyill 5, Neumann

1, Novotny 5, eine davon in dupplo, N. N. Ungenannt 7, Reutter 5, Preindl 5, davon 3 in dupplo, Seiler 1, Schiedermayer 3 davon 2 in dupplo, Tutzek 1, Umlauf 1, Vogel 1, Vanhal 1, Vitaschek 1, Vottyet 1, Zimmermann 2, mithin zusammen 94 Messen, davon 8 in dupplo, mithin in allem 102 Messen.

Gradualien, Offertorien, Motetten, Arien:

Bengraf 52, Bruxi 3, Bickl 3, Ditters 1, Eibler 2 eine davon in dupplo, Gabrieli 6, Michael Haiden 6, Haendl-Bengraff [!] 3, Hoffmann 1, Huber 1, Lambert Krausz 1, Kunath 1, Latilla 1, N N. Ungenannte 11, Preindl 9, Parzitssek 1, Reutter 1, Rösseli 1, Rathgeber 1, Seiller [!] 1, Schultz 1 in dupplo, Schmidt 1, Tutzek 1, Vanhal 2, Winter 3, Vottyet 1, Zimmermann 3, zusam[m]en 119, davon 2 in dupplo, in allem 121.

Lytaneyen und Vespren:

Aumann 1, Cornelli 1, Dreyer 1, Grasl 1, Heidenreich 4, Huber 1, Pokorny 2, Touhorn 2, Zechner 5, Zimmermann 1, zusammen 19.

Requiem:

Bengraff 8, Bolhovszky 1, Clement 1, Joseph Haiden 1, Michael Haiden 1, Habberger 1, Klein 1, Likl [!] 1, Loos 1 in dupplo, Mozart 1, N. N. Ungenannte 4, Reiman 1, Pausch 1, Seiller 1, Schiedermayer 1, Panny 1, zusam[m]en 26, davon 1 in dupplo mithin in allem 27.

Libera de Requiem:

Bengraff 4, Domperger 1 in dupplo, Neubauer 2 davon eines in dupplo, N. N. Ungenannte 1, Reutter 1 in dupplo, Tutzek 1, Saltzmann 1 zusammen 11, davon 3 in dupplo, mithin in allem 14.

Te Deum laudamus:

Bengraff 4, Druschetzky 1, Gabrielli 1, Joseph Haiden 1, Preindl 1, Zimmermann 1, zusammen 9.

Veni Sancte Spiritus:

Bengraff 5, Tomelli 1, zusam[m]en 6.

Regina Coeli:

Bengraff 7, Battka 2, Seiller 2, zusam[m]en 11.

Salve Regina:

Bengraff 7, Grasl 2, Mich. Haiden 2, Novotny 1, N N. Ungenannte 1, Sonnleitner 1, Zimmermann 2, zusam[m]en 14 [16].

Asperges, Vidi aquam, Pange lingua, Tantum ergo:

N N. Ungenannt 2 Asperges, 1 Vidi aquam, Bengraf 2 Pange lingua, 4 Tantum ergo, Seemann 6 Tantum ergo, Vanhal 2 detto, zusammen 17.

Verschiedene Hymnen, Ave Regina, Ave Maris Stella, Alma Redemptoris Mater etc.:

31 St[ück] von verschiedenen Meistern.

An *alten* Musikalien

9 steif eingebundene alte gedruckte Offertorien

13 Hefte und Stimmen für 6 Messen von Eugen Pausch, steif eingebunden,

8 Hefte u[nd] Stimmen für 6 Messen unvollständig „ „

8 „ 1 Vesper von J[ohann] J[oseph] Emerl „ „

10 „ 9 Offertorien von Kobrich gedruckt „ „

8 „ 10 Lytaneyen „ „ „ „ „

9 „ 9 Motetten M. Teller „ „ „

8 „ Vespurn Stikl „ „ „

10 „ „ Geisler „ „ „

9 „ zu 10 Litaneyen Csores [Tschorsch] „ „

1 Marianischer Sing, und Kling Opfer „ „ „

12 Hefte und Stimmen Sabathum Requitionis v[on] Königsberger

8 „ Psalmi v[on] Kobrich „ „ „

13 „ zu 6, Miserere von versch[iedenen] anderen „ „ „

10 „ 1 Requiem von Val[entine] Rathgeber gedruckt Anno 1731, steif gebunden.

4 Hefte u[nd] Stimmen zu 22 Antiphonen von Haan gedruckt und steif gebunden.

Sämtliche vorstehend veraltete Musikalien werden im Kasten beym Schneider Altar aufbewahrt.

43 ½ Bögen Sing, 32 Bögen Streich Stimmen.

1 Messe von J. N. Battka.

Pesth, den 28sten März 1839.

Richtig übernommen und verpflichte mich für obige Requisiten und Musikalien zu haften.

Franz Bräuer

In meiner Gegenwart

Jac[ob] Pistori

Magistrats Rath

3./ A Belvárosi Főplébániatemplom hangszer- és kottaállományának
1846-os leltára (Főv. Lt. IV. IV. 1202. h. Relat. a. m. 6856/I.
13540/1846.)

An Musikalischen Instrumenten
gedruckte und geschriebene Musicalien
und an Requisiten auf dem Chore

Die im Jahre 1839 am 28^{st[en]} März durch H[errn] Jacob Piszatory ehemaligen Magistrats Rath laut hier sub NB in Abschrift beiliegender Inventur an den gegenwärtig subst[ituirenden] Chor Regenten H[err] Franz Bräuer übergeben vorerwähnte Effecten, sind am 6.^{ten]} August lJ. [laufenden Jahres – 1846] wieder reinventi[e]rt und richtig vorgefunden über die in nebiger [helyesen obiger] Beilage specifici[e]rten musikalischen Instrumenten hat oberwähnt subst[ituirender] Chor Regent durch seinen lobwürdigen Eifer, unermüdete Thätigkeit und Kunstliebe aus eigener Nachgeschafft, und dem Kirchen Chore geschenkt, wie folget:

8 neue Violinen zu den 10 früheren, wornach gegenwärtig 18 Stück an der Zahl sind.

1 Viola, durch H[errn] Franz Bräuer geschenkt.

1 Flötte ebenfalls durch denselben geschenkt.

1 paar Schlägel zu den Pauken und 1 Schlüssel geschenkt.

2 Bänk[e] silberfarb angestrichen geschenkt.

1 Direktions Pult silberfarb angestrichen geschenkt.

2 geschriebene Lamentations Bücher ebenfalls geschenkt.

2 eisene Pauckenträger auch durch H[errn] Bräuer geschenkt.

10.18132/LFZE.2012.1

1 großer Violon sammt Bogen und Machsinn geschenkt.

Aus der Kirchen Cassa wurden

10 neue Sesseln,

22 neue Pulten silberfarb angestrichen u. z. 1 lange, 6 mittlere, 6 stengel, 1 kurze Stengel und 8 Sängerpulten Nachgeschafft, vorgefunden.

Obige sub NB übernommene Musicalien sind durch die Munificenz des Substituierenden Chor Regenten Franz Bräuer dotiert worden.

Die Messe von	J. Eibler in D	Offertorium von	Mozart №3.
„	„ in Es	„	Mozart №4.
Die Messe von	Navratil	Offertorium von	Mozart №5.
„	Woret	„	Franz Bräuer
Die Messe von	J. Haydn in Dmol	„	Schneider
„	J. Haydn in B №1.	„	M. Brand
„	J. Haydn in B №2.	„	Gr. Festetics
„	J. Haydn in C	„	Cherubini
„	J. Haydn in D	„	J. Hora
„	Carl Maria Weber	3 Offertorien von	Preindl
„	W. Plachy	Graduale von	Eibler
„	Schiedermayer	„	M. Haydn №1.
„	Seyfried №1.	„	M. Haydn №2.
„	Seyfried №2.	„	Franz Bräuer
„	Seyfried №3.	„	M. Brand
„	Franz Bräuer	„	Plachy
„	Mozart	„	Cherubini
„	J. Hora	Lythaney von	Schiedermayer №1.
„	Kriegler	„	Schiedermayer №2.
Requiem von	Rieder	„	Borgoni
„	Schiedermayer	Veni Sancte von	Drechsler
„	Gänsbacher	Tantum ergo von	Fuchs
„	Panny	„	Schroback

„	J. Eibler	„	Plachy in C
Te Deum von	Mozart	„	Plachy in B
„	Tuczek	„	Franz Bräuer
„	Beier	„	Cherubini
Offertorium von	Eibler №1.	4 Stationen von	Bräuer
„	Eibler №2.	Libera von	J. Seyfried
„	Eibler №3.	„	Gr. Festetits
„	Eibler №4.	„	Adler
„	Mozart №1.	Pater noster von	Benelli
„	Mozart №2.		

Nebst diesen mehr als 2000 Bögen verschiedene DupPLICATE von Messen, Offertorien, Graduale[n] etc. etc.

Welch[e] vorgefaßte Reiventation zur Einsicht dem Löbl[ichen] Stadt Magistrat hie[r]mit unterbreiten Pest am 16ten Aug. 1846.

Bei Gelegenheit der Canonischen Visitation im Pfarrhofe [wurde] ein Kasten von Garten Holz zu denen Kirchen Protocollen, und sonstigen Schriften mit einem Aufsatz vorgefunden und aus der Kirchen-Proventen Nachgeschafft, dann von frühen Inventuren nicht conscribi[e]rten 2 Eisen zum Hostien ausstechen, und 1 Hostienladnisen dd^{to} [detto] 1769. mit gross[em] und kleinem Modell schon ziemlich abgenutzt.

Joseph Patisz
Magistrats Rath
Bruhinszky Endre
első számtiszt
Friedrich Wunder
beeideter

Mayer Franz
Kirchen Curator
Sámuel Alajos
Prépost Esperes pesti Plebános

(A jegyzék alatt későbbi kiegészítésként folytatólagosan csatolták az 1847. március 1-jén, József nádorért tartott engesztelő gyászmiséhez felhasznált textíliák [függönyök, terítők stb.] felsorolását is.)

4./ A templom nagymiséin 1839. március 17-étől 1841. augusztus 8-ig játszott ordináriumok (Föv. Lt. IV. 1202. c. Intim. a. n. 8457)

Verzeichniß

Die Ausgaben, welche Unterfertigte vom 17ten März 1839 bis 1sten Oktober 1841 gehabt hat.

Dátum	Ünnep	Szerző	Cím	Fr. kr.
1839.				
März				
17.		Albrechtsberger	Choral Messe	9. 25
24.		Albrechtsberger	Choral Messe	7. 30
25.	Maria Verkündigung	Haydn	Messe	22. 15
28.	Gründonnerstag Function			5. 30
29.	Charfreitag Function			7. 27
30.	Charsamstag Function			10. 40
30.	Auferstehung Function			14. 40
31.	Ostersonntag	Nauman	Messe	43. 18
			Summe	120. 5
April				
1.	Ostermontag	Hummel	Messe	23. 45
7.		Mozart	Messe	17. 20
14.		Haydn	Messe	19. 12
21.		Plachy	Messe	19. 30
28.		Haydn	Messe	21. 9
			Summe	100. 56
May				
5.		Bengraf	Messe	13. 30

10.18132/LFZE.2012.1

Dátum	Ünnep	Szerző	Cím	Frt. kr.
9.	Christi Himmelfahrt	Eibler	Messe	33. 15
12.		Preindl	Messe	15. 40
19.	Pfingst Sonntag	Cherubini	Messe	47. 30
20.	Pfingstmontag	Preindl	Messe	15. 24
26.		Haydn	Messe	15. 45
30.	Frohnleichnam Messe und Procession			17. 20
			Summe	158. 24
Juny				
2.		Haydn	Messe	15
9.		Bengraf	Messe	13. 24
16.		Gassman	Messe	15. 50
23.		Bräuer	Messe	17. 40
29.	Peter und Pauli	Nauman	Messe	37. 40
30.		Haydn	Messe	15. 45
			Summe	115. 19
July				
7.		Hummel	Messe	19. 15
14.		Mozart	Messe	14. 27
21.		Plachy	Messe	18. 25
28.		Haydn	Messe	22. 30
			Summe	74. 37
August				
4.		Umlauf	Messe	17. 30
11.		Preindl	Messe	15. 12
15.	Maria Himmelfahrt	Eibler	Messe	48. 10
18.		Bengraf	Messe	15. 40
20.	Stephani Function den Trompetern bei der Procession			12
25.		Haydn	Messe	25. 24
			Summe	133. 56
September				

10.18132/LFZE.2012.1

Dátum	Ünnep	Szerző	Cím	Frts. kr.
1.		Haydn	Messe	23. 45
8.	Maria Geburt	Eibler	Messe in Es	46. 50
15.		Plachy	Messe	21. 18
22.		Hummel	Messe	23. 24
29.		Umlauf	Messe	17. 40
			Summe	132. 57
October				
6.		Mozart	Messe	25. 30
13.		Haydn	Messe	22. 18
20.		Nauman	Messe	41. 40
27.		Haydn	Messe	23. 15
			Summe	112. 43
November				
1.	Allerheiligen	Cherubini	Messe	48. 12
2.	Allerseelen	Tuczek	Requiem	35. 40
3.		Haydn	Messe	29. 10
10.		Tuczek	Messe	24. 20
17.		Preindl	Messe	15. 15
24.		Plachy	Messe	22. 40
			Summe	175. 17
December				
1.		Albrechtsberger	Messe (Choral)	
8.		Reiter	Messe (Choral)	
15.		Albrechtsberger	Messe (Choral)	
22.		Michael Haydn	Messe (Choral)	
24.	Christnacht	Schiedermayer	Messe	
25.	Weinachten	Hummel	Messe in D	
26.	Stephan Martir	Bräuer	Messe	
29.		Preindl	Messe	
31.	Silvester Abend			
			Summe	167. 32
			Total Summe	1301.

		46
--	--	----

Dátum	Ünnep	Szerző	Cím	Fr. kr.
1840.				
Jänner				
1.	Neujahrstag	Cherubini	Messe	43. 30
5.	Heil 3 König	Mozart	Messe	19. 20
6.		Hummel	Messe	27. 15
12.		Haydn	Messe in B	23. 19
19.		Haydn	Messe in D	19. 30
26.		Bräuer	Messe	18. 12
			Summe	151. 6
Februar				
2.	Lichtmesse	Hummel	Messe	35. 18
9.		Plachy	Messe	19. 10
16.		Haydn	Messe	15. 30
23.		Albrechtsberger	Messe	13. 24
			Summe	83. 22
März				
8.		Reiter	Choral Messe	11. 20
14.	Zur Erinnerung an die Überschwemmung	Preindl	Messe	15. 24
15.		Haydn	Messe	17. 12
16.		Hummel	Messe	24. 30
22.		Albrechtsberger	Choral Messe	9. 18
25.	Maria Verkündigung	Haydn	Messe	28. 15
29.		Albrechtsberger	Choral Messe	9. 15
			Summe	115. 14
April				
5.		Reiter	Choral Messe	10
12.	Palmsonntag			9. 18

10.18132/LFZE.2012.1

Dátum	Ünnep	Szerző	Cím	Frts. kr.
16.	Gründonnerstag			5. 40
17.	Charfreitag			7
18.	Charsamstag			11. 30
18.	Auferstehung			13. 45
19.	Ostersonntag	Haydn	Messe	42. 20
20.	Ostermontag	Umlauf	Messe	17. 30
26.		Plachy	Messe	23. 15
			Summe	140
May				
2.		Hummel	Messe	22. 45
9.		Preindl	Messe	16. 10
16.		Bräuer	Messe	19
20.	Christi Himmelfahrt	Cherubini	Messe	47. 30
23.		Tuczek	Messe	19. 50
30.	Pfingstsonntag	Carl Maria Weber	Messe	52. 18
31.	Pfingstmontag	Mozart	Messe	20. 25
			Summe	187. 58
Juny				
6.		Haydn	Messe	23. 40
10.	Frohleichnam-Fest			17. 36
13.		Reiter	Messe	15. 12
20.		Umlauf	Messe	17. 24
27.		Preindl	Messe	14. 45
29.		Plachy	Messe	25. 10
			Summe	113. 47
July				
4.		Haydn	Messe	15. 20
11.		Mozart	Messe	19. 15
18.		Tuczek	Messe	23. 50
25.		Haydn	Messe	21. 24
			Summe	79. 49

10.18132/LFZE.2012.1

Dátum	Ünnep	Szerző	Cím	Frts. kr.
August				
1.		Gassmann	Messe	19. 30
8.		Haydn	Messe	21. 14
15.	Maria Himmelfahrt	Bartay	Messe	51. 18
20.	Stephani Trompeter bei der Procession			10. 19
23.		Bräuer	Messe	17. 30
30.		Hummel	Messe	24. 56
			Summe	144. 43
September				
6.		Preindl	Messe	13. 40
13.		Plachy	Messe	22. 12
20.		Umlauf	Messe	17. 30
27.		Seifried	Messe	19. 40
			Summe	73. 2
October				
4.		Haydn	Messe	23. 45
11.		Tuczek	Messe	19. 20
18.		Hummel	Messe	22. 30
25.		Preindl	Messe	17. 20
			Summe	82. 47
November				
1.	Allerheiligen	Weber	Messe	45. 24
2.	Allerseelen		Requiem	15. 30
8.		Haydn	Messe	22. 30
15.		Gassmann	Messe	17. 15
22.		Schindelmeisser	Cecilia Messe	43. 20
29.		Umlauf	Messe	16. 18
			Summe	159. 47
December				
6.		Albrechtsberger	Messe	12. 36
8.	Maria Empfängnis	Cherubini	Messe	37. 18

10.18132/LFZE.2012.1

Dátum	Ünnep	Szerző	Cím	Fr. kr.
13.		Reiter	Messe	11. 20
20.		Albrechtsberger	Messe	10. 24
24.	Christnacht	Schiedelmayer	Messe	9. 15
25.	Weinachten	Schiedelmeisser	Messe	45. 20
26.	Stephan Martir	Mozart	Messe	21. 30
27.		Umlauf	Messe	14. 24
31.	Silvesterabend			17. 40
			Summe	179. 47
			Total Summe	1511. 40

Dátum	Ünnep	Szerző	Cím	Fr. Kr.
1841.				
Jänner				
1.	Neujahrstag	Hora	Messe	41. 52
3.		Bräuer	Messe	17. 40
6.	Heil 3 König	Grill	Messe	34. 50
10.		Haydn	Messe	19. 24
17.		Hummel	Messe	23. 15
24.		Plachy	Messe	20
31.		Haydn	Messe	18. 20
			Summe	175. 41
Februar				
2.	Lichtmesse	Haydn	Messe	32. 28
7.		Umlauf	Messe	17. 20
14.		Reiter	Messe	15. 30
21.		Albrechtsberger	Messe	7. 15
28.		Albrechtsberger	Choral Messe	7. 24
			Summe	80. 9
März				
7.		Reiter	Messe	9. 15

10.18132/LFZE.2012.1

14.	Überschwemmung Andachten	Haydn	Messe	13. 24
Dátum	Ünnep	Szerző	Cím	Fr. kr.
15.		Hummel	Messe	21. 20
16.		Tuczek	Messe	22. 36
21.		Preindl	Messe	15. 24
25.	Maria Verkündigung	Grill	Messe	37. 12
28.		Albrechtsberger	Messe	9
			Summe	128. 11
April				
4.			Choral Messe	5. 24
8.	Gründonnerstag			9. 47
9.	Charfreitag			7
10.	Charsamstag			13. 20
10.	Auferstehung			15. 12
11.	Ostersonntag	Beethoven	Messe	48. 32
12.	Ostermontag	Plachy	Messe	20. 30
18.		Haydn	Messe	16. 40
25.		Mozart	Messe	17. 15
			Summe	153. 40
May				
2.		Preindl	Messe	13. 12
9.		Hora	Messe	27. 24
16.		Gassmann	Messe	16. 50
20.	Christi Himmelfahrt	Carl Maria Weber	Messe	42. 30
23.		Hummel	Messe	18
30.	Pfingstsonntag	Beethoven	Messe	38. 20
31.	Pfingstmontag	Haydn	Messe	19. 45
			Summe	176. 1
Juny				

10.18132/LFZE.2012.1

1.	Messe am Nahmenstage s[einer] Majestät des Kaisers [V. Ferdinánd] ¹			18. 15
Dátum	Ünnep	Szerző	Cím	Fr. kr.
6.		Preindl	Messe	13. 40
10.	Frohnleichnam	Messe und Sänger bei den Procession		17. 24
13.		Bengraf	Messe	13. 45
20.		Haydn	Messe	23. 50
27.		Hummel	Messe	25. 30
			Summe	112. 24
July				
4.		Haydn	Messe	19. 18
11.		Hummel	Messe in D	24. 15
18.		Eibler	Messe	27. 50
25.		Grill	Messe	30. 27
			Summe	101. 50
August				
1.		Preindl	Messe	13
8.		Haydn	Messe	15. 36
				*
				87. 44
				Summe
				116. 20
				Total Summe
				1044.
				16
				Hierzu gerechnet die Total
				Summe vom Jahr 1839 mit
				1301.
				46
				der Total Summe vom Jahr
				1840 mit
				1511.
				40
				zusammen also
				3857.
				42

Franz Bräuer s[ubstituierender] Chorregent

¹ Ferdinand napjat majus 30-an tartjak, azonban 1841-ben erre a napra esett punkosdvasarnap. A csaszar nevnapjat a punkosdheftot koveto nap unnepeltek meg, pünkösd nyolcadaban.

* Während meiner Hindernisse, hat Herr Hora, der mich suppli[e]rte bis zum 1sten October, um doch einige Messen die selbst bei den kleinsten Messen nothwendigen Instrumentalisten bestellen zu können, laut beiligender Quittung ausgezahlt.

III. BRÄUER FERENC MAGYARORSZÁGI KARNAGY-KORTÁRSAI A XIX. SZÁZADBAN

1/ Karnagyok Pest-Budán

A) Pest

<i>Belvárosi Főplébániatemplom²</i>	
<i>Karnagyok</i>	<i>Orgonisták</i>
Johann Joseph Sötzer (1715? –1731) (német kántor és iskolamester is)	Jacob Bitter 1719-től, Jancske Domonkos 1730–1731
Franz Wilhelm Tüller (1731–1751) (német kántor és iskolamester is)	Nicolaus Korzinek 1731-től, Martin Rissdorfer 1741–1743, Matthias Resarb 1745–1748, Peter Böhaupt 1748–1753
Ferdinand Rainer (1751–1768)	Peter Böhaupt 1748–1753 Matthias Weiss 1753-tól J. E. Pospisch 1758-tól
Josephus Ernestus Pospischl (1768–1784)	Regens chori és városi orgonista
Joseph Bengraf (1784–1791)	Regens chori és városi orgonista
Michael Rainer (1791–1822?)	Anton Opperl 1791-től, Cibulka Alajos 1799–1808,

² A Belvárosi Főplébániatemplom karnagyainak és orgonistáinak nevét – mivel a főszövegben többször is utalok rájuk – az első fennmaradt forrásoktól egészen máig (2011-ig) közlöm. A karnagyok listáját Isoz Kálmán és Bárdos Kornél várostörténeti monográfiái, a Szabolcsi–Tóth Zenei lexikon és a Brockhaus–Riemann Zenei lexikon szócikkei alapján állítottam össze.

	Franz Klaar 1808-tól, Seemann József 1820-ig Cibulka Alajos 1822-től
Czibulka Alajos (1828–1839)	Bräuer Ferenc 1828–44-ig
Bräuer Ferenc (1839–1871)	Johann Hora 1844–1857-ig,
Engeszer Mátyás (1871–1885)	Regens chori (1871–1885) és orgonista (1858–1885)
Pichler Alajos (1885 ideiglenes karnagy)	Nincs adat
Szautner Zsigmond (1886–1910)	Dötsch Károly (Lásd: Harmat 1985. 57.)
Pichler Elemér (1910–1922)	Kereszty Jenő (Lásd: Harmat 1985. 75. és Szabolcsi–Tóth 1965. II. 316.)
Harmat Artúr (1922–1938)	Kereszty Jenő
Berg Ottó (1938–1951)	Kereszty Jenő
Pintér József (1951–1960)	Nincs adat
Virágh Endre (1960–1999)	Hollai Keresztély, Csörgei Miklós, Virágh András
Virágh András (1999–)	Virágh András Gábor, Horváth Ágnes, Tóth Enikő, Oberrecht Ádám, Szotyori Nagy Gábor

<i>Terézvárosi templom</i>	<i>Ferencvárosi templom</i>	<i>Lipótvárosi templom</i>
Hesz György (1815–1845)	Frey József (1820–1839)	Langer János (1856 körül-?)
Menner Lajos (1845–)	Wiederspan Henrik (1840-?)	

B) Buda

<i>Budavári Koronázó (Mátyás)-templom</i>	
<i>Karnagyok</i>	<i>Orgonisták</i>
Clement Antal (–1810)	Regens chori és orgonista
Seyler József (1810–1820)	Regens chori és orgonista
Seemann József (1820–1838)	Regens chori és orgonista
Adler György (1839–1867)	Regens chori és orgonista
Náray Ferenc (1867–1884)	Regens chori és orgonista
Kneifel Antal (1884 dec. 20–1885 febr. 24.)	Regens chori és orgonista

ideiglenes)	
Szautner Zsigmond (1885–1886 ideiglenes)	Regens chori és orgonista
Vavrinecz Mór (1886–1913)	Sárkány Sándor

<i>Vízivárosi Szent Anna-templom</i>	<i>Krisztinavárosi templom</i>	<i>Újlaki templom</i>
Mayer Gáspár (1784–1812) regens chori	Linzbauer József (–1836) Pomp Gottfried orgonista	Apelshoffer József (1834–1844) regens chori, előtte 1799-től orgonista
Frank Jakab (1813–1819) regens chori	Reigl Antal (1836–1854) regens chori	Göth Márton (1844–) regens chori
Miller Pál (1819–) regens chori		

<i>Tabáni Szent Katalin-templom</i>
Fusz András (1804–1835)
Ábel Márton (1835–1871)

2/ Karnagyok vidéken

<i>Esztergom</i>	<i>Székesfehérvár</i>	<i>Eger</i>
Seyler József (1820–1841)	Frank Vencel (1778–1816)	Wilt Antal (1805–1845)
Seyler Károly (1841–1882)	Hanner Makár (1816–1827)	Zsaskovszky Ferenc (1846–1887)
Kersch Ferenc (1897–1911)	Vogel Miklós (1828–1836)	
	Janny József (1837–1886)	
	Emmerth Henrik (1886–1889)	
	Lányi Ernő (1890–1892)	

<i>Veszprém</i>	<i>Pécs</i>	<i>Sopron</i>
Kemény Ferenc (1800–1826)	Lickl János György (1806–1843)	Lorenz János 1859–
Höpler József (1826–1827)	Hölzl Szeráf Ferenc (1843–1884)	
Ruzitska Ignác (1827–1833)		
Kleinmann József (1833–1841)		
Schoszthal Edvart (1841–1844)		
Herrnberger-Úrhegyi Alajos (1844–1867)		
Theindl Izidor (1867)		
Böhm József (1867–1885)		

IV. KÉPEK

1. Képek a Belvárosi Nagyboldogasszony Főplébániatemplomról

1. Pesti látkép az 1860-as évekből

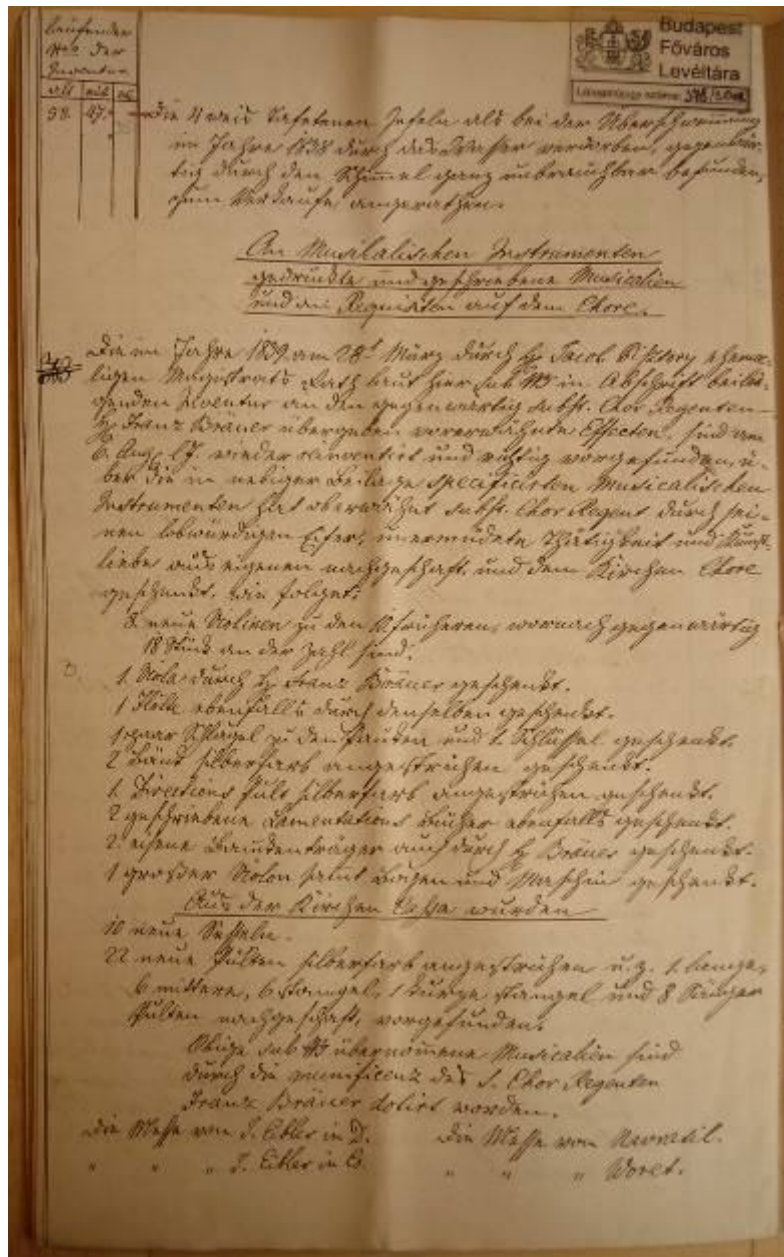
2. A Belvárosi Főplébániatemplom északi oldala árusítóbódekkal 1898–1899-ben

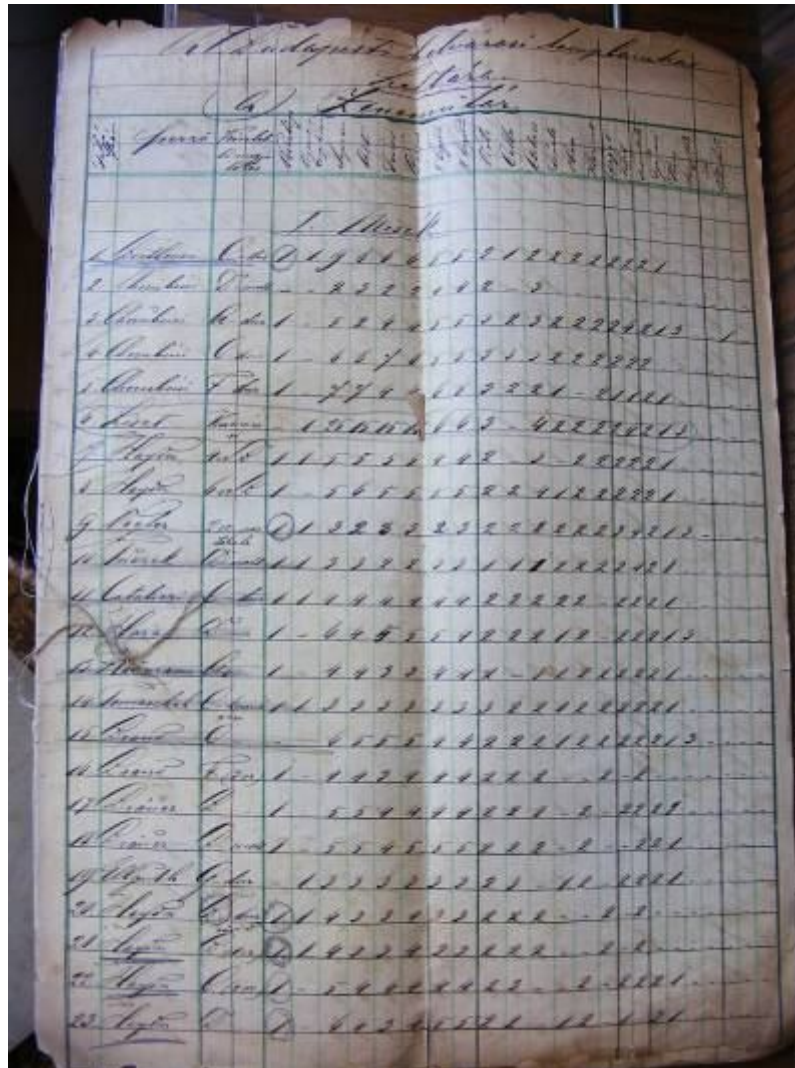
4. kép: A pesti főtemplom egyik timpanija a XIX. század második feléből,
Stowasser János magyar királyi udvari hangszergyáros címerével

2. kép: Az 1831. évi inventárium részlete

4. kép: Az 1846. évi inventárium részlete
a Bräuer Ferenc által adományozott hangszerek felsorolásával

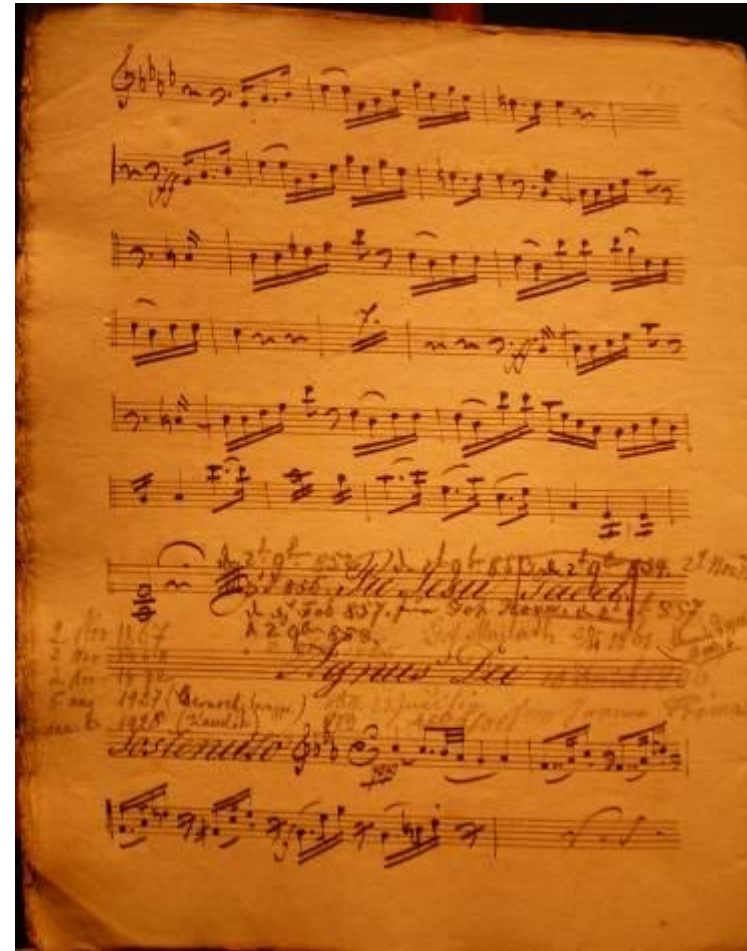
5. kép: Az 1888. évi inventárium részlete

3. Néhány zenemű a templomi kottatár Bräuer-korabeli állományából

10.18132/LFZE.2012.1

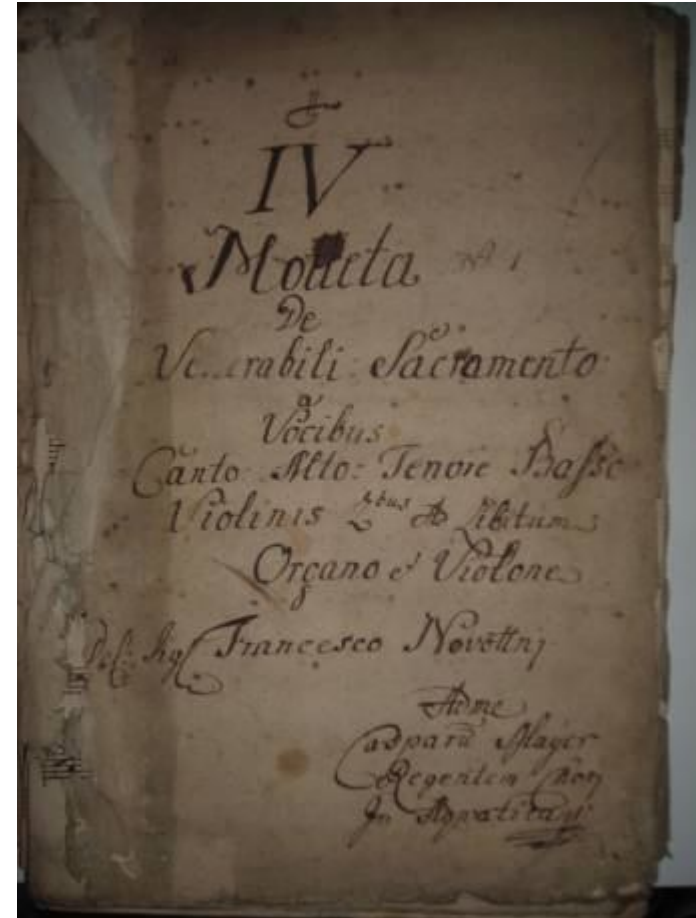
1. kép: Brand (Mosonyi) Mihály *Tui sunt caeli* graduáléjának kéziratosa timpani szólama görög nyelvű előadási bejegyzésekkel

2. kép: Luigi Cherubini „Nagy” *c-moll requiemjének* kéziratosa 2. hegedű szólama, XIX. és XX. századi előadási bejegyzésekkel

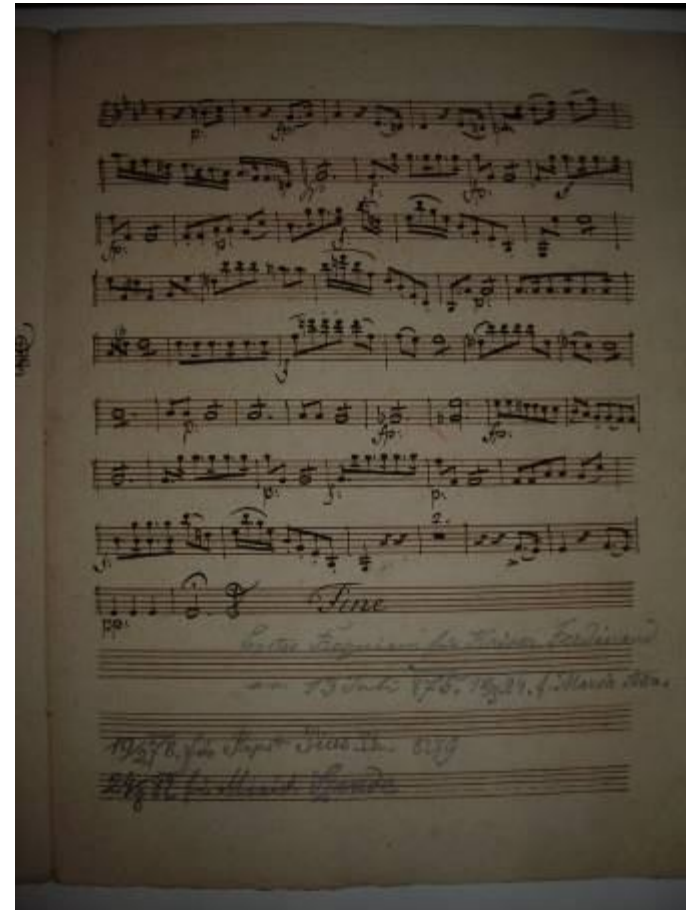
3. kép: Wenzel Plachy *Dextera Domini* graduáléjának szoprán szólamkottája Bräuer Ferenc regens chori kézírásában

4. kép: Franz Novotny négy motettájának kézíratos címoldala

5. kép: Joseph Bengraf *Te Deum*ának kéziratosa orgona szólamkottája

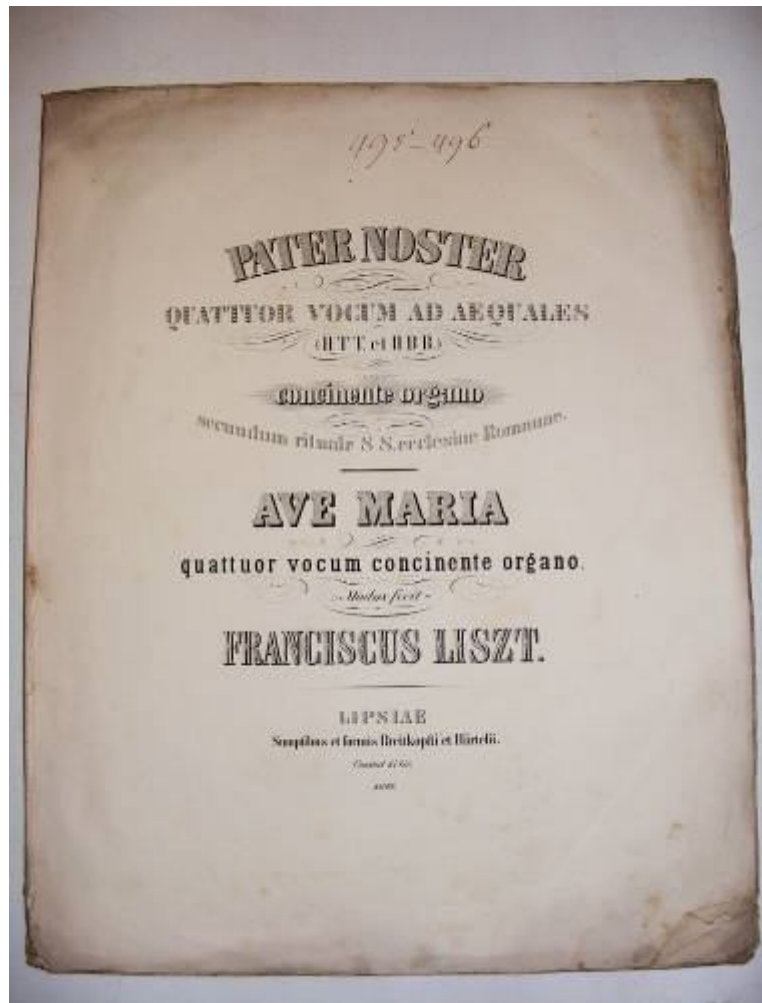
6. kép: Vincenz Ferrerius Tuczek *Requiem*jének kéziratosa
1. hegedű szólamkottája előadási bejegyzésekkel

7. kép: Lickl *Regina Coeli* című művének címlapja

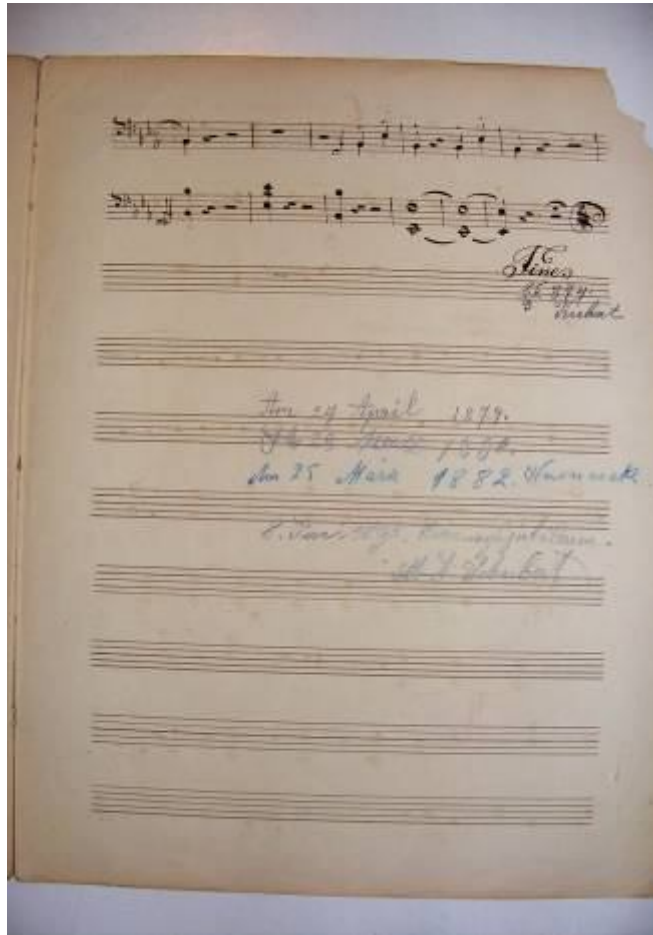
8. kép: Haydnreich *Litania* – az 1. hegedű szólalkottája előadási bejegyzésekkel

9. kép: Liszt Ferenc *Pater noster* című motettájának címoldala a kottatári leltári számmal

10. kép: Liszt Ferenc *Férfikari miséje* nyomtatott partitúrájának címoldala a kottatári leltári számmal

11. kép: Liszt Ferenc *Magyar koronázási miséjének* kéziratos szólamkottája az 1874. március 25-i előadás bejegyzésével

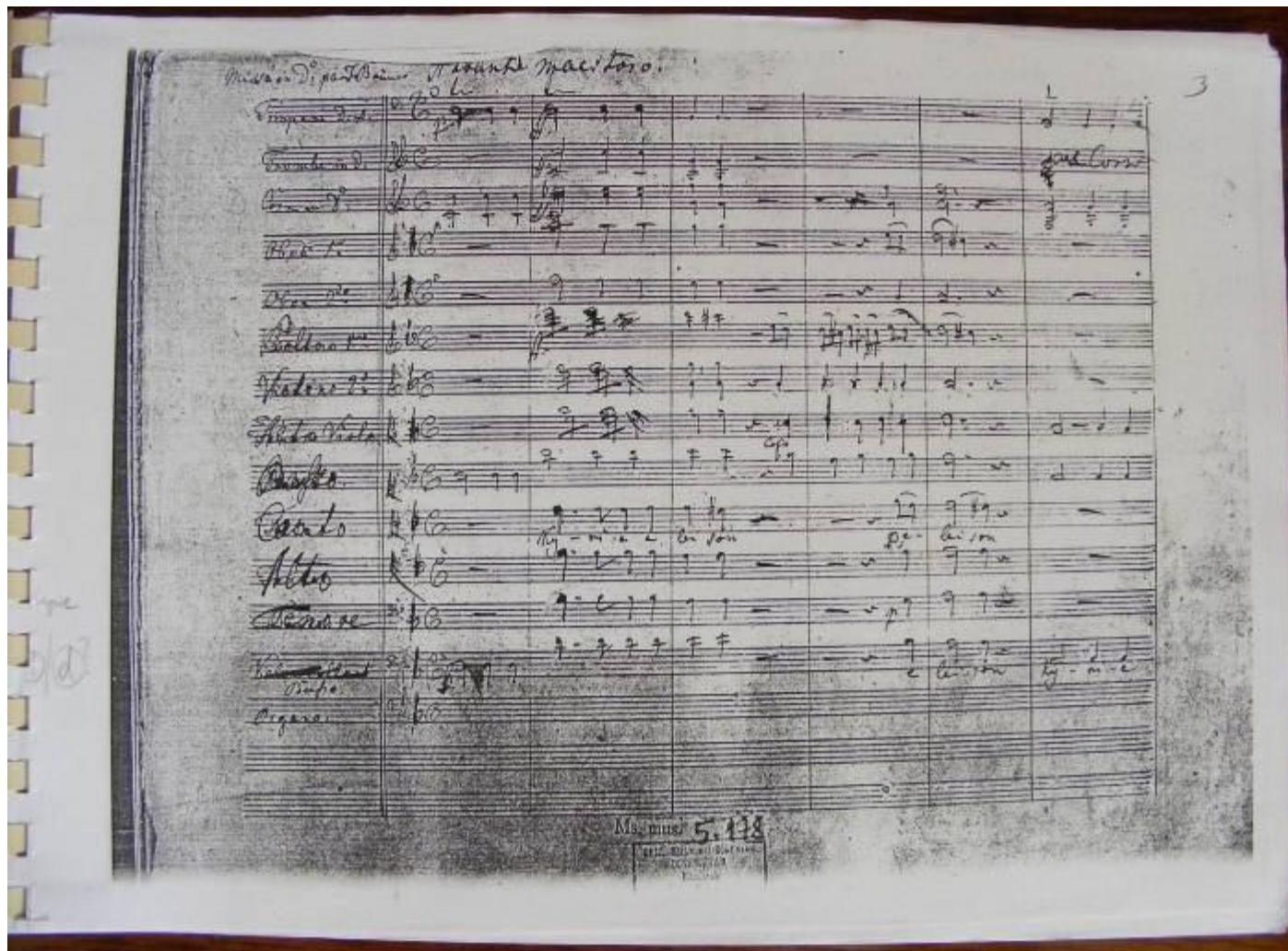
12. kép: Seyler Károly szentelési antifónáinak autográf címdala (az Esztergomi Bazilika 1856-os felszentelésére készült)

10.18132/LFZE.2012.1

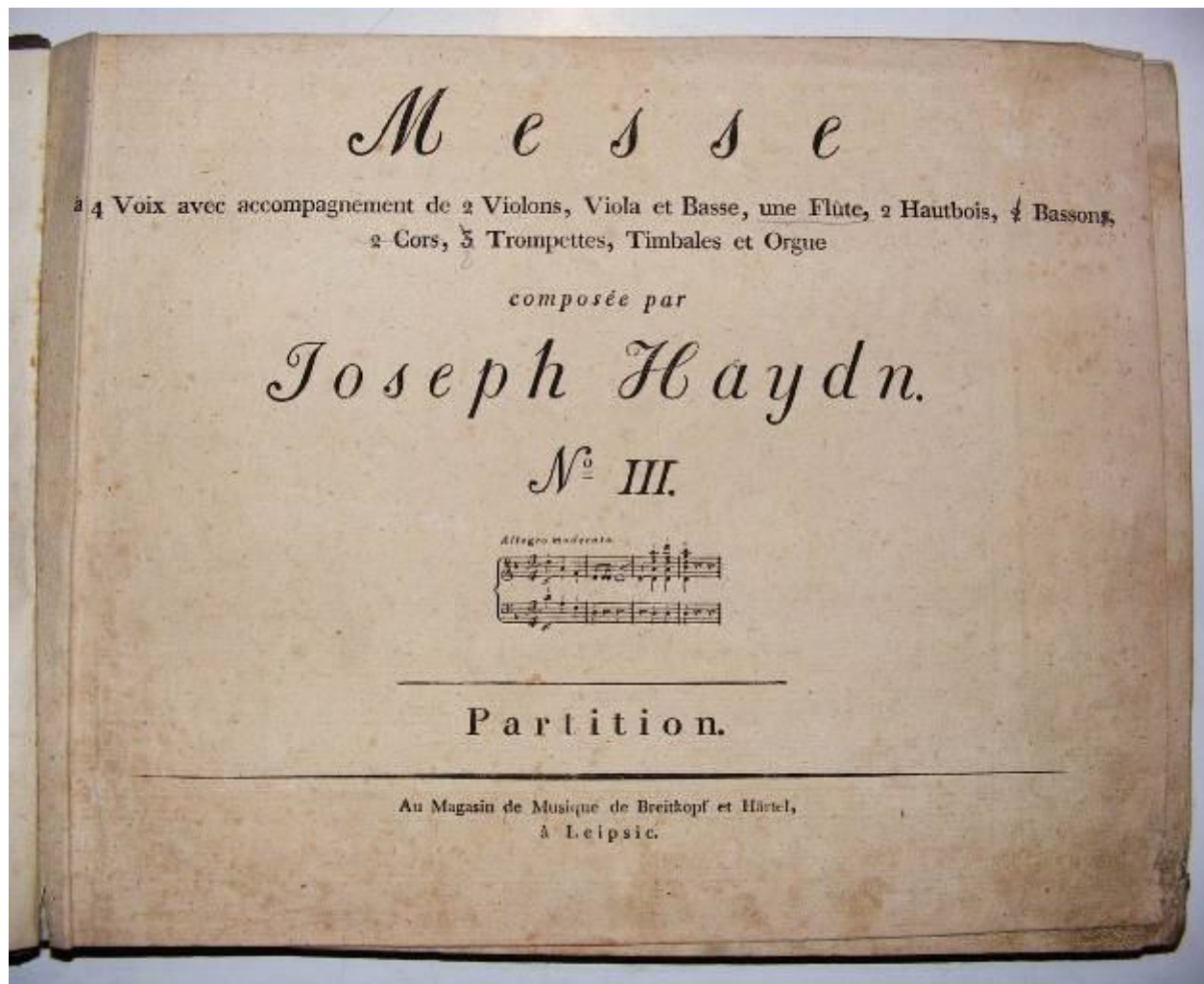
The image shows a handwritten musical score for a Mass in B by Ferenc Bräuer. The score is written on aged, slightly stained paper and is organized into multiple staves. At the top, the title "Messe" is written in a cursive hand. The staves are labeled with various instruments and voices: Flauto (Flute), Clarinetto (Clarinet), Fagotto (Bassoon), Violino I (Violin I), Violino II (Violin II), Viola, Tromba (Trumpet), Tromba II (Trumpet II), Tromba III (Trumpet III), Tromba IV (Trumpet IV), Tromba V (Trumpet V), Tromba VI (Trumpet VI), Tromba VII (Trumpet VII), Tromba VIII (Trumpet VIII), Tromba IX (Trumpet IX), Tromba X (Trumpet X), Tromba XI (Trumpet XI), Tromba XII (Trumpet XII), Tromba XIII (Trumpet XIII), Tromba XIV (Trumpet XIV), Tromba XV (Trumpet XV), Tromba XVI (Trumpet XVI), Tromba XVII (Trumpet XVII), Tromba XVIII (Trumpet XVIII), Tromba XIX (Trumpet XIX), Tromba XX (Trumpet XX), Tromba XXI (Trumpet XXI), Tromba XXII (Trumpet XXII), Tromba XXIII (Trumpet XXIII), Tromba XXIV (Trumpet XXIV), Tromba XXV (Trumpet XXV), Tromba XXVI (Trumpet XXVI), Tromba XXVII (Trumpet XXVII), Tromba XXVIII (Trumpet XXVIII), Tromba XXIX (Trumpet XXIX), Tromba XXX (Trumpet XXX), Tromba XXXI (Trumpet XXXI), Tromba XXXII (Trumpet XXXII), Tromba XXXIII (Trumpet XXXIII), Tromba XXXIV (Trumpet XXXIV), Tromba XXXV (Trumpet XXXV), Tromba XXXVI (Trumpet XXXVI), Tromba XXXVII (Trumpet XXXVII), Tromba XXXVIII (Trumpet XXXVIII), Tromba XXXIX (Trumpet XXXIX), Tromba XL (Trumpet XL), Tromba XLI (Trumpet XLI), Tromba XLII (Trumpet XLII), Tromba XLIII (Trumpet XLIII), Tromba XLIV (Trumpet XLIV), Tromba XLV (Trumpet XLV), Tromba XLVI (Trumpet XLVI), Tromba XLVII (Trumpet XLVII), Tromba XLVIII (Trumpet XLVIII), Tromba XLIX (Trumpet XLIX), Tromba L (Trumpet L). The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings. A library stamp is visible at the bottom right of the page, indicating the manuscript's archival location.

13. kép: Bräuer Ferenc: *Messe [in B]* (az autográf kézirat fogalmazvány első oldala)

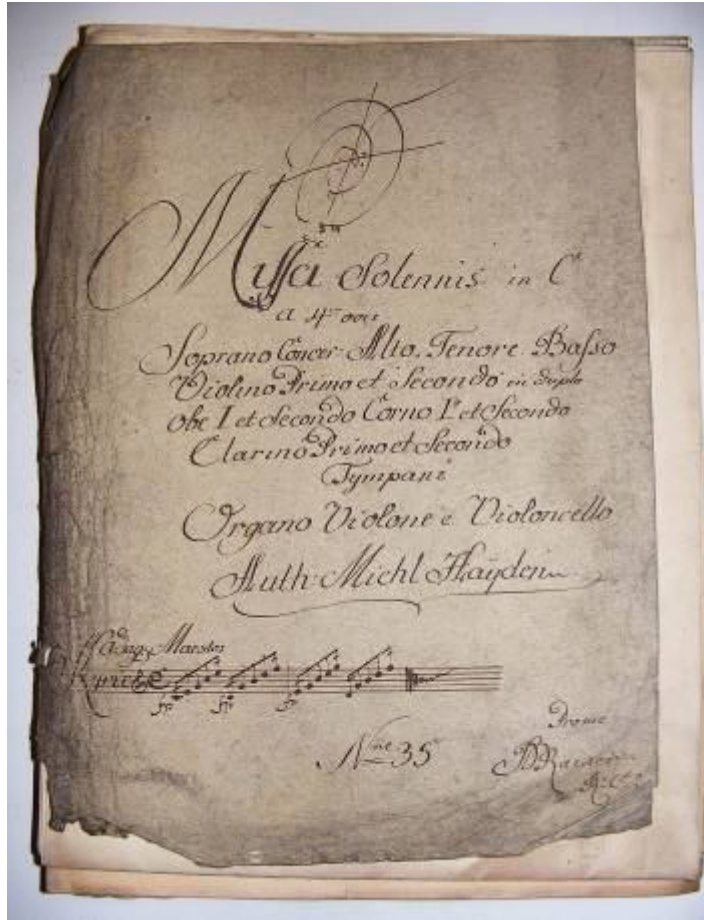
10.18132/LFZE.2012.1

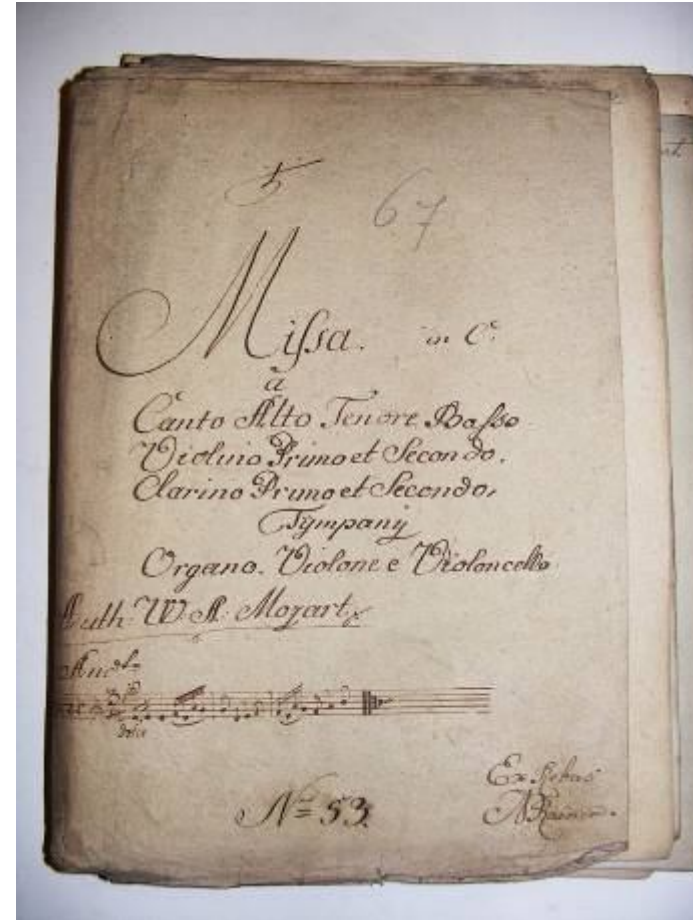
14. kép: Bräuer Ferenc: *Missa in D^o* (az autográf kézirat partitúra első oldala)

17. kép: Joseph Haydn *Nelsonmesse*jének nyomtatott címlapja 1803-ból

18. kép: Michael Haydn: *Missa Solennis in C*
– Rainer-hagyaték

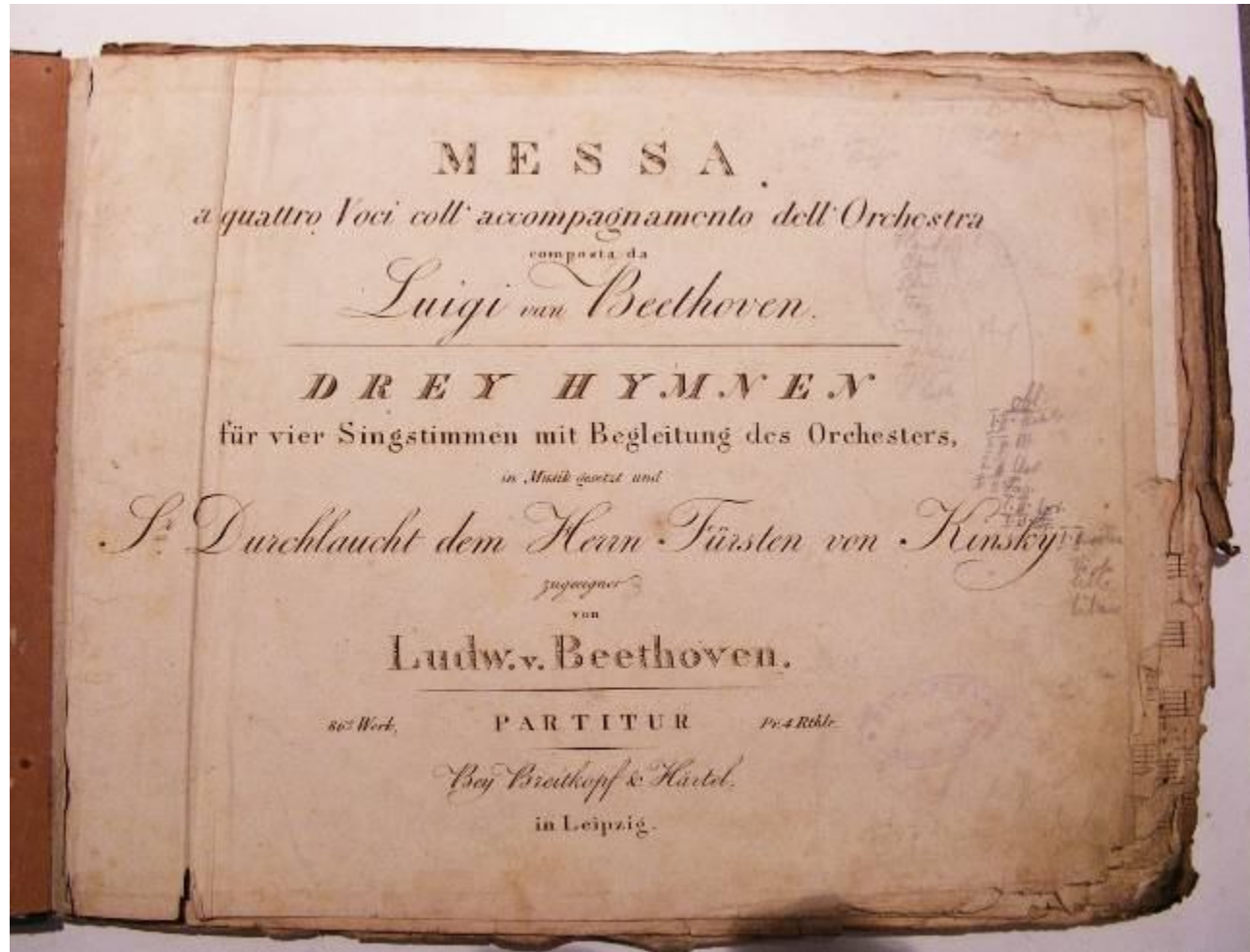
19. kép: W. A. Mozart: *Missa in C* – Ex Rebus M Rainer

20. kép: J. N. Hummel *d*-moll miséje *Agnus Dei* tételének szólalkottája Bräuer Ferenc regens chori kézírásában

The title page of a musical score. The text is printed in a mix of serif and cursive fonts. At the top, it says "MESSE" in large, bold letters, followed by "A trois Voix" in elegant cursive. Below that, it reads "et Chœurs avec Accompagnement" and "par L. CHÉRUBINI". Further down, it identifies the composer as "L'un des Inspecteurs du Conservatoire Impérial de Musique et de l'Institut Royal de Hollande." and lists the publisher "Chesneau et Co. Libraires" in Paris, with the date "Paris 1809". The price is listed as "Prix 48".

21. kép: Bräuer Ferenc regens chori possessori bejegyzése L. Cherubini *F*-dúr miséjének belső oldalán

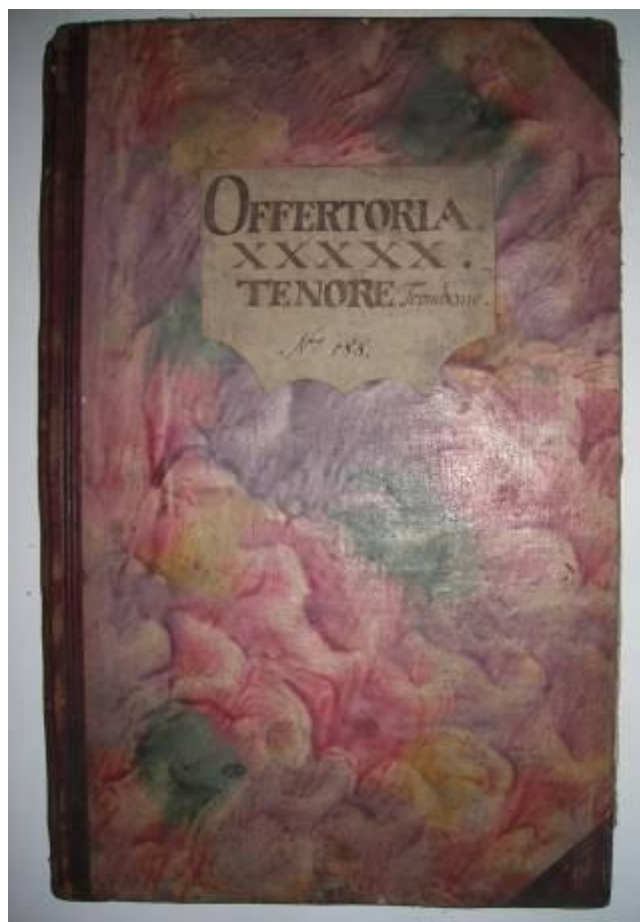
22. kép: L. van Beethoven *Missa Solemnis*ének nyomtatott címlapja

The image shows a page of handwritten musical notation for a Mass in G major. The score is arranged in two systems. The first system includes parts for Soprano, Alto, Tenor, Bass, Organ, and Violoncello. The second system includes parts for Soprano, Alto, Tenor, Bass, and Organ. The lyrics are written in Latin: "Kyrie eleison Kyrie eleison Kyrie eleison Kyrie eleison". The notation is in a historical style, with various clefs and time signatures. The paper is aged and shows some wear.

23. kép: Lorenz János pesti főtemplomi organista *G-dúr miséjének* autográf partitúrája – részlet

24. kép: Zsaskovszky Endre: *Graduale in G* – autográf partitúra (részlet)

25. kép: A templomi kottatár legrégibb fennmaradt kottája:
P. V. Rathgeber 50 offertóriumának szólamkottája diszkötésben

26. kép: Hóra János pesti főtemplomi orgonista *In te Domine speravi* gradualejának autográf partitúrája – részlet

4. Bräuer Ferenc életútja képekben

1. kép: J. N. Hummel (1778–1837),
Bräuer Ferenc tanára

2. kép: Stephen Heller (1813–1888),
Bräuer Ferenc tanítványa

Receid
Cim. Kir. M. Királyi Művész.

	Salary		Earnings	
	f. s.	g.	f. s.	g.
Fr. Aloys Czibulka Regent Chor	337	30	350	
E. Chor Director	200		180	100
Franz Draiczer Organist	250		27	30
Aloys Kötter Bassist	250		27	30
Franz Schön Tenorist	250		27	30
Johann Wlatky Királyi Művész	250		27	30
Johann Moravocz V.	250		27	30
Michael Pischinger V.	125		27	30
Joseph Wlatky V.	125		27	30
Andreas Royer V.	125			
Joseph Boppischel V.	125			
	2127	30	612	30

Fr. Aloys Czibulka Királyi Művész. Levél Mestere
A. 27. Január 1828. 77. 540
157. g. Regent Chor
munkáért —

PESTVÁROSA LEVÉLTÁRA

Relaciones

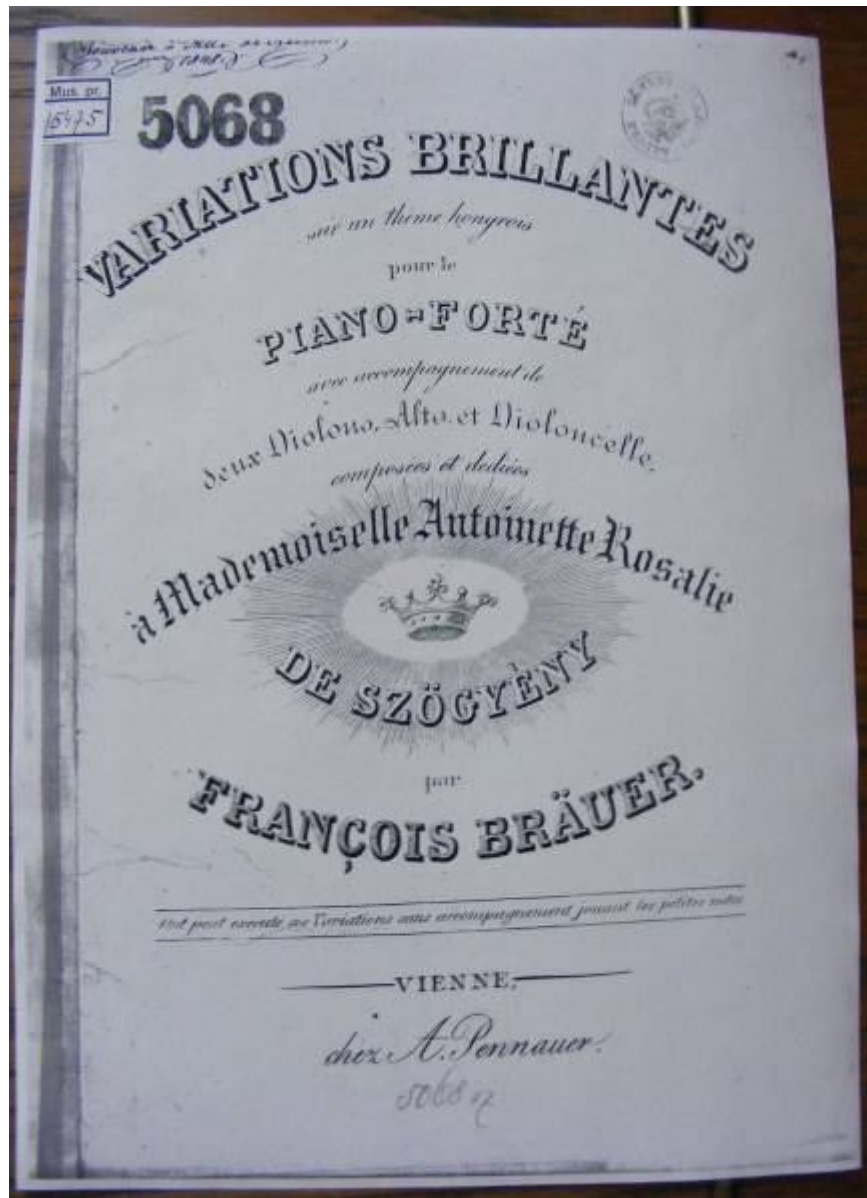
a n 6917

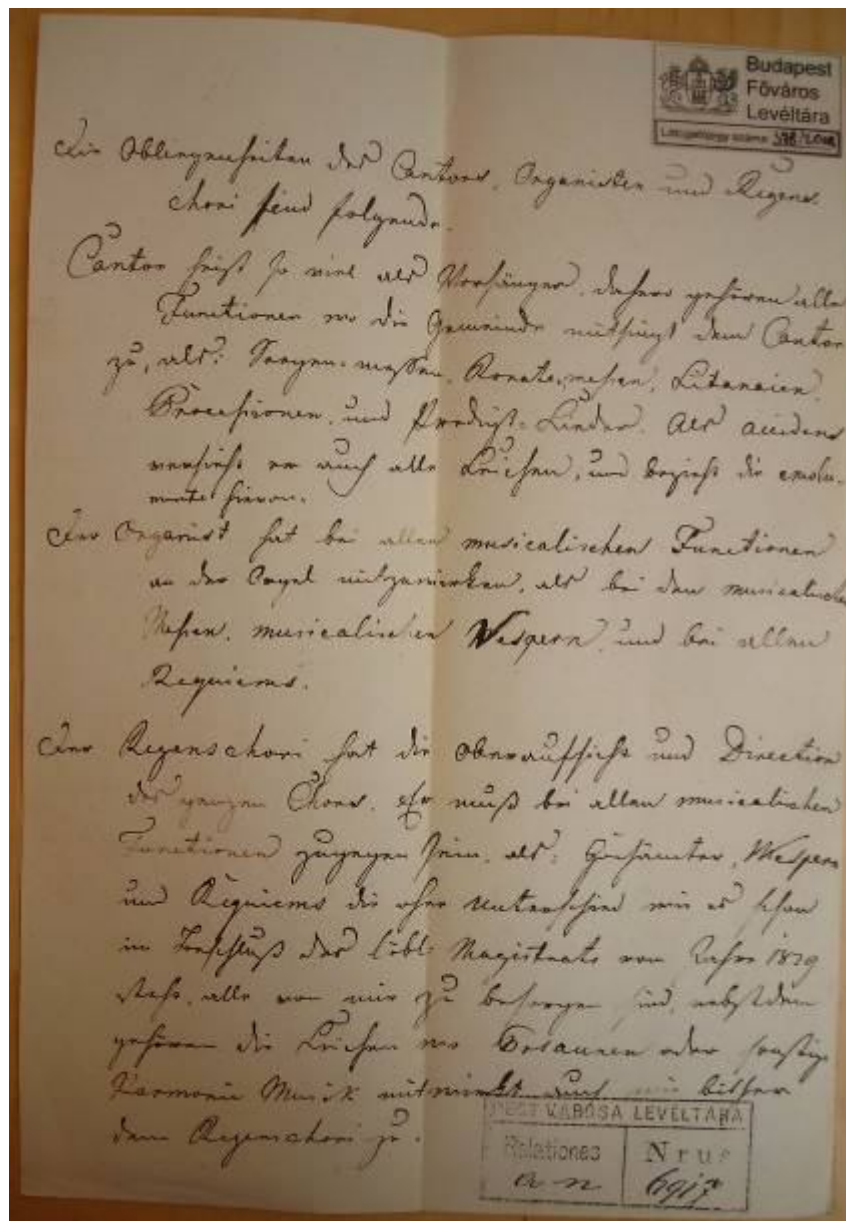
Budapest
Főváros
Levéltára

Látogatási jegy száma 397/21

3. kép: A pesti főtemplom együttesének fizetési jegyzéke 1828-ból
(Bräuer Ferencet organistaként tünteti fel)

4. kép: Bräuer Ferenc *Variations brillantes* című zongoraötösének nyomtatott címlapja 1829-ből

5. kép: Bräuer Ferenc ideiglenes regens chori szabályzata
a templomi szolgálat feladatköreiről 1843-ban

Budapest Főváros Levélháza	
Die Messen von J. Haydn in D-moll	Offertorium von Bräuer
" " " J. Haydn in D. No. 1.	" " " Bräuer
" " " C. Haydn in D. No. 2.	" " " Schneider
" " " J. Haydn in C.	" " " M. Brand.
" " " J. Haydn in D.	" " " Fr. Sebestik
" " " Carl Maria Adler.	" " " Cherubini
" " " Fr. Blachy.	" " " J. Hora.
" " " Schiedermayer.	3 Offertorien von Bräuer
" " " Seyfried No. 1.	Graduale von Adler
" " " Seyfried No. 2.	" " " M. Haydn No. 1.
" " " Seyfried No. 3.	" " " M. Haydn No. 2.
" " " Franz Bräuer.	" " " Franz Bräuer.
" " " Mozart.	" " " M. Brand.
" " " J. Hora.	" " " Blachy.
" " " Krieglner.	" " " Cherubini.
Requiem von Lieder	Litaney von Schiedermayer No. 1.
" " " Schiedermayer	" " " Schiedermayer No. 2.
" " " Gänzbacher	" " " Borgoni.
" " " Gammig.	Veni Sancte von Gänzbacher
" " " J. Eibler.	Tantum ergo von Suchs.
Te Deum von Mozart	" " " Schroeder.
" " " Turek.	" " " Blachy in C.
" " " Peier.	" " " Blachy in D.
Offertorium von Adler No. 1.	" " " Franz Bräuer.
" " " Adler No. 2.	" " " Cherubini.
" " " Adler No. 3.	Nationen von Bräuer.
" " " Adler No. 4.	Libera von J. Seyfried.
" " " Mozart No. 1.	" " " Fr. Sebestik
" " " Mozart No. 2.	" " " Adler.
" " " Mozart No. 3.	Salve miser von Bonelli.
" " " Mozart No. 4.	

Nach diesen mehr als 2000. Lösen von Pfändern Duplicate von
 Messen, Offertorien, Graduale &c. &c.
 Seltzig wegen dieser Reinvencionen zur Aufsicht dem löbl. Reich
 Magistral damit unterbreiten. Pest am 11. Aug. 1846.
 Der Galanzmeister der Canonischen Deputation im Hoforgel
 der Kirchen von vorher folgenden Kirchen Protocollen
 und publicum Register mit einem Beifügung von
 dem

6. kép: A Bräuer Ferenc által adományozott kották felsorolása az 1846-os inventáriumban

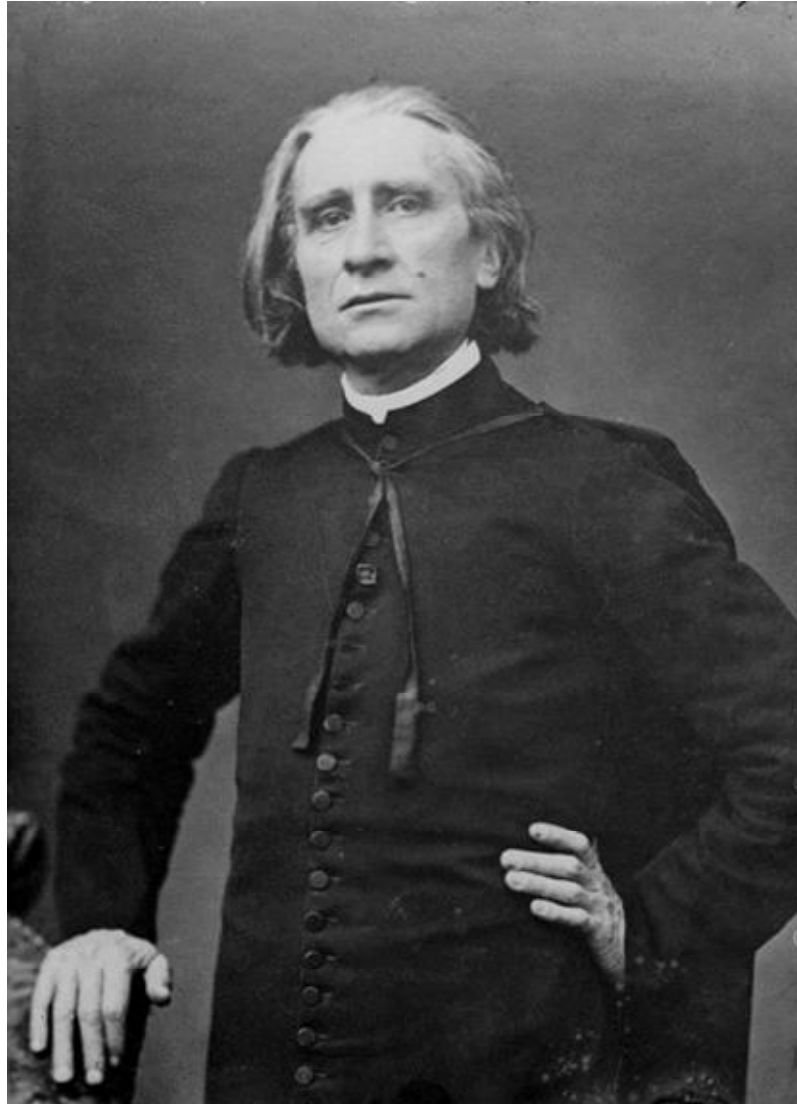
7. kép: A Nemzeti Zenede a XIX. század végén vásárolt épülete

8. kép: Schwendtner Mihály apátplébános

9. kép: Engeszer Mátyás belvárosi kántor-karnagy portréja
(az Engeszer-család tulajdona)

10. kép: Liszt Ferenc az 1860-as években

* Az idény egyik legérdekesebb hangversenye lesz a Plotényi Nándor-é (Roményi Ede kiváló és nagyratörő tanítvány) mely Nov. 6-án fog véghez menni a városi vígadó termében. A fiatal művészek ez leendő első nyilvános és próbái hangversenye, melyben tehetségét és kitűnő képzettségét minden oldalról és irányban alkalma leendő bemutatni. Plotényi Nándor a legszerencsésebb körülmények közt lépett a művészi pályára. Egy oly elsőrendű hegedűművész oldalán, mellette mint Roményi Ede, évekig képezőbetrui, tanulmányozhatni, brutálisai egész Európát, s folyton ártokozhatni a művészet legelő géniuszával, mind ezek egy ritka előnyök, melyek csak a legnagyobb előnyre válhatnak egy oly természetű hivatott tehetségnek, mint az övé. De az elvetelt mag a legtermészetesebb följébe is hullott. P. N. már is ismert név az egész zenevilágban s a hol csak mesterséggel megfordult és megfordul, mindenütt a legnagyobb elismerés és méltánnyalattal találkozik sokadala tehetségéről fogva. Mesterének, pártfogójának, barátjának: Roményi Ede nek méltán büszksége lehet. — E hangversenyben résztvevőnek: Felekíné assz. Helvay Ilka és Szulechner K. a., továbbá Sipos Antal jóes zongoraművészeink. — A műsort jóv színművelés egész terjedelmében közzéle fogjuk. — Hiszünk, hogy a városi közönség kiváló pártfogásával találkoznak e hangverseny.

* Fűrédy Mihály, a lapok után egy hosszabban indokolt nyilatkozatban elajánlja magát a nemzeti színház igazgató-ságának, hogy bármikor kész közreműködni a nemzeti színház minden tiszteletdíj nélkül. Összefoglaló ügyeztetést csak elismerés illeti s reméljük az igazságosság többször igénybe veszi filajánlását.

* A Patti-hangversenyek zongorakísérőjének olyan neve van, hogy egy nyelv nem elég rá: Truka. — Nem jó lenne valami szerelmi költésben.

* A budai dalárda f. hó 30-án dalversélyt tart a budai népszínház helyiségében.

(X) A nemzeti dalkör f. hó 23-n tartja őri közgyűlést és tisztulást. Elnök lett: Vidacs János, alelnök: Follmann Alajos, titkár: Plachy K. pénztáros: Sámson Sándor, karmester: Zimay László. Ez alkalommal a közgyűlés Ábrányi Kornél, Erkel Ferencot, Hubert Károlyt, Liszt Ferencot, Mosonyi Mihályt, Roményi Edét, s Vo lkman n Robertot tiszteletbeli tagjaival megválasztá.

E dalkör egyet legújabbán szép lendületet nyert s egy pársló mint működő tagjai is mindegyre szaporodnak. Múlt és a pártfogásra.

* A Patti-hangverseny tízda jövedelme, melyet Ullmann a honvédelmi igazgatóság 85 ft-! — Bizony sok költsége lehet, mindén 1700 ft-ból csak 85 ft a tízda jövedelem. Csak azt órádjuk, hogy miként tud ebből Ullmann ur az ő titkárai s egyéb ágenseivel megélni!

Egy ismerőseink fogadni akart midén a szíftől termét meglátta, hogy legalább is 1000 ft-ot jut a honvédeknek. Képzelték, minő bámuló a meglepetésre. Reclamnak különben ez is megírta.

* Folytató 19-n tartja első ösei dalversélyt a pesti „unio” a lovóde termében. Az érdekesen összeállított műsor s a közreműködők véső ereje szép számú közönséget gyűjtött egybe. Az „unio” működő tagjai (közül 50 énekes) több magyar kánt és által népdalt adtak elő, emellett s német irodalomról sem lón megelégedve. Sok tiszteletben részesült Ábt F.

„Vinettája” s Wöhler G. egyleti karmester két német szellemű szerzeménye, melyek egyikeben Haris P. szép értelmezéssel énekelte a hariton magányrészét. Ugyan ő egy pár magyar dallal is tapokat aratott. — Térey Antónia k. a.-nak jutott azonban az est kifáradó kuszorja, ki Rigollettóval egy magánydalt s Kovács „Keszegő leányát” énekelte, mely utóbbi rajos tepek közt imétnél kellett. A t. művészón királó színpadi hivatása mellett ez uttal a hangversenyteremben is Hayes bizonyágút adó szép tehetségűnk. Mellette esztovott a kitérőtűben Sipos Antal is, ki Chopin egyik kerénygőtt átérzett melegség és szép áruvalatokkal, saját szerzeményű „Liszt indulóját” pedig sok technikai bravóval adta elő. Sipos A. újabb időben sokat tökéletesült az előadási finomságokban, valamint a technikai plasztikán. Ő a fiatal magyar művészenek egyik legbüzsőbb és tehetségeseb tagja. — A dalversély szokás szerint tíz óra követé. Entákal dalversélyt már képzelné sem lehet.

* Sopronyban f. hó 26-n megy végbe a Patti-hangverseny. A vele utazó művészek rövid idő múlva megrátnak tele s ő Franciszvágra tér vissza, hol Ullmannal mintegy 132 hangversenyt adand a provinciában! Wienstemp, Botia (a híres gordonkász) s Gótfri (a híres lárfavirtóné) legjók képzési új kísérését.

* Ma vasárnap érkeke zeneelőadás van a belvárosi plébánia-templomban. — Brater F. miséje közben Langer Viktor (Gyöek) egyik legújabb szerzeményét egy „Ave Mariát” is előadnak. A hegedű magányrészét Roményi Ede s a zongoristól König Emma k. a. fogja énekelni. Az egyházi zenekarait figyelmeztetjük ez élvezes előadásra.

Zongorázók számára.

Amaz nagy kedvesség, melynek az általunk kiadott „Dal Album” irvándett — s möből ugyanis mindjárt megjelenése után 2 nagy kiadás fogyott el előadás után, — továbbá ama körülmény, hogy az albumra még számsz utólagos megrendelést is kapunk, melyeket már nem voltunk képesek teljesíteni, arra indított bennünket, hogy egy új, föltette érdekes vállalkozást lépünk elő.

Kiadunk ugyan is 114 nép- és nemzeti-dalt mindenféle idegen népektől két kére, zongorára átírva, s azon reményben vagyunk, hogy ezen új gyűjtemény a zenebarátok tetszését anyival is inkább megnyerendi, mivel nemcsak szép, hanem történelmi érdekekkel is bír. A választott dalok eredeti ritmusukra, nemzeties színezetükre és dallamosságukra néve kivétel nélkül föltette érdekesek, s mivel zongorán való énekelés kitűnő, kiállítások pengés s árak csak 3 ft, tehát igen olcsó, (belső 9 ft) birtosan vélnék számos előfizetésre számolhatni, anyival is inkább, mivel a más legfőbb december 18-kára szét lesz küldve s egy egyedül mint karácsonyi- vagy újévi ajándék is használható.

Gyűjtőknek 10 példány után egy tisztelet példánytval szolgálnak.

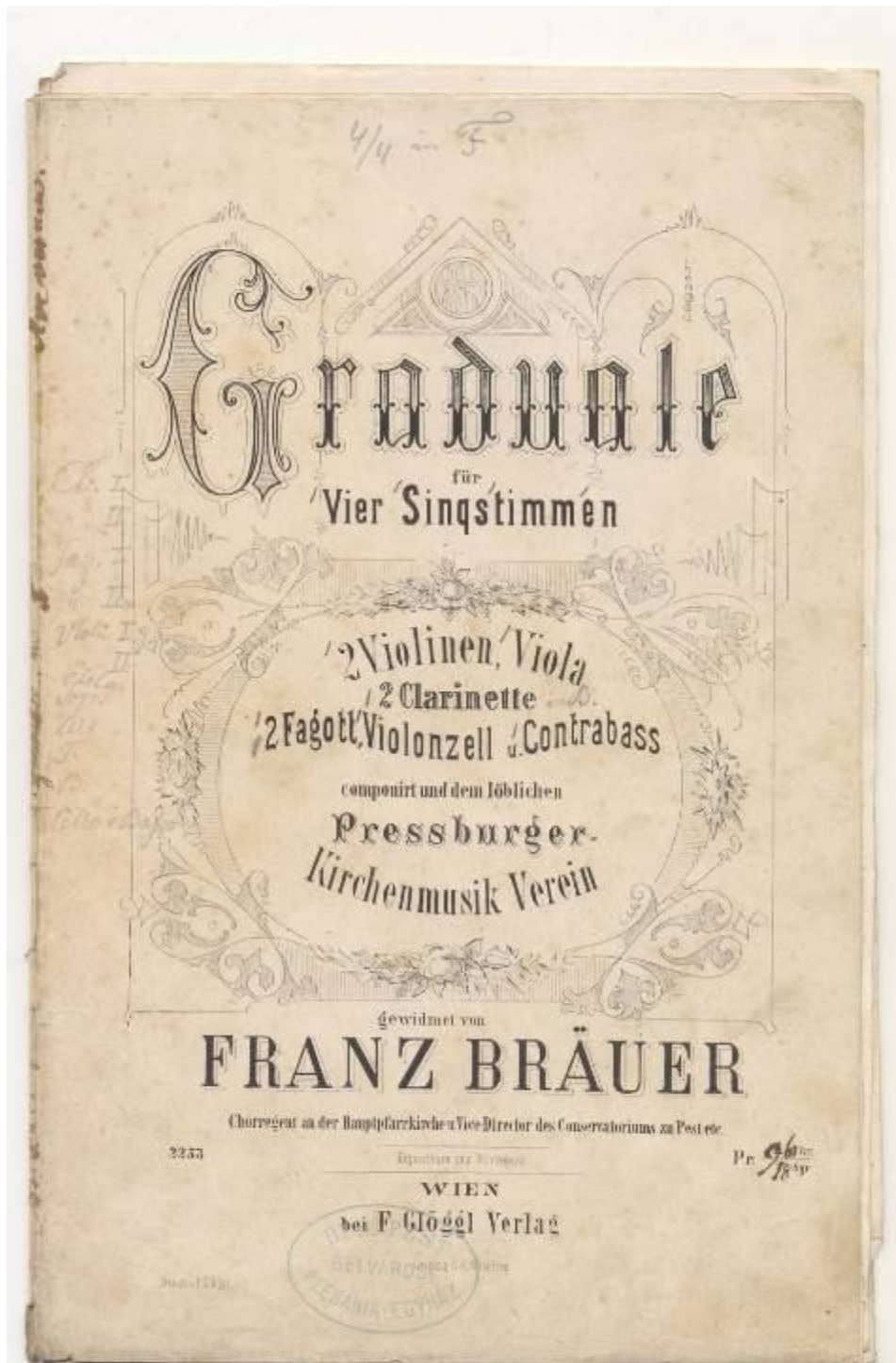
Midén végül hitomságot vennék a „Dal-Album”-nak t. e. birtokosait e műre, mint amannak méltó kiegszítésé részére figyelemessékké tessz, mely tisztelettel ajánljuk magunkat

BUDAPESTI ÉS TÁRSAS.

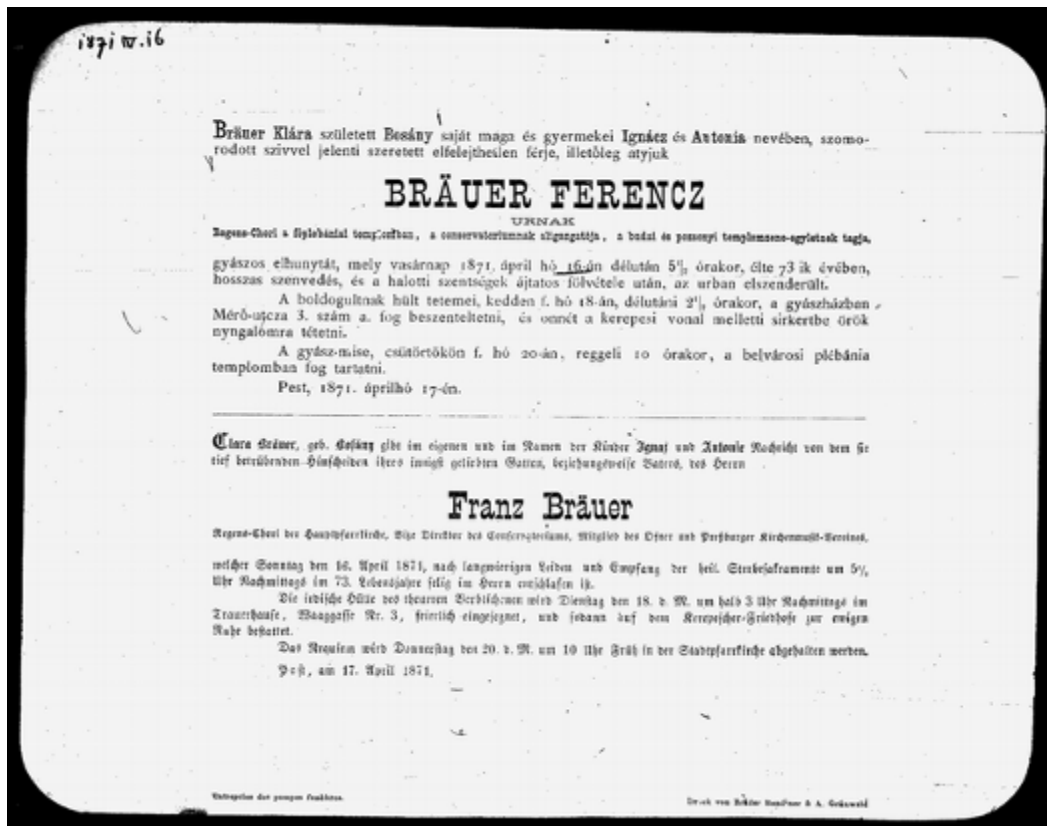
Kiadó-tulajdonos és felelős szerkesztő Ábrányi Kornél.

11. A Zenészet Lapok tudósítása

a pesti főtemplom egyházi zenéjéről 1867. október 27-én

12. Bräuer Ferenc *Graduale [Ave verum]* című művének nyomtatott címlapja 1869-ből

13. kép: Bräuer Ferenc gyászjelentése

A KÉPEK FORRÁSJEGYZÉKE

1. Képek a Belvárosi Nagyboldogasszony Főplébániatemplomról
 1. kép: Pesti látkép az 1860-as évekből (Ismeretlen fényképező. Forrás: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye)
 2. kép: A Belvárosi Főplébániatemplom északi oldala árusítóbódékkal 1898–1899-ben (Azonosítatlan készítő. Forrás: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye)
 3. kép: Hild József építész számlája a karzat megnagyobbításával kapcsolatos költségekről 1835-ből (Főv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. m. 6856/II.)
 4. kép: A pesti főtemplom egyik timpanija a XIX. század második feléből, Stowasser János magyar királyi udvari hangszergyáros címerével (fotó: Horváth Ágnes)

2. Inventáriumok

1. kép: A Michael Rainer-hagyaték 1828-ból (részlet, Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. m. 6856 (4369/1828))
2. kép: Az 1831. évi inventárium részlete (OSzK: Ms. Mus. 5170)
3. kép: Az 1839. évi inventárium részlete (Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 6917)
4. kép: Az 1846. évi inventárium részlete (Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. m. 6856/I)
5. kép: Az 1888. évi inventárium részlete (a Belvárosi Nagybaldogasszony Föplébániatemplom tulajdona, fotó: Horváth Ágnes)

3. Néhány zenemű a templomi kottatár Bräuer-korabeli állományából

10. kép: Liszt Ferenc *Férfikari miséje* nyomtatott partitúrájának címlapja az Engeszer Mátyásnak szóló autográf ajánlással (dr. Bajnai Klára és dr. Marton Gyula gyűjteményéből)
13. kép: Bräuer Ferenc: *Messe [in B]* (az autográf kézirat fogalmazvány első oldala, OSzK: Ms. Mus. 5179.)
14. kép: Bräuer Ferenc: *Missa in D^o* (az autográf kézirat partitúra első oldala, OSzK: Ms. Mus. 5178.)

4. Bräuer Ferenc életútja képekben

1. kép: Möller: Johann Nepomuk Hummel portréja 1814 körül (olaj, vászon, Düsseldorf, Goethe-Museum, Kat. Nr. 2877)
2. kép: J. – J. – B. Laurens: Stephen Heller portréja 1854 körül (Carpentras, Musée Duplessis)
3. kép: A pesti főtemplom együttesének fizetési jegyzéke 1828-ból (Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 6917. „Ausweis [!] Der Städt[ischen] Kirchen Musici”)
4. kép: Bräuer Ferenc *Variations brillantes* című zongoraötösének nyomtatott címlapja 1829-ből (Vienne, A. Pennauer, OSzK: Ms. pr. 15475.)
5. kép: Bräuer Ferenc ideiglenes regens chori szabályozza a templomi szolgálat feladatköreit 1843-ban (Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. n. 6917.)
6. kép: A Bräuer Ferenc által adományozott kották felsorolása az 1846-os inventáriumban (Föv. Lt. IV. 1202. h. Relat. a. m. 6856/I. 13540/1846.)
7. kép: A Nemzeti Zenede XIX. század végén vásárolt épülete. Az épület az Újvilág (ma: Semmelweis) és a Sarkantyús (ma: Vitkovics Mihály) utcák sarkán áll. A Zenedének egészen 1897-ig nem volt állandó otthona, hanem Pest belvárosában bérelt lakásokat illetve kisebb épületeket. Lásd: Sz. Farkas 2005. IV. 285. A fotó forrása: www.muemlekem.hu/muemlek?id=603.

8. kép: Schwendtner Mihály apátplébános (Prahács Margit: „A Zeneművészeti Főiskola Liszt-hagyatéka”, in *Zenatudományi tanulmányok VII.* Akadémiai Kiadó. Szerk. Szabolcsi Bence és Bartha Dénes: Budapest 1959. 427–582., számozatlan oldal)
9. kép: Engeszer Mátyás belvárosi kántor-karnagy portréja Engeszer Mátyás aláírásával (az Engeszer-család tulajdona, fotó: Marianne Erney-Grigat – Engeszer Mátyás ükunokája)
10. kép: Liszt Ferenc az 1860-as években (Pierre Petit [1832—1909] francia fotográfus képe, Musée d’Orsay, Paris)
11. kép: a *Zenészet*i Lapok tudósítása a pesti főtemplom zenei életéről 1867. október 27-én (*Zenészet*i Lapok 1867/68 X. 27. 64.)
12. kép: Bräuer Ferenc *Graduale [Ave verum]* című művének nyomtatott címlapoldala 1869-ből (Bécs, Glöggl, [1869], a pesti főtemplom tulajdonából)
13. kép: Bräuer Ferenc gyászjelentése (OSzK FM gyászjelentések 63. tekercs)

Az értekezés kibővített tárgykörében megjelent publikációim:

- ❖ „A Budapest-Belvárosi Főplébánia Templom ének- és zenekarának repertoárja az 1942/1943-as egyházi évben”, *Magyar Egyházzene* XIV/1–2 (2006/2007). 105–118.
- ❖ „A Budapest-Belvárosi Főplébániatemplom ének- és zenekarának repertoárja az 1943/1944-es egyházi évben”, *Magyar Egyházzene* XV/1 (2007/2008). 47–74.
- ❖ „Virágh Endre (1928–1999)”, *Magyar Egyházzene* XVII/3 (2009/2010). 361–364.
- ❖ „A Belvárosi templom történeti kottatárának eddig nem ismert dokumentuma. Adalékok Liszt Ferenc *Magyar Koronázási miséjé*-nek XIX–XX. századi előadástörténetéhez”, *Magyar Egyházzene* XIX/1 (2011/2012). 31–36. Megjelenés alatt.

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

Doktori iskola

(7.6 Zeneművészet)

HORVÁTH ÁGNES

A PESTI FŐTEMPLOM ZENEI ÉLETE
A XIX. SZÁZAD KÖZEPÉN, BRÄUER FERENC KARNAGYI
MŰKÖDÉSÉNEK TÜKRÉBEN (1839–1871)
címu doktori értekezés tézisei

Témavezető: DR. BERLÁSZ MELINDA

Budapest
2012

I. A kutatás előzményei

A Budapest-Belvárosi Nagyboldogasszony Főplébániatemplom (mint Pest város egykori főtemploma) zenei múltja magyar zenetörténetünk értékes kincse. Múltjának első kutatója a 20. század első felében Isoz Kálmán zenetörténész volt, aki a dokumentálható kezdetektől (a XVII. század végétől) a 19. század közepéig dolgozta fel a templom zenei történetét (*Buda és Pest zenei művelődése [1686–1873] I. kötet [A 18.-ik század]*. Budapest 1926. és II. kötet [gépirat: a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára Ms 5661/41-43]). Munkájához több mint fél évszázaddal később Rennerné Várhidi Klára 1994-ben megjelent értékes tanulmánya kapcsolódott, amely újabb levéltári forrásokat feldolgozva az 1830-as évekig, Cibulka Alajos karnagyságának végéig ismerteti a templom zenei történetét („A pesti belvárosi főplébániatemplom zenei élete a 18. században”, *Zenetudományi dolgozatok 1992–1994*. MTA Zenetudományi Intézete, Budapest 1994. 23–66.).

Értekes adatok találhatóak még Liszt és a templom kapcsolatáról Legány Dezső két kötetes munkájában (*Liszt Ferenc Magyarországon 1869–1873*. Zeneműkiadó, Budapest 1976. és *Liszt Ferenc Magyarországon 1874–1886*. Zeneműkiadó, Budapest 1986.), valamint Sebestyén Ede könyvében (*Liszt Ferenc hangversenyei Budapesten*. A Liszt Ferenc Társaság kiadása, Budapest 1944).

A templom zenei életével foglalkozó szakirodalom azonban a 19. század negyedik évtizedénél lezárul. Az ezt követő időszak vizsgálatára eddig még nem került sor, noha a pesti főtemplom a hazai katolikus egyházi zene egyik irányadó, példaként szolgáló intézményeként működött. Ezért választottam doktori értekezésem témájaként a templom 1840-től kezdődő, eddig még feltáratlan zenei múltjának bemutatását.

II. A kutatás módszerei, az értekezés felépítése

A téma feldolgozásának munkamódszeréhez a fent idézett szakirodalmakon kívül Bárdos Kornél várostörténeti monográfiáinak felépítése szolgált mintául. Sajnálatos módon a pesti főtemplom zenei életének legfontosabb történeti forrása, a Historia Domus elveszett, így az alap kutatás főként levéltári forrásokra (Canonica Visitatiók, pesti tanácsi iratok) és a templom történeti kottatárának állományára támaszkodhatott.

tevékenysége mellett – a polgári zeneélet kereteinek kialakításában vállalt meghatározó szerepet. Zenekari egyesületet szervezett, évtizedeken keresztül betöltötte a Nemzeti Zenede (ma Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskola) aligazgatói tisztségét, és része volt legrangosabb, mindmáig fennálló zenei intézményeink (Nemzeti Zenede, Filharmóniai Társaság) megalapításánál. Élénk kapcsolatot ápolta a magyar romantika nagymestereivel, Liszt Ferencel, Erkel Ferencel és Mosonyi Mihállyal. A magyar nemzeti opera megteremtőjével együtt tanította be Liszt *Esztergomi miséjét* a Bazilika 1856. augusztus 31-i felszentelésének alkalmával.

Zenei képzettsége erős alapokon nyugodott: Bécsben J. N. Hummelnél, Mozart tanítványánál tanult zongorát és zeneszerzést. Zeneszerzőként csatlakozott a magyaros műzene megteremtésére irányuló törekvésekhez. Világi művei gyakran szerepeltek a Filharmóniai Társaság műsorán.

Bräuer Ferenc elődjeihez hasonlóan saját művekkel is gazdagította a templomi repertoárt. Kompozíciói nemcsak a pesti főtemplomban, hanem a Székesfehérvári Székesegyházban és Bécsben is megszólaltak. Egyházi zenéje érdekes kettősséget mutat: kisebb egyházi művei a romantikus korstílus egyértelmű reprezentánsai, miséi azonban a bécsi klasszikus stílus invenciózus örökösöként mutatják be. Magasfokú mesterségbeli tudása a pesti kismestert a németes irányú magyar műzenei ág (pl. Istvánffy Benedek, Georg Druschetzky és Georg Lickl művészetének) jeles folytatójává, újabb hajtásává avatja.

Összegzés

A pesti főplébániatemplom zenei élete három évtizedének (1839–1871) áttekintése után megállapítható, hogy Bräuer Ferenc karnagyi működése a templom 19. századi zenei életének egyik legértékesebb periódusaként, fénykoraként értékelhető. A regens chori maradandó hatást gyakorolt a templomi zeneéletre: művei és az általa meghonosított repertoár egészen a század végéig a liturgia ünnepélyessé tételét szolgálták.

Pest főtemplomának példaértékű zenei élete mintát jelentett a magyarországi székesegyházak, nagyobb plébániatemplomok számára. Feltárása és elemzése hozzájárul a 19. századi magyar egyházzeneről kialakítandó kép teljesebbé tételéhez.

Volkman) műveinek számottevő aránya is. Bräuer a pesti zeneszerzők mellett kiterjedt kapcsolatot ápol a vidéki karnagyokkal (többek között a székesfehérvári Janny Józseffel, a pécsi Lickl Györggyel és Hölzl Ferencel, az esztergomi Seyler Józseffel és Seyler Károssal) is, műveik gyakran szerepeltek a templom nagymiséin. Természetesen helyet kaptak a repertoárban a karnagy idején működött főtemplomi orgonisták (Hóra János, Lorenz János és Engeszer Mátyás) egyházi kompozíciói is. Új vonás volt a templomi együttes repertoárjában a reneszánsz vokálpolyfónia (G. P. da Palestrina műveinek) megjelenése, feltehetően a cecilianizmus hatására. A külföldi nyomtatott kottaanyagot Bécsen kívül főként Lipcséből, Augsburgból, Bonnból, Mainzból, Prágából és Párizsból szerezték be.

A figurális repertoárt elsősorban misék, requiemek, graduálék, offertóriumok és egyéb műfajok (pl. Mária-antifónák, vesperás-himnuszok és litániák) képviselték. A templomi együttes a figurális repertoár mellett természetesen gregoriánt is énekelt, melynek helye a szentmisében a korabeli gyakorlat szerint az asperges, az introitus és a communio volt.

A repertoár összeállításának elsődleges szempontja a liturgiai előírások követése volt. Az ordináriumok kiválasztásában figyelembe vették mind az egyházi év adott időszakát, mind az istentisztelet ceremoniális rangját. Nagyböjt és advent vasárnapjain elhagyták a hangszerkíséretet, és gregorián illetve a cappella miséket énekeltek (utóbbiakat többek között Albrechtsbergertől és Michael Haydntől). Nagy ünnepeken reprezentatív miséket adtak elő (többek között Beethoventől és Cherubinitől), vásár- és egyszerűbb ünnepnapokon pedig kisebb apparátusú ordináriumokat. A napi liturgikus szöveg elhangzására viszont az offertóriumok esetében kevés gondot fordítottak.

A pesti főtemplomra jellemző, sajátos vonásként említendő a cseh és morva származású zeneszerzők (pl. W. Plachy, V. F. Tuczek és J. N. V. Wozet) műveinek gyakori szerepeltetése, mely Bräuer regens chori cseh származásával indokolható.

Az ország szellemi-művelődési központjában álló pesti főtemplom zenei életének felvirágzása a 19. század közepén széles látókörű, sokoldalú karnagyának, Bräuer Ferencnek volt köszönhető, akit a reformkortól a kiegyezésig tartó időszak meghatározó, jelentékeny muzikusaként tarthatunk számon. Élete jól reprezentálta a 19. század első felének zenei változásait: ifjúkorában még a rezidenciális zenélés kereteiben a Kállayak nagykállói zenekarát vezette, majd – egyházzenei

Az értekezés első fejezete összefoglalást nyújt a pest-budai zenei életéről, valamint a magyar egyháztörténet főbb eseményeiről és az egyházi zene intézményrendszeréről a 19. században. Ezen kívül - Isoz Kálmán és Rennerné Várhidi Klára kutatásai alapján – betekintést ad néhány rangos pest-budai templom zenei életébe a század első felében, melyek ismeretében tényekkel is kimutathatóvá válik a pesti főtemplom kiterjedt kapcsolatrendszere és kiemelkedő helye, melyet a testvérvárosok egyházzenei életében elfoglalt.

A második fejezet rövid áttekintést ad a templom zenei életének 19. századi előzményeiről a rendelkezésre álló szakirodalmi ismeretek összefoglalásával, valamint kiegészíti azt eddig fel nem tárt részletekkel (pl. az 1831. évi inventárium leírásával).

A dolgozat súlypontja a harmadik fejezet, amely részletesen ismerteti a pesti főtemplom 19. századi zenei életének három jelentős évtizedét, Bräuer Ferenc regens chori működése idején (1839–1871). Új ismereteket közöl a korabeli templomi együttes összetételéről, a templom liturgikus rendjéről és a liturgiában énekelt repertoárról, összehasonlítva azokat az egykorú hazai és külföldi, elsősorban bécsi mintákkal.

Bräuer Ferenc egyházzenei működése számos szállal kapcsolódott zenei tevékenységének egyéb területeihez, így a következő fejezetben – rövid áttekintésben – említésre kerül zongoraművészi, aligazgatói, tanári, valamint közéleti munkássága is. Zeneszerzői oeuvre-je (főként egyházi zenéje) ezzel szemben részletesebb vizsgálatot igényelt. A pesti főtemplomban több mint fél évszázadig repertoáron tartották miséit és motettáit, így művei elválaszthatatlanok az intézmény zenei múltjától. Elemzésük egyúttal újabb adalékot nyújt a magyarországi kismesterek életművének értékeléséhez. A templom jelentős 19. századi karnagy-kismesterei, Cibulka Alajos, Bräuer Ferenc és Engeszer Mátyás műveiből még semmi sem jelent meg modern kiadásban. Ez indokolta öt egyházi kompozíciójuk modern kottagrafikájú közlését, valamint a zenei analízisek megvilágítására szánt kottapéldáknak a főszövegbe történő beillesztését.

Az értekezés a történeti kottatár fennmaradt állománya alapján tematikus műjegyzéket is közöl, mellyel bemutatja a korabeli zenélés dokumentumait és feltárja a templomi együttes repertoárjának körvonalait. E lista fontos hiánypótló szerepet tölt be, minthogy a főváros templomainak történeti kottatárairól eddig átfogó jegyzékek még nem készültek.

III. A kutatás eredményei

A pesti főplébániatemplom istentiszteleti-egyházzenei rendje a 19. század első felében – az előző évszázadhoz hasonlóan – az általános magyarországi gyakorlatot követte. A zenei rend fundamentumául a tridenti zsinat alapelvei és az azok nyomán kiadott liturgikus rendelkezések szolgáltak, a repertoár szempontjából pedig a bécsi udvari kápolna (Hofkapelle) gyakorlata volt meghatározó.

A pesti főtemplom a 19. század folyamán ún. kegyúri templom volt. Zenészeit a városi tanács nevezte ki, és részben a város, részben a templom tartotta el. Az ország kormányzati székhelyén álló főtemplom a jelentősebb magyarországi templomokkal (püspöki székesegyházak, nagyobb városi plébániatemplomok) összehasonlítva azonban az átlagosnál csekélyebb létszámú hivatásos, fizetett együttesel gazdálkodhatott. Az ének- és zenekar az 1830-as évek végén – a 18. század végi állapotot tükrözve – mindössze 12 főből állt (regens chori, orgonista, két énekesfiú, két énekes és hat hangszeres zenész). Ez az alacsony létszám kiegészítő alkalmazását tette szükségessé a hangszeres figurális zene előadásához. Bräuer Ferenc regens chori a pesti tanácshoz benyújtott kérelmeivel elérte, hogy a tanács tekintélyes évi átalányt (az évi karnagyfi fizetés többszörösét) adjon a kiegészítő zenészek tiszteletdíjának fedezésére. Az énekkarban általában működtek, a zenekarban pedig hivatásos zenészek működtek közre a város legrangosabb korabeli zenei intézményeiből: a Pest-budai Hangászegyesületből, a Nemzeti Zenedéből, valamint a Nemzeti Színházból. Bár a fizetett együttes létszáma alacsony volt, összetétele viszont hosszú ideig állandó maradt: tagjainak névsora szinte évtizedekig nem változott. E stabilitás az egyházi zene minőségének szempontjából igen meghatározó volt, lehetőséget teremtett a regens chorinak a folyamatos, igényes munkára és az együttzenélés magas szintjének kialakítására. A zenészek a kor szokásainak megfelelően több hangszeren is játszottak.

A főtemplom magyar és német kántora a század első felében egyúttal a tanítói tisztelet is betöltötte a kor gyakorlata szerint. Ez a hagyomány 1846-ban változott meg, amikor a városi tanács a két kántori állást egyetlen hivatallá egyesítette, a tanítói és kántori tisztelet viszont elválasztotta egymástól. Fontos megemlíteni, hogy a különböző vezető zenei tisztségek (regens chori, orgonista, kántor) szétválasztása a

fővárosban csupán a pesti főtemplomban valósult meg, mely bizonyosan hozzájárult a zenei élet zavartalan fejlődéséhez és virágzásához.

A templomot a 19. század első felében gazdag liturgikus élet jellemezte: mind vásár- és ünnepnap, mind hétköznap délelőtti óránként celebráltak szentmisét. Figurális zene az ünnepélyes, asszisztenciával bemutatott vasárnapi nagymisén, valamint a vasárnap délutáni vesperáson szólalt meg a kórus és a zenekar közreműködésével. A másodlagos liturgiát számos ünnepélyes processzió, a paraliturgiát a délutáni litániák képviselték. E liturgikus rendet a templom a 18. századból örökölte, és a Canonica Visitatiók (püspöki egyházlátogatások) tanúsága szerint csaknem változatlanul hagyományozta a 19. századra.

A templom az 1840-es években a korban átlagos hangszerállománnyal (30–40 instrumentum), és gazdag, közel 600 zeneművet tartalmazó kottaállománnyal rendelkezett. E kottaállomány egyharmad része máig fennmaradt a templom történeti kottatárában, tematikus jegyzéküket az értekezés közli. A gyűjtemény legrégebb rétege a 18. század második harmadából származik (egyik példája V. Rathgeber offertórium-gyűjteménye 1735-ből), és a bejegyzések tanúsága szerint még az 1870-es években is használatban maradt.

Érdemes megemlíteni, hogy fennmaradt az az inventárium, amit a karnagyok kottatári katalógusként használtak fél évszázadon át, egészen az 1880-as évekig. A zeneművek kezdetét is megadó, 1831-ben készült jegyzék felbecsülhetetlen értéket hordoz a templom 18–19. századi zenetörténetének egyetlen incipites katalógusaként.

Bräuer Ferenc elődjétől, Cibulka Alajos regens choritól meglehetősen korszerűtlen repertoárt örökölt. A Bengraf-korabeli, 18. század végi fénykorral szemben az 1830-as években a bécsi mintától való leszakadás volt megfigyelhető: a repertoár túlnyomó részét még mindig az előző század végi művek alkották. Az 1840-es évektől azonban, Bräuer áldozatos munkájának köszönhetően jelentős változások voltak megfigyelhetők. A templomi együttes repertoárja korszerűség tekintetében lépést tartott az irányadónak tekintett bécsivel, gerincét Joseph Haydn, Wolfgang Amadeus Mozart, Luigi Cherubini és Johann Nepomuk Hummel művei alkották. Jelentős réteget képviseltek még a bécsi kiadók által népszerűsített zeneszerzők legújabb kompozíciói (pl. J. Eybler, J. Preindl, J. N. Fuchs és J. B. Schiedermayr), és kiemelendő a kortárs magyarországi, főként pesti szerzők (pl. Adler György, Mosonyi Mihály, Grill János, Schindelmeisser Lajos és Robert

Summary

After reviewing three decades (1839–1871) in the musical life of the main church of Pest, it becomes obvious that the period when Ferenc Bräuer worked as the chorus-master was one of the most valuable periods or rather the hey-day of the 19th century musical life of the church. The regens chori had a lasting influence on the musical life of the church: his compositions and the repertoire introduced by him made the liturgy ceremonious as long as until the end of the 19th century.

The exemplary musical life of the Pest main church served as a model for the Hungarian cathedrals and for the major parish churches. This analysis intends to contribute to the completion of the image of the 19th century Hungarian church music life.

Further publications of mine in the extended domain of the thesis:

- ❖ „The choir and orchestra repertoire of the Budapest-Belvárosi Főplébánia Templom (City Centre Main Parish Church) in the liturgical years of 1942/1943”, *Magyar Egyházzene (Hungarian Church Music)* XIV/1–2 (2006/2007). 105–118.
- ❖ „The choir and orchestra repertoire of the Budapest-Belvárosi Főplébániatemplom (City Centre Main Parish Church) in the liturgical years of 1943/1944”, *Magyar Egyházzene (Hungarian Church Music)* XV/1 (2007/2008). 47–74.
- ❖ „Endre Virágh (1928–1999)”, *Magyar Egyházzene (Hungarian Church Music)* XVII/3 (2009/2010). 361–364.
- ❖ „Documents not yet known of the historical sheet music catalogue of the City centre church. Additional materials to the 19th–20th century performance history of Ferenc Liszt’s *Magyar Koronázási mise (Hungarian crowning mass)*”, *Magyar Egyházzene (Hungarian Church Music)* XIX/1 (2011/2012). 31–36. Under publication.

The Liszt Academy of Music
Doctoral School of Arts and Cultural History

(7.6 Music)

ÁGNES HORVÁTH

DOCTORAL THESIS

THE MUSICAL LIFE OF THE MAIN CHURCH OF PEST IN
THE MIDDLE OF THE 19TH CENTURY IN THE REFLECTION
OF THE FERENC BRÄUER REGENS CHORI’S WORK
(1839–1871)

Supervisor: DR. MELINDA BERLÁSZ

Budapest
2012

I. Research history

The music history of the Budapest City Centre Main Parish Church of Our Lady (which was once the main church of the city of Pest) is a treasure in Hungarian music history. Kálmán Isoz music historian was the first to research its history in the first half of the 20th century. He processed the music history of the church from the documented beginnings (from the end of the 17th century) until the middle of the 19th century (*Buda és Pest zenei művelődése 'Music education of Buda and Pest' [1686–1873] volume I. [The 18th century]*. Budapest 1926 and volume II [typescript: Manuscript Archives of the Hungarian Academy of Sciences Ms 5661/41-43]). His work was completed more than half a century later by a valuable study – published in 1994 – by Klára Várhidi Rennerné. This study processed more recent archive sources and showed the music history of the church until the 1830s, when Alajos Cibulka quit his chorus-master work („A pesti belvárosi főplébániatemplom zenei élete a 18. században” „Musical life of the city centre main church of Pest in the 18th century”, *Musicology studies 1992–1994*. Budapest 1994. 23–66.).

Valuable data can be found about the relationship between Liszt and the church in the two-volume work by Dezső Legány (*Liszt Ferenc Magyarországon 'Ferenc Liszt in Hungary' 1869–1873*. Zeneműkiadó, Budapest 1976. és *Liszt Ferenc Magyarországon 'Ferenc Liszt in Hungary' 1874–1886*. Zeneműkiadó, Budapest 1986.), and in Ede Sebestyén's book (*Liszt Ferenc hangversenyei Budapesten. 'Ferenc Liszt's concerts in Budapest'* Published by the Liszt Ferenc Társaság, Budapest 1944).

However the literature on the musical life of the church is completed at the 4th decade of the 19th century. The period following has not been studied yet, although the main church of Pest had a key role in the Catholic Church music life and was an exemplary institution. This is the reason why I have chosen to study the not yet explored music history of the main church of Pest, starting from 1840.

II. Research methodology and the structure of the thesis

Apart from the above mentioned literature I adopted Kornél Báros's city history monograph as a structural example. Unfortunately the most

holidays ordinaries with a smaller apparatus. In the case of offertories the daily liturgical speech was less taken care of.

Compositions by Czech and Moravian composers (such as W. Plachy, V. F. Tucek and J. N. V. Wozet) were very often contained in the repertoire of the main church of Pest, since Bräuer regens chori had Czech ancestors.

Ferenc Bräuer was a determining and significant musician of the reform period and the period of conciliation. He was an open minded and versatile chorus-master, due to whom the musical life of the main church of Pest was thriving in the 19th century. His life represented well the musical changes that took place in the first half of the 19th century: in his years of youth, within the framework of residential music playing, he conducted the Kállays' Nagykálló ensemble; later, besides his church musician career, he had a determining role in forming the framework of non-church musical life. He organised an orchestral society, he was Deputy Head Teacher of the National Music Institute (today Béla Bartók School of Music) for decades, and he also took part in the foundation of the most prestigious and still extant music institutions of Hungary (such as the National Music Institute, and the Philharmonic Society). He was in touch with the Hungarian masters of romanticism, such as Ferenc Liszt, Ferenc Erkel, Mihály Mosonyi. On 31st August 1856 the Basilica was consecrated, and for this occasion, together with the father of the Hungarian national opera, he trained the orchestra to play the Esztergomi Nagymise by Ferenc Liszt.

He was very well educated in music: he studied piano playing and composition in Vienna from J. N. Hummel, who had been a student of Mozart. As a composer he supported the creation of Hungarian written music. His secular compositions were often contained in the programme of the Philharmonic Society.

Just like his predecessors, Ferenc Bräuer contributed to the repertoire of the church with his own compositions. His compositions were performed in not only the main church of Pest but in the Cathedral of Székesfehérvár and in Vienna. His church music compositions show an interesting duality: his minor works unambiguously represent the period of romanticism, but his inventive masses are composed in the classic style of Vienna. The Budapest 'Kleinmaster' is to be considered a real master of composing German-style Hungarian music (along with other masters such as Benedek Istvánffy, Georg Druschetzky and Georg Lickl).

Ferenc Bräuer inherited a rather anachronistic repertoire from his predecessor regens chori Alajos Cibulka. Over against the 18th century Bengraf-age heyday, a separation from the Vienna pattern was observable in the 1830s. The greatest part of the repertoire still consisted of compositions from the end of the previous century. However, from the 1840s due to Bräuer's hard work major changes took place. The repertoire of the church ensemble became more modern and kept up with the standard Vienna repertoire which contained compositions of Joseph Haydn, Wolfgang Amadeus Mozart, Luigi Cherubini, and Johann Nepomuk Hummel. The newest compositions promoted by the publishers of Vienna were popular and of major importance (by composers such as J. Eybler, J. Preindl, J. N. Fuchs and J. B. Schiedermayr). Major contemporary Hungarian compositions – mainly by Pest composers such as György Adler, Mihály Mosonyi, János Grill, Lajos Schindelmeisser and Robert Volkmann – also formed part of the repertoire. Bräuer kept in touch with not only the composers of Pest but also with the chorus-masters of the country (among others with József Janny from Székesfehérvár, György Lickl and Ferenc Hölzl from Pécs, József Seyler and Károly Seyler from Esztergom) the compositions of whom were often contained in the repertoire of the high mass. Naturally, Bräuer's repertoire also contained the church music compositions of the organists of the main church (such as János Hóra, János Lorenz and Mátyás Engeszer). Probably by Cecilian influence, a new trait appeared in the repertoire of the church ensemble: the renaissance vocal polyphony (G. P. da Palestrina). The foreign printed sheet music materials came from mainly Vienna, Leipzig, Ausburg, Bonn, Mainz, Prague, and Paris.

The figural repertoire was represented by mainly masses, graduals, requiems, offertories and other genres (such as antiphons, vesper-hymns, and litanies). Besides the figural repertoire the church ensemble sang Gregorian chants too, the position of which in the holy mass, in line with the contemporary practice, were the aspergeses, introits and communios.

Following the specifications of the liturgy was the primary aspect when assembling the repertoire. Both the rank of the ceremony and the Current season of the liturgical year were taken into consideration when choosing the ordinary of the mass. On the Sunday of the Lent and of Advent non-instrumental Gregorian chants and a capella masses were sang (the latter, among others, by Albrechtsberger and Michael Haydn). On major feasts representative masses were performed (among others by Beethoven and Cherubini), and on Sundays and on more common

important historical source of the musical life of the main church, the *Historia Domus*, has been lost, so my fundamental research is based upon mainly archive sources (such as *Canonica Visitatio*s and Budapest Council documents) and upon the historical sheet music collection of the church.

The first chapter of the thesis provides a summary on the musical life of Pest-Buda and on the most important events and the most important musical institutions of Hungarian church history in the 19th century. Apart from this, on the basis of Kálmán Isoz and Klára Rennerné Váradi's research it provides insight into the musical life of some prestigious Pest-Buda church in the first half of the century. Based upon these facts it becomes possible to demonstrate the extensive connection system of the Pest main church and its highly prestigious position in church music life among the twin towns.

By summarising the available literature on the topic, the second chapter provides a short overview on the 19th century history of the musical life of the church, and it also completes it with the not yet explored details (such as the description of the 1831 *Inventarium*).

The most important part of my thesis is the third chapter, which gives a detailed description of three important decades in the 19th century of the musical life of the main church of Pest, when Ferenc Bräuer was the regens chori (1839–1871). By comparing the contemporary domestic and foreign – mainly Vienna – patterns, it provides new information on the composition of the contemporary church ensemble, on the order of the ceremony and the repertoire of liturgy songs.

Ferenc Bräuer's church musician work was strongly connected to his other musical activities, so in the chapter following – with a short overview – his activities as piano artist, vice-principal, and teacher are mentioned and so are his public work activities. But his composer oeuvre (especially his church music) needed a more detailed exploration. In the main church of Pest for more than half a century his masses and motets were part of the repertoire, so his compositions are to be considered inseparable from the institution's music history. My analysis provides new details about the Hungarian 'Kleinmasters' which makes it possible to evaluate their body of work. None of the works of the most important 19th century Chorus-master-Kleinmasters' – such as Alajos Cibulka, Ferenc Bräuer, and Mátyás Engeszer – has been published in a modern version. For this reason this thesis contains five modern-version pieces of sheet music of the above mentioned composers. The main text also

contains some pieces of sheet music which elucidate the musical analyses.

The thesis contains a thematic catalogue too – which is based on the extant historic sheet music collection – in order to show the documents of contemporary music playing and to outline the repertoire of the church's ensemble. The above mentioned catalogue also has an important stop-gap function, since so far no comprehensive catalogue has been made of the historic sheet music collection of the capital's churches.

III. Research results

In the first half of the 19th century – like in the previous century – the order of the ceremony and church music in the main parish church of Pest followed the general practice of Hungarian churches. The principles laid down by the Tridentine Council and the subsequent ecclesiastical regulations formed the basis of the order of church music. The repertoire was based upon the practices of the Court chapel (Hofkapelle) of Vienna.

The main church of Pest functioned as a so called patron church in the 19th century. Its musicians were appointed by the city council and paid by either the city or the church. However, the main church of the Hungarian seat of government compared to other churches of importance (such as Cathedrals, and the parish churches of relatively significant cities) employed a smaller number of professional and paid church music ensembles. In the beginning of the 1830s the choir and the orchestra – reflecting the conditions of the end of the 18th century – had only 12 members (regens chori, organist, two boy singers, two singers and six instrumental musicians). Because of the low number of officially employed musicians auxiliary musicians were needed to perform figural music. Ferenc Bräuer the regens chori applied to the Council of Pest and managed to get a considerable amount of yearly lump sum (which was many times more than the yearly wage of a chorus-master) to be able to pay the auxiliary musicians' royalty. The choir consisted of mainly amateur singers, but the orchestra consisted of professional musicians from the most prestigious contemporary music institutions of the city, such as the Pest-Buda Music Society, the National Music Institute, and the National Theatre. Although the number of musicians in the paid

ensemble was low, its constitution was permanent for a long time: it had almost the same members for decades. As for the quality of church music, this kind of stability was rather determining since it created a potential for the regens chori to continuously play high standard music. In accordance with the contemporary conventions each musician was able to play several musical instruments.

According to the contemporary practice, in the first half of the century the Hungarian and German cantors of the main church also fulfilled the role of a teacher. This practice changed in 1846 when the city council united the two cantor positions, but divided the functions of cantor and teacher. It is important to mention that the various senior positions (such as regens chori, organist, cantor) were divided only in the main church of Pest in the capital city which certainly contributed to the unbroken development and flourishing of its musical life.

In the first half of the 19th century the church had a rather rich liturgical life. A mass was celebrated hourly in the morning on every Sunday, on every high day and on every weekday. Figural music was played on the ceremonious Sunday high masses and on the Sunday afternoon Vespers with the assistance of the choir and the orchestra. The secondary liturgy was represented by a number of ceremonious processions, and the paraliturgy was represented by the afternoon litanies. The church inherited the order of the ceremony from the 18th century and according to the Canonica Visitatio (Episcopal Church visitations) it bequeathed it to the 19th century almost unchanged.

In the 1840s the church had a stock of 30–40 musical instruments (which was considered to be average at that time), and had a rich stock of sheet music – some 600 pieces. One third of the sheet music stock is still extant in the historic sheet music collection of the church. The thematic catalogue of the collection is contained in the thesis. The oldest pieces of the collection are from the second half of the 18th century (such as the Offertory of V. Rathberger from 1735), and according to the records they were still in use in the 1870s.

It is worth mentioning that the Inventarium which was used as a sheet music collection catalogue by the chorus-masters for half a century – until the 1880s – is still extant. The catalogue, which even contains the genesis of the different compositions, was made in 1831. It is invaluable since it is the only descriptive catalogue containing the church's music history from the 18th–19th centuries.